

Se omoară și se taie între ei, când ajung la un drum îngust sau la câte un pod, lăsând în urmă nenumărați catări încărcati și cămile, ... și fug; dacă nu vă va aștepta la Giurgiu, căci în altă parte nu credem; și podul peste Dunăre, se zice, că s'ar fi rupt, poate de aceea se și grăbește, să-l facă. Auzind acestea Domnul nostru, împreună cu oastea, a adus mulțumiri lui Dumnezeu, că vizirul unui Stăpân atât de puternic a fugit astfel dinaintea lui. Imdată slobozi într'acolo pe o slugă mai mare a sa, pe Gheorghe Farkas, împreună cu Nicolae Sennyey, cu o sută de călărași, să vadă într'adevăr, dacă e așa lucrul cum spun cei trei pribegi tineri. Reîntorcându-se au povestit Domnului nostru amănunțit lucrurile și că le-au găsit așa cum le-au spus tinerii. Au hotărât după aceea că nu mai e lipsă să meargă la București, ci îl lasă Măria Sa în grija lui Mihaiu Vodă, să trimită boieri acolo, iar Măria Sa cu oastea va merge după Sinan spre Giurgiu. Acest sfat l-a și urmat Măria Sa Domnul nostru și cu ajutorul lui Dumnezeu a purces după el. Am mers prin astfel de locuri, încât nicăiri n'am mers pe drumuri de țară, ca să putem umbla mai liniștiți, să nu ne prindă de veste Sinan că suntem pe urmele lui, căci Dumnezeu a fost atât de milostiv cu noi, încât n'a fost prin nimeni din tabăra noastră și nu au putut afla nimic sigur despre noi. Chiar în ziua de 28 Octomvrie, când dimineata am voit să pornim din tabără, — care a fost într'o câmpie — au adus un Turc înaintea Domnului nostru, care a spus, că Sinan Pașa a trecut încă ieri dincolo de Dunăre cu grosul oastei, căci l-au înștiințat, desigur Românii, că Regele Ardealului¹⁵⁾ va sosi acolo Luni sau Marți — trecerea a fost Vinerea, — lăsând dincoace cam la 8.000 de Turci cu nenumărați robi Români și cu multe care încărcate, neîndrăznind să treacă peste pod carele grele, până ce nu va trece mai întâi călărima; nici în cetate nu a hotărât pe cine și câți să lase, gândind, că până Marți le va putea orândui toate acestea, numai să-și poată trece dincolo mai întâi oamenii. Înțelegând noi acestea, am purces îndată și am mers într'una, încât chiar în aceeași zi după amiază, la ceasurile 4, am ajuns la Giurgiu, Sâmbătă, nu Marția. Nimeni dintre călăreți n'a descălecat, ci toți am rămas călări, numai pedestrașii au fost rânduiți de Domnul nostru să meargă sub cetate. Marele număr de dorobanți au năvălit asupra carelor încărcate și asupra Turcilor. Dumnezeu slobozi în acel ceas pe toți robii, peste 4 sau 5 mii. Am câștigat peste 6.000 care încărcate. Turcii au fugit val-vârtej pe podul Dunării. La cetate nu poți ajunge pe uscat din nici o parte, căci e înconjurată de jur împrejur de Dunăre. Dintr'o parte jumătate din cetate e așezată în Dunărea turcească, iar cealaltă parte e împrejmuită de un braț al Dunării. Nici nu putură ridica lanțurile podului de peste acest braț

15) În orig.: Erdélyi király.

al Dunării, și ai noștri au și năvălit și au luat îndată cel dintâi pod, apoi [au năvălit] pe podul de luntri de peste Dunăre [-a turcească], stricându-l. Atâția Turci au murit și au pierit de pe întâiul pod în brațul Dunării, încât Dunărea și-a oprit cursul, astfel că puteai merge până la cetate peste trupurile Turcilor și cailor morți în brațul Dunării. Au pierit în Dunăre și de gloanțe peste 5.000 de Turci, nenumărați cai, peste 3.000. Numai aceia au scăpat, cari au putut fugi în cetate. În noaptea aceea n'au putut duce în cetate nici de-ale mâncării, atât de repede am împresurat-o. În aceea noapte, până a doua zi la ceasurile 10, am stat călări, iar apoi în aceasta doua zi seara, adică în 29 Octomvrie, s'au început să se sape șanțuri în două locuri sub cetate, iar tunurile luate la Târgoviște, împreună cu multe alte tunuri, au fost îndreptate [spre cetate]; seara începură a o bate, iar până în zori au spart atât de mult zidurile, încât începeau a se surpa, iar spre seară, adică în ziua de 30 Octomvrie, s'a început asaltul — asalt destul de greu —, iar Dumnezeu ne-a dat în mâinile noastre și această [cetate]. Erau în ea 800 de Turci; dintre aceștia numai unul a putut fugi, și și acesta sărind în Dunăre a trecut înnot spre Sinan Pașa ...

... Sinan Pașa se uita la noi de pe malul celălalt al Dunării, însă n'a putut fi de folos nici celor din cetate și nu ne-a putut strica nici nouă, pentru că nu avea mai mult de 4 tunuri mici cu el, rămânându-i tot praful și toate gloanțele pentru tunuri aici, dincoace. Și aci la Giurgiu am câștigat 2 tunuri mari, 38 tunuri mici, mult praf de pușcă, gloanțe; adică la Giurgiu, București și Târgoviște am luat 110 tunuri mari și mici, dintre creștini au pierit sub cetatea Giurgiului 62, oameni de frunte nici unul, ci numai pedestrași. Atâta milostivire a avut Dumnezeu față de noi. Sinan s'a speriat, dacă a văzut că am luat cetatea, crezând că vom trece și podul asupra lui. A năvălit repede peste pod, ca să poată trece în grabă pe țărmul celălalt. Podul l-am stricat și noi din partea noastră, pentru că, dacă nu l-am fi stricat, ar fi putut ajuta cetatea“.

Urmează o nouă serie de laude pentru Sigismund, iar spre sfârșitul scrisorii se precizează:

„... despre starea noastră de aici nimeni nu va putea înștiința pe Măria Ta cu mai mult adevăr și cu mai multă învedere; poți să mă crezi într'adevăr Măria Ta, pentru că am fost de față pretutindeni, ba Domnul nostru a și citit [această scrioare]“.

După formula de încheiere urmează datarea:

„Am scris această scrioare sub cetatea Giurgiului, prima die 9-bris, Anno 1595“, și iscălitura manu propria a lui Petru Pellérđi.

PARTICIPAREA EMISARILOR MIHAIL POPESCU ȘI SALIS LA REVOLUȚIA LUI HORIA

Motivele, desfășurarea și sfârșitul tragic al revoluției lui Horia sunt cunoscute istoriografiei românești. Neclarificate sunt însă până acum relațiile lui Horia cu societățile secrete vieneze, precum și legăturile sale cu emisarii Popescu și Salis, exponenții cercurilor politice rusești.

S'a presupus că Horia a intrat în legătură cu societatea secretă religioasă-politică „Frăția de Cruce” din Viena, care avea scopul să protejeze pe Româniil asupriți din Transilvania și Banat¹⁾. Istoriografia curentă admite că Horia ar fi primit sprijin moral și material dela această societate, iar omul de încredere al acestei societăți ar fi fost probabil, al patrulea conducător al Românilor răsculați, numit căpitan de Horia, înfățișat de câțiva țărani ca un om „încins cu o sabie, purtând pe cap un chipiu roșu de soldat”²⁾. Căpitanul anonim vorbește în comuna Bucium în numele lui Horia³⁾, iar în comuna Musca repetă și înăsprește ordinele acestuia⁴⁾.

Acest căpitan enigmatic a dispărut din comuna Musca, negăsindu-se în actele oficiale publicate până acum vre-o indicație sigură privitoare la persoana lui.

Informațiile ce se găsesc în publicațiile contemporane asupra acestui căpitan sunt nesigure și contradictorii. Astfel broșura „Kurze Geschichte der Rebellion in Siebenbürgen” istoricește: „Se pare că conducătorul răsculaților este un anume Salis din Elveția, după alții el ar fi un fost iezuit”⁵⁾.

Mai amănunțite sunt informațiile din broșura „Horja und Klotska. Oberhaupt und Rathgeber der Anführer in Siebenbürgen”. Se spune că Salis (numit și Salius) ar fi fost de origină nobilă, însă în urma purtării sale ar fi fost silit să renunțe la ca-

1) Legăturile lui Horia cu „Frăția de Cruce” le vom trata într'un studiu mai târziu. Cf. Provinzialblätter aus den K. K. Staaten, 1786, No. LXII; Die Karpathen, 1908, I, p. 667—668; Hazánk, 1888, VIII, p. 392—393; Silvestru Moldovan, Momente noi din revoluția lui Horia, p. 12—13; I. Lupaș, Revoluția lui Horia, Studii și Conferințe istorice. București, 1928, p. 281; Șt. Metes. Lămuriri nouă privitoare la revoluția lui Horia, Sibiu, 1933, p. 59—62.

2) Interogatoriul făcut de Jankovits „... ein Mann mit einem rothen Soldaten Kalpag und Säbel” apud N. Densușianu, Revoluția lui Horia, București, 1884, p. 142.

3) Ibidem, p. 143 „... dass dieser anstatt des Hora immer das Wort geführt”.

4) Ibidem, p. 143 „... dass zwar Hora die Befehle im Orte [Muska] ausgegeben, der Mann aber ... solche wiederholt und verschärft habe”.

5) Kurze Geschichte ... Strassburg, 1785, p. 21. „Der Anführer der Empörer soll ein gewisser Salis aus der Schweiz nach andern aber ein Ex-jezuit sein”.

riera militară, ajungând în sfârșit conducătorul țăranilor răsculați. Salis, înfățișat ca un om cu deosebite calități fizice și intelectuale, ar fi avut planul să înceapă revoluția abia în anul 1785. Nefiind acceptat planul său, Salis ar fi părăsit Transilvania, iar Horia ar fi fost proclamat comandant suprem¹⁾. Nic! Densușianu nu credea că Salis, care a fost urmărit în lunile lui Octomvrie și Noemvrie de poliția austriacă, ar fi identic cu acel Salis din Munții Apuseni. „Prin singura coincidență a împrejurărilor, că tot în timpul acesta se ridicaseră și țăranii din Transilvania, se născu faima, că Salis ar fi fost amestecat în revoluțiunea română. Dar nimeni nu putu să constate prezența acestui individ în toată Ungaria și în toată Transilvania și nici nu există un singur indiciu că Salis ar fi avut oare-cari legături cu țăranii români, cu cari de altminterlea nici că se putea înțelege. Așa că necunoscutul din munții Abrudului era o persoană cu totul distinctă de vagabondul Ignaz Herzog sau Salis de Salfeld“²⁾. Svonul că Mihail Poperski (Popescu), fost locotenent rusesc, s'ar fi găsit între cei răsculați N. Densușianu îl califică drept o simplă ficțiune³⁾.

Vom căuta să dovedim existența lui Popescu și a lui Salis și prezența lor între Românii răsculați, încercând în sfârșit să identificăm pe acel necunoscut din Munții Apuseni și să relevăm legăturile lui Popescu cu Alexandru Constantin Mavrocordat și cele ale lui Salis cu cercurile politice din St. Petersburg.

Mihail Popescu, născut la București⁴⁾, a servit în armata rusească, unde numele său a fost schimbat în Poperski, fiind cunoscut sub acest nume autorităților austriace⁵⁾. Căpitanul Beddeus, care l-a cunoscut în Iași, îl caracterizează ca „un aventurier și intrigant, gata la orice faptă⁷⁾, iar Iosif II. îl numește un om foarte primejdios⁸⁾. În Octomvrie 1784 Mihail Popescu se află

1) Horja und Klotska . . . Alba Iulia și Sibiu 1785, p. 9—10, 14—15.

2) N. Densușianu, o. c., p. 143—144.

3) Ibidem, p. 144.

4) Am întrebuințat pentru acest studiu materialul arhival din: Hofkriegsrat și Lacy Akten, Kriegsarchiv, Viena; Haus-Hof und Staatsarchiv și Hofkammerarchiv, Viena. Vom face uz de următoarele prescurtări: HKR. = Hofkriegsrat; LA. = Lacy Akten; HH. St. A. = Haus-Hof und Staatsarchiv; HKA. = Hofkammerarchiv; Consiliul aulic de războiu = Cons. aul. răs.

5) Comandamentul general ungar c. Consiliul aulic de războiu, 12 Ian. 1875, HKR. G. 228/1785 „Bukarest . . . seinen Geburtsort“; Comand. General din Transilvania c. Cons. au. răs. 3 Dec. 1784, HKR. 3665/1784.

6) În pasaportul austriac găsim numele de „Poperskul“, HKR. G. 3794/1784; Cf. Raportul lui Beddeus, HKR. G. 179/175 „... der berühmte Michael Popersky, alias Poperskul“.

7) Raportul lui Beddeus, HKR. G. 179/1785. „... Aventurier ... ein intrigant und zu allen Unternehmungen aufgelegter Mensch“. LA. 143/29, 1785.

8) Iosif II. c. Pálffy, 14 Ian. 1785, LA. 143/29, 1785.

la Viena, unde încearcă să recruteze cetățeni austriaci pentru serviciul militar al unui stat străin, probabil Rusia¹). Conform înștiințării primite din partea Impăratului, Consiliul aulic de războiu ordonă autorităților militare și civile să supravegheze strict pe Popescu, iar în caz că el ar căuta să determine pe supușii austriaci să intre în serviciul militar al unui stat străin să-l aresteze²). Din actele pe care le-am studiat în Viena, relațiile lui Popescu cu cercurile rusești nu apar destul de clar. Atâta însă e sigur că Popescu n'a fost în anul 1784 ofițer activ rusesc³), cu toate că purta uniforma rusească cu anumite decorații militare⁴). Activitatea desfășurată de Popescu în Viena n'o cunoaștem. Foarte semnificativ este însă faptul că fostul ofițer rusesc era însoțit de contele Gyulay, membrul lojei francmasonice din Viena „La trei vulturi” (Zu den drei Adlern⁵). Se poate că nu e decât o simplă coincidență a împrejurărilor, că contele Gyulay a fost și membru al acestei societăți secrete, dar s'ar putea admite și aceea că Mihail Popescu n'ar fi fost străin de loja „La trei vulturi” făcând aici cunoștința contelui maghiar.

Cu ajutorul diferitelor rapoarte din arhiva Consiliului aulic de războiu putem să reconstituim itinerariul parcurs de Popescu. La 23 Octomvrie, ora 4 după masă, părăsește Viena cu un pașaport vizat de magistratul vienez pentru București⁶) pornind pe apă spre Budapesta⁷), unde sosește la 27 Octomvrie⁸).

Dela Budapesta Mihail Popescu pleacă la 2 Noemvrie, însoțit de contele Gyulay, la Cluj⁹). Data sosirii sale la Cluj nu o cunoaștem, dar un raport al Comandamentului general din Ungaria ne informează că Popescu ar fi stat până la 17 Noemvrie

1) Cons. aul. răs. c. Comandamentele militare, 23 Oct. 1784, HKR. 47/386, 1784; Cons. au. răs. c. Generalul Schakmin, 24 Oct. 1784, HKR. 47/389, 1784.

2) HKR. 47/386, 1784; HKR. 47/1784.

3) Raportul lui Beddeus, HKR. G. 179/1785, „... Poppersky ... ein cassirter Russischer Licutenannt gewesen”; LA. 143/29, 1785; Comandamentul General Ungar c. Cons. au. răs. 12 Ian. 1785, HKR. G. 228/1785 „... verabschiedeten Russischen Offrs. Poppersky”.

4) Descrierea personală a lui Popescu, HKR. 47/386, 1784.

5) Vertrauliche Akten 120, Präsenzprotokolle, p. 1, HH. St. A. Prezența contelui Gyulay este atestată la $5785 \frac{28}{12}$ ($5785 \frac{28}{12} - 4000 = 28$ Dec. 1785).

6) Cons. aul. răs. c. Gen. Schakmin, 24 Oct. 1784, HKR. 47/389, 1784, Türkheim c. Cons. au. răs. 24 Oct. 1784, HKR. 47/389, 1784; Pergen c. Iosif II, 24 Oct. 1784, HKR. 47/389, 1784.

7) Comand. General din Ungaria c. Cons. au. răs. 2 Noemvrie 1784, HKR. G. 3084/1784; HKR. G. 3114/1784.

8) Comand. General din Ungaria c. Cons. au. răs. 2 Noemvrie 1784, HKR. G. 3084/1784; HKR. 44/311, 1784; HKR. G. 3114/1784.

9) Cons. aul. răs. c. Comand. gen. din Transilvania, 21 Noemvrie 1784, HKR. 44/311, 1784. LA. 141/14, 1784.

la Zălau¹⁾, unde contele Gyulay își avea posesiunile, îndreptându-se de aici spre Năsăud (26 Noemvrie), iar de aici, prin Bucovina, spre București²⁾. Drumul acesta, atât de neobișnuit, ales de Popescu pentru a ajunge din Transilvania prin Bucovina la București, dă de bănuț că el nici nu avea de gând să ajungă la București³⁾, ci și călătoria plănuită la București n'a fost decât o călătorie fiovivă, pentru a scăpa de sub supravegherea poliției austriace. Scopul acesta trebuie să-l fi atins Popescu, căci după sosirea la Iași⁴⁾ nu se mai găsește nici o informație privitoare la persoana lui. Împăratul Iosif, probabil în urma rapoartelor secrete, își dădu seama că Popescu este „un om foarte primejdios“ (ein sehr gefährlicher Mensch) și de aceea dădu ordin autorităților militare și civile nu numai să-l supravegheze, dacă ar sosi din nou în Transilvania, ci să-l și aresteze⁵⁾.

Mai puțin clar se relevă persoana lui Salis, originar din Transilvania⁶⁾. Urmărit din ordinul Împăratului Iosif II., fiindcă voia să înduplece pe locuitorii Transilvaniei și Ungariei să emigreze⁷⁾, pleacă în Septemvrie 1784 din Viena în Transilvania⁸⁾, unde i se pierde urma. După informațiile nobilului maghiar I. Gyöngyösi, Salis ar fi fost prins și spânzurat în regiunile Bistriței⁹⁾. Afirmatia aceasta a lui Gyöngyösi nu poate fi controlată. N'ar fi însă exclus ca Salis să fi fost spânzurat în regiunile nordice ale Transilvaniei, autoritățile austriace având ordin în acest sens¹⁰⁾.

Informațiile nesigure din broșurile contemporane, amintind pe Salis ca conducător al Românilor răsculați¹¹⁾, sunt confirmate

1) Comand. Gen. Ungar c. Cons. aul. răs. 12 Ian. 1785, HKR. G. 228/1785.

2) Lacy c. Iosif II., 18 Dec. 1784, LA.; Comand. General din Transilvania c. Cons. aul. răs. 3 Dec. 1784, HKR. G. 3665/1784.

3) Comand. Gen. din Transilvania c. Cons. aul. răs. 12 Ian. 1785, HKR. G. 197/1785; Lacy c. Iosif II., 13 Ian. 1785, LA. 143/29, 1785, „dieser Poppersky . . . soll . . . übrigens aber nichts weniger zu Bukarest wohnhaft seyen“.

4) Comand. Gen. din Transilvania c. Cons. au. răs. 12 Ian. 1785, HKR. G. 179/1785; Enzenberg c. Cons. au. răs. 3 Martie 1785, HKR. G. 973/1785.

5) Iosif II. c. Pergen, 14 Ian. 1785, LA. 143/29, 1785, „... bey seiner Ankunft nicht allein ein obachtsames Auge getragen, sondern auch arretiert werde; Iosif c. Pálffy, 14 Ian. 1785, LA. 143/29, 1785.

6) Cobenzl c. Kaunitz, 3 Noemvrie 1784, HHStA. Staatskanzlei, Russland, No. 49. „Un nommé Salis natif de Transilvanie“.

7) Cons. aul. răs. c. Comandamentele militare, 26 Sept. 1784, HKR. 14/279, 1784; HKR. 14/332, 1784; HKR. 14/281, 1784; LA. 139/38, 1784; LA. 141/5, 1784; HKR. G. 2745/1784; HKR. C. 213/1785; Cf. și V. Șotropa, Contribuții la istoria revoluției lui Horia, Anuarul Inst. de Ist. Națională, vol. V, p. 160.

8) Koppenzoller c. Comand. General Ungar, 16 Noemvrie 1784, HKR. 44/311, 1784.

9) Gyöngyösi I. c. Gulácsi Gábor, 3 Febr. 1785, Hazánk, VII, 1887.

10) Iosif II. c. Bánffy, 16 Sept. 1784, HKR. 14/281, 1784.

11) Horja und Klotska, Oberhaupt und Rathgeber der Anführer in Siebenbürgen, p. 9—10; Kurze Geschichte der Rebellion in Siebenbürgen, p. 21.

printr'un raport al Generalului Koppenzoller dela 16 Noemvrie către Comandamentul General Ungar, atestând alături de Horia pe Salis și Popescu ca fiind conducători ai țăranilor răsculați¹⁾. Deși raportul Generalului Koppenzoller este singurul izvor care confirmă prezența lui Popescu și a lui Salis între Românii răsculați, trebuie să acceptăm această afirmație, deoarece nu este verosimil ca un ofițer superior să numească pe Salis și Popescu conducători ai răsculaților, bazându-se numai pe svornuri neîntemeiate, în deosebi dacă luăm în considerare că însuși Consiliul aulic de războiu, în urma raportului primit, comunică la 21 Noemvrie Comandamentului General din Transilvania că Românii răsculați ar fi conduși de Salis și Popescu²⁾. Din datele cronologice referitoare la itinerariul lui Popescu rezultă că prezența acestuia în Munții Apuseni cam dela 6 până la 12 Noemvrie ar putea să corespundă situației de fapt, plecând Mihail Popescu la 2 Noemvrie din Pesta³⁾, fiind atestat în orașul Zălau la 17 Noemvrie.

Întrebarea care se pune acum este, dacă acel al patrulea căpitan, amintit de mai mulți țărani, a fost identic cu Salis, cu Popescu sau cu o a treia persoană neamintită în rapoartele oficiale?

O comparație a înfățișării căpitanului enigmatic cu persoana lui Salis nu se poate face, lipsind datele personale ale lui Salis, în schimb avem o descriere personală amănunțită a lui Popescu expediată autorităților competente din Transilvania. „Popersky Mihail, cam de 38 de ani, este de statură mijlocie, bondoc, negricios la față, având părul și barba brune, poartă părul într-o coadă scurtă, fiind rareori pieptenat; pe lângă câteva haine civile are o uniformă rusească cu guler și răsfrânturi roșii, de obicei poartă o manta albă; când îmbracă uniforma obișnuiește să poarte decorațiile militare pe sabie și pe chipiu;... pretinde că este ofițer rusesc⁴⁾).

1) Koppenzoller c. Comand. General Ungar, 16 Noemvrie 1784, HKR. 44/311, 1784. „Die Anführer dieser aufrührerischen Siebenbürgischen Bauern soll ein gewisser Zalathner Unterthan Hore, sicherer Salis und unbekannter Mensch, welcher verschiedene Art Uniform sich bedient, Namens Popersky sein“.

2) Cons. au. răs. c. Comandamntul General din Transilvania, 21 Noemvrie 1784, HKR. 44/311, 1784.

3) Comand. Gen. Ungar c. Cons. au. răs. 2 Noemvrie 1784, HKR. G. 3084/1784; HKR. G. 3114/1784.

4) Comand. Gen. Ungar c. Cons. au. răs. 12 Ian. 1785, HKR. G. 228/1785.

5) Anexa scrisorii lui Iosif II. c. Hadik, 23 Oct. 1784, HKR. 47/386. „Popersky Michael ist bei 38 Jahr alt, mittelmässiger untersetzter Statur, hat ein braunes gut gefärbtes Gesicht, braune Haare und Bart, die Haare trägt er in einem kurzen Zopf, ist selten frisirt, nebst mehreren civil Kleidern hat er auch eine russische Uniforme mit rothem Kragel und rothen

În declarațiile țăranilor făcute contelui Jankovics lipsesc amănuntele acestei descrieri, dar toți țăranii au declarat de acord că acel căpitan necunoscut a fost încins cu o sabie, purtând pe cap un chipiu roșu de soldat¹⁾. Cu ajutorul acestor date nu se poate face o identificare sigură, însă căpitanul enigmatic ar putea fi Popescu, fiindcă chipiul roșu al acestuia era poate un chipiu de ofițer rusesc²⁾. Pentru identificarea lui Popescu cu căpitanul anonim ar fi un argument mai concludent faptul, că acest căpitan a vorbit în Bucium și în Musca poporului³⁾, ceea ce a putut să facă numai un cunoscător al limbei române (Popescu). Un alt indiciu despre prezența unui fost ofițer printre țăranii răsculați este pregătirea strategică a acțiunilor întreprinse de revoluționari.

Asupra relațiilor fostului ofițer rusesc cu cercurile rusești n'avem informațiuni documentare, putem bănuși însă că aceste legături au existat în adevăr. Pentru care alt stat Popescu ar fi putut să recruteze soldați în Transilvania, decât pentru statul rusesc, care desfășura atunci în Transilvania o intensă propagandă pentru a determina pe cetățenii austriaci să emigreze în Rusia? Fostul ofițer rusesc aflându-se la Iași, ar fi putut să intre în contact cu consulul rusesc din Iași, care încercase să strângă desertori și emigranți pentru a-i coloniza în Crimeia⁴⁾.

Din rapoartele căpitanului Beddeus se vede că Popescu avea de împlinit în Transilvania și o misiune secretă primită dela Domnul Moldovei Alex. Constantin Mavrocordat⁵⁾. Căpitanul Beddeus nu specifică ce scopuri urmărea Al. C. Mavrocordat în Transilvania, cunoscând însă din alte acte analizate până acum

Aufschlagen, ist gemeiniglich mit einem weissen Mantel versehen: wenn er die Uniforme trägt, so pflegt er auch die russischen Militär-Ehrenzeichen am Degen und Hut zu haben; ... giebt sich für einen russischen Offizier aus“.

1) Depozițiunea lui O. Costinașu, N. Densușianu, o. c. p. 142; Depozițiunea lui N. Bugnaru și Petru Giurca, ibidem, p. 143; Depozițiunea lui T. Petruța, ibidem, p. 143.

2) Ar putea să fie uniforma rusească a cavaleriei de gardă, care avea pe la anul 1785—1790 un chipiu roșu și uniforma cu guler și răștrânturi roșii. Cf. Die russische Armee in Krieg und Frieden, Berlin, 1890, p. 84.

3) Depozițiunile lui T. Bugnaru și T. Petruța în N. Densușianu, o. c., p. 143.

4) Scrisoarea Generalului Enzenberg (fără adresant), 17 Iunie 1784, HHStA. Staatskanzlei, Moldau—Walachei, F. 3; Scrisoarea a fost publicată și în colecția Harmuzaki, Documente privitoare la istoria Rom. vol. XIX, I, p. 187, într-o traducere franceză, fără să fie specificat că este numai o traducere a textului original german.

5) HKR. G. 2058/1785, „... Popperskul hatte geheime Aufträge des abgesetzten Fürsten. [Al. C. Mavrocordat] da er den Lohn von 3000 fl. nicht erhalten, sucht er russische Protektion“; HKR. G. 179/1785, „Michail Poppersky ... auch dermalen von dem Fürsten der Walachei [Moldau] in einer geheimen Expedition nach Wien abgeschickt worden seye“, Ambele rapoarte au fost transmise Cons. aul. răs. prin Comandamentul General din Transilvania.

activitatea desfășurată de Popescu se poate presupune că Domnitorul Moldovei căuta să intre în contact, prin mijlocirea lui Popescu, cu Românii răsculați.

Legăturile lui Horia cu Al. C. Mavrocordat sunt confirmate de Herbert-Rathkeal, ambasadorul Austriei la Constantinopol: „în timpul turburărilor șeful răsculaților Horia a trimis trei oameni la Iași pentru a solicita prin mijlocirea Principelui Mavrocordat ajutor dela Poartă¹⁾. O altă informație privitoare la relațiile lui Horia cu Moldova conține scrisoarea din 3 Februarie 1785 a nobilului ungar Ioan Gyöngyösi adresată lui G. Gulácsi: „...hoții de revoluționari stăteau în corespondență cu țările vecine, Moldova și Țara Românească, dela cari așteptau ajutor. Pot să scriu sigur că pe la începutul acestui an 30.000 de Români din Moldova voiau prin pasul Ghimeșului să năvălească în Trei Scaune²⁾. Chiar contele Hadik informează la 2 Decembrie 1784 pe Împăratul Iosif, că există posibilitatea amnestecului Moldovei și al Munteniei în revoluția lui Horia³⁾.

Atitudinea dușmănoasă a lui Al. C. Mavrocordat, care datorise ocuparea scaunului domnesc protecției ambasadorului rusesc, față de Austria se explică în parte prin conflictul personal al Domnitorului Moldovei cu consulul austriac Raicevich. Al. C. Mavrocordat, iritat de provocările parvenitului Raicevich, îi adresează într-o audiență cuvintele: „Eu sunt Stăpânitorul, sunt un Principe născut dintr-o familie care a domnit 200 de ani, sunt un Suveran domnitor, vreau să spun ce-mi place, nu mi-e teamă de Împăratul, nici de Kaunitz⁴⁾. Conflictul personal a fost dublat de conflictul lui Al. C. Mavrocordat cu Austria în chestiunea extradării desertorilor austriaci. Căpitanul Beddeus însărcinat cu extradarea desertorilor⁵⁾, întâmpină mari greutăți nu numai din partea Domnitorului, care susține că în Moldova nu s'ar găsi nici un desertor⁶⁾, ci și din partea maiorului rusesc Solonski,

1) Herbert-Rathkeal c. Kaunitz, 10 Oct. 1795, HHStA. Staatskanzlei, Konstant. No. 32/1795. „Pendant les troubles de la Transilvanie le chef des rebelles Hora envoya trois hommes à Jassy pour solliciter par le canal du Pr. Mavrocordat l'aide de la Porte"; Cf. Iorga, Documente privitoare la familia Callimachi, București, 1903, II, p. 513—514.

2) Revista Hazánk, Budapesta, VIII, (1888), p. 111—112.

3) Cf. Marczali, Magyarország története II. József korában, II, p. 34—35, apud Șt. Meteș, o. c. p. 55—56.

4) Raicevich c. Kaunitz, 30 Noiembrie 1784, HHStA, Staatskanzlei, Moldau-Walachei, 1784, F. 3. „Io sono il padrone, sono un principe nato d'una famiglia che regna da 200 ani, un Sovrano regnante voglio dire quello mi piace, no ho paura ne dell' Imperatore, ne del Principe Kaunitz"; Cf. Hurmuzaki, o. c. Bd. XIX, I, p. 224.

5) Occhsner c. Raicevich, 10 Iulie 1784, HHStA. Staatskanzlei, Moldau-Walachei, 1784, F. 3.

6) Occhsner c. Raicevich, 27 Iulie 1784, HHStA. F. 3. „Malgré ce que le prince y dit, il n'arrive pas un seul homme ici.

care acordă tot concursul său refugiaților austriaci¹). Nereușind căpitanul Beddeus să pună mâna pe cei refugiați din Transilvania, intervine Herbert-Rathkeal, reprezentantul politic al Austriei la Poarta Otomană, determinând pe Marele Vizir să interzică categoric Domnitorilor Principatelor Române să acorde azil vreunui refugiat în timpul turburărilor din Transilvania²).

O mai mare importanță au acordat autoritățile austriace activității lui Salis. Încă în August 1784 Ludovic Cobenzl, ambasadorul austriac din St. Petersburg, înștiințează pe cancelarul austriac printr'un raport cifrat că în Transilvania se află un om care s'a obligat să emigreze cu mai multe familii din Transilvania în Crimeia; ambasadorul austriac își încheie raportul său cu asigurarea, că va căuta să afle numele acestui om³). Cobenzl s'a achitat de angajamentul luat, anexând raportului său dela 3 Noemvrie 1784 o dare de seamă amănunțită, făcută de un om al său de încredere, asupra activității lui Salis la Viena.

Salis a propus ambasadorului rusesc din Viena, contelei Galitzin, că este gata să determine 300.000 de cetățeni din Transilvania și Ungaria să emigreze în Rusia. Proiectul lui Salis a fost foarte bine primit de cercurile politice rusești (Son projet a été très bien accueilli ici), făcându-i contele Galitzin următoarele propuneri: se vor acorda coloniștilor despăgubiri de călătorie, o gospodărie țărănească completă (casă, vite și unelte necesare) și 100 de ruble pentru o familie. În primii zece ani coloniștii vor fi scutiți de toate dărilor, iar după zece ani coloniștii vor începe să plătească, după puterile lor, sumele împrumutate dela stat. Salis cerând favoruri mai mari pentru coloniști, Tarevna a însărcinat pe contele Ostermann să continue tratativele cu el⁴). Aceste tratative n'au putut fi continuate, fiindcă Salis fusese silit să fugă din Viena⁵).

Precum am arătat mai sus, Salis fu mai târziu atestat de Generalul Koppenzoller ca conducător al Românilor răsculați din Munții Apuseni. Salis și-a dat desigur seama că țaranii răsvrațiți vor accepta bucuros planul său de a emigra în Rusia.

1) Raicevich c. Kaunitz, 12 Noemvrie 1784, HHStA. F. 3. „Questo Maggiore Russo [Solonski] fa qui un picciolo Despota, accorda protezione ad ogni uno, tiene una guardia di desertori avanti la sua casa”; Hurmuzaki, o. c., vol. XIX, I, p. 218.

2) Scrisoarea marelui Vizir dela 25 Februarie 1785, anexată raportului ambasadorului Herbert-Rathkeal c. Kaunitz, 10 Martie 1785, HHStA. Staatskanzlei, Konstantinopol, No. 5. „... dans Les Circonstances présentes des troubles en Hongrie et Transilvanie, il ne soit accordé aucune retraite a ceux qui s'elevent contre la Cour Imperiale demanderoient refuge a La Sublime Porte”.

3) Cobenzl c. Kaunitz, August 1784 HHStA. Staatskanzlei, Petersburg, 1784, No. 39.

4) HHStA. Staatskanzlei, Petersburg, 1784, No. 49.

5) Iosif II. c. Bánffy, 16 Sept. 1784, HKR. 14/281, 1784.

Se poate presupune că prezența lui Salis în Munții Apuseni a făcut pe Popa din Lăpușnic să vorbească de ajutorul Rușilor pentru cei răsculați¹⁾.

Incercările rusești de a coloniza cu ajutorul lui Salis mii de Ardeleni în Rusia ne obligă să atingem politica de colonizare rusească și să relevăm mijloacele întrebuintate pentru a determina pe supușii străini să se așeze pe teritoriul Rusiei.

După pacea dela Hubertusburg statele europene sunt cuprinse de o adevărată febră de colonizare, caracteristică epocii mercantiliste, întrebuintând fiecare stat mijloace permise și nepermise ca să atragă pe cetățenii statelor vecine. Pe când emisarii rusești cutreerau Austria și statele germane, emisarii austriaci își desfășurau activitatea lor în statele germane. Emisarii rusești se adresau, conform instrucțiilor primite, mai ales claselor sociale asuprite, oferindu-le favoruri asemănătoare celor oferite de Salis²⁾. Deși Electorul palatin al Bavariei se îndreaptă într-o circulară în mod foarte categoric împotriva emisarilor rusești, aceștia n'au încetat să determine în secret pe cetățenii germani să emigreze³⁾. Un teren mai prielnic pentru activitatea lor au găsit însă emisarii rusești în Austria, unde aveau posibilitatea să între în contact cu populațiunea ortodoxă. În urma propagandei rusești au emigrat în anul 1749 în Ucraina câteva mii de Sârbi, conduși de Colonelul Ioan Chorvat. Acesta întorcându-se din Ucraina cu planul să organizeze emigrarea foștilor Grăniceri Sârbi, curtea Vieneză începe să-și dea seama de primejdia acestor emigrări, cerând ca Chorvat să părăsească împreună cu tovarășii săi Austria⁴⁾.

Mihalja Petrovic Bestuzev-Rjumin, ambasadorul rusesc la Viena, luând apărarea lui Chorvat, relațiile între Rusia și Aus-

1) Alex. Mike, Oláhokról, manuscris în biblioteca Universității din Cluj, vol. I, p. 45, apud St. Metes, o. c., p. 57; Cf. Scrisoarea lui Cobenzl c. Iosif II., 21 Febr. 1785, A. Beer u. I. Ritter von Fiedler, Joseph II. und Graf Ludwig Cobenzl, Ihr Briefwechsel, vol. II., p. 12. „L'Imperatrice ayant scu que javois reçu des silhouttes de deux malheureux chefs des revoltés, me les a fait demander et les a gardé [es] depuis“.

2) În statele germane a fost afișată publicația „Aussicht derjenigen Vortheile so bei der im Russischen Reich neu zu errichtenden Colonie anzutreffen sind“, Arhiva ministerului de agricultură, St. Petersburg, No. 25.782, apud Grigori Pisarevskij, Iz Istoriij inostrannoij kolonizacij v. Rossy v. XVIII vëkë, Moscova 1909. Cartea lui G. Pisarevskij înfățișează întreaga colonizație rusească în secolul al XVIII-lea, bazându-se pe un bogat material arhival greu accesibil.

3) Circulara electorului palatin din Bavaria, 28 Aprilie 1766, Arhiva ministerului de Externe, St. Petersburg, G. Pisarevskij, o. c., Anexă, p. 20 „... womit den Russischen Colonisten Anwerbungen, sie 'geschehen öffentlich, oder heimlich unter Verhängung schärfster Strafen gegen die betreffenden Emissarien und Theilnehmer vorgebogen werden möge“.

4) Termenii întrebuintați în actele austriace ale secolului al XVIII-lea pentru a denumi pe emisarii străini erau: Falsche Werber, Menschenverführer sau Menschenräuber.

tria se încordează, conflictul aplanându-se abia după demisionarea lui Bestuzev¹⁾.

Atitudinea Austriei față de emisarii rusești se poate explica, dacă ținem seama că în același timp suveranii austriaci au depus toate eforturile pentru a atrage coloniști străini. Însăși Împărăteasa Maria Theresia încurajează pe emisarii ei, după ce statele germane au oprit emigrarea, să continue în secret activitatea lor²⁾, iar punctul de vedere al lui Iosif II. față de problema colonizării îl cunoaștem dintr'un memoriu înaintat împărătesei în anul 1765. „Les recrues dans l'étranger, il faut les pousser avec toute la vigueur imaginable et tout argent pour cet usage est bien employé. Non seulement je prendrais de grand hommes mais même de petits, femmes, enfants enfin tout ce qui est homme. J'eu choisirais ce qui est capable a servir dans les troupes. Les autres je les employerais utilement á peupler comme colons mes provinces“³⁾.

Cu toate măsurile luate de autoritățile austriace, emisarii rusești n'au încetat să lucreze în Austria, adresându-se mai ales Românilor din Transilvania, sprijiniți și mai înainte de curtea rusească în lupta lor pentru păstrarea religiei ortodoxe.

Un ungurean, aducător de coloniști, este amintit într'o scrisoare a contelui Rumintev trimisă în 2 Mai 1783 Cneazului Potemkin. Scrisoarea vorbește de un călugăr ungurean, căruia i-a încredințat episcopul Filaret din Râmnic diferite misiuni în Rusia, unde el propune cercurilor rusești să aducă în regiunile Chersonului coloniști din țări limitrofe⁴⁾.

Sursele de informații austriace pentru a urmări legăturile Românilor cu emisarii rusești până în anul 1784 sunt actele din „Hofkammerarchiv“, dar nici aici nu găsim decât abia câteva indicații răslețe. Arhiva ministerului de interne și a ministerului de poliție, unde s'ar fi găsit desigur un bogat material, a fost distrusă de marele incendiu din anul 1927. Cele mai multe acte din „Hofkammerarchiv“, care se ocupă cu emigrarea Românilor ardeleni și cu măsurile luate pentru a pune capăt acestei emigrări nu relevă activitatea emisarilor ruși, nici nu indică dacă Români s'ar fi așezat în Rusia. Totuși putem să deducem această acti-

1) Cf. Hans Uebersberger, Russlands Orientpolitik in den letzten zwei Jahrhunderten, p. 248—253.

2) Rezoluția imperială, 16 Iulie 1767, HKA. No. 32, 1767, apud K. Schünemann, Die Einstellung der thesianischen Impopulation (1770/71), p. 8. „Es ist . . . jeder öffentliche Schritt zur Herbeiziehung der Reichs-emigranten sorgfältigst zu vermeiden und lediglich dasjenige vorzukehren, was in der Stille und ohne allen besorglichen Aufsehen zur Beförderung dieses für meine Erbländer heilsamen Endzwecke geschehen kann“.

3) Arneth, Maria Theresia und Joseph II, Bd. III, p. 356; Patenta imperială dela 10 Aprilie 1784 interzice cu totul emigrarea; Cf. Patenta imperială dela 13 Ianuarie 1787 în care se specifică pedepsele pentru emisarii străini. (Menschenräuber).

4) Analele istorice și arheologice din Odessa, 1883, în Bis. Ort. rom. XI (1887—8) p. 137—144.

vităte, bazându-ne pe două indicații presărate în materialul arhivalic relativ la emigrarea Românilor. Într'un asemenea act (1769) se interzice, fără motivare, Românilor corespondența cu Rușii¹⁾, iar în anul 1768 ambasadorul austriac din St. Petersburg, Lobkovitz, este avizat din Viena, să dea despăgubiri de călătorie acelor emigranți austriaci din Transilvania, cari ar dori să se întoarcă din Rusia²⁾. Prima indicație ne arată că autoritățile austriace încercau să oprească legăturile între Români și Ruși; deoarece însă aceste restricțiuni sunt cuprinse într'un act, care se ocupă cu emigrarea Românilor, putem bănuî că legăturile cu emisarii ruși au sugerat autorităților austriace aceste măsuri, iar indicația a doua este o dovadă că, încă în anul 1768, emigranții români se îndreptau spre Rusia. Presupunerea noastră că emigranții au fost Români, căroră ambasadorul austriac avea să le dea posibilitatea de a se întoarce în Austria, își găsește îndreptățirea în faptul că în Transilvania, în a doua jumătate a secolului XVIII-lea, noțiunea de emigrant a fost aproape identică cu aceea de Român.

Cunoscând încercările zadarnice austriace de a împiedeca pe Români să treacă Carpații, putem înțelege măsurile draconice luate în anul 1784 împotriva lui Salis. Iosif II. ordonă, la 16 Septembrie 1784, ca Salis să fie urmărit de toate autoritățile, deoarece pregătește „o considerabilă emigrare a supușilor mei“ („... eine beträchtliche Auswanderung Meiner Unterthanen... einzuleiten vorhaben“) și dacă va fi prins, să fie spânzurat pe loc, fără interogatoriu, conform legii marțiale... (welcher auf der Stelle und ohne Anfrage mittels Standrecht... mit dem Strang obgestraft werden soll³⁾). Este interesant de observat că rapoartele oficiale nu menționează numai pe Salis, ci și pe emisarii săi, cari vor fi și ei spânzurați fără cruțare⁴⁾. Pomenirea acestor emisari relevă vastele legături ale lui Salis, deoarece e și greu admisibil că un singur om ar fi putut să organizeze emigrarea proiectată de 300.000 de cetățeni. Cât de primejdioasă a fost activitatea lui Salis, o evidențiază și o scrisoare a Generalului Schröder către Consiliul aulic de războiu, prin care cerea informațiuni dacă se va putea proceda în Bucovina față de Salis și față de emi-

1) HKA. 1769, F. 109, No. 72.

2) HKA. 1768, F. 122, No. 24.

3) Iosif II. c. Bánffy, 16 Sept. 1784, HKR. 14/281, 1784; Iosif II. c. Hadik, 16 Sept. 1784, I.A. 139/38 1784; Cons. aul. răs. c. Comandamentele militare, 26 Sept. 1784, HKR. 14/279, 1784; Comand. gen. militare din Transilvania c. Cons. aul. răs., 7 Dec. 1784, HKR. C. 213/1785; Vereinigte österr. Hofkanzlei c. Cons. aul. răs., 6 Febr. 1785, HKR. C. 218/1785.

4) Cons. aul. răs. c. Comand. militare, 26 Sept. 1784, HKR. 14/279, 1784. „... auf diesen Menschen und auf seine Emissarien ein obachtames Auge getragen... auf der Stelle... mit dem Strang abgestraft werden sollen“; Iosif c. Bánffy 16 Sept. 1784, HKR. 14/281. Vezi și actele citate în nota precedentă.

sarii săi „per cursum ordinarium“ neavând regimentele bucovinene „ius gladii“¹⁾.

Lacy a raportat șovăirile Generalului Schröder Împăratului, care acordă în mod excepțional „ius gladii“ și regimentelor bucovinene²⁾, iar Consiliul aulic de războiu avizează, autorizat de Iosif II., Comandamentele militare să nu evite nici o cheltuială pentru a pune mâna pe Salis „auf allerhöchsten Befehl... zur Haltung der Spione und Entdeckung der Kunstgriff der fremden Werbungen keine Kosten gespahret und demjenigen der einen solchen Menschenverführer entdecket und handfest macht, eine Belohnung von 100 Dukaten abgereicht werden solle“³⁾.

Autoritățile competente fiind avizate, iar granițele sever păzite, Salis n'a putut să realizeze proiectul său, de emigrare și a dispărut.

Deși activitatea lui Popescu, cât și aceea a lui Salis n'a avut succesul așteptat, totuși aceste personaje merită locul lor în istoria revoluției. Participarea lui Popescu, care era omul de încredere al lui Al. C. Mavrocordat, la revoluția lui Horia, precum și prezența lui Salis, ca exponent al cercurilor politice rușești, între Românii răsculați, evidențiază orientarea firească a acestei mișcări spre răsăritul Carpaților. Însărcinarea acestor doi emisari, participanți la revoluția țărănească, de a determina pe cetățenii austriaci să emigreze, dă mișcării revoluționare a lui Horia un nou aspect, oferindu-ne posibilitatea să încadrăm această mișcare țărănească în istoria impopulațiunilor europene din secolul al XVIII-lea.

CAROL GÖLLNER

INSEMĂRILE UNUI TRIBUN DIN 1848/49

Documentul de mai jos, inedit, mărturie pețioasă din revoluția anilor 1848/49, este desprins din însemnările protopopului *Beniamin Popa Densușianu* (frate mai mare al lui Aron și Nicolae Densușianu), fost tribun în acele memorabile vremi, în Țara Hațegului, sub comanda prefectului *Nicolae Solomon*.

Manuscrisul lui Beniamin Densușianu se află în „*Matricula Ecclesiae Parochialis Graeco-Catholicae Szekeřembensis. Anno Domini 1804*“ păstrată în arhiva parohiei unite din *Săcărâmb* (Jud. Hunedoara). Această matriculă a fost introdusă de protopopul Bobâlnei, *Vasile Coloși*, paroh în Săcărâmb între anii 1802—

1) Schröder c. Cons. aul. răs. 2 Oct. 1784, HKR. 14/332, 1784.

2) Lacy c. Iosif II., 2 Noemvrie 1784, LA. 141/5, 1784; Cons. aul. răs. c. Schröder, 3 Noemvrie 1784, HKR. 14/332, 1784.

3) Lacy c. Iosif II., 23 Sept. 1784, LA. 139/38, 1784; Cons. aul. răs. c. Comandamentele militare, 26 Sept. 1784, HKR. 14/332, 1784; Cf. și Virgil Șotropa, o. c., p. 160.

1814, cel care a colaborat și la marele *Dicționar de Buda* a lui Șincai, Clain și Petru Maior.

Partea însemnărilor, care se referă la evenimentele din 1848/49, se află la paginile 209—213 din matriculă. Notele poartă data de 24 August 1867.

Amintirea vie a evenimentelor și preciziunile de amănunt ne fac să credem fie într'o redacție anterioară, fie în existența unor notițe ale tribunu'ui, luate destul de aproape de timpurile întâmplărilor povestite.

Beniamin Densușianu s'a născut la 24 Iulie 1829 st. v., în satul Densuși lângă Hațeg, din părinți nobili. Tatăl său, Vizantie Popa de Macieu a fost preot gr. cat. în nămăta comună. După ce ne spune, că a ceti românește, cu litere latine și chirilice, a învățat dela tatăl său, iar ungurește la școală primară a franciscanilor din Hațeg, pe care a părăsit-o, după 6 ani, la 1836. Beniamin Densușianu continuă cu povestirea evenimentelor revoluționare, la cari a luat parte și pe cari le reproduc întocmai, păstrând, bineînțeles, ortografia originală:

„După 3 ani — în 839, ma dusu Tatalu meu în scolile de la Blasiu, unde am frecuentatu neintreruptu pana ce am absolvatu si Lyceulu în 848, dupa absolvarea studiilor în acestu anu, am fostu și eu presentu la adunarea romanilor din 15 Maiu în campulu libertatea, si acolo am juratu credinti'a natiunei. Tronului si Dinastiei Imperatesci; — dupa erumperea revoltei Magiarilor în tōmn'a nomitului anu, denomiduse de Comitetulu romanu din Sibiu, de Prefectu din valea Hatiegului Nicolau Solomonu, am acceptatu si eu sub acesta, unu postu de Tribunu alu poporului în partile limitrofe cu banatulu. — În 849 dupa batai'a de la Simeria (Pischi) carea singuru am vediut-o si eu, armele rebeliloru, sub Generariulu loru Bem, invingandu preste cele Imperatesci, si în scurtu timp, ocupandu mare parte a Transilvaniei, afara de munti, unde se sustiene'a eroicesce, bravulu Iancu cu ai sei —, am fost silitu si eu, cu Prefectulu, cu mai multi consoci ai mei, si cu unu numeru însemnatu de romani laceri si venatori din tribunatulu meu, a parasi patria si a ne retrage în granitia banatica. — Armele rebeliloru urmarindune si aci, la satulu Voislōva, ne au constrinsu la unu atacu, în care am luat si eu parte cu omenii meu, si acesta sau templat, a doua die de pascile nōstre. — Prefectulu N. Solomon, cu ceilalti consocii ai mei, n'au participatu la acestu atacu, ci mai de tempurii sau fostu retrasu catra Mehadia, — în acestu atacu, prevalendu puterea rebeliloru, am fost siliti a ne retrage prela satulu Crisma catra muntii marginas, — aici, cu siese consocii militari ardeleni, eram se fiu predă unei ceta de insurgenti, carii, din nebagarea nōstra de sēma, au datu peste noi în retragerea nōstra, de dupa unu colnicu, — după schimbarea celoru cateva puscaturi resolute, ni a succesu a ne retrage catra unu bercutiu ce nu eră departe, scapandu asia de macelulu ce ni eră pōte menitu; ceta de insurgenti ni a urmăritu

si mai departe fara a mai pusica asupra noastră, dela unu tempu ni a perasitu, retraganduse colónele sale. — Noi cesti siepte consocii, prin acesta templare, retacindune de ceialalti campioni ai noștrii, cari mai de tempuriu si pre alte cali apucase in munti, si o parte, — mai cu sema artileria pucina, si calarimea militare erasi pucina ce fusese cu noi, — retraganduse pre drumul de tiera catra Caran-Sebesiu, — am amblatu vre-o trei dile retacindu fara mancare prin padurile cestoru munti, in urma ni a succesu a scobori la satulu Turnisioru, si de aci la Teregoa, unde apoi am aflatu atatu pre campionii noștrii de mai nainte, dar nu pre toti, catu si pre militarimea ce fusese cu noi in afer'a de la Voislova; afara de acestia apoi aici am mai aflatu si anteposturile armiei C. R. Transilvane, care din romania sosite in banatu sub comanda Generariului Malkovszki si Kaliani, si ave' cortelulu Generale in Mehadia. Totu aici am mai aflatu si pre consocii mei Tribuni, Ulpianu, Susmanu, Peucianu, Dariu, Saturnu, Bociatu, Cetatianu si altii, si intre ei si pre Vasiliu Moga resositu de prin romania; aci am remasu vreo cateva septamane, si capatamu cu totii, ca fiacare soldatu 20 cr. m. c. la die, si pane; — de aici incolo, atatu noi, catu si ceialalti romani laceri si venatori de prin Transilvania carii se retrasere aici, ne am atachiatu la armia Imperiale, am luat armie militare, si am facutu servitiu militar, sub comanda Locutenentului supremu Morariu.

„Sub tempulu petrecerei noastre in Teregoa, Generariulu Malkovszki, demanda comandantelui nostru Morariu, că cu vreo 50 de feciori din Compania S'a — care afara de noi refugiatii deprin Transilvania, mai er'a compuse si din mai multi militari regulati, granitieri de prin Transilvania si banatu se intreprinda o patroila pre satele marginasie, de sub muntii de catra romani'a, care erau deja sub regimulu insurgentiloru. — In acesta patroila, jumetate militari granicieri si jumetate nemilitari, am luat parte si eu cu ceialalti consoci Tribuni, — in 10 dile strabatandu pana la satulu Marulu, de aci, ni am rentorsu érase indereptu la Teregoa fara vreo nenorocire. — Comandantele Morariu a mersu insocitu de mine la Generariulu in Mehadia raportandu despre succesulu patroilarei noastre, si despre alte jurstari ceva fi sciutu elu, caci eu n'am fostu concesu a asculta acestu raportu. — Dupa acesta: nomitul Generariu ni demanda o adoua patroilare spre partea stanga a Temisiului, — totu acesti individi ni-au determinatu si la acesta, si érase in vro 10 dile am strebatutu pana pre la Teregoa si Agerisiu; in aceste tienuturi, prin unu calaretiu banatianu, ni sau facutu scirea, ca armia C. Regesca, constrensa de insurgenti si dela cursulu Dunarei, f'ara vreo lovire, sa retrasu de nou tota in romania. — Asia noi ne aflaremu remasi in midiloculu insurgentiloru; — de aici ne amu reculesu, si ni a succesu a ne retrage nóptea prin paduri surde pana la satulu Slatina, aci am trecut presté timisiu, si pre la satulu Ilova am ajunsu in muntii Carpatici de margine, — din Ilova ni amu procuratu fie

care cate pucina elemosina dar nu de ajunsu, si ajungandu pre munti ni amu consultatu, ce se facem? incatreu se ne retragem? — Sistema muntiloru eră incarcata cu niaua (in luna lui Maiu fiindu) nu eră a strebate presté ei in romanía, pasurile le sciamu a fi postate cu insurgenti, nici conducatori n'avému, caci nisce granicéri banatieni ce au fostu cu noi ne perasisera, retornandu pre la ale sale acasa, numai Ardelenii mai remasesem; — Comandantele nostru Morariu tiene' la aceia; ca cu ori ce periculu se ne tragemu in romanía la Armia, — Tribunii tienému a ne trage preste Carpati in Ardélú, si cu ori ce pretiu se trecému la Iancu, — desbinaduse asia in pareri ne am despartitu de o'alta; — Morariu cu militarii ce mai remasése ne perduți si cu Tribunii Ulplánu, Susmanu si Bociatu sau resolutu pentru romanía; noi cestialalti, Moga, Saturnu, Peucianu, Cetatianu, Darie si Eu, si inca trei romani cu noi, de toti 9 individi, ne resolvamú pentru Ardealu. — Dupa mai multe retaciri periculóse prin munti, preste vremeti de niaua, flamandi si desculți ca vai de noi, in tempu de vro 5 dila am strebatutu in muntii Hatiegului de asupra satului Paucínesti; aci mai reparandune de fóme si castigandune si de incaltaminte, consecuenti' propusului nostru de a ne retrage catra Ianculu, deacă amu trecutu in dealurile si padurile de catra Densúsiu, si ajungandu la satulu Scéiu (din susu de Densúsiu) ne amu ascunsu in unu grasdiu de vite la unu omu cunoscutu alu meu, — Prin acestu omu, am incunoscintiatu pre Tatalu meu (care încă multu suferisa de la Unguri, lau batutu, intemniatiatu si lau jafuitu de tóta averea sa miscátóre) ca se vina pana la mine si sa mi aduca ceva bani de soutienére, caci gatasem totu ce avusemu. — Venindu Tatalu meu aci, ne desfațuesce dela propusulu nostru, ca' nu vom puté strabate pana la Ianculu, vom ajunge tradati, si mai reu ne vá fi, ba pre mine me invinge ca se mergu acasa cu densulu, caci mi va ambła in rendu cu Vicariulu si Deputatulu Papfalvi, care sosise in Comitatú ca Comisariu Dietale, si nu mi se va templa nici o reutate, — me amegescu a me duce acasa, parasescu pre consocii mei — carii inca se desbinase — Saturnu, Peucianu si Darie, se reintorcu erasi la Carpati, si sau sustenutu in trensii, in apropierea comuneloru sale, pana ce sa frantu rebeliunea. — Cetatianulu al Ioane Popesculu, a pribegitu singuru prin satele Rechitova, Ciula mica, si in Ciula mare a devenitu prinsu de unguri, dusu si intemniatiatu in Hatiegu. — V. Moga, cu ceilalti consocii romani, vro trei la numeru, si au indreptatu calea preste paduri spre a trece la Ianculu, dar' in unu satu (nu mi aducu aminte in care) din padurile de asupra Huniadórei, sau prinsu insusi de romani si iau tradatu unguriloru, carii ducandui in Huniadóra, si de aci la Belgradu, inrolandui in armata rebela, deaci nu sciu ce sa mai templatú cu densii.

„Dar' eu venindu acasa, din ne istetimea si prevederea bunului meu Tata, indata am si fostu tradatu unora unguri — de-

regatori de curte — din locu, acestia ma dusu in Pestean'a la Judele procesuale Papp Janosiu, care apoi intre patru Gardisti armati calari, si eu pe josu, in ceialalta die Luni, ma escortatu la Hatiegu prin midiloculu tergului, si m'a predatu sangerosului comandante magiaru de pre atunci — Cleeberg — care apoi ma aruncatu in prinsóre sub vegherea Secuiloru. — Nota bene: candu am intratu escortatu in Hatiegu, in marginea orasiului de catra Totesti, am vediutu spenzuratu in furcile de langa drumu pre unu Centurione romanu din Pestean'a, se mai spanzurase pana aci, o multime de romani, fara de nici o lege si fara de nici unu dreptu, de tribunalulu ferosu si sangerosu magiaru din Hatiegu. In prinsóre'a acesta, unde am aflatu si pre consociulu I. Cetatianulu, siediutu 24 de zile, si numai prin energioasa intrepunere a Vicariului si Deputatului Papfalvi, (acum Canonic in Blasiu) la Generariul insurgentiloru Bem, am scapatu ambii de spanzuratóre, la care de si tineri (ne avendu inca 20 ani) ne judecase tribunalulu celu sangerosu din Hatiegu fara nici unu motivu altulu, decatu: ca am fostu Tribuni si am militatu pre langa Tronu si Dinasti'a Imperatésca".

Poate nu e lipsit de interes să urmărim, pe scurt, tot în baza acestor însemnări, soarta tribunului în anii post revolutionari.

Scăpând de spânzurătoare, îl vedem pe Benjamin Densușianu ca „economu de curte la Judele primariu Cottense de pre atunci, Lukáts József", din satul Densuși, iar ceva mai târziu, „după frangerea rebeliunei prin armele Muscalești si C. Regesci", ca notar comunal. În această calitate ia parte la „prima conscriptiune de poporu" din Țara Hațegului, ținută la 1850.

Dar adevărata lui chemare atrăgându-l spre preoție, Benjamin Densușianu intră în Seminarul teologic de la Blaj, redeschis în toamna anului 1850. În vacanțele mari, pentru a-și agoniși sumele necesare în vederea continuării studiilor, primește funcția de conducător cadastral, pentru măsurarea pământurilor. La 1853, ca student teolog în anul al patrulea, e numit profesor la „scóla preparandiale" din Hațeg. În această calitate, la început trăiește din sumele primite în urma serviciului său de la cadastru, până ce i s'a „adunatu salariulu după repartitia facuta pre poporulu vlei Hatiegului, care se obligase a sustiené acesta Scóla".

La 1857, tatăl său muri. „Remase mam'a mea cu 5 prunci fără mine — scrie el — fara nici o posesiune, fara vre unu asiementu ore carele; trei din prunci erau inca la scóle, Georgie ca clericu in Seminariulu din Blasiu, Aaronu ca Gymnasistu totu acolo, pre Nicolau lu invetiamu eu la Hatiegu, doue sorori, Iulia si Elisabeta erau cu mama acasa".

Pentru a veni în ajutorul familiei, i se permite lui Gheorghe, fratelui său, teolog în ultimul an, hirotonirea înainte de terminarea cursului, pentru ca să poată ocupa parohia din Densuși, rămasă liberă după moartea tatălui său. Benjamin Densușianu, la

rândul său, se hirotonește, și el, de preot celibe, în Lugoj, unde este însărcinat cu funcția de capelan. La anul 1860 e numit paroh în Săcărâmb, și protopop de Bobâlna. Mai târziu îl vedem vicar al Hațegului, apoi canonic în Lugoj, unde îl și ajunge moartea, la adânci bătrânețe.

Ca paroh, neprevăzutul din viață îl aduce față în față cu un fost membru al dietei revoluționare maghiare din Dobrițin, cu Augustin Reinisch, prefect montan la minele de aur din Săcărâmb. Antagonismul politic dintre acești doi bărbați nu întârzie să izbucnească într'un adevărat conflict, pe tema cassei bisericești locale, proprietate comună a confesiunilor din Săcărâmb, administrate de oficiul minelor în dauna celor două confesiuni românești, și în folosul romano-catolicilor. Atitudinea energică și stăruitoare a lui Beniamin Densușianu, secundat de colegul său român, protopopul ortodox Sabin Pîso din Săcărâmb, a determinat acțiunea paralelă a vâldicilor români de atunci, Alexandru Dobra din Lugoj și Andrei Șaguna, pe lângă însăși persoana împăratului, în urma căreia, la anul 1865, după o luptă de 4 ani, învinge punctul de vedere al protopopului român, desfăcându-se cassa comună bisericească după confesiuni.

Dar Beniamin Densușianu are la activul său și o activitate politică apreciabilă.

Astfel e ales la 1861 în „Congregațiunea marcală al Comitetului Comitatense” din Deva, iar la 1863 figurează ca membru al Congresului român din Sibiu. Tot în anul acela a fost ales în comitetul electoral pentru dieta din Sibiu, prezidând alegerea deputatului Petru Damian, din cercul Gioagiul inferior. Ca jurnalist colaborează mai târziu la ziarul „Concordia” din Pesta.

Un cuvânt încă asupra înclinărilor de istoriograf ale fostului tribun, însușire familiară — se pare — a Densușenilor. Ca paroh în Săcărâmb, cercetează amănunțit arhivele locale, pentru a găsi temeiul istoric cu privire la „patronatul” bisericii sale, problemă controversată de erariul regesc, principalul interesat în cauză, și în legătură cu recăstigarea unui fond de subvenție erarială, pe care parohia l-a pierdut, în mod puțin lămurit, în confuzia anilor 1848/49. Temperamentul său de istoric îl face să adnoteze și o Evangheliie, tipărită în chirilice, la Blaj, pe vremea episcopului Bob, proprietatea bisericii unite din Săcărâmb. Particularitatea acestei Evanghelii o constituie petele de noroi de pe paginile ei, tristă amintire din învălmășala zilelor revoluționare, când cartea sfântă a fost călcată în picioare de trupele ungurești, cari la 1848 au invadat Blajul.

Adnotațiunea este istoricul petelor de noroi de pe Evangheliie.

„Acesta S. Evangheliia a besericei Secarambului — scrie Beniamin Densușianu — sa procuratu în folie nelegata si gratis, la anulu 866 dela scaunulu Metropolitanu din Blasiu, si sa procuratu — mai dintru antaniu — pre sémă besericei nostra gr.

cath. din „Rîndetu“*) —, inse acest'a neavîndu putîntia de a o legá dupa recerîntia, la propunerea mea — celui ce notezu aici — a cedato in schimb cu Evangelia de pana aci a besericeii Secarambului, care, de si mai invecchita dara in buna stare. — Evangelia acest'a apoi sá legatu in Devá la an. 870 cu 9 flor. spese din cassa besericeii.

„DE INSEMNATU: — Acest'a Ev-lia, pentru acéa am' voitu mai tare se devina in proprietatea besericeii „Secaramului“, fiindca: eá pórtá pre sine nescari semne istorice fórté caracteristice, si care atestéza cu tóta precisiune'a: vandalismulu furiosu, urá si resbunare'a selbateca a rebelantiloru „Magiari“ din 848/9 asupra natiunei romana, asupr'a limbei, monumintelor si instituteloru ei de cultura. — Maculele (mînseliturile) cîte se vedu si aflá pre foile acestei S. Ev-lia, suntu semnele atestului — ba insusi atestulu — memoratu. — Acesta Ev-lia sa intînatu si maculatu la an. 848 prin rebelii „Magiari“ candu acesti'a au erumpatu in nomitulu anu in Blasiu, si tóte bibliotecele si arhivele instituteloru Blasiului le au spartu si depredatu de tóte cartile, actele, monumintale si alte obiecte de pretiu literariu si scientificu, éra cate nu le au pututu furá si depredá, le au risipitu si imprasciatu in tóte partile, aruncandule pre uliti prin tîná si alte locuri necuratite. Acest'a a fostu sórtea si a foiloru cestei Ev-lia; — atunci si in acestu modu vandalicu sa intînatu si maculatu si foile ei, ce serveasc'a cetitoriului spre aducere aminte, erá posteritatei, fi'a acest'a Ev-lia de unu documentu alu anului 848/49. Densusianu par. gr. cath.“.

† ERNEST ARMEANCA

SCRIITOR ȘI FĂPTUITOR DE ISTORIE

— Cuvânt rostit în Aula Ateneului Român din București la 21 Mai 1935 —

Implinesc mandatul *Universității Regele Ferdinand* din Cluj, aducând cuvîntul ei de adesiune la această serbare de pomenire a lui Mihail Kogălniceanu.

A fost poate o simplă coincidență fortuită organizarea serbărilor de pomenire a lui Mihail Kogălniceanu în acest an, când s'a împlinit un secol dela apariția celei dintâi încercări de sinteză a istoriei noastre naționale. Era încercarea profesorului dela Colegiul Sf. Sava din București: Aron Florian (originar din comuna Rod, jud. Sibiuului) care ar fi dorit să înfățișeze icoana trecutului românesc în *opt volume*. Nu au apărut însă decât trei volume (1835—1838), cuprinzând cel dintâi istoria Țării Românești până la Radu dela Afumați, al doilea până la uciderea lui Mihai Vitea-

*) Renghet lângă Geoagiu.

zul, iar al treilea tratând pe larg domniile lui Radu Șerban și Radu Mihnea.

Era o încercare prematură, ale cărei dificultăți de neînvins au împiedecat realizarea unui proiect prea îndrăzneț, întrucât lipseau cu desăvârșire lucrările pregătitoare, de neapărată trebuință, pentru orice sinteză istorică.

În timpul când se străduia profesorul Florian să tipărească la București această carte de istorie cu scopul de a face din ea un bun instrument de educație morală-patriotică a tinerelor generațiuni, studentul moldovean al Universității din Berlin, Mihail Kogălniceanu, se simți îndemnat să publice în limba franceză întâiul volum din *Istoria Valahiei, a Moldovei și a Valahilor transdanubieni* (I dela 1241—1792 Berlin 1837) închinându-l „Alteței Sale Serenissime, Mihail Sturza, Principele Domnitor al Moldovei” ca „omagiu de recunoștință și devotament respectuos”.

Ceeace l-a îndemnat pe Kogălniceanu să grăbească a publica această carte, a fost mai ales trista experiență culeasă din călătoriile sale prin Germania și Franța, unde a găsit o lipsă totală de cunoștințe și de interes pentru Țările Române, chiar unele regiuni îndepărtate din Africa și din America fiind mai cunoscute decât Principatele dela Dunăre.

Tânărul Mihail Kogălniceanu, atunci în vârstă de 20 de ani, simți trebuința de a demonstra neamurilor civilizate că Românii sunt înzestrați cu virtuți ce anevoie s'ar găsi la alt popor și că scăderile lor trebuesc socotite numai ca urmările triste ale cârmuirilor rele din trecut. Pentru a face această demonstrație, credea că mijlocul cel mai potrivit i-l oferă Istoria Națională pe care dorea s'o scoată din concepția strâmtă a celor care nu se interesau decât de biografia domnitorilor și să-i lărgească orizontul căutând a înfățișa instituțiunile, administrația, moravurile, cultura și literatura, într'un cuvânt întrecăg viața trecută a Românilor.

După întoarcerea sa în Moldova, n'a mai continuat să publice și alte volume din proiectata lui sinteză de istorie națională. Dându-și seama că o asemenea lucrare trebuie precedată de cercetarea aprofundată și sistematică a izvoarelor, și-a îndreptat atențiunea spre publicarea de documente în revista „*Archiva Românească*” și de *cronici moldovenești* în importanța sa colecție, care a putut să aibă chiar două ediții îngrijite de însuși Kogălniceanu. A înțeles deci să întreprindă așa numita „muncă din subsol”, (*Arbeit unter der Erde*), fără a cărei migăloasă și trudnică îndeplinire nu putea să aibă perspective de reușită nici o încercare de sinteză.

Ideile generale, din care se poate descifra concepția istorică a lui Mihail Kogălniceanu, au două izvoare: glorioasa tradiție a istoriografiei moldovene de o parte, influența școlii germane, de alta. Istoriografia română din secolul al XVII-lea e continuată cu iscusință de acest Moldovean care, îmbinând în ființa sa o armonioasă conlucrare a tradiției cu tendințele spre progres, a izbu-

tit a înălța istoriografia națională la nivelul cerințelor științifice moderne.

Preocupările lui în această direcție și-au găsit expresiune adecuată în *Cuvântul introductiv la cursul de Istorie Națională*, ce-i fusese încredințat în toamna anului 1843 la *Academia Mihăileană*.

Pe auditorii săi ținea să-i lămurească atunci, că nu are de gând a-i obosi cu prea multe date cronologice amănunțite, nu va descrie deci faptele deosebit, după ani și zile, ci *într'un chip colectiv*.

Deci o metodă, pe care în timpul de față o numim *genetică*, îl preocupa pe tânărul Mihail Kogălniceanu la începutul cursului său de istorie națională, pe care nu i-a fost dată puțința să-l desvolte în împrejurări de libertate științifică.

Cuvântul introductiv a devenit celebru întocmai ca și introducerea istoricului elvețian Ioan Müller din Schaffhausen, care dăduse istoriei definiția că ar fi „pomul cunoștinței binelui și a răului”. Pe acest istoric îl cunoștea Mihail Kogălniceanu; citează chiar un cuvânt al lui, în care spunea că cine vrea să se înalte „la vrednicia de istoriograf” va trebui să piardă din vedere „orice atingeri momentane și particulare”. Și Kogălniceanu năzuea spre obiectivitate cât mai deplină, rugând auditorii să nu-i ia în nume de rău „o mică plecare pentru nația sa”, care nu-l va împinge însă până la denaturarea faptelor, ci va ști să se ferească de exagerațiunile romanomaniei școlii lui Petru Maior, exagerațiuni care „trag asupra noastră râsul străinilor”.

Dela Ranke, care își deschisese cursurile cu o memorabilă lecție în limba latină despre *întrudirea istoriei cu politica* (1836), învățase Kogălniceanu a cunoaște și a prețui strânsa legătură între știința istorică și între preocupările politice ale timpului său. Marele maestru al istoriografiei din secolul XIX spusese chiar în lecția sa inaugurală că „știința lucrurilor trecute rămâne imperfectă fără observarea celor prezente, iar înțelegerea prezentului e cu neputință fără cunoașterea timpurilor trecute”. Deci legătura între fenomenele trecutului și între frământările timpului, în care a trăit Kogălniceanu, era firesc să-și găsească o expresiune în *Cuvântul* lui introductiv dela 1843. Fiind ideea centrală a activității sale întregi ideea unității naționale, spunea lămurit auditorilor: „Dacă Grecii au căzut odată sub jugul lui Filip și în urmă sub jugul Romanilor, este pentru că au voit să fie Plateani, Tebani, Atenieni, Spartiați, și nu Elini, tot așa și strămoșii noștri au voit să fie Ardeleni, Munteni, Bănățeni, Moldoveni și nu Români. rareori ei au voit să se privească între dânsii ca o singură și aceeași nație: *în neunirea lor dar trebuie să vedem izvorul tuturor nenorocirilor trecute*, ale căror urme încă până astăzi sunt vii pe pământul nostru. Departe de a fi pârținitorul unui simță-

mânt de ură către celelalte părți ale neamului meu, eu privesc ca patria mea toată acea întindere de loc, unde se vorbește românește și ca istorie națională, istoria Moldovei întregi înainte de sfârșirea ei, a Valahiei și fraților din Transilvania”.

Avea deci Kogălniceanu o privire largă îmbrățișând cu deopotrivă atragere trecutul istoric al Românilor din toate provinciile.

Pe lângă ideea unității naționale, aceea a a continuității istorice îl preocupa în egală măsură îndemnându-l a sublinia că istoria ne leagă cu vecinicia punându-ne în contact cu semințiile trecute și cu cele viitoare, cărora are să le transmită povestirea faptelor noastre. La Universitatea din Berlin era pe atunci stăpânitoare influența ideilor lui Hegel cu privire la filosofia istoriei. În sensul acestora ideea centrală a continuității, a devenirii istorice nu era decât realizarea progresivă a rațiunii divine în om și prin mijlocirea lui în lume, ceea ce alt Moldovean de geniu, Mihail Eminescu a reușit să exprime lapidar prin cunoscuta-i definiție: „Istoria lumii cugetă, deși încet însă sigur; istoria omului este desfășurarea cugetării lui Dumnezeu”.

Și în scrisul istoric al lui Mihail Kogălniceanu se resimte influența acestei idei filosofice-religioase. Dovada ne-o dă chiar menționatul cuvânt introductiv, stăruiind asupra adevărului că: Istoria după Biblie trebuie să fie, cum a fost totdeauna, „cartea de căpetenie a popoarelor”. Deci nu teoretic, prin definiții, ci în mod practic înțelegea Kogălniceanu să prețuească valoarea educativă a istoriei naționale ca fiind egală sau aproape egală, cu aceea a cărții cărților, cu a Sfintei Scripturi, care prin razele ei de lumină eternă a călăuzit neamurile civilizate, în toate năzuințele lor spre progres.

Oricât de mult era stăpânit Mihail Kogălniceanu de pasiunea cercetărilor istorice, cărora și-a închinat cei mai frumoși ani de activitate, împrejurările vieții românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea nu i-au îngăduit să rămână exclusiv în brazda acestor cercetări, ci l-au chemat la luptă în câmp deschis și la contribuții foarte importante în domeniul constructivismului politic, rezervându-i rolul unuia dintre cei mai activi și mai chibzuți citori ai României moderne.

Politica practică are numeroase relațiuni vădite cu istoriografia. S'a întâmplat adeseori să răsară, dintre cercetătorii trecutului, pricepuți arhitecți ai prezentului și îndrumători spre zările viitorului.

Acesta a fost cazul și cu Mihail Kogălniceanu. Activitatea lui istorică apare ca o pregătire, ca o prefață a activității politice, fără ca în cursul acestei binecuvântate activități el să fi dat vreodată uitării ideile din prefață și învățămintele culese din studiul răbdător al trecutului. De aceea putem afirma că activitatea lui politică n'a fost decât o prelungire, în forme diferite, și o fericită încununare a activității lui istorice. Kogălniceanu s'a do-

vedit într-o măsură mai largă decât oricare dintre contemporanii săi munteni, moldoveni sau ardeleni, în stare *și să scrie și să facă istorie* la înălțimea nivelului științific și politic al acestui secol. A dat astfel o justificare românească pentru întărirea adevărului că *istoria nu este decât politica trecutului, câtă vreme politica apare ca istoria prezentului*.

Intemeiat pe învățămintele trecutului, a reușit Kogălniceanu să vadă lămurit problemele timpului său și să contribuie esențial la fericita lor rezolvare. În duioasa lumină crepusculară a carierii sale politice de peste 4 decenii el putea rosti, cu adâncă mulțumire suflătească mărturisirea, ce reamintește cuvintele din rugăciunea dreptului Simeon: Acum slobozește stăpâne pe robul tău în pace! La 1883 aruncând o privire retrospectivă, asupra carierii sale politice și oprindu-se la programul politic din 1848, elaborat de el și publicat sub titlul „Dorințele”... spunea: Am avut fericirea să ajung să văd că din cele 35 de articole sau câte sunt, 31 de articole le-am văzut realizate și la realizarea lor am luat și eu parte”. (Mon. Of. 12. II. 1883).

Drept motto al cărții sale tipărite la Berlin în 1837, așezase Kogălniceanu cuvintele lui Salustius: „*et qui fecere et qui facta aliorum scripsere, multi laudantur*”. Mulți sunt lăudați și pentru faptele lor și pentru felul cum au scris despre faptele altora. Așa este și cu Mihail Kogălniceanu: *el merită laudă și ca scriitor și ca făptuitor de istorie*.

Profesorii de istorie și de literatură națională ai Universității Regele Ferdinand I. din capitala Transilvaniei vor stărui mereu să-și împlinească datoria de a vesti lauda lui Mihail Kogălniceanu și pentru scrierile istorice și pentru faptele politice, prin cari a reușit să devină intemeietorul istoriografiei române moderne și unul dintre marii ctitori ai României întregite.

I. LUPAȘ

ALEXANDRU XENOPOL DESPRE PRINCIPIILE FUNDAMENTALE ALE ISTORIEI

— Cuvânt rostit cu prilejul comemorării lui A. D. Xenopol în București
la 18 Martie 1934 —

În numele Universității Regele Ferdinand I. din Cluj aduc cuvânt de închinare memoriei lui Alexandru Xenopol, eminentul profesor de istorie dela Universitatea din Iași, trecut înainte cu 15 ani în împărăția senină a veșniciei.

Numele lui a fost și va mai fi pomenit adeseori în salele de curs ale Universităților din patrie și chiar din străinătate, dacă nu pentru precisiunea amănuntelor oferite prin numeroasele sale publicațiuni, de sigur pentru bogăția și varietatea ideilor, în lu-

mina cărora înțelegea să înfățișeze, cu deosebită măiestrie, oameni și fapte din trecutul mai depărtat sau mai apropiat.

Cel dintâi istoric român, care a dat preocupărilor de ordin filosofic atențiune deosebită izbutind să-și închege ideile într'un sistem cu repercusiuni și dincolo de granițele țării și ale științei românești, a fost Alexandru D. Xenopol. Lucrarea lui privitoare la *Principiile fundamentale ale istoriei* publicată în limba franceză la Paris (1899) și cu un an mai târziu, în limba română la Iași (1900) avu norocul să apară cu titlul modificat (*La theorie de l'histoire*) și într-o a doua ediție la Paris (1908) și să fie tradusă la 1911 în limba spaniolă.

Frământat timp îndelungat de dorința să-și vadă studiul de predilecție, căruia nu stătuse la îndoială a-i închina cea mai bună parte din munca vieții, așezat pe o temelie științifică solidă, profesorul Universității din Iași nu a disprețuit, ca alți istorici, problemele teoretice și de metodologie ale specialității sale, ci căutând să afle cum se poate studia mai bine „cecece nu mai este” adică viața stânsă a trecutului, a izbutit a le da o soluție proprie, originală.

Încercările ce s'au făcut în cursul secolului XIX de a întinde studiile istorice, ca într'un pat al lui Procrust, pe calapoadele metodice ale științelor naturale, au dat greș fiind cercetările istorice de natură cu totul diferită, intru cât nu examinează, ca cele naturale, obiecte prezente, ci lucruri trecute — în aparență adeseori cu totul dispărute. Câtă vreme un chimist poate avea oricând în fața sa elementele de examinat sau de combinat, un zoolog — animalul, un botanist planta, iar un fizician e în stare să producă cu ajutorul aparatelor fenomenul de studiat, pentru istoric situația apare cu mult mai dificilă fiind el lipsit de avantajele unui contact direct și imediat cu obiectul cercetărilor sale. Din această deosebire esențială rezultă, că și metoda cercetărilor istorice trebuie să fie cu totul deosebită de a științelor naturale. Istoricul nu are de studiat sau de reconstruit un simplu obiect, cum procedează naturalistul reconstruind scheletul unei ființe dispărute sau arhitectul restaurând în formele ei originale o veche clădire, ci problema lui e mult mai complicată și mai anevoioasă tinzând la însăși reconstruirea vieții umane dintr'o infinită multiplicitate de manifestări ale trecutului, în cea mai mare parte cu totul diferite de cele actuale. Din aceste manifestări s'au păstrat adeseori și s'au transmis posterității numai sfărmituri în forma unor izvoare istorice defectuoase. Pentru opera de reconstrucție integrală a trecutului i se impune istoricului datoria nu numai de a pătrunde exact întreg rostul și importanța celor păstrate, ci și de a se sili să completeze — în limitele verosimilității — și pe a celor dispărute. Nu e vorba de o simplă *reconstruire*, ci, sub raport sufletesc, adeseori și de un fel de *retrăire* a vieții din trecut.

Răposatul Alexandru D. Xenopol, ținând seamă de aceste

imperative metodologice ale cercetării istorice și de natura lor cu totul deosebită de a științelor naturale, a împărțit realitatea fenomenală în două grupuri: *fenomene de repetiție și fenomene de succesiune*.

Cu ajutorul acestei împărțiri a dat o nouă clasificare a științelor: 1) *științele teoretice sau exacte* care, studiind fenomene de repetiție, le desindividualizează, păstrând numai sinteza lor și stabilind legi, întru cât repetiția se produce totdeauna și pretutindeni în condițiuni identice așa că se poate prevedea, ce se va întâmpla în certe condițiuni și

2) *științele istorice* cari, cercetând fenomene de succesiune, le redau viața individuală așa, cum s'a desfășurat ea în cursul timpului; nu pot stabili legi, fiindcă faptele de succesiune nu se repetă niciodată întocmai, ci totdeauna cu o parte diferențială, precumpnitore, care face cu neputință de prevăzut viitoarele fenomene, cel mult dacă înlesnește a se întrevădea uneori direcțiunea ce vor urma ele.

Știința nu admite decât adevăruri dovedite și verificate. Istoria la fel. Dar faptele istoriei sunt mai anevoie de stabilit decât ale științelor de repetiție. Acestea din urmă pot fi cunoscute prin intuiție imediată, cele istorice însă numai cu ajutorul inducțiunii. Această împrejurare nu e de natură a răpi istoriei caracterul științific, ci numai de a demonstra că științele teoretice își stabilesc faptele cu mai multă ușurință decât cele istorice. Știința nefiind decât o strădanie continuă de a înțelege și explica, evident că și istoria este, în acest sens, o știință, căci prin ea putem înțelege și explica o situațiune din trecut sau o înlanțuire de fapte văzând cum rezultă cu necesitate din alta anterioară.

Astfel stând lucrurile, Xenopol recomandă *seria* — sub care înțelege înlanțuirea faptelor individuale deosebite pe firul cauzalității — ca *element organizator al științei istorice*, atribuindu-i aceeași forță generalizatoare, pe care o acordă științelor de repetiție legea. O serie universală, a evoluțiunii întregi, domină dezvoltarea istorică după cum în științele teoretice un mare principiu, acela al conservării energiei le unește pe toate într'un mă-nunchiu. Noțiunea de cauzalitate are un rol însemnat, servind ca bază la înlanțuirea evenimentelor în cuprinsul fiecărei serii și imprimând prin aceasta disciplinelor istorice un caracter științific.

Xenopol admite că adevărurile istorice nu sunt încă de ajuns sistematizate în mod științific. Cauza o află în insuficiența logicei actuale, care împiedecă sistematizarea dorită. Dar adaugă el: dacă noile adevăruri, pe care dezvoltarea spiritului le face să iasă din adâncul necunoscutului, nu intră în cadrele prea strâmte ale logicei tradiționale, aceasta trebuie lărgită pentru a nu respinge pe noii oaspeți pe motivul că nu vom avea unde-i găzdui. Se cer deci cadre mai largi, în cari să încapă și logica specială a istoriei.

Seriile istorice se înfățișează în concepția filosofică a lui Xenopol ca niște rezultate ale forțelor istorice modelând și orga-

nizând într'un sistem rațional noianul de fapte, cari — dacă ar rămânea izolate — n'ar fi decât o grămadă informă — lipsită de interes pentru știință. Aceasta poate să acorde atențiune numai faptului încadrat sau încadrabil într'un grup mai mare ca element integrant al acestuia.

Istoria unui popor nu înfățișează o singură serie continuă, ci mai multe serii paralele uneori, încrucișându-se altădată sau fiind chiar în discontinuitate.

Din toate cele arătate de Xenopol ca principii fundamentale ale istoriei rezultă că seriile sunt necesare și îndeplinesc pentru științele istorice același rol ca legile pentru științele teoretice.

Dar Xenopol a fost în rândul întâi istoric, numai în rândul al doilea și filosof. Vom fi deci în drept să întrebăm: dacă a reușit în mod practic să pună în aplicare în scrierile sale istorice această concepție filosofică și anume în care dintre ele?

Dânsul credea că în măsură deplină ar fi reușit să facă aceasta în cele două volume despre *Domnia lui Cuza*.

Se găsesc însă și în volumele anterioare dovezi despre silința lui de a grupa materialul după *idei călăuzitoare*, selecționând cu îngrijire informațiile felurite, culegând pe cele mai concludente și coordonându-le sistematic în jurul câte unei idei centrale sau idei dominante. Aceasta face ca scrisul lui istoric să fie foarte limpede și atrăgător, împrumutând vastei sale opere de sinteză o considerabilă trăinicie, încât nici după o jumătate de secol dela îndrăzneța ei zămislire — nu a putut fi înlăturată cu totul prin încercările de sinteză a istoriei naționale, ce s'au mai făcut de atunci încoace.

Xenopol considera *ideea* ca una din forțele principale ale istoriei. De aceea mărturisea că evoluțiunea omenirii s'a săvârșit „pe terenul ideilor”. Făcea însă distincția că nu toate ideile au aceeași însemnătate socială. Numai cele împărtășite de grupuri mai întinse ale neamului omenesc pot deveni *forțe propulsive ale istoriei*. Astfel ajungea la concluzia că evoluția omenirii se face pe terenul ideilor generale obiective, idei cari dau naștere faptelor sociale.

În *istoria Românilor din Dacia Traiană* căutând să fixeze timpul, de când a început ideea unității politice să acționeze ca o forță principală a istoriei noastre naționale, face următoarea constatare: „numai când Românii începură a întrevedea, fie și numai ca prin o zare, istoria lor de până atunci și cunoscură prin câte puncte comune ea se aseamănă; când simțiră umplându-se cu toții — și fără deosebire de țara pe care o locuiau — de aceleași gândiri la faptele trecute ale întregului lor neam: când simțiră chitul cel puternic, pe care-l turna în suflet amintirea unor suferințe purtate împreună, se născu în ei dorința tot mai vie de a duce și înainte un traiu nedespărțit. Atunci se născu *ideea unirii politice*, din zămislirea ei pusă pe timpul lui Matei Basarab și Vasile Lupu: *unirea intelectuală*. Deocamdată ea strânse în un

singur corp numai cele două ramuri rășchirate din poalele Carpaților, fără a putea lega existența lor de triunghiul cel puternic rămas dincolo de piscuri. Dacă însă dezvoltarea popoarelor este fatală și dacă încheierea unității naționale este tendința obștească a timpurilor viitoare, să trăim cu convingerea adâncă și nestrămutată, *că va suna odată oara mult așteptată când marginile statului vor cădea împreună cu acelea ale poporului român. Aceasta să fie idealul către care să tindem ținta noastră pe pământ*". (Ed. I. Vol. IV p. 88).

Așa scria Xenopol în prima ediție, neadmițând atunci o origine mai veche a conștiinței de unitate națională. Revizuiindu-și lucrarea la sfârșitul vieții a lăsat neschimbat vechiul text, în care spunea că nu poate fi căutată conștiința unității neamului nici pe vremea lui Mircea, nici a lui Ștefan, nici a lui Mihai, — dar s'a simțit îndemnat a intercala în legătură cu caracterizarea generală a politicii lui Mihai Viteazul următorul aliniat nou de *întregire și rectificare*: „Cu toate acestea *conștiința* că Muntenii și Moldovenii erau același neam răsărit din identitatea limbei și a religiei, *nu era cu totul străină timpului de atunci*, ba ea era chiar pusă *ca temelie unor cereri politice*. Așa când boierul Stan Visternicul și Vintilă Culcerul, care se dau drept reprezentanții boierimii muntene, cer dela regele Poloniei Sigismund al II-lea ca să-i mântue de voevodul Mihai și să iee țara lor sub protecția Poloniei, punându-le domn pe fratele lui Ieremia Movilă, Simion, între motivele, pe cari boierii își sprijină rugămintea, este și acela, că „*toți suntem de aceeași limbă și de aceeași credință și de aceea în vremile vechi gospodarul moldovean devenea gospodar muntean iar gospodarul muntean gospodar moldovean*". (Ed. III. Vol. V, p. 316).

Cu toată predilecția lui pentru filosofie A. D. Xenopol înțelegea că menirea învățământului istoric este să înalțe sufletul tineretului, trezind în el iubire și entuziasm pentru faptele și personalitățile importante din trecutul românesc, evlavie și abnegațiune pentru valorile netrecătoare ale patrimoniului național.

De aceea în scrisul lui istoric-filosofic nu se găsesc urme de scepticism, sau negativism ca cel exprimat într-o recentă carte de *Priviri generale asupra istoriei Românilor*, apărută în București la 1932 și care începe cu această negațiune: „*Noi Români n'avem un trecut istoric prea de tot strălucitor*“, negațiune ce se poate găsi și în instrucțiunile programei analitice oficiale pe anul școlar 1932—33 formulată așa: „Poporul nostru n'a jucat nici odată un rol de primul rang în istoria omenirii...“

Istoria nu obișnuște să cerceteze ceea ce a fost ori nu a putut să fie un popor în trecutul său, fiindcă se preocupă mai mult de partea pozitivă, silindu-se a lămuri cu obiectivitate împrejurările cari au ajutat unele neamuri, iar pe altele mai adeseori le-au împiedecat în luptele și năzuințele lor spre progres.

Indrumările metodologice ale lui Alexandru D. Xenopol și mai ales entuziasma lui stăruință, până în cea din urmă clipă a vieții de a-și spori și completa cunoștințele necesare pentru o cât mai bună lămurire a trecutului românesc, vor fi acum și în viitor îndemnuri prețioase pentru toți profesorii noștri de istorie, conștienți de misiunea lor educativă.

I. LUPAȘ.

CONTRIBUȚIUNI NOUĂ LA VIAȚA ȘI OPERA DOCTORULUI VASILIE POPP (1789—1842)

În „Anuarul Institutului de Istorie Națională“, volumul V, pag. 86—157, am publicat un studiu intitulat „Viața și opera Doctorului Vasile Popp 1789—1842”¹⁾. Figura atât de interesantă a acestui mare cărturar din întâia jumătate a veacului trecut, care poate fi considerat ca întâiul nostru bibliograf și folklorist, a continuat să mă preocupe. În urma cercetărilor ce am mai întreprins, am descoperit câteva documente — în parte semnalate de fratele meu C. C. Mușlea — pe care am crezut nimerit să le comunic și să le comentez în cele ce urmează.

¹⁾ Observ că extrasul acestei lucrări a apărut în primăvara anului 1928, dată pe care o și poartă pe copertă — pe când Anuarul din care făcea parte a apărut abia în 1930. Dintr-o regretabilă greșală a tipografiei „planșa din Anexe” — cuprinzând două facsimile ale lui Popp — la care trimiteam la pag. 109 a lucrării mele, a fost lăsată afară la broșarea Anuarului și astfel ea nu poate fi văzută decât în restrânsul număr de extrase. Țin să îndrept aici două din greșelile de tipar referitoare la ani, strecurate la pag. 107, rândul 9 de sus, unde în loc de 1927, trebuie să se citească 1827; iar la pag. 89, nota 4, în loc de 1006, trebuie să se citească 1806.

Tot aici țin să rectific afirmațiunile cuprinse în cele două articole apărute în același an cu studiul meu. În articolul „Vasilie Popp, 1789—1842” publicat în „Universul” din 21 Octomvrie 1928, dl Aurel A. Mureșianu susține că „autorul... biografiei paharnicului Vasile Fabian sau Bob scrisă și publicată de el [Popp] în „Foaia pentru minte” din 1840... era până în momentul de față necunoscut istoriografiei noastre”. În lucrarea mea (pag. 103, nota 2 și 120) am atribuit biografia în chestiune Doctorului Popp.

Di Nicolae Sulică, în articolul „Doctorul Vasilie Popp, primul bibliograf român”, apărut în revista „Șoimii” din Târgul-Mureș, anul V, No. 1—2, pag. 63, susține că lucrarea în manuscris a lui Popp intitulată „Brevis Notitia Ecclesiae Boigarszékiensis ad S. Nicolaum”, este una din operele necunoscute ale Doctorului Vasilie Popp fiind întâia oară semnalată de mine în acest loc, în paginile acestei reviste... O copie transcrisă în curat — fără greșelile, ștersăturile și corectările ciornei — [din Arhiva Muzeului Ardelean] — se găsește în posesiunea mea, purtând semnătura Ladislaus Basilus Popp”. Pe când semнала această „operă necunoscută” a Doctorului Popp, ea fusese deja indentificată de subsemnatul ca fiind scrisă de Doctorul Popp (pag. 108—109) și chiar publicată ca atare în Anexele lucrării din 1928 (pag. 146—157).

În lucrarea mea (pag. 100) spuneam că anul venirii şi aşezării lui Popp la Braşov trebuie să fi fost, după toate probabilităţile, 1817. Această ipoteză e confirmată de două documente în care e vorba de el.

Cu mult înainte de a ajunge medic oficial al Făgăraşului (1828) sau al minelor din Zlatna (1830), Popp încercase în mai multe rânduri să obţină un post la serviciul sanitar al oraşului Braşov. Dintr'un protocol al Magistratului (No. IV. C. 178, şedinţa dela 25 Septembrie 1817), aflăm că la 28 August 1817 Popp solicita postul al doilea de „physicus“ al districtului Braşov. Pentru acest post el posedea certificatul protomedicului că are calificaţii suficiente şi în plus era recomandat în chip deosebit de către „seine Excellenz der Staatsrath Baron Stifft“. Cu toate acestea Magistratul numeşte un Sas, pe Doctorul Fabini, care „ceruse locul mai de mult şi avea mai multe recomandări despre cunoştinţele sale medicale“.

Dintr'un alt protocol al şedinţei Magistratului în aceeaşi chestiune (actul No. 3109 din 29 Septembrie 1817), aflăm un lucru de care în studiul meu (pag. 92) nu eram sigur, anume că Popp şi-ar fi terminat studiile de drept. Protocolul lămuieşte acest lucru, arătând că Popp şi-a înaintat diploma de doctor şi certificatele „despre absolvirea colegiilor filosofic şi juridic“.

În sfârşit un al treilea protocol magistratual (IV. C. 188, pag. 564, şedinţa din 16 Martie 1820), rezumă o cerere a doctorului Popp (No. 916/1820) prin care acesta candida la postul vacant de physic orăşenesc, „pentru care el ar fi venit la Braşov încă din anul 1817. Dacă atunci locul s'a dat unui medic mai bătrân, acum petiţionarul este singurul [candidat] competent. Popp mai adaogă că postul nu mai poate rămânea mai departe neocupat, deoarece bântuiesc epidemiile; în sfârşit că şi-a prezentat deja certificatele. În acelaşi protocol găsim şi rezoluţia Magistratului: „Postul s'a dat deocamdată medicului Szaboszlai, ca unuia care practică de mai mult timp şi cu mai bune rezultate în localitate“.

Astfel în curs de trei ani, doctorul român al Românilor din Şchei este de două ori înlăturat de Magistratul Braşovului, dela o slujbă care i-ar fi asigurat un traiu mai uşor: întâia oară în favoarea unui Sas, a doua oară în aceea a unui Ungur.

După întâia păţanie şi probabil presimţindu-o pe a doua, Popp încearcă şi la o autoritate românească. De data aceasta nu mai este însă vorba de un loc de physic. În vara anului 1818, el înaintează guvernului provinciei o cerere, transmisă de acesta „spre informaţie“ episcopului grecesc neunit pentru a i se acorda catedra (Lehrstelle) de filosofie la Seminarul grecesc „neunit“. Acest lucru îl aflăm dintr'un act al Magistratului Braşovului (No. 2839 din 18 August 1818), referitor la încasarea taxei guberniale ce are de plătit petiţionarul. De

data aceasta nu se amintește titlul de doctor în medicină al lui Popp, el fiind numit doar „Translator Linguae Valachicae bey der Siebenbürgischen Hofkanzlei“. Tot de aici reiese că pe atunci locuia în Șchei.

Cel care peste doi ani avea să predea filosofia la Seminarul dela Socola al Mitropolitului Veniamin, încercase deci să ajungă profesor la Seminarul din Sibiu al Episcopului Moga, încă din anul 1818. Din nenorocire, arhiva episcopiei nu păstrează acte din vremea aceea. Nu avem cunoștință, dar nici nu credem ca Popp să fi fost numit la Sibiu. Ne gândim însă că viața lui ar fi fost de sigur alta, dacă ar fi putut ajunge profesor la Seminarul sibiian, pe care l-ar fi ridicat probabil la alt nivel. De asemenea opera i-ar fi fost alta, când s'ar fi văzut legat de o profesiune care i-ar fi făcut plăcere, într'un oraș cu veche tradiție culturală și cu bogată bibliotecă, — iar nu să lăncezească, în calitate de medic, la Făgăraș sau Zlatna.

În studiul meu (pag. 111), am arătat că Popp a fost numit la Făgăraș în 1828. Din actul No. 71/1827 al Arhivei Brașovului, aflăm că el ceruse acest post încă din 1826. Cererea lui fusese trimisă de guvern — nu înțelegem pentru ce — „Congregației Mariale („Mariat Congregation“) care se va ținea în curând tot acolo“.

Se pare totuși că el s'a mai întors, ba a mai și practicat la Brașov. Acest lucru reiese din informația lui Ed. Gusbeth, Zur Geschichte der Sanitäts-Verhältnisse in Kronstadt (Kronstadt 1884, pag. 88): „Popp, Dr. Ladislaus, in Kronstadt in J. 1829 und 1831 practischer Arzt“. Din nenorocire autorul nu dă niciun fel de informații complementare.

În timpul petrecut la Brașov, și în afară de „turburata praxis“, Popp nu s'a ocupat numai cu lucrări de caracter istoric și literar, ci a mai revenit odată la literatura medicală¹⁾, de data aceasta cu un scop ceva mai practic. El cunoștea, de sigur, numărul prea mic a moașelor române cu oarecare învățătură. Probabil aceasta îl îndeamnă să traducă, din nemțește, o carte destinată „moașei despre sate“. Pentru a-și putea scoate cheltuielile tiparului, el caută să o desfacă prin intermediul preoților. Informațiile acestea le iau dintr'o circulară pe care o dau in extenso²⁾, trimisă la 23 Iulie 1825 de

¹⁾ Întâia oară când scrie broșura *Despre apele minerale* (Brașov, 1821), de care am vorbit la pag. 101–103 a studiului meu. Lucrarea aceasta, cunoscută astăzi doar într'un singur exemplar — semnalat de mine, în Biblioteca Liceului Honterus din Brașov —, a fost reprodusă în întregime de d-l Sextil Rusu *Cea dintâi lucrare medicală în limba românească: „Despre Apele Minerale“ de Vasile Pop (sic!)*. Cluj, 1935. Tip. „Cartea Românească“. 8° 26 p., 1 f. (Teză de doctorat în medicină).

²⁾ „Cinstite Părinte Protopoape! Domniasa Dohtorul din Brașov *Vasili Pop* au prefăcut o carte din nemție pe limba românească. Care carte cuprinde în sine meșteșuguri care moașei despre sate la nașterea

Episcopia ortodoxă din Sibiiu. Am găsit-o în „Protocolum pentru însemnarea comisiilor archiereşti şi gubernialiceşti din Marele Prinţipat al Ardealului” — sau, mai pe scurt „Cartea poruncilor” bisericii din Răşnov (judeţul Braşov). Nu am cunoştinţă dacă această carte a lui Popp a apărut, mai de grabă, cred însă că nu. De asemenea nu ştiu nimic despre un manuscris al său cu acest cuprins.

În studiul meu (pag. 120), înşirând diferitele ramuri de ştiinţe în care s'a distins Doctorul Popp, spuneam că „Baritiu amintea şi de o colecţiune de documente istorice rămase dela Popp — astăzi de sigur pierdute, ca şi aproape toate manuscrisele sale”. Mai târziu am aflat din scrierile lui Cipariu (*Acte şi Fragmente*, pag. 138 şi 272 nota; *Archivu pentru filologia şi istoria*, pag. 34 şi 37) că învăţatul blăjan îi cumpărase o parte din bogata-i bibliotecă şi colecţie de manuscrise, între care şi „Diplomatariul” care cuprindea două tomuri in folio, cu peste 600 de pagini. La pag. 35—38 se dă şi o listă a celor „mai vechi şi întregi” documente ale acestui diplomatariu. Baritiu, într'un articol¹⁾, care la publicarea studiului meu îmi era necunoscut, spune doar că unele din lucrările lui Popp s'au tipărit şi după moartea lui „în câtu le-a publicatu Dl Kanonicu T. Ţiparu, căruia remasa familiă le încredinţă”. După cât ştiu Cipariu n'a publicat decât cunoscutele scrisori ce i-au adresat lui Popp: Petru Maior (*Archivu*, pag. 393—4) şi Ioan Corneli (*ibid.*, pag. 478—80, 502—503), precum şi câteva documente (*Archivu*, pag. 102—103, 182—2).

pruncilor foarte cu mare folos le poate ajuta, ales când ar veni înainte vro întâmplare grea, în vremea naşterii aceea. Cartea stă din 38 de coale şi din 28 chipuri în tabele de lemnă cioplite şi fiind că acel laudat domn atâta prindere nu are câtă singur să poată tipări. Dar sau aflat alţi iubitori de binele de obşte care ar da cheltueala tiparului, şi așa deacă să voar vinde toată cheltueala să li să întoarcă îndărăt. Pentru această acel laudat de bine iubitoriul sau rugat de Înălţat Guberniu să se milostivească a porunci cuvioşilor Episcopi rumâneşti, ca prin Protopopii locurilor, căroră pentru a lor osteneală li să va da o carte în cinste așa pre toţi subordinaţi preoţi să-i adune şi să li să spuie că preţul este în argint 2 [loţi] 2. iar în hârtie K... care în bani adunaţi să nu să dea afară până când nu să voar împărţi cărţile fiştecarui preot. Aşa Crăiescul Gubernium prin milostivul său Dicret Avgust Iulie A. C. No. 6746 sau milostivit a porunci acestui Scaun Episcopesc ca pe toţi subordinaţi săi preoţi să-i îndemne fiind că a-i sili nu să pot ca această mai sus [zisă] carte să-ş câştige (să o cumpere). Pentru aceea Frăţia Ta să îndemni pe preoţi ca toţi care au prindere să-ş cumpere această mai sus pomenită carte din carele moaşte după sate în vremea naşterii pruncilor poate cu acelea învăţături din cartea aceea prin preoţi şi ale intrarepa (?) cu folos a naşte lesne şi cu uşurare de folosi.

Sibii. Dn. 23 Iulie 1825.

Al Frăţiei Tale de binevoitor
Vasilie Moga Ep. m. p.”

¹⁾ Ceva despre biografiile său vieţile bărbaţilor renumiţi din ţerile imperiului austriacu, publicat în Foaia pentru minte, 1857, p. 5—6.

Ne gândim încă odată, câte din manuscrisele lui Popp, poate și acea „disertație întreagă“ despre jocurile dela priveghiu — de care vorbea în teza sa de doctorat — nu vor fi zăcând și astăzi în dosarele cipariene dela Biblioteca Centrală a Blajului și facem și pe această cale un apel către direcția acelei instituții, pentru o cât mai grabnică scoatere a lor la lumină.

ION MUȘLEA

PROIECTUL UNUI BUST AL LUI CUZA

— Din corespondența lui A. Baligot de Beyne, fostul secretar particular al Principelui Cuza —

Cele câțiva scrisori inedite ce se publică în aceste pagini, sunt culese din „Correspondența poetului G. Sion, membru al Academiei Române“, vol. I. Această însemnată colecție a corespondenței lui G. Sion se păstrează la Biblioteca Universității din Cluj, datorită bunăvoinței și generosității D-lui G. Sion, ce-tăfean de onoare al Clujului, nepotul poetului.

Scrisorile lui Baligot de Beyne sunt în număr de șapte și poartă date din anii 1873—74 și 1876.

Majoritatea lor se referă la proiectul Academiei Române de a ridica un bust în memoria Principelui Alexandru Cuza. Poetul Sion, în același timp și membru al Academiei, a fost însărcinat să se ocupe de posibilitățile de realizare ale acestui proiect. Corespondența sa cu Baligot de Beyne, purtată pentru realizarea bustului, se întrerupe în 1874. Se întrerupe, pentru noi, bineînțeles, pentru cei cari nu o găsim în colecție, căci ea trebuie să fi continuat deoarece nu rezolvase nimic. Alte 2 scrisori ale lui Baligot de Beyne sunt din anul 1876, dar ele nu vorbesc nici de un bust care urma să se facă, nici nu amintesc, dacă el a fost sau nu realizat.

Correspondența dintre anii 1874—76 lipsindu-ne în această chestiune, nu putem ști ce concluzie au avut tratativele amânunțite și cam târăgânate, duse de cei doi credincioși ai memoriei lui Cuza: Baligot de Beyne și G. Sion.

În 15 August 1873, în a IV „plenarie“ a Societății Academice Române, la articolul VIII, punctul b) se decide ridicarea unui bust fostului domnitor „Alessandru Ioanne I“. În acest scop în proiectul de buget (stat definitiv) pe anul 1873—74 (dela 1 Aug. 1873—31 Iulie 1874) la partea a 2-a „Spese“ se găsește trecută suma de 1500 lei pentru bustul de marmură al lui A. I. Cuza.

G. Sion în urma acestei decisiuni luate de Academie începe o corespondență informativă cu Baligot de Beyne, cerând rela-

fiini despre tot ce i-ar fi putut fi folositor pentru satisfacerea proiectului votat.

Intenția lui G. Sion a fost probabil să încredințeze realizarea acestui bust sculptorului Stork, care fusese, concomitent, însărcinat de Academia Română, cu sculptarea unui bust al generalului Năsturel Hecărăscu. Așa că poetul Sion probabil ar fi găsit natural să încredințeze și bustul lui Cuza acestui sculptor care, pe lângă alte calități, avea și pe aceea de a fi văzut de nenumărate ori pe Principe. Dar pentru o mai perfectă reușită a operei, G. Sion vroia să obțină tot ce evoca plastic figura fostului Domn. Baligot de Beyne, căruia i se adresează, nu prea poate să-l ajute în această privință. La Heidelberg, unde Baligot de Beyne s'a dus îndată ce a fost înștiințat de Doamna Elena că soțul său se află în primejdie, mulajul feții Principelui n'a putut fi luat din pricina tumefierii exagerate a fisionomiei. La Ruginoasa acest lucru nu se făcu, deoarece lipsea un specialist pentru aceasta. Masca feții Principelui nu exista deci, și Baligot de Beyne nu putea să ajute nici măcar prin trimiterea acesteia, dacă ea ar fi existat, la reușita bustului. Dar Baligot de Beyne pare să dorească mult ca bustul fostului său stăpân să nu fie numai o acceptabilă operă de artă. Iată ce oferea el lui G. Sion pentru a-i fi util în sarcina pe care acesta din urmă și-o luase.

Exista din 1864 un bust al Principelui Cuza făcut după o fotografie de Szathmary. Bustul avea asemănare cu Principele, dar numai din profil. Când Baligot de Beyne vroise să ducă pe A. I. Cuza la acel artist pentru a se putea da o retușare operii făcute, Principele care se simțea bolnav (era în 1872), evită acest lucru. Dar artistul reuși să vadă pe Principe în diferite rânduri și acum se oferă să dea bustului o fidelitate de asemănare foarte satisfăcătoare. Artistul despre care se vorbește în scrisoarea delu 8 Decembrie 1873 este cu siguranță tot Carrier-Belleuse. I se spune „un de nos premiers sculpteurs” în această scrisoare, și Baligot de Beyne are această expresie pentru el și în alte părți.

Încrederea în arta lui Carrier-Belleuse și prietenia pentru el, fac pe Baligot de Beyne să insiste foarte mult să i se încredințeze facerea bustului. În tot timpul corespondenței exaltează talentul acestui sculptor și arată că opera care o face e departe de a-i aduce vre-un profit lui Carrier-Belleuse. Numai simpatia pentru Români, pentru care lucrează și statuia lui Mihai Viteazul, îl face să accepte sculptarea bustului lui Cuza.

Tratatiztele în această chestiune au fost lungi și anevoioase. Causa: condițiile Academiei cari păreau lui Carrier-Belleuse prea pretentioase. Academia vroia pentru 1500 lei un bust de marmoră, și în afară de acest lucru cerea sculptorului să trimită o copie în gips a bustului ce urma să se facă (această copie fiind remunerată cu un preț oarecare) și numai în cazul când copia era acceptată, să se înceapă lucrarea în marmoră. Carrier-Belleuse prin Baligot de Beyne nu oferea decât un bust din „galvano” și

în cazul că prețul ar fi fost adăugat cu 300 lei, un sochu de marmură neagră. Pretenția care i s'a părut lui Baligot de Beyne „plină de curaj“, era cercerea lui G. Sion de a se trimite copia în gips după opera ce avea să se facă. Propunerea este „absolutement inadmissible“ spune Baligot de Beyne. Tot ce poate accepta Carrier-Belleuse, este fotografierea bustului din pământ și modificarea în unele părți, care după trimiterea fotografiei s'ar fi găsit utilă.

Deciziunea lui G. Sion întârzie, Baligot de Beyne adresează în 29 Mai (10 Iunie) 1876 o scrisoare plină de reproșuri.

Hotărîrea lui G. Sion a întârziat probabil din cauza, pe care rîndurile din scrisoarea cu data de 10 Ianuarie a lui Baligot de Beyne, ne fac s'o ghicim: „Nu vreau să contest talentul D-lui Stork și recunosc că are avantajul de a fi văzut adeseori pe Principele Cuza, ceea ce este un punct important, însă socotesc că artistul de care v'am vorbit vă va satisface din plin atât din punct de vedere al artei cât și din cel al asemănării“.

Correspondența relativă la acest subiect se întrerupe cu această scrisoare. Nu știm dacă bustul s'a făcut mai târziu, dar este sigur din propunerea lui Treboniu Laurian în ședința dela 28 Aug.—3 Sept. 1874 a Academiei că la acea dată nu există. Propunerea era acordarea sumei de 600 lei sculptorului Stork pentru bustul lui Năsturel Herăscu (prezentat în acea ședință) din fondul pentru bustul lui A. I. Cuza „care nu s'a putut face anulu acesta“. Acest viriment de fonduri se aprobă și în bugetul dela 7 Aug. 1874—1 Aug. 1875. La „Spese“ se găsește trecută suma de 620 lei pentru bustul Herăscu.

Scrisorile din 1876 au date: una Le Visinet, 8 Mai, și alta Aix-les-Bains, 15 August. Textul lor se referă la chestiuni particulare. Tonul e plin de politeță și pare mai intim.

Scrisoarea din 8 Mai are mai mult aspectul unui bilet. Este trimis lui G. Sion care se afla la Paris, dela Visinet, o localitate lângă Paris. Din acest bilet, plin de întrebări și de reproșuri curtenitoare, știm că la capela română din Paris, după slujbă, se va oficia în ziua de 15 Mai un serviciu comemorativ pentru fostul Principe Cuza. Baligot de Beyne va participa împreună cu toți ai săi.

Fidelitatea lui Baligot de Beyne pentru memoria lui Cuza pare să fie plină de respect și de sinceritate. În August 1876 îl găsim la Aix-les-Bains însoțind pe Doamna Elena — „La princesse“, cum îi spune el. Este și aici acelaș secretar gata să facă servicii și să împlinească dorințele stăpânei sale ca odinioară.

Cum Doamna Elena dorea un șoim de vânătoare pentru a-l oferi unui mare amator de „fauconerie“, Baligot de Beyne, nu ezită și depune o mare insistență pe lângă G. Sion, ce urma să plece din țară la Paris, ca să transporte acest șoim dorit de Principeșă.

Cum nu mai avem nici o scrisoare de a lui B. de Beyne către

Sion, după aceasta cu data de 15 Aug. 1876, nu știm dacă acel dificil tovarăș înaripat a însoțit sau nu pe G. Sion în călătoria ce urma să o facă. Dacă totuși lucrul s'a întâmplat, călătoria, în afară de alte neajunsuri, trebuie să fi avut și partea sa de haz.

Intre aceste 7 scrisori ale lui Baligot de Beyne, cea dintâi, ca dată cronologică, este un răspuns la condoleanțele adresate de poet Doamnei Elena cu ocazia morții Principelui Cuza.

Textul este frumos redactat și, cu toate că e îngrădit de termeni convenționali, exprimă sentimentul de recunoștință al Doamnei și al lui B. de B. personal pentru amintirea plină de simpatie ce i s'a păstrat memoriei Principelui A. I. Cuza.

Acesta este cuprinsul corespondenței rămasă dela Baligot de Beyne către G. Sion. Pentru amănuntele importante privitoare la preocuparea Academiei Române de a ridica un bust în amintirea lui Cuza Vodă, această corespondență se publică aci, ca să poată fi cunoscută și comentată de oameni pe cari aceste lucruri i-ar interesa din punct de vedere istoric sau artistic.

H. GEORGESCU

I.

Chateâu de Rouginossa
Le 9/21 Juin 1873.

BCU Cluj, University Library Cluj

Son Altesse Madame la Princesse Hélène Cuza me charge de vous faire savoir qu'elle a été profondément touchée des termes du télégramme que vous lui avez adressé à Rouginossa. On ne pouvait résumer plus heureusement que vous ne l'avez fait les titres que s'est acquis le Prince Couza à l'éternelle gratitude des coeurs vraiment roumains.

Veuillez agréer, Monsieur, l'assurance de ma considération la plus distinguée.

Baligot de Beyne.

M. G. Sion, à Bukarest.

II.

Paris, 8 décembre 73
42, rue de la Victoire.

Monsieur,

Je n'étais plus à Ruginossa quand votre lettre y est arrivée et je l'ai reçu ici ces jours derniers. Je m'empresse de vous répondre.

Malgré tout mon désir de vous aider dans l'oeuvre pieuse dont vous êtes chargé, je ne suis pas en mesure de le faire. Voici pourquoi.

Quoique j'ai mis toute la promptitude possible à me rendre à Heidelberg aussitôt que la Princesse Hélène m'a avisé de la

dangereuse position de notre pauvre cher Prince, je ne suis arrivé que quelques heures après sa mort. Avec les frères de la Princesse, j'ai dû m'occuper de l'autopsie, de l'embaumement, des mille formalités que nécessitait le transport des restes du défunt qui devait s'effectuer immédiatement est de répondre aux nombreux télégrammes qui arrivaient de toutes parts. Ai-je besoin d'ajouter que les instants de liberté qui me restaient étaient consacrés à Son Altesse. Je ne songeai à faire mouler la tête du Prince que lorsque l'embaumement était déjà terminé: pendant deux jours la face était énormément tuméfiée et la physionomie altérée. Impossible de songer à la faire mouler ou photographier. Les traits reprirent peu à peu leur forme normale; mais la ressemblance n'était pas encore absolument revenue quand il fallut renfermer le corps dans le cercueil est le sceller puisque nous devions partir aussitôt. Vous savez comment la maladie inopinée du fils du Prince nous contraignit de retarder les funérailles.

À Ruginossa, j'ai voulu faire faire un moulage quoique les formes de la physionomie fussent modifiées déjà. Le préfet de Jassy n'a pu réussir à me trouver un mouleur.

Je ne désespère cependant pas d'obtenir un buste très satisfaisant du Prince.

Un de nos premiers sculpteurs avait tenté, en 1864, de faire un buste du Prince d'après plusieurs photographies, parmi lesquelles la photographie de profil de Szathmari que vous devez connaître et qui est fort ressemblante. Mais, en dehors de la ligne extérieure, cette photographie ne donne point les reliefs de la physionomie: il en est résulté que le buste est ressemblant à peu près de profil et ne l'est pas de face. J'avais fait venir une épreuve de ce buste à Bukarest et M. Stork l'a vu, je crois, chez moi, au Palais. Ce buste plus grand que nature, est d'une belle et noble attitude: il eut suffi de quelques séances pour le terminer et lui donner une parfaite ressemblance.

Dans l'été de 1872, je voulus profiter de la présence du Prince à Paris pour le conduire chez l'artiste. Le Prince différa de jour en jour et retourna à Florence, sans avoir posé. Son Altesse était déjà mal portant et mon insistance lui avait été désagréable. J'ai dû chercher et j'ai trouvé un moyen de faire poser le Prince à son insu: l'artiste a vu et bien examiné son Altesse à diverses reprises et se fait fort de donner une parfaite ressemblance à son buste.

Rien de plus n'est fait. Il en est de même pour le tombeau dont on vous a parlé: il n'y a à Ruginossa autre chose que le caveau souterrain. Quant au tombeau, il n'existe que sous forme d'un désir exécuté d'après mes propres idées que j'ai soumises à la Princesse qui a bien voulu les agréer.

Quand serait-il élevé? Je ne saurais le dire. Avec le modeste revenu de 7500 ducats laissé par le Prince, il faudra plusieurs années de stricte économie pour que la Princesse puisse réaliser son vœu le plus cher, celui d'édifier à Ruginossa un monument

digne du grand nom dont il perpétuera le souvenir.

En résumé, je pourrais, si cela peut vous être agréable, demander à l'artiste de reprendre d'achever son buste. Je suis à votre entière disposition pour toute démarche que vous jugeriez utile à votre projet.

J'ai fait exécuter récemment un grand portrait du Prince dont la ressemblance est aussi vraie que possible. Ce sera un document précieux à consulter pour le sculpteur.

Agréez, Monsieur, l'assurance de ma haute considération et de mes sincères sympathies.

A. Baligot de Beyne.

III.

Paris, 3 Avril 1874

Monsieur,

J'ai enfin reçu les photographies dont vous m'aviez parlé: les quelques coups de pinceau qui couvrent l'une d'elles n'ajoutent vraiment rien aux documents que j'avais réunis.

J'ai vu et entretenu M. Carrier-Belleuse de vos propositions. Je dois vous dire tout d'abord que je n'aurais point osé lui parler du prix que vous m'indiquez si des relations antérieures et le caractère de cet artiste ne m'avaient encouragé à le faire: le rang élevé qu'il a conquis par ses oeuvres, le prix qu'elles atteignent, les travaux dont il est incessamment chargé, sa réputation enfin, ne me permettaient guère d'espérer que des offres aussi modestes puissent être favorablement accueillies par lui. Je suis heureux de vous dire que M. Carrier-Belleuse consentirait cependant à se charger d'exécuter le buste du Prince pour la Société Académique Roumaine sous certaines réserves qu'il m'a prié de vous transmettre. Etant bien entendu, que la Société Académique Roumaine a fixé la somme à 1500 francs, M. Carrier-Belleuse ne peut donner un buste en marbre: il faudrait compter plusieurs milliers de francs pour une telle oeuvre.

Voici ce qu'il vous propose.

Il exécuterait le buste du Prince Cousa en costum officiel, tête nue jusqu'à $\frac{2}{3}$ poitrine, d'une taille de 85 centimètres avec un socle de 25 centimètres, le tout en bronze artistique dit *galvano*: c'est le métal qui se substitue avec un succès chaque jour croissant au bronze noir parce qu'il permet de reproduire avec bien plus de fidélité et de finesse les plus minimes détails de la physionomie. On obtient avec ce bronze des ressemblances tout à fait vivantes. C'est le mode adopté pour la décoration intérieure du nouvel opéra et notamment dans les magnifiques groupes de femmes-candélabres que M^s. Carrier-Belleuse vient d'exécuté pour ce monument. L'artiste ajoute que si l'allocation de la Société Académique pouvait être élevée à 1800 francs, le bust gagnerait beaucoup à reposer sur un large socle de beau marbre noire spécialement préparé. Le tout serait l'oeuvre de trois à quatre mois.

Quant à la proposition dont me parle votre lettre du 10/22 décembre d'offrir à l'artiste de confectionner un moule, de lui payer ce travail séparément, puis, si le travail est agréé, de le charger de le sculpter en marbre elle est absolument inadmissible.

Veuillez réfléchir que l'oeuvre principale de l'artiste est accomplie quand il a terminé le buste en terre quand il moule ce buste est qu'il n'aura, peut-être, que quelques retouches à faire sur le marbre: ce travail du marbre est l'affaire des praticiens qui se bornent à reproduire par des procédés mathématiques le modèle placé sous leurs yeux. Aucun artiste de valeur ne consentirait à se soumettre à de telles conditions ou bien vous ferait payer son épreuve comme oeuvre définitive. Ce que Ms. Carrier-Belleuse vous offre c'est de vous envoyer la photographie du buste en terre quand il le jugera terminé et de le modifier, suivant que vous le croiriez utile, avant de le livrer au fondeur.

Soyez assuré, Monsieur, que Ms. Carrier-Belleuse ne retirera pas grand profit de cette affaire: mais il s'est pris à aimer la Roumanie en travaillant à la statue équestre de Michel le Brave qui va s'élever sur une des places de Bukarest; il serait flatté d'attacher aussi son nom au buste du Prince Couza. C'est l'explication des offres vraiment désintéressées que je vous transmets de sa part.

Je vous serai obligé de me faire savoir votre réponse dans le plus bref délai. Ms. Carrier-Belleuse, s'il n'était promptement fixé, serait obligé de disposer de son temps pour entreprendre d'autres oeuvres et vous ne pourriez plus compter sur lui avant la fin de l'année courante.

Veuillez agréer, Monsieur, l'assurance de mes sentiments sympathiques et de ma haute considération.

Baligot de Beyne.

P. S.

Vous aurez probablement l'occasion d'admirer à Bukarest le buste en marbre de Made. Blaremborg que j'ai vu dans l'atelier de Ms. Carrier-Belleuse, le mois dernier: c'est d'une exécution merveilleuse.

IV.

Rouginossa, 29 Mai/10 Juin 74

Monsieur,

Il y a deux mois environ, avant de quitter Paris, j'ai eu l'honneur de vous faire savoir le résultat de l'entretien que j'ai eu avec M. Carrier-Belleuse au sujet du buste du Prince Couza et des conditions de prix que la Société Académique de Bukarest entendait appliquer à cette oeuvre. Je vous avais prié de me faire savoir le plus promptement possible ce que vous auriez décidé.

Je me vois forcé de vous réitérer ma prière et de vous demander de me mettre à même de renseigner l'artiste. Ayant le soin de lui écrire prochainement, je voudrais pouvoir lui dire s'il peut compter ou non sur un travail pour lequel il réservait son été et différerait une oeuvre de longue haleine.

Dans l'espoir d'une prompte réponse, je vous prie Monsieur, d'agréer l'assurance de ma considération la plus distinguée.

A. Baligot de Beyne.

V.

Sault-les-Rethel (Ardennes)
la 10 Janvier 1874

Monsieur,

Je ne veux pas contester le talent de Mr. Stork et je reconnais qu'il a l'avantage d'avoir vu souvent le Prince Couza, ce qui est un point important; cependant j'estime que l'artiste dont je vous ai parlé vous satisfera pleinement tant au point de vu de l'art qu'à celui de la ressemblance. D'ailleurs, je me propose de lui soumettre dès mon retour à Paris, c'est-à-dire dans quelques jours, votre proposition: s'il l'accepte, il vous enverra l'épreuve en plâtre et vous pourrez, en toute liberté, apprécier s'il vous convient de lui confier la suite du travail.

Je n'ai en effet qu'un vieil exemplaire de chacune des photographie grandes ou petites de Szathmary et elles on beaucoup blanchi. Il serait vraiment utile d'en avoir d'autres et aussi de prier Mr. Szathmary qui connaissait parfaitement la physionomie de notre pauvre Prince, de retoucher avec soin les épreuves que vous m'enverrez, de façon à bien indiquer tous les reliefs si importants pour le sculpteur et qui ont complètement disparu sur les exemplaires que je possède. Si Mr. Szathmary pourrait me confie, ne fût-ce que pour quinze jours, la belle aquarelle dont vous me parlez, l'artiste y trouverait probablement de précieuses indications.

En tout cas, je vous prie de me faire parvenir ces documents dans la plus bref délai possible.

Veuillez agréer, Monsieur, l'assurance de ma haute considération et de mes sympathies.

A. Baligot de Beyne.
rue de la Victoire. 42
Paris.

VI.

Le Visinet, 8 Mai 76

Merci, mon cher Monsieur Sion, pour la brochure que vous m'avez apportée. Mais pourquoi n'êtes vous point resté pour diner avec nous? J'ai fort grondé ma domestique de vous avoir laissé partir.

Si vous aviez la bonne pensée de venir Dimanche, je vous

avise que nous allons à Paris et que nous ne rentrerons que pour l'heure du diner, probablement par le train de 5 h $\frac{1}{4}$ ou celui de 5 $\frac{1}{2}$. Nous devons ce jour-là, assister à la chapelle Roumaine, après la messe, à un service commémoratif pour le Prince Couza, décédé la 3/15 Mai.

Voyez-vous C. Stourza? Avez-vous pu le prier de chercher chez son frère si Georges y avait laissé la brochure dont nous avons parlé?

Si vous le voyez dites lui que je lui en veux de n'être pas resté à diner quand il est venu il y a dix jours est que j'espère bien qu'il réparera ses torts comme vous.

Tous mes compliments
Baligot de Beyne.

VII.

Aix-les-Bains, 15 Aout 76

Villa Lubini

Mon cher Monsieur Sion,

Je ne sais à quelle époque vous vous proposez de revenir à Paris; je pense que ce sera dans le cours du mois prochain.

Voudriez-vous vous charger d'une commission qui ferait grand plaisir à la Princesse. Ce serait un véritable embarras pour vous; mais son Altesse vous en serait fort reconnaissante.

La Princesse écrit à son neveu, Reșcano, le préfet de Galatz, de lui procurer un faucon pour la chasse, qu'elle voudrait offrir ici à un grand amateur de fauconnerie. Comment faire venir cet animal dans sa cage? J'ai pensé, à vous. C'est donc contre moi que vous devriez vous facher si la commission vous est désagréable. Mais je vous sois fort obligé et j'aime à penser que vous ferez de votre mieux pour être agréable à la Princesse.

Ayez donc l'obligeance d'écrire à M. Reșcano pour lui dire quelle sera l'époque probable de votre départ afin qu'il s'arrange de façon à vous envoyer le faucon en temps voulu.

Avant de partir, ayez l'obligeance de donner un peu de viande à l'oiseau et cela le conduira jusqu'à Vienne. Là, même précaution, et cela souffrira jusqu'à Paris.

Je vous prie de m'aviser aussi de votre départ de Roumanie et de me dire où je pourrai vous écrire à Paris pour vous indiquer où vous déposerez votre compagnon de voyage dès votre arrivée. Est-ce toujours rue Cujas, 8?

Profiter-vous bien de vos vacances pour courir vos belles montagnes? J'espère que vous y avez quelque fraîcheur. Ici nous étouffons. Pas une goutte d'eau depuis deux mois.

Au revoir, mon cher Monsieur. Je serais enchanté d'avoir de vos nouvelles.

Mes amitiés

Baligot de Beyne.

CONTRIBUȚII LA COLONIZĂRILE DIN BANAT.

În cele ce urmează public câteva documente din „Arhiva Asociațiunii” din Sibiu, cari mi-au fost puse la dispoziție de către dl prof. Ioan Lupaș, după ce le-a folosit la întocmirea recentului său studiu asupra răscoalei țărănești din 1784¹⁾. Ele nu par a fi fost cunoscute de către Nicolae Densușianu, care în cartea sa asupra Revoluțiunii lui Horia²⁾ deși tratează despre colonizarea Moșilor revoluționari în Banat, nu le amintește.

Documentele de mai jos se referă mai ales la preliminariile deportării acestor familii.

*

Una din consecințele cele mai grave ale răscoalei țărănești din anul 1784, a fost faptul că în urma cererilor și plângerilor nobililor și pentru a mai potoli frica acestora³⁾, împăratul Iosif al II-lea, a dispus printr-o ordonanță a Consiliului Aulic de războiu din 30 Octomvrie 1785⁴⁾, semnată de Hadik, președintele acestui Consiliu, ca toți acei Români, despre cari se poate dovedi că în timpul revoluției și-au maltratat stăpânii să fie mutați, cu toată gospodăria și vitele lor, pe teritoriile libere ale regimentului grănițeresc româno-iliric din Banat.

Prin aceeași ordonanță este însărcinat comandantul general al trupelor din Transilvania, ca împreună cu guvernul țării să execute ordinul, cu condiția de a stabili mai întâi numărul celor care urmează să fie expatriați, precum și comunele de unde sunt aceștia; iar în vederea mutării lor să intre din timp în legătură cu comandantul general al graniței slavo-bănățene, pentru a putea stabili localitățile unde vor fi colonizați acești Români expatriați.

Conformându-se ordonanței Consiliului Aulic de război din 30 Octomvrie 1785, generalul Fabris, comandantul general al trupelor din Transilvania transmite guvernului țării ordinul împăratului prin nota nr. 2746 din 11 Noemvrie 1785⁵⁾ rugând să-și dea părerea asupra celor patru puncte de care depinde deportarea Românilor și anume: 1. numărul celor cari urmează să fie mutați în Banat; 2. inventarierea

¹⁾ I. Lupaș, *Răscoala țăranilor din Transilvania la anul 1784*. Cluj, Tip. Astra S. A., 1934, in-8°, 230 p. 1 hartă. (Biblioteca istorică Astra Nr. 2, pag. 179).

²⁾ Nic. Densușianu, *Revoluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria 1784—1785*. Scrisă pe baza documentelor oficiale. București, Tip. „Românul” Carol Göbl, 1884, in-8°, p. 499.

³⁾ I. Lupaș, o. c. p. 178.

⁴⁾ Vezi anexa 1.

⁵⁾ Vezi anexa nr. 2.

gospodăriilor și vitelor acestora ; 3. felul în care urmează să fie transportați și 4. timpul când urmează să aibă loc transportarea lor.

Printr'o notă similară¹⁾ comunică și comandantului general al graniței slavo-bănățene (generalului Papilla) ordinul împăratului, cerându-i totodată și informațiuni asupra teritoriilor pe care urmează să fie colonizați Românii.

La 14 Decembrie 1785 comandantul brigăzii de graniță din Banat, răspunde printr'o notă semnată de Lt. v. Wartsleben,²⁾ în care arată, că din cauza lipsei de locuri vacante, pe teritoriile regimentului grăniceresc româno-iliric nu pot fi plasate mai mult de 55 de familii. De aceea, pentru cazul că sunt mai mult de 55 de familii de colonizat, a făcut și un tablou al teritoriilor vacante ale regimentului grăniceresc germano-bănățean unde puteau fi plasate 291 de familii. Acestei note i-a fost anexat un tablou statistic datat la Biserica Albă în 7 Decembrie 1785 și semnat de generalul Papilla³⁾. În acest tablou sunt înșirate toate comunele în care pot fi colonizați Români revoltați, fiind însemnat în dreptul fiecăreia numărul familiilor care se pot așeza acolo ; jugărele de pământ arabil și fânaș care sunt destinate în parte pentru fiecare familie și totalul jugărelor disponibile în fiecare comună. Din acest tablou statistic vedem că pe teritoriul regimentului grăniceresc româno-iliric, în 4 comune, puteau fi colonizate 55 de familii, având în total 310 jugăre de pământ arabil și $121\frac{2}{8}$ jugăre de fânaș, iar pe cel al regimentului grăniceresc germano-bănățean în 19 comune puteau fi colonizate 291 de familii având 4779 jugăre de pământ arabil și 1685 jugăre de fânaș. Deci, 346 de familii românești din Munți aveau loc pe teritoriile regimentelor grănicerești din Banat.

Răspunsul acesta al comandantului general al brigăzii de graniță din Banat a fost comunicat guvernului țării prin nota nr. 3270 din 30 Decembrie 1785⁴⁾ rugând să le răspundă dacă numărul familiilor celor care urmează ca să fie deportați ar trece peste 346, pentru a putea soluționa la timp și chestia plasării surplusului.

Atât ne spun documentele noastre.

Din cele publicate de N. Densușianu⁵⁾ și I. Lupaș⁶⁾ constatăm că :

¹⁾ Ibid.

²⁾ Vezi anexa nr. 3.

³⁾ Vezi anexa nr. 4.

⁴⁾ Vezi anexa nr. 5.

⁵⁾ o. c. p. 500—506.

⁶⁾ o. c. p. 179.

La 11 Ianuarie 1786 generalul Fabris scrie din nou guvernului țării interesându-se cum să se facă transferarea țăranilor cari au familii? Cu ce cheltueli să se facă transportul lor? Ce măsuri să se ia relativ la nutrețul de care vor avea nevoie în timpul transportului și relativ la bucatele pentru însemănțare?

Guvernul răspunde la acestea, că țăranii mai înstăriți să călătorească pe spesele proprii, iar celorlalți să le dea comunele pe unde trec pâne, nutreț și care de transport până la frontiera Transilvaniei, iar prestațiunile acestea să fie rebonificate comunelor după prețul regulamentar. Iar după ce vor trece din Transilvania, să fie rugată Administrația Banatului a se îngriji de aceste lucruri.

Guvernul temându-se însă că s'ar putea întâmpla revolte cu ocazia transporturilor, a cerut comisarului guvernului Mihail Brukenthal să scrie comișilor de Alba și Cluj ca aceștia la rândul lor să trimită comisari să lumineze poporul că așa este voia împăratului și să ia măsuri ca iobagii să stea liniștiți.

Iar în ceea ce privește bucatele, ele fiind mai ieftine în Banat, guvernul propune să fie vândute cele pe cari le au și să-și cumpere altele acolo, pentru ca astfel să ușureze transportul.

Tocmai fiindcă guvernul se temea de noi revolte, prinderea țăranilor se execută cu măsuri secrete.

În 31 Ianuarie 1786 generalul Fabris scrie comandantului din Alba Iulia ca locuitorii din comitatul Alba, care urmează să fie expatriați, să fie adunați la Alba Iulia, cei din ținutul Trascăului la Sfântu-Gheorghe, iar cei din comitatul Hunedoarei la Deva și Brad; și anume: iobagii destinați expatrierii să fie convocați cu blândetă împreună cu preoții, primarii și jurații din comunele lor. Convocarea să se facă sub cuvânt că trebuie să li se comunice niște porunci înalte. Funcționarii să se îngrijească ca ei să se înfățișeze pe ziua de 10 Februarie 1786. Atunci să li se comunice hotărârea nestrămutată a împăratului. Dela data aceasta timp de trei zile iobagii sunt liberi să-și adune tot ce doresc să ducă cu ei în exil. Primarii și jurații sunt obligați să aducă toate aceste lucruri, iar până atunci oamenii vor fi ținuți sub pază armată. Pornirea fixată pe ziua de 13 Februarie suferi o amânare, având loc în zilele de 17, 18 și 19 Februarie, când au fost deportați în total 122 de oameni, între cari mulți bătrâni și bolnavi.

La 29 Aprilie Consiliul Aulic de război scrie Cancelariei că până la data aceea, au sosit și au fost colonizate 137 de familii de români pe teritoriile regimentului grănițesc germano-bănățean.

Densușianu publică și o listă de expatriați, iar în notă înseamnă și comunele de unde erau aceștia¹⁾.

Guvernul abuzează însă de ordinul împăratului și continuă să deporteze chiar și oameni nevinovați. De aceea, la 10 Iulie 1786, împăratul aflând la Seghedin de abuzurile săvârșite de guvern, ordonă cancelarului Pálffy să oprească deportarea Românilor. Din scrisoarea aceasta a împăratului vedem că la data de 10 Iulie se aflau în Banat 160 de familii deportate.

La 1 August 1786, guvernatorul S. Brukenhal raportează că potrivit dispoziției imperiale, a dat ordin comitatelor Alba, Cluj și Hunedoara să oprească definitiv orice pornire contra Românilor²⁾.

ANEXE³⁾

1.

1785 Octomvrie 30.

Președintele Cosiliului Aulic de război, Hadik, comunică Comandantului trupelor din Ardeal, ordinul împăratului Iosif II, ca Românii, cari și-au maltratat stăpânii, să fie mutați în Banat.

1785. 67. 186.

Nach einer von der hungarisch-siebenbürgischen Hofkanzley dem Hof-Kriegs-Rath mitgetheilten allerhöchsten Entschliessung haben Seyne Mayestät anbefohlen, dass diejenige Wallachen, und respective siebenbürgische prowinzial Unterthanen, welche der von ihnen bey fürgewest dortigen Unruhen an einigen ihrer Besitzern und Edelleuten verübten Grausamkeiten und Misshandlungen persönlich und dergestalt schuldig anerkannt werden, dass darüber gar kein Zweifel, auch solches jedermann bekannt ist, mit allen ihren Gerätschaften, und Vieh, ohne dass sie daran den geringsten Verlust erleiden, in das Bannat zu dem walachisch-illyrischen Gränz-Regiment übersetzt werden sollen.

¹⁾ Densușianu, o. c. p. 503—504.

²⁾ Lupăș, o. c. p. 179.

³⁾ La transcrierea documentelor am respectat în general ortografia lor, îndreptând numai unele greșeli pentru ușurarea înțelegerii textului, de ex.: am scris toate substantivele cu inițiale chiar, dacă în text erau scrise cu litere mici.

La fiecare document am copiat și numerele de înregistrare.

Cuvintele șterse le-am trecut în notă.

Ihren General-Kommando beschihet demnach von dieser sogestaltig erflossenen allerhöchsten Entschliessung in der Absicht die Eröffnung, um wegen der Zahl dieser nebst ihrem Vieh, und sonstigen Gerätschaften in die wallachisch-illyrische Gränze zu übersetzen kommenden Wallachen mit dem von der hungarisch-siebenbürgischen Hofkanzley hiernach unter einem angewiesen werden dortigen Gubernio sich in das erforderliche Zahl und die Leute selbst so, wie die Ortschaften, aus welchen selbe zu übersätzen kommen bekannt seyn werden, in Ansehung ihrer Abschiek-und Insträdierung in das Banat die nötige Vorkehrung zu treffen, mithin sich in dieser Absicht darüber auch mit dem slawonisch-banatischen Gränz General-Kommando in rechter Zeit einzuvernehmen, und zur vorläufigen Aussuch und Bestimmung derjenigen Plätzen, welche dasselbe zur Ansiedlung für diese Leute am schicksamsten erachten dürfte, unter einem angewiesen wird.

Hadik¹⁾ m. p.

Ex Consilio Aulae bellico
Wien den 30-ten Oktober 1785
Sigd. Weber m. p.

An

das General-Kommando in Siebenbürgen

Hermannstadt.

2.

1785 Noemvrie 11.

a) *Comandantul general al trupelor din Transilvania comunică Guvernului țării ordinul împăratului și cere relațiunilor asupra transportării expatriaților*; b) *Comunică acelaș ordin comandatului general al graniței slavo-bănățene, cerând informațiuni asupra locurilor vacante pe care urmează să fie colonizați Românii.*

1785. 67. 186.

An das Landes-Gubernium; Slavonisch-Bannatische General Commando. Hermannstadt den 11-ten 9-bris 785. Expediat Fabris m. p.

Es wird einem bereits ebenfals der Allerhöchste Befehl zukommen seyn, vermög welchem diejenige Wallachen, und respective Siebenbürgische Provincial Unterthanen... (*reproduce textul din anexa 1, până la sfârșitul aliniatului întâi*).

¹⁾ E contele Andreas Hadik von Futak, care la 1774 a fost făcut Feldmarschal și președintele Hotkriegrathului.

Da es nun zu Befolgung dieser Allerhöchsten Anordnung vorzüglich auf folgende Gegenstände ankommt.

1-mo. Auf die namentliche Anzahl dieser an das Wallachisch-Illyrische Regiment abgegeben werdenden Provincial Unterthanen.

2-do. Auf die Conscription aller ihrer Gerätschaften und Viehes.

3-tio. Auf die Art ihrer Transportierung, und

4-to. Auf die Zeit wenn selbe für sich gehen soll.

So giebet sich das General-Commando die Ehre, sich von Einem hierüber die Gutmeynung und Bestimmung dieser Gegenständen zur weiteren Veranlassung erbitten.

Pro General-Commando. Da nach einer mittelst Hof Kriegs Rath hohen Rescripts vom 30 praeteritti herabgelangten Allerhöchsten Entschliessung diejenigen Wallachen... (*reproduce textul din anexa 1, până la sfârșitul aliniatului întâi*). So kann ich nicht umhin ein zu ersuchen die Bestimmung derjenigen Plätzen welche zur Ansiedlung dieser Leuthen am schicksamsten erachtet werden, bald möglichst ausere bekannt geben zu wollen, wogegen man sich vorbehaltet die Anzahl dieser zu übersiedlenden, so bald man solche von dem unter einem hierumen angegangen werdenden Landes Gubernio erhält, alsogleich nachzutragen.

Fellner m. p.

Ad. Sess. 90-mam dd^o 11-ten 9-bris 785. Nro. 2746.

Exedit B.

O iscălitură nedescifrabilă.

3.

1785 Decemvrie 14.

Comandamentul Brigăzii graniței slavo-bănățene răspunde comandatului general al trupelor din Transilvania, că pe teritoriile regimentului grăniceresc româno-iliric pot fi plasate 55 de familii, iar pe cele ale regimentului germano-bănățean 291.

1785. 67. 224.

An das Siebenbürgische General-Commando.

Nota.

In Gleichförmigkeit der diesortigen Zusicherung de dato 19-ten praeteritti entstehet man nicht, Einem Löblichen Kaiser-

lichen Königlichen General-Militär-Comando den Ausweis über die Plätze und bey solchen Vorhandene Gründe auf welchen die aus Siebenbürgen abzusiedlen kommende wallachische Familien untergebracht werden können, zur gefälligen Einsicht in Freundschaft mitzuthellen, und dabei zu bemerken das, ob zwar der allerhöchste Befehl nur dahin gehet wie nach diese Familien in dem Bezirk des Wallachisch-Illyrischen Gränz-Regiments untergebracht werden sollen, man gleichwohl, wegen des dort obwaltenden Mangels an vacanten Gründen, wornach wirklich nur 55. Familien daselbst angesiedlet werden könnten, nicht minder auch die lehren Plätze in dem Bezirk des deutsch-banatischen Gränz-Regiments habe ausweisen lassen, um auf dem Fall, wenn mehr als 55 Familien in dem besagten deutschen Regiments Bezirk allwo für noch anderweitere 291. derlei Familien Plätze vorhanden sind Veranlassen zu können.

Es erübriget demnach lediglich Ein Löbliches General Comando wiederholt zu ersuchen, die eigentliche Anzahl sothaner Familien in zeiten anher gefällig zu eröffnen.

Petervardein den 14-ten December 1785.

In Abwesenheit des Commandanten Generalen

Lt. v. Wartensleben m. p.

4.

1785 Decemvrie 7.

Tabloul locurilor disponibile pentru colonizarea Românilor, cari au participat la revoluție, pe teritoriile regimentelor grănicerești din Banat cu numele localităților, numărul familiilor cari pot fi colonizate și jugărele de pământ arabil și fânat destinate acestora.

1785. 67. 224.

Copia.

Banatische Gränz Brigade.

AUSWFYS

Wieviele 7-bürgische Provincial Unterthanen, welche wegen der da selbstig fürgegangenen Unruhen schuldigerkennet worden, in nachbenannten Ortschaften deren Bannatischen Gränz-Regimentern untergebracht, und mit welchen Grund Portionen dieselbe dotiret werden könnten.

Regimenter	NAHMEN DEREN ORTSCHAFTEN	Anzahl deren nur her- gebracht werden könnenden familien	Nach der vor- gegangenen Grund Auf- nahme beste- hen die ein- zelnen Portio- nen in		Im ganzen synd leere oder vacante Gründe vorhanden	
			Akker	Wiesen	Akker	Wiesen
			J O C H			
Wallach- Illyrisches	Iasenova	10	7½	2⅓	75	21½/8
	Rothkirchen	10	7½	2	75	28
	Rebenberg	15	6	2	90	30
	Leskovitz	20	3½	2½	70	30
	SUMMA . . .	55	—	—	310	121½/8
Deutsch Banatisches	Panczova	55	24	10	48	20
	Szepaja	2	15	5	795	265
	Thomassevacz	3	24	10	48	20
	Bottosch	5	24	10	72	30
	Orlovat	2	24	10	120	50
	Iarkovacz	4	24	10	48	20
	Margiticza	5	24	10	96	40
	Dobricza	5	24	10	120	50
	Dobricza	3	24	10	72	30
	Idvor	5	24	10	120	50
	Sakula	4	24	10	96	40
	Barranda	10	24	10	240	100
	Iabuka	42	15	5	630	210
	Glogon	64	15	5	960	320
	Sehkerin	7	24	10	24	10
	Kubin	7	15	5	90	30
	Ploschisz	9	15	5	135	45
	Ploschisz	4	15	5	60	20
	Prestovacz	7	15	5	105	35
	Homolicza	21	15	5	315	105
	Szárzczova	39	15	5	585	195
SUMMA . . .	291	—	—	4779	1685	
Summarische Wiederholung						
In dem Wallachisch-Illyri- schen Bezirk		55	—	—	310	121½/8
In dem Deutsch-Bannatischen Gränz Bezirk		291	—	—	4779	1685
ZUSAMMEN . . .		346	—	—	5089	1806½/8

Mit der Anmerckung, dass die Hutwaide um deswillen hier nicht entworfen worden seyn, weilen solche denen Ortschaften gemeinschäftlich überlassen worden ist.

Weiskirchen den 7° Decembris 785.

Freiherr von Papilla¹⁾
general major.

5.

1785 Decemvrie 30.

Comandantul trupelor din Ardeal face cunoscut guvernului țării raportul comandantului general al brigăzii de graniță slavo-bănățeană, asupra numărului familiilor cari pot fi colonizate pe teritoriile regimentelor grănicerești de acolo.

1785. 67. 224.

An das Landes-Gubernium. Hermannstadt de 30 December 785. Expediatur Fabris m. p.

Nach einer von dem Slavonisch-Bannatischen General Commando letzthin anhero beschehenen Eröffnung können von dem zu folge allerhöchsten Befehl dahin abzusiedlen kommenden Wallachischen²⁾ Famillien 55³⁾ denen bey dem Illyrischen und 291. bey dem Deutschen Regiment untergebracht werden.

Das General-Commando kan dahero nicht umhin ein wie es bereits letzthin beschähen um die Mitteilung der eigentlichen Anzahl deren selben angelegentlichts zu ersuchen und dieses um so mehr damit falls die Anzahl deren die zusammenmachende 346 famillien übersteigen sollte, in zeiten zu Unterbringung der mehr ausfalenden Famillien die nötige Veranlassung nach Möglichkeit getroffen werden könnten.

Două iscălituri pe cari
nu le-am putut descifra.

Ad. Sess. 104. dd^o 30 Decembris 785. Nro. 3240.

Expedit Dalhamer.

GHEORGHE VINULESCU

¹⁾ Freiherr Paul Dimich von Papilla, general major dela 1783.

²⁾ șters în text: übelthaten.

³⁾ " " " : Famillien.

O SCRISOARE A LUI PAPIU-ILARIANU ȘI IOSIF HODOȘ DIN PADOVA (7 DECEMBRIE 1852)

— Cererea lui Alexandru Papiu (Ilarianu) și Iosif Hodoș, adresată Episcopului Alexandru Sterca Șelușiu și Capitulului din Blaj, spre a li se acorda bursa votată din Fundațiunea Romantiaiană, spre continuarea studiilor juridice la Universitatea italiană din Padova —

*Ilustrisime e Reverendisime Domne
Episcope, e Veneravere Capitul!*

De multu au doritu subscrisii că se pota studiă la verun'a d'in prevechiele e celebrimele Universitati ale Italiei: doriămu acest-a, că fii ai Gentei Romane, mai alesu din respektu literariu. Pen'acumu nu puturamu face destulu acestei ferbinti a nostre dorintie, din cauza ca, precumu prebine Ve este cunoscutu, Universitatile italesci, in urm'a evenemintelor din 1848, se inchisera, nu numai pentru straini ci chiaru si pentru italianii ce nu se tienea de respectivele provincie ale *Padovei si Paviei*. In tomn'a anului curg. facundu cunoscintia in Vien'a cu unii din doptisimii profesori ai acestei renumite Universitati, furamu ferici a fi ascurati din partea de patrociniulu cu care ne voru sta intr'ajutoriu spre a fi recepti. Asiă ne determinaseramu a cere permesu speciale, de a putè veni incoce, dela In. Ministeriu, precumu si dela Esc. Sa. D. F. M. L. *Radeczky*; intr'a cea-a esi si cunoscut'a ordinatiune a Guvernului Lombardo-Venetu, prin care Universitatile Italice se deschisera că si inainte de a. 1848.; totdeodata, cu finitulu lui Optobre a. c., fiindu anca in Vien'a, intieleseramu cu multa bucuria ca si voi'a Ilustritatei Sale a Domnului nostru Episcopu este că noi Romanii se invetiamu si in Italia: prin urmare acumu nimicu nu ne mai indoiramu a plecà la acestu clasicu pamentu. Ne lipseà anca paspoarele cu tote ca de mai nainte feceramu pasi in caus'a acestà: dara in urmarea acumu memoratei ordinatiuni a Guvernului Lombardo-Venetu, indata ni-se dederu si pas'poarele de a putè venire incace. Indata si valideramu Vienei in 1-a Novembre, si in 5 Novembre salutaramu pamentulu Italiei, ajungundu la acestà anticisima urbe a Padovei. Noi veniramu aici cu cugetu că se depunemu acia Rigorosele de drepturi, vrendu Dumnedieu si neimpedecati fiindu pote de alte impregiurari independintu dela noi; si totdeodata se ne perfeptunamu si in sor'a-limba Italiana; veniramu si in acea sperantia ca aici va fi fiindu modulu vietiei mai usioru, neputendu trai in Vien'a cu banii ce-i aveamu, neavendu *taps'a* rigoroselor ce acolosi e 400. si mai bine de fl. m. c., si noi ne mai avendu de nicairi si neci-unu ajutoriu securu afara de stipendiulu romantiaianu, bà anca unulu

dintre subscriși singuru are se sustiena și o mama veduva nefericita, și doue surori orfane, care în tote nenumeratele și desperatele lor lipse n'au pe altulu pe nimene la cine se recurga afara de Dumnedieu și afara de subscrișulu: asiadar' și în speranti'a estinetatii veniramu la Padova; în acêst-a inse ne insielaramu, pentruca, mergundu aici tote în moneta sunatoria, afara de acêst-a triplicandu-se, ba anca mai multu, numerulu studentiloru acestei Universitati pe acestu anu în urm'a desu-memoratei ordinatiuni, tote s'au scumpitu, asiâ câtu computandu valoarea întremtoria a monetei sunatorie preste charthiele de banca, acumu è mai mare scumpețe în Padova cã Vien'a, ce în anii trecuti erã din contra.

Noi, Ilustrisime Domne Episcopo și Veneravere Capitulu nu v'am scrisu din Vien'a ba neci chiaru din Padova pen'în momentulu acestu, despre cugetulu nostru ce acumulu și puseramu în lucrare: caus'a è ca nu eramu securi, neci chiaru în urm'a desu-memoratei ordinatiuni, daca vomu capetã sêu nu, permesu, din partea autoritatii administrative, spre a completã cumu se cade cursulu politico-legale la acêsta Universitate, precumu gratiosa-mente veti binevoi a vedè din cele ce urmeza, și asiâ, aveamu întemeiata cauza de a ne teme, nu cumvã, scriindu-ne noi înainte de a fi invinsu tote dificultatile ce se punu aici spre a fi receptu unu strainu la Universitate, Veneraverele Consistoriu se faca tote dispuțiunile pentru cã se capetamu aici stipendiulu, și în urma totusi se se fia întemplat se nu fimu fostu recepti, și asiâ gratiosele dispusetiuni se fia devenitu netempurie și nefolositorie, era cererea nostra importuna și molesta.

Dreptu-acea-a îndata ce veniramu în Padov'a ne și imfalciosiarãm la Inclit'a Direptiune a Facultatei *Politico-legale*: Domnulu Direptore cu care discurseram în limb'a latina, la începutu, vedendune tote atestatele, ne dise cu gura ca n'are nimicu încontr'a receptiunii nostre; dar' pen'atunci nu pote se scia nimicu de noi, neci petitiunea nostra nu pote s'o iee în consideratiune, pen'ce nu vomu capetã permesu dela *Direptiunea Politiei* cã se putem petrece în Padova, o formalitate introdusa de la 1848, încoce. Deci ne și duseramu mai de multe ori la Direptiunea politiana, care în urma ne spuse: ca *carta di permanenza* (de a siedè în Padova) suptu urmatoriile doue conditiuni se da: adeca cã *ântâiu* se documentamu ca aveamu din ce trai; *o dou'a* se punemu garante pentru noi pe unu cetatianu *padovanu* ca ne vomu purtã bine preste totu anulu; la acestea noi respunseramu (ad primum) ca aveamu stipendiu: într'acea-a decretule nostre ce aveamu a mana, sunã pentru Vien'a, și asiâ n'avea valoare și pentru Padova, deci noi diseramu, ca preste puçinu vomu capetã dela Ilustritatea Sa D. nostru Episcopu și V. Capitulu decretulu stipendiului și pentru Padova; ce se tiene de *garante* pentru bun'a

nostra purtare, stetera bunî pentru noi *provisoriamente* proprietarii casei în care siedemu, pen'ce vâ veni unu Reverendisimu D. Abate si profesore de universitate, care ne cunosce si n'avemu indoela ca vâ stâ bunu pentru noi; în urmarea acestor'a acumu numai cu finitului lui Novembre capetaramu Carta di permanenza în speranti'a Decretului de stipendiu, ce vomu capetâ, si intemeiati pe fiitori'a garanta a memoratului D. Abate — Cu acesta carta de permanentia si cu tote atestatele nostre, absolutoriulu din Clusiu si Viena, ne prezentaramu de nou la Direptoratu care ne spuse ca în puçine dile ne vâ esî resolutiunea. Resolutiunea, datata din 30 Novembre, ni-o admanuara acumu Dumineca în 5. Decembre. Noi credeam farâ neci-o indoela ca în urm'a atestatoru nostre, care bine ne sunt cunoscute, vomu fi recepti indata la rigorozele de doptoratu la care si erâmu preparati (la celu d'antaiu); în tr'acea-a, atâtu pentruca la Vien'a è studiulu liberu (Lehrfreiheit) care în Padova nu è, prin urmare testimoniele de Viena cele de *frequentatiune* nu se considera chiaru asiâ câ testimoniele de aici, ce sunt cu clasificatiune dupa progresulu facutu; câtu si pentruca la Viena nu ascultaseramu dreptulu *maritimu* ne fiindu acolosi oblegatu, éra aici în peninsul'a Italiei avendu interesu prapticu è oblegatu: asemenea nu ascultaseramu nouele legi de *financie* si de *procedura notariale*: din aceste motive dicemu resolutiunea nu ne suscepû deadreptulu la rigoroze, ci ne impuse, câ mai antaiu se ascultamu aci memoratele sciintie. Noi firesce, ne au cautatu, se ne multiamimu si cu acesta resolutiune cu atâtu mai vertosu ca aceste sciintie totu erâ de lipsa se le ascultamu, si într'acea-a ne putemu preparâ si la doptoratu, cu acea differentia numai ca în urmarea acestei resolutiuni vomu face rigorozele cu puçine luni mai tardiu de câtu candu ne aru fi receptu deadreptulu. Noi totusi neamu implutu de bucuria preste mesura ca furamu ferici a studiâ la acêsta renumita Universitate si pe langa acêsta resolutiune, care într'atatu ne folosesce de alta parte, ca pan ce vomu studiâ memoratele sciintie ne vomu persep-tionâ multu în limba italiana, cu atâtu mai multu ca aici domnesce totu sistem'a cea vechia, adeca: profesorii întreba în scola, se facu esamiî, si la finitului anului clasificatiuni, alu caroru rezultatu, precumu si alu rigoroseloru ce cu adjutoriulu lui Ddieu vomu face, la tempulu seu lu vomu aterne si Santieloru Vostre. Mai insemnamu ca aici studentii în tote duminec'a suntemu oblegati a merge la S. missa, unde ascultamu si predica; si moralitatea din acestu punctu de vedere se clasifica în atestate. În urma mai obserbamu ca la acêsta Universitate care infloresce din seclulu 13. si unde au studiatu Carolus Magnus, Sobieszky, Galilei, Tasso, Rakoczy, Laurentius, Toppeltinus si alti multi omeni mari; cu tote ca în urm'a evenimenteloru din 48 incepuse a scapetâ, pentru ca nu erâ ertatu, afara de

nascuții padovani, neci chiaru italianiloru se studieze aici: acumu inse, redicanduse in asta tomna acêsta escludere a strainiloru, si deschidenduse ca si inainte de 1848. Universitatea de aici, éراسi si-au ocupatu postulu primu ce-lu are intre Universitatile Europei din cursulu atâtoru secle incoce. Profesorii de aici sunt *toti pâna într'unulu* dintre barbatii cei mai renumiti de eruditiunea loru nu numai in Italia ci in tota Europa toti sunt autori de mai multe opere; éra propunerile, chiaritatea si spiritulu acestora într'adeveru ca incanta pe ascultatori: profesorii de Viena, cu tote ca-su barbatii forte invetiati, dar' in respektulu propunerii neci de de parte nu se potu asemenea cu profesorii Universitatii de aici. Ce se tiene de studenti, in anulu trecutu au fostu numai vrocâteva cente: in estu anu sunt preste *patru* mii, si toti bine sunt italieni, afara de noi doi Romani, din acesta cauza toti se intereseza premultu de noi.

Ilustrisime Dne si Veneravere Capitulu! Chiaru candu scrieamu eri acestea catra Santiele vostre, veni la noi sierbitoriulu Ilustrisimului si Reverendisimului Abate (acêsta le este titlulu), despre care memoramu mai susu ca ne cunosce, si ne anunçiă ca a sositu la Padova sanatosu; acestu D. Abate este Drulu de Teologia, de filosofia si de drepturi, profesorulu de dreptulu canonicu si de Statistica la acêsta Universitate *Francesco Nardi*, unu renumitu literatu italianu: acesta indata ne chieâmă la sine, ne presentă tuturor profesoriloru nostri că pre *fii*, si totdeodata *frati* ai loru (vorbele densului); densulu ne promise ca pan ce vomu depune tote rigorozele, ne vâ fi intru tote că unu tata; ce è mai multu acestu barbatu umanu, anca inainte de ce l'amu fi fostu noi rugatu, ne putendu noi avè indata atâta indrasnela: densulu ne preocupă, si ne dise ca daca ne face *politi'a* ceva dificultate, se ne stee intrajutoriu; noi i spuseramu ca postesce *politi'a* se punemu garante pe unu padoveanu despre fiitor'a nostra buna purtare preste totu anulu, si cumca noi n'avemu neci-unu cunoscutu; asiâ densulu indata se apucă si fece o dechiaratiune in scrisu prin care se face garante pentru noi inainte autoritatii publice; si aci insemnamu ca garantele e respondiotoriu despre purtarea nostra morale, politica etc. ba, candu am face noi detorii multe, si n'amu avè din ce se le resolvimu, atunci densulu ar fi obligatu la acêsta. Atâta greutate luă sinesi acestu barbatu pentru noi.

Si acêsta si alte mai multe, eare pote n'aru avè locu in acêsta Instantia, si pentru aceea ce nu se tienu de obieptu vomu fi dora molesti — numai pentru aceea indresniramu a a vi le insemnă că se bine voiti a vedè cu câta caldura si fratiesca amore sunt intimpinati aici si imbraçiosati strainiî din tieri departate, si in *specie* noi.

Asiadar noi prin garanti'a data din partea Revendisimului D. Abate Nardi pliniram un'a si cea mai grea din dificultatile ce ni le puse direptiunea politiana; mai este un'a se mai plinimu, adeca se documentamu din ce vomu trai fiindu in Padova: n'avemu indoela ca Ilustritatea Ta si Ven. Capitulu veti binevoi câtu se pote mai curundu a ne tramite Decretulu de Stipendiu, că se putemu face destulu si acestei conditiuni supt care se admitu strainii la acēsta Universitate; totdeodata cu umilintia cuvenita ve rogamu se binevoiti *catu se pote mai curundu* a face gratuite dispușetiuni pentrucă se putemu scote banii aici: n'avemu indoela ca banii i vomu scote in argintu, ca aici nu ambla harthiele, si la locurile publice se schimba cu procente forte mari. Noi ne renoimu dara acēsta rugare cu atatu mai multu ca aici neavendu bani suntem espusi la mai mari pericle că in Viena, unde fiindu împreuna cu mai multi compatrioti, ne puteamu ajutoră unii pe altii; afara de aceea rusinea ce o amu pati devenindu la lipsa aici, aru fi o rusine nu numai pentru noi, dara pote si pentru ceilalti compatrioti ai nostri, pe cari i-aru judecă dupa misielutatea nostra. Si din acēsta motivu dara anca este de lipsa neaperala că se se propereze *efectuarea dispușetiunilor* ce veti binevoi a face pentru că se capetamu stipendiulu câtu se pote mai curundu; *era Decretulu de Stipendiu*, ve rugamu că indata se ni se tramita, pentrucă se ne putemu legitimă inaintea politiei ca avemu din ce trai.

Cugetamu ca nici nu este de lipsa inaintea Santielor Vostre, care bine ne cunosceti si de aproape, se spunemu ca noi in tempulu câtu vomu fi aici pentru depunerea rigoroșelor, ne vomu adoperă cu o purtare morale, cu o diligintia respundetoria asceptarei Santielor vostre, asiă câtu la intorcerea in sinulu aloru nostrii, se putemu fi intru emolumentulu Patriei si Gentei nostre, si că la tempulu candu vomu repune acestu stipendiu ce-lu tragemu, in manile si disponibilitatea Santielor Vostre, se puteti dice, ca nu indesiertu ni l'ati aplacidatu. Asceptandu gratiosu respunsu si

Recomendandandune gratiei si binecuventarei Santielor Vostre

Umiliti fii
Alesandu Papiu
Josefu Hodosiu
 Juristi in Universitatea
 Padovei in Italia.

Padova, 7 Dec. s. n. 1852.

Această scrisoare a fost pusă la dispoziția Institutului de Istorie Națională de către d. prof. Enea Hodoș din Sibiu.

VERSURI ITALIENEȘTI RELATIVE LA REVOLUȚIA LUI HORIA

În Biblioteca Muzeului Britanic (imprimate Nr. 1071. i. 21. (18) foaie volantă 8 pp. in-16) s'a păstrat o descriere în versuri a capilor răscoalei din 1784, ale căror figuri fuseseră reproduse în ceră și prezentate publicului — desigur după potolirea mișcării — într'un „gabinetto“ asemănător probabil Muzeului Grévin de astăzi.

Cei „cinci capi“ înfățișați erau Horia, Cloșca, Crișan, un Ioan Dumitru și generalul Fabris. Singur Ioan Dumitru e necunoscut în lucrările de până acum relative la răscoală și plămuirea lui nu e ușor de explicat. Versificatorul îl numește „Ioan Demetrio di Gloszka Genitore“ și-l înfățișează ca pe un animator popular. Despre părintele lui Cloșca nu știm nimic deosebit¹⁾. Probabil că nu mai trăia în timpul răscoalei; în tot cazul nu a jucat rolul însemnat alături de cele trei căpetenii principale, care i se atribue în versurile de mai jos. Pe de altă parte pedeapsa presupusului conducător corespunde cu cea dată lui Ilie Ștefu Fărțală, care voise să ridice din nou poporul și fu osândit la închisoare pe viață pe lângă cincizeci de lovituri de băta în fiecare an²⁾. Din știrile nesigure relative la aceste evenimente va fi fost creată imaginara personalitate a lui Ioan Dumitru, vorbitorul revoluționar, care „co'suoi discorsi le genti ha ribellate“.

Gabinetto
di diecisette figure di cera
di Statura d'Uomo
rappresentanti i cinque capi ribelli
della Transilvania, e Vallachia
Imperiale
unitamente
ai piu grandi malfattori della Francia
spiegato
in Versi Martegiani

In Alessandria, nella Stamperia d'Ignazio
Vimercati Stampatore della Illustrissima
Citta. Con Licenza de 'Superiori

¹⁾ N. Densușianu, *Revoluțiunea lui Horia*. Buc. 1884, p. 456 n. unde se arată familia lui Cloșca.

²⁾ Ibid. p. 489; I. Lupaș, *Răscoala țăranilor din Transilvania la anul 1784*. Cluj, 1935, p. 177.

O voi che accoreste cortesi spettatori
Questi a mirar più celebri crudeli malfattori.
A confirmavi in quella virtù, che ognor seguite
De lor destino infame l'atroce storia udite.
Quest'e il feroce aspetto d'Hora, ribelle altero
Che sollevà la Dacia contro il Romano Impero:
Ei porta una medaglia con quattro note audaci
Che ben intese esprimono Hora fu Re d'Daci.
Ei pretendea, che i nobili Valachi, e Transilvani
Fosser col basso popolo crudeli, e disumani.
Quindi recosi a Vienna dove impetrò un decreto
Ch'egli adattò al suo turbido ingegno irreguieto.
A Gloszka accompagnatosi, che li vedete apresso.
Voleva che ogni Nobile da lui cadesse oppresso.
Dell'imperial Diploma fe pompa in un Mercato
Ma capricciosamente da lui fu interpretato.
Quindi di luogo in luogo gridando indipendenza
Tutti animava i popoli alla disubidienza.
Dieci otto mila furono i perfidi ribelli
Con altri cinquecento divisi in tre drappelli.
Ma multo più si acrebbe incendio così rio,
Quando Giorgio Crisante ad essi due si unìo.
Eccovi il simulacro del celebre Crisante
Che in quella rebellion fu d'Hora l'ajutante.
Ei sfogò in Transilvania sua rabbia furibonda.
E copri pur di estinti ogni Valacha sponda.
Si aggiunse Ivan Demetrio di Gloszka Genitore,
Che ragionando acrebbe di rebellion l'ardore.
Costui parlava ai popoli, e con i detti suoi
Ad unirsi ai Ribelli li riduceva poi.
Pero stragi grandissime da quei felloni insani
Si fecero dei nobili Vallachi, e Transilvani.
Essi non perdonavano né all'età né al sesso
Cadeva onni infelice da quei crudeli oppresso.
Quaranta e più famiglie di nobiltà maggiore
Furon sgraziate vittime del crudo lor furore.
Alfin l'alto guerriero General Fabris tutti
Quei capi ha prigionieri in Carlosburg tradutti
Nel più terribil carcere ciascun fu poi legato
Perché ciascun fosse a morte condannato.
Però Giorgio Crisante con volontaria morte
Si sottrase, appicandosi, alla crudel sua sorte.
Hora per Suo castigo, e Gloszka unitamente
Su la rota murirono ignominiosamente.
Gloszka a morir fu il primo, e Hora al suo cospetto
L'aspro di lui supplicio fu a rimirar constretto.
Poi sulla ruota anch'egli finiti ha i giorni suoi
Ed ambidue quei barbari furon squartati poi.

Intanto Ivan Demetrio in Carlosburg é vivo
 Ma per la vita intera di libertate é privo.
 Anzi riceve ogni anno cinquanta bastonate
 Perche co'suoi discorsi le genti ha ribellate.
 A rimirar passiamo di Francia i malfattori, etc.

.

Gabineto

de 17 figuri de ceară, de statura omului, reprezentând pe cei
 5 capi revoluționari din Transilvania și Valahia Imperială
 împreună cu cei mai mari criminali din Franța
 explicat

in versuri Martegliane

in Alexandria, la Tipografia lui Ignazio Vimercati, tipograful
 celebrului oraș. Cu aprobarea autorităților.

O voi care ați alergat, spectatori politicoși,
 A-i privi pe acești foarte celebri criminali.
 Ca să vă întăriți în acea virtute, pe care oricând o urmați
 Ascultați povestea grozavă a infamului lor destin.
 Acesta este chipul sălbatec al lui Hora, trufașul răsvrătit
 Care a răsculat Dacia contra imperiului roman.
 El poartă o medalie cu patru însemnări îndrăznețe
 Care exprimă — bine înțelese — Hora a fost Rege al Daciei
 El pretindea că nobilii Valahi și Transilvani
 Ar fi fost cu poporul de jos cruzi și neumani.
 De aceea se duce la Viena, unde a ticluit un decret
 Pe care îl potrivea după mintea lui turbure, neastâmpărată
 Unindu-se cu Gloszka, pe care-l vedeți alături,
 Vroia ca orice nobil să cadă asuprit.
 Cu diploma imperială (se laudă) într'un târg
 Dar interpretată — de el — după cum i-a convenit.
 Apoi din loc în loc strigând independența
 Indemna toate popoarele la nesupunere.
 Optsprezece mii au fost perfizii răsvrățiți
 Cu alții cincisute, împărțiți sub trei steaguri
 Dar astfel mult mai mult s'antins focul cel rău
 Când cu ei doi se uni Gheorghe Crișan
 Iată și chipul celebrului Crișan
 Care a fost în acea revoluție adjutantul lui Hora
 El răspândi în Transilvania mânia lui turbată.
 Și acoperi tot pământul Valah cu morți
 Se mai adăogă și Ioan Demetrio, tatăl lui Gloszka
 Care prin cuvântări, crescă vălvătaia răsvrătirii
 Acesta vorbea poporului, și cu spusele sale

li convingea apoi să se unească cu rebelii.
De aceea foarte mari măceluri — de către acei trădători
[nebuni —

Se făcură printre nobilii Valahi și Transilvani
Ei nu iertau nici vârsta, nici sexul
Cădea orice nenorocit, strivit de acei barbari,
Mai mult de patruzeci de familii, dintre cele mai nobile
Au fost victime nenorocite a crudei lor furii.
Până când marele rășboinic Generalul Fabris pe toți
Acei capi i-a transportat prizonieri la Carlsburg
În cea mai teribilă carceră fu apoi fiecare legat
Pentru ca să fie fiecare condamnat la moarte.
Însă Gheorghe Crișan prin moarte de bună voie
Se sustrase, spânzurându-se, dela soarta crudă.
Horia ca pedeapsă și Gloszka împreună cu el,
Au murit în chip infam pe roată
Gloszka a murit întâi, și Horia în fața lui
Asprul supliciu a fost constrâns să-l privească
Apoi pe roată și el și-a isprăvit zilele
Și amândoi acei barbari au fost ciopărțiți.
În timpul acesta Ioan Demetrio e viu la Carlsburg
Dar pe întreaga viață e lipsit de libertate
Și încă primește în fiecare an cincizeci de băți
Pentru că a răsvrătit lumea cu cuvântările lui.
Să trecem a privi pe criminalii din Franța, etc.

.....

O. PODEA

O INSEMNARE DE PE CHIRIACODROMIONUL TIPĂRIT ÎN 1699 — AFLĂTOR ÎN BISERICA DIN COMUNA CURECHIU

1703. Dăruit-au Dumnezeu pă un creștin bun anume Delen Gavril din Curechiu și au cumpărat această sfântă carte anume păucenie și au dat 10 zloți părintelui Vlădicăi Aftanasie și o au dat la beserecă în Curechiu să fie pomană lui Dilen Gavrilă și părinților lui și feciorilor lui și o au dat în mâna lui popa pătru din Curechiu până va fi aici în Curechiu, iară de aici dila besereca aciasta să nu să ducă, iară cine ore duce de aici sau să ore vândă în preț pă ban sau zălog săo pue sau cine ore cumpăra sau italt chip ore luoa sau să ore fura, să fie procler și afurisit ca arie bezumen de mine de oteță și o au dat pitru sufletul său Gavril și suțu său rusanda și feciorii lui giorze și pavel și părinții lui fodor avram și mama sa magda să fie pomană lui și feciorilor lui și părinților lui; când sau dat cu scrisore aciasta sftă carte și au fost Ită giudele nicoră mărchian și barb ion și marc pătru și tuduran ispas i casa pope e și a besereci. Scrisam noi protopop toader din

seliști cu sufletul meu așa am scris ce în pomană mare sau făcut pomană părintele vlădica că au dat în 10 zloț, iară pă aceste suflete să le pominaască la toate slujbele ca să pominaască și pă voi dumnezeu pă toț înpărăția lui.

Originalul scris cu litere chirilice a fost transcris de Ioan Fodor învățător în Curechiu.

O RECTIFICARE

Domnule Director,

Citesc în ultimul număr al *Revistei Istorice* din 1932 pag. 288 o notiță în care mi se aduce învinuirea nemerita că, scriind despre *originea românească a scaunelor săsești și secuești din Transilvania*, am citat numai părerea răposatului I. Bogdan, dar aș fi crezut „că această datorie nu se impune față de un istoric în viață” (N. Iorga).

Nu am împărtășit și nu împărtășesc această credință. Dovada o puteți găsi în textul foiletonului din *Țara Noastră* (23 Iulie 1932), unde citez nu numai opinia istoricului român în viață, ci și pe a profesorului sas dela Sibiu Hans Connert care, publicând un studiu comparativ asupra organizațiilor scaunale secuești și săsești, ajunsese la *concluzia prețioasă* că „*nu se poate dovedi o legătură causală între formarea scaunelor în cele două regiuni deosebite*”.

La această concluzie mi-am permis să adaug în textul aceluiaș foileton, următoarea observație: „Dacă cercetătorul sas nu a putut găsi legătura causală între organizațiunile asemănătoare din cele două teritorii, trebuia să o caute între ele și între organizațiunea străveche a populației de baștină, între cneziatele românești. N. Iorga arată (în *Istoria Românilor din Ardeal și Țara Ungurească*, București 1915 vol. I, p. 39—40) influența acestei organizațiuni românești asupra scaunelor săsești spunând: „Departa ca Sașii să ne fi dat nouă organizația lor, propria lor organizație a fost *decalchiată, copiată după organizația primitivă a Românilor, pe cari i-au găsit în aceste părți*”...

Este deci clar că nu am lipsit de la datoria de a face cuvenita amintire atât a istoricilor răposați, cât și a celor în viață, citând chiar textual opinia celui ce-mi aduce învinuirea fără temei de a-i fi trecut numele cu vederea în pomenitul studiu istoric.

De dragul adevărului, Vă rog Domnule Director, să binevoiți a publica în cel mai apropiat număr al „*Revistei Istorice*” prezenta rectificare¹⁾.

Cluj, 10 Decemvrie 1932.

Cu distinsă stimă:
PROF. I. LUPAȘ.

¹⁾ Rugămintea rămânând neîmplinită, s'a ivit necesitatea de a publica în acest loc rectificarea ce ar fi trebuit să apară în „*Revista Istorică*” din București. I. L.

DĂRI DE SEAMĂ

BCU Cluj / Central University Library Cluj

R. W. Seton-Watson, *A History of the Roumanians from Roman Times to the Completion of Unity*. Cambridge, at the University Press, 1934, in - 8°, 596 p. (pl. + 1 hartă).

I.

Cartea D-lui profesor Seton-Watson e bazată — ne spune Dsa în prefață — pe o serie de cursuri ținute la Universitatea din Londra între 1920 și 1931. Ea formează nu numai singura sinteză cu acest subiect făcută de un istoric englez — cum arată autorul — ci, fără îndoială, una din cele mai serioase încercări existente de a da o istorie integrală a tuturor Românilor. Aceste merite singure ar fi suficiente, să o impună unei atenții deosebite.

Spiritul în care sunt examinate problemele esențiale ale Istoriei Românilor l-am putea caracteriza prin cuvintele lui Macaulay: „His work is eminently judicial. Its whole spirit is that of the bench, not that of the bar“. (În traducere liberă: „Este o operă eminentamente judicioasă. Întregul ei spirit este acela al judecătorului, nu al avocatului“).

Autorul își face o datorie să înlăture greșelile și omisiunile cari persistă în istoriografia streină privitoare la Români și — pe de altă parte — își propune să revizuească unele valori cari îi apar într-o lumină nouă. A supune materialul istoric exercițiului unei critici riguroase, iar problemele ce apar unei discuții lipsite de prejudecăți este, de sigur, datoria oricărei istoriografii și — în această privință — istoriografia românească e alături de cele streine. În cartea D-lui S.-Watson judecataucidă predomină și, dacă uneori neajunsurile sintezei îl silesc pe autor să renunțe la sprîjinul, pe care numai examinarea critică a amănuntelor și izvoarelor îl poate da¹), în liniile sale largi e condus de o metodă sigură și de un simț istoric remarcabil.

În judecarea oamenilor și a faptelor, ca și în legarea evenimentelor, autorul își exprimă pregnant concepțiile privitoare la istoria noastră. Ele dau unitate și scop lucrării și deschid uneori

¹) În privința aceasta diferitele părți ale cărții au o valoare inegală. Este evidentă d. ex. superioritatea unor capitole mult mai bine aprofundate (cap. IX, Mișcarea pentru Unire; cap. XIV, Românii și problema balcanică) față de generalizările largi din altele.

probleme interesante. În orice sinteză, și cu atât mai mult în aceea a unui distins istoric strein, care aplică materialului ideii bine definite, formate printr-o cunoaștere personală a împrejurărilor politice din centrul și sud-estul european, acestea au o importanță deosebită pentru înțelegerea operii.

Ideile fundamentale sunt expuse în parte în prefață: „Multe veacuri dezvoltarea poporului românesc a fost întârziată și deviată prin intervenția vecinilor puternici dela sud, nord și vest: s'a insistat deci asupra relațiilor celor două Principate cu Turcii, cu Imperiul, cu Ungaria și cu Rusia, iar în timpurile moderne asupra rolului României în Chestiunea Orientală. Mai presus de toate, problema Transilvaniei, care formează cheia unei adevărate înțelegeri a problemei românești în întregimea ei, a primit o atenție deosebită; iar în acest cadru se va găsi prima relațiune completă a istoriei triste, dar extrem de interesante, a bisericilor românești ortodoxe și unite“ (p. XI). Sunt formulate aici și lărgimea și limitările subiectului, cari însă pot fi precizate mai bine raportându-le la istoriografia românească.

Necesitatea de a expune istoria Românilor în legătură cu aceea a vecinilor e impusă de însăși dezvoltarea noastră istorică. Este însă și alt motiv, pe care autorul îl scoate în evidență numai pentru epoca veche: „Se poate vedea, că metodele necesar adoptate de un istoric pentru cercetarea originilor românești se deosebesc mult de acelea aplicabile istoriei mai vechi ale oricărei alte țări din Europa, chiar Rusiei sau Țărilor Balcanice. Avem de a face probabil cu cel mai osbeur colț al istoriei occidentale. Chiar în sec. XIII, când în sfârșit începem să pășim pe teren mai solid, nu e nicidecum posibil să dăm o descriere clară a întemeierii Principatelor. Cetitorul își poate da seama de obscuritatea unică a istoriei Românilor, dacă i se reamintește că suntem reduși la simple speculații și conjecturi cu privire la contemporanii lui Henric III al Angliei sau Ludovic cel Sfânt al Franței“ (p. 16). De fapt, chiar atunci când informațiile despre Români încep să fie tot mai numeroase în izvoarele streine, lipsa izvoarelor interne suficiente pentru o reconstituire amănunțită a trecutului după criteriile cuprinse în însăși dezvoltarea neamului românesc, silcse pe istoric să se sprijine, mai mult decât în istoria națională a altor popoare, pe puncte de vedere streine¹⁾.

D. S.-Watson se ocupă pe larg de politica de expansiune a Ungariei sub Arpadieni și Anjouești, de cucerirea turcă, mai târziu de tendințele de expansiune ale Austriei și Rusiei. Se pune însă problema, cum se poate face loc, în același timp în care se ține

¹⁾ Ca un exemplu al punctului de vedere strein, extern, este împărțirea în perioade: anii 1241, 1524, 1714 sunt recunoscuți ca anii de deschidere a unor noi dezvoltări în viața națională. Dl. S.-Watson însă consideră 1812 ca punct de plecare al epocii de „Creștere a naționalității române“ și justifică aceasta la pag. 166.

seamă de toate relațiunile streine, și vieții istorice proprii românești, ce proporție trebuie dată acestui factor în raport cu ceilalți, cari determină viața unui popor. Ori, insistând asupra legăturilor noastre politice, lucrarea va omite, vrând nevrând, unele din faptele esențiale: social-economice, culturale sau religioase — cu o influență hotărâtoare asupra dezvoltării poporului român.

Există în cartea D-lui S.-Watson o largă înțelegere pentru țaran. Când are prilej, autorul se ocupă de soarta lui atât în Principate cât și în Transilvania și dă o deosebită importanță mișcărilor țărănești și diferitelor acte și legiuiri care îi definesc situația. Intre Constantin Mavrocordat, Vladimirescu, Cuza și Kogălniceanu stabilește o filiațiune strânsă. Pe de altă parte arată atitudinea stăpânului ungur și a boierilor din Principate și critică politica Domnilor români față de țăran.

Decăderea situației țăranului explică, după D. S.-Watson, situația slăbită a Țărilor Dunărene în zilele cuceririi turcești. Dar în cazul Țărilor Române explică însăși vicisitudinile interne, căci în fața țărănimii lipsite de importanță politică și în lipsa unei clase mijlocii, care în Apus forma un sprijin important adus puterii regale, clasei conducătoare îi „lipseau unele din calitățile esențiale unei vieți politice constructive“¹⁾. Aceeași atitudine critică față de vechea clasă boierească în sec. XVIII și XIX, apoi față de burghezia ce se ridică pe vremea Regelui Carol (p. 377, 385 și descrierea răscoalei din 1907), a cărui lipsă de înțelegere pentru problema țărănească o accentuează în mai multe rânduri (p. 370, 388, 481).

Cartea D-lui S.-Watson dă astfel cetitorului strein un foarte bun cadru pentru situarea și înțelegerea a două probleme: una *națională*, — aceea a tuturor ținuturilor locuite de Români și soluționată abia în 1918 — și cealaltă *socială*: problema țărănească, ambele în evoluția lor istorică.

În ce privește încadrarea istoriei Transilvaniei în istoria generală a Românilor, a fost una din preocupările principale ale istoriografiei noastre de după războiu. În „Epocile principale în Istoria Românilor“ (Cluj, 1928) Dl. prof. I. Lupaș a indicat criteriul unitar

¹⁾ D. S.-Watson formulează teoria în modul următor: „Istoricii naționali nu au dezvoltat până acum o teorie clară pentru a explica pentru ce, cele două dinastii originare, cari au subsistat aproape trei secole în împrejurări cari făceau guvernarea despotică inevitabilă... nu au reușit totuși să întemeieze puterea regală pe baze sigure și durabile. Lipsa unor urmași vrednici în cazul unor principii atât de însemnați, cum au fost Ștefan și Mihai, a fost, cum vom vedea, un factor constitutiv de prima însemnătate și desigur izolarea geografică a celor două state și relațiile lor deosebite cu Constantinopolul după cucerirea turcească, au avut partea lor decisivă. Dar s'ar părea deasemenea că unele din calitățile esențiale unei vieți politice constructive lipseau clasei conducătoare românești din primele veacuri în opoziție cu uimitoarea vitalitate și persistență a tipului căruia țăranul român datorește supraviețuirea prin veacuri de opresiune. Absența unei clase mijlocii autohtone a lăsat, în mod natural, națiunea prea dependentă de nobilime și în aceste împrejurări, ea nu s'a dovedit a fi la înălțimea sarcinei ce i se încredințase.“ (p. 31—32).

după care se poate organiza istoria celor trei provincii, iar în cadrul restrâns al unui manual de liceu tot D-sa a arătat practic, cum trebuie făcută această încadrare. Prin aplicarea lui în opera D-lui S.-Watson acest principiu intră definitiv în istoriografia europeană¹⁾.

Problema e pusă sub forma unei alternative care a persistat până în timpul războiului mondial. Vorbind despre consecințele luptei dela Mohaci, Dl. Watson spune: „De-acum înainte aceste trei unități: Țara Românească, Moldova și Transilvania, sunt mai interdependente ca oricând și, deși neîncrederea politică și rivalitatea de rasă a făcut graniță din munții străbătuți de trecători ușor accesibile, istoria celor patru veacuri următoare avea să demonstreze că cele două state românești vor trebui atrase în orbita marelui Imperiu danubian sau, pentru a-și asigura o independență durabilă și neîndoielnică, vor trebui să-și atașeze Transilvania“ (p. 56). Și autorul arată cum, timp îndelungat, prima alternativă părea să aibă mai multe posibilități de a reuși decât a doua. Creșterea ideii de Unire e urmărită însă cu atenție și se dă o excelentă relatare a rolului, pe care problema Românilor din Transilvania l-a avut în istoria diplomatică a Triplei Alianțe.

II.

Primul capitol cuprinde o expunere a originilor românești și a invaziunilor barbare. Intenția autorului e să dea o schiță sumară a faptelor cunoscute „lipsită cât se poate de afirmații controversate“ pentru a discuta în ultima parte — și cea mai întinsă — a capitolului, problema continuității.

Urmând pe V. Pârvan, se arată primele infiltrațiuni romane în teritoriul locuit la origine de Sciți „Cimerieni și Geți“. Momentul culminant în viața acestor popoare e domnia lui Burebista, a cărui putere era bazată pe Transilvania. Romanii au trebuit să-și asigure aceeași bază. Fără să intre în descrierea organizației romane în Dacia, autorul afirmă numai: „Colonizarea și penetrațiunea a fost mult mai treptată, mai prelungită și mai efectivă decât s'a crezut de către autorii mai vechi. O națiune nouă și transformată era deja în formație, când Imperiul a început să decadă“ (p. 4). Spre mijlocul secolului III, Dacia suferea, în urma penetrațiunei barbare, o transformare asemănătoare cu aceea a Galiei. După retragerea legiunilor, D. S.-Watson crede, acceptând clasică teorie, că Românii s'au retras în munți, unde au viețuit împreună cu Slavii (p. 7); afirmă că înainte de venirea Bulgarilor „Daco-Romanii acceptaseră creștinismul în aceeași formă imperfectă și superficială ca și Scotia în zilele Sf. Wimian“ (p. 7, 8) și crede că adoptarea ritului slav a avut loc încă sub Boris sau Simeon.

¹⁾ Dl. Seton-Watson se ocupă de istoria Transilvaniei în patru capitole separate: (III) 1526—1690; (VII) 1690—1792; (X) 1792—1867 și (XIII) 1867—1918.

Discutând teoria continuității se expun, cu o remarcabilă perspicacitate, argumentele aduse de Xenopol. Nu se întrebuințează însă lucrările următoare și corectările aduse de cercetări mai noi. Astfel trebuia revizuită problema legăturilor cu Ohrida (p. 15).

În Cap. 2 autorul arată cucerirea Transilvaniei de către Unguri îndemnați de condițiile nesigure dela Dunărea de jos și de pericolul invaziunilor. Despre conducătorii ducatelor slab încheigate se afirmă odată că erau de sânge bulgar (p. 9), iar mai târziu se arată numai păreri contrare în această privință (p. 19). În timpul sec. XI și XII cucerirea a fost consolidată și s'a introdus o organizare similară cu aceia din Ungaria. D. S.-Watson insistă asupra tradiției de toleranță supra-națională lăsată de regele Ștefan. Diploma dela 1224 e un moment hotărîtor pentru dezvoltarea constituțională a Transilvaniei, căci atunci se pun bazele sistemului — cristalizat în 1437 — al celor trei națiuni privilegiate (p. 21). Ni se dă aici un tablou al acestora: 1) Ungurii, organizați în cele șapte comitate. Se insistă asupra deosebirii sociale profunde care constă între populus și plebs. 2) Secuii — organizați în scaune — cu privilegiile și sistemul cu proprietate comună și 3) Sașii — organizați în scaune și exclusiviști în păstrarea privilegiilor câștigate. Autorul arată apoi mențiunile despre Români în diplomele dela 1222, 1224 și 1231. În ținuturile slab populate dela frontieră erau organizați în enezate. Se dă o justă interpretare a cuvintelor „deserta et inhabitata“ din documentele contemporane (p. 22).

Pentru întemeierea Principatelor interesul este să se arate factorii determinanți mai mult decât faptele: tendința generală de dezvoltare dela munte în spre câmpie a Statului, provocată de accentuarea dominației ungare în Transilvania, consolidarea regimului feudal, colonizarea germană și propaganda catolică. De altă parte factorul economic: drumurile comerciale din Polonia și Transilvania. Domnia lui Basarab e sumar descrisă în comparație cu expunerea largă, care urmează, a politicii lui Ludovic de Anjou. Întemeierea Moldovei, din acest punct de vedere, apare un simplu incident în politica Anjoueștilor (p. 28—29).

A doua parte a capitolului e grupată în jurul figurilor lui Mircea cel Bătrân, Ion Huniade, Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare ca apărători ai Europei împotriva Turcilor. Domnia pașnică a lui Alexandru cel Bun capătă puțină atenție în cadrul expunerii politicii orientale a împăratului Sigismund.

Se arată proiectele lui Albert de Habsburg și situația „dezastruoasă pentru Europa danubiană“, creată de moartea lui prematură, în 1439. Ion Huniade și serviciile lui, aduse cauzei creștine, sunt descrise cu mult interes. Se arată originea lui românească. El ar fi trebuit să formeze simbolul cooperării între Români și Unguri în loc să devină obiect de controversă istorică. Domnia lui Matei Corvinul, cu toată importanța ei pentru istoria Ungariei, conține „sămânța decadentei“; se critică indiferența lui față de aservirea țărânului. Despre Vlad Țepeș o pagină și jumătate, deși autorul

crede, că fără groaza numelui său, n'ar avea nici un titlu de glorie (p. 41).

Capitolul III (1504—1714). Căderea Ungariei sub Turci în 1526 formează un moment hotărîtor și pentru Istoria Românilor. Autorul insistă asupra faptului că slăbirea puterii de rezistență a Ungariei se datorește situației țăranilor în basinul Dunării. Revolta lui Doja arată gradul de nemulțumire. Nunțiul papal la 1523 raportează papei Clement că, — dacă sultanul le-ar da libertate, — revolta țăranilor ar fi mai cumplită ca în 1514. Independența Transilvaniei a adus cu sine apropierea celor trei Principate.

Petru Rareș e pentru Dl. S.-Watson una din cele mai curioase figuri ale istoriei românești. Caracterul său instabil e aproape unic în secolul al XVI-lea chiar. Domnii următori sunt amintiți sumar și se dă în schimb o descriere a decadentei politice a vremii. Autorul arată mijloacele prin care se câștigă tronul și sfârșitul unora dintre Domni, iar concluzia e următoarea: „Trebuie recunoscut că vechile dinastii românești au fost, cu rare excepții individuale, cu totul nevrednice de sarcina lor națională și în crepusculul dintre vasalitate și desăvârșita aservire nu s'a ridicat nici un urmaș capabil“ (p. 61). E adevărat, adăogă totuși autorul, că nu erau singuri de vină: odată cucerită Ungaria, Țările Române nu-și mai puteau menține situația.

III.

Mihai Viteazul reprezintă la sfârșitul secolului un „episod scurt, dar remarcabil“. Dela început autorul ține însă să disocieze legendarul de istoric în figura eroului. El s'ar fi identificat mai mult cu clasa boierilor decât cu ce s'ar putea numi o mișcare națională. Crede și acum în teoria că Mihai a fost „direct responsabil pentru o deteriorare însemnată a situației țăranului în Țara Românească“. În Transilvania s'a aruncat în brațele nobilimei maghiare pentru a oprî pe țăranul român. Forța sa era sprijinită pe o nouă clasă de boieri de țară, cari înlocuiau pe marii boieri și erau, mai presus de orice, interesați să-și întindă puterea pe socoteala țăranilor (p. 62). Diplomația lui Mihai este plină de trădări, dar nu este mai imorală decât aceea din Europa contemporană.

În Transilvania avea de ales între două politici: maghiară sau românească. „Date fiind împrejurările și condițiunile sociale în Estul Europei în acel timp, Mihai a făcut o alegere pe care noi, avînd înaintea ochilor culminarea dramei românești în timpurile moderne, o putem considera greșită, dar care era singura imaginabilă într'o asemenea situație... El n'ar fi putut câștiga încrederea maselor românești din Transilvania, fără să piardă încrederea boierilor de-acasă. Calea sa era deci lămurită“ (p. 68). După ce arată principalele momente ale cuceririi lui Mihai și moartea lui, autorul caută să explice formarea „legendei“ și influența ei asupra ideii de unitate națională.

După Mihai alte două fapte esențiale în evoluție istorică a principatelor sunt: decadența sub suzeranitatea turcească și aser-

virea completă a țăranului liber. Domniile lui Matei Basarab și Vasile Lupul formează o epocă de refacere trecătoare. În cele două pagini consacrate domniilor lor, se arată luptele între cei doi voievozi și legăturile externe ale lui Vasile Lupul. Matei e comparat cu Ștefan cel Mare: a avut o politică de pace și n'a fost vina lui dacă a fost mereu întrerupt în sarcina ce-o avea de-a gospodări avuțiile Țării Românești" (p. 74—76).

Epoca dela 1634—1711 e aceea a influenței grecești și a penetrației fanariote. Se arată ridicarea principalelor familii și rezultatul introducerii culturii grecești în Principate. Din punct de vedere extern, autorul descrie pe larg rivalitatea triumghiulară turco-polono-rusă, ofensiva împotriva Vienei și contra-ofensiva creștină dela sfârșitul secolului XVII. În acest cadru se descrie politica lui Brâncoveanu și Cantemir față de marile puteri.

Cap. IV. Transilvania ca Principat independent:

Uniunea dela 1437 și răscoala lui Doja este cheia pentru înțelegerea problemei transilvane și a relațiilor dintre Români și Unguri. Autorul arată situația constituțională a Transilvaniei independente și schimbările sociale produse: întărirea feudalității maghiare, decăderea privilegiilor secuiești. Se arată apoi etapele introducerii Reformei în Ardeal. Recunoașterea celor 4 religii recepte a însemnat o politică de toleranță religioasă mai avansată chiar decât cea din vestul Europei. Excluderea bisercii ortodoxe era însă „o lipsă fatală, care vicia întreg sistemul" (p. 100). Distanța care despărțea pe Români, ca rasă și situație socială de privilegiații noului regim, a împiedecat — susține autorul cu dreptate — progresul protestantismului în mijlocul lor. Situația lor era comparabilă cu aceea a catolicilor irlandezi pe vremea reginei Elisabeta (p. 111). Autorul e însă nedrept, când arată că singura faptă practică a lui Mihai pentru Românii din Transilvania a fost să ridice o mănăstire la Alba-Iulia. Dacă aceasta a fost ce-a rămas de pe urma lui, — ceeace dovedește o vechime anterioară domniei lui Mihai, — în timpul acestei domnii el a luat măsuri, cum a arătat D. prof. I. Lupaș pentru îmbunătățirea situației preoților și țăranilor români.

Între 1606 și 1658 independența Transilvaniei este o realitate incontestabilă. În câteva pagini, autorul expune politica protestantă a lui Gavril Bethlen. Se arată concepțiile lui de toleranță religioasă și înțelegere a situației europene. Urmează apoi politica de alianțe a Racoștilor și încercările ultime ale lui Tököli de a rezista înaintării Habsburgilor. Despre Români se vorbește mai ales în două rânduri. În legătură cu încercările de calvinizare din secolul XVI — se arată numirea lui George de Sângiorz (D. S.-Watson îi spune „George de Szent György" și mai departe „la moartea lui Szent György") (p. 112) și a lui Pavel din Turdaș, — iar mai târziu cu încercările Racoștilor sub Ilie Jorest și Simeon Ștefan. Se arată destinul tragic al lui Sava Brancovici. Printre împrejurările cari au îndemnat la unirea cu Roma, autorul vede și dorința de a scăpa de jurisdicția calvină, — pe lângă avantajile economice ce se câștigau.

Cap. V și VI se ocupă de regimul fanariot. O relațiune strict cronologică fiind lipsită de interes, se dă un tablou general al situației Principatelor în secolul al XVIII-lea. Se arată poziția precară a Domnului dela numire până la destituire, relațiile lui cu boierii, sistemul de exploatare a țăranului și consecințele economice. Izvoarele sunt mai ales descrierile călătorilor occidentali și ale consulilor: Carra, Hauterive, Rajčevići, Wilkinson, etc. Soarta Țărilor Române e „un exemplu clasic“ al efectelor unei rele administrații sub o dominație în plin declin. Organizează apoi istoria acestui secol în jurul războaielor austro-ruso-turcești, tratând avantajile și defectele administrației austriace în Oltenia. S'au introdus multe îmbunătățiri, însă din cauza mijloacelor aspre întrebuințate s'au trezit multe nemulțumiri (p. 138). D. S.-Watson înclină, se pare, a crede că „extensiunea stăpânirii austriace în cele două Principate ar fi înălțurat multe rele în sud-estul Europei și ar fi promovat o evoluție națională sănătoasă în cadrul unui stat supra-național“ (p. 135). În mod deosebit se ocupă autorul cu reformele lui Constantin Mavrocordat. În general se urmărește rolul celor două Principate în complexele relațiuni internaționale ale Chestiunii Orientale, pierderea Bucovinei și Basarabiei, încheind cu tratatul dela București 1812. La pagina 166—168 reproduce un fragment dintr'un raport englez inedit, însă fără să indice și data.

Cap. VII. Transilvania sub dominația Habsburgilor. Ca și în cap. II, se începe printr'o caracterizare a situației constituționale a Transilvaniei în acest timp. Cu toate aparențele contrare, puterea reală era exercitată dela Viena. Se arată tendința Curții, de a nesocoti privilegiile celor trei națiuni și a câștiga prin catolicizare masele românești. Autorul — având la dispoziție Istoria lui Friedrich Teutsch — insistă în deosebi asupra situației Sașilor și întărirea poziției lor mulțumită lui Bruckenthal. După moartea lui Iosif II s'a restabilit situația constituțională anterioară. Războaiele napoleonice au absorbit apoi energiile Imperiului, perpetuând până la 1848 regimul feudal, atins doar la suprafață de inovațiile birocratice.

Autorul cercetează apoi situația Românilor: Unirea cu Roma a avut la început consecințe triste nu numai pentru ortodoxie, dar și pentru noua biserică. Ioan Inocențiu Micu a adus însă o dezvoltare neașteptată. Dl. Watson îi evocă figura în câteva pagini și — după Bunea — vede în activitatea lui germenii mișcării politice, religioase, culturale și sociale de mai târziu. Dintre apărătorii Ortodoxiei sunt amintiți Visarion Sarai și Sofronie, dar autorul pierde prilejul unie de a pătrunde în mișcarea populară a masselor ardelenesti, pe care astăzi o cunoaștem atât de bine din lucrările D-lui Dragomir. În a 2-a jumătate a secolului problema socială câștigă preponderența și izbucnește violent în revoluția dela 1784. Despre Iosif II, care a lucrat cu mijloace „arbitrare, deși idealiste și bine intenționate“, autorul crede că, având alt succesor, ar fi așczat Austria în fruntea progresului european (p. 188). Mișcarea dela 1791 e pornită de sus. Ea a adus o nouă tactică în lupta națională.

„Ar fi fost poate mai înțelept să se pună accentul pe tendințele umanitare ale veacului, necesitatea reformelor și dreptul tuturor de a se împărtăși din ele. Însă în atmosfera apăsătoare de atunci, dreptul istoric era singurul care ar fi putut cântări înaintea Statelor“ (p. 189).

IV.

Interesul principal al operii D-lui S.-Watson îl formează, sub toate aspectele, istoria sec. XIX și XX. Perioada e împărțită în patru capitole: 1812—1848, Creșterea naționalității române; 1848—1859, Mișcarea pentru Unitate; [1859—1881] dela Unitate la Independență; [1881—1914] Domnia Regelui Carol. Faptele fiind cunoscute, ne interesează îndeosebi interpretarea și preferințele autorului.

D. S.-Watson arată premisele greșite ale revoluției grecești în Principate: „Sunt, mai ales în Balcani, multe cazuri de mișcări naționale cari au trecut aproape neobservate — disprețuite sau ignorate până în preajma exploziei definitive, dar nu există alt exemplu în care conducătorii unei mișcări naționale să-și fi înțeles atât de greșit propria lor problemă, încât să se adauge din primul moment unui popor strein nu numai prin sânge, dar indiferent și chiar dușman scopurilor și chiar planurilor lor“. Mișcarea lui Tudor pornită împotriva boierilor — deci eminamente socială — s'a văzut silită la un compromis, pentru a nu ridica întreaga autoritate împotriva ei. Boierii cari l-au recunoscut pe Tudor, au transformat mișcarea într'un protest împotriva dominației streine. Făcând un scurt bilanț al executărilor pentru trădare și al rezultatelor nefaste pentru Turci ale diplomației fanariote, autorul se întreabă cum Turcii au avut atâta încredere în ei.

Se arată politica lui Nicolae I și instituirea protectoratului rusesc. Administrația lui Kisselef însemnează o nouă epocă în istoria Românilor. Este prima tranziție dela haos și decadență la primele elemente de guvernare corectă și ordonată (p. 207). Dar, cu tot progresul față de trecut, Adunarea era „o castă extrem de îngustă care considera numai interesele sale de clasă și a umplut următorii treizeci de ani cu certurile sale meschine“ (p. 208). Regimul agrar consfințea — spre marea nemulțumire a lui Kisselef însuși, — numai interesele boierești. Totuși regimul tratatului dela Adrianopol „a ridicat nivelul de civilizație și a inaugurat o nouă epocă de securitate și prosperitate“ (p. 211).

Pentru începuturile mișcării naționale sunt citate câteva rapoarte engleze inedite. La 1820 Mihai Sturza susținea ideea unirei sub Domn strein, iar cinci ani mai târziu consulul englez Colquhonn spunea că aceasta este *dorința întregului popor*... (p. 213, 215, nota). Domnia lui Sturza în Moldova, unde a introdus idei de guvernare moderne, e foarte favorabil descrisă. Ultimile pagini ale capitoului se ocupă de influența franceză în Principate.

(VIII). Mișcarea dela 1848 a eșuat din cauza lipsei de conducători cu experiență și a indiferenței masselor. În Muntenia nu s'a

găsit un al doilea Vladimirescu. Numai în Transilvania ideile de naționalitate și libertate au prins în mijlocul țăranilor rădăcini puternice.

În mijlocul evenimentelor cari au dus la războiul Crimei și la diplomația complicată a acestui război, autorul își propune să urmărească problema românească. Ea a avut un rol *decisiv*, care nu a reținut îndeajuns atenția istoricilor occidentali (p. 234). Paginile (235—236) în cari autorul explică politica Austriei determinată de atitudinea ei față de Principate, justifică pe deplin afirmația. Trei pagini (238—240) sunt consacrate activității refugiaților români în Franța. Mai logice decât liberalii englezi, Napoleon III vroia să aplice principiul naționalităților nu numai Italiei, ci și în Europa estică. De altfel critică aspru politica engleză față de Țările Române. „Obstacolul principal, acum și mai târziu, era punctul de vedere turcofil al bărbaților de stat și al opiniei publice engleze, de o îngustime oarbă în fața faptelor și argumentelor și bazat pe un amestec de iluzii sentimentale și de proiecte comerciale”¹⁾. (p. 241).

Tratatul dela Paris a dat numai jumătăți de soluții însă — recunoscând principiul auto-determinării, — însemnează un nou punct de plecare. Conflictul intereselor franceze și engleze în tot timpul mișcării pentru unire e descris amănunțit, responsabilitatea lui Stratford, ambasadorul englez e afirmată fără rezerve. Singur Gladstone a avut o justă înțelegere pentru problema românească (p. 258). Izolarea Angliei prin întrevvederele dela Stuttgart între Napoleon III și Alexandru, apoi îndepărtarea lui Stratford la începutul anului 1858 au produs o conjunctură mai favorabilă Unirii. *Noul stat românesc n'a fost însă adus la viață de marile puteri.*

Cap. X. Transilvania dela 1792 până la 1867. Dela sfârșitul sec. XVIII până la mijlocul sec. XIX, Transilvania trăiește o viață îngustă provincială. Pentru poporul românesc însă, însemnează epoca fecundă a școlii latiniste. Se arată operele principale și influența lor. După 1835 începe agitația naționalistă în parlamentul

¹⁾ Dl. S.-Watson justifică importanța pe care o dă atitudinii engleze în felul următor: „S'a accentuat în deosebi atitudinea oficială britanică în întreagă această chestiune, din două motive. În primul rând problema românească a pus în pericol alianța dintre Anglia și Franța încheiată numai de curând prin tovărășia de arme și ar fi putut împinge întreagă Europa la război. În al doilea rând se poate susține ca o datorie morală din partea istoricului să se așeze în adevărata lor perspectivă evenimente, peste cari timp de două generații s'a trecut — pe nedrept — la suprafață și cari ilustrează perspectiva nejustă și inegală a opiniei britanice față de problema orientală și mai ales față de Serbia și România, la mijlocul secolului trecut. Liberalismul britanic, care a avut o parte atât de însemnată în eliberarea Italiei, era obsedat, îndată ce trecea Adriatica, de considerații meschine privitoare la integritatea teritorială turcească și la comerțul englez în Orient, lăsând toate popoarele creștine din Orientul apropiat sorții lor” (p. 250). În legătură cu aceasta se critică în notă opera lui S. Lane—Poole, *Life of Lord Stratford*, carte fundamentală pentru cunoașterea rolului ambasadorului englez la Constantinopol în criza orientală, dar care trece cu vederea rolul lui în chestiunea Principatelor.

ungurese. Autorul arată atitudinea lui Kossuth, a lui Wesselényi și cunoscutele afirmații ale lui Ștefan Ludwig Roth privitoare la limba comună din Transilvania (276—277). Revoluția dela 1848 a dat problemei o deosebită amploare.

Se insistă asupra încercărilor de conciliațiune ale lui Șaguna după audiența la Ferdinand și asupra apelului lui Wesselényi. Fanatismul lui Kossuth a împiedecat posibilitatea oricărei reconcilieri. Purtarea lui față de Croați, Sârbi, Slovaci și Români a avut consecințele prevăzute de Széchenyi.

Se arată încercările de împăcare ale lui Bălcescu (p. 290) și concesiile din ultimul moment susținute de Szemere (p. 291).

Orice înțelegere era dela început imposibilă din cauza lui Kossuth, a cărui figură autorul o pune în altă lumină, decât aceea creată de propaganda lui în Anglia și rămasă în istoriografia engleză până astăzi.

Noul regim al lui Bach n'a adus rezultatele așteptate de Români și scurta experiență a lui Schmerling a fost întreruptă înainte de a putea da roade. Autorul însemnează însă „două evenimente de mare importanță în istoria socială a Românilor“: întemeierea Asociațiunei și a Mitropoliei ortodoxe. Adevăratul sens al dualismului a fost înțelegerea făcută de două rase: Germani și Maghiari de a-și împărți, în interesul exclusiv, puterea în Monarhie (p.300).

În Cap. XI—XII. se arată poziția internațională a lui Cuza și consolidarea ei, cu sprijinul lui Napoleon III. El se gândea chiar la un amestec în Ungaria, cum dovedește tratatul secret cu Klapka. Era vorba de o înțelegere între Sârbi, Români și Unguri cu scopul ultim într-o confederație dunăreană. În interior situația era mai grea. Consulului englez se plânga că „trebuie să aleagă între trădători și proști“ (p. 305). Se analizează reformele lui Cuza.

Pentru domnia Regelui Carol se arată alternativ politica externă și internă în faze mai restrânse și reacțiunile între cele două.

Constituția dela 1866 dovedește realismul, puterea de inițiativă și pricepera cu care bărbații de stat români au compensat lipsa lor de tradiții și experiență parlamentară. Realismul lui I. Brătianu, concepțiile lui esențial burgheze au găsit în noul domnitor afinități puternice (p. 324). Autorul examinează diferențele guvernării liberale și conservatoare și caută să le dea o apreciere imparțială. Între cele două partide, țărănimea era politicește amorfă și indiferentă (p. 330).

Participarea României în războiul dela 1877—78 e descrisă sub aspectul ei diplomatic. În ce privește pierderea sudului Basarabiei, situația noastră era asemănătoare cu aceea a Italiei în 1860. I. Brătianu și chiar Principele trăiau în iluzia că — în ultimul moment un conflict între Rusia și Anglia va schimba situația, cu toate că știau că prin înțelegerile diplomatice, marile puteri acceptaseră sacrificarea intereselor românești (p. 340).

I. Brătianu urmărea ridicarea rapidă a unei clase de mijloc, naționalistă ca sentiment, capabilă să reziste concurenței Evreilor

și să asigure preponderența economică a țării față de statele mai primitive din Balcani (p. 355 și p. 359). El a fost creatorul, după Regele Carol, al României moderne, însă cu o concepție prea materialistă. Incurajând politica celor două partide de guvernământ, Regele a susținut în mod inevitabil tendințele oligarhice și a permis ridicarea unei burghezii dornice să împărtășească cu vechea clasă boierească, supusă și aplecată spre câștig material. Ascendența lui Brătianu asupra Regelui a fost întărită prin înțelegerea asupra problemelor de politică externă (p. 359).

Politica internă dela 1883 e urmărită mai ales după colecțiile de documente oficiale germane și austriace. Încă din 1883 Bismarck căuta să tempereze zelul anti-rusesc al lui Brătianu. El era sigur de alianța cu Românii numai cât timp va trăi Regele Carol (p. 362). În cercurile Alianței situația Regelui era considerată foarte nesigură în 1888 (p. 376). Dificultățile încheierii tratatului în 1892 sunt descrise pe larg.

Anii nouăzeci aduc problema Românilor din Transilvania în discuția internațională. Unul dintre primii preocupați de problemă a fost Caprivi (p. 373). Sturza s'a folosit de ea pentru politica de partid. Dar până în 1912 majoritatea Românilor nu se aștepta la realizarea Unirii în generația lor (p. 379). În 1901 Take Ionescu considera pe Români ca un „element de compensație la momentul oportun“ (p. 384).

V.

Cap. XIII. Transilvania în timpul dualismului.

În fața împrejurărilor politice nefavorabile, mitropolitul Șaguna se concentrează tot mai mult asupra organizării bisericești. Despre Statutul Organic: „Această nouă constituție merită o mai mare atenție ca până acum, nu numai pentrucă s'a dovedit adevărata cetate a naționalității române în următoarea jumătate de veac, dar pentrucă e un experiment aproape unic de guvernare ecleziastică, unind într'o proporție remarcabilă sistemul episcopal și presbiterian și asigurând o importanță neobiceiuită elementului laic și principiului alegerii democratice“ (p. 392). Autorul însă crede că, „fără îndoială“ conducătorii ortodocși au învățat dela calvini metodele de guvernare democratică (p. 393). Caracterizarea lui Șaguna e remarcabilă: „... El face parte într'adevăr din acea categorie de clerici medievali, cari se ridicau de-asupra mediocrității și ignoranței epocii lor și serviciile lui aduse cauzei românești nu sunt mai puțin însemnate decât acelea ale marelui său contemporan Episcopul Strossmeyer, pentru cultura și unitatea iugoslavă“.

Dintre legile aduse de regimul compromisului dualist se examinează legea naționalităților — se arată articol cu articol cum s'a evadat aplicarea ei — legile electorale și cele de învățământ; apoi politica de maghiarizare a lui Coloman Tisza, a lui Bánffy și Ștefan Tisza. Pasivitatea Românilor și Slovacylor a avut un efect demoralizator asupra generației de intelectuali cari se ridicau (p. 402). Sunt expuse apoi împrejurările și ideile mișcării Memorandului.

După 1906 se stabilește o legătură între conducătorii români și slovaci și Arhiducele Francisc Ferdinand. „Die Vereinigten Staaten von Gross-Oesterreich“ a lui Aurel Popovici apare simultan cu „Grundlagen und Entwicklungsziele der oesterreichisch-ungarischen Monarchie“ de Karl Renner (sub pseudonimul Rudolf Springer) viitorul cancelar socialist al Austriei. Ultima, — care în urma unei critici aprofundate a dezvoltării constituționale în Austria și Ungaria, a prevăzut că o cădere a monarhiei va aduce inevitabil o desmembrare a Ungariei, — era mai profundă, însă venind dela un socialist, a avut mai puțin efect asupra moștenitorului tronului decât cartea lui Popovici (p. 426). La p. 427 câteva afirmații încă nepublicate ale lui Franz Ferdinand. Contele Tisza dorea sincer să ajungă la o înțelegere cu Românii, însă posibilitatea a fost viciată de concepțiile lui feudale și arogante (p. 430). Pentru opinia românească din Transilvania până în 1914 ideea unității daco-române nu era considerată ca o posibilitate politică apropiată (p. 431) Nici în Regat — cum am văzut (p. 379) —, nu era altfel, însă mentalitatea unei părți dintre intelectualii de-acolo se reflectă în cuvintele spuse de Take Ionescu autorului în 1909: „Dacă aş crede că maghiarizarea ar reuși, m'aș retrage cu totul din viața politică, căci în cazul acela n'am merita să continuăm a exista nici noi aici în Regat. Nu am avea nici un viitor“. (p. 380).

Ultimile patru capitole (XIV—XVII) se ocupă de România în timpul războaielor balcanice și a războiului mondial și formează, poate, cele mai bune pagini ale cărții. Aici cunoașterea împrejurărilor istorice recente ale Europei Centrale și rolul pe care l-a avut în timpul conferinței de pace, îi servese autorului admirabil. Avem astfel o expunere clară și de-o incontestabilă autoritate — pe baza materialului publicat până acum — a faptelor cari au dus la intrarea României în războiu și la realizarea unității naționale.

Capitolul „Bucovina și Basarabia sub dominație streină“ adăugat într'un apendice, ar fi trebuit încorporat în textul cărții. La sfârșit se dă o bibliografie de opere streine și câteva românești privitoare la istoria Românilor.

Se poate vedea și din aceste însemnări spiritul deschis, cu care D. S. Watson a înțeles să se apropie de istoria Românilor. Cartea are excelente calități de stil și nu trebuie să se uite că volumul, cu toate cele aproape șase sute de pagini, nu este destinat specialiștilor.

Rămâne însă în toată opera o lipsă de consecvență în ce privește citarea numirilor de localități din Transilvania; Brașovul este Kronstadt la pag. 107, 171, 172, etc., însă Brașov la pag. 136, 127, 382). Șerban Cantacuzino avea să se adăpostească la Hermanstadt (p. 88), Nicolae Mavrocordat... la Brașov (p. 136), Mihai s'a luptat la Schellenberg lângă Hermanstadt, la Goroszlo, dar și la Mirislau (!) (p. 69, 70). Uneori se caută a se arăta prin nume caracterul etnic al localității, alte ori — în cazul Clujului de pildă, se ține seamă, dacă se referă la un fapt de istorie românească, ungurească sau

săsească — dar adeseori alegerea e arbitrară: astfel (pag. 55) se scrie: „Ciceu (Csicsó) și Cetatea de Baltă (Küküllővár)... minele dela Rodna, Bistritz; — însă pag. 56 numai Csicsó, Küküllő, Bálványos și Bistritz. Descriind mișcarea dela 1848—9 se vorbește numai despre Zalatna, Kőrösbánya (Baia de Criș), Nagy Enyed, Abrudbánya (p. 291) (vezi totuși Abrud p. 292) însă rar Blaj, Gherla, Lugoj. Problema numirilor de localități din Transilvania merită de sigur o atenție mai mare. Se dă o falsă impresie cetitorului nefamiliarizat cu situația din Transilvania, iar pentru noi, Români, obișnuiți să ne vedem istoria eliberată în sfârșit de caracterul rebarbativ al numirilor oficiale ungurești, aceste pagini apar învechite și, în cazul D-lui S. Watson, inexplicabile. Spunem aceasta fiind convinși, că într-o viitoare ediție, se vor putea înlătura defecte cari, pe nedrept, scad valoarea unei opere cu atâtea alte calități reale.

O. PODEA.

Marcel Emmerit: *Victor Place et la politique française en Roumanie à l'époque de l'Union*. București, 1931. Inst. de Arte Grafice. E. Marvan.

Marcel Emmerit caută să desprindă din epoca frământată a unirii figura consulului ieșean Victor Place, să-i reliefeze personalitatea și să-i fixeze rolul și contribuțiunea la acest mare act al istoriei noastre naționale. „Operă de istorie nu de panegirist“ — mărturiseste autorul chiar în prefața cărții sale, — aceasta este preocuparea sa permanentă. Pentru perioada anterioară anului 1859 D-l Emmerit, a consultat între altele „Acte și Documente relative la istoria Renașterii României“, iar în chestiunile agrare, Radu Rosetti: „Acte și legiuri privitoare la chestia țărănească“. Pentru perioada posterioară anului 1859, a fost nevoit să facă apel la manuscrise inedite, deoarece documente imprimate lipseau. A profitat mult de amabilitatea D-lui Henri Place, fiul lui V. Place, care i-a pus la dispoziție arhiva particulară a fostului consul ieșean. Alte surse au fost rapoartele lui V. Place găsite în Arhivele Ministerului de Externe din Paris și documentele lui Cuza dăruite Academiei Române în anul 1928.

Ajutat de aceste izvoare, D-l Emmerit a vroit să arate ceeace România unită și Franța dătoresc acestui om.

În Victor Place autorul vede un om menit să trăiască în epocă de mari frământări sociale. Nu și-l imaginează însă trecând în primul plan al oratorilor populari, ci mai de grabă un organizator entusiast. Dar epoca trăită de Place în Franța nu i-a rezervat decât o viață politică calmă. Deaceia a căutat să se identifice cu pasiunile țărilor, pe unde îl purta cariera sa consulară rapidă și foarte strălucită. Caracterul lui pasionat, activitatea sa ordonată și puterea lui de organizare îi împuneau acest lucru. Se simțea născut

pentru acțiuni mari. A dovedit acest lucru înainte de a veni consul la Iași, în San-Domingo, unde pasiuni politice sfâșiau cele 2 Republici cu o existență instabilă și neclarificată definitiv. Efortul lui V. Place pentru anexarea San-Domingo-ului la Franța, rămâne totuși fără urmare.

Consul în Siria (Mossoul) se pasionează pentru arheologie. Continuă săpăturile întrerupte dela Khorsebad și publică 2 volume în folio despre Ninive și Asiria.

Acest om pasionat pentru tot ceea ce putea prezenta interes în jurul său, identificat cu presiunile țărilor pe cari le-a colindat, sosește în ziua de 12/IX 1855 la Iași. Sebastopolul căzuse în ajun. Colonia franceză adunată la Te-Deum în biserica catolică din Iași sărbătorea victoria. Românii mai ales erau plini de speranțe. Vedeau emanciparea lor sprijinită de Napoleon III. Nimic mai indicat decât un om cu sufletul și personalitatea lui V. Place, în asemenea momente pentru consulatul francez dela Iași. Place era omul născut să acționeze în momente de cumpănă și determinante în viața unui popor. Se pune repede la curent cu situația din Moldova. Vede cu foarte mare plăcere, că rolul de consul al Franței la Iași va lua proporții mai mari decât cele obișnuit acordate unei asemenea funcțiuni.

Dar după o lună e reclamat brusc la Paris, ca să fie retrimis după opt luni din nou la Iași.

De data aceasta primește instrucțiuni precise dela Walewski, ministrul afacerilor străine, în ceea ce privește atitudinea pe care va trebui s'o ia față de tendințele de unire ale Moldovenilor.

Este autorizat să se pronunțe pe față în favoarea unirii cu condițiunea ca populația să exprime categoric această dorință. I s'a recomandat prudență și o pasivitate uneori necesară politicei franceze.

Acestea erau lucruri foarte greu de îndeplinit pentru un om cu caracterul lui V. Place. El pune toată priceperea, dar mai ales toată inima lui pasionată în această mișcare. A fost un consilier și un ghid al Moldovenilor în momente grele pentru ei. A știut să tempereze exagerațiunile și să le inspire o prudență susceptibilă de a le conserva simpatia și încrederea Marilor Puteri, dându-și seama de importanța acestui lucru. E plin de entuziasm și activitatea lui se simte peste tot. Inspiră manifeste, la cererea lui serie Alexandri „Hora Unirii“, inspiră articole pentru „Steaua Dunării“. Are o deosebită pricepere a situației. Organizează, ia contact cu organele bisericești și administrative. Este neobosit, prea zelos poate, ceea ce face pe Walewski să-l dojenească pentru prea marele interes arătat unioniștilor, interes care ar fi pus politica franceză de atunci în situație dificilă.

Victor Place a suferit profund tot timpul carierii sale de acest rol „numai de informator“ ce i se cerea de către centru.

Firea lui însă, nu l-a lăsat să fie numai un fidel servitor al Franței. Pe lângă interesele ei, s'a pasionat de preocupările locului

unde se afla, având dorința de a organiza și un mare orgoliu de a conduce.

Situația unioniștilor se schimbă prin instituirea lui Tudoriță Balș la caimacamie. Place manifestă indignare în special contra Austriacilor care-l susțineau pe Balș și propune chiar destituirea caimacaului și înlocuirea lui cu 3 membri. Consultat asupra celor 3 membri răspunsul lui este următorul: „Basilica Sturdza et Couza excellents, Costino Catargi détestable“. Simpatia pentru viitorul Domn se poate ghici sinceră din aceste rânduri.

Tot V. Place este omul care vede cu plăcere șansele pe cari Vogoride le-ar fi putut avea pentru caimacamia rămasă liberă prin moartea lui Th. Balș. Lui Place, Vogoride i se părea cel mai indicat, fiindcă jurământul făcut de viitorul caimacam Franței era dătător de mari speranțe. El spunea: „In acest caz (dacă va fi ales caimacam) mă angajez în modul cel mai formal de a nu face nimic ce ar putea împiedeca fie în alegeri, fie la Divan, libera expresiune a dorințelor populației“. In ciuda acestor promisiuni, Vogoride fu din primele momente omul sultanului. Consulul austriac Gödel devine consilierul lui.

In plus, V. Place este redus doar la rol de informator. „Rolul D-Voastră, repet, trebuie pentru moment să se mărginească a observa cu grije ceea ce se întâmplă împrejurul D-Voastră, și de a continua să transmiteți comisarului Împăratului (Talleyrand-Périgord) și departamentului meu, cu aceeași exactitudine, rezultatul observațiilor D-Voastră“. (Walewski à Place. Paris, 9 Iunie 1857. A. D. IV, 763—764).

Această prudență i se cerea și în interesul politicii Franței, dar mai ales pentru a nu limita astfel atribuțiunile lui Talleyrand-Périgord, reprezentantul Franței în comisiunea internațională din București.

Vogoride continuă campania rușinoasă contra unioniștilor, reușind să falsifice dorința poporului. Talleyrand-Périgord scrie lui Walewski: „Correspondența lui V. Place îmi desena sub culori așa de sumbre oamenii și lucrurile acestei țări și mă întrebam adeseori, dacă causticitatea spiritului său nu strică imparțialității judecății sale. După 15 zile de anchetă și de minuțios examen, de informațiuni luate în toate rangurile societății, după ce am văzut, auzit și pipăit, eu îi fac amendă onorabilă și-l laud de o indulgență, pe care eu n'ași putea-o imita“.

Scandalul a continuat până ce Poarta sub presiunea Franței, Sardiniei, Rusiei, a cerut noi alegeri. Succesul unioniștilor este cunoscut. V. Place este în plină activitate. Marcel Emmerit scrie în volumul său (p. 66): „Dacă Divanul Moldovei și-a îndeplinit sarcina cu mai multă seriozitate, regularitate și tact, acest lucru se datorește vice-președintelui Negri și binefăcătoarei influențe a lui Place“. Se ocupă de tot: rapoartele către Comisiunea Internațională, ordinea de zi a ședințelor Divanului, etc. Dorea unirea la care lua o așa de intensă parte.

Dar conferința dela Paris n'a dat celor 2 Principate decât o situație bizară: „2 scoici fixate în aceeași stâncă“ zice M. Emmerit.

Nu se știe sigur, dacă V. Place a lucrat exclusiv pentru alegerea lui Cuza, fiindcă el recomandă guvernului său ca cei mai indicați pe Grigorie Sturdza și Mavrogheni. Marcel Emmerit crede că aceste recomandări sunt făcute tocmai cu scopul de a ascunde bunele relațiuni ce-l legau de viitorul Domn.

Când Place raportează alegerea lui Cuza, o face cu simplitate, ca și cum n'ar fi fost informat de alegere decât prin ședința oficială, unde au fost chemați toți consuli. Afirmă că nimeni nu se gândea la Cuza, dar continuă spunând că „această alegere, pentru care nu s'a cheltuit nici un deuat, este triumful complet al ideilor unioniste și liberale contra vechiului sistem de corupție, care și-a terminat epoca sa“. (Pl. à W. Iași. 18 Ian. 1859. A. D. IX, p. 231—232).

Place este fericit de alegerea lui Cuza ca de un triumf al politicii franceze, dar care prezentând aspectul spontaneității, nu va putea aduce acuzații de către celelalte puteri agenților francezi.

Damé în „Histoire de la Roumanie contemporaine“ p. 112, afirmă că C. Negri s'ar fi dus la București și a lăsat să circule șvonul că V. Place sfătuiește alegerea lui Cuza și de către Munteni, angajându-se de a aranja el lucrurile. Deciziunea conferinței fiind în acest fel interpretată, uniunea personală ar fi realizată.

Acest lucru este foarte posibil din partea lui V. Place. Dorea mult unirea și suflătește era cel mai unionist dintre unioniști. Serie lui Walewski în 10 Febr. cu un entusiasm uimitor: „Este un spectacol care mișcă pe cei mai insensibili, acela al unui popor salutând prin astfel de aclamațiuni actul regenerării sale“.

Place devine consilierul și colaboratorul intim al lui Cuza. Domnitorul insistă să colaboreze prin sfaturile sale chiar la compoziția cabinetului său, lucru pe care V. Place și-l declină, lăsând să se înțeleagă că în cecece privește amestecul direct în conducerea țării înțelege să se țină în rezervă, dar că ar vedea cu mare plăcere organizându-se această țară după modelul și în spiritul Franței. Place pune multă perseverență și forță în realizarea proiectului său de organizare a Principatelor Unite. Doar că această problemă nu putea fi rezolvată înainte de a se fi pronunțat Puterile în chestiunea Unirii Principatelor. Intre timp Place e mai mult decât adevărat ministru în cabinetul lui Cuza prin rolul ce i se acorda și este veritabilul șef al diplomației române.

Totuși, consulul francez ar fi dorit ca Domnul Cuza să dea o impulsie mai viguroasă guvernării sale. Cuza ca șef de stat desiluzioncă pe V. Place. „Politica sa e mai mult personală decât națională. Conspiră contra ministerului său și este regretabil că un prinț domnitor se dedă la intrigi cari amintesc Fanarul“. (Place către Waleksii. 12/V 1859, Iași).

Situația Principatelor rămânea mereu nelămurită și irațională în fond, chiar după dubla alegere a lui Cuza. Tot zelul lui Place

e pus în joc și aici pentru clarificarea acestei false situațiuni a Țărilor Române. V. Place întâmpină obstacole acum tocmai din partea patrioților români, cari prin naționalismul lor exagerat și cu prea mari și prea rapide tendințe de independență față de Poartă creează Principatelor o situație dificilă în politica externă întârziind ratificarea dublei elecțiuni a lui Cuza.

V. Place este din ce în ce mai nemulțumit de Cuza. Aprecierile la adresa Domnitorului sunt fără măsură de crude și violente. Chestiunea străinilor provoacă o mare neînțelegere între cei doi oameni. Cuza alunecă pe panta șovinismului, lucru pe care V. Place nu i-l poate ierta. „Nu era de așteptat altceva, zice Place, dela un om asupra căruia țara însăși nu este decât o voce pentru a se plânge și care vrea să răscumpere incapacitatea administrativă, abuzurile sale prin preținse sentimente de naționalitate împinse la absurd... Nu spun că aceasta este ingraturitudine, deoarece este mai mult încă: ignoranță și stupiditate“. Place în furia și ura lui ajunge să sfătuească insistent guvernul francez de a împiedeca investitura Sultanului pentru dubla alegere a lui Cuza „pentru a nu se lua orice frână acestui print nebun“. (Place către Walewski. 7/VII 1859. A. D. IX, p. 350).

Cu toată această dușmănie pentru Cuza, Place devine 4 luni mai târziu omul de încredere al Domnitorului. Asemenea salturi de humor la V. Place se pot întâlni des, dat fiind caracterul lui pasionat, nervos, avid de influență și orgolios.

A fost probabil suficient ca Domnul Cuza să arate din nou considerațiune specială sfaturilor lui, pentru ca V. Place să-și transforme părerile ca prin farmec. Nu era prea greu acest lucru pentru Cuza, deoarece M. Emmerit spune: „fiind un om seducător, Cuza știe găsi la aceia, de a căror colaborare avea nevoie, coarda sensibilă pe care o face să vibreze cu o virtuozitate uimitoare“. Ia V. Place, Cuza avea interesul să găsească deocamdată această coardă: consulul ieșan era reprezentantul lui Napoleon III, de al cărui mare sprijin Cuza avea nevoie încă. Și apoi, coarda aceasta sensibilă la un om ca V. Place era ușor de găsit și mai cu seamă foarte ușor de făcut să vibreze. Misiunea importantă pe care Cuza i-a dat-o lui Place în străinătate, și speranța de reorganizare a Principatelor, fac pe consulul francez din Iași să-și pună toată inima pentru interesele României și să-și modifice complet părerile mărturisite mai înainte despre Cuza.

Organizarea Principatelor Unite nu se putea face fără bani. Acest lucru V. Place îl repeta mereu și foarte insistent. În afară de o chestiune de plată a unor armamente — sosite în Moldova în timpul curioasei conspirațiuni româno-maghiare condusă de Klapka, amestecat fiind și Cuza, determinat de Place, — care trebuia clarificată în urma unei neînțelegeri, marea misiune a lui Place în străinătate a fost obținerea unui împrumut. Place a luptat mult pentru obținerea lui și la sfârșit tot n'a reușit să facă pe Români să accepte condițiunile puse de creditorii străini, cari aveau cu atât mai multe

rezerve față de fondurile plasate la noi, cu cât creditul nostru extern era virgin și deci inapreciabil. Dar Place reușește să aducă alt capital francez la noi: misiunile civile și militare franceze. Aceste misiuni au strâns legăturile cu Franța și au înrădăcinat spiritul francez la noi.

Influența franceză a fost persistentă. A reușit să alunge încercările de influență germană, născute odată cu epoca lui Carol I. Într-o scrisoare din 5 Mai 1861, V. Place scria fratelui său: „... Franța va vedea stabilindu-se influența ei în această țară, pe baze largi, morale și solide. Tot ce se va face aici, se va organiza cu oamenii noștri, cu limba noastră, după principiile noastre. Mărturisesc că nu am manevrat prea rău și că drept recompensă, mi s'ar datoră cu totul altceva decât ignobile calomnii“. (Extras din Documentele lui Henri Place).

Place lucrează și pentru România și pentru Franța. Persistența culturii franceze în țara noastră este prezentă astăzi pentru a ne arăta în ceeace activul și devotatul consul francez dela Iași, V. Place, a reușit în dorințele sale. A dorit să creeze la noi o mică Franță, lucru ce-l mărturisesc tot în scrisoarea din 5 Mai 1861 către fratele său. N'a înțeles, însă, niciodată, să aplice sisteme de organizare străine și nepotrivite spiritului nostru, numai pentru plăcerea de a imita ceeace se găsește în Franța. În cele 2 rapoarte ale sale din Noemvrie 1859 și Iunie 1861, asupra situației și reformelor necesare în Principate se vede multă pătrundere din partea lui V. Place, multă înțelegere a situației țării și a posibilităților și spiritului oamenilor ei. Singurul cusur al acestor planuri de organizare era de a nu fi fost aplicate deajuns.

Place dorea împiedecarea prea multor elevi spre școlile secundare, la sfârșitul cărora n'ar fi avut într-o țară ca a noastră, alte posibilități decât sporirea numărului intelectualilor neutilizați. Lucru ce preocupă atât de intens astăzi. Mai dorea crearea unui funcționarism suficient remunerat, pentru a se împiedeca astfel tentațiile provenite din mizerie de a se accepta mită sau de a mânui în chip neonest banul public.

V. Place ar fi dorit să vadă pe Cuza guvernând, guvernând, guvernând (cum zicea el). Vede la Domnitorul Țărilor Române un amestec de voință, spirit și indolență, care îl nemulțumește. Pe de altă parte influența lui V. Place este în declin. De când situația celor 2 Principate era definitiv consolidată și Cuza nu mai vedea în spatele lui Place pe Napoleon III, omul, de care avusese atâta nevoie la realizarea definitivă a Unirii, importanța ce se acordă consulului francez din Iași este mai puțin apreciabilă. Victor Place simte acest lucru și noi simțim deasemeni raporturile dintre el și Cuza din adresele către Thouvenel. În una din scrisori 14/VI 1862, găsim: „după dubla sa alegere acest om (Cuza) putea să facă totul. Entuziasmul care l-a primit era imens, prestigiul său era fără margini, nu se visau decât reforme, organizare sub direcțiunea sa, și se aștepta, nu să spună, dar să lase să se ghicească ceeace vroia să

întreprindă, pentruca toate forțele țării să fie la dispoziția sa. Astăzi vedem toate acestea rezumându-se la desordini financiare, administrative și judiciare cari răspândesc în toate clasele sociale îngrijorarea și mizeria“.

Cuza știe de sentimentele ostile ale lui Place față de el. Deaceea nu face tot ce i-ar fi stat în putință, pentru a-l aduce pe consul dela Iași la București, noua capitală și pentru Place unicul loc, de unde dorințele sale de influență și organizare, s'ar mai fi putut manifesta. Iașul, unde continuă să rămână V. Place, în ciuda altor locuri ce i se ofereau în alte țări, era un oraș ce prin unire coborîse o treaptă din punct de vedere al importanței politice și diplomatice. Chiar și de aci V. Place avea să plece curând. Cuza intervine pe lângă Ion Alexandri, agentul său la Paris, să fie debarasat de V. Place.

La 4 IV. 1863 „en récompense de ses services“ V. Place este rechemat la Paris și înlocuit cu Tissot.

Nu revine în Moldova decât către sfârșitul vieții sale. Moare la 10. I. 1875 la Tânguței (jud. Vaslui) în mijlocul locurilor pe care le-a iubit atât de mult.

Pentru faptul că putem să ne dăm seama de justa colaborare și influență a lui V. Place asupra evenimentelor din epoca unirii, trebuc să fim recunoscători D-lui Marcel Emmerit. Prin posibilitățile D-sale intelectuale a dat un volum pentru care calificativul de „foarte bine scris“ nu este deloc generos. În ceea ce privește pe V. Place, după lectura cărții D-lui Emmerit, nu putem decât să ne înșușim fraza cu care se termină volumul: „Telle est l'oeuvre de Victor Place. Elle mérite bien de la part des deux pays aux quelles elle a profité la France et la Roumanie, un peu d'admiration et de reconnaissance“.

H. Georgescu

G. Popa-Lisseanu: *Sicules et Roumains, un procès de denationalisation*. București, 1933. Edit. Socce. 80 pp. + 2 hărți.

Problema Românilor din regiunea Secuilor apare cu atât mai importantă, cu cât ea este strâns legată de problema continuității daco-romane și de cea a originii poporului secuesc. Originii poporului secuesc i s'au dat nenumărate soluțiuni, fără ca vreuna să fie astăzi acceptată de toți. Ungurii ar accepta o explicare a acestei origini, care ar reuși să împace cele 2 teze: 1) a descendenței Secuilor din Huni și 2) a omogenității rasei maghiare cu cea secuiască. Prima teză este necesar să fie adevărată, de oarec numai ca ar da Secuilor dreptul istoric asupra Transilvaniei. Teza a doua e la fel de importantă, căci ar face ca dreptul istoric maghiar asupra Transilvaniei să se confunde cu cel secuesc.

Deaceea o justă prezentare a continuității elementului *daco-roman* în aceste părți a reușit totdeauna să provoace protestări serioase din partea istoricilor maghiari.

În ultima vreme o carte publicată sub auspiciile Ministerului de

Culte dela Budapesta — autorul ei fiind un istoric secuî: Sándor Imre, — prezintă următoarea explicație pentru origina Secuilor: popor descendent din Huni și colonizat cu elemente aduse din Ungaria. Domnul Popa-Lisseanu nu crede în descendența din Huni a Secuilor. Colonizarea lor crede că s'a făcut din interese militare și a început către sfârșitul sec. XI. Ea a fost făcută succesiv. Primele colonizări secuești sunt în partea centrală și meridională a Transilvaniei. În sec. XII către 1150 cu expansiunea dominației maghiare sunt colonizați Secui până la poalele Carpaților. Dintr'o diplomă a lui Andrei II dela 1224 reese că Secuii din regiunea Sepsî (Trei Seau-ne) au fost colonizați aici ulterior diplomei. Urmează colonizarea în Ciuc și Mureș. Este sigur că colonizarea în Ciuc s'a făcut sub dinastia arpadiană. Prin faptul că găsim nenumărate localități în regiunea Mureș cu numele de „Székely“ date satelor și orașelor secuești, este evident că această numire nu se poate explica decât acceptând o așezare târzie a Secuilor în acele părți.

Secuii n'au format nici odată un bloc compact, cum s'a spus mereu de către interesați. E drept că acest bloc au încercat să-l realizeze prin mijloace multiple, cari toate aveau de scop desnaționalizarea elementului străin Secuilor. Acest proces de desnaționalizare îl explică foarte documentat G. Popa-Lisseanu.

Domnia Sa prezintă fenomenele desnaționalizării în ordine cronologică. Explică metodele cari au putut da rezultate întristătoare pentru Români, numai datorită privilegiilor de care se bucurau Secuii și cari erau pline de tentațiuni pentru Românii mereu urgișiți. Desnaționalizarea Românilor s'a produs sub influența unor evenimente ce n'au fost identice.

În prima perioadă (1000—1526), perioada regalității, desnaționalizarea s'a făcut mai ales prin înobilare sub influența bisericii catolice. Statul maghiar s'a considerat totdeauna un stat religios, regele fiind un reprezentant al Papei. Orice nobil deci, devenea un adept al catolicismului prin simplul fapt al înobilării sale.

Nobilii la rîndul lor erau forțați prin amenințări grave să contribuie și ei la stărpirea schismaticilor (ortodoxi). În 1428 regele Sigismund ordonă să se despoaie de avuturile lor toți nobilii sau enezii cari tolerează pe moșiile lor preoți ortodoxi, „ce induce poporul în eroare“.

Persecuțiile religioase au dăinuit mereu. Ele s'au accentuat în epoca principilor calvini. Spre a face pe ortodoxi să adopte noua religie, expulzările preoților, episcopilor și călugărilor români, făgăduiau să se transforme din amenințări în realitate.

În această epocă, a Principatului Transilvaniei, intervine, pe lângă alt factor de desnaționalizare, și dorința de a-și ușura soarta lor tristă de iobagi.

În perioada dominației austriace presiunea politiceii de catolicizare era de nesuportat. Era intensificată și sistematizată. Deaceea a devenit și mai plină de succes pentru dușmanii românismului.

În ultimele decenii de stăpânire ale dualismului austro-ungar,

pe lângă o maghiarizare sistematică și forțată, s'a făcut și o desnaționalizare conștientă. Nu provocată de principii, ci tot de dragul vre-unui profit.

Și e foarte explicabil. Situația era grea pentru Români: accesul într-o școală secundară (ca elev), achiziționarea unei proprietăți, angajarea într-o slujbă de stat erau prea dese ori condiționate de schimbarea religiei.

În regiunea secuiască situația Românilor era și mai penibilă. Prin superioritatea numerică a Secuilor aceștia au reușit să impună câte odată, chiar fără intenție, limba lor și locuitorilor români. Conștienți de origina lor ei spun și astăzi: „En oláh vagyok“ = „Eu sunt român“, dar continuă să vorbească o limbă prin care îi era mai ușor să se înțeleagă cu oamenii din regiunea lui, fiindcă era vorbită de cei mai mulți.

O desnaționalizare neforțată și oarecum fatală s'a făcut prin deseale căsătorii dintre Secui și Români și care toate erau în defavorul elementului românesc.

Statistica, o știință recentă, nu vine decât târziu în ajutor spre a se putea urmări pas cu pas acest proces desnaționalizant. Totuși recenzăminte ecleziastice dau informațiuni importante supra evoluției acestui proces. S'au păstrat mai multe astfel de recenzăminte începând dela 1733. Primul este al episcopului Ioan Inocențiu Klein care înregistrează la cererea Cancelariei dela Viena numărul preoților gr. catolici și al *credincioșilor*. Urmează apoi cel dela 1750 al lui Petru Aron cuprinzând tot numărul greco-catolicilor. La 1760 sub supravegherea generalului von Bukkow, comandantul trupelor imperiale din Transilvania, se face un recensământ cuprinzând pe Români de ambele confesiuni. Un recensământ numai al Românilor ortodocși nu-l găsim decât la 1805 sub titlul „Regulatio Diocesis Transilvanicae Disunitae“.

Tot din secolul trecut se pot folosi la verificarea acestei probleme de desnaționalizare în registrele parohiale din 1835 și 1871 ale bisericii greco-catolice. Registre de ale bisericii ortodoxe avem din 1903 și 1912. Pentru stabilirea evoluției densaționalizării D. Popa-Lisseanu pune în comparație datele pe care le procură în 1868 Orbán Balázs în „A székely föld leirása“ cu cele date de ultima statistică oficială maghiară (1910) și de Dicționarul statistic al d-lor C. Martinoviei și N. Istrati din 1921.

În ceea ce privește statistica ecleziastică, D. Popa-Lisseanu acordă încredere celei dela 1760 posedând ea un caracter oficial mai pronunțat și cuprinzând în acelaș timp credincioșii celor 2 confesiuni.

Statistica oficială din 1910 făcută, e drept, după limba vorbită a locuitorilor, nu menționează Români decât în 175 comune din 426.

Se constată că în numeroase comune, unde statistica arată pe Români ca inexistenți, se găsesse locuitori în număr considerabil având religiunea greco-catolică sau ortodoxă, deși este bine cunoscut că Ungurii nu sunt decât catolici, unitarieni și calvinști.

Încă o probă deci ca să răstoarne teoria existenței unui bloc secuiesc compact.

Sunt nenumărate probe ale elementului românesc în regiunea secuiască: nume curat românești purtate de „actuali Secui“, Bogdan, Tomșa, Muntean, Oltean; nume topografice: Coastă, Frumoasa, Pleș, Zăpadă; subiecte de baladă (ex. Meșterul Manole); colinde luate dela Români în care vocativul de Tudore, Bucure este neschimbat; serbători ținute după ritul ortodox, și atâtea alte și nenumărate exemple de desnaționalizare a noastră de către Secui.

Cartea d-lui P. Lisscanu în lămurirea acestui important proces de desnaționalizare a Românilor de către Secui este cât se poate de documentată și completă. Pentru o mai perfectă și mai precisă informațiune a chestiunii, Domnia Sa anexează volumului un tablou statistic, în care se găsește menționate toate datele recensămintelor și statisticelor din 1733, 1750, 1760, 1805, 1835, 1868, 1871, 1903, 1910 și 1920 privitoare la numărul locuitorilor români din Secuime, luat după confesiune și limba vorbită.

Donă hărți: una în care se indică toate satele, unde au fost odinioară Români singuri sau cu Secui, a doua toate satele, de unde (după statistica maghiară din 1910) românii au dispărut, completează util valorosul volum al D-lui P. Lisseanu.

H. G.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Constantin Kiritzescu: *La Roumanie dans la grande guerre mondiale 1916—1919*. Paris, 1934. Ed. Payot. 496 p. 29 croquiuri.

Acest volum face parte din „Collection de mémoires, études et documents pour servir a l'histoire de la Guerre mondiale“. Și cu drept titlu, deoarece este primul și cel mai sigur izvor pentru oarecine vrea să cunoască efortul, sacrificiile și chiar greșelile României față de ea și față de aliați în timpul Războiului Mondial.

Prezentarea franțuzească a cărții D-lui Kiritzescu, este o condensare a celor 3 volume scrise acum câțiva ani în românește. Această restrângere de pagini nu pierde nimic din documentarea corectă a celor dintâi volume. Și în acest volum francez regăsim vibrațiile și exaltarea de altă dată, cari au emoționat cititorul la apariția volumelor românești. Datorită acestor însușiri, desigur, Dl. Tardieu, care prefătează cartea, poate să spună cu sinceritate: „Dl. Kiritzescu a scris o carte de savant și de patriot. Pe ici pe colo, peana sa se animă, — spune despre autor traducătorul volumului Dl. Barral — dar cine ar îndrăzni să-i facă vreun reproș?“.

Intr'adevăr cine ar îndrăzni să-i facă D-lui Kiritzescu reproș pentru acest lucru. Sarcina care și-a luat-o a fost extrem de grea: a scris istoria unei epoci în care inima D-sale a fost amestecată în permanență. Și este greu de a serie o istorie, în care inima a fost meru în joc, pentru oameni cari mai târziu o vor judeca numai cu capul. Dl. Kiritzescu n'a refăcut istoria unor evenimente clasificate și rumegate de alte minți, asupra cărora crederul D-sale drept

noutate n'ar fi avut altceva de adus decât un nou unghi de lumină. Dl. Kirițescu a *făcut* pentru întâia dată o istorie complectă a unor evenimente pe cari foarte multă lume le trăise alături de el și ar fi putut ușor acea lume să se transforme în cenzor.

La apariția ei opera D-lui Kirițescu a primit admirație și aprobare. „C'est un livre de rare et exceptionnelle valeur“: cuvintele D-lui Tardieu. În același timp cuvinte juste.

Începutul volumului îl face o scurtă privire asupra problemei noastre naționale începând dela Daci.

Urmează pagini pline de starea noastră de nesiguranță, datorită frământărilor interne și presiunilor externe din timpul neutralității.

După intrarea noastră în războiu cu aderarea la Aliți entuziasmul e în plin. După primele lupte și mai cu seamă după retragerea din Ardeal începe epoca de dezastru material și în deosebi moral. Rezultatul campaniei din 1916 a fost ocuparea a $\frac{2}{3}$ din teritoriul românesc de către Nemți. Deci o retragere forțată a populației spre teritoriul neocupat. În iarna aceea mizeria și boala era tot ce puteau să-și ofere bietii români înghesuiți în Moldova.

Anul 1917 aduce victorii. Aduce totodată un alt pericol. Rușii bolșevizați părăsesc frontul în debandadă lipsindu-ne de ajutorul lor în lupte și devenind în același timp un pericol intern pentru noi. Pacea separată dela 7 Mai 1917 ne-a dat o situație complicată și paradoxală pentru mai târziu. România remobilizase la 10 Noiembrie pentru Aliți, dar a 2-a zi armistițiul dela Rethondes înceta ostilitățile pe toate fronturile.

Războiul de arme terminat, a fost nevoe să reîncepem un altul pentru a fi recunoscuți în drept să beneficiem alături de victoria Aliților. Sfârșitul a fost victorie pentru noi și victorie meritată. Nu fiindcă am obținut un succes cu arme, deoarece acest succes putea fi mult mai mare, dacă Aliții ar fi fost mai precis informați înainte de a ne arunca în luptă, la ce trebuia să ținem față, ei mai cu seamă fiindcă prin teritoriile anexate se constituiau granițele naturale ale României.

Această unire, consacrată de tratate este, după spusele D-lui Kirițescu, efectul unei voinți unanime întreținută în inima poporului nostru prin secole.

Dsa și-a luat sarcina să facă istoria războinică a acestei uniri, pe care cu mult talent o completează cu istoria sufletească a epocelor imediat pre- și postbelică atât de frământate. Contribuția făcută de poporul nostru în războiul mondial este văzută complet, clar și foarte obiectiv de autorul acestui volum.

Toată această operă este plină de adevăr și pentru a repeta din nou spusele D-lui Tardieu: e operă făcută de mână de maestru

H. G.

Oprescu G.: *L'art roumain de 1800 à nos jours.* — A.-B. Malmö Lynstricksanstalt. Malmö (Suedie). 1935. Editor: John Kroon.

D-l prof. Oprescu satisface prin publicarea acestui studiu sintetic o necesitate a literaturii critice de artă.

Ceeace încearcă mai ales D-sa, e să lămurească rolul artiștilor precursori epocii lui T. Aman și să găsească explicația elanului artistic dela începutul secolului XIX așa de profund deosebit de secolele precedente.

Cu secolul XIX începe epoca nouă pentru arta românească. Deosebirea dintre sfârșitul sec. XVIII și începutul XIX este isbitor de evidentă. D-l prof. Oprescu explică această radicală schimbare ca fiind determinată de evenimente istorice. Și este foarte logic. Precum istoria secolului XIX se rupe de cea a sec. XVIII, spre a apuca pe un drum nou, tot așa și în arta noastră n'a fost vorba numai de un contrast oarecum inevitabil între 2 generații ci — spune D-l Oprescu — „este conflictul profund a două mentalități, a două maniere de a concepe viața în multiplele sale aspecte: politic, social, intelectual, moral și estetic“.

Față de moliciunea spirituală a secolului XVIII, iată oameni plini de elan patriotic, dorind libertate spirituală și dreptate socială.

În astfel de condițiuni arta avea mai puțin de pierdut.

— Operele artistice executate în secolele precedente erau în slujba bisericii.

În pictură peisagii și portrete au existat și atunci, dar prin concepție erau deosebite de cele din Apus. Peisajul apărea numai ca decorație în diferite compoziții sfinte iar portretul în frescă, de multe ori, limitat de arhitectură și mai totdeauna solemn și rigid.

Importanța artei profane s'a dezvoltat îndată după ce legăturile cu Occidentul au fost mai strânse. Tinerii reîntorși din străinătate aduc concepția înaltă despre artă și artist. Pentru mulți arta însemna un mijloc de a se pune în serviciul patriei.

Este adevărat că au compensat uneori talentul cu avântul.

Tot în acest început de secol XIX, mulți portretiști și miniaturiști cuceriră Țările Române stabilindu-se adeseori aici. Serviciile aduse de ei începutului picturii și sculpturii la noi au fost însemnate.

Wallenstein (1795—1859), venit dela Craiova în București, este inițiatorul lui Aman. Tot el încearcă să facă un prim așa zis „muzeu“ cu mulaje ale operelor celebre și diferite opere artistice.

Altă importanță, cu mult mai mare, prezintă *Chladek* (1794—1882). Acesta era ceh. Pictura lui e fină, cunoaște meseria pe care a învățat-o la Viena și în Italia. În miniatură, mai ales, excelează. Soarta face să fie maestrul lui N. Grigorescu. Prieten cu Chladek, deși mult mai tânăr, Carol Pop de Sathmary (1813—1888) este minunat în aquarelă, exuberant și plin de măiestrie. Acesta călătorește mult; la Paris în Orient și acompaniind pe prințul rus Demidoff la-

să celebrul album litografiat „Le voyage dans la Russie méridionale“.

Henri Trenk (1820—1885) peisagist, de școală germană, pe care o lasă pentru a se influența de Grigorescu, face parte tot din precursori.

Dar importanța în arta acestor străini este românismul, pe care și l-au adoptat și calitatea de pictori cari au trăit numai pentru arta lor.

În afară de acești străini mai era grupul pictorilor români, în mare parte descendenți ai claselor boerești.

G. Assaky (1788—1869) și *Negulici* în Moldova, *D. C. Rosenthal* în Muntenia.

Negulici lasă un renumit portret de femei în aquarelă, ceilalți doi sunt mai înflăcărați de românism decât poscesori de real talent.

Tattarescu (1818—1887) era considerat în epoca sa drept cel mai mare pictor religios. Se ocupă de crearea Pinacotecii și a unei expoziții periodice „Expoziția artiștilor vivanți“ 1865.

C. Lecea (1810—1887) și *Mihail Pop* reprezintă contribuția Transilvaniei, deși cel dintâiu nu este de origină ardelean, ci numai trăise acolo. La Craiova, unde se stabilește, joacă un rol cultural la fel cu al lui Heliade, imprimând și ilustrând cărți. Mihail Pop are foarte multe tablouri, portrete ale membrilor familiei. Multe din ele reușite. În majoritate se păstrează pela numeroasele sale rude din Transilvania. Toți acești pictori, nu erau adevărații pictori, de care arta noastră avea nevoie pentru a putea ține capul sus.

Numai cu Aman începe să nască școala românească modernă.

Reîntors dela Paris cu oarecare glorie, acceptat și răsfățat de toți la noi, el a uimit prin activitatea lui prodigioasă și prin știința de a picta. Formează adepți. Are preocuparea de a da lumină culorilor, de a sugera atmosfera în care plutesc figurile în plin aer. Natura lui nu este spontană, dar e un adevărat pictor. E cel dintâiu care uzează aqua-forte. După cum spune D-l Opreșcu, „Aman este un bun pictor, dar nu e un mare pictor“. Titlul de mare pictor, pus adeseori deasupra talentului lui Grigorescu, i-l acordă lui,

S. Andreescu (1850—1882). Tablourile lui sunt extrem de sensibile și pline de melancolie. Un artist ce se simțea atras de pictură ca mijloc al revărsării complexității sale sufletești, și care se sinchisea prea puțin de gloria acordată sau neacordată de contemporani. Moare la o vârstă foarte tânără și e uitat îndată aproape complet. Atenția toată se îndreaptă către *Grigorescu* (1838—1907) care este un mare artist: artistul sufletului românesc. În pictura lui s'au recunoscut Românii mai mult decât în a predecesorilor săi. Spre sfârșitul vieții se simte în opera lui oarecare nesiguranță.

Cu apariția lui *Ștefan Luchian* (1868—1916), pictura va lua alte forme. Operele sale reprezintă punctul suprem al pieturii românești.

Începe ca adept al picturii lui N. Grigorescu, dar Salonul din 1895 îl revoltă prin mediocritatea operelor expuse. Reușește să facă

o expoziție a artiștilor independenți. Reușește să determine un curent nou în pictură, curent care a influențat pe contemporani și chiar generația următoare.

Prin sensibilitatea sa pentru nuanțe și culoare a știut să pătrundă în inima unei generații avidă de libertatea sentimentului de expresiune. El aduce nou în pictură profunzimea, cu care cercetează subiectul, ardore, seriozitate; în natură moartă na fost întrecut. Viața din tablourile lui este reală, adevărată, — nu poetizată ca până acum.

Spre sfârșitul vieții, paralizat într'un fotoliu, tema lui favorită a fost natura lui moartă sau scenele de interior.

Luchian a adus picturii românești mijlocul de expresiune necesar adevăratei reușite. Generația formată la școala lui Luchian pătrunde mai adânc în concepția geniului poporului nostru, și nu se mai oprește numai la aspecte exterioare.

Pictorii români contemporani D-l Oprescu îi clasează în 3 grupe.

1) Cei ce au început activitatea în primele decenii ale secolului XX și au trecut acum vârsta de 50 ani.

2) Cei ce au făcut războiul tocmai la epoca formării lor artistice.

3) Cei ce n'au făcut războiul, dar l-au simțit de aproape în adolescență și cari n'au nici o legătură cu trecutul.

În afară de aceștia sunt unii, cari au făcut legătură între sec. XIX și XX. Exemplu: *Mirea, Kimon Loghi, Vermont, Verona, Petrescu, Simonidi, Smigelschi*.

Reprezentativi ai primului grup sunt: *Ștefan Popescu*, liric, peisagist cu simț decorativ, desenator desăvârșit al apelor, copacilor pământului; *Th. Pallady* influențat de aerul marelui oraș, Parisul, unde trăește; *G. Petrescu* având preferințe pentru subiecte din anturajul imediat. Pallady este foarte personal în tot ceea ce face.

Steriade și *N. Dărăscu* sunt mai aproape de impresionisti. Pictura lor este spontană și sinceră. La Steriade se simte darul congenital și pe care nimic nu-l poate înlocui.

Tot în grupul celor dintâi intră și *E. Stoenescu*, cel mai bun interpret al portretului; *Yser* cu gustul pentru inedit și cu talent real — foarte remarcabil; *Teodorescu-Sion* — natură mai puțin sigură care schimbă adesea maniera; *Marius Bunescu*, etc.

N. Tonitza, Șirato și *Șt. Dumitrescu* aparțin grupului al doilea. Aceștia, deși foarte personali, n'au influențat activitatea altor pictori.

Ultima generație, cea care n'a depășit încă patruzecii de ani, este demnă de înaintașii ei. Contactul cu arta străină se resimte mai intens în opera lor.

Cel mai original dintre aceștia este *D. Ghiață*. Pictura lui e dură ca expresie și plină de o poezie sălbatecă.

Ceilalți sunt coloristi talentați și plini de imaginație: *V. Po-*

pescu, A. Bălțatu, C. Bogdan, Șt. Constantinescu, N. Stoica, P. Miracovici, H. Avakian, etc.

Marcel Iancu și *Maxy* reprezintă curentul revoluționar.

În manifestația artistică numărul feminin este de asemenea remarcabil: *Rodica Maniu*, *C. Cutzescu-Storck*, *N. Arbore*, *L. Demetriad*, *Bălăcescu*, *M. Jorga*, *Brateș-Pillat*.

Sculptura, în afară de temele religioase, n'a fost cunoscută la noi până în sec. XIX. Rolul străinilor în creierea unei necesități a gustului pentru sculptură a fost foarte important. În pictură exista o tradiție națională, în sculptură acest lucru lipsea.

Karl Storck (1826—1887), inițiatorul sculpturii occidentale la noi, a lăsat opere însemnate ca: Spătarul Milescu, Princesa Blanche Brancovan, etc. Profesor la Belle Arte fiind, formează câțiva elevi de talent: pe *G. Georgescu* a cărui sculptură „Isvorul” este o operă de valoare, pe *Valludea*, *George Iulian Zolnay* și pe cei doi fii ai săi *Karl* și *Fritz Storck*.

În arta sculpturii actuale se pot cita: *D. Paciurea*, *C. Medrea*, *O. Han*, *Spaethe*, *I. Jalea*, *Militza Pătrașcu*, *Căline Emilian-Marcovici* etc. Talente variate și neegale. Un loc aparte îl are *Brâncuș*. El a adoptat o manieră prin care vroia să regenereze sculptura. O sculptură pe care o vroia abstractă. Pentru arta aplicată; broderie, mozaic, ceramică, *D-l Oprescu* nu precupește laudele la adresa D-nei *N. Steriade*.

În arhitectură acelaș gol ca și în pictură și sculptură până la începutul sec. XIX. De aici încolo imitațiunea stilurilor la modă în Paris. Dar pe când acolo marmora, piatra, bronzul erau elementele, la noi din motive de economie ornamentarea era de gips. Ornamentarea s'a exagerat și clădirile au fost din cale afară încărcate. Pe urmă a fost furia stilului național, care nu se putea adapta la orice și, fiind totuși adaptat, a pierdut din frumusețe. Dintre arhitecții actuali *P. Antonescu* și *D. Marcu* pot fi numiți artiști în meseria lor.

D-l prof. Oprescu, în acest volum, a reușit deplin în intenția D-sale de a lămuri începuturile artei moderne românești și de a fixa figurile și etapele importante și determinatoare de curente în această epocă. Pe lângă acest mare merit, aspectul tehnic desăvârșit al volumului ajută operii D-sale. Reproductorile operelor însemnate, citate în volum, ocupă 150 p. dând o importantă și bine selecționată contribuție documentară pentru străinii, cari vor să cunoască arta românească modernă.

H. G.

Paul Henry: *L'abdication du Prince Cuza et l'avenement de la dynastie de Hohenzollern au trône de la Roumanie.* — Paris, 1930, p. 486.

Paul Henry prezintă în acest volum o foarte însemnată colecție de documente diplomatice. Documentele sunt publicate cu intenția de a adăuga noi fapte la înțelegerea deplină a cauzelor abdicării principelui Cuza și a perioadei de frământări ce a urmat acestei ab-

dicări până la recunoaşterea ca Domn în Moldo-Valachia, de către Puterile Garante, a Principelui Carol de Hohenzollern. Deşi această epocă este una din cele mai cunoscute ale Istoriei Românilor, totuşi, spune autorul în volumul amintit, ea a fost privită în numeroasele studii apărute asupra ei, din punct de vedere mai mult naţional decât european. Şi aceasta în mare parte din lipsa de documente. De dată recentă, dosarele dela Quai d'Orsay ca şi cele dela Ballplatz, relative la corespondenţa diplomatică în jurul anului 1866, sunt accesibile publicului.

D-I Paul Henry nu publică în această lucrare, decât informaţii cari pot adăuga lămuriri noi la actul din 11—23 Februarie şi la felul cum a fost posibilă aşezarea unei dinastii străine în Principatele Române.

Din Archivele Ballplatz-ului corespondenţa dintre contele de Mensdorf şi Baronul Prokesch, ambasador la Constantinopol, şi cea dusă de cel dintâiu cu consulii din Bucureşti şi Iaşi, (Baron Eder şi Hess, apoi cu contele Apponyi, ambasador la Londra şi în special cu Metternich, ambasador la Paris, serveşte autorului să arate just atitudinea Austriei faţă de evenimentele din Principate. Autorul a mai putut cerceta acte şi scrisori, găsite la Cuza în noaptea detronării şi în mare parte inedite. Din 1928 aceste acte se găsesc la Academia Română. Aceste acte au lămurit mult opera Domnitorului şi atitudinea Marilor Puteri faţă de Cuza mai cu seamă după lovitura de stat de la 1864.

La 11/23 Februarie, la 4 dimineata, o conjuraţie armată forţează pe Domnitorul Cuza să abdice. După ce Principele a fost arestat împreună cu secretarul său francez Baligot de Beyne, în aceeaşi zi o locotenentă princiară proclamă principe al României pe Contele de Flandra, fratele lui Leopold II al Belgiei, sub numele de Filip I. Ceeace uimeşte în această „revoluţie“, e uşurinţa cu care a putut să se facă, spune Paul Henry. Deşi i s'au atribuit multe defecte principelui Cuza, el a fost un mare principe, spune autorul, şi primul care a început reorganizarea Principatelor.

Politica lui Cuza, deşi n'a fost totdeauna acceptată, în ceea ce privea maniera, a fost însă o politică de mare curaj. El este acela care a inaugurat politica faptului împlinit. Dela el au învăţat detronatorii lui acest sistem de politică, dătător de rezultate bune.

Ideea unei dinastii străine era de mult ideea pentru care se luptau aşa numiţii „roşii“, conduşi de oameni excepţionali ca I. C. Brătianu, C. A. Rosetti şi Ion Ghica.

Dar ideea nu aparţine numai liberalilor. Ea era nutrită chiar de Cuza. În diferite rânduri Domnitorul şi-a afirmat dorinţa de a abdice pentru un principe străin. El s'a considerat un locţiitor al acestui principe, pe care Marile Puteri nu vroiau cu nici un preţ să-l accepte. Ceeace a grăbit răsturnarea lui Cuza de către „roşii“, a fost ideea acestora că Domnitorul ar tinde spre absolutism, idee îndreptăţită de atitudinea lui dela 1864.

La ideea răsturnării lui Cuza s'au aliat mulţi. Unii dintre ei cu

gânduri meschine (separațiștii moldoveni) în speranța că răsturnând ordinea lucrurilor s'ar putea ca Marile Puteri și în special Poarta să profite și să anuleze tot ceea ce se întâmplase dela 1859 încoace. În acest caz desfăcându-se unirea, — văzută așa de rău de Austria, Turcia și Rusia, — Principatele redeveneau ceea ce fuseseră înainte: Moldova și Muntenia. Aspiranții la tronurile acestor 2 Principate ar fi putut să-și satisfacă veleitățile.

De aceea pentru cei ce au înfăptuit lovitura dela 23 Februarie răspunderea începea tocmai din aceea zi.

Graba cu care au proclamat principe pe Contele de Flandra era necesară. Întâiu fiindcă revoluționarii vroiau să arate Europei că doresc așa de mult înfăptuirea acelei idei, încât înțeleg să o proclame cu orice risc rămânând să se ceară apoi ratificarea ei; al doilea, trebuia să se arate țării că dorința ei este realizabilă și a fost chiar realizată. În cele din urmă nu vroiau să lase nici măcar posibilitate de speranțe vreunui din eventualii pretendenți autohtoni. Dar acest lucru nu a fost prea ușor. Deabea acum trebuia deslănțuită toată efortarea și toată inteligența pentru a obține aprobarea Europei. În adevăr faptul detronării lui Cuza a produs vie emoție în toată diplomația europeană.

Se puna din nou, de data aceasta foarte serios, chestiunea „principelui străin ereditar“. Și Marile Puteri își dădeau seama că Principe străin înseamnă pentru Principatele Române *independență*.

În timpul domniei lui Cuza, — domnie rău văzută de Marile Puteri afară de Franța, — Europa nici nu vroia să audă de un principe străin. Concesiunile făcute Principatelor le considerau Marile Puteri ca fiind la limita extremă. Sublima Poartă în special nu a aprobat decât pentru timpul domniei lui Cuza dubla elecțiune și reformele. Când abdicarea Principelui Cuza a fost știută oficial de străinătate, marchizul de Monstier luând contact cu Ali Pașa, ministrul de externe al Turciei, au convocat o conferință a ambasadorilor.

La această conferință Puterile s'au despărțit în 2 grupe. Prima grupă: Turcia, Austria, Rusia era pentru desființarea reformelor realizate dela 1859, cealaltă: Franța, Anglia, era pentru respectarea concesiunilor obținute de Cuza.

Atitudinea luată de prima grupă era de așteptat și aproape naturală. Pentru Turcia o dinastie străină în Principatele menținute unite și pe mai departe însemna independența noastră, deci o pierdere pentru Imperiul Otoman și un exemplu pentru celelalte popoare creștine stăpânite de Turci, Bulgari și Sârbi.

Rusia nu putea decât să profite dintr-o desunire. Mulți dintre moldoveni erau rusofili. Din moment ce Principatele nu acceptau prinț pe protejatul Rusiei, prințul Leuchtemberg (dorința Românilor era: Principe străin și nu din țară vecină), întărirea unirii Principatelor sub alte dinastii însemna o nouă piedică în visul ei de expansiune spre vechiul miraj: Constantinopolul.

Rămâne Austria.

Interesele ei o împiedecau să dorească întărirea unui bloc de Români lângă Carpați. Se temea pentru Românii din Banat, Transilvania și Bucovina cari, după cum s'a și întâmplat, ar fi dorit o unire cu cei din Principate. Nici noul principe Carol, ales de Români spre a le fi Domn, după refuzul contelui de Flandra, nu putea fi pe placul Austriei, care vedea în Carol de Hohenzollern ca principe al Românilor de dincolo de Carpați, un obstacol în calea unei viitoare expansiuni a ei în sudul Dunării, și poate un ajutor important al politicii lui Bismarck ostilă Austriei.

Toemai din pricina primejdiei pe care o simțea venind din partea Prusiei, Austria caută să nu bruscheze intențiile binevoitoare vădite ale Franței pentru România. Metternich, ambasador la Paris, primește instrucțiuni să facă tot posibilul ca Franța să sacrifice unirea cu condiția să menajeze susceptibilitățile Franței, de al cărei ajutor va putea să aibă nevoie, date fiind intențiile Prusiei și Italiei.

Austria ar fi gata să intre chiar în vederile Franței, singura sprijinitoare a intereselor Românilor, cu condiția, să fie exclusă ideea unui prinț Leuchtemberg în Principate și deasemenea să se abandoneze așa numita „compensație“ adică de a se da Principatele Române Austriei, în schimbul cedării Veneției. (Ideea a fost admisă și de Napoleon III).

Franța și Anglia erau pentru respectarea actelor deja înfăptuite. Anglia, deși ostilă lui Cuza, era pentru evitarea unui conflict pe continent. Dar acest conflict nu se putea evita, susținea Franța, decât respectându-se starea de fapt și chiar încuviințând vechea dorință a Românilor sub „Unire sub Principe străin“.

Ca aparență, politica Franței a fost de multe ori foarte rezervată. Chestiunea Principatelor tot prin abilitate franceză a fost mutată dela Constantinopol într'o conferință la Paris ceace pentru Români a însemnat o apropiere hotărâtă spre izbândă.

Napoleon III la acea dată era încă arbitru în politica Europei. Dacă celelalte Mari Puteri n'au vrut multă vreme să recunoască starea de fapt a Principatelor și să ajute la înființarea unei dinastii streine ereditare, au avut totuși rezerve și poate chiar frică să ia măsuri energice de pedepsire contra celor două Țări nesupuse. Acest lucru se datorește opoziției permanente, pe care Franța a arătat-o ideii de ostilitate efectivă contra Românilor. Atitudinea Franței în timpul negocierilor nu lasă nici o îndoială. Dovadă circulara lui Drouyn de Louys din 16 Martie — trimisă la Londra, Viena, Petersburg, Berlin, Florența și Constantinopol. Circulara arată politica Franței, ce era călăuzită de dorința invariabilă a Principatelor: unire sub principe străin. Prin domnia lui Cuza realizându-se în oarecare măsură acest lucru, ar fi fost greu acum să se revie la starea dinainte de 1859, fără să fie temeri serioase de grave turburări în Principate. Momentul a sosit de a da populației moldo-valahe totalitatea celor dorite, încheie circulara.

La 13 Aprilie, Guvernul Provizoriu, luând înaintea oricărei ho-

tăriri a Conferinței dela Paris, admite un plebiscit care s'a ținut între 14—20 ale lunii. Rezultatul plebiscitului a arătat încă odată dorința vie a Românilor din Principate de a-și înfăptui cu orice risc idealul.

Marile Puteri, cari primiseră cu prea puțină simpatie circulara lui Drouyn de Louys, se văd puse din nou în fața politicii de „fapt împlinit“ a Principatelor. Revolta este mare și a continuat să crească în momentul când chestiunea „principelui străin“ din realizabilă a devenit realizată.

În adevăr la 22 Mai Principele Carol I al Principatelor Unite, intră în București.

Dar cu toată revolta lor, Marile Puteri se mulțumesc, în loc să acționeze energie, să trimită câte o telegramă consulilor respectivi, stăruind că numirea Principelui Carol este ilegală.

Toată istoria lui 1866 nu a fost, spune Paul Henry, decât un continuu proiect de intervențiune armată contra Principatelor. Intenția de agresiune a Marilor Puteri față de Principate, din cauza difișurilor împrejurări n'a rămas decât proiect. În mare parte s'a datorit acest lucru intereselor atât de contrare ale Rusiei, Turciei și Austriei în cele două Țări dela Dunăre și totodată politicii Franței.

Dacă Franța prin atitudinea ei n'a provocat Unirea, ea s'a opus mereu și hotărât la orice lucru care ar fi putut să o împiedice.

Care era interesul Franței la Dunăre? Ce avea de câștigat de pe urma acestei consolidări a Unirii Principatelor? Napoleon III, în mesajul din 7 Februarie 1859, la sesiunea legislativă a spus: „Dacă aș fi întrebat, ce interes avea Franța în acele ținuturi îndepărtate pe care le udă Dunărea, aș răspunde că interesul Franței este prețutindeni, unde e vorba de a face să izbândească o cauză justă și civilizatoare“.

Politica de îngăduință, ce ne-a arătat-o, se poate să fi fost determinată de ideea cuprinsă în cuvintele de mai sus.

S'a căutat și o altă explicație însă: o politică a lui Napoleon III la Dunăre. S'a căutat, ce a îndemnat pe Împărat să susțină candidatura unui prinț prusian în Principate.

Mulți au văzut explicația în interesul ce-l avea Napoleon III în Italia și la Rin. O permanentă preocupare a politicii lui Napoleon III a fost Italia. Dar chestiunea Venetiei n'a putut fi rezolvată prin bună înțelegere cu Viena. Austria s'a împotrivit dărz să cedeze această posesiune în schimbul oricărei alte compensații.

Principatele Române nu mai puteau deci prezenta compensația, pe care Napoleon III ar fi fost de acord a o oferi Austriei. Deci tolerarea și susținerea atitudinii noastre dela 1866 erau acordate de Napoleon III fiindcă în acel moment Principatele, ne mai putând servi la răscumpărarea Venetiei, puteau să aducă servicii în noua politică filo-germană a împăratului francez, prin unirea lor sub un prinț prusian.

Napoleon III spera să câștige simpatiile Prusiei prin sprijini-

rea unei dinastii prusiene în Balcani. De pe urma acestei politici a lui Napoleon, interesele bismarckiene au profitat mult. Prin dinastia prusiană la Carpați se da o mare lovitură Austriei, dușmana Prusiei și se creia o putere în Balcani în stare a sprijini pe Bismarck în dorința sa de a forma bloc germanic dela Marea Baltică la Marea Neagră.

Recunoștința prusiană față de Franța, Napoleon III ar fi vrut să se traducă prin aranjarea chestiunii Veneției și a granițelor renane în sensul vederilor franceze. Dar întâmplările ulterioare (1870) au dovedit că politica filoprusiacă n'avea să aducă profit Franței.

E drept că nu numai aceste interese l-au făcut pe Napoleon III să-și îndrepte ochii spre dinastia Hohenzollern. Față de familia lui Anton de Hohenzollern Napoleon avea simpatiiile ce i le dădea și dubla sa înrădire cu aceasta. Totuși, reiese din multe mărturii că nu Împăratul a dat ideea alegerii lui Carol de Hohenzollern la tronul Principatelor, așa cum I. C. Brătianu căuta să arate pretutindeni. În fața lui Metternich, ambasadorul Austriei la Paris, Napoleon se apăra că nu ar fi el acel ce a stăruit pentru dinastia Hohenzollern la tronul Principatelor.

Emile Ollivier susține că ideea ar fi fost dată de Madame Cornu lui I. C. Brătianu care era în căutarea unui principe. Doamna Cornu, fiica unei cameriste a reginei Hortensia, era foarte devotată lui Napoleon III și, în același timp, familiei Anton de Hohenzollern. Se crede că acesta este adevărul și că cei din jurul lui Napoleon au dat curs dorinței lui I. C. Brătianu, știind că împăratul va accepta alegerea dată fiind noua orientare în politica sa.

Cum în acel moment Franța conducea politica europeană, stăruințele ei la Constantinopol fac ca la 25 Octomvrie Sultanul să acorde firmanul de domnie Principelui Carol.

Datorită unor noi conflicte politice, cari se ivesc în Europa, Marile Puteri sunt nevoite să-și îndrepte privirile în alte părți. Conflictul austro-prusian prezenta o gravitate mai mare pentru politica Europei decât starea de fapt dela gurile Dunării. Fatal, interesul purtat Principatelor de Marile Puteri, scade. Indiferența aceasta a fost un bine în acel timp, când unica mare dorință a Moldo-Valahilor era să fie lăsați în pace.

Pentru istoria evenimentelor din jurul anului 1866 și mai cu seamă pentru ceea ce ele au determinat în politica și diplomația europeană, cartea d-lui Paul Henry este de neprețuit. Documentele publicate, în mare parte inedite, lămurese conform cu realitatea adevăratele sentimente purtate de puterile Europei poporului Român dela Dunăre. Și acest lucru e un foarte însemnat câștig pentru literatura istorică a consolidării noastre naționale.

H. G.

Jean de Mourta, *Le Catholicisme de la Maison d'Autriche et des Hongrois*. Avignon, 1934.

Autorul ține să menționeze dela început că acest studiu merită

o atenție deosebită și că prezentarea veridică pe care o face pe baze de documente, ar dori să fie în stare să schimbe ideea celor ce cred că destrămarea Imperiului Austro-Ungar a însemnat pentru biserica catolică un adevărat cataclism.

În cursul studiului preocuparea autorului nu se oprește nici la cea dintâi Casă-de-Austria începând cu Leopold de Babenberg și sfârșind cu Frederic de Vaillant la 1246, nici la Albert de Habsburg care în 1278 începe șirul domnilor ce aveau să dureze până în secolul XVIII și cari au manifestat aceleași sentimente filo-catolice. Stăruind asupra catolicismului Casei de Habsburg-Lorena, autorul arată că Iosif II inaugurează o epocă nouă pentru relațiile Austriei cu Sf. Scaun. El încearcă să transforme Austria într'un stat laic. Sentimentele lui anticlericale erau fanatice. Iosefinismul a redus clericii la simpli funcționari depinzând exclusiv de Impărat. Averile mănăstirilor au fost secularizate și administrate de oameni dela Curte. Până și programul, pe care urmau să-l studieze elevii în seminarii, era dictat de Impărat. Urmașii lui Iosif II au căutat să atenuze iosefinismul, temându-se de răscoale (ca cea din Belgia în timpul lui Iosif II) din partea unui popor, care era și rămasese în ciuda reformelor catolice convins. Dar chiar desființat legalmente, acest principiu a fost pentru Casa de Habsburg-Lorena, spune J. de Mourta, ceeace „Droits de l'homme“ a fost pentru Franța republicană. Politica ecleziastică a Casei de Austria a fost condusă după principiile reformei iosefine. Chiar dacă aparențele arătau altfel, Austria a încercat mereu să se servescă de catolicism în slujba politicei și să nu se lase intimidată de Roma.

Deși Austria a căutat ca politica ei față de Sf. Scaun s'o indice în ochii Papei ca apărătoare a integrității statului papal, intențiile ei erau altele. Intervențiile pe cari le-a făcut adeseori în cursul secolului XIX cu prilejul numeroaselor conflicte armate, ivite în urma intereselor celorlalte puteri europene în Italia, au fost făcute și cu speranța pentru Austria de a-și așeza cât mai temeinic stăpânirea asupra statelor italiene și în special, odată intrată în Roma, sub pretext de a garanta siguranța Sf. Scaun, de a rămâne acolo. Politica Austriei față de Sf. Scaun a fost lipsită de sinceritate, spune autorul.

Metternich, omul care a condus politica austriacă atâta vreme în secolul XIX, era de părerea că iosefinismul în politica ecleziastică este util, însă trebuie deghizat. Francise Iosif a dus în primii 12 ani ai domniei o politică ostilă sugestiilor Sf. Scaun. După 12 ani, prin semnarea unui concordat cu Roma, a trezit speranțe că absolutismul austriac în această privință, absolutism rău văzut de Roma, ar putea să dispară, dar la 1868 parlamentul austriac abrogă concordatul și la 1874 Francise Iosif sancționează o lege de organizare bisericească, asupra căreia Sf. Scaun n'a fost consultat. Această lege nu avea nimic contra canoanelor, dar se făcuse fără consultarea Romei ceeace făcea să se simtă că ideile iosefiniste persistau în politica dinastiei de Habsburg-Lorena.

La începutul secolului XVIII Austria a încurajat unirea Românilor cu Roma numai ca să contrabalanseze calvinismul maghiar, spune J. de Mourta. Dar apoi în secolul XIX ea a împiedecat acțiunea Romei de protejare și încurajare a Românilor uniți căutând astfel meru să fie desagreabilă Sf. Scaun.

În ceea ce privește poporul maghiar, creștinarea lui s'a făcut cu greu și pe încetul, ajungându-se la un catolicism specific ungurese. „Regnum Marianum“, spune autorul, a fost un stat catolic cu condiția ca să fie protejate prin catolicism împotriva oricui, pretențiile de egemonie maghiară.

Autorul studiului de față arată deasemeni că rezistența Ungurilor contra Turcilor, rezistență prin care li s'au atribuit că ar fi salvat Europa, este o legendă. Ungurii, în special nobilii, au preferat să fie raiale credincioase sultanului decât dominați de Habsburgi.

„Preferăm libertatea spirituală celei trupesti“, spuneau ei. La acea dată, catolicismul habsburgic era sincer și plin de considerație față de Sf. Scaun. La începutul secolului XVI reforma religioasă oferea Ungurilor un refugiu față de dușmanul catolic habsburg.

Aproape toți Ungurii și Sașii din Transilvania au adoptat protestantismul și se socoteau în drept să desconsidere pe Împăratul catolic.

Sf. Scaun a căutat, după Mohács, să salveze țara creștină căzută în mâinile Turcilor. Dar n'a reușit să aibă din partea Ungurilor decât ingratitudine (serie Albert Lefaivre), deoarece aceștia erau anticatolici. Tot Lefaivre spune că oligarhia maghiară protestantă a menținut Transilvania sub dominația turcească.

Báthory Sigismund și Gavril încearcă, ureând tronul Transilvaniei, să dea un nou impuls catolicismului.

Îndată ce Ștefan Bocskay, calvin fanatic, ureă tronul Transilvaniei, nobleța protestantă se adună în jurul lui pentru că el acuza pe împăratul Rudolf de a voi să introducă în Ungaria „păgânismul papal“.

Ferdinand II a încercat să rupă solidaritatea între protestantism și maghiarism acordând noui favoruri magnaților pentru a-i face să-l ajute contra Turcilor și a-i determina să se reîntoarcă la catolicism. Treizeci de mari familii, printre cari Illésházy, Eszterházy și Thurzó, au trecut la catolicism. În Camera Magnaților protestanții erau echivalați ca număr de catolici acum; dieta maghiară rămânea la discreția protestanților cari aveau majoritate în Camera Deputaților.

La sfârșitul secolului XVII, când Turcii se pregăteau să transforme în pașalâc și mica parte de Ungaria, pe care o apărau Habsburgii, Ungurii nu s'au grăbit a oferi ajutorul lor Împăratului. Mai bine *Allah*, decât *Werda* (adică neamț), spunea un dieton ungurese.

Când Leopold a convocat o dietă la Oedenburg, deputații unguri ai comitatelor din Nord s'au abținut de a participa, spunând

că „după Dumnezeu, forța sultanului este cea mai puternică gardă de apărare a Ungurilor“.

Emeric Thököly ar fi spus lui Kara-Mustafa că luarea și distrugerea Viennei este necesară ca scopul Turcilor să fie atins.

După ce Viena a fost liberată de pericolul turcesc, papa Inocențiu XI a constituit o alianță între Imperiul Austriac, Polonia și Veneția pentru alungarea Turcilor din Buda. „Majestatea Voastră va găsi mari dificultăți în obstinațiunea Ungurilor. Această națiune este funciarmamente infidelă, schimbătoare și capricioasă“, scria Père d'Avino împăratului Leopold.

Dar, grație geniului militar al lui Eugeniu de Savoia, Austria a cucerit Ungaria și Transilvania. Cucerirea a întâmpinat rezistență suflătoare foarte mare.

Iosif II prin laicizarea bisericii a avut simpatia Ungurilor în majoritate anticatolici, dar i-a desamăgit prin simpatia, pe care o arăta Românilor din Transilvania.

În acea epocă Românii din Transilvania erau îndemnați de Habsburgi să treacă la catolicism, deoarece ar fi fost în acest fel un sprijin pentru Casa de Austria în contra calvinismului maghiar. Ungurii au căutat să împiedece unirea Românilor transilvăneni, spune autorul, fiindcă emanciparea lor era contra dorințelor maghiare.

Și astăzi Ungaria este condusă în majoritate de calvini convingși. Catolicismul maghiar a fost un catolicism specific, determinat numai de interese maghiare. Anticatolicismul a fost o notă aproape permanentă a sufletului maghiar, mai cu seamă dela secolul XVI înainte. Acestui anticatolicism se datorește simpatia ce au manifestat-o față de Turci.

Istoria veridică, susține J. de Mourta (p. 56), constată că „cruciata Ungurilor contra semilunei este o poveste, catolicismul maghiar o legendă, Regnum Marianum un mit“.

Aceasta este concluzia studiului tipărit la Avignon în 1934.

H. G.

Ștefan Metes, *Istoria bisericii și a vieții religioase a Românilor din Transilvania și Ungaria*. Ediția II-a revăzută și întregită și cu 115 ilustrații. Vol I, (până la 1698). Sibiu, Editura Librăriei Arhiecezane, 1935, în -8°, XXXVI+596 p.

În această lucrare ne înfățișează dl. Ștefan Metes istoria vieții noastre religioase, din cele mai vechi timpuri, până la 1698, constatând la tot pasul legătura organică între evenimentele din Ardeal și istoria celor două Țări Românești de dincolo de Carpați.

În primul capitol al acestei lucrări, autorul tratează *Viața creștină în Dacia*, arătând, bazat pe o serie de argumente, că creștinismul a fost cunoscut și răspândit în Dacia încă din vremea stăpânirii romane și că a început a se lăți tot mai mult în veacul al IV-lea, până când ajunge să fie tolerat, iar apoi chiar sprijinit de către împărații romani. Pe Ulfila și pe ceilalți predicatori, cari

au propovăduit cuvântul creștinesc prin ținuturile ardelen, autorul îi crede de origine grecească. În ceea ce privește organizarea bisericii în veacurile VI—VII, spune că în veacul VI, populația creștină din Nordul Dunării depindea de ierarhia bisericească din Sudul Dunării. La sfârșitul capitolului trage concluzia că procesul de creștinare al poporului român a coincide cu cel de formare.

În capitolul următor se ocupă de *Biserica Românilor până la așezarea Ungurilor*, arătând că înainte de anul 1000, atât organizarea vieții sociale și bisericești, cât și cultul creștin, aveau forme foarte simple. Vorbind despre introducerea limbii slavone în biserica română, înlătură aserțiunea că aceste teritorii ar fi fost vreodată sub dominațiune bulgară și arată că Bulgarii ce se găseseră astăzi prin aceste locuri, sunt urmașii unor așezări mai târzii. D-sa pune introducerea limbii slavone în biserica noastră în legătură cu hirotonirea și sfințirea preoților noștri la episcopiile dela Silistra și Vidin, dar mai ales cu trecerea clericilor bulgari în Țările Române, după măcelul făcut de Vasile Bulgarocetorul (1018). Aceștia introduc în Biserica noastră terminologia greco-slavonă, precum și alfabetul chirilic.

În ceea ce privește pe Românii din Ardeal, autorul arată că până la venirea Ungurilor — cari au primit la început creștinismul sub forma bizantină, venindu-le primele îndemnuri dela vecinii lor Români, creștini de mai multe veacuri — ei au fost liberi, și numai cu timpul, asupriți fiind de Unguri, au decăzut în stare de iobăgie și au ajuns legați de glie. În această epocă de subjugare, mulți dintre Românii asupriți trec Carpații la frații lor liberi din Țările Române. Cei rămași au întreținut legături permanente cu țărănimea liberă din Moldova și Muntenia. Datorită acestor legături, neamul nostru a putut să se păstreze sub stăpânirea ungurească, timp de atâtea secole. Începând cu veacul al XIV-lea, când se înființează mitropoliile din Țările Române, Biserica românească din Ardeal și Ungaria ajunge sub jurisdicțiunea lor, până la anul 1700.

Din cauza politicei religioase a papilor de a supune Sfântului Scaun pe toți creștinii, Românii din Ardeal au avut de suferit multe persecuții din partea regilor apostolice ai Ungariei. Urmarea acestor persecuții a fost că, cea mai mare parte a nobilimii române a trecut la catolicism și s'a maghiarizat. Dar poporul, în ciuda tuturor persecuțiunilor crunte, și-a apărut cu îndârjire credința strămoșească „tolerată“, având un permanent și prețios sprijin în boierii din Țările Române. Cu îndemn din Țara Românească vine călugărul Nicodim și întemeiază mănăstirea Prislopului (1400). Avem dovezi sigure că o serie de biserici și mănăstiri din Ardeal, sunt vechi, de prin veacurile XIV—XV, făcute fiind toate cu ajutorul voevozilor și boierilor români.

În veacul XVI, când Reforma răscolește lumea, Sașii trec la lutheranism, iar Ungurii la calvinism. La Români reforma n'a prins sub nici o formă. Autorul arată că din partea Sașilor nu s'a

făcut nici o încercare metodic organizată de a atrage și pe Români la noua lor lege. Cărțile pe cari le răspândeau, nu urmăreau un proselitism religios, ci ele formau pentru Sași un simplu articol de negoț. Alta era însă situația cu propaganda calvină întreprinsă de Unguri printre Români. Ungurii pentru a-și intensifica această propagandă, au început să tipărească o serie de cărți bisericești în românește, în cari strecurau învățăturile credinței lor, și numiau chiar episcopi și superintendenți dintre Români. Dar propaganda lor, susținută, ca și cea catolică de mai târziu, de guvern, s'a lovit de rezistența Românilor, cari și-au apărât cu înfocare legea strămoșească. Cu Mihail de Turdaș, propaganda calvină se încheie deocamdată, redeschizându-se sub o nouă formă în veacul al XVII-lea. Singura lature bună a acestei propagande, a fost că a dus la înjghebarea unei limbi literare românești și la crearea unui curent care a făcut să învie serisul și eugetarea ncamului în toate provinciile românești.

În continuare vorbește despre Mitropolii delă Bălgrad și despre legăturile lor cu Diaconul Coresi.

Consecvent celor spuse în prefață, dl Metes consacra un capitol „*Relațiilor Bisericii românești din Ardeal cu Țările Române în veacurile al XV-lea și al XVI-lea*”. Începând cu mijlocul veacului al XV-lea până la sfârșitul celui al XVI-lea, influența ierarhică a Moldovei e mai puternică. Acolo, sub domniile lungi și rodnice ale lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare, au luat naștere o mulțime de mănăstiri cari au devenit adevărate focare de cultură slavonă, având o mare însemnătate în dezvoltarea noastră culturală. Noi însă, nu numai că am asimilat această cultură, dar am perfecționat-o, imprimându-i un caracter specific românesc.

Manuserisele noastre, cari întrec în frumusețe cu mult pe ale vecinilor noștri, precum și legăturile lor artistice, au ieșit toate din aceste mănăstiri cari erau adevărate școli de cărturari. Din cronicile aflate la aceste mănăstiri, putem vedea înalta cultură literară slavonă pe care o aveau autorii lor. Aici, în aceste școli veneau la învățătură copiii boierilor și ai nemeșilor din toate regiunile locuite de Români. În acelaș timp însă, când s'a întâmplat ca Moldova să fie bântuită de năvălirile Tătarilor și ale Turcilor, călugării de aici găseau refugiu la frații lor din Ardeal, ducând cu ei spre siguranță și scumpele odoare bisericești.

Țara Românească a fost deasemenea un neprețuit sprijin pentru Românii ardeleni, mai cu seamă pe teren bisericesc.

În cecace privește „*Literatura și arta religioasă din Ardeal până în veacul al XVII-lea*”, autorul susține că apare sub influența husitismului, care a cucerit o bună parte a populației din Nordul Ungariei și al Transilvaniei. Delă husiți au venit primele îndemnuri pentru cele mai vechi traduceri ale cărților sfinte slavonești în limba românească. Aceste traduceri au servit ca temelie la tipărirea primelor cărți bisericești în limba română în a doua jumătate a veacului al XVI-lea — în timpul pătrunderii Reformei

în Transilvania — strecurându-se printre aceste tipărituri și unele învățăturile eretice. De aceea, aceste cărți tipărite în Transilvania n'au fost bine primite de către ierarhii bisericii ortodoxe din Sudul Carpaților. Meritul acestor cărți constă în faptul că ele răspândindu-se printre Români, i-a apropiat sufletește. Dar ceea ce e mai important e că ele scot tot mai mult limba slavonă din cancelariile Țărilor Române, urmând să dispară treptat și din biserică, la sfârșitul veacului al XVIII-lea.

Arta românească din Transilvania, — sub care înțelegem arhitectura și pictura bisericească, icoanele, odoarele și odăjdile, precum și vignetele și chenarele cari împodobeau cu ilustrații cărțile bisericești — la început era foarte simplă. Bisericile se făceau de obicei din lemn de către măștrii lemnari români, cari le imprimau în simplitatea lor, forme și sculpturi de cea mai aleasă frumusețe. Tot din mâinile acestor măștri români au ieșit și podoabele interne ale bisericilor, adevărate monumente de artă, cari au atras atenția multor învățați români și streini, cari în cercetările lor, găsese cuvinte de apreciere elogioasă.

După moartea lui Mihai Viteazul — care a făcut o mulțime de fapte bune pentru Biserica românească din Ardeal, acordând scutiri preoților și bisericilor, — Basta a vrut să înlăture cu totul religia ortodoxă din Transilvania.

Sub Gavriil Bethlen și apoi sub Gheorghe Rákoczy se reîncepe propaganda calvină, dar și de data aceasta fără a avea vre-un succes.

Autorul închină un capitol special *Bisericii române din Banat și părțile ungurești*, arătând că biserica din Maramureș n'a fost permanent sub aceeași jurisdicțiune. Fluctua între episcopia de Muncaci, Vad și Mitropolia dela Bălgrad. Adesea avea și episcopi proprii cari residau la Hust, Peri, Ghiulești sau Budești și cari la un moment dat, când Teofil înnota în apele Unirii cu Roma, au fost singurii reprezentanți ai ortodoxiei din Ardeal.

În ceea ce privește pe Românii dela granița de Apus a românismului, și ei au stat mult timp sub jurisdicțiunea episcopului dela Vad și a mitropolitului dela Bălgrad. Dar în aceste ținuturi atât de expuse, multe elemente prețioase au fost înghițite în cursul vremurilor de Unguri, prin calvinism și apoi prin catolicism.

Asupra organizării Bisericii din Banat avem foarte puține date, știm doar că și fruntașii lor au zidit biserici, pe cari le zugrăveau frumos. După cucerirea Banatului de către Turci, Sârbii pătrund tot mai mult în conducerea Bisericii române având aceeași credință și limbă bisericească. Dar nici acest ținut n'a fost scutit de propaganda calvină. Aici găsim predicatori la Caransebeș și la Lugoj.

Intr'un capitol aparte vorbește despre păstorirea lui Sava Brancovici, sub care mitropolia Bălgradului ajunge la cea mai întinsă jurisdicțiune. El a fost cel mai strălucit reprezentant al Bisericii ortodoxe române în veacul al XVII-lea. A respins toate condițiile calvine, cari i-au fost impuse de curte principeiului, plătind

această atitudine demnă cu suferințe de martir. Anume, superintendentul calvin Tótfői, îl acuză — pe nedrept — că nu administrează conștiincios averea bisericii, și cere să fie dus înaintea Sinodului general, care-l și condamnă — în urma anchetei făcută de Csiesoi și Pronai precum și a acuzărilor aduse de către Palos Ștefan, — pentru: viață imorală și rea chivernisire a averii bisericești. Este dimis din demnitatea de episcop. Dar dușmanii lui nu s'au mulțumit numai cu aceasta, ci l-au dat apoi și pe mâna puterii laice, care l-a bătut, închis și chinuit. A fost eliberat din închisoare numai în urma intervenției energice a lui Șerban Cantacuzino.

După moartea lui Sava Brancovici autorul arată că au urmat câțiva mitropoliți fără importanță, și că sub mitropolitul Varlaam, la anul 1658, când Ardealul trece efectiv sub dominațiunea austriacă, se începe de fapt propaganda catolică, prin călugării iezuiți. Tratatul direct au început însă numai în timpul păstoririi lui Teofil și unirea se înfăptuește sub Atanasie, deschizându-se astfel un nou și dureros capitol de eroice suferințe îndurate de Românii hotărâți a-și apăra credința, chiar cu prețul vieții.

În cursul veacului al XVII-lea, relațiile Ardealului cu Țările Române au rămas tot atât de strânse ca și în cel precedent. Episcopii ardeleni obicinuiă să meargă pentru sfințire la mitropoliile din Moldova și Țara Românească, iar în timpul păstoririi stăteau în permanente legături cu mănăstirile de acolo. În tot veacul acesta găsim o serie de dascăli ardeleni, cari trece în Moldova și în Țara Românească să învețe carte pe copiii boierilor de acolo.

Un element foarte important de unitate sufletească între Românii liberi și cei subjugăți îl formau oierii margineni.

Concomitent, Domnii Țărilor Române vărsau bogate ajutoare bănești pentru bisericile și mănăstirile ardeleni, ajutoare pe cari guvernul ardelean nu le vedea cu ochi buni.

În capitolul închinat literaturii și artei bisericești din veacul al XVII-lea, autorul remarcă din nou faptul că unul din scopurile calvinilor a fost scoaterea limbii slavone din biserică. Dar acest lucru nu s'a îndeplinit decât mai târziu, când au apărut în Țara Românească cărți românești de ritual. Mulți preoți ardeleni încep acum să traducă diferite cărți bisericești, pe cari apoi le copiază caligrafic și le vând cu prețuri destul de mari. Cu cât limba slavonă începe să dispară mai mult, cu atât sunt mai căutate aceste copii. Alături de această literatură bisericească începe să se răspândească și așa zisa literatură profană, cărți astrologice și romane populare.

Cele mai multe cărți se tipăreau în tipografia dela Bălgrad (Alba-Iulia).

Și în acest secol, când biserica românească din Ardeal era atacată din două părți, de către calvini și de către catolici, adevăratul sprijin moral și material îi venea tot din Țările Române. Cărțile venite de aici purtau pecetea curățeniei ortodoxe.

Vorbind apoi despre artă, autorul descrie o serie de biserici ridicate în acest veac. Ca cele mai însemnate monumente arhitecto-

nice bisericești din acest veac consideră bisericile domnești din Porcești, Sâmbăta de sus și Făgăraș; cele două din urmă au trăsăturile specifice ale arhitecturii din epoca lui Constantin Brâncoveanu. Pictura acestor biserici a fost făcută după cel mai autentic tipic ortodox-bizantin, pe care zugravii nu l-au putut învăța decât în mănăstirile din Țările Române, sau dela meșteri veniți de acolo. Odoarele și odăjdiiile atât de artistice lucrate veneau de asemenea din Țările Române.

Intr'un capitol aparte se ocupă de situația preoțimii române din Ardeal și Ungaria până la unirea cu Roma. Arată felul în care se alegeau mitropoliții și episcopii, veniturile acestora, atribuțiunile celorlalte trepte bisericești, precum și felul de viață al acestora. O atenție deosebită dă în acest capitol situației materiale și sociale a preoțimii.

Din această amănunțită lucrare, se poate constata, că Biserica românească din Ardeal și Ungaria s'a dezvoltat, dealungul veacurilor, fiind sprijinită și ajutată de surorile ei din Moldova și Țara Românească și că poporul nostru a avut o cultură literară și artistică, care s'a născut sub directa influență a Bisericii și s'a răspândit prin ea printre toți Românii.

Lucrarea d-lui Metes se încheie cu o listă cronologică a mitropoliților și episcopilor ardeleni, o tablă a ilustrațiunilor, o listă a cărților și manuscriselor, o tablă de nume și locuri istorice precum și o bogată bibliografie.

Acestui volum, care cuprinde Istoria Bisericii române din Ardeal numai până la anul 1698, îi va urma un al doilea, a cărui apariție e așteptată cu viu interes.

Gheorghe Vinulescu.

Ilie Corfus, *Corespondența inedită asupra relațiunilor între Mihai Viteazul și Polonia*. (Culeasă din arhivele din Varșovia). Cernăuți, Tip. Glasul Bucovinei, 1935, in - 8°, 67 p.

Dl. Ilie Corfus studiind în Arhivele Centrale și la Biblioteca Națională din Varșovia, a descoperit în colecția de documente „*Libri Legationum*” și în manuskriptul cancelarului Zadzik, „*Acta Cancellariatus anni 1532 usque ad 1611...*”, 16 documente inedite, cari privesc relațiunile marelui nostru voevod Mihai Viteazul cu Polonia. Ele fac parte din corespondența dintre Împăratul Rudolf, Regele Sigismund III, Sultan și Mihai Viteazul, și reoglindesc relațiunile diplomatice dintre Mihai Viteazul și Movilești pe de o parte și Regatul polon, Curtea dela Praga, Scaunul apostolic, Poarta, Hanatul de Crimeea și Cazaci de alta.

Din ele putem vedea grija pe care o inspira M. V. Polonilor, cari au aflat de proiectele lui de a cuceri Moldova. Găsim astfel printre aceste documente, o serie de intervenții de ale Polonilor, atât pe lângă împăratul Rudolf, cât și pe lângă Sultan, rugând insistent pe aceștia să oprească pe Mihai de a săvârși această cucerire.

Găsim chiar și somații adresate direct lui Mihai, în cari i se pune în vedere să abandoneze planul cuceririi Moldovei.

Cel mai important dintre aceste documente, este însă actul care cuprinde „jurămintele cari aveau să fie făcute între M. S. Regele și Mihai Voievodul Munteniei, făcute și înfățișate prin Domnul Taranowski, podezasz de Haliez“ (Anexa 7). Jurămintele acestea trebuiau să fie făcute, dacă intervenția diplomatică a lui Taranowski pentru aducerea Transilvaniei, Moldovei și Țării Românești sub ascultarea coroanei polone, ar fi avut un rezultat pozitiv.

Ele au fost publicate ca anexe la un scurt studiu închinat relațiilor dintre Polonia și Mihai Viteazul. În acest studiu, autorul face întâi o „interpretare a documentelor în linii generale de istoric“; se ocupă apoi în mod special de „proiectul de alianță între Sigismund III regele Poloniei și Mihai Viteazul“ și în urmă de pretențiile Poloniei la Poartă asupra Țărilor Române după Mihai Viteazul“.

Concluzia pe care o trage din acestea este că Polonia doria să „mențină“ Moldova și Muntenia sub influența și hegemonia sa, și avea chiar pretenții de stăpânire asupra pământului românesc.

Documentele acestea au fost scrise parte în limba latină, parte în limba poloneză. Pe cele din urmă, pentru ușurarea muncii celor ce se ocupă de această chestiune, editorul le-a tradus și în românește.

Prin publicarea acestor documente, d. Ilie Corfus, aduce o reală contribuție la istoria lui Mihai Viteazul.

Gh. V.

I. Marțian, Țara Năsăudului înainte de instituirea regimentului de grăniceri. Năsăud, Ed. Tip. Cultura, 1933, în - 8°, 48 p. + 2 hărți (fig.).

În primele 34 de pagini ale acestei broșuri, autorul vrea — precum însuși o spune în introducere — să înfățișeze relieful acestei regiuni și să reconstitue, pe bază de considerații strategice asupra resturilor de fortificații vizibile și a unor date istorice, o schiță a vechii organizații defensive din trecutul îndepărtat.

După descrierea geografică a regiunii, arată căile de comunicație cari duceau în țara aceasta și fortificațiile ridicate pentru apărarea lor.

În secolul XIII teritoriul acesta a fost numit Țara Năsăudului, iar din a doua jumătate a sec. XV, Valea Rodnei. Autorul susține că în timpurile vechi a fost locuit exclusiv de Români și că la anul 1038 nu existau aici nici Sași, nici Secui și nici Unguri. Abia la 1061 Bela I înființează aici două abații pentru Benedictini, și de aci împreună cu acești călugări pătrunde pe văile Someșelor. Românii i-au primit ca pe niște prietini creștini, cari îi vor ajuta împotriva invaziunilor păgâne, de aceea nu le-au opus nici o rezistență. Pe de altă parte, nici pătrunderea Ungurilor nu s'a făcut printr'o campanie de cucerire. După ce au pătruns pe Someș, își institue la Dej un conducător cu titlul de voevod și comite de Zonuk. Curând după așezarea lor aici, au o cionire cu hoardele Cumanilor pe cari le înfrâng la satul Chiraleș. După pătrunderea Ungurilor, sătenii din

Ținutul Năsăudului au devenit iobagi caștrenși, fiind încorporați castrului regal Dobâca.

Pe văile Someșelor existau o serie de mănăstiri cari înainte de sciziunea bisericilor erau de rit grecesc. Sub influența Benedictinilor ele ajung sub dominație occidentală și stau sub jurisdicțiunea abatelui dela Mănăstur (Cluj). La anul 1103, când se înființează episcopia dela Alba-Iulia, aceasta pretinde supremația și pentru aceste mănăstiri benedictine, așa ajunge în conflict cu acești călugări, cari în semn de protest părăsesc temporar Ardealul, trecând astfel unele din aceste mănăstiri în mâna altor ordine.

Autorul e de părere că din cauza veșniciei primejdii a năvălirilor, locuitorii băștinași au părăsit regiunile Bărgăului, Țara Bârsei și Turnu Roșu. Pe aceste locuri deșerte au fost aduși la 1141 și 1161 coloniști din Flandra, cu scopul de a fi paznicii la graniță. După năvălirea Tătarilor, pe la anul 1243, moșile Fata, Becina și Țaga sunt donate comiților Lentink și Hermann; această donație a dus la procese cari au durat mai mult de un secol.

Germanii colonizați în Țara Năsăudului întemeiază la 1206 orașul Bistrița, pe care-l fortifică numai după căderea Constantinopolului. Mai târziu, Sașii tind să pună stăpânire pe regiunile românești, însă au de întâmpinat rezistența Românilor.

La 1453, Ladislau Postumul dăruiește regiunea Bistriței lui Ioan Huniade, iar Rodna fratelui soției lui Ioan, lui Mihai Szilágyi. Sașii se revoltă, Matei Corvinul pentru a-i liniști le-o dă lor la 1464. În urma răscoalei Românilor, regele Matei a încercat să asigure o egală îndreptățire cu Sașii; aceasta n'a fost însă deloc respectată. Iar rezultatul acestor lucruri a fost anularea de drept a autonomiei Țării Năsăudului care a fost încorporată regiunii Bistriței. Pentru acest lucru s'a dus o luptă între elementul românesc și săsesc timp de 2 secole și jumătate, până la instituirea regimentului austriac de grăniceri.

În ultimele 14 pagini dă în anexă 9 documente referitoare la chestiunile de mai sus. Gh. V.

Hermann Tontsch, *Die Honteruspresse in 400 Jahren*. Festschrift der Buchdruckerei Johann Götsch Sohn. Brașov, 1933, in - 8°. 113 p.

Tipografia de sub teascurile căreia au ieșit la lumina zilei primele cărți și gazete românești din Ardeal, a împlinit 400 de ani de existență. Cu ocazia aceasta de sub teascurile aceleiași tipografii seculare, a apărut sub îngrijirea d-lui Hermann Tontsch un studiu, care cuprinde întregul istoric al acestui institut de arte grafice. Lucrarea aceasta a d-lui Tontsch, este însă mai mult decât un simplu studiu asupra tipografiei; ea este o istorie a cărții din Ardeal. Autorul caută să culeagă toate datele existente asupra acestei tipografii și mai ales cele relative la cărțile cari s'au tipărit aici. Pentru aceasta folosește mult „Bibliografia română-ungară“ a lui Andrei Veress.

Din însuși felul cum se prezintă acest volum, din punct de vedere tehnic, ne putem da seama de gradul de dezvoltare la care a ajuns această tipografie.

Clișeele sunt executate, în mod ireproșabil, în atelierele celui-lalt mare institut săsesc de arte grafice din Ardeal, Krafft & Drotleff din Sibiu.

În cele ce urmează, voi da un scurt rezumat al lucrării, căutând să evidențiez părțile închinat lucrărilor românești tipărite aici.

În introducerea care este intitulată „Salut cetitorului“, arată pe scurt importanța tiparului, pornit dela început bazat pe faptul că invenția acestei „arte regale“ de către Guttenberg, și mai ales aducerea ei de către Honterus în Ardeal, „e un moment important din punct de vedere cultural și industrial-comercial, în general pentru întregul răsărit și în special pentru Sași“.

Urmează capitolul I, închinat lui Ioan Honterus, în care acesta este tratat ca umanist și reformator.

Ioan Honterus personal, este întemeietorul primei tipografii din Ardeal, a fost primul ei proprietar și maestru. El aduce în Ardeal această artă regală a lui Guttenberg la anul 1533. Cele mai precise date asupra întemeierii tipografiei le găsim la cronicarul sas, Andrei Oltard. Acesta spune că Ioan Honterus s'a întors dela Basel în anul 1533, pe la sărbătoarea Sf. Margareta, care cade la 13 Iulie, aducând cu el mai mulți turnători de litere și tipografi. Astfel își instalează atelierul în casa părinților săi.

Cât timp a fost în viață, nu și-a scris niciodată numele pe cărțile tipărite în tipografia sa. Cum în timpul acela nu exista altă tipografie în Brașov, e sigur că toate lucrările tipărite atunci acolo, au ieșit din tipografia lui Honterus.

E de asemenea sigur, că arta aceasta a învățat-o în anul 1532 la Basel, în vestita tipografie a lui Ioan Frobenius, lucru care reiese în mod clar dacă comparăm tipăriturile ambelor tipografii. Dealtfel, acesta a și fost scopul plecării sale la Basel. În afară de aceasta el a fost și un talentat gravor în lemn. Xilografiile din Cosmografia sa, au fost lucrate de el personal.

Nu s'a putut preciza încă în mod sigur anul în care a apărut prima carte aici, în tot cazul între 1533 și 1535.

După câte știm azi, din cele 30 de lucrări ale lui Honterus, 26 au fost tipărite în Brașov.

Rolul cel mai important l-a avut această tipografie în propaganda reformațiunii printre Sașii ardeleni. Ea a fost o reală unealtă pentru propagarea ideilor reformei și ale umanismului.

O urmare a înființării acestei tipografii a fost crearea morii de hârtie la 1546, unde fabrică hârtie polonezul Hanns Früh sau Frue. Aceasta a fost prima fabrică de hârtie din Ardeal și Ungaria.

Capitolul următor tratează despre Walentin Wagner, al doilea proprietar al tipografiei.

După moartea lui Honterus, la 1549, tipografia este adminis-

trată câțiva ani de către moștenitorii săi, abia la 1553 trece în proprietatea lui Wagner. Acesta, ca și Honterus, a fost un om foarte învățat. După ce studiază la Cracovia, se duce la Wittenberg unde ia contact cu Melancton și cu Luther. Aici, sub supravegherea directă a acestora, învață limba greacă. Dealtfel, influența lor se resimte și în lucrările lui Wagner, în cari, ca și Honterus, împărtășește ideile umanistice.

După moartea lui Wagner, urmează câteva decenii obscure. Între anii 1557—1579, se tipăresc aici noi ediții de ale lucrărilor lui Honterus și Wagner. Pentru noi Români, epoca aceasta este de o deosebită importanță, căci acum se tipăresc aici primele cărți românești din Ardeal. În anii 1561—1562 se tipăresc cele 4 evanghelii în românește, iar la 1580, Luca Hirscher tipărește, prin diaconul Coresi, o evanghelie și o carte de predici. Nu se știe însă cine a fost proprietarul tipografiei în timpul acesta.

Aruncând apoi o privire recapitulativă asupra secolului al XVI-lea, scoate în evidență importanța acestei tipografii. Comparând-o cu celelalte tipografii din cuprinsul regatului ungar, ajunge la concluzia că aici au văzut lumina zilei 12% din toate tipărițile acestui regat.

În alt capitol aruncă o privire și asupra proprietarilor din secolul al XVII-lea. Vedem că se perindă pe la această tipografie tot oameni cu suprafață, cari ocupau demnități importante printre Sași. Astfel e Mihail Hermann, consilier princiar, P. Pfanenschmied, J. Jekeli, etc.

Vorbește apoi despre proprietarii din secolul al XVIII-lea. În cadrul acestui capitol tratează în mod special despre Dr. Lucas Seuler von Seulen și angajații săi.

La anul 1798 tipografia trece în proprietatea familiei nobile von Schobeln. Dar acum, din cauză că tipografia din Cluj a primit monopolul tipăririi cărților școlare și din cauză că cenzura a început să persecute tipografiile săsești, aceasta este în declin.

În sfârșit, la anul 1833, tocmai la 300 de ani după înființare, tipografia trece în proprietatea Familiei Gött, și anume a lui Ioan Gött, ai cărui urmași au perfecționat-o cu cele mai moderne mașini și o conduc până în zilele noastre.

Intr'un capitol aparte tratează despre ziarele și periodicele eșite din tipografia Gött, între anii 1837 și 1933. Capitolul acesta e o prețioasă contribuție la istoria ziaristicii ardelen, prin înșirarea și descrierea acestor periodice. Un alt capitol este închinat calendarelor tipărite aici, iar cel din urmă capitol, cuprinde cele mai importante tipăriți românești din sec. XVIII și XIX. În total, până la anul 1886, s'au tipărit aici 100 de lucrări românești, majoritatea cu caractere chirilice. Și astfel ajunge la concluzia lui Fritz Teutsch, că prin această tipografie, Sașii au avut un rol important în propagarea culturii printre Români.

Gh. V.

D. Georg Hoffmann, *Die griechisch-katholische Gemeinde in Breslau unter Friedrich d. Gr.* (Comunitatea greco-catolică din Breslau sub Frederic cel Mare). — Druck und Verlag Wilh. Gottl. Korn, 1925, în - 8°, 107 p.

Autorul bazat pe o serie de izvoare cari i-au stat la îndemână, face istoricul comunității bisericii orientale, de durată destul de scurtă, din orașul silezian, Breslau. Trebuie să observăm încă dela început că autorul este în lucrarea aceasta victima unei confuzii destul de mari. Și anume, confundă termenii greco-catolie și ortodox. Este o confuzie pe care o întâlnim foarte des la autorii din Apusul Europei, unde greco-catolicii propriu ziși, sunt cunoscuți numai sub numirea de „uniți“.

Autorul se ocupă de această problemă a comunității bisericii ortodoxe din Breslau, a cărei amintire mai există doar în mintea celor cari s'au ocupat direct de ea. În introducerea studiului, arată izvoarele de cari s'a servit și caută să le critice. Cel mai important izvor este „Acta historico-ecclesiastica“ a lui W. E. Bartholomeu.

După primul războiu silezian, din cauza boicotului austriac, comerțul are mult de suferit. De aceea Regele Frederic vrea să organizeze la Breslau niște târguri de mostre, pentru a atrage negustorii din Ungaria și Polonia în Silezia. Pentru înfăptuirea acestui lucru, începe o vic propagandă prin ambasadorii și reprezentanții săi. Reprezentantul său din Veneția, Cataneo, anunță că a obținut promisiunea că se vor stabili în Silezia mai multe familii de greci, macedoneni și alți negustori de religie orientală, dacă li se va garanta, pe lângă alte privilegii, libertatea religioasă. Cataneo formulează pretențiile acestora în 7 puncte, și le trimite regelui. Acesta dându-și seama de importanța imigrării negustorilor în Silezia, cere anumite precizări dela Cataneo. În Aprilie 1744 apare un reprezentant al lor cu o scrisoare de recomandare dela Cataneo către ministrul Münchov, acest reprezentant a fost Arhimandritul Ananias conte de Zaccho. Să fi fost oare acesta într'adevăr reprezentantul negustorilor? Este privit cu prea mult scepticism, mai ales de către generalul Dohna. Deserie apoi tratativele cari au avut loc între ministrul Münchov și Dohna de o parte și Zaccho și Maingau de altă parte. Se vede din aceste tratative că se speculau și interese personale, anume, Zaccho cere să se înstăurească un episcopat, ba chiar un arhiepiscopat, pe care doria să-l ocupe chiar el.

Din concluzie reiese însă, că aceste tratative n'au avut nici o legătură cu întemeierea comunității.

Wendt zice că ea ar fi luat naștere din inițiativa a patru negustori din Transilvania și Ungaria de sus, originari din Macedonia, cari făceau des drumuri mai ales spre Lipsea. Ei cer să li se permită să-și țină un preot care să officieze sfintele slujbe după obiceiul lor și să-și întrețină și o școală confesională. În urma acestei intervenții ia naștere comunitatea la 1742, când există aici deja un preot, cu numele de Jacob. S'a discutat mult și această chestiune. Comunitatea ortodoxă în formație, și-a găsit aici în Breslau

un mare sprijinitor în editorul I. I. Korn, care acordă mari credite comunității și îi tipărește o serie de cărți de dogmă și organizare bisericească. Autorul descrie câteva din aceste tipărituri. Remarcă că în această editură, a apărut sub îngrijirea lui C. G. Hoffmann, o ediție grecească a „Mărturisirii ortodoxe“ de P. Movilă.

Prima liturghie a avut loc la 10 Mai 1744 în curtea „Pokoy“, celebrată fiind de trei preoți. Descrie apoi amănunțit aranjamentul interior al capelei și felul celebrării slujbei.

Vorbind despre viața acestei comunități, arată că ea nu s'a putut desvolta, deoarece regele a părăsit planul organizării târgului. Totuși, la 1750 fiind în perspectivă o nouă așzare de negustori de religie răsăriteană, se încep tratative între preotul din Lipsca, Theoclet Polydes și ministrul Münchov. Polydes cere privilegii pentru toate popoarele de religie răsăriteană, precum și o serie de libertăți formulate în 14 puncte. Ca răspuns la acestea i se trimite o copie a diplomei din 1743.

La 1754 ei obțin și un loc pentru cimitir, precum și concesiunea de a-și instala un clopot la capelă.

Despre viața constituțională a comunității ne putem forma o imagine dintr'o scrisoare a patriarhului din Constantinopol, adusă de moldoveanul Visarion, care a fost ales preot al acestei comunități pe timp de trei ani. Comunitatea nu depindea de nici unul din Patriarhi, momentan cerea confirmarea preoților dela cel din Ierusalim. Deși s'a încercat de către Cataneo și apoi de către Polydes să fie atașată patriarhiei din Constantinopol, tradiția acestor credincioși a fost mai puternică.

La anul 1743 li s'a permis să-și țină și un învățător, existența lui ne este însă confirmată numai la 1755. Cei cari doreau să-și continue studiile se înscriau la gimnaziul reformat care dela 1776 poartă numele regelui Frederic. Acest gimnaziu era o atracție pentru fiii de negustori, fiindcă avea și un pension. Înșiră câteva nume de elevi de religie răsăriteană, vorbind apoi în general despre această școală.

Din cauza politicii vamale a lui Frederic față de Saxonia, mulți dintre negustorii aceștia emigrează. La 1781—1782 preotul Makarios Stephanos se plânge că nu mai are decât o singură familie și cere să fie făcut preot militar. Cererea i-a fost respinsă. Când moare ultimul comerciant, capela se închide temporar, până când moștenitorul său, aduce un alt preot, pe Constantin Chrysantos, care a fost într'un veșnic conflict cu susținătorul său pe care-l teroriza. Acest preot a fost de mai multe ori expulzat, și în cele din urmă trece la catolicism și intră în rândurile ordinului minoriților. El a fost ultimul preot al comunității ortodoxe din Breslau din care n'a mai rămas nici o urmă.

O afluență de credincioși ortodoxi a mai cunoscut orașul Breslau în timpul războiului mondial, dar atunci în lipsă de preoți, credincioșii se adresau preoților luterani.

Gh. V.

Pr. Gheorghe Cotoșman, *Din trecutul Bănătului*. Cartea I: *Studiu introductiv de istorie național-bisericească*. Timișoara, 1934, in - 8°, 131 p.; Cartea II: *Comuna și bisericile din Sânnicolaul Mare*. Timișoara, 1934, in - 8°, p. 133—244; Cartea III: *Comuna și bisericile din Comloșul Mare și Lunga*. Timișoara, 1934, in - 8°, p. 245—390.

O prețioasă contribuție la istoria Banatului, sunt cărțile publicate de părintele G. Cotoșman în ciclul „Din trecutul Bănătului”. Prin documentarea lor temeinică și prin aparatul eritic, pe care se bazează, sunt de neapărată trebuință pentru cercetătorii trecutului acestei provincii.

Cartea I-a cuprinde un studiu introductiv de istorie național-bisericească și a fost închinată răposatului Episcop al Aradului, Grigorie Gh. Comșa, care i-a scris și prefața.

Autorul expune rezultatele mai multor învățați români și străini cari s’au ocupat de aceste chestiuni.

Incepe cu formarea și așezarea provinciei, ia apoi pe rând: urmele omului preistoric, Agathirșii, Geto-Dacii, cucerirea și împărțirea Daciei, arătând aici că primul care a folosit numele de Banatul Timișan — Banatus Temesvariensis — a fost învățatul Marsigli. Vorbind de castrul și orașul Morisena, pune originea acestui nume în legătură cu numele Mureșului, dar și cu numele tribului dacic al Morasianilor, arătând că a fost așezat pe locul Cenadului de azi. Tot despre Morisena spune — după Kogutovitz — că ar fi fost capitala lui Attila. Intr’un capitol special vorbește despre voievozii Banatului și despre imigrarea Ungurilor în Transilvania, arătând că populația de aici era organizată atunci în voievodate sau principate și chinezate. Prin urmare la venirea Ungurilor, aceștia i-au găsit bine organizați din punct de vedere politic. În continuare ni-l descrie pe Glad care a luptat împotriva Ungurilor.

Schițând starea bisericii din Dacia Traiană până la venirea Ungurilor, amintește de episcopia dela Siscia, de episcopul Teofil, despre care, bazându-se pe spusele lui P. Maior, susține că ar fi fost Român, apoi de Ulfila ș. a. În ceea ce privește Biserica română în raport cu creștinarea Ungurilor, arată influența covârșitoare a Răsăritului în determinarea Ungurilor de a se creștina, și găsește că „în veacul al X-lea, Românii au pe lângă o organizație bisericească superioară și o bogată și intensă viață mănăstirească”. Descrie apoi nivelul ridicat din punct de vedere al vieții naționale și religioase de sub stăpânirea lui Achtum, care scoate Banatul de sub hegemonia regelui Ștefan al Ungurilor. El este însă decapitat de Unguri în urma trădării lui Cenadinus care ajunge acum comite suprem al țării lui Achtum. Vorbind de originea acestor doi, ajunge la concluzia că ambii au fost Români, ieșiți din sânul poporului. Un alt capitol este închinat mitropoliei ortodoxe dela Timișoara, expunând mai ales argumentele lui Tincu-Velea, care crede că aceasta e episcopia dela Cenad strămutată aici, după înființarea episcopiei catolice. G. Popovici o crede mai curând continuarea celei

dela Vodița. În legătură cu acesta descrie și propaganda de catolicizare întreprinsă de Unguri prin sec. XIII printre Români, pentru ca astfel să-i poată mai ușor maghiariza. Așa s'a și întâmplat. Nobilii cari s'au catolicizat, s'au contopit în masa ungurească, iar cei cari au rezistat, au fost coborâți în rândul țăranilor. Schițează apoi etapele de cucerire a Banatului de către Turci, caracterizându-l în continuare dominațiunea turcească asupra acestei provincii în culori destul de negre — așa cum e în general prezentată de istoriografia ungurească și germană, dar care, *privită din punctul nostru de vedere, nu a fost mai rea decât dominațiunea ungurească sau austriacă, dimpotrivă, a fost mai tolerantă* (vezi: G. Birăescu, Banatul sub Turci. Timișoara, 1934). La 21 Iulie 1718 prin pacea dela Passaroviț, Banatul ajunge sub dominațiune austriacă; acum încep Ungurii să se așeze în număr mai mare în această provincie. Habsburgii încep să împeștițeze localitățile Banatului cu o serie de Germani, pe cari îi colonizau aici în detrimentul populației băstinașe, care a fost determinată de acest fapt să ia o atitudine dușmănoasă față de noua stăpânire. În treacăt amintește și de Românii veniți aici din Țara Românească și Moldova, a căror imigrare n'a fost însă pe placul stăpânirii austriace. Ajungând vorba de Sârbi, spune că imigrarea lor a început mai intens numai după anul 1421, când au fost atrași de dărnicia regilor unguri. La venirea lor, Românii aveau o organizare bisericească, în sânul căreia au primit și pe noii coreligionari, cari la rândul lor, când preoții români au început a se rări ne-au întins mâna frățeste. Am stat apoi sub jurisdicțiunea lor bisericească până la reînființarea mitropoliei românești la 1865.

La sfârșitul cărții dă o listă a mitropoliților și episcopilor români și sârbi cunoscuți, din Timișoara.

* *

Prima monografie propriu zisă din ciellul acesta, este aceea a comunei și bisericilor din Sănnicolaul Mare.

După ce descrie comuna de azi, îi face pe scurt istoricul. Arată că pe locul de azi al comunei, ar fi existat în trecut un castru al legiunii XIII Gemina. Istoria acestei comune se confundă pentru epoca mai veche cu istoria Cenadului, împreună cu care făcea parte integrantă din vechea cetate Mureșană (Morisena), distrusă de Tătari la 1241. Pe urmă s'a ridicat pe locul Sănnicolaului de azi, cetatea Sf. Nicolae sau Sănnicoară. Ea a fost la început proprietatea familiei Cenad, iar mai târziu a trecut în posesiunea episcopului catolic din Cenad. În August 1552 cetatea ajunge sub dominațiune turcească, iar biserica i-a fost transformată în moschee; lângă ea a fost școala ienicerilor.

Până la 1782, toți primarii acestei comune au fost Români, ceea ce dovedește o majoritate a lor aici. După ce trece la 1718 sub stăpânire austriacă încep să imigreze Sârbii; la 1752 au fost colo-

nizați Șvabii; iar mai târziu Români din jurul Abrudului, Macedo-români și Greci din Macedonia. Se ocupă apoi de familia macedo-română Nacu; de drepturile de târg ale comunei; de greutățile pe care a avut să le sufere în timpul revoluției dela 1848. În 1849, când ia ființă voievodina sârbească, comuna primește numele de Sânnicolaul-Mare-Sârbesc, dar la sfârșitul secolului XIX își recapătă vechiul nume.

După procesele verbale ale primăriei, înșiră aici pe toți conducătorii comunei dela 1877 până azi. Arată apoi că locuitorii comunei după naționalitate, sunt: Români, Germani, Sârbi, Unguri, Evrei și Țigani; iar după confesiuni: ortodocși, greco-catolici, luterani-evangelici, reformați, unitarieni, mozaici, bapțiști și nazareni. Dă o listă a intelectualilor ieșiți din această comună și apoi un tablou statistic al locuitorilor, după naționalități și confesiuni.

Făcând un scurt istoric al parohiei ortodoxe-române, afirmă că la 1333 exista aci organizație parhială, și ar fi vorba de cea ortodoxă-română (II, p. 175). La imigrarea Sârbilor și Grecilor, aceștia au intrat în comunitatea bisericească a Românilor. Dela 1848, Românii și-au manifestat dorința de a se despărți de ei. Descrie apoi bisericile monumentale și crucile comunei din toate punctele de vedere. Dă lista protopopilor și preoților, făcându-le și câte o scurtă biografie. Vorbind despre arhiva bisericească, arată toate actele ce se găseseră în ea, dintre cari cel mai vechiu este datat dela 1747. În câte un capitol aparte se ocupă și de parohiile celorlalte confesiuni din comună, cari toate însă, sunt cu mult mai recente. La sfârșitul cărții, reproduce în anexă „Suferințele preotului Ioan Piuariu-Tunsu Molnar, descrise de Petru Maior.

În cartea III, părintele Cotoșman se ocupă de comuna și bisericile din Comloșul-Mare și Lunga.

Urmând acelaș plan ca și în monografia comunei Sânnicolaul-Mare, face întâi o descriere a comunei, apoi dă și istoricul. De data aceasta, lipsindu-i în parte documente, se bazează pe demografie și pe tradiția românească și afirmă, că vechii locuitori ai regiunii, au fost totdeauna Românii. În sec. XV, alături de iobagi români de aici sunt amintiți și nobilii de rang inferior. Arată apoi încercările Ungurilor de a șterge orice urmă de românism din această provincie. Sub dominațiunea turească ea se ținea de sandjacul Cenadului. La 1720 imigrează Sârbii. Combate apoi părerea aceloră cari susțin că la origine ar fi existat în această comună o populație sârbească și numai după aceea ar fi venit Românii. Aduce o serie de dovezi pentru a arăta vechimca elementului românesc aici. La 1781 comuna ajunge proprietatea macedo-românului Nacu. La 1791 au fost colonizați și aici Germani. Treipătrimi din locuitorii comunei sunt Români, restul Germani, Unguri, Țigani, Sârbi, Bulgari și Evrei. Dă aici și un tabloul al populației după naționalități și confesiuni.

Despre parohia românească din această comună, cele mai vechi știri le avem dela 1702, cu toate acestea ea este tot atât de veche ca însaș comuna. La venirea Sărbilor, aceștia se încadrează, ea peste tot, în comunitatea bisericească a Românilor.

Ca și în monografia Sănnicolaului, descrie și bisericile acestei comune, din toate punctele de vedere. Dă și aici o listă a preoților și învățătorilor confesionali, făcându-le și câte o scurtă biografie. Despre parohiile și bisericile celorlalte confesiuni tratează mai pe scurt.

La sfârșitul acestei cărți reproduce în anexă, diploma Nr. 14345—1811, dată de împăratul Francisc I lui Iosif Nacu.

Așteptăm apariția celorlalte monografii cari urmează să întregască ciclul acesta.

Gh. V.

I. C. Atanasiu, Pagini din istoria contemporană a României. Mișcarea socialistă. Vol. I. București, 1933.

În sensul modificării introduse în regulament prin votul ședinței plenare dela 16. V. 1933, am onoare a Vă atrage atențiunea, domnilor colegi, asupra publicațiunii recente a d-lui I. C. Atanasiu, *Pagini din istoria contemporană a României*, vol. I: *Mișcarea socialistă*, care cuprinde o serioasă contribuțiune la istoria contemporană a României.

Autorul ei a înțeles să culeagă din frământările sociale-politice ale ultimelor două decenii din secolul trecut (1881—1900) un prețios material documentar, pe care își întemeiază întreagă lucrarea, întrefesută și cu amintiri personale, fără ca acestea din urmă să-l fi împiedecat prea mult în năzuința de a ține seamă de postulatul obiectivității istorice.

Cine vrea să aibă o ieoană mai deplină și mai colorată a sbuciumărilor vieții românești dela sfârșitul secolului al XIX-lea, nu va putea ignora acest început de mișcare socialistă, destul de important prin consecințele și repercusiunile lui, întrucât a izbutit să aibă influență nu numai asupra tagmei muncitorilor, ci și asupra păturei intelectuale, contribuind la crearea unor noi curente de opinie publică.

Mișcarea socialistă inițiată la Iași, în 1881, era sprijinită la început de un grup de nihilști ruși ca și de Basarabeni refugiați de sub cnutul țarismului. La București i s'a atașat însă în scurtă vreme (1884) o pleiadă de intelectuali — fii ai aristocrației și burgheziei indigene — întorși dela studii din centrele Apusului cu ideologie complet revoluționară.

Cu toate acestea, conducătorii mișcării și-au dat repede seama de necesitatea de a se adapta condițiunilor specifice ale țării. Astfel ea a fost naționalizată prin abandonarea succesivă a frazei revoluționară și prin tactica izbutită a încadrării în contingentele sociale-politice ale României. Meritul acestei epurațiuni și naționalizări revine mai ales conducătorilor: I. Nădejde și V. G. Morțun

cari, luptând pentru a instaura în toate domeniile vieții de stat, domnia legilor, au izbutit a imprima acțiunii socialiste dela 1881—1900 un caracter legalist și a o abate din drumul ei revoluționar dela început. Tendința aceasta legalistă străbate ca un fir al Ariadnei întreg cuprinsul volumului de față, ceea ce face ca el să se prezinte în lumina simpatică a unui util instrument de persuasiune pentru ideea de legalitate și ordine în stat, în acelaș timp de combatere a curentelor anarhice și extremiste.

Aceste calități ale I-ului volum cari se vor perpetua, sperăm, și în volumele următoare, anunțate din partea autorului, mă îndeamnă, Domnilor Colegi, a Vă ruga să binevoiți a lua în considerare și publicațiunea aceasta în propunerile ce se vor înainta ședinței plenary pentru distribuirea marelui premiu al statului, Gheorghe Asachi.

București, 17. V. 1933.

I. Lupaș.

Suciu Coriolan, Corespondența lui Ioan Maniu cu Simion Bărnuțiu 1851—1864. Blaj, 1929.

Editorul arată în prefață că a tipărit corespondența aceasta cu sprijinul „d-lui ministru Sever Bocu“, pe cheltuiala comitetului serbărilor Unirii (Mai 1929).

Sunt în total 108 sersori, păstrate în Biblioteca Centrală Arhidiecezană din Blaj. Publicarea lor sporește cunoștințele privitoare atât la viața lui S. Bărnuțiu — despre care aflăm că fusese luat în combinație pentru scaunul episcopesc din Gherla — cât și la unele momente din frământările politice și ziaristice ale timpului (*Concordia* lui Sigismund Papp).

Publicarea corespondenței e precedată de un studiu introductiv, cuprinzând biografia lui Ioan Maniu (1833—1895). Acest studiu putea fi ceva mai concis. Textele reproduse din scrisori fiind publicate ca anexe documentare în partea a doua, ar fi fost suficient a se face trimiterile corespunzătoare la paginile din anexe, unde se află reproducerea lor integrală.

Studiul introductiv ar fi fost de dorit să fi rămas scutit de aluzii politice, cari înfățișează într-o lumină puțin prielnică obiectivitatea autorului.

Astfele, la pag. 47—98 amintind că S. Bărnuțiu a sfătuit pe nepotul său Ioan Maniu, să nu treacă „în Țară“, reproduce din scrisoarea acestuia: „Consiliul dat de a nu merge nici într'un caz în Țara Românească, îl primesc cu mulțumire, pentru că știu că acela e mai bun. Io încă am fost sempre de acea părere, ma am și zis de multe ori, că mai bine voi rămâne la coarnea plugului în Ardeal, decât să mă duc la ura și batjocura fraților de peste Carpați“. Editorul profită de reproducerea acestor cuvinte, spre a face o reflecțiune, ce ar fi putut lipsi, spunând anume că „în cursul războiului mondial d. Iuliu Maniu, marce său fiu, a fost consecvent înțeleptului său tată... În schimb a făcut, la momentul oportun, descălecarea politică făurind cel mai puternic și popular organ de

guvernământ, pe care l-a avut vreodată Țara Românească: partidul național-tărănesc“.

Această alunecare de pe cărămida obiectivității istorice spre meleagurile mlăștinoase ale actualității politice, este, de altfel, explicabilă prin influența covârșitoare a mediului și a împrejurărilor, în care a fost tipărită corespondența lui Ioan Maniu cu S. Bărnău.

Ștefan Lupșa, *Istoria bisericească a Românilor bihoreni*. Vol. I. până la 1829. Oradea, 1935.

Studiul d-lui profesor Ștefan Lupșa începe cu înșirarea celor mai vechi și mai nesigure amintiri, privitoare la situația bisericească a Bihorenilor. Aminteste pe *Ursu* care, în calitate de episcop al Românilor de sub stăpânirea avară, a luat parte la sinodul ecumenic VII din anul 787, nu uită nici de episcopul *Ieroteiu*, cel hirotonit la 950 de către patriarhul Teofilact din Constantinopol, cu toate că lipsește indicațiile necesare, spre a-l putea aduce în vre-o legătură cu Bihorul. Nu lipsește însă dovezile documentare despre populația românească, de baștină în această regiune și despre așezămintele ei, a căror urmă se află și în registrul judecăților dela Oradea (1201—1235). Mai multe familii nobile din Bihor erau de origine românească; printre ele Teleky, Bornemisa și chiar faimoasa familie *Tisza*, care (după istoricul maghiar Bunyitai) purta pe la 1675 numele *Crainic*. Preoți români încep a fi amintiți documentar la 1349, când episcopul latin al Orăzii încuviințează prin diploma dată cneazului Petru din Vintire (I. Holod) scutire de slujbele și dările iobăgești pentru câte un preot din fiecare sat. Vocozii din Remetea, a cărei biserică ar fi fost clădită în secolul XII, erau asaltați de catolici încă din 1315 cu propuneri de unire (p. 61). Protopopii apar pe la începutul sec. XVI; numele episcopilor locali, sub ascultarea cărora se găseau acești protopopi, a rămas până acum necunoscut, lipsind orice amintire precisă despre existența lor. Abia la 1641 se face amintire de preotul *Avram din Burda* (în regiunea Beiușului) înzestrat cu titlul și jurisdicția de episcop al Bihorului, supus însă nu numai superintendentului din Alba-Iulia, ci și protopopilor calvini din Bihor. Avea deci o situație destul de strâmtorată. Influența calvinismului s'a afirmat mai puternic în Nordul, decât în Sudul Bihorului. Lipsa mare de preoți români a putut fi exploatată de sinoadele calvine din Debrețin, Oradea, Diosig, Zălau și Satu-Mare, hirotonind ele dela 1631—1696 câțiva preoți români, dintre care însă la 1727 nu mai trăeau decât doi (Ioan de Ciutelec și Petru din Chișlaz).

Proselitismul calvin slăbește după ce Bihorul cade sub stăpânirea turcească (1660), la adăpostul căreia încep a se strecura aici vlădici sârbești (ortodocși). Episcopia greco-catolică a Muncaciului contribuie și ea, prin Iosif de Camillis (grec din Chios † 1706) și vicarul său Isaia din Atos, la descalvinizarea unor preoți români din Bihor. Isaia cutreerând, cu suită de 14 oameni înarmați, satele

din Bihor și din țara Oașului ca să facă propagandă pentru unire cu biserica apuseană, întâmpină împotrivirea Oășenilor, cari l-au ucis (1703). La mănăstirea Biesadului se păstrează până în timpul de față un tablou înfățișând scena feroasă când țărani din Oaș îl taie cu topoarele.

La începutul stăpânirii habsburgice e amintit episcopul Efrem Banianin între anii 1692—1706 ca unul care ar fi păstorit Bihorul ortodox, apoi ademenit de agenții propagandei catolice și lunecat spre unire, ar fi fost alungat de însuș patriarhul din Carloviț. Revenind asupra acestui Banianin, autorul exprimă (în revista *Biserica Ortodoxă Română*, n-rii 5—6 din 1935) părerea că nu ar fi fost episcop ortodox la Oradea, ci la *Petrovaradin*. În decretul împăratului Leopold din 4 Martie 1695 el are titlul de „*Episcopus Varadiensis et Agriensis*“ (Hurmuzaki, vol. V, p. 441). Această părere cearecă să o răstoarne d. *Nicolae Firu*, cunoscutul cercetător al trecutului bihorean, într'un studiu publicat în revista „*Legea Românească*“ din Oradea: *Fost-a Efrem Banianin episcopul Orăzii?* — întâmpinare reprodușă și în broșură aparte. Pe lângă toată silința laudabilă a d-lui Firu de a dovedi cu argumente, culese din izvoare contemporane, temeinicia vechii păreri, pe care d-sa o susține, rămâne faptul necontestat că din anii păstoririi lui Efrem la Oradea înainte de 1698 — anul apostasiei sale — nu s'a păstrat nici o dovadă sigură despre activitatea lui și nici unul dintre preoții audiați mai târziu în cursul frământărilor religioase din Bihor nu putea să-și aducă aminte de numele lui. Acest fapt este de natură a justifica bănuiala, exprimată de d. profesor Lupăș cu privire la presupusa lui păstorire bihoreană. În schimb documentul dela 1735, cuprinzând jalba mitropolitului catolic din Caloccea împotriva *vlădicului sârbesc din Petrovaradin*, care se numea „*palam et publice*“ și *Episcopus Agriensis*, nu poate fi invocat ca dovadă convingătoare pentru împrejurări anterioare cu patru decenii. Urmează deci a se mai continua cercetările până la o limpezire deplină a chestiunii controversate.

La cârma reînviatei episcopii latine fiind așezat Aug. Benkovics, acesta avea obiceiul să ademencască preoți români la procesiuni catolice, împreunate cu benchetuiuri și ospețe. Când a încercat Secuiul Pavel Laslo, așezat la Beiuș (1712) să propage unirea prin sate românești, în multe locuri nu a fost primit, iar preoții cari au îndrăznit să stea cu el de vorbă, au fost bătuți de țărani (p. 33). Iar protopopul din Lunca Bărgăului, venind în ajutorul năpăstuitului său coleg, *protopopul Ioan din Velența*, arestat de către haiducii lui Laslo, porni cu preoții și țărani adunați la Velența o adevărată revoluție împotriva unirii.

Izbutind episcopul Aradului, Vincențiu Ioanoviei să obțină dreptul de a face vizitațiuni canonice prin Bihor, a întâmpinat multe piedeci din partea episcopului catolic, oamenii căruia, în două rânduri, i-au ucis caii. În vara anului 1727 se face o amănunțită cercetare, al cărei rezultat este că *toți* Românii erau atunci ortodocși.

Încercând și urmașul lui Ioanovici, episcopul Isaia Antonovici, să facă asemenea vizitațiuni canonice în Bihor, fu împiedecat de *episcopul catolic*, contele *Pavel Forgách de Ghimeș*, care era în acelaș timp și *prefect al județului Bihor*. Acesta argumenta, că Antonovici nu ar avea ce căuta printre Românii bihoreni, cari nu ar fi ortodocși, ci uniți. Antonovici izbutește să obțină o comisiune de anchetă (Februarie—Martie 1737), în cursul căreia lui i s'a interzis a comunica cu credincioșii săi din Bihor. Astfel atotputernicul episcop-prefect Forgách a fost în stare să îndrume lucrările anchetei, după bun placul său, și să trimită la Viena raport că Românii din Bihor sunt uniți. Episcopul Antonovici fu oprit a mai cerceta Bihorul, iar Forgách se căsnea să ademenească preoții români, dăruindu-le bani și postav pentru reverendă („mundur“) dintr'o fabrică, ce înființă la Finiș (1738) și instituind un vicar unit în persoana Macedoneanului *Meletie Covaciu*, care fusese preot ortodox în Diosig, de unde l-au alungat însă credincioșii săi, după ce au prins de veste că s'a unit (1736). Cercând să facă și el vizitațiuni canonice, a fost rău primit de săteni (1750—1751).

Energicul episcop al Aradului *Sinesie Jivanovici* izbuti să cercezeze cu asistență militară satele din Bihor. Când Forgách a vrut să-l atace, i-au sărit în apărare trupele sârbești din cetatea Orășii. Cu sprijinul Vienii obținut o nouă comisie de anchetă, prezidată de mitropolitul catolic din Caloce. După cercetări de doi ani (1754—1756) rezultatul acestei anchete a demonstrat că nu erau în Bihor decât 2—3 sate cu un total de 255 familii unite. Maria Teresia dă ordin (29 Sept. 1758) că unde se află uniți, biserica satului să fie a lor, iar ortodocșii să-și clădească alta; unde sătenii nu s'au declarat nici ortodocși, nici uniți, să li se trimită preot unit.

În cursul anchetei țărării nu voeau sau nu puteau da răspunsuri lămurite la întrebările comisarilor. Ca să scape din încurcătură, îi rugau să se adreseze cu asemenea întrebări preoților cari dădeau și ei răspunsuri evasive sau ignorante. Unul spunea că „și-a pierdut cartea“, altul că „nu-i filosof, să știe astfel de lucruri“. La întrebarea dacă mai este un loc între raiu și iad, preotul din Pociovești (I. Popa) răspundea că *mai sunt 24 de „vămi ale văzduhului“*. La întrebarea, cine este capul bisericii crștine, un preot bătrân răspundea că ar fi „*împărăteasa Rusiei*“ urmând, firește, să fie dojenit pentru acest răspuns. Alt preot întrebat, dacă ține cu episcopul dela Arad, sau cu cel dela Oradea, răspundea: „*cu care va ținea și satul*, pentru că altfel mă alungă“...

La 1777 se institui ca episcop unit al Bihorului Moise Dragoș, cu toate că nu erau în Bihor decât 4—6000 credincioși uniți. Dragoș fu chemat la Viena spre a i se cere părerea, cum s'ar putea promova unirea în Bihor. Dela Viena s'a întors cu instrucții, să răspândească unirea pe calea persuasiunii, a căutat însă a o răspândi mai mult cu sprijinul prefecturii județului. La 1780 Maria Teresia a înțeles a-i oferi și alt sprijin material important dăruindu-i în regiunea Beiușului un domeniu de 136.000 *jughere catastrale*. După

acest dar împărătesc a sporit numărul uniților în Bihor, în cursul secolului XIX și XX, încât până în timpul de față s'a urecat la 50.000 față de 200.000 ortodocși. Mulți au lunecat spre unire atrași de beneficii materiale, ceea ce îl îndeamnă pe autor să citeze cuvântul din Apocalips: unde-i stârvul, acolo se adună vulturii... Textele germane și latine, reproduse din documente contemporane, ar fi trebuit traduse în românește (p. 45, 105, 109 ș. a.) spre a înlesni înțelegerea și cititorilor lipsiți de cunoștința acestor două limbi.

Episcopia ortodoxă a Orăzii era cărmuită de un consistor, în fruntea căruia se găsea câte un arhimandrit ca Arsenie, care se intitula pe la 1714 „*exarha dela Oradea Mare*“, sau de câte un protopop al Orăzii. La 1699 acest consistor ocrotește pe preotul Luca, alungat de uniți din Mărgău (lângă Huedin), dându-i ca răsplată pentru jertfele lui întru apărarea ortodoxiei, parohia Buntești cu drept de succesiune familiei, care a beneficiat de parohia aceasta până la 1923, când a decedat preotul Terentie Papp. Prin rescrip-tul împărătesc din 28 Febr. 1792 consistorul ortodox al Orăzii fu luat în bugetul statului, cu suma anuală de 1300 fl. Ca președinte al acestui consistor fu instituit, prin circulara episcopului arădan, Pavel Avramovici, din 24 Aug. 1793 Teodor Arsiei, protopopul Orăzii, iar ca asesori: preotul Ioan Clintoc din Velența și Ioan Bőjthy din Oradea, întregindu-se apoi în ședința de constituire (30 Aug. 1793) cu doi asesori supleanți, în persoana protopopului Ioan Șteff din Beiuș și a preotului Nicolae Poinar din Peștea. Acest consistor ținea lunar câte două ședințe. În afară de chestiunile administrative bisericești, avea mult de lucru cu judecarea proceselor de divorț și cu împăcarea neînțelegerilor din familiile credincioșilor. Astfel de cazuri erau atât de numeroase, încât au putut da naștere unei chiuituri populare: Hopa-țopa, pân'la popa, dela popa la vlădica pentr'o vorbă de nimica! Al doilea președinte al consistorului din Oradea a fost distinsul Mihail *Manuilovici* (1805—1829) care a purtat cu vrednicie lupta pentru apărarea ortodoxiei și în Bihor și la Arad. Român de origine (Manuilă) a funcționat ca învățător la Oradea înainte de a se preoți; după activitatea sa importantă dela Oradea și Arad a urecat scaunul episcopesc al Vârșetului, unde avu prilej să ocrotească pe tânărul și talentatul Andrei Șaguna.

Starea bisericească a Românilor din Bihor o ilustrează autorul prin numeroase și caracteristice extrase din procesele verbale, redactate în ședințele consistorului dela Oradea asupra chestiunilor privitoare la cultura, la impozitul numit „sidoxie“, la nedreptățile ce se făceau iobagilor și preoților români dijmuiți și unii dintre ei atât de săraci, încât nu aveau cu ce-și cumpăra nici măcar „un petec de hârtie“ și la curentul de românizare al ierarhiei, curent încoronat de izbândă prin alegerea lui Nestor Ioanovici ca episcop la Arad în 1829.

Stefan Pop, *La trecutul diezezei Caransebeşului*. Vol. I. Caransebeş, 1932.

În acest studiu de 110 pagini autorul examinează informațiile privitoare la ultimul episcop al Caransebeşului, înainte de stăpânirea austriacă în Banat: Moise Petrovici (1716—1727) care e înfățișat ca unul rămas din timpul stăpânirii turcești. Deaceea fruntașii clerului și ai chinezilor bănățeni cereau la 10 Februarie 1717 noii stăpâniri din Timișoara îndepărtarea lui pentru motivul că „ține totdeauna rânduiala turcească”. La locul ce ar fi rămas vacant prin îndepărtarea lui Moise aspira un oarecare Petronie, confundat cu Petronie Popovici, întâiul paroh unit al Timișorii (1734) și sprijinitorul proiectului de a se înființa, la 1738, în Moldova Nouă, lângă Dunăre, o episcopie unită, cuprinzând 15—17 sate, proiect care nu s’a înfăptuit. Candidatul de episcop la Caransebeş în 1717 ar fi fost arhimandritul Petronie, egumenul mănăstirii Segarcea (1726—1732) bănuît și el pe la 1724 de a fi îmbrățișat unirea cu biserica apuseană. La 1759 e amintit la mănăstirea Strehaia arhimandritul Mitrofor Teodosie „de neam din Caransebeş”. Autorul mai examinează în cap. V știrile privitoare la episcopul Daniil, amintit la Făgăraș și la Strehaia (1673—1679), în cap. VI cele privitoare la episcopul Caransebeşului Moise Petrovici, iar în ultimul capitol (VII) pe cele relative la sinodul bănățean, ținut în 1721 la Timișoara.

Gheorghe Ciuhandu, *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raf. Pagini mai ales din Istoria Românilor Crișeni (1830—1840)*. Arad, 1935.

Este o temeinică monografie istorică având o extensiune de XXX pagini introductive, urmate de 387 pagini expunere și o considerabilă documentare (p. 385—633). Un indice de persoane, altul de materii, precum și înfățișarea analitică a cuprinsului (p. 635—702) încheie această voluminoasă publicație istorică, al cărui autor este unul dintre cei mai pricepuți și mai strădălnici cultivatori ai istoriei regionale dela granița de Vest a României întregite. A publicat părintele Ciuhandu și până acum o serie întregă de valoroase monografii istorice pentru lămurirea trecutului românesc din Crișana. Aceasta însă le întrece pe toate nu numai prin proporțiile extensiunii, ci și prin metoda scrupuloasă de cercetare atentă a tuturor izvoarelor accesibile autorului, care a ținut să fie cât mai bine documentat asupra fiecărui amănunt și să nu facă afirmațiuni, în sprijinul cărora nu ar avea la îndemână dovezi documentare. Cartea aceasta, scrisă cu netăgăduită temeinicie, este proprie să-i asigure părintelui Gheorghe Ciuhandu un loc de frunte printre cercetătorii trecutului românesc.

În paginile introductive, arată autorul, câte și ce fel de propuneri s’au făcut în cele din urmă 6 decenii pentru preparativele necesare unei monografii istorice, prin care să poată fi înlăturată

„marea lacună în istoria diecezei“ Aradului, apoi indică arhivele cercetate și alte izvoare ce i-au stat la îndemână pentru culegerea materialului, pe temeiul căruia a clădit lucrarea de față, și în sfârșit face pomenire de toți cei ce l-au încurajat să scrie această monografie „prenumerând“ — după obiceiul din vechime — 249 exemplare.

Expunerea istorică începe prin a da câteva amănunte despre starea culturii românești dela granița de Vest în deceniile prime ale secolului XIX, când s'a tipărit în tipografia din Buda, dela 1797—1817, nu mai puțin de 104 publicațiuni românești și peste 16 cărți rituale. Scopul acestei intensive activități culturale era — după cum afirmă cu dreptate omul școalei, Dr. Gheorghe Popa — să pregătească prin cultură calea influenței politice ungaro-austriace asupra Românilor așezați în afară de granițele monarhiei habsburgice. Asupra celor din lăuntrul acestor granițe influența politică se exercita direct prin opera seculară de convertire la catolicism. Românii din Crișana, ea și cei din Banat în secolul XVIII, s'au putut însă apăra mai cu succes decât cei din Transilvania, fiind ajutați în rezistența lor și de către ierarhia sârbească, înzestrată, încă dela 1695, cu însemnate privilegii. Dar când se afirmă curentul românesc cerând, la 1814, așezarea unui Român la cârma episcopiei Aradului, politica vieneză nu întârzie a sprijini curentul acesta. După moartea episcopului sârb Pavel Avacumovici împăratul Francisc I a trimis episcopului unit din Oradea Samuil Vulcan o scrisoare tainică (5 Dec. 1815) [descoperită de răposatul profesor Avram Sădeanu] prin care-l invita pe Vulcan să-i caute pentru scaunul vacant al episcopiei un Român de ispravă, care să fie aplicat și capabil a îndupleca pe Românii arădani, să primească unirea cu biserica apuseană. Un astfel de Român ortodox, firește, n'a putut descoperi Samuil Vulcan, care neizbutind cu această încercare îndreptată asupra episcopiei întregi, a început a-și întinde mreșile asupra câte unui sat, înscenând în 1825 o răscoală a țăranilor din Șepreuș, cărora le promisese a-i scăpa de domnul feudal urgisit, dacă vor trece cu tot satul „la unație“. După moartea celui dintâi episcop român al Aradului, Nestor Ioanovici, care n'a părăsit decât un an și 13 zile (†21 Febr. 1830) a urmat o sedisvacanță de 5 ani, timp potrivit spre a fi exploatat în interesul catolicismului dominant și în paguba ortodoxiei românești.

Părintele Ciuhandu subliniază că tocmai în anul 1830 încetează apariția cărților românești, de un pronunțat caracter ortodox, în tipografia din Buda, iar la 1843, când vremelnica stăpânire rusească e nevoită a părăsi Principatele Române, în eparhia Aradului începe a se deslănțui „marele și brutalul asalt catolicizant“ producând frământări cari au neliniștit „întreg deceniul al patrulea al veacului trecut“.

Din expunerea documentată iasă bine la iveală toate intrigile ofensivei maghiaro-catolice, a cărei unealtă fusese episcopul Samuil Vulcan dela Oradea, împotriva bisericii ortodoxe dela periferia de

Vest a pământului românesc. Episcopul Gherasim Raț, deși lupta cu mijloace smerite, a reușit să-și apere turma credincioșilor ortodocși, zădărniciind scopurile politicii austriace dela Viena și ale celei ungurești dela Buda. Inmugurirea culturii românești era ocrotită, în această regiune, de așezămintele bisericești-scolare ale ortodocșilor în măsură mai însemnată decât de ale uniților, la căarma cărora se încuibase „precinginea maghiarizării”. Paralela între cei doi ierarhi luptători, îl înfățișează pe Gherasim Raț, a cărui personalitate fusese până acum dată aproape cu totul uitării, în colori deosebit de luminoase.

Ioan C. Filitti, Vlădica Luca († 1629) strămoș al poetului buzoian **Vasile Cârlova** (1809—1811). București, 1935, p. 14.

Vlădica Luca, mitropolitul Ungrovlahiei, „autor de versuri și copist de evanghelii” era grec de origine, se născuse în Cipru. A păstorit ca episcop la Buzău (1583—1603) și ca mitropolit al Ungrovlahiei (1604—1629). Nepotul său Lorenzo (Lorinț † 1622) se căsătorise cu Voica, fiica lui Dobromir din Vernești, din care s’a născut postelnicul Jipa († 1657) căsătorit cu Nastasia, sora lui Ionașco și Dumitrașco din Clociți și Vernești. Fiul acestora, logofătul Stanciu, zis Cârlova, după ce refăcu biserica schitului Izvorani, al cărui ctitor fusese vlădica Luca, mai trăia încă la 1704. Nepotul său Stanciu Cârlova, (vtori paharnic la 1734 și 1745) a avut doi fii (Constantin și Ioniță) și o fiică Stăneuța, măritată după Costa zis Saegiu (polcovnic 1735). Iar fiul acestora Ioniță II. Cârlova vel medelnicer și ispravnic de Buzău (1809) s’a căsătorit a doua oară cu Sevastița, fiica clucerului Vasile Lăcusteanu († 1827) din care s’a născut poetul Vasile Cârlova și sora sa Elena, măritată cu Alecu I. Florescu (vel logofăt în 1842).

Astfel se lămurește că poetul Vasile Cârlova nu era din Târgoviște, cum afirmaseră cei mai mulți istorici literari, ei din Buzău.

Acest studiu, publicat de d. Filitti la 1923 în *Convorbiri Literare* și reprodus acum în broșură se distinge, ca toate cercetările autorului, prin informație exactă și multilaterală, care-i dă putința să precizeze o seamă de amănunte. Nu lipsește nici generalizările luminoase, cum este cea relativă la *originea dreptului de protimisii*: „Proprietatea în trecutul românesc era familială și în indivizie între membrii familiei, seborători dintr’un autor comun... Cât de frumoasă era această veche concepție! Câtă înțelegere cuprindea despre puțină însemnatate a individului, trecător o clipă pe pământul care rămâne! Ceeace, față cu urmarea nesfârșită a veacurilor, poate avea măcar o aparență de durată, este familia, care cuprinde șirul întreg al tuturor generațiilor ei repede trecătoare. Semnul existenței acestei familii este pământul de care este legată și dela care-și împrumută și numele său „scilitaia”. Indivizii moștenesc moșia. Au datoria s’o păstreze, s’o adauge și s’o transmită urmașilor. În sistemul indiviziei un risipitor, un nevolnic este repede înlocuit prin

frații lui de moșie... Invers, nu intră în moșie cine vrea și cum vrea. Ca să intri în moșie, trebuie să intri în familie, prin căsătorie, înfrățire, adopție. Numai dacă membrii familiei, consultați, voesc să lase un loc liber în mijlocul lor, poate să-l ocupe și un străin de familie... Eșirea din devălmășie este rară, iarăși caracteristică trecutului nostru, de câteori un moșnean se ridică, prin avere sau influență, deasupra semenilor săi. El simte nevoia de a se diferenția și în ce privește stăpânirea pământului, de a se individualiza, de a se hotărâni... În ierarhia timpurilor vechi salturi nu se prea făceau. Înainte de a intra în cariera dregătorilor mai însemnate, un neam făcea un fel de stagi, care consista oarecum în întărirea sa economică. Influența politică venia după ce, prin munca surdă a câtorva generații, un neam își asigurase o deplină neatârănare materială. Așa a fost cu urmașii mitropolitului Luca. Timp de 6 generații s'au înstărit, retrași în provincia lor și abia în a șaptea intră și ei în slujbele mai importante“.

Merită deosebită atențiune și constatarea privitoare la puterea de asimilare a neamului românesc care „a desnaționalizat și contopit în sânul său toate neamurile străine, cu care a venit în atingere. Firea primitoare a Românului, marca lui indulgență pentru slăbiciunile omenesti, îngăduința în aplicarea legilor, bogăția țării, privilegiile ei fermecătoare, vastul orizont al câmpiilor ei au exercitat o atracție deosebită. Și astăzi încă, până și din Occidentul mai civilizat, străini, cari vin cu gândul de întoarcere în patria lor, rămân deabinelea în pământul țării noastre, de care, cu toate scăderile ei, nu se mai pot despărți. În a doua generație nepoții eipriotului Luca erau românizați, iar după 200 de ani, din urmașii lui a răsărit unul din Românii în sufletele cărora tot trecutul neamului, cu gloriile și durerile lui, a fost mai adânc altoit“.

Ioan Moța, 42 de ani de gazetărie. Orăștie, 1935.

Intr'o broșură de 88 pagini zugrăvește părintele protopop Moța dela Orăștie soarta ziarelor sale populare „*Libertatea*“, „*Foaia Interesantă*“ și „*Tovărășiu*“, cari atinseseră înainte de războiu cel mai mare număr de abonați țărani, pe care l-a putut înregistra vre-un ziar tipărit în limba română. Cât de mult se identificase părintele Moța cu ziarele populare, — cărora a izbutit a le da ființă și suflet din sufletul său entusiast, — arată și împrejurarea că, după ce a părăsit în cursul războiului mondial Transilvania, în 1915—1916 tipărea *Libertatea* la București, iar în 1917, ajuns într'o misiune politică în America, o tipări și la Cleveland timp de două luni de zile în vara acestui an, împreună cu adaosul „*Foaia Interesantă*“.

Amintirile părintelui Moța prezintă interes deosebit ca prețioase „contribuțiuni la istoria gazetăriei populare din Ardeal și Banat“.

Gheorghe Stoica, *Calvarul unui gazetar*. Orăștie, 1934.

Publicistul Gheorghe Stoica și-a tipărit într'un volum de 272 pagini amintirile din timpul când colabora la *Tribuna* din Arad, apoi la *Lupta* din Budapesta. Pentru un articol publicat în acest ziar contra renegatului Constantin Burdia și contra liceului maghiar, construit cu bani românești în Caransebeș, a fost condamnat Gh. Stoica la un an și jumătate temniță de stat. Suferințele sale din temnița ordinară din Budapesta și din cea de stat dela Seghedin, sunt descrise amănunțit și cu talent. În deosebi partea a treia a volumului, — purtând motto luat dintr'un cântec popular „Seghedine, Seghedine, Dumnezeu cum te mai ține?” — cuprinde informațiuni lămuritoare asupra felului, cum erau tratați publiciștii români și slovaci, condamnați la tot pasul de către justiția maghiară, la temniță de stat, adeseori pentru motive prea puțin serioase. Cartea d-lui Gh. Stoica e de netăgăduită valoare, atât ca izvor de informațiune, cât și ca lectură deosebit de înviorătoare.

Szentmártoni Kálmán, János Zsigmond erdélyi fejedelem élet- és jellemrajza. (Viața și caracterul principelui transilvan Ioan Sigismund). Cristur (Odorhei), 1934, p. 357.

Această monografie istorică, privitoare la personalitatea și epoca lui Ioan Sigismund — produsul căsătoriei politice încheiate de Ioan Zápolya cu Izabela, fiica regelui polon Sigismund, — se prezintă ca rezultatul unui premiu publicat de *Societatea Literară Unitară* (Unitárius Irodalmi Társaság). Autorul arată în prefață că prof. univ. Emerie Lukinich din Budapesta i-a pus la dispoziție foarte bogat material inedit, cules din arhivele Vienei.

Chiar dela început face tonul cărții impresie de panegiric. Autorul nu-și ascunde intenția de a-l reabilita pe Ioan Sigismund, spulberând numeroasele învinuiri ce i s'au adus și atribuindu-i gloria de a fi introdus „razele eterne” ale reformei religioase în „noaptea maghiară” din Transilvania, sbuciumată atunci de cumplite sfâșieri politice și morale. Pentru caracterizarea Sașilor citează cu predilecție opinia lui Zápolya, că poporul acesta se îndoaie totdeauna după bătaia vântului, căutându-și numai folosul propriu, iar patria, dacă trebuie, și-o reneagă... Căsătoria cu Izabela a fost încheiată la 31 Ianuarie 1539, prin comisarii lui Zápolya care, neputând călători în Polonia, și-a așteptat mireasa la Alba Regală, unde a fost încoronată la 2 Martie ca regină a Ungariei. Fiul lor Ioan Sigismund, s'a născut la Buda, în dimineața zilei de 7 Iulie 1540, când tatăl său, pornit la luptă contra lui Ștefan Mailat Făgărașanul, era bolnav la Sebeșul Săsesc, unde după un întreit atac de apoplexie a și răposat (21. VII. 1540), lăsându-și soția văduvă la vârsta de 21 ani și copilul — orfan de 14 zile.

Gheorghe Martinuzzi a stăruit să nu se afle nimic despre moartea lui Zápolya până nu se va termina încăerarea cu Mailat. Cadavrul i-a fost transportat în taină la Buda și de aci la Alba Regală,

unde a fost înmormântat la sfârșitul lui Septemvrie. Tot acolo fu botezat copilul orfan, dându-i-se 3 nume: Ioan, Sigismund și Ștefan; acest din urmă la dorința Sultanului Soliman, care totdeauna îl va numi așa. Guvernarea Transilvaniei fu încredințată lui Baltazar Bornemisa. Micul Ioan Sigismund, proclamat rege al Ungariei în locul tatălui său, era împreună cu Izabela sub epitropisirea lui Martinuzzi și a lui Petru Petrovici. Capitala Ungariei impresurată de trupele lui Ferdinand Habsburgul, apelează la ajutorul lui Soliman, care, sosit la 26 August 1541, o preface într-o cetate de scaun a islamului. Fiindcă la Poartă se răspândiră știri tendențioase, că orfanul lui Zápolya nu ar fi băiat, ci fetiță, Soliman a porțit să-l vadă chiar în cortul său și luându-l în brațe, i-a vârat mâna pe sub scu-tece, prinzându-l de . . . , spre a se convinge de adevăr.

Sub cuvânt că de o femeie schimbătoare ca vântul și de un copil în scutece nu poate fi apărută Ungaria, Sultanul o preface în pașalâc. Pe Izabela o trimite cu fiul ei la Lipova, să ia în stăpânire Transilvania, promițând că îi va restitui și Ungaria când va fi Ioan Sigismund de 20 de ani. Astfel începe epoca de importanță politică mai accentuată a Transilvaniei, despre care autorul afirmă, că ar fi avut misiunea „să salveze pentru viitor ideea de stat național maghiar”. În dieta ținută la Debrețin (18. X. 1541) s'a invitat pentru întâia oară proiectul principatului transilvan independent de Ungaria. Dieta dela Turda (29. III. 1542) așternu temeliile organizării constituționale a acestui principat, iar cea dela 22. XII. acelaș an, recunoscând stăpânirea lui Ioan Sigismund, adresă lui Ferdinand rugămintea ca, dacă nu-i poate apăra pe Ardeleni, cel puțin să-i îngăduie să se apere singuri. Prin stăruința lui Martinuzzi, participară la dieta din Turda (1. VIII. 1544) și reprezentanți ai părților ungurene, devenind astfel fapt împlinit unirea lor cu Transilvania, în dietele căreia se votau legi valabile și pentru locuitorii acestor părți. Politica de duplicitate a călugărului Gheorghe Martinuzzi izbuteste cu ajutorul trupelor trimise în Transilvania sub comanda generalului Castaldo, să înduplece pe Izabella a preda coroana ungară la Turda (21. VII. 1551) și a părăsi țara. În schimb primește Martinuzzi titlul de cardinal, dar în curând plătește cu viața jocul politic, fiind ucis de oamenii lui Castaldo în Vinț. Sbu-ciumările Transilvaniei în timpul celor 5 ani de guvernare militară austriacă dau ca rezultat rechemarea Izabelei și a lui Ioan Sigismund la cârma țării, prin deciziunea unanimă a dietei din Sebeș (12. III. 1556). Cu ajutorul lui Pătrașcu cel Bun și al lui Alexandru Lăpușneanu s'a putut întoarce Ioan Sigismund în Transilvania, domnind aici împreună cu Izabela, care a decedat (15. IX. 1559) în vârstă de 40 ani.

Deși, înconjurat de buni sfetnici, — între cari 2 Români de origine: Mihail Csáky și Gașpar Becheși, exercitau influență însemnată asupra lui, — Ioan Sigismund, avea în cei dintâi ani de domnie o situație destul de grea și în politica externă, și în cea internă. Francise Zay, căpitanul dela Cașovia, cu trupe austriace neliniștea

comitatele ungurești dela Vest; după o înfrângere a oștirii ardelen (4. III. 1562), s'a ajuns la armistițiul din 12. IV. 1562, prin care fu nevoit să renunțe la comitatele Bereg, Ugocea, Sătmár, Șabolci și Solnocul de mijloc. În politica internă nici Sașii, nici Secuții nu-l sprijineau. Acești din urmă, obicinuiți din vechime să nu plătească alte impozite în afară de „darea boilor“, la 1543 fură siliți să contribuie și ei cu impozite în bani, la acoperirea cheltuielilor principatului. Martinuzzi a dispus a se face, cu asistență militară, (17. IV. 1546), fixarea impozitelor în scaunele secuiești rebele. Ferdinand le-a garantat însă (6. IV. 1554), respectarea vechilor privilegii. Secuții li-se spunea că, dacă ar ajunge Transilvania din nou sub stăpânirea lui Ferdinand, ei n'ar mai plăti impozite. Izbucnind o răscoală sângeroasă, Ioan Sigismund a reușit să prindă căpeteniile Secuților și să-i tragă în țăpă. Convocând apoi dieta la Sighișoara (20. VII. 1562), a luat măsuri pentru cercetarea cauzelor acestei răscoale și pentru remedierea lor. Secuții de rând și-au pierdut vechile privilegii, căzând la iobăgie și devenind birnici. Scaunelor li-s'a impus, să țină ședințe tot la câte două săptămâni pentru judecarea părilor, interzicându-li-se însă înoirea proceselor; cei nemulțumiți cu judecata scaunului, vor apela direct la principe. Răscoala pornită pentru „libertatea secuiască“ s'a terminat deci cu pierderea ei.

După răscoală s'a bolnăvit Ioan Sigismund și se zvonea că nu va mai trăi mult. Despot Vodă, vrând să profite de acest prilej, porni cu oastea moldoveană spre Trotuș, dar aflând că Ioan s'a însămănătoșat, s'a întors înapoi. Ștefan Tomșa a năvălit asupra lui cu ajutorul trupelor secuiești și l-a răpus (1563). Autorul amintește că și Despot a urmărit proiectul unirii Moldovei cu Muntenia și cu Transilvania, ca și Mihai Viteazul, având aceeași soartă. Comparația nu este nici potrivită, nici justificată. La rugămintea lui Ioan Sigismund, Sultanul a restituit în Moldova pe Alexandru Lăpușneanu (1564). Epizodul uciderii lui Despot înseamnă înfrângerea politicii ferdinandiste, iar reabilitatea lui Lăpușneanu — o nouă biruință a Sultanului Soliman. Acesta a fost ocrotitorul statornie al lui Ioan Sigismund căruia, prin importantul *athname* dela 1566, i-a asigurat domnia, iar Transilvaniei libertatea *de a-și alege* pe viitorii domni și a se cărmui după legile ei, dacă va răspunde fără greș tributul anual. Prin aceasta s'a pus temelie relațiilor politice dintre Poartă și Transilvania. Autorul exagerează când atribuie acest dar al Sultanului, ca un „mare merit neperitor“ al tânărului Ioan Sigismund. Se grăbește de altfel însuși a micșora pretinsul merit prin constatarea înregistrată pe aceeași pagină, că politica turcească a urmărit dismembrarea Ungariei și că pentru soarta Transilvaniei nu atât favoarea Sultanului, ci situația internațională a fost determinantă (p. 204).

În vara anului 1566, pornind Soliman în ultima sa expediție contra Habsburgilor, Ioan Sigismund, însoțit de 400 nobili, l-a întâmpinat la Zemun și a fost primit de două ori (29. VI. și 1. VII)

în cortul Sultanului, care l-a tratat părintește, oferindu-i cadouri bogate și mângăindu-l cu făgăduința că vrea să arate lumii întregi, cum vine Dumnezeu totdeauna în ajutorul orfanilor, văduvelor și năpăstuiților. Urmasul lui Soliman, sultanul Selim, i-a arătat aceeași bunăvoință. Sprijinit astfel din partea Turcilor, a putut să înregistreze și succese militare, luând Chioarul și Baia Mare, apoi s'a bolnăvit și în vara anului 1567, se credea că se va stinge „când cade frunza“. El însuș simțindu-și sfârșitul aproape, și-a făcut testamentul desemnând ca executori pe Mihail Csáky, Cristofor Hagymássy, Stanislau Nisovski și Gașpar Becheș. La 14. III. 1568, Selim i-a comunicat că încheind pace cu Maximilian Habsburgul, care s'a obligat să-i trimită anual câte 30.000 galbeni, s'a îngrijit și de soarta Transilvaniei, a cărei păstrare era una dintre preocupările lui de căpetenie, confirmându-i dreptul de liberă alegere a principelui. Tratatul matrimonial pentru mâna uneia dintre fiicele sau nepoatele lui Ferdinand au rămas fără orice rezultat, ca și cele pentru o proiectată căsătorie cu Margareta de Valois. Epilepticul Ioan Sigismund a murit (14. III. 1571), în chinuri grozave și a fost înmormântat (1. IV.), alături de mamă-sa în catedrala din Alba Iulia, unde i se vede și în timpul de față sarcofagul.

După expunerea peripețiilor politice ale acestei domnii sbuciumate autorul înfățișează în capitole deosebite stările economice-sociale, religioase și culturale din Transilvania dela mijlocul secolului XVI. Interesantă mărturisirea autorului că unitarienii, al căror număr e atât de disparent, nu pot să renunțe la visul lor, moștenit din frământările secolului XVI, că odată și odată lumea întreagă va fi străbătută de concepțiile lor religioase mai purificate... În domeniul vieții culturale — după opinia autorului — ar fi progresat Transilvania în timpul acestui tânăr principe, mai mult decât altădată, în cursul unui secol întreg. Faima lui de sprijinitor al culturii pătrunsesse și în străinătate. În orașul Sebeșul săsesc proiectase a înființa o Universitate, pentru a cărei organizare (1567) voia să cheme din Basel pe Caelius Curio, precum și alți învățați vestiți din Italia și din Germania. Dar boala și moartea prematură l-au împiedecat în realizarea acestui proiect.

Monografia se încheie cu un capitol despre caracterul acestui principe, înfățișat de contemporanul Francisc Forgách ca om iubitor de vin și căzut în melancolie, iar de Istvánfi ca un eretic, disprețuitor al dumnezeirii lui Isus, fiindcă sub înrăurirea medicului său Gheorghe Blandrata, când era pe patul de moarte, s'a lăsat înduplecat a primi unitarismul (arianismul). Dintre istoricii moderni Iulius Szekfű serie despre el ca despre un „fenomen al degenerării familiare“. Autorul, sprijinit pe alte mărturii contemporane, combate aceste caracterizări nefavorabile și ajunge la concluziunea că dacă Sf. Emeric, fiul I-lui rege ungar, a putut fi indicat la treapta de tip catolic al virtuților naționale maghiare, pentru ce nu ar putea fi și Ioan Sigismund, prin adâncă sa religiositate și nemărginitul său liberalism, idealul etern al spiritului protestant maghiar?

Constantin I. Karadja, *Die ältesten gedruckten Quellen zur Geschichte der Rumänen*. (Cele mai vechi izvoare tipărite cu privire la istoria Românilor). Sonderabzug aus dem Gutenberg-Jahrbuch 1934.

Autorul — cunoscut ca un pasionat cercetător al materialului istoric, din arhive străine, privitor la trecutul Românilor, — arată că de 25 de ani se străduiește să adune incunabule sau măcar copii fotografice anevoie de găsit prin bibliotecile noastre. Deaceia, atât cronicarii, cât și istoricii români moderni, când au citat texte din aceste izvoare medievale, ori le-au citat din ediții târzii ori din alte compilații. Rareori le-a fost dată puțința să vadă edițiile primare. Situația oficială i-a înlesnit autorului să vadă incunabulele câte se păstrează în Biblioteca de Stat din Berlin și din atenta lor cercetare să culeagă știrile de interes pentru istoria Românilor, știri pe cari le publică în acest studiu, însoțite de 15 elisee foarte reușite și de o conștiincioasă bibliografie privitoare la tipărituri dintre anii 1472 — 1490.

Importanța și utilitatea astorfel de studii, atât de puțin nume- roase în literatura noastră istorică, este mai presus de orice îndoială.

— —

Otto Brunner, *Oesterreich und die Walachei während des Türkenkrieges von 1683—1699*. (Austria și Țara Românească în cursul războiului cu Turcii din anii 1683—1699).

Autorul acestui studiu reprodus din publicația *Mitteilungen des Oesterreichischen Instituts für Geschichtsforschung*. (Comunica- rile Institutului Austriac pentru Cercetări Istorice) înfățișează re- lațiunile Țării Românești și ale Transilvaniei cu Casa de Austria în cursul acestui războiu, analizând materialul cules în mod con- știincios din izvoare și grupându-l în următoarele capitole: I) Antecedentele până la 1683; II) Tratativatele cu Șerban Cantacuzino 1683—1688; III) Constantin Brâncoveanu — Tratativate și lupte (1689—1691) și IV) Anii 1692—1699. Pacea dela Carloviț. În con- cluzie iasă la iveală dibăcia diplomatică a lui Brâncoveanu, care a reușit să înlăture proiectele de expansiune austriacă asupra Țării Românești. Reprezentantii împăratului dela Viena: Schlick și Öttingen primiseră instrucțiunea să pretindă ca Domnul Țării Ro- mânești să fie obligat a presta jurământ de credință atât împăratu- lui, cât și sultanului, iar succesorii săi să fie întăriți în scaunul domniei din partea ambilor suzerani. Se proiecta deci perpetuarea unei situațiuni de ambiguitate politică, asemănătoare în câțva cu cea dela începutul domniei lui Brâncoveanu. Dar acesta interveni pe lângă contele Kinsky cu rugămintea stăruitoare de a nu se face amintire despre Țara Românească în tratativatele de pace, căci i s'ar periclitat grav situația în fața Turcilor. Kinsky a recomandat împă- ratului (27. X. 1698) să țină seamă de intervenția lui Brâncoveanu și a avizat delegații austriaci la conferința păcii, să omită alineatul respectiv din instrucțiuni (28. X.). Avizul acesta îl primiră dele-

gații în ultima clipă, totuș la timp, spre a putea lăsa la o parte amin-tita pretențiune. Astfel a rămas Țara Românească neamintită în tratatul de pace dela Carloviț.

Franz Babinger, *Zwei türkische Schutzbriefe für Georg II. Rákóczi, Fürsten von Siebenbürgen, aus dem Jahre 1649. Mit zwei Lichtdrucktafeln. Extras de „Le Monde Oriental“, Upsala.*

După moartea lui Gheorghe Rákoezi I, întâmplată la 11 Octom-vrie 1648 (în vârstă de 57 ani), urmă la tronul Transilvaniei fiul său Gheorghe Rákoezi II, (născut în 1621), a cărui succesiune, încuviințată de mai înainte din partea Porții otomane, nu avea să întâmpine obstacole. O solie a lui, compusă din reprezentanți ai celor trei națiuni privilegiate (Sași, Secui, Nobili) s'a prezentat în primăvara anului 1649 la Constantinopol și, ducând tributul anual de 15.000 galbeni, a comunicat sultanului Mehemed IV — un copi-landru de 8 ani — vestea despre moartea lui Gh. Rákoezi bătrânul, în locul căruia a ureat tronul fiul său, la 23 Ianuarie 1649. Pentru îndeplinirea formalităților a fost trimis ca reprezentant al sultanului, sfetnicul său Mahmud, căruia i-au fost încredințate două acte so-lemne: unul mai scurt (berat) servindu-i ca împuternicire pentru misiunea sa, altul mai lung (ahdname), în care se cuprindea confir-marea noului principe. Amândouă aceste acte, — datate în „primele zile ale lunei Dschumadi II anul 1059“ — sunt reproduse în acest studiu, atât în faximil cât și în textul original turcesc și în tradu-cere germană. Din cuprinsul celui de al doilea merită să fie repro-duse aci câteva părți esențiale, cari arată cât de puțin oneroasă era suzeranitatea turcească în Transilvania pe la jumătatea veacului XVII:

„ . . . Deoarece Gheorghe Rákoezi — sfârșească-i-se zilele cu no-roc! — este Domnitor de ispravă, puternic, curajos și priceput în cărmuirea țării și a oamenilor și, fiindcă el, ca un slujitor cinstit și încercat al Inaltei mele Porți și ca un vasal, al cărui părinte a fost de asemenea principe al Transilvaniei, se arată vrednic de prietenia prea înaltei mele milostiviri și grații împărătești, dupăce stările ce-lor trei națiuni ardeleni l-au ales pe numitul ca principe al Transil-vaniei, în temeiul obiceiurilor cari dăinuiesc de mult în acea țară și după ce mai înainte, din zilele prea fericitului, în Domnul adormitului meu tată, în cer locuitorului și în paradis șezătorului sultan Ibrahim, — ta-tăl său, numitul Gheorghe Rákoezi împreună cu pomeniții baroni și cu stările celor trei națiuni au înaintat la Inalta Mea Poartă o cerere de obște, ca stăpânirea acestei țări după moartea lui Gheorghe Rá-koezi să fie cu milostivire încuviințată fiului său, numitului Gheor-ghe Rákoezi — sfârșească-i-se zilele cu bine! —, așa i s'a trimis în fe-lul obicinuit din partea mării noastre împărătești un înalt hrisov de înscăunare, precum și steag, sceptru (topuz) și haină de cinst. . . De acum înainte va fi principe al țării Transilvaniei des pomenitul Gheorghe Rákoezi — sfârșească-i-se zilele cu bine! — și mai marii și căpitanii țării, precum și stările celor trei națiuni, judecătorii ora-selor, supușii locuitori și oameni ai pomenitei provincii transilvane,

cei mici și cei mari, să-l socotească drept principe al lor, să i se supună în trebile cărmuirii și să nu lucreze împotriva îndrumărilor lui. Poruncile lui să fie primite fără nici o împotrivire și fără murmur, iar el să trăcăsească în bună înțelegere și în pace cu stările și cu nobilii din zisa provincie, arătând fiecăruia milostivire după starea lui, iar în trebile supușilor să pucească cu dreptate și să nu îngăduie a se face cuiva împotriva obiceiului vre-o sminteală ori vre-o nedreptate. Și dacă, după rânduielele împărătești de mai înainte i s'ar împlini sorocul de domnie al acestui principe al poporului din Transilvania ori pe altă cale s'ar ivi trebuința înlocuirii lui cu altul, atunci după luminatele mele rânduieli toți nobilii din Transilvania, precum și stările celor trei națiuni vor avea să aleagă pe unul dintre urmașii seminției domnitoare în Transilvania, care să fi crescut între dânsii, cunoscând datorile cărmuirii, și să-l înainteze la fericita Mea Poartă, ca să fie întărit din partea măririi mele împărătești ca principe al Transilvaniei. Să nu fie lăsați a se amesteca, fără voia stărilor din țară și a celorlalți locuitori, oarecari străini doritori de domnie sau oameni din afară cari ar râvni să ia domnia în chip volnic, fără a li-se cuveni, ci mai vârtos unii ca aceștia să fie izgoniți și nimiciti cu toată osârdia și grija. Și câtă vreme numitul principe și ceilalți mai mari și stări și tagme de locuitori ai Transilvaniei vor urma pe poteca supunerii și a omeniei și se vor ține pe calea ascultării și a slujirii, ca prietini ai prietinelor și dușmani ai dușmanilor mei, nici o rupere sau împiedecare a acestei întocmiri să nu fie. Locuitorii mei și îngrijitorii ținuturilor din vecinătate, nici alte trupe ale mele, pline de biruință să nu treacă nici în ascuns, nici fățiș granițele Transilvaniei, nici pe locuitorii și oamenii ei să nu-i prindă, nici averea lor să n-o prădeze sau răpească. Iar întrucât cei prinși nu s'au făcut musulmi, ci au rămas necredincioși, trebuie dați îndărăpt. De amândouă părțile să poarte cuvenita pedeapsă cei ce vor fi greșit împotriva apărării și siguranței. . . Dacă supușii din ținuturile aflătoare de multă vreme în bine păzitele mele state ar fi trecut în Transilvania, ei să fie trimiși îndărăpt în țara lor și să nu fie luați nici decum sub ocrotire. . . Și dacă împotriva voievozilor din Valahia și din Moldova, care se află cu Prea Înalta Mea Poartă pe picior de supușenie, de ascultare și vasalitate și prețuesc între ei legile prieteniei și ale vecinătății, s'ar ivi din vre-o parte vre-un dușman să-i atace și să le pricinuească pagube, atunci prin puterea ostirii sau, cum va cere trebuința, să li se dea ajutor și să fie păzite de orice pagubă ținuturile împărăției. . . Dacă ar dori principele Transilvaniei să se însoare, trebuie să aștearnă o cerere la picioarele Prea Înaltului nostru Tron și să nu încheie căsătoria înainte de a fi primit învoirea noastră împărătească. Intrucât principii din Polonia, Valahia sau Moldova ar dori să ia în stăpânire vre-un castel în Transilvania, să nu li se încuviințeze, ci ele să rămână la stăpânii lor de mai înainte. Și dacă vre-unul dintre voievozii Valahiei și ai Moldovei s'ar răsecula și ostirile noastre, obiceiuite cu biruința, ar porni împotriva lui, să nu i se dea adăpost în Transilvania, dacă ar porni într'acolo și să nu fie lăsat a merge nici în altă parte, ci să fie trimis la fericita Mea

Poartă. Tuturor musulmilor, cari s'ar găsi prinși în țara Transilvaniei sau în ținuturile ungurene aparținătoare ei, să li se dea libertate fără nici o răscumpărare în bani". (Pag. 140—149).

Walter Goetz, *Intuition in der Geschichtswissenschaft*. (Intuițiunea în știința istorică). München, 1935.

Autorul cercetează cu aparat critic rolul, pe care un curent nou al istoriografiei moderne îl atribuie intuițiunii. Aceasta singură ar fi în stare, să dea cercetătorului puțința de a privi în întregime realitatea istorică, fără a o mehaniza și atomiza, cum face de obicei raționalistii și pozitivistii, cercetători de amănunte. Constată, că cel dintâi dintre filosofi neoromantici, care a ridicat intuițiunea la treapta unui mijloc de cunoaștere și de cercetare metafizică, a fost filosoful francez Bergson.

Intuițiunea implică, însă, subiectivism câtă vreme știința cere obiectivitate. E o cerință de ordin moral. Dupăcum străduința către perfecțiune morală este o datorie chiar și pentru cei ce se îndoiesc a o putea atinge vre-odată, tot astfel obiectivitatea rămâne datoria oricărei cercetări științifice. A o abandona, ar însemna degradarea științei la un joc cu totul nesigur al intuițiunilor cari, oricât de spirituale, nu vor putea înlocui niciodată cercetarea științifică serioasă.

Făcând cuvenita deosebire între intuițiunea religioasă (mijlocul de contopire între uman și divin) între cea artistică (în stare să creeze realități superioare celor concrete) și între cea științifică, arată că aceasta din urmă a fost admisă și până acum sub diferite numiri, ca d. ex. „critică divinatorie" (Niebuhr), „puțință de pătrundere și dar de începere" (Humboldt), sau „experiență intelectuală" (Hegel) ș. a.

Dar știința fiind în domeniul rațiunii, pretinde cea mai mare certitudine posibilă. Deaceia metodele ei de lucru trebuie să fie exacte și controlabile, după materialul întrebuintat în știința istorică, deci după izvoare cari, fiind prea adeseori defectuoase, reclamă mijloace raționale pentru a fi tratate și întregite cu aparat critic. E clar că pentru a reconstrui trecutul, se cere ceva mai mult decât cunoașterea și critica izvoarelor. Inșuș Ranke amintind „degetul lui Dumnezeu în istorie", a recunoscut că enigma istoriei universale nu poate fi deslegată numai pe temeiul cunoștințelor culese din izvoare; a cedat deci, însă cu precauțiune, locul cuvenit și elementului irațional în istorie. Acestui element i se atribuie în timpul din urmă rol excesiv și se crede că numai cu ajutorul intuițiunii s'ar putea pătrunde în tainele lui.

Autorul arată că chiar pretenșii istoriei intuiționisti nu se pot dispensa de cercetarea și studiul izvoarelor; trebuie deci să facă apel la metoda obicinuită. Adevărat, că se întâmplă să scoată din izvoare lucruri mai puțin obicinuite, cum a făcut d. e. istoricul Ernst Kantorowicz care, voind să-l înfățișeze pe Frederic II, ca stăpânitor mondial (Weltherrscher), arată din izvoare, cum aderenții și curtenii săi

il ridicau alături de Christos, ca pe un al doilea mântuitor, fiind „genii egale cu îngerii, cari activează între Dumnezeu și oameni“. Alt istoric german, Brackmann, consultând aceleași izvoare, combate însă concluziile lui Kantorowicz.

Intuițiunea științifică nu poate să aibă decât rolul unei surori gemene alături de cercetarea rațională, cercând să întregască seria realităților cunoscute cu ceea ce poate rezulta din combinațiile ei, ca o realitate viabilă, proprie a fi demonstrată prin cercetări ulterioare. Numai diletanții își vor permite să construească, din impresii subiective, închipuiri cari nu mai aparțin științei, ci beletristicii istorice. A începe cu intuițiunea, înainte de a-și fi terminat rațiunea lucrarea sa, e o abatere comodă din calea problemelor dificile, fiind în orice caz preferabilă o expunere descriptivă lipsită de darul intuițiunii față de una isvorită din intuițiune, dar nesprijinită pe vre-un temei pozitiv. În știința istorică intuițiunea nu poate fi decât punctul culminant al eugetării științifice raționale, îndemnând pe istoric să se ridice la înălțimea, din care poate privi o problemă sau o personalitate în întregime și să năzuească spre o expunere artistică, proprie a împiedeca specialitatea sa istorică, să cadă la treapta unei simple meserii.

Astfel concluziile autorului nu se îndepărtează prea mult de constatările pe cari le făcea, la începutul secolului XX, Eduard Meyer în cunoscutul său tratat istoric-filosofic (*Zur Theorie und Methodik der Geschichte*. Halle, 1902), subliniind că „datoria primă și fundamentală a istoricului este lămurirea faptelor, cari au fost odată reale. Dacă nu-și îndeplinește această datorie, dacă nu cunoaște de ajuns faptele și întâmplările singulare, întreagă lucrarea lui devine fără obiect. Se întâmplă adeseori, să poată formula cele mai frumoase și mai adânci teorii și combinațiuni, încât pune publicul cititor în uimire. Dar toate acestea nu au nici o valoare, ei contribuie numai să ducă pe cititor în rătăcire, într'o lume de fantazii în locul celei reale. . . Dar, numărul faptelor și al întâmplărilor este în fiecare clipă *infin* și deaceia *nu pot fi niciodată cunoscute în totalitatea lor*, oricât ar fi de aprigă și de îngrijită cercetarea și strângerea materialului“ (p. 35—36).

Aurelian Socerdoțeanu, Marea invazie tătară și Sud-Estul european. București, 1933, pp. 89.

Dintr'o conferință, ținută la 19 Februarie 1932 în București la Institutul de Studii Sud-Est European, a dezvoltat autorul un documentat studiu, examinând cu atențiune și cu spirit critic atât datele izvoarelor contemporane, privitoare la acest eveniment, cât și diferitele opinii exprimate asupra lor în literatura de specialitate. După ce schițează legile și obiceiurile Mongolilor, arată care a fost rolul lui *Gingiz-han* „regele regilor“, cuceritorul Chinei, numit după căderea capitalei Peking (1215) și „flagelul lumii“. După moartea lui *Gingiz-han* (18. VIII. 1227) fiul și urmașul său *Ögödei* continuă cuceririle spre Apus. Până la 1240 marii duci ai Rusiei au

căzut în lupte, ori au devenit tributarii lui. Ducele Daniil al Galiei, refugiindu-se în Ungaria, a dat cu un motiv mai mult ofensivei pornite contra acestei țări. Europa era speriată de apropiata primejdie și prin bisericii se rostea rugăciunea: *a furore Tartarorum libera nos Domine*, după cum cu trei veacuri mai înainte obicinuiseră a se ruga creștinii: *ab Hungarorum iaculis defende nos Domine!*

Sunt urmărite în amănunte operațiile militare și drumurile de invazie în Polonia, Boemia, Ungaria și în țările Românilor. Cu privire la acestea din urmă autorul exprimă părerea corectă, că chiar dacă istoria lor se studiază pe provincii „e necesar să se studieze *in mod egal, paralel*, plecând dela aceeași idee directoare: teritoriul unitar și total, în care s'a desvoltat viața istorică românească“. Cu toate devastățiunile îndurate în deosebii de locuitorii Transilvaniei, precum și de cei din Sudul și Răsăritul Carpaților, în legătură cu această mare invazie, încep a se ivi știri mai lămurite cu privire la populația românească de baștină în aceste țări, aflată fie sub suzeranitatea ungurească, fie sub cea cumană. Existența ei aci, din timpuri străvechi, e neîndoielnică. În Sudul și Răsăritul Carpaților ea trece de sub Cumani sub Tataři „seăpând astfel printre degete suzeranității ungare“.

Ungaria distrusă nu mai avea nădejde să scape de cetele năvălitorilor, când se ivi norocul neașteptat al morții marelui han Ögö-dai, decedat în urma unei beții strașnice (11. XII. 1241). Ambițiosul Batu, fiul lui Ciuci, — primul născut al lui Gingiz-han, — dispuse atunci în grabă retragerea Mongolilor, care a urmat în ordine deplină. Ungaria, slăbită nu numai prin marea invazie, ci și prin ceretele continue între Bela IV și fiul său Ștefan V, ea și prin viața destrăbălată a succesorului Ladislau IV, — a oferit pentru vocvozi țărilor românești, cel mai potrivit prilej, să înceapă luptele de neațărnare.

Expunerea sobră și echilibrată e urmată de un indice bibliografic, de un indice general și de o hartă, indicând drumurile de invazie ale celor trei armate: de Nord, de Centru și de Sud.

— . —

N. C. Bejenaru, *Politica externă a lui Alexandru Lăpușneanu*. Iași, 1935, p.130.

La Iași a apărut o carte despre *Politica externă a lui Alexandru Lăpușneanu*, al cărei autor, d. prof. N. C. Bejenaru încearcă și reușește, cu ajutorul documentelor contemporane, să înfățișeze personalitatea faimosului Domn al Moldovei, într'o lumină cu totul deosebită de aceea, în care fusese transmisă posterității prin literatura cronicărească și prin cea beletristică.

Departe de a fi fost un tiran sanguinar, cu nepotolită sete de a-și ucide boierii prin felurite chinuri rafinate, sau un vasal lipsit de voință și energie în fața preținsei suzeranități polone și a celei reale turcești, Alexandru Lăpușneanu apare din recenta publicație ieșeană, ca om cu sentimente creștinești, cu generositate și cu grije deosebită pentru biserică și școală, ea un domnitor iscusit, știind

să-și apere cu demnitate interesele țării și ale tronului, impunând respect aliaților și teamă adversarilor. Autoritatea lui se înălțase în unele împrejurări atât de sus, încât însuși regele Ungarici, Ferdinand Habsburgul, afla potrivit să îndrume dieta Transilvaniei a păstra bune relațiuni de vecinătate cu el și a-l ruga să-i fie mijlocitor în chestiuni dificile ce erau de rezolvat la Poarta otomană. Autorul face deci operă de dreptate istorică prin studiul său, reabilitând pe Alexandru cel urgisit până acum fără temeieri suficiente și înfățișându-l în lumina, ce i se cuvine, ca unei personalități proeminente — în mulțimea domnitorilor mărunți din cel mai sbuciumat veac al istoriei românești.

Autorul anunță, că într'un viitor studiu despre *politica internă a lui Alexandru Lăpușneanu*, va continua opera aceasta de reabilitare istorică, pentru a cărei îndeplinire e de dorit să găsească în acest domeniu argumente tot atât de solide și convingătoare, ca și cele culese din materialul documentar privitor la politica lui externă.

Dimitrie G. Ionescu, *Relațiile Țărilor Române cu Patriarhia de Alexandria*. București, 1935, pp. 68.

E o monografie istorică de două ori premiată: odată cu premiul „Hilel“, când a fost prezentată ca teză de licență, a 2-a oară cu premiul „Năsturel“. Lucrare conștiincioasă, temeinică și bine informată, în care autorul cercetează cu simț critic izvoarele și literatura istorică privitoare la relațiile Țărilor Române cu patriarhia Alexandriei, începând dela sfârșitul secolului XVI, când luminatul Meletie Pigas (1590—1601), în bune relații cu Mihai Viteazul, izbucnise a-l împăca pe acesta cu Turcii, iar pe Ieremia Movilă îl lauda ca pe un „înflăcărat apărător al evlaviei și al ortodoxiei“, făgăduind că va încerca să discute într'un sinod ridicarea bisericii din Moldova, *la rangul de patriarhie* — lucru pentru care se cereau cheltueli mari. Ieremia n'a mai avut liniștea necesară pentru această problemă de ordin bisericesc, rămasă neresolvată, iar Meletie a decedat la 13 Sept. 1601, în vârstă de 52 ani.

Urmașul lui Meletie, Chiril Lucaris, era un aprig luptător împotriva catolicismului; a predicat adeseori în Iași, București și Târgoviște. În chip de mulțămire a fost închinată patriarhiei din Alexandria mănăstirea Stănești din Văleea (1615). El s'a interesat și mai târziu, în calitate de patriarh ecumenic, de situația bisericii române, intervenind la 1629 prin cunoscuta sa scrisoare către Gavril Bethlen, ca un apărător a Românilor din Transilvania, amenințați de propaganda calvină. Sub pretext de a fi uneltit cu Cazacii luarea Constantinopolului, Chiril fu aruncat în închisoare și sugrumat (27. VI. 1638).

Despre succesorul său la Alexandria, Gherasim Spartalotis (1620—1633) nu se știe lămurit, dacă a trecut prin Țările Române, dar urmașul său Mitrofan Cristopulos (1633—1639) a decedat în Muntenia (20. V. 1639) la curtea lui Matei Basarab. În locul lui

ajunge patriarh al Alexandriei, Nichifor, fost mai înainte dascăl de preoți în Moldova (ieromonahul Nicolae Claroutzanos). El a murit în Moldova (April 1645). În locul lui a fost ales, prin stăruințele lui Vasile Lupu, Ioanichie (1645—1657), care în vrajba sa îndelungată cu Sinaiții făcea apel la Domnul Moldovei să-l ajute, fiind „singurul, care prin autoritatea sa putea impune încetarea scandalului“. În toamna anului 1655, seria patriarhul ecumenic despre Vasile Lupu că, deși se află închis în Iedicule, continuă încă să amenințe pe cei din Constantinopol și pe cei din Alexandria.

Urmașul lui Ioanichie, Paisie (1657—1678) a trecut prin Țările Române în iarna anului 1669—70. Mai deseori a trecut pe la noi patriarhul Partenie Prochoros (1678—1689), care la 16. V. 1680, fiind în București, institue pe marele postelnic Constantin Brâncoveanu ca epitrop al moșiei Segarcea, rugându-l să ajute „cu vorba și cu fapta“ pe omul patriarhiei, preotul Partenie, însărcinat cu administrarea acestei moșii, iar în Iunie acelaș an, înconștientă cererea lui Șerban Cantacuzino, ca biserica zidită de el la Cotroceni, să fie biserică domnească, autonomă. Când a tipărit mitropolitul Dosoftei o nouă ediție din „Dumnezeiasca Liturghie“ (1683) Partenie, fiind la Iași, n'a ezitat a-și da învoirea pentru traducerea în românește a textelor, ceea ce Dosoftei însemnează după liturghia Sf. Ioan Hrisostom, arătând că s'a tipărit această carte „cu blagoslovenia Sf. Sale Partenie, preafericitul și sfântul Părintele nostru oblăduitoriu și stăpân Papa și Patriarhul de cetatea cea mare, Alexandria și atot Eghiptul“. . .

Gherasim Palada, care a păstorit 22 de ani la Alexandria (1688—1710), a fost în strânse legături cu Constantin Brâncoveanu și cu Cantemireștii. Când a murit Constantin Cantemir, el l-a prohodit împreună cu patriarhii Dosoftei al Ierusalimului, Neofit al Antiohiei și Iacob, fost al Țarigradului. La 1692, când se făceau pregătiri pentru târnosirea mănăstirii Hurezi, cu hramul Sf. Constantin și Elena, Gherasim a ținut să-i închine un panegiric lui Brâncoveanu, laudându-l ca pe un „ales al lui Dumnezeu“ și asemănându-l cu împăratul Constantin cel Mare. La 1699, Gherasim veni din nou la București, să tipărească o carte de predici și panegirice, cu cheltuiala lui Brâncoveanu. Acesta a dat manuscrisul, spre cercetare, profesorului Mareu Cipriotul, dela Școala Domnească. Mareu s'a împotrivit tipăririi sub cuvânt, că părerile exprimate în manuscris ar fi fost greșite, atingând chiar „dogma bisericii noastre“. Auzind patriarhul Gherasim această opinie nefavorabilă, și-a scos camilafca și a zis către Brâncoveanu: Doamne, de cumva Mareu a spus adevărul, iertat să fie; iar dacă nu, cancelul să-i mănânce gura!“ . . . În scrierea sa *Istoria bisericii din Alexandria*, mitropolitul Atenei Hrisostom Papadopoulos arată că în sec. XVII o atmosferă de neîncredere se întinsese asupra tuturor patriarhilor Alexandriei, urmași ai lui Chiril Lucaris, bănuindu-i de tendințe calvinizante. La sfârșitul anului 1708 Gherasim „slab și bătrân foarte“ era din nou în București, predicând la Crăciun în biserica Sf. Gheorghe și prohodind împreună cu Hrisant, patriarhul

Ierusalimului, pe mitropolitul Teodosie Veștemcanul, în testamentul căruia era indicat ca urmaș, episcopul Râmnicului, Antim Ivi-reanul. Cei doi patriarhi participară deci atât la alegerea, cât și la înseăunarea lui, în Dumineca ortodoxiei (1709).

Dimisionând de bună voie, patriarhul Gherasim s'a retras la Sf. Munte, unde a decedat (1714) și a fost înmormântat în mănăstirea Vetopedi. Urmașul său, Samuil Capasulis (1710—1723) trece la 1715 prin Țara Românească, fiind bine primit de Ștefan Cantacuzino, spre Moldova, unde Nicolae Mavrocordat i-a dat milă „mai mult decât nădăjduia”. Patriarhul Samuil a întărit așezământul mișeiilor, precum și breasla ciocilor și pogribacilor din orașul Roman, a însoțit pe Nicolae Mavrocordat la București, iar când cătanele austriace l-au prins pe acesta și l-au ținut la Sibiu, tot el a intervenit la Poartă pentru numirea marelui dragoman Ioan Mavrocordat cu titlul de loțiitor.

Cel din urmă dintre patriarhii Alexandriei, având legături mai strânse în Țara Românească, a fost Matei Psaltul (1746—1766). Sprijinit de Constantin Mavrocordat, din timpul când era egumen la Zlătari, el fu ales și investit ca patriarh al Alexandriei, chiar în București, unde Mitropolitul Neofit, cu soborul său arhieresc, a săvârșit ceremonia investirii și i-a cetit decretul de numire, trimis de către patriarhul ecumenic. După dimisia sa benevolă (9. VII. 1766), Matei a mai trecut odată prin București, apoi s'a dus la Sf. Munte în mănăstirea Cutlumuș, de unde plecase ca simplu călugăr. Aci a decedat la 25. IV. 1775.

În partea a doua, autorul cercetează situația mănăstirilor înclinate Alexandriei (Stănești și Segarcea) arătând ce sate și ce moșii aveau ele, precum și numele câtorva egumeni dela cărma lor, începând cu Filoteiu (1631) și încheind cu Atanasie (1862) care conducea în același timp și biserica Zlătarii din București, ale cărei sate și moșii sunt de asemenea înșirate, ca și ale mănăstirii moldovene Hangu-Buhalnița, închinată Alexandriei în mod arbitrar de Nicolae Mavrocordat, la stăruința patriarhului Samuil Capasulis. Dela Constantin Mavrocordat până la secularizarea averilor mănăstirești, legăturile Alexandriei cu Țările Române slăbesc treptat, spre a conțeni apoi cu desăvârșire.

Srbik (Heinrich Ritter von), Metternich, der Staatsmann und der Mensch. München, Bruckmann, 1925, în - 8°, 2 vol., XV—787 p. (I), XI—644 p. (II).

Profesorul Srbik supune în respectabila sa operă portretul marelui om de stat Metternich unei revisiuni radicale, încercând a releva, după o analiză minuțioasă a politicii cancelarului, ideologia sa paneuropeană. Metternich și-a dat însuși seama de viitoarea revisiune a concepției istorice, declarând în anul 1819 contesei de Lieven: „După o sută de ani istoricii vor judeca cu totul altfel decât azi actele mele politice”. Srbik arată pe deplin motivat că Metternich n'a fost un exponent al unei politici particulariste austria-

ce, ci că a fost un reprezentant convins al doctrinei federative pan-europene. Se naște în mod firesc întrebarea, în ce raport a stat această doctrină cu realitatea? După Srbik Metternich a fost un politician de principii, supunând actele sale politice acestor principii. De fapt putem numi politica lui Metternich o politică de principii, este însă o politică de principii în care se unește un sistem speculativ cu interesul universal de stat.

Deși Metternich a fost o figură europeană, este greu de a serie istorie europeană dintr'o perspectivă biografică. Așa se simte și în opera lui Srbik un anumit desacord între viața unui om și istoria generală. Mai simțitoare este această disarmonie după anul 1840, când Metternich începe să îmbătrânească și nu mai reușește să impună ideile sale „antediluviale“ statelor și popoarelor europene.

Este de regretat, că Srbik n'a evidențiat atitudinea lui Metternich față de poporul român, cu toate că Metternich s'a preocupat de aproape de această minoritate etnică, cum se poate vedea din diferitele sale instrucțiuni date organelor subalterne în această privință.

C. Göllner

Alföldi, A., *A gót mozzalom és Dácia feladása.* (Mișcarea gotică și părăsirea Daciei. — Extras din Egyetemes Philologiai Közlöny, 1929—1930). Budapest, 8^a, 70 p.

A. Alföldi, cunoscut prin remarcabile scrieri în domeniul arheologiei provinciale romane (*Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien*, 2 vol., 1924, 1926, ș. a.), își încearcă deastădată condeiul în mult controversata chestiune a părăsirii Daciei Traiane de către Romani. În întreagă istoriografia există puține capitole atât de incomplete, ca cel privitor la romanizarea și soarta romanismului Daciei. Față de insuficiența materialului documentar, cercetătorilor acestei probleme le-a lipsit în mare măsură și obiectivitatea necesară. Studiile din trecut se străduiau să întemeieze una din cele două faimoase „teorii“ — a „continuității“ și a discontinuității Românilor în pământul pe care-l locuiesc. În ultima vreme izvoarele, în deosebi cele arheologice, s'au îmbogățit și puțința de interpretare a progresat. O nouă revizuire și o sinteză — nu definitivă, căci cunoștințele sporesc mereu — a știrilor existente era necesară. Studiul lui A. vrea să fie o primă încercare în acest sens. Inarmat cu o vastă erudiție și cu mult spirit critic, chiar hipercritic, A. intenționează să fundeze o nouă teorie de nuanță roessleriană, asupra originii Românilor. Analizând izvoarele, pe cari însă nu întotdeauna le interpretează în chip just, el aduce câteva contribuții ce nu pot fi trecute cu vederea, cu toate că în unele concluzii patima iredentistă îi turbură dreapta judecată.

Ca și întreaga istoria launtrică a Daciei sub stăpânirea română, tot așa de puțin ne sunt cunoscute împrejurările în cari această provincie de margine a fost pierdută pentru imperiu. Izvoarele li-

terare, indirecte și târzii, pot fi aici de puțin folos și materialul arheologic și numismatic vine să întregască penuria celui literar.

Pentru o mai bună înțelegere a situației Daciei la începutul jumătății II a secolului III d. Chr., A. întreprinde o analiză a știrilor privitoare la incursiunile germanice la Dunărea de jos între anii 253—268, cari au premers evacuării Daciei.

Incursiunile gotice amintite de scriitorii bizantini sub împăratul Gallus (251—253) sunt lucruri petrecute sub Gallienus (253—260—268), iar confuzia provine din asemănarea numelor celor doi împărați (p. 2). Anul 254, după biruința lui Aemilianus asupra Goților (v. mai jos), e data la care începe o serie de mari incursiuni germanice în Sudul Dunării și Asia-mică, ce durează cu întreruperi până la 262, culminând în preajma anului 255. În acest răstimp, afirmă A. (p. 3), fără a putea cita vre-un izvor, Carpii au prădat în primul rând Dacia. În 256—257 urmează expediția pe mare a Boranilor în Asia-mică și devastarea orașelor Pityus și Trapezunt, apoi acea a „Seiților“ învecinați (în Nordul Mării-negre) încurajați de succesele Boranilor. Jaful încetează abia la începutul singurei domnii a lui Gallienus, când acest împărat (a. 262?) alungă pe barbari din Asia-mică (p. 7) și face ordine în Illyricum (p. 43). Triburile germanice se liniștesc apoi pentru câțeva vreme și până la 268 nu știm nimic despre incursiuni la Dunărea de jos. Incursiunile fictive în anii 262, 263, 264 și 266, admise de unii cercetători moderni, provin din datările greșite în *Historia Augusta* (p. 4). În primăvara anului 268 au loc turburările produse de marea coaliție a Germanilor din nordul Pontului-Euxin: Heruli, Bastarni, Goți. Expediția, care avea același obiectiv: orașele grecești, după insuccesul dela Cyzicos, se îndreaptă către Tracia, luând calea uscatului și pustii cu fier și foc până în Valea Moravei. Aci barbarii fură întâmpinați de împăratul Claudius II („goticus“) din partea căruia suferiră la Naissus (Niș) o înfrângere totală. Dar nici după aceea nu urmă liniște în Peninsula Balcanică.

Invaziile germanice la Dunăre sunt mai puține la număr decât se credea până în prezent și se petrec între anii 253 și 260, în vremea lui Valerian și, cu o întrerupere lungă, după 268, deci nu în timpul domniei lui Gallienus (p. 20—21) precum intenționat ne relatează istoricii latini. E interesant de observat tendențiozitatea compendiilor latinești de istorie romană dela sfârșitul veacului IV, cari toate reproduc o biografie imperială, dela mijlocul acestui veac, față de faptele lui Valerianus și Gallienus. Până când cel de al doilea e făcut pe nedreptul vinovat de multe nenorociri suferite de imperiu — (această acuză își află explicația în împrejurarea că Gallienus a suprimat funcțiunile militare ale senatorilor și a conținut persecuțiile contra creștinilor, ceea ce indispucea pe scriitorul păgân din vremea lui Constantius II) — Valerianus e ridicat în slavă, din interese de familie, deși era un incapabil (*stolidus et multum iners*, Egipt. de Cacs. 32, 1. cf. A. p. 20—26).

Cercetarea amănunțită a incursiunilor germanice la Dunărea

de jos până la Aurelian ne duce la concluzia, că pe urma acestor devastări, al căror punct de plecare era țărmul de Miază-noapte al Mării-Negre, aveau de suferit mai mult provinciile din Sudul fluviului, față de cari Dacia avea o situație privilegiată, fiind bine adăpostită în lanțul de munți, ce o înconjoară. Despre devastări în această provincie nu vorbesc izvoarele literare, dealtfel foarte incomplete, și nu putem vorbi nici noi, decât în măsura în care ne îndreptățește alt știri. Pentru urmele de pustiiri și foc aflate în ruine (de unde își ia A. p. 57 datele și datările? — nu ne spune), lipsind până în prezent o cronologie precisă, concluziile de ordin istoric nu pot avea tăria de argumente. Ceeace A. repetă micu de spre „nenorocirea“ Daciei, e curată plăsmuire sub obsesia unei fictive „tragedii“ și „catastrofe“ a provinciei.

„Dacia trebuia în orice chip să fie pierdută pentru imperiu în marca criză din sec. III, dar nu din cauze locale, căci focarul ofensivei germane era la Dunărea de jos, nu aici, și Moesia Inferior a căzut mai repede în agonie decât Dacia împrejmuită de munți; dar nici nu evenimentele din Illyricum, ci situația generală strategică a imperiului a pecetluit soarta Daciei“ (p. 30). Această frază a lui A. e bună să fie remarcată, căci îi contrazice multe din declarațiile gratuite despre „tragedia Daciei“.

În 246—267 se petrece incursiunea Carpilor în Nordul Daciei, ceeace n'a însemnat nicidecum „lovitura de moarte“ dată Daciei; barbarii sunt respinși cu succes de Filip Arabul și viața își reia aici cursul normal. Sub acest împărat nu poate fi vorba de evacuarea castelurilor de pe linia Someșului, percum se credea, căci monedele nu încetează să circule decât după Decius (la Reteag monede dela Decius, p. 31 și add. p. 64, nr. 4). Dacă monedele sunt un criteriu sigur de datare, după observațiile făcute până în prezent cele mai târzii monede în Dacia romană sunt dela Aurelian, în Apulum; deci aici și cu atât mai mult, în Sudul Daciei a fost neîntrerupt o viață organizată până în anul evacuării definitive a provinciei.

Împăratul Decius ia importante măsuri de reorganizare a provinciei (*restitutor Daciarum* c 12 III 1176). După moartea lui (vara 251) — trădat de Gallus în lupta cu Goții în mlaștinile dela Dunăre, — mișcările barbarilor reîncep. Știm foarte puțin despre aceste turburări și afirmația lui A. (p. 33) că și Dacia ar fi fost prădată acum, e absolut gratuită. Goții își îndreptau atacurile asupra Moesiei, iar pacea umilitoare cumpărată dela ei de Gallus, se pare că nu privește Dacia.

Din faptul că în Dacia s'au găsit monede din anii 251—253 relativ puține, nu rezultă că aci devastările se țineau lanț.

În 253 ofensiva germanică începe în Peninsula Balcanică și în Asia-mică. Guvernatorul Moesiei, Aemilius Aemilianus, alungă din provincia sa pe Goți și trecând Dunărea, îi înfrânse în „țara lor“, adică în Sudul Moldovei sau Basarabiei și nu la hotarele de Sud ale Daciei, nici în cuprinsul acestei provincii, după părerea lui

A. căci „țara“ barbarilor nu se întindea încă spre Apus de Carpați și Olt.

Luptele dintre armatele lui Gallienus, Aemilianus, Valerianus, au îndemnat pe Germani la noi incursiuni ce se continuă în întreg decursul stăpânirii comune a lui Valerianus și Gallienus. Probabil că s'au dat lupte și în Dacia, unde Gallienus ar fi reputat vreun succes, ceea ce ar fi o explicație pentru titlul său de *Dacicus maximus* (CIL II 2200), dacă nu cumva acesta e o simplă titulatură ce nu spune nimic.

Părăsirea Daciei, de care e făcut vinovat Gallienus în biografia imperială pierdută (de unde Victor, *Caes.* 33,3, Eutropius, 9, 8, 2, Iordanes, *Rom.* 217) e o învinuire tendențioasă și lipsită de temei, de vreme ce „în Apulum moneda circulă în serie organică până la Aurelian“ (p. 34 și add. p. 66, nr. 11). Dacă *amissio Daciae* sub Gallienus — lucru, curios, lăsat neamintit de Historia Augusta, care ar fi avut un nou prilej de a discredita pe împărat, — cuprinde un sămbure de adevăr, trebuie să admitem că între anii 260 și 268 s'au întâmplat oarecari evenimente importante în Dacia. Devastările Goților luaseră proporții neobișnuite în Peninsula Balcanică, și monetăria dela Viminacium se văzu nevoită în 255 să nu mai fabriceze bani pentru Moesia, unde administrația era în dizordine, iar pentru Dacia, care se află într-o situație mai favorizată, fabrică și anul următor (p. 36). În curând, *moneta* din Viminacium se mută la Lugdunum (Lyon), unde din motive strategice se stabilește și Gallienus. Pentru a opri atacurile barbarilor, cari se revărsară asupra întregului *Illyricum*, au fost utilizate trupe din legiunile Daciei, unde primejdia era mai puțin iminentă. (v. mai jos). Cu scopul de apărare a provinciilor dunărene au fost aduse vexillații din Germania și Britania (Sirmium CIL III, 3228) și, se pare, în același scop se repară fortificații în interiorul provinciei Moesia (CIL III, 12376, unde *latrunculos observarent propter tutelam castresium et civium Montanensium*. Prin *latrunculi* putem înțelege aici nu numai barbari veniți din afară, ci și cete de hoți (cf. *SNA Vita Marci*, 21).

E interesantă observația făcută de A. (p. 42), că din reprezentările de pe monedele bătute în 260 la Milan rezultă că legiunile Daciei, în preajma acestui an, au luat parte la o expediție sau măcar și-au schimbat lagărul, — trecând în Moesia sau Pannonia. Astfel slăbirea frontului Dunării ar fi împins la răscoală legiunile din Sudul fluviului, sub conducerea lui Ingenuus și Regalianus. Această din urmă explicație e ipotetică, bazându-se pe o altă ipoteză. Rebeliunea celor doi *tyrrani* o înțelegem mai ușor gândindu-ne la pofta de mărire a oricărui soldat, care făcuse o carieră militară ceva mai norocoasă. E deasemenea foarte înțelegibilă retragerea legiunilor V Macedonica și XIII Gemina din Dacia sub Gallienus, lucru pe care vrea să-l documenteze A. (p. 43-44). Din inscripția dela Pœtovio (Pannonia superior), pe cât mi se pare nu reiese (v. textul în PWRE XII, 1340, Ritterling), că legiunile staționau aici, ci că trupa condusă de praepositus Flavius Aper era o garnizoană alea-

tuită din detașamente mai mari ale celor două legiuni dacice (cf. Ritterling, l. c.), ale căror vexillationes se aflau în Nordul Italiei încă de pe vremea lui Filip Arabul (p. 40). Intreagă argumentarea lui A. nu e de altfel destul de convingătoare. E greu de admis că legiunile V Mac. și XIII Gem. au fost unite sub o singură comandă și așezate la o depărtare atât de mare. Mult mai verosimil e că trupele Daciei și-au păstrat vechea reședință până la Aurelianus, care le așează în Dacia nouă. Sub Gallienus s'au petrecut, cred, oarecari schimbări în Dacia. Probabil între 260—268 s'a făcut evacuarea părții de Nord a provinciei, — Dacia porolissensis? — unde au fost primiți barbarii *foederati*, Visigoții sau Carpii. La un astfel de eveniment face aluzie *amissio Daciae* din Victor și Eutropius.

Gallienus n'a avut niciodată intenția să renunțe la Dacia (p. 38). Aurelianus a făcut un ultim efort pentru a salva această provincie din pânza barbariei care o cuprindea, și dintru'nceput el porni o energieă acțiune de restaurare în *Illyricum*. E semnificativă pentru gândul lui, moneda bătută în Milan cu inscripția DACIA FELIX, în care se face aluzie, precum just observă A. (p. 45), la vechea Dacie, și nu la Dacia Aureliană, care nu exista încă. Se înțelege că o asemenea expresie oglindește mai mult o dorință, decât o stare reală de lucruri.

După ce bătău pe Vandali, în Pannonia și alungă pe Jutungi din Italia și după ce luă câteva măsuri de ordin administrativ și financiar în Roma, Aurelianus pregăti expediția menită să facă ordine în *Illyricum* și să aducă la supunere regatul răsvrătit al Palmyrei. În primăvara anului 271 (p. 48), și nu mai târziu, făcu el expediția în Moesia; în *Thraciis et in Illyrico occurrentes barbaros vicit, Gothorum quin etiam ducem Cannaban sive Cannabanden cum quinque milibus hominum trans Danubium intermit*, (vita Aur. 22). Din acest pasaj vrea să deducă A. că Goții nu trecuseră Dunărea în imperiu, ceeace e desigur greșit. Cine sunt *barbari occurrentes in Thraciis et in Illyrico* — dacă nu Goții, ale căror devastări erau neîntreprinse în Moesia și Tracia? Infrângerea suferită de Goți a fost dezastruoasă: *per Aurelianum, acrem severissimum nozarum ultorem, pulsī per longa saecula sūuerunt immobiles*. (Ammianus Marc. 31, 5, 17). După acest succes, Aurelianus, deși stăpân pe lucruri, cu viziunea unui mare strateg, dispuse retragerea legiunilor și a administrației din Dacia în Sudul fluviului, unde alcătui o nouă provincie cu același nume, în amintirea celei părăsite; luă această măsură, ca un bun cunoscător al stărilor dela Dunăre, în nădejdea că astfel va fi întărită măcar apărarea liniei fluviului. Evacuarea definitivă a Daciei s'a făcut deci în 271, precum atestă și descoperirile de monede făcute până în prezent în Ardeal, și nu în 275, când împăratul Aurlianus n'ar fi avut timpul necesar să organizeze noua provincie, care-i purta numele.

Împreună cu legiunile și oficialitățile s'au retras în Sudul Dunării și un număr considerabil de locuitori organizați militar (cf. Ritterling, PWRE, XII, 1346, și A. p. 55—56) rezerve și veterani,

cari împreună cu soldații activi, pe lângă grijile războiului se îndeletniceau și cu lucrarea pământului. Pe acești „*Romani*“ îi va fi adunat Aurelianus *ex urbibus et agris Daciae* — dacă nu cumva are prea mult retoric fraza lui Eutropius (v. A. p. 49, n. 117); dar poporul de baștină, care în afară de limbă a împrumutat foarte puține lucruri dela cei ce l-au stăpânit mai mult de un veac și jumătate, — precum admite azi aproape toată lumea savantă, — și-a continuat traiul fără mari schimbări.

Dunărea nu era un hotar despărțitor, precum n'a fost niciodată, între populația dintre cele două maluri (v. A. p. 52, n. 126 Lactantius, de mort. persec. 9, 2 . . . *mater eius* (Galerii) *transdanuviana infestantibus Carpis in Daciam novam transiecto amne confugerat*).

Și nu e de neînchipuit existența unui alt neam de oameni din Dacia în afară de Goții federați ai imperiului. E cu totul greșită părerea curentă că acești barbari erau sălbatici în ultimul grad și absolut itcapabili de viață pașnică. Izvoarele istorice ne dau mărturie concludente. Nu e o simplă figură retorică fraza lui Aur. Victor, *Caes. 34, 3 nam cum* (Claudius) *Gothos pellere cuperet, quos diuturnitas nimis validos ac prope incolas effecerat*, pe care A. (p. 58) o înțelege în sensul că primejdia gotică devenise permanentă (!!). Cazuri asemănătoare ne relatează Zosimos, I, 46 10

În Dacia Traiană din epoca gotică era ușor cu putință o conviețuire pașnică a Visigoților stăpâni cu populația de baștină și o influență reciprocă de cultură. O dovadă pentru aceasta poate fi, dacă nu mă înșel, materialul arheologic descoperit în necropola ostgermanică (singura cunoscută în Ardeal) dela Sântana (lângă Tg.-Mureș) cercetată de d. Șt. Kovács. Aici s'au găsit alături de obiectele gotice, — fibrele specifice, — cari nu pot fi datate mai curând decât începutul sec. IV d. Chr. o ceramică caracteristică în Dacia, unde, după observația d-lui Kovács ar fi fost adusă de Celți cu 3 secole înaintea erei noastre și primită de localnicii conservativi, la cari s'a păstrat și după dispariția Celților. În ce privește mormintele dela Sântana cred că nu e cazul unei „radieri“ de cultură romană dela mari depărtări, cum poate fi între Dunăre și Tisa, la Hortobágy sau în altă parte (A. p. 52). Dar ceea ce pretindem noi a ști despre relațiile etnice în provinciile romane și în *barbaricum*, e puțin neclar și în bună parte fals.

Nici cele ce ne spune mai departe A. despre romanismul Daciei nu sunt revelații, ci reeditarea vechilor „argumente“ uzate, pe cari istoricii unguri le-au repetat mereu dela Hunfalvy până în zilele noastre (v. d. p. ce spune Buday A. cu *Van-e alapja a dákö-román kontinuitás elméletének* (!) (în Klebelsberg -Emlékkönyv, 1925, p. 127—137).

Romanismul Daciei își are, fără îndoială, specificul său, aici condițiile de viață fiind altele decât în restul Europei, și nu poate fi considerat după aceeaș măsură ca romanismul altor provincii. O apreciere justă a acestui fenomen social-istoric a lipsit multor cercetători, cari au studiat Dacia romană, și lipsește și în stadiul actual

al cercetărilor. Revizuirea tuturor ştirilor privitoare la Dacia antică şi medievală, făcută de o minţe obiectivă, rămâne unul din postulatele de căpetenie a ştiinţei istorice.

I. I. Russu

Ioan Fruma, *Problema Universităţii Săseşti şi a instituţiei celor Şapte Juzi*, Sibiu, „Cartea Românească“, 1935, 110 p.

Lucrarea pune problema juridică şi mai mult pentru a trage consecinţe practice din ea; anume, pentru a revendica pe seama Românilor de pe pământul crăiesc partea de drept din averile importante, pe cari le deţin şi azi aceste instituţii. Dar, cum instituţiile în cauză îşi au originile departe în trecut şi au avut o lungă viaţă istorică, fără urmărirea acesteia problema nu s'ar fi putut înţelege. Jumătatea întâi a lucrării astfel a trebuit să fie istorie. În această parte autorul nu aduce material nou în discuţie, datele şi-le culege din lucrările româneşti şi ungureşti şi mai mult din literatura istorică săsească, dar acestea sunt suficiente pentru a dovedi adevărul tezei româneşti, că *Universitas Saxonum* nu înseamnă totalitatea Saşilor, ci totalitatea locuitorilor de pe pământul crăiesc, aşa cum au interpretat-o şi legile ungureşti.

Punctul de plecare al organizaţiei pământului crăiesc e instituţia celor şapte juzi, care apare în veacul XIV. Ea se compunea din reprezentanţii scaunelor din „provincia sibiiană“ şi se întemeia pe privilegiile diplomei andreiane din 1224. Această *libertas cibiniensis* fu acordată rând pe rând şi altor colonii săseşti iar, ca urmare, în dieta celor şapte juzi încep să apară şi reprezentanţii altor scaune. Era firească tendinţa tuturor coloniilor săseşti de a intra în cercul aceloraşi libertăţi şi de a se uni într-o organizaţie, pentru a şi-le asigura. Astfel se născu „*Universitas Saxonum*“, care se suprapuse instituţiei celor şapte juzi, readusă acum în cadrele ei iniţiale, şi deveni organul suprem administrativ, judecătoresc şi statutar, al pământului crăiesc. Autorul urmăreşte organizarea şi atribuţiile acestor două instituţii, le inventariază averile şi venitele pe cari le-au câştigat în cursul timpului. Urmăreşte apoi situaţia politică şi de drept a Saşilor şi Românilor din cuprinsul lor, demonstrând că prin actele de donaţie Saşii, colonişti, nu deveneau proprietari deplin, ci numai uzufructuari ai pământului regesc şi că, în afară de răstălmăcirea privilegiilor, nimic nu se opune egalei îndreptăţiri a Românilor, cari erau aici la venirea Saşilor. Totuşi Saşii cu timpul începură să se pretindă stăpâni feudali şi exclusivi ai pământului, iar pe Români să-i considere drept iobagi ai lor. Ba aceste pretenţii şi-le extinseră şi asupra scaunelor libere ale Săliştei şi Tâlmaciului, cari fură încorporate şi ele, în veacul XV, în pământul crăiesc. Sunt de remarcă mijloacele, fără alegere, cu cari Saşii îşi urmăresc ţinta, mai ales în cursul veacului XVIII, şi dârzenia cu care se împotrivesc ţăranii din cele două scaune acestei încălcări de drepturi. O libertate deplină totuşi nu mai fu cu putinţă decât în veacul XIX, cu abolirea tuturor privilegiilor.

Prin legea XII din 1876, cele două instituții își pierdută atribuțiile publice, dar își păstrară averile, deaceum numai ca fonduri culturale. Ca beneficiari ai acestor fonduri, legea declară pe toți locuitorii fostului pământ crăiesc, fără deosebire de limbă sau confesiune. În practică însă Românii, cari formau majoritatea populației, nu beneficiau decât de 7—15 la sută. Starea de lucruri se menține și după războiu. Ar fi deci timpul ca egala îndreptățire să fie tradusă în fapt sau, mai bine, averile celor două instituții să fie lichidate în proporții echitabile. Bineînțeles menținând destinația: fiecare națiune îndreptățită având să-și întrebuințeze partea, care-i revine, în scopuri culturale proprii.

D. Prodan

Ioan C. Filitti, *Proprietatea solului în Principatele Române până la 1864*. București, 1935, p. 301.

Originea proprietății în țările românești a fost una din problemele cele mai consecvent urmărite. Printre cei cari au pus-o, numărăm azi un șir întreg de oameni politici, istorici, economiști. Cu răscocala din 1907 problema agrară a devenit o rană deschisă, care se pretindea studiată deaproape și tămăduită în cunoștință de cauză. Din această strădanie au rezultat volume masive de material documentar și studii importante, unele cu lungi incursiuni istorice, urmărind proprietatea pământului și drepturile țăranilor, până la originile lor cele mai îndepărtate. Dar pe atunci ea era o problemă vie și deci în funcție de idei sociale, de interese, sentimente și resentimente. Nici lucrările larg documentate ale lui Radu Rosetti nu s'au putut sustrage cu totul acestui subiectivism. Azi, când prin reforma agrară, problema a trecut în istorie, asemenea preocupări au devenit de prisos; chestiunea se poate relua cu deplină obiectivitate științifică. Din acest gând s'a născut și lucrarea d-lui Filitti.

Primul care și-a impus această atitudine și cel care a văzut mai limpede instituțiile vechi românești, a fost răposatul C. Giurescu. Dl. F. reluând chestiunea, pe un plan lărgit, ajunge la rezultate asemănătoare.

În introducerea cărții întregește problema cu o urmărire istorică a proprietății în Dacia romană, Dacia sub barbari, în practica medievală și apoi la Unguri și Slavi, pentru a face legătura cu trecutul și comparația cu vecinii, ceea ce Giurescu nu făcuse.

Partea I cuprinde veacurile XIV—XVII. În capitolul întâi se ocupă de proprietari anume de numirile lor în documente, caracterul indiviz și titlurile proprietății, dominiul eminent al suveranului și apoi de tragedia proprietății sub povara fiscalității în sec. XVI și XVII. Cneazul, în traducere judec, constată că nu e echivalent cu judecător, ci cu proprietar și om liber și deci nici judecia nu e un drept de judecată, credință, din care pornea teza lui Rosetti, că proprietatea boerească își are originea în convertirea abuzivă a acestui drept de judecată în drept de proprietate asupra pământului din cuprinsul judeciei. Numai în Moldova (și în Ardeal) jude e

egal cu dregător sătesc. Proprietatea răzeșilor și moșnenilor nu era o proprietate colectivă, ci indiviză, o juxtapunere de drepturi individuale, moștenite pe spițe de neam și deci inegale. În hotarul comun al satului. (În Ardeal forma aceasta de proprietate o găsim la Secui). Studiind dominiul eminent al suveranului, formele de danie și întăriri domnești de moșii, autorul se oprește mai ales la formula . . . „și veri căruia din ei s'ar întâmpla mai înainte moarte, *la ei predalica să nu fie*, ci să fie celor rămași“, foarte deasă mai ales la întărirea proprietăților în indivizie. „Pradalica“ a fost tradusă atât de diecii vechi, cât și de traducătorii moderni, cu „vânzare“ și câte odată și cu „împărțeală“. Autorul acceptă interpretarea lui Nădejde, că aceasta nu e decât dreptul domnului la partea rămasă fără moștenitori direcți, la care renunță în favorul celorlalți copărtași, drept pe care-l deduce din legea „aviticității“ din Ungaria, adoptată și în țările române. (La Secui moștenirea părții spiței de neam stânsă era un drept indiscutabil). Decât deducerea cu-vântului din ungureșul *prédálni* = a prăda, e mai greu de acceptat. Cuvântul în această accepțiune nu se găsește în documentele ungurești. Dacă e să fie căutat în ungurește (pare însă mai mult slav și mai cuprinzător, de pildă să însemne „înstreinare“), s'ar putea apropia ca formă mai repede de termenii „*praedialis*“ sau „*praedium*“, aceasta însemnând printre altele, mai ales un teren locuit odată și rămas pustiu, și asupra căruia proprietarul putea să dispună. (O simplă sugestie).

În veacurile XVI și XVII se produce o dislocare vizibilă a proprietății în favorul boerilor încăpuți în dregătorii și în dauna micilor proprietari, a căror moșie prin înmulțirea descendenților s'a fărâmițat și cari acum, sub povara tot mai apăsătoare a fiscalității și îndatoririlor militare, își vând moșiile și-si caută refugiu în servitute. Suntem într'un timp de plină frământare, când ușor se lu-neca dintr'o categorie în alta. Acum se formează marile proprietăți.

Capitolul II se ocupă de cultivatori, pe cari îi deosebește în oameni în dependență personală „și în „cultivatori liberi“. Analizând documentele, autorul înclină să creadă, contrar tezei lui Giurescu, care descoperea pe cultivatorii liberi numai începând cu veacul XVII, că și în țările române au existat dela început, alături de robi, amândouă aceste categorii de cultivatori. Termenul *vecin* în Moldova apare mai întâi la 1545 sub forma „*susedi*“, care e tradus apoi în veacul XVII și de atunci se păstrează conștient. Cuprinsul lui corespunde grecescului „*paroikos*“, desemnând pe oameni dependenți de pe moșia altuia. Nu acceptă derivația din ungureșul *szomszéd* = vecin, căci în Ungaria, ca și în Apus *vicinus* = *szomszéd* avea înțelesul de proprietar megiaș, ci îl apropie de „*podsusiedki*“ = vecinii din Rusia, cari în veacul XVI erau țărani fără avere, așezați în curtea altor țărani și muncind pe pământul lor. (Se aseamănă deci, nu cu proprietarii, ci cu inquilini = jelerii din Ardeal). În Muntenia „*vecin*“ apare și mai curând, într'un act slavonesc din 1482, sub forma românească „*voisin*“. Dela sfârșitul veacului XVI

(1598) începând e înlocuit sau tradus cu „rumân“ și se păstrează apoi în această formă nestrămutat. Se impune astfel marea întrebare, cum a ajuns chiar numele etnic să fie echivalent cu șerb? S'au dat mai multe explicații. Dl F. dă acum una nouă. Cuvântul rumân continuă să traducă pe „vlah“ din documentele slave de mai înainte (Giurescu), care desemna pe omul de rând fără altă calitate (Iorga) dar care nu era în dependență personală, cum credea Giurescu, ci cultivator liber, datorind dijmă și câteva zile de lucru, după *jus valachicum*. Termenul s'a degradat numai prin „legătura“ lui Mihai Viteazul, care a legat de glie sau a șerbit și pe cultivatorul liber. (Cf. de pildă degradarea lui „jobagio“ din Ungaria, care la început însemna nobil și soldat apărător al cetăților regale). „Legătura“ lui Mihai nu se cunoaște și nici data ei, dar o confirmă actele de mai târziu. Rumânii devin prin ea, împreună cu vecinii, oameni personal dependenți și legați de glie. Îndatoririle lor de lucru nu erau hotărâte; dijmele le dădeau după obicei, labil și el. (Zilele de lucru nu erau limitate nici în Ardeal în această vreme).

Dar, alături de rumânii șerbiți de Mihai, apare după aceea și o altă categorie de rumâni în Țara Rom., cei deveniți din proprietarii liberi, cari la strămtoare își vând moșiile și împreună cu ele, foarte des, și libertatea personală, rămânând rumâni pe moșia lor. Aceștia, spre deosebire de ceilalți, nu puteau fi despărțiți de „delnița“ lor și se puteau răscumpăra. Puteau să-și răscumpere libertatea personală sau moșia, sau pe amândouă, dupăcum proprietarul putea să-și vândă numai moșia, să se vândă numai „cu capu“, sau cu amândouă. În Moldova, în schimb, nu se întâlnesc acest fel de vecini, pe fostele lor moșii.

Cultivatorii liberi nu erau în dependență personală, erau numai în dependență reală, decurgând din îndatoririle lor reale de cultivatori pe pământul altuia. Ei nu puteau fi puși la orice lucru și obligațiile lor erau limitate. Mărginirea drepturilor lor de strămutare nu deriva dintr-o dependență personală, ci din îndatoririle lor reale, în schimbul pământului primit pentru folosință. Erau colonii, cari se bucurau de scutiri la început și se așezau în anumite condiții. În veacul XVII tendința proprietarilor de a-i confunda în categoria cultivatorilor personal dependenți se lovește de împotrivirea domnilor, cari le fixează zilele de lucru. Legătura lui Mihai s'a aplicat numai cultivatorilor liberi dela data ei, nu și celor de mai târziu.

Legătura dintre lot și cultivator — constată autorul — nu e indisolubilă; cultivatorul putea să fie scos oricând de pe moșie. E mai mult o pretenție izvorită dintr-o lungă posesiune de fapt și nici decum o regulă de drept, pe care documentele vechi n'o adevăresc. Adevăratul înțeles al expresiei „rumân de moșie“ e „rumân de moștenire“ și nu rumân legat de moșie, cum s'a interpretat. Excepție fac numai rumânii din Muntenia, foști proprietari, cari s'au vândut împreună cu moșia. Proprietățile domnești (cap. III), sau ale statului, erau și ele muncite de aceleași categorii de cultivatori.

Aceștia se pot numi „țărani liberi” doar în sensul că n’au îndatoriri, decât față de domnie. Dar domnul putea să dispună asupra lor după plac. Domnul poate transmite unor particulari, fie numai drepturi regaliene în aceste moșii, fie numai folosințe temporare, fie proprietate deplină. Sau poate să închine numai „cu lucrul” pe cultivatori. Dania — autorul crede, ca și răp. Giurescu — nu e numai o transmisiune de drepturi regaliene, pe cari boierul să le fi uzurpat în proprietate deplină. Astfel era și ea revocabilă, de aceea sunt așa de dese întâlnirile de danii anterioare.

În cap. IV ni-se înfățișează scutările din Vrancea, Câmpulungul Moldovenesc, Dragoslavele și Rucărul cari, prin izolarea lor geografică și prin îndatoririle speciale, legate de loc, fac caz aparte.

Partea a II-a a lucrării cuprinde veacurile XVIII și XIX. Lupta dintre proprietar și cultivator se accentuează, cel dintâi urmărind sporirea îndatoririlor, pe măsură ce valoarea produselor crește, iar cel din urmă considerând folosința pământului, pe care-l cultivă, ca un drept de care nu mai poate fi lipsit și condițiile inițiale ale așezării imuabile. Veacul XVIII se caracterizează prin intervenția domnilor în raporturile agrare. Domnii iau apărarea cultivatorilor, pentruca să atragă noi coloniști și să poată spori dările către stat. Încep să se fixeze îndatoririle cultivatorilor, se introduc arbariile. (Lucru care se făcea pe un plan și mai larg în Ardeal). Se fixează zilele de lucru la 6, apoi la 12 pentru cultivatorul liber, la 24 pentru vecin, numărul lor fiind în creștere treptată. (În privința zilelor de lucru în Ardeal avem o situație mult mai evolutivă: iobagul făcea un minim de 2 zile cu vitele sau 4 zile cu palmele la săptămână, cu dreptul pentru proprietar a le distribui după trebuință, adică de a le pune mai multe în timpul lucrului de vară). Const. Mavrocordat în 1746 dă dreptul rumânilor să-și răscumpere libertatea personală, înscriindu-se prin aceasta printre precursorii desființării servajului în Europa. Cultivatorului i-se recunoaște mai întâi un drept asupra locuinței și curăturilor, apoi un drept asupra pământului, drept asupra pământului de pe care nu poate fi scos, i-se fixează cantitatea de muncă pentru zilele datorite; proprietarilor li-se impune obligația de a da pământ cultivatorului, fixându-se mai pe urmă și cantitățile pe cari trebuie să le dea. Cultivatorii tind a se confunda într-o singură categorie: a cultivatorilor liberi. Greutățile lor adevărate nu erau atât îndatoririle către proprietar, cât sarcinile fiscale.

Regulamentul Organic le înrăiește mult situația și le îngreiază strămutarea, dar le aduce și o ușurare prin reglementarea îndatoririlor față de stat. Cu tratatul dela Adrianopol (1829) se deschid perspective economice cu totul noi pentru țările române. Pe urma exportului crește prețul cerealelor și mai ales al pământului. E explicabilă tendința boierilor de a restrânge țăranului pământul de hrană și a-i spori îndatoririle. Restrângând însă pământul, se nasc chestiunea prisoaselor și tocmelilor de bună voie, cu toate abuzurile legate de ele. Stăpânii de moșie, convinși de dreptul lor deplin

de proprietate, tindeau acum să-și sustragă moșiile dela orice obligație și să ajungă în cele din urmă numai la tocmeli libere.

Impotriva acestui proces rapid, pe țaran trebuie să-l apere domnii. Se distinsе aici mai ales Alecsandru Ghica.

În capitolul din urmă „Spre improprietărirea țăranilor“, nise înfățișează concepțiile revoluționarilor dela 1848 în această chestiune, desbaterile din comisia mixtă pentru improprietărire, propaganda la sate și agitațiile țăranimii. Chestiunea progresează, discuțiile devin tot mai aprinse. Lucrurile culminează în lupta inversunată care se dă în jurul reformei agrare din timpul lui Cuza. Legea a trecut numai prin lovitură de stat.

De încheiere autorul constată că legea din 1864 n'a emancipat pe țăran, nu atât din vina restrângerii lui numai la $\frac{2}{3}$ din moșii, preturii exagerate a despăgubirii, sau lipsei de imas și de lemne și nici din pricina că nu i s'au dat îndrumările cuvenite, cum au susținut pe rând, cercetătorii de până acum. De vină a fost principiul inalienabilității loturilor, menținut concomitent cu divizibilitatea lor. Cu acest principiu rezultatul ar fi fost acelaș, chiar dacă moșiile ar fi fost complet expropriate. Improprietărirea largă de după războiu s'a făcut pe aceleași temeuri greșite.

Concluzia cărții în problema originii proprietății în țările române, e următoarea: N'a existat la început decât un singur drept de proprietate, ael în indivizie al familiilor simple de moșneni și răzeși, scoboritori dintr'un moș comun, stăpân cândva al hotarului întreg. Prin dregătorii sau favoare domnească unii s'au ridicat apoi deasupra semenilor lor, au ieșit din indivizie și au format proprietatea boierească, iar moșnean și răzeș a rămas să desemneze numai pe proprietarul rămas în indivizie pe hotarul strămoșesc. Că proprietatea boierească a crescut adesea prin cumpărări silnice dela copărtașii strămtorați, e adevărat; dar nu e, în schimb, deloc adevărat că proprietatea boierească n'ar fi la origine decât o dregătorie convertită abuziv în drept de proprietate, cum s'a susținut înainte de Giurescu.

Proprietatea boierească, favorizată de împrejurări și sporită prin dani domnești, a crescut, eea răzeșească s'a fărâmat, prin înmulțirea moștenitorilor. Unii din moșneni și răzeși, sărăciți și strămtorați, și-au vândut partea și au căzut în servitute.

Sub aceste două categorii de proprietari, toți de aceeaș origine, a existat totdeauna o altă clasă, de cultivatori cu brațele, unii personal liberi, alții personal dependenți de stăpânul moșiei, pe care o munceau. E greșită deci teza care considera pe toți țăranii urmași de moșneni și răzeși, deposeđați de niște uzurpatori.

Am extras abia câteva lucruri din complexul acestei lucrări teță științifică și tratat cu o îndoită competență de jurist și de istorie. teță științifică și tratat cu o îndoită competență de jurist și istorie. În concluzii și detalii, desigur, vor mai încăpea discuții. În multe puncte va putea aduce lămuriri noi, credem, materialul și mai abundent și mai variat, dar încă nestudiat, din arhivele ardelenе.

D. P.

Marezali Henrik, *Erdély története*. Budapesta, 1935, p. 276.

Noua lucrare a istoricului Marezali, e o privire sintetică asupra istoriei Ardealului până la 1848, o scurtă istorie de popularizare, având tendința vădită de a demonstra cititorului caracterul pretins unguresc al Ardealului istoric și perfectă lui integrare în istoria Ungariei. Scopul cardinal, nemărturisit, al cărții e educativ — într'un sens destul de obicinuit în istoriografia maghiară. Cuprinsul ei e departe de a corăspunde titlului: pe primul plan apare istoria Ungariei, Ardealul rămânând pe al doilea, ca o simplă parte componentă. Cu înființarea principatului, ce-i drept, Ardealul e ridicat la suprafață, dar principatul acesta nu ar fi fost — după opinia evident greșită și superficială a autorului — altceva decât un refugiu al ideii de stat maghiar din calea Turcilor, „Ungaria de răsarit“, iar istoria lui nu e decât tendința permanentă a acestei idei de a se întrupa din nou. Ideia nu poate deveni o realitate deplină nici după alungarea Turcilor, din pricina politicii austriace, dar nimic nu i-se mai poate împotrivi în 1848, cu care dată se încheie, simbolic, cartea.

Di M. e un condeiu consumat în istoria maghiară și universală: istoria Ardealului, pe care o întreprinde acum la 80 de ani, în schimb, o cunoaște mai puțin. În partea veche, mai ales, face greșeli elementare. Prin apropiere de timpurile mai noi părerile devin mai interesante, dar, fiind în funcție de teza cărții, au o valoare relativă. În expunere e un impresionist și literaturizant, mijloace facile pentru a susține o teză istorică față de necunoscătorii cărora se adresează. Dar unde reușește mai puțin, e tocmai acolo, unde dorea mai mult: în gândul de a se face înțeles de cititorii de rând. Construcția e fără puncte de sprijin, datele materiale de obicei lipsesc; părerile și sugestiile rămân astfel suspendate și pretind în prealabil cunoștințe largi pentru a fi înțelese. Din cauza acestei insuficiențe se nase tot felul de confuzii chiar pentru cunoscători; nu mai vorbim de neinițiți, pentru cari cartea devine neînțeligibilă. Astfel alcătuită, lucrarea face impresia mai mult a unor note și observații, cari trebuiau încadrate și prelucrate. Nu rămâne decât o schiță istorică neizbutită.

Românii, în partea întâi a lucrării, apar rar de tot, iar greșelile sunt deadreptul stridente. În Ardeal se strecoară începând cu veacul XIII. Patria lor de origine: Moesia și Pannonia. Nu erau decât ciobani nomazi și rar se ridicau până la agricultură; numai cu greu au putut fi așezați. Carol Robert, e bătut la 1330 de Mihail Basarab (!) Gândul *maghiar* l-a întrerupat valahul Ioan Hunyadi (!) Matei Corvinul a fost bătut în Moldova de voevodul Bogdanoviei (!), dar mai apoi a cuprins țările române (!) și a pus alți voievozi acolo. Sub Mihai, „voevodul crud și lacom“, curg jafurile și măcelurile — numai pe Secui îi cruță — până când Basta împrăștie această adunătură (oastea lui Mihai).

În timpul principilor, numele Românilor dispare aproape cu totul. Decât în veacul XVII, „pe măsură ce pier Ungurii și Sașii,

se infiltrează Româniilor; în schimb, „canalul de scurgere, al excedentului secuesc, sunt principatele române“. Printre curuții lui Rákóczi sunt și Români.

În veacurile XVIII și XIX le dă un rol ceva mai mare. Unirea cu Roma și urmările ei, cuprind 2 pagini. Cu răscoala lui Horia însă, limbajul cade în pamflet. Ca substrat al ei admite întreita apăsare, socială, națională și religioasă, dar sămburele ei îl caută în bandele de tâlhari, cari bântuiau în tot cuprinsul Ardealului. Împotriva acestora era greu de luptat, căci aveau aseunzături sigure în principatele vecine. „În vara anului 1784 nimeni nu mai cuteza, să între în Ardeal!“ Mobilele mișcării au fost propaganda rusească (!) și amăgirea curții din Viena. Țăranii nu sunt decât turme de prădători și ucigași; neglijența de rea credință a armatei a costat patru mii de vieți omenești (!). „Le-au crescut și mai mult coar-nele“ când au văzut că sunt tratați ca oaste regulată. Popii îi țineau în legătură cu Țara Românească, de unde le-au mai venit mulți bandiți (!) în ajutor. Conducătorii, Horia, Cloșca și Crișan, erau doar niște „păstori de capre în opinci, de pe cea mai joasă treaptă a culturii și moralei“.

La 1791, când și Români cer egalitate cu cele trei națiuni politice ale Ardealului, se văzu, cât de vitală e pentru Ardeal unirea cu Ungaria. Și fiindcă unirea nu se făcu, trebuiră să fie refuzate și revendicările Românilor. Pentru patrioții adevărați nici nu putea fi vorba de reforme și de ridicarea Românilor în rândul națiunilor politice, înainte de întărirea Ungurilor, întărire, care acum nu se mai putea face decât prin unire. În eforturile liberale, din jumătatea întâi a veacului XIX, ideea era subînțeleasă.

Revoluția din 1848 găsi chestiunea urbană nerezolvată și o iobăgime agitată, pe Români fără drepturi și foarte nemulțumiți. Totuși, în fața perspectivelor noi, cei vre-o două mii de Români, adunați la Blaj în 30 Aprilie, „doreau fierbinte“ (!) unirea Ardealului cu Ungaria. Dacă atmosfera a devenit așa de curând ostilă, se datorește mai mult Sașilor, cari, simțindu-și privilegiile în primădie, se folosiră în lupta lor de Români. Unirea pentru Unguri însemna desigur întărirea politică, dar pentru Români ea putea să fie și mai salutară: față de libertățile depline (!) cari li se asigurau acum, soarta celor din principate, căzuți sub Ruși și Turci, nu era deloc îmbietoare, iar împotriva preponderanței slave tot Ungurii le puteau fi sprijinul cel mai puternic. În adunarea dela 15 Maiu 1848 se pronunță totuși împotriva unirii, pe care pretindeau că nu o vor putea discuta înainte de a fi reprezentată și națiunea română, ca egal îndreptățită, în dieta Transilvaniei. „Ce agitație mincinoasă și fără suflet — exclamă Marczali — doar acum nu mai exista nici nația întâi nici a doua, nici a treia!“ Era una singură (cea maghiară!). Ridicarea Românilor se aseamănă cu răscoala selavilor de odinioară: „toemai când sunt eliberați, dovedese prin izbucniri de ură, cât de mult și cât de greu a purtat jugul“. Răscoala lor a fost sălbatică, sângeroasă; Avram Iancu, Axente Sever, Francisc

(!) Micaș au ajuns la tristă celebritate. Dar la sfârșitul lui Octombrie 1849 Românii au fost împrăștiați.

Asemenea date și concluzii istorice, cari abundă în această lucrare, nu se mai cer combătute, căci, evident, nu avem în față nici cunoștințe precise și nici calmul obiectiv necesar pentru cântărirea lor. Cartea, astfel scrisă, își poate revendica, în schimb, un binemeritat drept de cetățenie în literatura istorică revizionistă, care-și îngăduie toate licențele.

D. P.

Dr. Ioan Lupaș, *Ursprung und Entwicklung der bedeutendsten konfessionellen Minderheiten in Rumänien*. Vortrag gehalten im Aulagebäude der Friedrich-Wilhelms Universität in Berlin am 11. Mai 1934. Jena und Leipzig, Verlag von Wilhelm Gronau W. Agricola, 1936, 23 p. (In colecția „Vom Leben und Wirken der Romanen“, editată de Ernst Gamillscheg. II. Rumänische Reihe, Heft 8).

În această conferință ținută la Universitatea din Berlin, dl prof. I. Lupaș schițează la început momentele cele mai importante ale dezvoltării minorităților confesionale, cari trăesc mai ales pe teritoriul transilvan al României întregite. Ținând seamă de rezultatele recensământului oficial din 1930, aproximativ 76% din populația țării noastre o formează Românii ortodocși și numai 24% diferitele minorități confesionale, ale căror elemente etnice se bucură în România de o largă autonomie religioasă și școlară garantată prin textul constitutivei.

Între acestea locul întâi îl are minoritatea confesională romano-catolică. Aceasta fiind sprijinită în trecut de regii apostolici ai Ungariei și de papalitate, a reușit să spargă, în unele locuri, blocul compact al românismii ortodoxe. Dar catolicismul, deși fusese recunoscut în Transilvania ca religie dominantă, a rămas totuși numai o minoritate confesională. Biserica de bază a acestei provincii a fost totdeauna cea ortodoxă. Ea a fost cauza — spune istoricul maghiar Kövəri Ladislau — că Transilvania gravita totdeauna spre Răsăritul ortodox, spre deosebire de Ungaria orientată oficial spre Apusul catolic cu toate că primele îndemnuri pentru creștinarea Ungurilor au venit tot dela Răsărit; iar Secuii în secolul XVII respectau încă posturile bisericii răsăritene și preoții lor se căsătorceau.

Înainte de a cerceta cum a luat naștere a doua minoritate confesională, cea evanghelică-lutherană, autorul analizează abuzurile săvârșite în Transilvania de principii bisericii catolice. Descrie apoi felul cum a pătruns lutheranismul în această țară, luând un deosebit avânt mai ales în timpul sedisvacanței urmate după moartea episcopului Statileo. La sfârșitul acestui capitol subliniază faptul că la anul 1557 se putea vorbi în Transilvania de două minorități confesionale, de cea romano-catolică și de cea evanghelică-lutherană.

Urmează apoi cea calvină și în urmă cea antitrinitară sau unitariană a doctorului Servet din Aragonia, care cu ajutorul princi-

pelui tânăr și bolnăvicios Ioan Sigismund a reușit să prindă teren și în Transilvania. Totuși și acestea au avut mult de suferit, au fost chiar serios amenințate în însăși existența lor, de intoleranța politicii de catolicizare întreprinsă de Habsburgi în secolul XVIII.

Prin urmare, în a doua jumătate a secolului XVI, direcțiunile confesionale ale Transilvaniei erau deplin lămurite, urmând apoi să se consolideze prin cucerire de credincioși, care s'a încercat mai ales printre Românii de aici. Dar și în fața propagandei acestor confesiuni, ca și în fața propagandei de catolicizare, Românii au fost în stare să opună rezistență asiduă.

Arată apoi d. L. situația acestor confesiuni, când s'au încadrat în România întregită. Iată situația lor: cei 330.000 de romano-catolici din *Transilvania* cu o episcopie împărțită în 16 archidiaconate cu 246 de parohii și 2113 de filii, 89 de profesori, 342 învățători, 31 învățătoare, 7 licee, 9 gimnazii de fete, 189 de școli primare și 2 școli normale de fete. La aceștia trebuie să mai adăugăm episcopiile din Satu-Mare și Oradea, cari au un număr destul de mic de parohii, precum și puținii credincioși armeni-catolici. Sunt apoi 230.000 de lutherani Sași, sub conducerea episcopului din Sibiu și împărțiți în 10 districte sau decanate, cu 250 de parohii, 25 de parohii filiale organizate și 60 neorganizate, cu 243 preoți și 99 de predicatori, cu 80 de profesori la 5 licee, 2 gimnazii, o școală reală și 2 seminarii, 257 de școli primare cu 782 de învățători. Cei 422.000 de Unguri reformați, cu un episcop la Cluj, 18 protopopiate, 539 de parohii, 548 de clerici; o facultate de teologie, 7 licee, 25 de școli primare confesionale și 284 de învățători. La aceștia se mai adaugă credincioșii din România, cari au aparținut episcopiei reformate din Debrețin. În sfârșit cu cei 73.000 de Unguri unitarieni; cu o episcopie cu 112 parohii și 59 de filii, 104 clerici, un seminar teologic în Cluj, 2 licee, 34 de școli primare și 39 de învățători confesionali.

De celelalte confesiuni (mohamedani, bapțiști, adventiști și mozaici) nu se ocupă autorul, fiindcă le consideră ca fiind lipsite de rădăcini adânci în statul nostru.

Înainte de a încheia, ține să sublinieze faptul că atât Adunarea Națională dela Alba Iulia (1. XII. 1918), cât și Constituția din 1923, au fost mai generoase cu aceste confesiuni minoritare chiar și decât Conferința de Pace, care n'a acordat decât Sașilor și Secuilor autonomie religioasă, câtă vreme Constituția României dela 1923 acordă tuturor „egală libertate și protecțiune”.

Gh. V.

Traian Birăescu, *Banatul sub Turci*. Timișoara, Ed. revistei „Vrearea”, 1934, în - 8°, 52 + XII p.

În această lucrare, autorul bazându-se în afară de cunoscutele lucrări de analiză și sinteză apărute până acum, pe o serie de documente din fasc. 12, 14 și 17 „Banatica”, din arhiva imperială camerală dela Viena, privește chestiunea dominațiunii turcești în Banat printr-o prismă nouă.

Până acum, dominațiunea turcească din Banat a fost privită prin prisma istoriografiei maghiare și germane. Pentru aceste popoare dominațiunea turcească a fost într'adevăr mai grea, fiindcă ele din stăpânitoare până atunci, au devenit supuse, câtă vreme Românii au trecut de sub stăpânirea unui regim feudal, sub aceea a unui regim care asigura mai multă libertate socială. Autorul înlăturând prin urmare orice influență tendențioasă a istoriografiei maghiare și germane, prezintă dominațiunea turcească din Banat în adevărata ei lumină.

Printre documentele cele mai de seamă socoate „defterele“, cari privesc nu numai contabilitatea administrației turcești, ci și titlurile de drept asupra proprietăților. D-sa remarcă faptul că extinderea vechii organizații turcești asupra Banatului prefăcut în pașalâc, — care tindea mai înainte, să se feudalizeze și el în detrimentul Românilor, prezintă deplină egalitate socială. Musulmanii acestei epoci erau toți deopotrivă. La ei nu existau nici clase și nici caste sociale. Fiecare cetățean avea puțința să se ridice prin calitățile și vrednicia sa personală până la cele mai înalte demnități. Singura excepție o forma Sultanul, care era stăpân absolut peste toate. Prin urmare și țăranul român a devenit egal în fața Turcilor. El era un „raia“ adică un supus necredincios.

Combatte părerea istoricilor cari susțin că, în general, regimul proprietății la Turci, era o formă mai primitivă a feudalității, arătând că la ei nu exista dreptul de moștenire, care era de fapt prima condiție a regimului feudal. Aminteste și de donațiunile pe cari le făcea Sultanul supușilor săi pentru a-i distinge și arată caracterul specific al acestor donațiuni, cari puteau fi sporite după cum creștea și meritul celui cărui i se făcea vre-o donațiune. Descrie și sistemul monetar din timpul ocupațiunii turcești și în continuare și pașalâcul Timișorii împărțit în 6 sandjacuri: Giula, Ineu, Lipova, Cenad, Timișoara și Moldova. Arată care a fost felul de organizare al armatei, apoi organizarea judecătorească, în fruntea căreia stătea cadiul, ajutat de naib și muselim.

Schițează și regimul cu totul special al agricultorilor turei imigrați aici, cu cari la 1695 au fost puși pe picior de egalitate și țărani români din Banat.

Intr'un cuvânt, autorul prezintă în acest studiu situația economică, socială și culturală religioasă a Banatului de sub dominațiunea turcească. În ceea ce privește situația etnică, reproduc în întregime concluzia autorului: „...dominațiunea turcească din Banat nu a schimbat aproape cu nimic caracterul etnic al acestei provincii. Penetrațiunea cuceritorilor maghiari s'a oprit la Tisa și la Mureș. Dincoace de Tisa și de Mureș, închisă de Dunăre și cu spatele răzîmată în Carpați, populația acestui ținut și-a continuat traiul său neschimbat peste veacuri, sub dominațiunea maghiară, dar fără să cedeze nimic din înfățișarea etnică a ținutului. Ocupația turcească a găsit aici un ținut românesc, care tot românesc a rămas și după cei 150 de ani de dominație musulmană“.

Petru Gherghina, *Expansiunea maghiară în Banat până la lupta dela Mohács (1526).* Monografie istorică. Recîța, Ed. ziarului „Glasul muncitorului român“, 1934 în - 8°, 58 p.

Lucrarea de față, care a servit autorului ca teză de licență la Facultatea de litere și filozofie dela Universitatea din București, este precedată de o introducere, schițând materialul informativ, planul și metoda de lucru.

Lucrarea propriu zisă este împărțită în trei capitole. În capitolul I, intitulat: *Imigrarea Ungurilor și urmările asupra Românilor până la dinastia arpadiană*, se ocupă în primul rând de venirea Ungurilor și de drumul pe care l-au urmat ei din patria lor primitivă — din Altai — până în cea de azi. În expunerea asupra acestei chestiuni se bazează mai ales pe informațiunile culese din cronicile lui Nestor și Anonymus. Descrie apoi starea politică a Românilor la venirea Ungurilor, arătând că organizarea provinciei în voievodate și chinezate este anterioară venirii Ungurilor, cari au găsit deci pe Români bine organizați. Infățișează în continuare și conflictul dintre căpetenia Ungurilor și ducele român Glad, conflict, care s'a sfârșit cu înfrângerea lui Glad și cucerirea ducatului său de către Unguri.

În capitolul II tratează problema *Banatului sub dominațiunea regilor din dinastia lui Arpad*, ocupându-se aici mai ales de organizarea comitatelor, cari apar din timpuri destul de vechi, totuși fără să știm încă precis de când, și mai ales de „bănia“ propriu zisă. Descrie într'un paragraf special starea Românilor sub regii Arpadieni. Pentru această problemă neavând însă documente contemporane, face deducțiuni din documentele de mai târziu, trăgând apoi concluzia că și Românii din Banat trebuie să fi fost pe vremea aceea proprietari de moșii. În ceea ce privește organizarea politică, arată că existau voievodatele și chinezatele. Nu scapă din vedere nici felul de judecată, care se făcea după dreptul obișnuelnic românesc — jus valachicum — atestat atât în documentele poloneze, cât și în cele ungurești. Amintește tot aici și de nobilimea românească din Banat și din Transilvania, care a existat atât înainte de venirea Ungurilor, cât și după aceea.

În prima ei fază, expansiunea Ungurilor s'a făcut prin cucerire de noi teritorii; apoi s'a continuat prin intensă propagandă catolică a papilor, ale căror instrumente au fost „regii apostolici“ ai Ungariei. De pe urma acestei propagande Românii au avut mult de suferit. Sub ultimii Arpadieni s'a abătut asupra lor năvălirea Tătarilor. În documentele regilor ungari, cari vorbesc despre această năvălire, Românii sunt des amintiți ca participând la luptele de rezistență împotriva lor. Pentru eroismul cu care au luptat, li s'au acordat privilegii.

În ultimul capitol: *Banatul sub Angevini și Corvinești până la lupta dela Mohács (1526)*, arată, că sub cei dintâi, expansiunea maghiară a luat un avânt și mai mare, fiind sprijinită în acelaș timp și de clerul bisericii apusene. Sub această dinastie străină, au reușit

și României, prin vitejia lor, să se ridice la oarecare importanță. Din diferite documente rezultă, că li se confirmă o serie de donațiuni. Toate acestea pentru serviciile aduse regelui în timp de război. În continuare ne prezintă personalitatea lui Ioan Huniade, care a jucat un rol preponderent aici și apoi pe a lui Matei Corvinul și a urmașilor lui. Tot aici se ocupă și de actul prin care Ladislau V. Postumul reconfirmă vechile privilegii nobililor, chinejilor și celorlalți Români din districtele românești din Banat.

La sfârșitul lucrării autorul dă o listă bibliografică a izvoarelor și lucrărilor consultate.

Gl. V.

Dr. D. I. Popovici, Aromânii ca negustori în secolul XVII și XVIII în Serbia și Austro-Ungaria. În românește de C. Constante. București, 1934, în - 8°, 172 p.

Pornind dela cunoscutul fapt, că bazele negoțului din Serbia au fost puse de străini, și anume în Croația de Germani și în Serbia veche de Aromâni, dl. D. I. Popovici, docent la Universitatea din Belgrad, ni-i prezintă pe aceștia din urmă. Din vastul material, care i-a stat la dispoziție pentru studierea acestei probleme, n'a reținut și prelucrat decât ceeace i s'a părut că este de cuprins general, esențial și ideologic. Ca timp cuprinde aproape 3 secole, ea întindere, teritoriul dela Nord de Niș, înspre Buda și Pesta, iar la Apus între Reca și Triest.

Aromânii sau Țintarii erau împărțiți în 2 grupuri: păstori și *pecea'bari* (oameni cari își câștigă existența în țări străine). Ei își ziceau Aromâni. Din vecinătatea lor cu Slavii de Sud, cu Albanezii și cu Grecii, numai de aceștia din urmă au putut fi influențați, dar în așa măsură, că adesea se confundau chiar cu ei, mai ales din cauză că le întrebuintau și limba. Ei au fost mari susținători și mai ales sprijinitori materiali ai ideii de libertate. Atitudinea aceasta de greco-filie exagerată a fost pentru ei păgubiitoare, din punct de vedere național. Din cauza diverselor numiri, pe cari le primește, ca: Macedoneni, Macedo-Români, Bulgari, supuși turci (cum le ziceau autoritățile austriace), este greu a le stabili originea etnică. În ce privește originea acestor familii, cele mai multe sunt din Macedonia, rar din Grecia sau Albania.

În general, tot ce-au făcut, stă în strânsă legătură cu Moscopol, capitala lor, altădată un mare oraș comercial, bogat, renumit și prosper.

În acțiunea lor de a pătrunde în Serbia au fost prigoniti și împiedecați de Miloș Obrenovici, care proteja pe Sârbi și pe Evrei.

Ca însușiri sufletești, autorul subliniază, că Aromânii în exercitarea comerțului erau adevărați artiști. Erău foarte religioși. Probabil că din cauza acestor mari însușiri pe cari le aveau, au fost atât de prigoniti de elementele etnice străine, fapt care-i determină să-și ascundă originea aromânească.

Din cauza sărăciei pământului pe care trăese, au fost nevoiți

să se ducă'n lume să-și agonisească minimul de existență. În felul acesta au reușit să-și adune averi imense. Ni-i prezintă ca negustori în Ungaria între 1715—1720, apoi ca negustori ambulanti. Deasemenca ne prezintă și piedicile pe cari le puneau autoritățile austriace, pentru a-i opri să exerce acest comerț, care le ușura contra-banda.

Aromânii ca negustori aveau o activitate nelimitată, se avântau în toate afacerile din care puteau profita. În afară de negustorie se ocupau regulat cu afaceri bănești și bancare, mai aveau apoi servicii de comision de expediție . . . erau mari exportatori de arme ș. a.

Ne prezintă în capitole speciale conflictele dintre Aromânii veniți de curând în Serbia și negustorii autohtoni, cari prin această imigrare își vedeau existența periclitată.

Cu vremea însă ei s'au sărbizat, uneori chiar foarte repede, mai ales în târgurile unde erau mai puțini.

Gh. V.

I. Lupas, Cronicari și istorici români din Transilvania. Școala ardeleană. Vol. I—II. Craiova, Serisul Românesc, 1933, in - 8°, 470 p. (Clasicii Români comentati).

În introducerea, care precedează această ediție a cronicarilor și a istoricilor români din Transilvania, intitulată: „*Desvoltarea istoriografiei române din Transilvania în secolul XV—XIX*“, dl. Prof. I. Lupas, urmând linia dreaptă a obiectivității științifice, stabilește începutul istoriografiei române din Transilvania, pentru jumătatea a doua a veacului XV. Din timpul acesta datează însemnarea dela sfârșitul cronicii dubnicense, scrisă de un preot român ardelean, bun cunoscător al limbii latine, povestind evenimente dintre anii 1473—1479. Cronică aceasta a fost scrisă și păstrată la familia vovodului Bartolomeu Drăgfy din Maramureș, de *origine română*. Într'o recenzie din „*Archivum Europae Centro-Orientalis*“, Tom. I, 1935, care apare la Budapesta sub conducerea d-lui Prof. Emerie Lukinich, dl. L. Găldi recunoaște că prin această publicație a fost așezată într'o lumină cu totul nouă activitatea intelectuală a elementului românesc din Transilvania. Dar — reproducând din textul cronicii dubnicense exclamația: „O nefericită Ungarie sau mai bine te-ai putea numi nu Ungaria ca mai înainte, ci *angaria*, a căzut scutul tău, inima cui mai poate fi sigură în tine?“ — își pune întrebarea dacă această exclamație este eșită oare dintr'un suflet românesc? Răspunsul e că nu! deși din expunerile celor ce s'au ocupat în mod special de această cronică (vezi Domanovszky Sándor, *A dubniczi krónika*, „Századok“, An. XXXIII, 1899, p. 226—256, 342—355 și 411—451; și I. Lupas, „*Chronicon Dubnicense despre Ștefan cel Mare*. Comunicare făcută în ședința Academiei Române la 18 Maiu 1929. Cf. „Anuarul Institutului de Istorie Națională“, V. Cluj, 1928—1930, p. 341—353) putem trage concluzii tocmai contrare celei susținute de d. Găldi. Dar nu pe această exclamație se întemeiază presupunerea, că autorul acestei părți din *Chronicon Dubnicense* a trebuit să fie un

Român, ci pe faptul neîndoielnic al pornirii lui ostile față de Matia Corvinul și al aprecierii foarte elogioase, de care învrednicește pe Ștefan cel Mare, Domnul Moldovei, pentru care nu pregetă a serie cele mai însuflețite cuvinte în legătură cu biruința lui asupra Turcilor la Vaslui.

În ceea ce privește afirmațiunea d-lui recensent dela Budapesta relativ la Nicolae Olahus, este greșit a-l considera pe acesta ca umanist ungar, câtă vreme el însuși nu și-a renegat niciodată originea sa română, dimpotrivă s'a mândrit cu ea. Poporul român l-a dăruit umanismului, nu cel ungurese.

După ce termină cu expunerea asupra lui Nicolae Olahus, d-l Lupaș trece la prima cronică scrisă în limba română, înainte de 1633: la cronică protopopului Vasile din Brașov. Și referitor la aceasta are tendențiosul recensent dela *Archivum Europae Centro-Orientalis* de făcut o observație. Se miră anume că dl. Lupaș reproduce tocmai o parte din cronică, în care se vorbește despre întrarea lui Mihai Viteazul în Transilvania, și exclamă: „Iată în ce fel au așteptat Românii din Transilvania pe pretinsul unificator al celor trei provincii!“... Dl. Găldi pare a nu fi înțeles textul reproduș; altfel, dacă nu e total lipsit de simțul obiectivității, ar fi putut să-și dea seama, că atât primarul sas al Brașovului, cât și însoțitorul său: protopopul român Mihai dela biserica Sfântului Nicolae din Șchei nu puteau să-l întâmpine decât ca pe un biruitor, care intrase în Transilvania ca aliat al împăratului.

Țin să adaug, că dl. Prof. Lupaș, reproducând chiar această parte din cronică, dovedește o absolută obiectivitate științifică, dând tocmai o parte în care se reoglindește fidel frământarea vremurilor de neliniște.

D-sa vorbește apoi de cronicile lui Gheorghe Brancovici din secolul XVII, de a lui Radu Tempea și de cronică rimată Plângerea mănăstirii Silvașului, din secolul XVIII.

Recensentul dela Budapesta, luând în considerare aceste spicuri istorice din secolele trecute, face observația că produsele istoriografiei românești din Transilvania ar fi lipsite de continuitate. Care este cauza acestei lipse de continuitate? Ea este a se atribui faptului, că „staturile“ privilegiate ale Transilvaniei au împiedecat formarea unei clase intelectuale românești. Și este logic ca această permanentă piedică să se resimtă și în produsele intelectuale ale înaintașilor noștri. Fără să vorbim de o continuitate, putem totuși constata, că în sufletul poporului român a existat din vechi timpuri simțul istoric, dând o serie de produse istorice, în chip împrăștiat, atât ca loc cât și ca distanță de timp. Această constatare e o dovadă în plus, că predispozițiile sufletești ale poporului român pentru formele superioare ale culturii n'au putut fi înăbușite nici de „Unio trium nationum“ și nici de legile draconice din „Tripartitul lui Verböczy“.

Referindu-se la istoricii ardeleni din sec. XIX, d. Găldi reproșează editorului faptul, că n'a supus activitatea acestor istorici unei minu-

țioase analize critice, pentru a verifica măsura în care au fost ei influențați de marile idei ale eurentelor contemporane și a demonstra, ce este specific ardelean în scrisul lor? Dar nu acesta a fost scopul strângerii într'un mănunchiu a spicuirilor istorice românești din Transilvania și a prezentării lor în ordine cronologică. Oricine dintre cititori, cunoscând ideile dominante în istoriografia secolului XIX, după cum sunt ele indicate în studiul introductiv, dacă are la îndemână această ediție a cronicarilor și istoriei români din Transilvania, va fi în stare să tragă singur concluziile pentru fiecare autor în parte.

Dece n'a arătat măsura în care a fost influențat N. Bălcescu în opera sa de profesorul Aron Florian? Iată o chestiune, cu totul în afară de scopul urmărit prin cele două volume de antologie a istoriografiei române din *Transilvania*, nu a celei din *Muntenia*!

Gh. V.

Nicolae Popovschi, *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea*, — subț Ruși —. Chișinău, Tip. Eparh. Cartea Românească, 1931, in-8°, 511 p. (cu 21 ilustrațiuni).

Sub titlul de „Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea“, pe care-l dă autorul lucrării sale, se înfățișează aci o admirabilă monografie a întregii culturi din această provincie, azi a României întregite. Bazându-se pe un imens material documentar, cules în majoritate absolută din izvoare rusești — puțin accesibile — autorul face istoricul tuturor instituțiilor culturale din Basarabia, cari s'au format sub aripile Bisericii și din inițiativa ierarhilor ei. Din expunerea limpede a acestei lucrări ne putem da seama de politica de rusificare a regimurilor țariste, cari prin organizarea bisericii și a instituțiilor ei culturale căutau să atragă pe noii cucerii în sânul poporului rus.

Lucrarea d-lui Popovschi cuprinde răstimpul dela 1813, când s'a înființat eparhia Chișinăului, până la 1917 când a izbuenit marea revoluției rusească. Ea este împărțită în 4 perioade mari: I. Organizarea eparhiei Chișinăului și Hotinului. Inceputul regimului național-ortodox în biserica din Basarabia (1813—1855); II. Epoca marilor reforme din Rusia și desvoltarea vieții eparhiale în Basarabia (1856—1881); III. Eparhia Chișinăului supt regimul Pobiedonostev (1882—1904) și IV. Descompunerea vieții eparhiale din Basarabia (1905—1917).

Incepe cu o introducere în care descrie starea bisericii în Basarabia în preajma răpirii ei de către Ruși. Majoritatea populației din această provincie era românească și ortodoxă. Biserica ei se afla sub jurisdicțiunea mitropolitului dela Iași. Nordul Basarabiei aparținea când Eparhiei Rădăuților, când Hușilor. Episcopii erau ajutați în exercitarea funcțiunii lor de către protopopi, cari supravegheau mai ales pregătirea candidaților la preoție și diaconie. Majoritatea satelor aveau mai mulți preoți, parohiile nu erau fixate. Veniturile preoților constau din ceea ce le producea pământul și din

ceace primeau pentru diferitele slujbe. Iar nivelul lor cultural era tot atât de redus ca al celor mai mulți preoți din restul Moldovei. Constantin Mavrocordat a fost primul, care a stăruit ca preoții să învețe carte. Acelaș îndemn le-a venit și dela mitropoliți luminați, cum au fost Iacob Putneanul, Iacob Stamati și Veniamin Costachi. Din păcate însă măsurile luate de ei nu se prea respectau. Apoi cele 775 biserici din Basarabia, erau într'o stare foarte jalnică, numai 40 erau din piatră, 1 din cărămidă, iar restul din lemn și nuiele. Într'o stare tot atât de slabă erau și cele 40 de mănăstiri și schituri. Acestea mai lăsau de dorit și din punctul de vedere al vieții interioare, deoarece regulile vieții mănăstirești nu erau respectate. În Moldova propriu zisă mănăstirile au început o viață absolut nouă prin radicala reformă și operă de reorganizare a lui Paisie Velicicovschi.

La anul 1808, după ce s'a instaurat ocârmuirea rusească în Principatele Române, printr'un ucaz al țarului Alexandru I, se înființează un exarhat pentru Moldova, Valahia și Basarabia. În fruntea lui e numit mitropolitul Gavriil Bănulescu, care a luat apoi o serie de măsuri pentru schimbarea situației bisericii și îmbunătățirea stării preoților.

Prin tratatul de pace din București (16 Maiu 1812) Basarabia trece efectiv sub stăpânirea rusească.

Pentru a putea încadra Basarabia mai bine în organismul bisericii rusești, autorul descrie antecedentele și reformele din biserica rusească până la înființarea mitropoliei dela Chișinău.

După desființarea exarhatului, mitropolitul Gavriil se așază la Chișinău și înaintă țarului un proiect de organizare a bisericii din Basarabia. Cereă pentru provincia alipită o eparhie nouă, separată, cu numele de Eparhia Chișinăului și Hotinului și care să fie administrată pe temeiul obiceiurilor locale, iar pentru eler cerea să fie scutit de orice dare de pământ și să fie apărat de asupririle arendașilor. Ca model avea organizarea eparhiilor rusești. La 21 August 1813, proiectul mitropolitului Gavriil fu aprobat de către țar. La această dată luă deci naștere noua eparhie a Chișinăului și Hotinului având în frunte pe Gavriil Bănulescu, cu titlul de exarh și mitropolit.

Intâia grijă a noului organ administrativ bisericesc fu elerul a cărui stare decăzută era greu de remediat. La 1822 de ex. din 31 de protoierei și 1064 de preoți numai 10 aveau studii seminarele complete. De aceea se iau acum o serie de măsuri pentru îndreptarea acestei stări. Dar grija conducătorilor se îndrepta și către păstoriți, căutând să îndrume poporul basarabean pe calca învățaturii bisericești. Se începe repararea vechilor biserici și ridicarea de noi biserici acolo unde lipseau ori erau prea deteriorate. Se iau măsuri pentru bună orânduială în biserici și înzestrarea lor cu cele de trebuință. Apoi elerul era îndemnat a împărtăși norodului învățăturile bisericești sub formă de convorbiri și de catehizare.

În partea a doua descrie înființarea primelor școale bisericești din eparhia Chișinăului. Ele au fost organizate după modelul ce-

lor din eparhia Oloneț. Seminarul teologic din Chișinău avea ca scop, în afară de pregătirea preoților, să atragă atenția străinătății asupra felului cum știa Rusia să-și instruiască supușii. Din păcate însă, scăderea lui cea mai mare era că preoțimea basarabeană era indiferentă față de el. Arată toate reorganizările la cari a fost supusă această școală în cursul primei perioade.

Pentru a înzestra bisericile cu cărțile rituale necesare, cari cu greu puteau fi aduse dela Iași, mitropolitul Gavriil stărui să se înființeze și o tipografie eparhială (4 Maiu 1814).

În ceea ce privește viața mănăstirească, stărue pentru introducerea vieții de obște. Resistența călugărilor era destul de mare, fiindcă li se reducea libertatea. Din nefericire, starea culturală a călugărilor era și mai înapoiată decât a preoților.

Autoritatea bisericească trebuia să se ocupe și de mișcarea schismatică a răscolnicilor sau lipovenilor. Ca și în alte părți, porniră misiuni religioase împotriva acestora. Dar se luau și măsuri de ordin administrativ împotriva lor.

La 1856, prin pacea dela Paris, cele trei județe din Sudul Basarabiei, au fost retrocedate Moldovei. Bisericile au fost predate la 1. III. 1857.

Însemnătatea perioadei I constă în organizarea eparhiei sub mitropolitul Gavriil Bănulescu.

La sfârșitul acestei părți caracterizează personalitatea puternică a mitropolitului Gavriil Bănulescu, originar din Bucovina.

La începutul perioadei a doua aruncă o privire generală asupra bisericii ruse, în al cărei cadru este cuprinsă și biserica din Basarabia. Acum se începe epoca „marilor reforme“ sub țarul Alexandru II. La 19. II. 1861 se desființează iobăgia. Una din cele mai mari scăderi ale bisericii era socotită starea preoțimii, pentru a cărei îndreptare se luptă din răspuseri. Acum se constituie Congresele bisericești și cele protopoesti. Din punctul de vedere material al preoțimii, se face o nouă repartitie a parohiilor și se fixează numărul clericilor pentru fiecare parohie. Se iau măsuri pentru repartitia veniturilor bisericești. Se reorganizează școalele și seminariile.

Începe să sporească numărul hirotonirilor de preoți cu seminar. Pentru a veni în ajutorul dezvoltării lor intelectuale, se înființează bibliotecile protopoesti.

O îmbunătățire din punct de vedere material a fost și întemeierea Epitropiei Eparhiale a săracilor din tagma duhovnicească, care primea un frumos ajutor din veniturile mănăstirilor închinat.

Asupra vieții morale-religioase a păstoritorilor s'au păstrat foarte puține informații. Interesul și dragostea pentru biserică creștea, deși în majoritatea satelor, viața morală lăsa mult de dorit. Se continuă și în această perioadă campania de construire și reparare de biserici. Pentru a apropia și mai mult pe poporenii, se ordonă ca sfintele slujbe să se celebreze în două limbi (română și slavonă). Se impun din nou predicile, dar din nefericire rezultatul n'a fost cel așteptat, deoarece majoritatea preoților erau lipsiți de darul propovăduirii.

Se continuă și lupta pentru desființarea iarmaroacelor din zilele duminicii și sărbători. Rezultatul aici e nul. O măsură cu scop educativ a fost instituirea pelerinagiilor cu sfânta icoană din Gârbovaț. Pentru ajutorarea credincioșilor nenorociți se înființează frățimile și epitropiile bisericesti parohiale.

La 1858 se înființează școalele primare. Preoțimea își reia activitatea școlară. Pentru adulți se înființează școalele duminicale, a căror perioadă de înflorire e între 1859—1863. Pe lângă școalele parohiale iau naștere școalele mănăstirești, unde erau învățători absolvenții de seminar. Adulții se pregăteau în școli speciale pentru cântăreți.

Pe lângă școala spirituală din Chișinău se mai înființează una la Bălți, care fu mutată apoi la Edineți. La 1859 se dă un regulament pentru buna funcționare a școalelor din regiunea Chișinăului. La Chișinău mai ia naștere și o școală eparhială de fete, care se susținea din donațiuni benevole. Absolventele acestei școale, în caz că se măritau, primeau dela școală un ajutor bănesc.

Prin întărirea politicei de rusificare în Basarabia, activitatea tipografiei eparhiale din Chișinău s'a atrofieat din ce în ce mai mult. În schimb s'a ridicat nou înființata revistă a Eparhiei Chișinăului, tipărită în două limbi.

Egumenilor mănăstirilor li se impunea să ia măsuri pentru ca și călugării să învețe carte rusească.

În seminar, în scopul combaterii sectelor, s'a înființat o secție specială de misionarism. Un ajutor mare în această luptă au dat Frățimile antischismatice.

După războiul din 1877—78, cele trei județe din Sudul Basarabiei revin sub stăpânirea rusească. Toți locuitorii din aceste județe au fost scutiți de orice dare până la 1. I. 1879.

Viața și activitatea arhiepiscopului Paul Lebedev este, pentru această perioadă, partea cea mai importantă.

Prin instaurarea noului regim politic al oberprocurorului Pobiedonostev, se ivește și un nou curent în sânul bisericii, care tinde să ridice clerul la înălțimea cuvenită. Pentru îmbunătățirea stării clerului prevede sume în bugetul statului. Înființează apoi școalele primare bisericesti-parohiale cu scopul educației religioase-morale a generațiilor tinere. Ele trebuiau să fie sub supravegherea preoților. În Basarabia se reînființează vicariatul desființat la 1873. Pentru buna funcționare a consistorului s'a înmulțit numărul funcționarilor. Schițând activitatea congreselor, se arată problemele de cari erau ele preocupate.

Starea intelectuală a preoților se îmbunătățește prin studii. Se înființează bibliotecile județene și se reglementează activitatea preoților. Se înființează o serie de societăți de binefacere, dintre cari Cassa Emeritală avea de scop acordarea de pensii.

Indreptarea moravurilor păstoritorilor se făcea prin predici, din păcate însă progresele nu erau destul de mulțumitoare. Mai aveau loc și convorbiri catihetice în mod regulat și sistematic organizate.

Pentru a se ușura sarcina preoților, s'au tipărit manuale cu astfel de convorbiri.

Convorbirile catihetice trec dela 1900 în sarcina frățimii „Nașterea lui Hristos“.

Într'un capitol aparte e arătat felul de organizare al școalelor bisericești parohiale ale căror mijloace de întreținere erau numai subvențiile. Ele fiind favorizate de către stăpânire au avut multe drepturi și avantagii. În afară de acestea mai existau așa zisele școale „gromăta“, școale începătoare țărănești. Prin legea din 13. VI. 1884 ia naștere Consiliul Școlar Eparhial.

Se face acum o serie de reforme în sânul școalelor spirituale și al seminarului teologic.

La 1883, din cauza lipsei de activitate fu desființată tipografia eparhială. Revista eparhiei ia o mare dezvoltare având o seamă de colaboratori bine pregătiți, pe cari autorul îi caracterizează în acest capitol. La 1898 ia naștere Societatea Istorico-Arheologică bisericească cu scopul de a studia antichitățile locale bisericești și de a pregăti materialul necesar pentru istoria eparhiei.

Din cauza măsurilor mai îngăduitoare împotriva schismaticilor, a trebuit să se desvolte activitatea misionară, care a fost de altfel reorganizată și pusă sub conducerea Comisiei Misionare Eparhiale. Aceasta a avut un puternic ajutor în frățimea „Nașterea lui Hristos“.

Această perioadă a fost cea mai însemnată în viața bisericii în veacul XIX, prin felul cum a fost condusă și prin urmările regimului înscăunat. Întreagă activitatea religioasă culturală a fost intensificată, au apărut o serie de personalități cari au activat pe tărâm religios-cultural. Conducătorii școlilor din Basarabia au ajuns acum să corăspundă necesităților. Nici interesul pentru limba moldovenească n'a scăzut. Preotul Madan aducea din România cărți de literatură bisericească și laică, precum și de istorie românească.

Arhiepiscopul Neofit Nevodcicov, apare ca o personalitate reprezentativă a perioadei acesteia.

Regimul Pobiedonostev s'a sfârșit prin desastrul dela Mukden și Tuzima din războiul ruso-japonez. El a fost însă o binefacere pentru politica internă a țării. Se produce o mișcare împotriva a tot ce s'a făcut sub vechiul regim. Biserica urmează să fie scoasă de sub tutela biurocratismului și se face un pas înainte prin decretarea toleranței religioase pentru toți locuitorii. Dar nu peste mult starea generală a bisericii ajunse cu desăvârșire sdruncinată. Începuse epoca în care țarul stătea sub influența nefastă a călugărului Gr. Rasputin. Aceasta a dus la despărțirea bisericii oficiale în două tabere.

Diferitele instituțiuni eparhiale se reorganizează acum în spiritul noului absolutism episcopal.

Se produce acum și în sânul bisericii basarabene o mare desbinare, din cauza măsurilor privitoare la alegerile din Dună.

Școlile primare încep să capete o mai mare însemnătate. Se fac eforturi pentru introducerea limbii române în școli. Se reorganizează toate celelalte ramuri ale învățământului, introducându-se o serie de obiecte nouă pentru a se adapta noilor condiții de viață. Se ridică din nou chestiunea reorganizării seminarului.

Revista eparhială capătă un caracter din ce în ce mai oficial. În adunarea eparhială se ridică chestia înviorării și reînnoirii acestei reviste. Preoțimea se grupează însă acum în jurul revistei „Unirea noastră”.

Frățimea „Nașterea lui Hristos” găsește nimerit să reînființeze vechea tipografie eparhială.

În eceace privește lupta împotriva schismaticilor, ea trebuia să devină cu atât mai intensă, cu cât ueazurile țarului deveneau mai tolerante. Schisma inochentistă începe acum să prindă tot mai mult teren. Măsurile luate pentru combaterea ei, n'au avut efectul așteptat. Această mișcare a fost ultima lovitură dată bisericii oficiale.

La sfârșitul lucrării, autorul dă în anexă: lista episcopilor din eparhia Chișinăului și Hotinului, aceea a arhierilor vicari, a rectorilor seminarului, a președinților congreselor eparhiale, câteva spițe genealogice ale unor familii mai vechi de preoți basarabeni și un indice alfabetic de nume.

Ar fi de dorit să poată avea fiecare eparhie din cuprinsul Patriarhiei noastre câte o monografie istorică așa de izbutită, cum este cartea d-lui prof. N. Popovschi.

Gh. V.

I. Minea, *Din istoria culturii românești*. Lecții ținute la Universitatea din Iași. Vol. I. 1) Cultura moldovenească în prima jumătate a secolului XVII. 2) Locul cronicii lui Ureche în istoria culturii românești. Iași, Tip. „Ing. G. Bejan”, 1935, în - 8°, 190 p.

Această nouă lucrare a d-lui prof. I. Minea, deschide în studiul istoriei literaturii vechi românești, prin marele număr de ipoteze pe cari se bazează, o serie de probleme, cari așteaptă să fie rezolvate.

D-Sa, precum însuși o spune în introducere, urmând procedeul d-lui N. Iorga, care a explicat cel dintâi operele noastre literare ca manifestări ale spiritului românesc, încearcă să prezinte sensul, conținutul și influența exercitată a operilor câtorva figuri proeminente din trecutul nostru cultural.

Din istoria culturală moldovenească autorul și-a ales pe Gri-gore Ureche, pe Eustratie Logofătul și pe Simion Dascălul, iar din cea munteană pe Udriște Năsturel și pe autorul care a scris *Istoriile domnilor Țării Românești*.

Pentru a putea prezenta însă într-o lumină mai clară aceste personalități culturale, dl. I. Minea ține să reconstitue cu oarecari detalii, cadrele culturii moldovenești și muntenesti în prima jumătate a secolului XVII, și să amintească ceva despre cultura românească dela sfârșitul secolului XVII și începutul secolului XVIII.

În acest prim volum, D-Sa schițează întâi *Cultura moldovenească în prima jumătate a secolului XVII*, făcând la început o paralelă între cultura veche și cultura nouă în Moldova. Concluzia la care ajunge la sfârșitul acestei paralele e că: lumea simțea nevoia unei culturi, dar eum vechile lucrări de natură slavă-bizantină erau perimate și nu mai aveau vechea căutare, iar legăturile moldovenești cu cultura occidentală nefiind încă destul de bine cristalizate, se ajunge la o răspântie culturală, prin care se explică renașterea națională românească din timpul lui Petru Vodă Șchiopul, când se observă cea dintâi licărire a culturii naționale moldovenești. Autorul e însă de părere că acest curent național, care a avut ca prim rezultat apariția cărților românești, n'ar fi avut nici o legătură cu mișcarea culturală similară din Transilvania.

În continuare descrie apoi frământările culturale cari au avut ca scop elaborarea noului curent cultural moldovenesc, până la 1641, când Vasile Lupu, în urma stăruințelor lui Petru Movilă, a înființat Academia dela Iași, pentru ca apoi să descrie amănunțit această instituție culturală și să releve rolul important pe care l-a avut aceasta în dezvoltarea culturii. Influența acestei școli a trebuit să se resimtă până departe în istoria spirituală a Moldovei. Iar nivelul cultural ridicat, la care se găsea această școală pe atunci, n'a putut să rămână fără rezonanță în aspirațiile politice moldovenești.

Caută apoi să arate influența pe care a avut-o școala dela Iași asupra culturii și mentalității moldovenești.

Dl. Minea crede despre Ureche că, deși a urmat școalele din Polonia și la înființarea Academiei dela Iași ocupa deja funcțiuni importante, totuși poate fi înșirat între cei cari au urmat spiritul școlii dela Iași, fapt pe care-l deduce din demnitatea ce reiese din *Cronica* lui Ureche, și care n'a putut să emane decât din spiritul școlii din Iași.

În partea a 2-a a acestui volum, dl. Minca caută să fixeze „*Locul cronicii lui Ureche în istoria culturii românești*”.

Vorbind despre Grigore Ureche și vremea sa, D-Sa arată că „în legătură cu școala dela Iași s'a format în Moldova o anumită mentalitate, s'a alcătuit o ideologie culturală, națională”.

Peste tot, din *cronica* lui Ureche se poate vedea că dânsul credea în forța neamului său. La dânsul nu găsim niciodată momente sufletești în cari să declare că nația moldovenească singură nu și-ar putea îndrepta zilele grele. Tot ca un rezultat al acestei școli dela Iași, crede autorul că trebuie considerată și formarea unei limbi literare moldovenești.

Ne prezintă apoi còpiile *cronicii* lui Ureche și pe Simion Dascălul, iar în continuare ne schițează izvoarele cari au fost utilizate de către cronicar pentru întocmirea *cronicii* (cari după părerea d-lui Minea au fost mai ales un letopisetei moldovenesc și *Kronica Polska* a lui Bielski), și felul cum au fost ele utilizate de către acesta.

În ceea ce privește pe Simion Dascălul, comparând textele, și luând ca bază anume afirmațiuni de-ale acestuia, dl. Minca ajunge

la concluzia că S. D. nici n'ar fi cunoscut cronica lui Ioakim Bielski. Apoi tot despre Simion Dascălul ne spune că interpretează și atribuie anumite știri lui Martin Pasziowski, pe când acesta în realitate, în lucrarea lui „Cronica Sarmăției europene . . .“ nici nu amintește de acele fapte.

Referindu-se la împrumuturile pe cari le-a făcut Ureche pentru întocmirea cronicăi sale, remarcă faptul că toate acestea le-a supus celei mai severe critice.

Dl. Minea ține să semnaleze și acele știri din cronica lui Ureche, cari nu se referă la istoria Moldovei, ci la alte state, sau la considerații generale de istorie.

La sfârșit mai remarcă și faptul că Ureche, pe lângă știri, nu-și ia și judecățile asupra anumitor domni din izvorul său polon, ci ține să-și exprime părerile sale personale asupra acestora.

Gh. V.

Ion Conea, Țara Loviștei. Geografie istorică. București, M. O. Imprimeria Națională, 1935, VI + 217 p. + XIII planșe + 3 hărți în afară de text. [Extras din „Buletinul Societății Regale Române de Geografie“ Tom. LIII, 1934].

În temeinica sa monografie asupra Țării Loviștei, dl. I. Conea aduce o serie de noi date geografice pe cari se străduiește a le pune în legătură cu „terra Loysta . . . ab aqua Lotur vocata . . . que fuit ad aquam Olt“ dăruită de principele de coroană Bela al Ungariei, la 1233, comitelui Corlad de Tâlmăciu. Toate silințele autorului de a netezi incongruențele dintre configurația geografică a Loviștei din stânga Oltului, din bazinul Titești-Brezoi și granițele precis indicate de documentul amintit s'au dovedit însă inutile, de vreme ce, concomitent cu tipărirea în Buletinul Soc. Reg. de Geografie a acestei lucrări, dd. I. Schiopu¹⁾ și A. Sacerdoțeanu²⁾ sprijiniți pe temeinice argumente susțin falsitatea acestui act.

Cu aceasta s'ar părea că problema Loviștei din secolul XIII—XIV rămâne definitiv închisă, deoarece nici o altă probă documentară despre existența ei nu mai avem. Totuși credem că datele geografice din acest act rămân valabile dacă nu pentru secolul XIII, pentru a doua parte a secolului XIV și dovada ne-ar putea-o oferi chiar documentul din 1311 și data când el a fost falsificat. O cercetare în acest sens asupra documentului în chestiune nu s'a făcut. Deși în cele ce urmează nu vom putea da rezultate definitive, câteva fapte și împrejurări ce le vom semnală, ne vor da cel puțin indicațiuni pentru viitoare cercetări.

Documentul dela 1311 cuprinzând „în transumpt o diplomă din

¹⁾ Diploma andreeană din 1224 și alte documente false sau fals interpretate. Cluj 1934.

²⁾ Andreeanum și alte acte, „Țara Bârsei“ An. VII Ianuarie-Februarie 1935, p. 25.

1265 a viceregelui Ștefan în care se confirmă tot în transumpt, diploma din 1233 a viceregelui Bela“ — e publicat ultima dată în întregime de d. I. Schiopu însoțindu-l de următoarea notă: „Originalul acestei diplome se găsește în Arhiva de Stat din Budapesta. Data („ri VII Kalendas Novembris“) lipsește, bucata de pergament fiind tăiată împreună cu sigiliile. „Baronul Kemény a văzut originalul, pe când era încă neatins și dela el pornește completarea „VII Kalendas Novembris“ — spune *Zimmermann* — *Urkundenbuch*“¹⁾. D. A. Sacerdoțeanu, la argumentele d-lui Schiopu pentru falsitatea documentului mai adaugă și cele ce se desprind din forma exterioară a acestu act: „liniile care se pleacă în jos și scrisul care nu se aseamănă cu scrisul din întâia jumătate a secolului XIV, cum și faptul că locul sigilului a fost tăiat, probabil intenționat și că vorbele lipsă din textul tăiat au fost cetite *numai*“²⁾ de Kemény“.

Mărturia lui Kemény (*Diplom. Supplem.* I, 43), redată în *Zimmermann, Urkundenbuch* (I p. 303) reprodusă de I. Schiopu și subliniată de A. Sacerdoțeanu în sensul că *numai* Kemény a văzut documentul întreg, netăiat și cu sigil, ne-ar putea ispiti să bănuim ca autor al falsului pe însuși baronul Kemény, care mai fost dovedit ca atare și în alte cazuri.

Afirmația lui Kemény se dovedește însă de data aceasta a fi adevărată de vreme ce documentul era cunoscut întreg, cu dată și sigil, încă înainte de nașterea în Sept. 1795³⁾ a acestui pasionat colecționar de documente. El fusese publicat la 1791 de M. G. Kovachich⁴⁾, în următoarea formă resumativă:

„Anno 1233 Bela IV adhuc Rex Junior Corlado Comiti filio Ipani pro fidelibus servitiis Patri et Matri suae, sibique exhibitis terram Loysta cum pertinentiis confert — Dionysio cum magno Nasu Vayvodae existente. — Quam donationem Stephanus Junior Rex H. Anno 1265 et Karolus I Anno 1311 VII Kal. Nov. transumunt et confirmant“. Rămâne deci stabilit că documentul a fost păstrat întreg în arhiva din Buda până la Kemény, care de data aceasta nu mai poate fi bănuit de autor al falsului.

Locul, timpul și împrejurările când s'a făcut falsificatul se vor lămurii dacă vom cerceta cine a avut interesul să ticluiască acest act, și ce scop a urmărit cu el. Răspunsul ni-l dă însuși actul din 1311. Falsul se face în favoarea comitelui Nicolae de Tălmăciu, cu scopul de a anexa la posesiunile ardelene ale acestuia munții dintre Olt și Lotru.

Faptul semnalat de d. Sacerdoțeanu că scrisul documentului nu se aseamănă cu cel din prima jumătate a secolului XIV, precum și alte elemente ne duc la concluzia că actul n'a fost falsificat în tim-

¹⁾ I. Schiopu, o. c. p. 101.

²⁾ Sublinierea e a d-lui A. S.

³⁾ Szinnyei. *Magyar Irók*, V, 1435.

⁴⁾ *Institutum diplomatico-historicum incltyti Regni Hungariae etc. Pestini*, 1791, p. 46—47.

pul sau chiar de Nicolae de Tâlmăciu, deci interesul ticluirii actului l-au avut urmașii acestuia cari până la anul 1453 au fost conți de Tâlmăciu, iar după această dată au fost cele șapte scaune săsești. Anume în anul 1453 regele Ladislau aflând dela Ioan Huniadi, comite al Bistriței, că cetățile Tâlmăciul, Lotrul și „trunul numit Turnul Roșu” situate în județul Albei s'ar derăpăna și ar fi foarte ruinate . . . încredințat fiind de fidelitatea magistraților, juzilor, juraților și bătrânilor și a celorlalți Sași credincioși ai săi din cele șapte scaune . . . a anexat și încorporat la cele șapte scaune săsești pentru totdeauna și irevocabil decretând de anexate și încorporate caestrele numite ale Tâlmăciului, Lotrului și Turnu-Roșu, cu vama ce se obișnuiește acolo, precum și cu opidul Tâlmăciu, și cu satele și posesiunile Tâlmăcel, Boița, Racovița, Porești și cu amândouă Sebeșurile și cu prediul Kreuzerfeld și cu jumătate din posesiunea Reke, care deasemenea se află în județul Albei . . . ¹⁾ Se pune acum întrebarea dacă Sașii aveau interes să falsifice între anii 1453 și 1791 diploma datată la 1311, pentru ca în timpul fixării graniței dintre posesiunile tălmăcene și Țara Românească să poată revendica munții dintre Lotru și Olt? Putem răspunde hotărât: nu! Falsificatul ar fi fost cu totul inutil, deoarece posesiunile tălmăcene nici atunci și nici mai târziu n'au trecut peste granița stabilită pe timpul lui Neagoe Basarab, la 1520, graniță care, — după cum bine dovedește d. Conea în capitolul II al lucrării sale — pentru porțiunea posesiunilor tălmăcene atât la răsărit cât și la apus de Olt, a fost nelclintit aceeași, adică, la răsărit Valea lui Frate, iar la apus Râul Vadului. În al doilea rând apoi, falsificatul după anul 1453 ar fi fost cu desăvârșire zadarnic deoarece masivul muntos dela nord de Lotru era de un secol și jumătate în stăpânirea Țării Românești, care desigur nu putea fi îndepărtată numai cu argumentul unor ipotețice drepturi anterioare anului 1311.

Concluzia logică ce se impune este deci că autorul falsului nu putea fi decât un conte de Tâlmăciu, care voia să ridice pretenții de stăpânire asupra acestor munți, ajungând în conflict pentru granițe cu Domnul Țării Românești. Scrisul documentului ne determină să eliminăm posibilitatea de a pune falsificatul în legătură cu neînțelegerile privitoare la granițe anterioare luptei dela Posada. El trebuie să fi fost ticluit în preajma, sau după delimitarea graniței din anul 1366 între posesiunile conților de Tâlmăciu și ale stăpânirii ardeleni a lui Vlaicu Vodă, care cuprindea nu numai întreg masivul muntos dela nord de Lotru, ci și satele dela lisiera versantului ardelen a acestor munți: Săliștea, Galeșul, Valea, Cacova și Sibielul, sate care în al doilea deceniu al secolului XIV, până la 1322

¹⁾ S. Dragomir, în Contribuțiuni istorice privitoare la trecutul Romanilor de pe pământul crăiesc. Sibiu, 1913, p. LXXXVIII. cfr. și Müller, Die ursprüngliche Rechtslage der Rumanen in Siebenbürger Sachsenlande in Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, Neue Folge XXXVIII, Hermannstadt 1912, p. 300—301.

fuseseră în stăpânirea contelui amintit în falsificatul datat la 1311, a lui Nicolae de Tâlmăciu¹⁾). Este știut apoi, că delimitarea dela 1366 a fost precedată de ostilitățile dintre regele ungar și Vlaicu Vodă care refuza să-i recunoască suzeranitatea, ostilități, în cursul cărora Vlaicu năvăli în Tâlmăciu, unde arse mănăstirea Sf. Nicolae, în care erau depuse toate documentele relative la posesiunile lui Ioan, fiul lui Petru de Cîsnădia, cum o mărturisește actul din Noemvrie 1369²⁾).

Faptul semnalat de răposatul D. Onciul, că în diploma din 28 Nov. 1369 capitulul de Alba-Iulia se adresa lui Petru vicevovodului ardelean, care nu mai era atunci în viață³⁾, ne-ar putea face să suspectăm și autenticitatea acestui document. Cert este că documentul datat la 1311 n'a fost falsificat înainte de arderea mănăstirii din Tâlmăciu de către Vlaicu Vodă. El a fost teliuit, credem, în a doua jumătate a secolului XIV când, după exemplul documentului din 1369, mai apar acte dacă nu declarat false, cel puțin suspecte. Conții de Tâlmăciu, cari se considerau usurpați de Vlaicu Vodă, au pândit momentul oportun ca prin falsificatul datat cu 1311 să poată revendica un pretins vechiu drept istoric asupra stăpânirii ardelenene a Domnului român. Acest moment potrivit credem că-l putem presupune între anii 1374—76 când Vlaicu-Vodă pierde pe rând toate posesiunile ungurești⁴⁾ și 1387, când aceste posesiuni le găsim din nou în titlul lui Mircea cel Bătrân. Pe baza falsificatului amintit conții de Tâlmăciu urmăreau recunoașterea din partea regelui a dreptului lor de stăpânire asupra Loviștei dintre Lotru și Olt și poate și asupra satelor ardelenene amintite. Acesta credem că a fost rostul și timpul falsificării documentului din 1311, falsificare ce n'a dat rezultat, fiindcă o nouă și autentică confirmare a actului nu s'a putut obține.

El momentul să ne întrebăm acum, de ce a ales autorul falsificatului drept dată de ultimă confirmare a fictivei donațiuni din 1233 tocmai anul 1311? Răspunsul ni-l dă documentul din 1322 în care regele Carol Robert mărturisește că deoarece „magister Nicolaus, filius Corradi de Tolmach nobis et coronae sacrae fideliter adhaerente grata iugiter multa et accepta servitia in expeditionibus regni nostri diversis contra infideles et rebelles nostros impendit et exhibuit, in eo potissimum, quod cum Ladislaus filius Ladislai quondam vaivodae Trnasilvani cum suis fratribus elati superbia praesumptione temeraria contra nostram maiestatem non sine infidelitatis nota se rebelliter opposuissent... dictus Nicolaus filius Corradi in oppressionem, humiliationem et exterminationem praedictorum nostrorum infidelium sinceram fidelitatis obsequio

¹⁾ Zimmermann—Werner, Urkb. I, p. 365—366. (No. 395).

²⁾ Urkb. II, p. 333—335. (No. 933 și 935).

³⁾ Cfr. D. Onciul, Titlul lui Mircea cel Bătrân, Conv. Lit. 1902. (An. XXXVI), p. 734.

⁴⁾ D. Onciul, o. c. Conv. Lit. 1903, p. 21—2.

et fervido opere astitit. . . . Insuper idem Nicolaus suae fidelitatis sinceritatem et puram mentis constantiam exprimens, *castrum Salgo* (= castelul Săliștii cfr. Onciul) nuncupatum in partibus Transilvanis constitutum, *quod habebat et detinebat*, ad manus nostras reddidit et restituit, cum novem villis Zaszekes (= Cunta cfr. Onciul), Omlas Feketevyz (= Săcel) et Waroliafolw (= Orlat) nominatis ac aliis quinque villis Olaceis (= Săliștea, Galeșul, Valea, Sibiulul, Căcova) ad eodem castrum pertinentibus ex cuius castrum et villarum restitutione praeter augmentationem nostri regiminis fidelibus nostris in illis partibus constitutis ab improvisis adversariorum nostrorum invasionibus sive insultibus tuta quies et tranquillitas optata successit¹. In schimb, i se conferă toate celelalte posesiuni anume: Hususău, Micăsasa, Pânade și Șona, cari erau mai la nord pe Târnavă¹).

Se cunosc luptele lui Carol Robert împotriva voevodului ardelean Lalislau Borșa, dela care putuse scoate abia la 1310 coroana Ungariei²). Puternicul voevod, în cursul acestor lupte despuie pe Sașii din Sibiu de privilegiile lor și le ocupă scaunele Medias, Șinea și Biertan. Sibiinii, după împăcarea lui Ladislau cu Carol Robert își reprimă privilegiile, dar scaunele Ladislau le-a păstrat până la 1315, când fu destituit de rege³). Această destituire însă determină pe Ladislau ca împreună cu fiii săi să participe la răscoala palatului Iacob Kopasz din neamul Borzeștilor contra lui Carol Robert⁴). Documentul mai sus amintit spune că Nicolae de Tâlmăciu mai cu seamă în cursul luptelor cu fiii lui Ladislau, deci cele posteroare destituirii din 1315, s'a dovedit un neînfriecat apărător al intereselor regale, și își manifestă această neclintită credință și la 1322 restituind regelui castelul Salgo cu cele 9 sate amintite. A stăpânit aceste sate Nicolae de Tâlmăciu și înainte de 1315? O parte din ele e posibil să le fi stăpânit. E sigur însă că la 1319 Nicolae de Tâlmăciu nu stăpânea încă cetatea Salgo cu cele cinci sate românești, deoarece în acest an numitul conte împreună cu fratele său Ioan lasă moștenire, în cazul că ar muri fără urmași bărbătești, cumnatului lor Petru de Cislădia și fratelui său Simeon, în tovărășie cu ruda acestora, Toma fiul lui Fărcaș, a treia parte din numeroasele lor posesiuni între cari Tâlmăciul, Săcelul și Amlășul, fără să găsim amintit și castelul Salgo⁵). Acest castel deci fu cucerit între 1319 și 1322 când — după cum am văzut — împreună cu Amlășul, Săcelul, Orlatul și Cunța (?) fură restituite, ca posesiuni regale, lui Carol Robert. Această restituire însă se pare că nemulțumi pe fratele lui Nicolae, pe Ioan, care profitând de luptele ce continuau a se da între rege și fiii fostului voevod Ladislau Borsa, ocupă ce-

¹) Urkb. I, p. 365. (No. 395).

²) I. Lupaș, Atacul lui Carol Robert contra lui Basarab cel Mare, 1330. Cluj, 1932, p. 4-8.

³) Péter Antal, László erdélyi vajda, în Erdélyi Múzeum, 1891, p. 464.

⁴) I. Lupaș, o. c., p. 8.

⁵) Hurmuzachi, Docum I., p. 579.

tatea Salgo cu cele cinci sate românești, ceea ce determină pe Carol Robert, ca în primăvara anului 1324 să dea numita cetate voevodului ardelean Toma¹⁾, cu ajutorul căruia apoi, impresură pe răsulați în cetatea Devei și îi zdrobi²⁾). Pe acest voevod Toma îl găsim în preajma luptei dela Posada, ca pe principalul instigator al expediției lui Carol Robert contra lui Basarab. Dacă regele ungar era îndreptățit să atace pe Domnul Munteniei fiindcă acesta eucerise Severinul și dădu sprijin fiilor fostului voevod ardelean Ladislau Borza³⁾, se pune în schimb problema: ce alte nemulțumiri personale a putut avea voevodul Toma contra lui Basarab, decât fie că acesta revendica, sau poate chiar a cuprins cele cinci sate românești amintite, fie pretenția voevodului ardelean de a-și extinde stăpânirea în strânsă legătură cu aceste sate și asupra munților dintre Lotru și Olt? Noi înclinăm a crede că, cu toată buna înțelegere ce s'a stabilit între regele ungar și Domnul Țării Românești chiar în 1324⁴⁾, anul când aceste sate fură luate dela Ioan de Tâlmăciu și date voevodului Toma, Basarab cel Bătrân, curând a revendicat, sau poate a eucerit și aceste sate, ca fiind organice legate de masivul muntos al Loviștei dintre Lotru și Olt, sate pe cari suntem în drept să bănuim că le-a stăpânit și înainte de 1320—22, de vreme ce la 1319 ele nu sunt între posesiunile conților de Tâlmăciu, iar la 1322 când apar pentru întâia oară documentar, ele sunt amintite fără nume, doar ca „quinque villis olaceis“, grupate, pe cât se pare în pripă, în jurul cetății Salgo a cărui viață a fost atât de efemeră. Legătura organică ce a fost totdeauna între aceste sate și munții Lotrului se vede și din faptul că la 1366, când se fixează granița ce trecea la nord de aceste sate, se arată a se urma o graniță mult mai veche, peste o *meta antiqua*⁵⁾).

După cumplita zdrobire a oștilor regale ungare în 1330 la Posada, credem că Basarab a rămas stăpân și al acestor sate.

Murind, între timp, Nicolae de Tâlmăciu, fără urmași, regele ungar dăruie în anul 1340 toate posesiunile acestuia voevodului Toma, cu excepția satelor Hususău și Micăsasa⁶⁾). Pe voevodul ardelean se pare însă că acum nu-l mai interesau posesiunile din sud, atenția sa îndreptându-se asupra numeroaselor sate din jurul Albeilulii, sate vecine cu posesiunile primite de curând, dar cari erau ale episcopiei catolice⁷⁾). Donațiunea primită de voevod la 1340 însă ne arată că în pofida testamentului din 1319 alui Nicolae de Tâlmăciu, cumnatul său Petru de Cîsnădia și fratele său Simeon par a fi rămas deocamdată excluși de la moștenire. Urmasul lui Petru, fiul său Ioan însă în parte își valorifică drepturile,

¹⁾ Urkundenbuch, I. p. 383—4.

²⁾ I. Lupaș, o. c. p. 8.

³⁾ Ibidem, p. 8—9.

⁴⁾ D. Onciul, o. c. Conv. Lit. 1902, p. 739.

⁵⁾ Urkundenbuch, II, p. 275.

⁶⁾ Urkundenbuch, I, 508—9.

⁷⁾ Ibidem, p. 519.

fiindcă la 1366, când se fixează granița între posesiunile lui, ca urmaș al conților de Tâlmăciu, îl găsim în stăpânirea Săcelului și a Orlatului. În urma acestor delimitări, din fostele posesiuni ale lui Nicolae de Tâlmăciu și a voevodului Toma, cele cinci sate românești: Săliștea, Galeșul, Căcova, Valea și Sibielul, aparținătoare pe vremuri la castelul Salgo, despre care de decenii nu se mai amintește nimic, revin acum lui Vlaicu-Vodă¹⁾, care le stăpânește împreună cu întreg masivul muntos dela nord de Lotru. Era firesc deci ca Ioan, fiul lui Petru de Cîsnădia să-l considere pe Vlaicu-Vodă ca pe un usurpator care deținea cu forța posesiuni ce în baza testamentului din 1319 îi reveniau lui, urmașul conților de Tâlmăciu. Aceasta a fost deci cauza care l-a determinat pe Vlaicu să năvălească în Tâlmăciu și să ardă mănăstirea cu toate documentele lui Ioan. Toate acestea converg în a ne face să susținem că, acum după ce documentele autentice — dacă vor fi existat — fură mistuite de flacări, Ioan, fiul lui Petru de Cîsnădia, moștenitor în baza testamentului din 1319 al conților de Tâlmăciu, a pus la cale falsificarea documentului datat cu anul 1311, pentru ca în baza acestui falsificat să obțină dela regele ungar recunoașterea drepturilor sale asupra întregii stăpâniri alui Vlaicu-Vodă, drepturi pe cari voia să le dovedească a fi având originea mult înainte de restituirea din 1322, tocmai cu un secol mai de vreme, în ipoteticul act de donație din 1233.

Când se putea încerca valorificarea acestor pretinse drepturi și deci când s'a făcut falsificatul? În timpul conflictelor premergătoare delimitării dela 1366 de sigur nu, fiindcă documentul ar fi ars împreună cu celelalte. Mai bun prilej ofereau însă anii 1374—76, când stăpânirea lui Vlaicu-Vodă se clătina, sau anii următori până la 1387, data când ducatul Amlașului revine în stăpânirea lui Mircea cel Bătrân.

Acum e momentul să ne întrebăm, dacă această teză a conților de Tâlmăciu că ei ar fi stăpânit Loviștea încă dela 1233 se sprijinea pe acte autentice arse odată cu mănăstirea Sf. Nicolae? Credem că nu! O donație ca aceasta, asemănătoare și contemporană cu cea făcută de același Bela cavalerilor teutoni în Țara Bârsei, ar fi avut rostul de a pune pază prin ridicare de cetăți la trecătoarea Oltului. Donația ar fi trebuit să se refere deci și la Țara Loviștei din stânga Oltului cum susține d. Conea. Dar din cursul întregului secol XIII n'avem nici un act autentic, care să pomenească fie de conții de Tâlmăciu, fie de cetățile Tâlmăciu, Lotru și Turnu Roșu, cari apar documentar abia mai târziu, în secolul XIV, concomitent sau posterior cetății Salgo. Credem deci că prin acest falsificat, neșprîjinit pe acte autentice, conții de Tâlmăciu voiau să acrediteze un basm, că ei ar fi avut rolul cavalerilor teutoni în aceste regiuni încă din secolul XIII.

Locul unde s'a făcut falsificatul datat la 1311 nu-l putem pre-

¹⁾ Urkundenbuch, II, p. 274—5 (No. 877).

eisa. La cancelaria regală, la vre-un capitolu, sau în vre-o arhivă mai mare însă desigur nu.

În privința aceasta dovezile înșirate de dl. I. Schiopu împotriva autenticității actului sunt concludente. Faptul că la 1233 Mathya e numit vicecancelar și nu cancelar — cum eră — iar Bela era numit rex Bulgariei, titlu pe care numai fiul său, Ștefan, și-l ia abia după anul 1270, precum și faptul că la 1265 Ștefan vorbește despre tatăl său Bela ca fiind mort, deși el trăi până la 1270, toate acestea arată că falsificatul a fost ticiuit într'un loc lipsit de o arhivă completă cu ajutorul căreia s'ar fi putut controla și evita aceste incongruențe. Ce era mai ușor pentru un falsificator din cancelaria regală, dela vre-un capitolu, sau dintr'o arhivă mai mare, decât să copieze de pe un document autentic dat de Bela la 1233 și de pe altul dat de Ștefan la 1265 titulatura corectă și întreg protocolul final, inserând la mijloc textul dorit? Ori autorul sau autorii falsului — căci, după cum observă dl. A. Sacerdoteanu, sunt două feluri de scrisuri — n'au avut posibilitatea de a verifica titulaturile și erau necunoscători ai ierarhiei și cronologice demnitarilor din secolul XIII—XIV. Astfel încât documentul nu este exclus să fi fost falsificat chiar în cetatea Tâlmaciului.

Revenind acum la Loviștea amintită în a doua jumătate a secolului XIV în acest falsificat, se pune întrebarea dacă ea a putut exista în acest timp în masivul muntos dela nord de Lotru? Nu o putem dovedi. Cert este că falsificatul n'a avut în vedere adevărata Loviște din bazinul Brezoi-Titești, ci munții dintre Lotru și Olt, cari împreună cu satele ardelenice amintite în delimitarea dela 1366 fuseseră în stăpânirea lui Vlaicu Vodă, iar acum erau râvnite de conții de Tâlmaciu, pentru ca după 1387 să fie din nou în stăpânirea Domnilor români cu numele de ducat al Amlașului. În acest caz, e momentul să ne întrebăm dacă acele *pertinentiae* din documentul falsificat nu s'ar putea referi la satele românești amintite? Iar granițele acestei Terra Loysta: la răsărit Oltul, la miazăzi și apus Lotrul, nu cumva sunt aceleași cu ale ducatului Amlașului, a cărui întindere conții de Tâlmaciu o apreciau a fi din marginea posesiunilor din jurul cetății lor până la Lotru și Olt? Nu e mai puțin adevărat însă că falsificatul se putea referi și numai la munți, fără sate, indicând în cuprinsul granițelor amintite *o regium* (= *terra*), cu munți, păduri și ape, toate *pertinentiae* cu *utilitates*, din cari se putea strânge un bogat proventus din vânat, pescuit, pășunat și ghindă — venituri regale obiceiuite în asemenea regiuni. O *loviște* deci în sensul arătat și de dl. Conca, ca un ținut bogat în vânat și pește. Nu putem dovedi că acest ținut muntos purta în adevăr numirea de Loviște — deși nu e exclus¹⁾, dar autorul falsificatului putea să-i atribue numirea și după țara Loviștei

¹⁾ O Loviște avea mănăstirea Tismana în munții din jud. Mehedinți (Fotino, trad. Sion, III, p. 187), o pădure „Lovişteanca” e în plasa Cerna, jud. Vâlcea (M. Dict. Geogr. al Rom. o. IV, p. 188-9).

din bazinului Titești de mult și continuu străbătută de negustorii sași, cari făceau comerț în Țara Românească.

Revenind acum la studiul d-lui Conea, constatăm și noi că discuția din întreg Cap. I, în legătură cu Loviștea dela 1233, ca și punctul ei de plecare ce se resimte în cursul celorlalte capitole trebuie eliminate. Dacă se va dovedi definitiv că teza noastră e corectă, că falsificatul s'a făcut între anii 1374—6—1387, cu atât mai mult nu mai putem vedea în el o indicație pentru Țara Loviștei din bazinul Titești, granițele arătate în document precizând clar că e vorba de munții dela nord de Lotru, așa cum au înțeles toți istoricii combătuți de autor. În schimb din lucrarea d-lui Conea nerămân datele istorico-geografice strânse de autor în legătură cu adevărata Loviște, cea din bazinul Brezoi-Titești, foarte utile pentru istoriografia noastră.

Fără îndoială că acest bazin intracarpatic și în veacul XIII era o „romanie“ dens locuită, datorită configurației avantajoase a terenului ajutată fiind și de împrejurarea că această „țară“ era străbătută de principala arteră de comunicație dintre Sibiu și Țara Românească, arteră ce aducea cu sine întemeieri de sate, de locuri de popas și și de alte vămi decât vestitele „tunsori“ și „numărători“ de oi din acea regiune (p. 84). A fost de sigur un vad comercial, în sensul semnalat de d. N. Iorga și susținut și de d. Conea, un vad de care trebuie legată prima cristalizare a statului muntean (p. 80).

Încă prin diploma andreană li se da Sașilor libertate de comerț, dar abia de la mijlocul secolului XIV cunoaștem privilegiul prin cari Sașii din Sibiu obțin dreptul exclusiv de a exporta în Muntenia mărfuri aduse din apus¹). Prima vamă amintită în regiunea Loviștei e cea dela Căineni, pe care la 1415 Mircea cel Bătrân o dăruiește mănăstirii Cozia. Tot pe drumul Oltului se mai înșira apoi vama dela Râmnic și cea dela Slatina, unde încă din vremea lui Vlaicu Vodă Brașovenii aveau scutiri, iar de aici drumul mergea spre Turnu-Măgurele²).

În ce privește drumul urmat de negustori dela Căineni în jos, cu drept cuvânt constată autorul, că el nu putea trece prin defileul Oltului, deoarece „fără o supraveghere atentă, neîntreruptă și fără o administrație capabilă, un drum vehicular nu poate ființa pe valea din munte a Oltului“ (p. 73). Mărturia lui Fr. Schwanz, autorul Viei Carolina din 1719, este concludentă în această privință (p. 71—72). Tot atât de impracticabil trebuie să fi fost defileul dela Căineni la Râmnic și în secolul XV, de vreme ce o porțiune mai bine supravegheată a acestui drum, cea de la Turnu-Roșu spre Sibiu la 1473 „adeo stricta esset, ut vix unus equus dumtaxat sequi alium possit, sepiusque per inundaciones aquarum et nivium in tantum obstrueretur, un nemo per eandem viam ire, neque redire possit“, ceea ce determină pe Sașii din Sibiu să ceară regelui Matia

¹) Urkb. II, p. 641-2.

²) Șt. Meteș, Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Ardealul Sighișoara, 1921, p. 22 squ.

ineuvințarea de a o lărgi¹⁾. Este o dovadă în plus în favorul tezei d-lui Conea, că traficul comercial pe porțiunea Căineni—Râmnicul-Vâlcea trecea pe „vechiul drum“ al Loviștei. De aici se rupea și spre Argeș, care și el, cu toate satele Loviștei, e constatat a fi fost în secolul XV și de sigur că și cele premergătoare, într-o importantă măsură în raza intereselor comerciale ale Sașilor din Sibiu, ca și ale celor din Brașov²⁾. Și pentru această valoare economică deci, Loviștea a trebuit să fie totdeauna în atenția Domniei dela Argeș.

În restul lucrării autorul face o amănunțită și foarte clară analiză a întinderii și hotarelor Loviștei (c. II)³⁾ distingând corect o Loviște populară de azi și de totdeauna în cadrul unei Loviști politice ce se întindea și pe dreapta Oltului, supune apoi unei judecioase critici mărturiile despre existența „țării“, a „județului“ și a „plaiului“ Loviștei (c. III), analizează datele ce le avem despre cetățile Loviștei în epoca romană, în evul mediu și în secolul XVIII (c. V)⁴⁾, se ocupă apoi de toponimia (c. VI), și populația. Loviștei (c. VII), pentru a sfârși cu funcțiunea istorică a acestei „țări“ (c. VIII), care a îndeplinit fără întrerupere un rol de legătură între populațiile de pe o cină și cealaltă a munților.

Deși, după cum am mai spus, autorul va fi silit să renunțe la dovedirea documentară a tezei sale pentru secolele XIII—XIV, totuși adevărata „Țara Loviștei“ atât de cald susținută de autor a primit prin lucrarea d-lui Conea o interesantă și — în anumite părți — temeinică monografie istorico-geografică asupra unei regiuni nestudiate încă.

I. Moga

P. P. Panaiteșcu, *Correspondența lui Constantin Ipsilanti cu guvernul rusc. 1806—1810. Pregătirea Eteriei și a renașterii politice românești.* (Așezământul Cultural Ion C. Brătianu. XX), București, „Cartea Românească“, 1933, 125 p.

Autorul publică în acest volum 36 scrisori și acte, cari constituiesc corespondența din anii 1806—1810 a Domnului muntean Constantin Ipsilanti cu fostul ministru de externe al Rusiei, principele Adam Czartoriski, însoțindu-le de o prefață lămuritoare a evenimentelor și a curentelor de idei mai importante cari au pregătit renașterea politică a Românilor din Principate. Corespondența e cu atât mai interesantă, cu cât e scrisă în timpul când pe pământul Țărilor Române se desfășura războiul ruso-turc din anii 1806—1812, la deslănțuirea căruia, după mărturia contemporanilor, a contribuit

1) Hurmuzuki, Docum., XV., p. 81.

2) Horváth L., Az erdélyi száz városok közigazdasági viszonyai a nemzeti fejedelemség alakulásáig, Gyula, 1905, p. 47. 61-3.

3) Sandu Bucșănescu, n'are nici un amestec în fixarea graniței la 1741 (Cfr. V. Mihordea, Contribuțiuni la istoria păcii dela Belgrad 1739, Craiova 1935, p. 22—23).

4) Odată cu acceptarea documentului 1233—1265—1311 ca falsificat, se renunță și la presupunerea că ar fi existat o cetate a Tâlmaciului înainte de începutul secolului XIV.

intr-o simțitoare măsură însuși Const. Ipsilanti. Două curenți politice se luptau pentru supremație în Principalele Române. Cel ruses, care prin comunitatea de credință creștină și ortodoxă se încadra în programul politic al țarului Alexandru de liberare a creștinilor din Imperiul Otoman pentru a-i lega de soarta imperiului ruses, și curentul francez care vedea posibilitatea de desrobire de sub Turci în generoasele principii de libertate propovăduite de agenții revoluției franceze în frunte cu generalul Sebastiani, principii cari în Orientul European se concretizau în ideea de libertate înainte de toate națională și în al doilea rând socială. Prin grăbirea războiului ruso-turc Domnul Țării Românești, ca protagonist al partidei rusofile, urmărea stăvilirea și sdrobirea curentului francez, dar mai presus de toate el lupta pentru realizarea unui mare regat al Daciei, care să cuprindă Muntenia, Moldova, și Basarabia turcească (Bugeacul) cu dinastia ereditară a Ipsilanti-eștilor. În acest scop face mari servicii nu numai armatelor rusești din Țările Române, dar și Sârbilor a căror răscoală o ajută cu bani, cu armată, alimente și cu servicii diplomatice, încât aceștia la un moment dat cer comandantului oștirilor rusești să le dea guvernator pe Ipsilanti însuși.

Toate aceste neobosite străduințe ale Domnului muntean fură zădărnice de intrigile generalilor ruși câștigați de capul partidei francofile vistiernicul Constantin Filipescu, cari reușese să determine a doua și ultima emigrare a lui Ipsilanti în Rusia, în toamna anului 1807. De-acum fostul Domn, care între 15 Dec. 1806 și 16 Aug. 1807 stăpânise în ambele principate, zadarnic va mai căuta să revină pe tron. După o viață de grele privațiuni, moare la 1816 la Kiev.

I. M.

Dr. Andrei Veress, *Documente privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, Vol. VIII. Acte și scrisori (1607—1613). București, Cartea Românească, 1935, in - 8°, XX—352 p.

Editorul, în acest volum, publică 269 acte și scrisori referitoare la evenimentele anilor 1607—1613, străbătute de politica agresivă și de o periculoasă duplicitate a desfrânatului și orgoliosului principe Gavriil Báthory, a cărui domnie a fost un adevărat dezastru atât pentru Transilvania, cât și pentru Țările Române.

Editorul caută în prefață să reabiliteze personalitatea bine cunoscută a principelui ardelean cu ajutorul câtorva documente, pe cari le pune într-o lumină cu totul greșită, încercând a dovedi, că acest ultim vlăstar al dinastiei Báthory ar fi fost victima uneltirilor și provocărilor Domnului muntean Radu Șerban și a Imperialilor.

Acest curios punct de vedere nu numai că e în contradicție cu datele istoriografiei de până acum, dar e desmințit chiar de cuprinsul documentelor publicate în acest volum, — citite și analizate cu obiectivitatea cuvenită.

Iată câteva probe: Serisoarea lui Radu Șerban din 5 Iunie 1608 către împăratul, prin care Domnul Munteniei comunică lui Rudolf II, că a încheiat alianță cu principele ardelean, editorul o însoțește de următorul comentariu: „Și de unde Báthory se credea la început liniștit din partea lui Radu, în puțină vreme a trebuit să afle prin spionii săi de pretutindeni, că acesta stă în corespondență secretă cu Curtea împărătească dela Viena, ca prin mijlocul ei să-l răstoarne și Ardealul să ajungă din nou sub îngrijirea directă a imperiului ca pe vremuri, iar Radu să-și aibă iarăși domnia ca supus al imperiului german“ (p. VIII). Ori serisoarea amintită publicată la p. 46—47 — începe textual: „Litteras Sacratissimae Caesaræ Regiæque Majestatis Vestrae per Illustrissimum Dominum Gabrielem Bathorem ad me transmissas, humiliter accepi, ad quas pro responso Sacratissimae Caesaræ Majestatis Vestrae de meo moderno statu inserendum duxi“. Deci nici vorbă de o corespondență secretă, de vreme ce împăratul trimitea serisoare lui Radu, prin însuși Gavriil Báthory. Ce conținea acea serisoare, nu știm. Probabil însă că Rudolf II considera pe Báthory tot numai guvernator al Transilvaniei¹⁾ și îndemna pe Radu, să trăiască în bună vecinătate cu el. Era firesc deci ca Radu să sublinieze în răspunsul său către împărat calitatea lui Gavriil Báthory ca principe ales de dietă; în numele lui delegații dietei veniseră de încheiară la Târgoviște în 31 Maiu 1608 actul de bună vecinătate și credință reciprocă cu domnul Munteniei, și de acest fapt Radu înștiință nu numai pe Rudolf, dar — după cum o spune editorul — și Ordinele Ungariei Superioare (p. 47 nota). Că în acest fapt nu se ascundea nici o uneltire, există dovadă în serisoarea lui Homonai din 22 August 1608 către palatinul Gh. Thurzo, publicată la pag. 50 în care se arată că în Ungaria de Nord (Ungvar-Uzhorod) erau convinși, că Gavriil Báthory nu va admite trecerea în Muntenia a unei oștiri care să înscăuneze în locul lui Radu pe Marcu Vodă, deoarece principele ardelean era legat cu jurământ de Domnul Țării Românești. Aceasta era deci — după documentele publicate de însuși dl Veress — impresia produsă de serisoarea lui Radu în Ungaria de Nord și probabil și la Praga și Viena, iar nu aceea de denunț și uneltire, pe care i-o atribue în mod tendențios editorul. Deci pentru intențiile, din acest timp, ale lui Radu Șerban de a unelti în secret pentru răsturnarea lui Gavril Báthory din scaun și a aservi Transilvania Imperialilor, dl Veress n'a produs nici o dovadă, ci numai afirmații gratuite, ce sunt contrazise de chiar documentele publicate în acest volum.

Deasemenea măsurile de prevedere luate de domnul muntean sunt puse într-o lumină cu totul unilaterală. Astfel cererea lui Radu Șerban din toamna anului 1609 către Curtea Imperială, solicitând încheierea de a cumpăra o moșie în Ungaria, e considerată de d.

¹⁾ Numit de Rudolf în 23 Iunie 1607 (Mon. Com. R. Tr-niae, V, p. 524).

²⁾ Mon. Com. R. Tr-niae V, p. 346—347, nota 3.

Veress ca un motiv oferit de Radu pentru răcirea legăturilor impuse de pactul încheiat cu principele ardelean, în provincia căruia Domnul Munteniei ar fi putut găsi același refugiu. Politica lui Báthory însă era prea cunoscută, pentru ca un om prevăzător să se mai poată încrede în ea.

Principele Transilvaniei, contrar angajamentelor luate față de Curtea Imperială de a sprijini catolicismul, a restitui „părțile“ regatului ungar, a păstra „perpetuam submissionem et dependentiam a corona Hungariae“ și a presta „fidelem servitium inelytae Austriae domui¹⁾“, prin convenția dela Cașovia din August 1608 se sustrase dela obligația de a veni cu armata în ajutorul regelui Matia și împotriva Turcilor. Toate stăruințele delegatului imperial Daroczi de a obține dela Dieta din Cluj (28 Aprilie 1609) un angajament formal al principelui ardelean contra Otomanilor rămăseseră zădarnice, fiindcă pe sprijin turcesc își clădi Báthory planul său orgolios de a supune Țările Române și de a urca tronul Poloniei¹⁾.

Pentru Radu atitudinea principelui ardelean, în privința confederației împotriva Otomanilor, era cu atât mai periculoasă, cu cât Turcii așteptau momentul oportun să-l înlocuiască în scaun cu Radu Mihnea. Era firesc deci ca Radu Șerban să caute adăpost la regele ungar și nu la tureofilul principe al Transilvaniei. Și iarăși era firesc ca Șerban să ceară în primăvara anului 1610 nu „să nu fie exclus din confederația cu Ungaria plănuită între Rudolf și Báthory“ — cum afirmă dl Veress — ci să participe prin un sol la negocierile dintre delegații lui Matia²⁾ și ai principelui pentru „întărirea confederației cu Ungaria și regele ei“, Radu fiind interesat ca în aceste negocieri să nu se facă concesiuni cari ar atinge temeiul raporturilor dintre el și Matia.

Era un drept pe care Radu îl putea pretinde în baza politicii sale creștine habsburgofile și numai în această măsură și ca aliat al principelui ardelean.

Dl Veress prezintă în lumină contrară lucrurile fiindcă preocuparea principală a D-sale este de a lăsa impresia că domnul Munteniei era obligat a urma politica externă a principelui ardelean și în măsura în care Radu nu s'ar conforma acestor directive politice, G. Báthory ar fi fost pe deplin îndreptățit să execute cunoscuta invazie în Muntenia. Această năvălire editorul crede că o poate justifica prin avizul (No. 84) și prin instrucțiunile lui Cesare Gallo (No. 89), cari, după dl Veress, dovedesc că spre sfârșitul anului 1910 „Radu și-a strâns oștile la hotarul țării cu gândul să năvălească în Ardeal“ și că „stă în legături strânse cu Palatinul Ungariei, Gheorghe Thurzo“, care plănuise acțiunea adoptată de Imperiali, de a încheia o convenție cu Radu Șerban „respectiv Țara

¹⁾ *Schmidt W.*, Báthory és Bethlen viszonya a lengyel koronához-Századok, 1887.

²⁾ Nu ai lui Rudolf — cum afirmă Dl Veress.

Românească și regatul Ungariei“ pentru încercuirea lui Báthory. Această acțiunea a Imperialilor d. Veress o consideră drept „provocare“, la care principele ardelean „nu poate răspunde... decât prin hotărârea — sancționată și de dieta țării — de a intra în Muntenia și de a goni de acolo pe Radu“ (p. IX). Înainte de toate avizul No. 84 e un aviz ca oricare altul, redând un svon trimis în 28 August 1610 din Viena și înregistrat la 11 Sept. la Veneția, svon lansat de acei conspiratori, cari jignîți de principe în credința lor catolică și în cinstea lor familială, urzîră planul de a-l ucide, iar după ce conjurația fu descoperită, se refugiară peste graniță, făcând toate eforturile în capitala imperială pentru a determina o acțiunea împotriva lui Báthory. Doi dintre ei, Kornis și Sarmasághi, erau în acel timp în drum spre Țările Române pentru a câștiga împotriva principelui ardelean pe Radu și pe C. Movilă, răspândind vestea că ar fi și strâns 12.000 oameni pentru a năvăli în Ardeal¹⁾. Aceasta e deci originea svonului, nefiind prin nimic dovedit că ar corespunde realității. La data când se răspândea această știre, Gavriil Báthory își îndrepta ostilitățile în spre Apus, nu spre Răsărit. Pentru a-și masca intențiile — e adevărat — el răspândea știrea că strânge oaste împotriva lui Radu, care ar fi trimis scrisori împotriva lui la Curtea din Viena și Praga, în același timp însă, după ce printr'un delegat liniști pe Domnul Munteniei despre intențiunile sale reale, Báthory mobiliză armata și ceru ajutorul Domnilor Români pentru a porni împotriva Ungariei, de unde era convins că pleaseră firele conjurației împotriva lui²⁾. Avizul No. 84 înregistrează deci un simplu svon, și acesta fals și n'are nici o valoare documentară.

Dar nici instrucțiunile lui Cesare Gallo, date la 1 Dec. 1610, acest „document — după cum subliniază d. Veress — de o rară însemnătate, ieșit acum la iveală“, nu ne dă nici o probă de vinovăția Domnului Țării Românești, deoarece conține numai propuneri, intențiuni și asigurări ale Curții imperiale, nici de cum fapte săvârșite de Radu împotriva lui Báthory.

E adevărat, că încă dela mijlocul lui Octomvrie Cesare Gallo plecase la Cașovia la Sigismund Forgách pentru a-i comunica hotărârea regelui de a înlătura pe Báthory din tron și a încerea de acolo să câștige prin soli colaborarea în acest scop a Domnilor Români. La sfârșitul lui Noemvrie 1610 se reîntoarce însă din Ungaria de Nord, fără a fi trecut și în Țările Române, arătând celor dela Curte o situație îngrijorătoare pentru Imperiali. Radu Șerban, anume, văzând că încheierea confederației între Transilvania și Ungaria — în care urmau să fie cuprinse și Țările Române, — e zădărnicită de Báthory³⁾, aflând apoi Domnul muntean confirmate de refugiații

1) Diplomatorium III, p. 83.

2) Mon. Com. R. Tr-niae, p. 35—36.

3) Din cauza lui Báthory, care în întrevvederea dela 9 Iunie 1610 cerea extradarea conspiratorilor refugiați în Ungaria, tratativele s'au rupt înăsprind și mai mult relațiile dintre palatin și principele ardelean. (Mon. Com. R. Tr-niae VI, p. 36—37).

ardeleni adevăratele planuri ale principelui ardelean în privința acestor țări române, temându-se de Báthory și de Turci deopotrivă și în sfârșit văzând încetineală din partea Imperialilor în luarea de măsuri energice de prevenire a pericolului și asigurarea adăpostului pentru el și familia sa, se adresează, cum o făcură de altfel și Kendi și Kornis, regelui Poloniei, cerând acolo loc de adăpost și sprijin. Acestea le raportă Gallo la Viena către sfârșitul lui Noemvrie³⁾, iar Thurzo și Imperialii de teamă să nu se amestece regele polon în chestiunile ce îi priveau pe ei, se grăbiră a redacta la 1 Decemvrie 1610 Instrucțiunile amintite în cari se răspunde la cererile mai vechi ale lui Radu în chestiunea cumpărării de moșii și a adăpostului din Ungaria, precizându-se foloasele alianței militare, ce decurg din confederația, acum mai necesară ca oricând între regatul Ungar și Țara Românească. Erau în luptă două idei politice. De o parte tradiționala politică creștină a Imperialilor și a lui Radu, cari voiau să constrângă pe Báthory ca în cadrul angajamentelor luate când s'a urcat pe tron să intre în confederație cu Regatul Ungar, garanție puternică pentru Radu contra Turcilor, de altă parte politica tureofilă a lui Gavriil Báthory, care cu ajutorul Otomanilor, stăruia pe lângă o Transilvanie independentă, revendicând drepturi asupra „părților ungurești“, și tinzând la cucerirea Țărilor Române și a Coroanei polone.

Conflictul dintre aceste două idei politice s'a agravat la sfârșitul anului 1610 prin negocierile conspiratorilor pribegi în Țările Române și prin ajutorul ce aceștia obținură în Polonia, Ungaria și la Viena pentru îndepărtarea principelui sperjur și tiran, negocieri aflate de principele ardelean, nu din instrucțiunile lui Gallo, — cum crede dl Veress, — ci din gura conspiratorului trădător Sarmasághi, dovadă faptul că la data când se redactau numitele instrucțiuni, intențiile lui Báthory de a invada Muntenia erau cunoscute²⁾. Nu știm ce informațiuni exagerate a dat Sarmasághi. Fapt este că tendențios subliniata „provocare“ a principelui ardelean din partea lui Radu Șerban n'a existat, fiindcă Domnul Țării Românești nu numai că n'a făcut nici o pregătire serioasă de a ataca pe Báthory, dar nici după ce Daroczi îl avizează despre intențiile agresive ale acestuia, Radu, crezând că e tot svonul lansat de principele ardelean pentru a-și acoperi pregătirile militare contra Ungariei, n'a luat nici o măsură de apărare, invazia lui Báthory găsindu-l atât de nepregătit, încât căzu în mâna agresorului însași mama voevodului.

Simplist, superficial și neinformați, dl Veress în loc să lămuirească această complicată situație, declară politica Domnului Român și a Imperialilor drept o „provocare“, la care Báthory era îndreptățit să răspundă cu năvălirea în Țara Românească, năvălire care de altfel — după d-sa — a reușit „minunat“.

1) Veress, VIII, p. 101—102.

2) Veress VIII, p. 103.

Tot atâta de simplist superficial și tendențios prezintă d. Veress și reacțiunea lui Radu Șerban. După cele întâmplate, tratatul de alianță, prevăzut în amintitele instrucțiuni și abia acum, în Februarie 1611, încheiat între Matia prin consilierul său Gallo și Constantin Movilă și Radu Șerban, e considerat de d. Veress drept un act de „conspirație” împotriva — probabil nevinovatului — G. Báthory, iar ajutorul ce-i venia lui Radu dela Sașii din Brașov, pentru d. Veress era „neprevăzut” ca și când nu principele ardelean ar fi fost acela care înainte de a năvăli în Muntenia, ocupase prin surprindere Sibiul batjocorind femeile pașnicilor cetățeni, iar acum voia să ocupe și Brașovul.

Dar e inutil să mai stăruim.

Lămuririle din prefata d-lui Veress sunt atât de simpliste, superficiale, eronate și atât de departe de ceea ce numim obiectivitate științifică, în cât uneori suntem ispitiți a crede că autorul e și de rea credință. În orice caz, ele tind a introduce în istoriografia noastră un punct de vedere strein și subiectiv: punctul de vedere unguresc.

De valoare sunt în schimb o bună parte a actelor și scrisorilor publicate în acest volum. Mai cu seamă cele culese din arhivele ungurești și germane dau amănunte referitoare la soarta pribegilor Nicolae Petrașcu, Ion Cămărașul, mitropolitul Dionisie Rali Paleologul, văduva agăi Leca, Doamna Maria din Moldova, apoi știri privitoare la succesiunea lui Ștefan Vodă al Moldovei, mort la 1602 la Innsbruck pentru ca din averea lui să beneficieze colegiul iezuit de acolo, Ioan Cămărașul, diferiți arhiduci ș. a., precum și informații privitoare la procesul de conspirație pornit împotriva lui Sigismund Báthory, proces în care fu implicat și Mareu Vodă. Subliniem în special corespondența dintre regele Matei II, palatinul Thurzo și Domnii români C. Movilă și Radu Șerban privitoare la negocierile pentru încheierea alianței dintre Regatul Ungar și Țările Române, și cele referitoare la atitudinea Imperialilor față de Radu Vodă ajuns în pribegie.

Caracteristică pentru felul cum respecta Gavriil Báthory jurămintele de bună vecinătate este scrisoarea (nr. 94) principelui, datată în Târgoviște 7 Ianuarie 1611, prin care trimite pe Paul Keresztesy la Ștefan Bogdan să-l cheme în scaunul Moldovei, fiindcă alianța încheiată cu Constantin Movilă, acum, după ce eucerise Țara Românească, o considera nulă. Mare fu în schimb indignarea Domnului Moldovei când află că principele ardelean, în pofida pactelor de alianță a invadat Muntenia și aceeași soartă i-o pregătește și lui (Nr. 96).

O importantă mărturie a felului cum era privită invazia lui Gavril Báthory în Țara Românească este scrisoarea din 19 Aprilie 1611 a cancelarului Imreffy, acel „pestilentissimus consultor”, care nu puțin rol va fi avut în stărnirea poftelor agresive ale principelui ardelean, și care în euceriarea Munteniei și a Moldovei vedea calea indicată de Dumnezeu pentru recăștigarea hotarelor patriei și

a națiunii maghiare (Nr. 119). Dimpotrivă, regele ungar Matia considera Țările Române „provincias regno nostro Hungariae vicinas“, cari „cum regno Hungariae antiqua pacta et foedera habent“ (Nr. 122).

Traducerea documentelor ungurești în românește este în general bine făcută. N'am controlat absolut toate traducerea, totuși am observat deseori, că traducătorul n'a redat înțelesul adevărat al frazei ungurești, s'au a tradus cu totul greșit unele cuvinte. Iată câteva exemple: Doc. Nr. 176 la pag. 219—20 și 221—22, traducătorul serie: „Radul atâta a îndemnat pe Domni că i-a înduplecat să-și ducă tabăra înapoi în Ardeal și asupra oștii lui Gabriel, pe acelaș drum pe care Tătarii ieșiseră din Ardeal, asupra oștii lui Gabriel. Dar atunci Tătarii și Turcii erau împreună cu Gabriel. N'a putut arunca asupra lui oastea pentru că își aruncaseră armele la Brașov etc. . . .“ „Urak“ din textul ungurec are înțeles de boeri, nobili; „vehette“ traducătorul l-a confundat cu „vehette“ și l-a tradus cu „a aruncă“ în loc de corectul „a convinge“; traducerea bună este deci: Radul atâta a îndemnat pe boeri, că i-a înduplecat ca pe drumul pe care au ieșit Tătarii din Ardeal pe acelaș drum să întoarcă întreagă tabăra asupra Ardealului și asupra oștirii lui Gabriel. Dar atunci Gabriel era (deja) cu Turcii și Tătarii împreună. N'a putut convinge¹⁾ oastea deoarece își aruncaseră armele la Brașov etc. . . .“ În acelaș document „azok nyerték el az urak szekereit“ nu se traduce cu „ei au câștigat carele domnilor“, ci cu „aceia au pus stăpânire pe carele domnilor (nobililor)“, fiindcă din textul următor se poate înțelege prădăciunea, de vreme ce nobilii, pentru a nu da prilej de zaveră, au atribuit-o Tătarilor.

În doc. Nr. 151, p. 198 „Ö Radul ad 1 diem Augusti hirdetett volt gyűlést az erdélyieknek Nagy Sinkre“... tradus cu „Radul vestise adunare pe ziua de 1 August pentru ardeleni la Cincul-Mare“ trebuie corectat cu „El, Radul, pe ziua de 1 august convoca se dieta ardelenilor la Cincul-Mare“; în acest sens trebuie înțeles și tradus „gyűlést hirdetni“ chiar dacă Radul n'avea calitatea și nici posibilitatea de a îndeplini formele legale pentru un asemenea act.

În doc. Nr. 81, p. 97 „Ami Moldovát s Havasalföldet illeti, megáltallatik innét az mi Kegyelmes Urunk királyunk és Magyarország részéről az a két ország az confederatio felől“ e greșit tradus cu „în ceea ce privește Moldova și Țara Românească, se va consulta Milostviul nostru Domn regele nostru și din partea Ungariei despre confederația celor două țări“. Traducerea exactă e: „În ce privește Moldova și Țara Românească, vor fi consultate de aici²⁾, din partea Milostvului nostru Domn regele nostru și a Ungarei, cele două țări în privința confederației. . .“

În doc. Nr. 96 p. 118 și 121 „Kegyelmetek mingyárast vegye hátul“ nu se traduce cu „Domnia Voastră numai de cât să vă ri-

¹⁾ Cfr. Raportul lui Forgách în Hurmuzaki, Docum. IV, 1, p. 145.

²⁾ Sclt din Cașovia, nu din Transilvania.

dieați în spate“ . . . ei cu „Domniile Voastră îndată să-l atacați din spate“. . . , iar „Kegyelmetek is megmenekdjék jövendőben való idegen akaratjától“ . . . de asemenea e greșit tradus cu „Domnia Voastră să vă scăpați în viitor de voia lui străină“; corect e: „Și Domniile Voastre să vă scăpați de viitoarele-i intenții (sau pofte) dușmănoase“ . . .

Cazuri de acestea, repet, sunt destul de numeroase și sunt cu atât mai regretabile, cu cât într-o colecție de documente în majoritate ungurești e o cerință elementară ca ele să fie bine redată în limba noastră, părăsind sistemul transpunerii cuvântului din ungurește în românește și căutându-se înțelesul contemporan al cuvântului și al frazei maghiare. În cazul de față se vede că traducătorul nu e și istoric.

De încheiere trebuie să ne oprim la materialul documentar provenit din arhivele italiene, care caracterizează metoda de lucru a d-lui Veress. D-sa publică 34 acte din arhivele Vaticanului dintre cari 4—5 din fondurile „Nuntiatura Germaniae“, „N. Poloniae“ și „Lettere dei Principi“ restul fiind avize culese din fondul Urbinati latini, Barberini și Borghese. Aceste avize cu foarte rari excepții n-au valoare documentară fiind de cele mai multe ori știri sau svonuri trecute prin peana mai multor scribi, cari greșesc cifrele, stălecesc numele și resumă adeseori alterând informația originală. Ele merită a fi tipărite doar în măsura în care conțin un fapt sau svon mai deosebit în lipsa altei mărturii temeinice.

Am publicat și noi avize, cu știri privitoare la evenimentele moldovene¹⁾. Două din ele, deși erau tipărite încă din 1927, le găsim și în volumul dlui Veress (Nr. 36 și 38). Dar majoritatea avizelor din acest volum (vre-o 25) fie că înregistrează svonuri vagi desminte de documente cunoscute, fie că resumă întâmplări pe larg știute din mărturii de mult publicate. Aceste avize își pot găsi locul numai într-o colecție de documente care să cuprindă întreg materialul aflător în arhivele Vaticanului, fiind menite a lămuri în primul rând atmosfera politică a timpului și numai în măsură secundară de a da preciziuni inedite în legătură cu evenimentele interne din Țările Române.

Acest material nu poate intra în colecția de documente a d-lui Veress, întâi fiindcă nu e complet și în al doilea rând fiindcă d-sa a cercetat și copiat foarte superficial documentele din Vatican. A cercetat superficial fiindcă în volumele Nr. 1075—1080 din fondul „Urbinati latini“ se găsește un material inedit mult mai bogat²⁾ și de o valoare egală cu cel publicat de dl Veress, apoi fiindcă din Nuntiatura Germaniei nu indică decât un singur volum, acela Nr. 114 D. din care publică un singur document (Nr. 87) trunchiat și acesta de d-sa și cu interpolări³⁾ fără a da nici o indicație

1) Doc. priv. la domnia lui C. Movilă, Anuar IV, p. 40 și urm.

2) Avem copia a peste 30 de asemenea avize inedite și nepublicate de Dl Veress.

3) Cfr. Diplomatarium Italicum III, p. 86—87.

despre modificările arbitrare făcute de d-sa. În acelaș fond însă cercetând atent volumul Nr. 114 G, ar fi găsit documentul pe care îl publică d-sa sub Nr. 168 după o copie din Kriegsarchiv, copie care nu e decât un mic fragment al scrisorii din 10 Nov. a lui G. Thurzo, aflătoare în volumul amintit și publicată de noi în întregime¹⁾. Tot acolo ar fi găsit anexa acestei scrisori „Translatio memorialis Petri Armenij D-no Palatino exhibitis“²⁾, iar în volumul Nr. 114 I, ar fi aflat „Justificatio... D-ni Comitis Georgii Thurzo“³⁾, care e o prețioasă mărturie a adevăratelor sentimente ce le hrănea palatinul Ungariei față de Radu Șerban, fiind unul din principalii vinovați de sfârșitul nenorocit al domniei voevodului muntean. Toate aceste documente și-ar fi avut locul lor în volumul d-lui Veress, fără să-i pretindem să fi eules materialul referitor la țările noastre din prețioasa corespondență a nunciului apostolic Placido de Mara aflătoare în volumele citate⁴⁾. Dar nici în copierea materialului publicat, dl Veress n'a pus suficientă atenție, dovadă avizul Nr. 155, al cărui loc de proveniență și dată nu e acela de „Roma, 28 August 1611“, respective „Di Roma la 29 Agosto 1611“, ci acela de „Venezia li 3 Sett-bre 1611“. De asemenea în avizul Nr. 38, rândul 4 de sus nu e „quei popoli“ în sens de popor, ci „quei pnpali (principali)“ cu înțelesul: fruntași-boieri. Cu totul arbitrar și greșit datează apoi dl Veress avizul Nr. 22 ca fiind din 6 august 1607 toate evenimentele povestite în el fiind din Iulie—August 1612. Radu cel precizat de d-sa în nota acestui document, ca fiind R. Mihnea e în realitate R. Șerban, care era pribeag la Tirnavia, unde primește scrisori dela „Hatmani“⁵⁾, expediția lui C. Movilă împotriva lui Tomșa e în Iulie 1612⁶⁾, iar Giezi se află în acest timp la Brașov nu în calitate de „consiliarius principis Gabrielis Báthory“⁷⁾, cum precizează dl Veress, ci ca pretendent la tronul Ardealului sprijinit fiind de Turci împotriva fostului și viitorului său stăpân. De altfel dacă dl Veress ar fi citit atent avizul, l-ar fi putut data chiar după documentele publicate de d-sa pentru lunile Iulie—August 1612.

În concluzie: lipsa de informație și de obiectivitate a d-lui Veress în lămuririle din fruntea volumului, erorile strecurate în traducerea documentelor ungurești, precum și superficialitatea cu care d-sa a răsfoit unele volume din arhivele Vaticanului, publicând parte din documente greșit și arbitrar datate, sau cronat copiate, credem că ne îndreptățește a exprima dorința ca viitoarele volume să

1) Diplomatarium Italicum III, p. 105—107.

2) Diplomatarium Italicum, III, p. 107—108.

3) Ibidem, p. 116—119.

4) Am a mintit numai fondurile și de dl Veress și de noi consultate nu și altele pline de material românesc.

5) Cfr. Hurmuzaki, Doc. IV, p. 473—480, scrisori din 15 Sept. 1612, dar primise asemenea chemări și la începutul lui August (Diplomatarium Italicum III, p. 123).

6) Anuar IV, p. 398.

7) Veres, VIII, p. 26, nota.

fie riguros controlate, iar materialul din arhivele italiene să fie cu totul eliminat, lăsându-l în seama membrilor Școalei Române din din Roma.

I. M.

Mihail Costăchescu, *Documente moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare. Vol. I. Documente interne (1374—1437)*, Iași, Viața Românească, 1931, XXXV—557 p.; Vol. II. Documente interne (1438—1457); Documente externe (1387—1458), Iași, Viața Românească, 1932. XXV—956 p.

DI M. Costăchescu a făcut un mare serviciu istoriografiei noastre prin strângerea într'un mănunchiu a întregului material de hrisoave până azi cunoscute, provenind dela Domnii Moldovei dinainte de Ștefan cel Mare. Cu drept cuvânt a considerat critica istorică apariția acestor volume ca un eveniment important în istoriografia română, ele constituind, împreună cu documentele publicate de I. Bogdan, codicele diplomatic al Moldovei până la 1504. În lucrarea d-lui Costăchescu peste 400 de acte domnești întregi, fragmentare sau simple regește, parte inedite, cele mai multe însă strânse din publicațiuni aproape inaccesibile, au fost din nou verificate după textul original, sau după cea mai bună copie existentă. Toate numirile de târguri, sate, moșii, proprietari, mănăstiri, venituri domnești sau particulare, amintite în aceste acte sunt comentate și verificate cu o migăloasă răbdare și remarcabilă erudiție până în cele mai mici amănunte, pe baza materialului documentar azi cunoscut și a literaturii istorice curente.

Este o muncă de reală valoare și de o incontestabilă utilitate științifică, ce stârnește admirația și respectul cercetărilor trecutului nostru.

Volumele cuprind 328 de documente interne, aproape toate acte de danii sau întăriri de vânzări-cumpărări sau moșteniri făcute de Domni pe seama boierilor sau a mănăstirilor. Ele oferă prețioase amănunte privitoare la procesul de organizare a satelor, de închegare a claselor sociale, a instituțiilor religioase și a vieții economice-financiare a Moldovei în primul secol după întemeiere. Aproape fiecare document menționează „seliști“ și „locuri de pus-tie“ datorite boierilor sau mănăstirilor „să-și facă sic-și sat“; numeroase sate organizate, unde au fost sau mai sunt „eneji“ ori „juzi“, sunt întărite în stăpânirea cutărui proprietar „să-i fie urie cu tot venitul . . . în veci“. Bogate informații ne dau aceste acte și despre veniturile domnești, ale vămilor dela Suceava, Moldovița, Tazlău, Bacău, Cernăuți, Bârlad, Vama Tătărască, — unele vândute, altele nevândute, precum și despre venituri speciale ca vama peștelui, venitul cântarului, morile, etc. Rareori se întâmplă ca vămile mai de seamă să fie făcute danii și în acest caz ele sunt rezervate aproape exclusiv pe seama mănăstirilor mai importante ca Moldovița, Neamțul, Pobrata (Poiană), Humor, pentru cari Domnii arătau o deosebită sollicitudine, înzestrându-le cu munți, sate, seliști,

locuri în pustii, prisăci, iezere, mori, care de pește, vase de vin, sălășe de țigani, case negustorești în târguri, vămi și scutiri de vămi, de dăjdii și angarele. Excepție se face cu boierul Cernat și fratele său, căroră Petru Voevod dăruindu-le la 15 Iulie 1448 vre-o 40 de sate, seliști, pustii, mori, iezere, etc., le mai dă jumătate din morile dela Covurlui pe Prut și . . . jumătate din tot venitul pe apă și pe uscat, „să le fie lor toată această vamă pe apă și pe uscat“, după care apoi cazuri similare, în răstimpuri mari, se repetă. Sentire de vamă și de dări, fie parțial, fie integral, se acorda negustorilor și meseriașilor așezați în târguri. Cei din sate în schimb plăteau dările (Vol. II. No. 8), afară de cazul când erau așezați în sate scutite (Vol. II. No. 124). Interesante amănunte mai găsim apoi în legătură cu începuturile industriei în Moldova: mori de bere, de sfărmat minerale, piue de suemane, torcătorii de lână, zugravi, croitori, bărbieri, cojocari etc.

A doua serie de documente sunt cele externe, în număr de 80; acte de împrumut, omagii, tratate, solii, privilegiile comerciale și salv-conducte. Din cele referitoare la legăturile comerciale ale Moldovei cu țările vecine se vede clar că luptele pentru succesiune și de-sele schimbări de domnie de după moartea lui Alexandru cel Bun până la urcarea pe tron a lui Ștefan cel Mare au împiedecat pe negustorii străini să se aventureze cu mărfuri pe drumurile nesigure ale Moldovei de atunci și Domnii țării dau repetate asigurări și înlesniri Sașilor ardeleni pentru a-i ademeni la reluarea traficului comercial.

În cele 1600 pagini ale acestei lucrări a d-lui M. Costăchescu era inevitabil să se strecoare ici colo și greșeli de traducere din vechia slavonă, sau de precizări de amănunte, erori semnalate de dd. N. Iorga în Revista Istorică (An. XVIII, 1932, p. 362—73) și P. P. Panaitescu în Revista Istorică Română (An. I, 1931, p. 152—156 și An. II, 1932, p. 411—414). Sunt greșit traduse însă și o parte a textelor latine¹⁾. Atragem atenția în deosebi asupra privilegiului din 9 Aprilie 1433 dat de Iliș Vodă Sașilor și Secuilor din Sudul Transilvaniei, din textul căruia „ortodoxa fides“ tradusă cu „credința ortodoxă“ poate produce confuzie prin eventuala bănuială că ar fi vorba de credința răsăriteană. Sub „ortodoxa fides“ în acest veac cancelaria ardeleană și cea ungară înțelegea credința catolică apuseană, de care se țineau atunci și Sașii și Secuții. Domnul Moldovei prin „ortodoxae fidei cultores“ a înțeles numai „creștini închinători la dreapta credință“, precum în documentul din 12 August 1456 Petru Vodă sub „nostra catholica fides“ înțelegea „dreapta noastră credință“ nu în sens catolic apusean, ci în înțeles răsăritean. În traducerea privilegiului amintit se putea deci aplica termenul mai generic și mai puțin indicator de rit: „dreapta credință“ — „drept-credincios“. De asemenea „quia esset eorum rationabile propositum terram domini nostri... visitare“ este ininteligibil tradus cu „în-

1) Unele erori semnalate de dl N. Iorga l. c.

tru cât cererea lor este rațională de a vizita țara noastră“, înțelesul corect fiind acela de „întru cât ei și-au pus în gând . . . să cerceteze țara noastră“. „Magister civium“ apoi e Bürgermeister-ul trecut în forma românicizată a „bulgărmeșterului“, iar nici decum nu poate fi tradus cu „magistrul cetățenilor“. Nu mai puțin greșit este tradus „Warasiensis“, care nu e „Varghiaș“, ci Orăștia, Lwehkyreh“ nu e „Locrich“, ci „Noerich“, iar „Ozd“ din textul latin nu vedem pe ce temei l-a identificat traducătorul cu Sighișoara, câtă vreme cu acest nume exista în secolul XIV—XV un cunoscut arhidiaconat catolic, căruia îi aparțineau Reghinul cu multe alte sate săsești¹). În general, toate traduceriile din latinește e necesar să fie revăzute înlocuindu-se titulaturile și terminologia obișnuită a diplomatiei latine cu cea corespunzătoare din diplomatica slavo-română.

Ținând seamă la viitoarea ediție și de acest adaos la rectificările semnalate de istoricii amintiți, lucrarea d-lui Costăchescu își va păstra neștirbită întreagă valoarea pe care netăgăduit o are pentru istoriografia noastră.

I. M.

N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*. București, Ed. Ministerul Apărării Naționale, 1935, în - 8°, 301 p. (I); 227 p. (II).

În aceste două volume, cari cuprind *Istoria lui Mihai Viteazul*, ni se prezintă pentru prima oară, în mod critic, istoria *întreagă* a marelui Domn al Țării Românești, al Moldovei și al Transilvaniei. Cei cari au încercat să se ocupe până acum cu isprăvile lui Mihaiu-Vodă — și între aceștia e și autorul volumelor prezente, pe lângă N. Bălcescu mai vechiu²) și I. Sârbu mai nou — n'au putut ajunge cu descrierea întâmplărilor până la sfârșitul tragic de pe Câmpia Turzii. O expunere critică completă asupra faptelor lui Mihaiu Viteazul era, deci, necesară și Dl Iorga împlinește o dorință de mult așteptată, dându-ne aceste două volume.

Ni se pare foarte nimerită reproducerea „Introducerii“ din 1902, în loc de prefață, în fruntea vol. I. Ea este cât se poate de actuală, în anume privințe, și cât se poate de cuprinzătoare în ce privește personalitatea eroului.

Cap. I tratează despre „Familia lui Mihaiu Viteazul“, arătându-ni-se că Pătrașcu cel Bun a avut un singur coborîtor legitim, Maria, și cinei alții din relații întâmplătoare: patru băeți (Vintilă-Vodă, Petru Cercei, Pătrașcu din Cipru, Mihaiu Viteazul) și o fată. În le-

¹ V. Regestrul dijmelor eclesiastice în *Ortway Tivadar*, Magyarországi egyházi földleirása, a XIV század végén, Bpest, vol I, p. 124, 130 Csánky Dezső, Magyarországi földrajza a Hunyadiak korában, Bpest, 1913, vol. V, p. 411; Zimmermann—Werner—Müller, Urkundenbuch zur Gesch. d. Deutschen in Siebenbürgen, III, p. 410, 423, 464.

²) Completat de Al. Lapedatu cu „*Din zilele de cădere ale lui Mihaiu Viteazul*“ București, C. Göbl—Sor. I. St. Rasidescu, 1908, în 8°, 84 p.

gătură cu Mihaiu se constată „neîndoielnic“ că a fost „fiul de greșală și nu de cununie al Tudorei“, călugărița Teofana de mai târziu (p. 26). Ceeace spune cronicarul ardelean Ștefan Szamosközy despre originea lui Mihaiu e a se vedea în lucrarea subsemnatului tipărită în Biblioteca Institutului de Istorie Națională Nr. 2 (Cluj, 1928) — citată de altfel, de autor mai departe — iar nu în Anuarul Institutului (p. 27, nr. 1). Iani, sprijinitorul lui Mihaiu, rudă cu Teodora — sau chiar frate — se constată a nu fi un Cantacuzino, cum este un alt sprijinitor al viitorului Voevod, Andronic (p. 30). În câteva pagini e reconstituită cariera boierească a lui Mihaiu, care se va căsători pe la 1583 cu Doamna Stanca.

Schimbările dese de domni în Țările Române se fac, spre sfârșitul veacului XVI, din pricina lăcomiei după bani a Sultanilor, în special al Sultanului Murad III. Mihnea II Turcitul, Ștefan I Surdul și Alexandru cel Rău, predecesorii nemijlociți ai lui Mihaiu Viteazul, sunt înlocuiți într'un interval scurt, de doi ani, noul Voevod fiind silit să ia asupra sa, după obiceiul timpului, datoria apăsătoare a înaintașilor. (Privitor la Szamosközy—Crăciun, p. 91, nr. 2, aceeaș observație de mai sus).

Ni se pare plauzibilă și nouă explicația privitoare la schimbarea politicii externe a lui Mihaiu: până ce a avut în divan boieri bătrâni, cari apucaseră anii de glorie ai lui Soliman, frica de a se desface de Turci era mare, pe când sprijinit, mai târziu, pe generația tinăra de boieri — cum au fost frații Buzești, — cari au văzut și oști „învinse“ de-ale sultanului, orientarea spre creștini devine ușoară și aprobată de sfetnicii Domnului. Deosebit de interesantă este știrca în legătură cu „latinitatea“ și „italienitatea“ poporului stăpânit de Mihaiu-Vodă. La Roma se cunoaștea în acel timp originea noastră și însuși Papă îi serie lui Mihaiu Viteazul, prin Comuleo: „Am aflat despre poporul tău, că sunteți coboritori ai Latiniilor și Italienilor: așa încât cu atâta mai mult e de crezut că sunteți doritori de gloria strămoșilor voștri“. Iar mai departe, Moldovenilor și Muntenilor „să li se amintească de faptul că ei sunt o colonie de Italieni și că nu trebuie să între de bună voie într'un războiu în care pot vărsa sângele propriilor lor rude“ (p. 128). Și acestea sunt spuse mai înainte ca primul cronicar român — Gr. Urechie — să fi constatat că „dela Râm ne tragem“.

Actul încheiat între boierii lui Mihaiu și Sigismund Báthory la Alba-Iulia în ziua de 20 Maiu 1595 — prin care Voevodul Român a fost „scăzut“ înaintea Principelui ardelean, dar care a fost sfârșit după câteva luni — ar fi trezit în conștiința lui Mihaiu Viteazul *chestia ardeleană*, rezolvată, mai târziu, prin ocuparea Transilvaniei (p. 185). Atitudinea dubioasă a lui Albert Király în lupta dela Călugăreni — despre care vorbește atât de precis Szamosközy, după ziarul lui Petru Armeanul — e prezentată într'o lumină nouă, și ni se pare justă (p. 205—206 și 234).

După părăsirea domniei ardelene de către Sigismund Báthory (prima părăsire), Mihaiu se va lega sincer și statornic de noul stă-

pîn al Transilvaniei, Împăratul Rudolf, bucurându-se „că va avea de acum înainte oameni de frunte cu cari să poată discuta“ (p. 257). Acești oameni de frunte vor fi Pezzen și Szuhay, comisari împărătești, cari vor veni la Mihaiu în Țara-Românească (p. 262). Anonimul din Alba-Iulia, pomenit la această pagină, n. 3, și mai departe e tot Szamosközy, cum s'a arătat în studiul subsemnatului, citat mai sus.

Sigismund va reveni însă în Transilvania la 20 August 1598, și pentru izgonirea lui cercurile imperiale s'au gândit la Mihaiu. „Din cercurile imperiale“ a pornit „cea dintăiu îndreptare a lui [Mihaiu] către Ardeal“ (p. 270), iar el, „se gândea de sigur încă din acel moment că ar putea fi el stăpânul acestui Ardeal pe care se vedea bine că n'are cine-l apăra“ (p. 272). Vol. I se termină cu hotărîrea — în împrejurări atât de înecurate: plecarea a doua a lui Sigismund Báthory din Ardeal și așezarea în scaunul Principatului a lui Andrei Báthory — de a ocupa Transilvania. Dl Iorga eitează aci unele cuvinte ale Voevodului, atât de caracteristice pentru temperamentul și planurile lui mai: „Nimenea nu vrea de Ardeal, *il iau eu*“ (p. 299).

Prin cucerirea Ardealului — cu care începe Vol. II — Mihaiu Viteazul „a dat Ardealului o capitală statornică“, Alba-Iulia (p. 9), pentru că mai înainte de el și încâtva și după, capitala Transilvaniei a fost la Cluj, Sebeș, etc. Menihert Bogáthy dela p. 3, etc. este Melchior = Menyhért Bogáthy.

Singurul român întrebuintat în tot decursul domniei Voevodului într'o funcțiune înaltă în Transilvania, ca jude al Clujului, a fost Andrei Stâncel, căci, altfel, „nimic nu fu schimbat de Mihaiu în viața internă a Ardealului, care rămâne o țară de „ordine“, de „state“, ale cărei legi... se hotărau... prin diete“ (p. 15), compuse în cea mai mare parte din nobilii unguri. Paul Niary dela p. 15, *passim*, e Nyári.

Voevodul român s'a simțit „domn întreg“ al Transilvaniei, cu toate că avem dovezi că pretutindenți „el cerea jurământul întâiu pentru Împărat și pe urmă pentru dânsul“ (p. 17—18). Singurul Habsburg care l-a înțeles pe Mihaiu a fost arhiducele Mathias, în-colo ceilalți i s'au arătat mai mult dușmani (p. 18).

Pentru neamul său românesc din Transilvania, Voevodul a avut o oarecare grijă — dând drept de pășunat satelor românești și scutind pe preoții români de robotă, — dar la o adevărată conștiință națională nu s'a ridicat, cu toate că — zice Dl Iorga — „simțul, că toți Românii, de aceeaș fire, trebuie să fie împreună, era în unele spirite“ (p. 20). O dovadă ar fi cuvintele pribegilor munteni adreseate lui Zamoyski, prin cari spuneau, atunci, că „vor să fie în comunitate și unire cu Moldova, pentru că toți sîntem de o limbă și de o lege și, în vremea veche, era așa că Domnul Moldovenesc ajungea Domn al Țării-Românești și Domnul românesc Domn al Moldovei“ (p. 20—21), făcându-se aluzie la domnia lui Petru Șchiopul

în Moldova și la a lui Alexandru III Lăpușcanu și Ștefan Surdul în Țara-Românească.

Cap. II din acest volum e intitulat atât de nimerit: „Lupta cu oamenii Împăratului“, fiindcă, într'adevăr, după cucerirea Transilvaniei Mihaiu a trebuit să înfrunte neconținut opoziția comisarilor împărătești și mai apoi pe a lui Basta. Nu lipseau nici presiunile din partea Papei, care „era contra întrebuintării acestui eretic și declara că, dacă nu e scos din Ardeal, nu mai dă bani“ (p. 43, n. 2). Totuși unul din comisari, Ungnad, va avea cuvinte de admirație pentru Voevod: „Pentru războiul... împotriva Turcilor e un general mai mare decât oricine“ (p. 64).

Pentru numărul oștirii, cu care Mihaiu a cucerit Moldova (p. 68), iar pentru uneltirile împotriva lui, în absență, de către episcopul Naprágyi și cei doi comisari, Ungnad și Pezzen (p. 73). Un amănunt semnificativ: În Moldova „nu se făcuse jurământ Împăratului“, cum s'a făcut pentru Transilvania (p. 85). Tușnad dela p. 89, etc., e Tășnadul dela granița apuseană a Transilvaniei.

Capitolele privitoare la „Răscoala nobilimii ardeleni“ și „Pierderea Țării Românești“ tratează pe larg despre zilele de cădere ale lui Mihaiu, luminate bruse prin victoria dela Guruslău, și încheiate prin uciderea Voevodului pe câmpia Turzii. Ca Anexe Dl Iorga ne dă trei conferințe ținute de D-sa îndată după încheierea războiului mondial: „Politica lui Mihaiu Viteazul“, „Comemorarea lui Mihaiu Viteazul la Academia Română“ și „Soartea faimei lui Mihaiu Viteazul“, cari încadrează atât de bine cele două volume și prin cari viteazul Mihaiu e *actualizat* în fața generației unității noastre naționale.

I. Crăciun

P. P. Panaitescu, Mihai Viteazul. București, Fundația Regele Carol I, 1936, in - 8°, 269 p.

Citind „Istoria lui Mihaiu Viteazul“ a d-lui N. Iorga, era foarte explicabilă curiozitatea ce ne-a împins să citim îndată după apariție și cartea d-lui P. P. Panaitescu despre Mihaiu Vodă. Cartea fiind într'o ținută exterioară — tipar și hârtie — ireproșabilă, ne-am apropiat de ea cu un simțământ de respect, mai ales că în ea se cuprindeau viața și faptele glorioase ale celui mai mare Domn din trecutul nostru sbuciumat.

Curiozitatea noastră a fost trezită însă și de numele autorului, pe care-l știam ca pe un „frumos spirit sintetizator“ — cuvinte pe cari dl. Panaitescu le folosește la adresa lui A. D. Xenopol (p. 216), dar cari i se potrivesc atât de bine și d-sale, — verificând acest spirit în lucrarea de față aproape la fiecare problemă. Am rămas nedumeriți și oarecum surprinși, totuși, cu privire la două probleme din lucrare: Originea lui Mihaiu Viteazul, unde ni se spune că Voevodul ar fi *copilul nimănui*, și cealaltă, că războinicul, impe-

tuosul și scăpăraătorul suflet după fapte mari, Mihaiu, ar fi fost o simplă unealtă în mâna boierilor săi.

A fost Mihaiu într'adevăr un copil al nimănui și „prizonierul“ boierilor olteni în tot timpul sbuciumatei sale Domnii?

Despre originea lui Mihaiu Viteazul a scris, întâmplător, și subsemnatul în studiul „Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la Români“, unde, încercând să arătăm că din Szamosközy nu s'a strecurat nici o informație în nici o cronică românească contemporană cu Mihaiu, sau din veacul următor, am atins trei probleme în legătură cu Voevodul viteaz: originea lui Mihaiu, Iane unchiul Voevodului și „Jurământul“ lui Mihaiu Viteazul cu ocazia scăpării dela moarte în timpul domniei lui Alexandru cel Rău. Aceste trei probleme fiind înfățișate într'un anume fel de cronicarul ardelean Ștefan Szamosközy, s'a ivit trebuința de a le controla în cronicile vremii, completându-le, pe cât posibil, cu părerile istoricilor noștri. Dl. Panaitescu reia în cartea d-sale — după cum era și firese — chestiunea „originii“ lui Mihaiu, ajungând la concluzia că „adevărata origine a lui Mihaiu Viteazul“ nu e o origine domnească, din Pătrașcu cel Bun, așa cum s'a admis până acum de către toți istoricii români și străini, ci „adevăratul părinte al lui Mihaiu Vodă... nu se poate ști și de sigur că nici el însuși [Mihaiu] n'a știut“ (p. 22), negându-se, astfel, filiațiunea din Pătrașcu, Voevodul Țării Românești dintre anii 1553—1557.

Cu cât se discută mai mult problema originii lui Mihaiu, cu atât ni se pare că se încălzește mai mult și firul descendenței sale. Răposatul Ioan Sârbu credea, în temeinica sa lucrare — atât de valoroasă ca informație istorică — „Istoria lui Mihaiu Viteazul Domnul Țării Românești“¹⁾, în originea domnească desăvârșită a Voevodului — tatăl: Pătrașcu cel Bun, mama: „Doamna“ Tudora²⁾; la fel crede și dl. I. Lupaș în „Istoria Românilor“³⁾. Dl. Iorga și toți ceilalți cari s'au ocupat după Dsa cu originea lui Mihaiu⁴⁾ au admis ca părinte al Voevodului pe Pătrașcu cel Bun, iar ca mamă pe Tudora, o femeie simplă dela țară. În felul acesta Mihaiu ar fi numai copilul din flori al Voevodului Pătrașcu. Dl. P. P. Panaitescu susține acum, în studiul d-sale, o a treia părere cu totul neașteptată: Mihaiu Viteazul nu e nici după tată, nici după mamă, din viață domnească, ci un fiu al cuiva, al cărui nume nu se știe...

Părerea primă, cu originea desăvârșită domnească a lui Mihaiu, e

1) Vol. I—II. București, C. Göbl S-sor I. St. Rasidescu, 1904—1907, în-8°, 2 vol.

2) Vol. I, p. 55.

3) Ed. X. București, Sococ et Co., 1935, p. 175.

4) N. Iorga, *Istoria lui Mihaiu Viteazul*. „Convorbiri Literare“, 1902—1903 și acum în urmă în studiul tipărit în 1935; A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*. Ed. II, Vol. V. București, 1914, p. 176 și urm.; Ioan C. Filitti, *Mama și soția lui Mihaiu Viteazul*. „Convorbiri Literare“, 1921, p. 609—627. Ed. II, cu acelaș titlu, Craiova, Scrisul Românesc, 1934, în-8°, 32 p.; I. Crăciun, *Cronicarul Szamosközy*. Cluj, Ardealul, 1928, p. 52—89.

mai puțin probabilă și cu toate străduințele lui Sârbu de a arăta pe Tudora ca „doamna“ lui Pătrașcu cel Bun¹⁾, n'a putut convinge pe toți istoricii. Părerea a doua ni se pare cea mai probabilă, fiindcă Mihaiu, după cele mai multe izvoare, e arătat a fi feciorul unei femei sărace, dela țară, însă din legături cu Pătrașcu cel Bun, cu acela despre care și Dl. Panaitescu afirmă că „fusese vestit iubitor de femei“ (p. 21).

Cea de a treia părere, a Dlui Panaitescu, se bazează mai mult pe *svornuri* înregistrate în unele însemnări contemporane străine și într-o cronică românească atribuită lui Costantin Căpitanul Filipescu²⁾ și, apoi, pe unele interpretări, credem forțate. Documente noi nu aduce nici Dsa în legătură cu această problemă spinoasă a originii Voevodului, ci își susține teoria nouă și după părerea noastră nedreaptă, scrutând izvoarele cunoscute, dându-le, însă, o interpretare cu totul surprinzătoare. Vom încerca să răspundem la negațiile autorului în ordinea din lucrarea Dsale.

Mihaiu n'a putut fi feciorul lui Pătrașcu, fiindcă — zice Dl. Panaitescu — „De mult s'ar fi lătit vestea despre un urmaș rămas în țară, chiar nelegitim, al domnului a cărui amintire era în mintea tuturor. Și totuși nimeni nu a știut de originea domnească a lui Mihaiu până la urcarea în scaun“ (p. 12). Știrea aceasta că nimeni n'a cunoscut originea domnească a lui Mihaiu până la urcarea în scaun ne-o dă cronică atribuită lui Constantin Căpitanul Filipescu, cronică ce conține știri cât se poate de înecurate asupra originii viteazului Domn, înregistrate „den auz“, după un veac dela moartea Voevodului³⁾. Se poate da vre-o crezare unei cronici, care se contrazice la o distanță de numai câteva rânduri, spunându-ne, odată, că „acest Mihaiu Vodă, după ce au luat Domnia, s'au numit că iaste fecior lui Pătrașco Vodă“, iar mai departe „fiind el“ Mihaiu „la Craiova, i s'au scornit nume, cum că iaste fecior de Domn“⁴⁾, adică înainte de domnie, pe când era Ban al Craiovei? De altfel în această parte a cronicii sunt atâtea naivități și imposibilități, încât un istoric modern nu poate pune nici un temei pe ele. Iar în ce privește cuvântul „s'a numit“ fecior de Domn, în studiul pomenit mai sus am susținut⁵⁾ că acest cuvânt „având un înțeles ambiguu s'ar părea că dă informației cu totul alt caracter: Mihaiu adică n'ar fi fost în realitate fiul lui Pătrașcu, ci el ar fi *inventat* numai această filiațiune, „numindu-se“ fără nici un scrupul drept „fiu al lui Pătrașcu“. Și am adăugat atunci și adăugăm cu aceeași convingere și acum: „Având în vedere însă împrejurarea, că Mihaiu a crescut „foarte sărac“, fiind un timp oarecare chiar și „negustor“ și a avut ca mamă o simplă „vânzătoare de rachiu“, el trebuia să se numească fiu al lui Pătraș-

1) O. c. p. 55—61.

2) Cf. N. Iorga, *Istoriile Domnilor Țării Românești...* compilate și alcătuite de Constantin Căpitanul Filipescu. București, Sococ, 1902, p. 82—23

3) Cf. nota precedentă.

4) *Ibidem*.

5) Pag. 58—59.

cu, fiindcă nu era în situația altor fii *legitimi* domnești, cari nu mai aveau nevoie să-și *legitimeze* originea în fața lumii, pentrucă lumea știa și așa ai cui sunt. Faptul că Mihaiu era nevoit prin forța împrejurărilor să susțină un *adevăr*, nu trebuie explicat numai decât în sensul invențiunii descendenței sale¹. Era oare mai bine și mai logic ca Mihaiu să nu-și fi destăinuit niciodată originea sa adevărată? Am merge, credem, prea departe cu logicismul nostru istoric.

Ca fiu al Tudorei, umilă și săracă, născut după toate probabilitățile după moartea lui Pătrașcu cel Bun, e ușor de admis ca lumea să nu fi știut de originea domnească a lui Mihaiu și „să nu se fi lătit vestea despre un urmaș rămas în țară, chiar nelegitim, al Domnului“ Pătrașcu. În situația săracă a familiei mai era și teama de a se scoate în vileag originea adevărată. Dovadă atitudinea lui Alexandru cel Rău care, îndată ce aflase vestea, voia să-l ucidă. Putea Mihaiu să trâmbeizeze oricând originea lui, atunci când încă nu era în situația de a se apăra?

Mai departe Dl. Panaitescu nu crede în originea domnească a lui Mihaiu, fiindcă „nu-l vedem, ca pe alți претенденти fii de domn, răstăcind în tinerețe prin țări străine, făgăduind supunere și bani celor ce i-ar fi putut ajuta“. Intr'adevăr nu avem nici o știre ca Mihaiu să fi vagabondat în tinerețe prin țări străine. Dar poate constitui aceasta un argument împotriva filiațiunii lui domnești? Oare toți Voevozii Țărilor Române au vagabondat în tinerețe prin țări străine, pentru ca să ajungă apoi domni? Au răstăcit în tinerețe Mircea cel Bătrân sau Alexandru cel Bun, Vlad Țepeș sau Ștefan cel Mare, Neagoe Basarab sau Petru Rareș, mai ales acesta din urmă, a cărui situație e analoagă cu a lui Mihaiu, fiind și el un fiu bastard, cu o mamă din popor? Iar în ce privește făgăduirea de bani, pentru a ajunge domn, credem că Mihaiu a trebuit să aibă sprijinul mai multor străini — până acum se cunoșteau patru¹), la cari autorul are meritul de a mai fi adăugat și pe Nichifor Dascălul (p. 195) și în general tot clerul ortodox din Peninsula Balcanică strâns într'o conspirație împotriva Turcilor (p. 58). Încât în această privință Mihaiu Viteazul nu face excepție față de alți претенденти²).

Faptul că el „se ridică încet, eu începuturi umile“, fiind într'o vreme și „negustor în mijlocul boierimii de provincie, cumpărând moșii și trecând treptat prin rangurile dregătorilor“, ne arată cel mult situația umilă a Tudorei, asupra căreia suntem de acord, dar nu e o dovadă că Mihaiu nu putea fi feciorul natural al lui Pătrașcu. O biată mamă săracă, greșind chiar cu un Domn, rămasă

1) Iane Banul, Andronic Cantacuzino, Sigismund Báthory și Eduard Barton, agentul englez la Constantinopol.

2) E adevărat că Petru Rareș a venit în scaunul Moldovei din Polonia și cu ajutor polon, dar în felul acesta și Mihaiu a fugit în Ardeal, de unde a obținut sprijinul lui Sigismund Báthory și al lui Balthazar Báthory pentru ocuparea tronului muntenesesc. (Cf. Szamosközy—Crăciun, p. 99—100). Pribegirea în Ardeal și la Constantinopol, de unde primește domnia, nu este în linia obicinuită a rătăcirilor prin țări străine?

fără sprijin — Pătrașcu murise și deci nu avea cine să o ajute — putea să-și crească altfel copilul? Străduința Tudorei de a-l înălța, trecându-l în mod cinstit prin rangurile dregătoriilor și cumpărând moșii, poate constitui o degradare pentru Mihaiu și un argument împotriva descendenței domnești? Dar era mai potrivit să fi strigat prin țară, ea, simpla femeie din popor, că fiul ei e din sângele lui Pătrașcu, fără să-i fi creat și un sprijin material, cu ajutorul căruia Mihaiu să-și poată valorifica, după obiceiul vremii, această descendență domnească?

Intr'un loc autorul susține că Mihaiu „ar putea fi un fiu postum“ al lui Pătrașcu (p. 12), pentruca, prin contrast, să pledeze tot pentru teoria D-sale, adăugând, ni se pare oarecum ironic: „și Pătrașcu ar fi păcătuît deci în ajunul morții, deși a murit în urma unei boli lungi, pentru care cerea medici dela Sibiu“. În istoria universală sunt cunoscute mai multe cazuri de fii postumi, dintre cari amintim numai pe Ladislau V al Ungariei, al cărui tată Albert I se constată a fi fost tot bolnăvicios și al cărui fiu s'a născut cam la șase luni după moartea tatălui, fără ca cineva să fi pus la îndoială puțința păcatului de a avea un fiu în ajunul morții.

Îndoiala autorului asupra filiațiunii domnești a lui Mihaiu se bazează, mai departe, și pe alte două considerente: Numele curios al fiului lui Mihaiu, Nicolae-Pătrașcu, și relațiile nefrățești dintre Voevodul viteaz și Petru Cerceel, ambii fii ai lui Pătrașcu cel Bun.

Numele fiului lui Mihaiu e Nicolae — spune autorul. În cronica lui Theodosie-Walther i se zice Nicolae-Pătrașcu, iar la Szamosközy i se zice numai Pătrașcu¹). Dl. Panaitescu susține că Mihaiu i-ar fi zis fiului său „Nicolae-Pătrașcu“, cu nume dublu, când a ajuns Domn, pentru că știind „că e bănuît că nu s'ar trage din os de domn, a adaus acest nume fiului său ca o dovadă pentru cei ce cărteau“. Nu avem nici o dovadă, că fiul lui Mihaiu s'ar fi numit numai după ce a ajuns tatăl său Domn cu numele de mai sus. El s'a putut numi astfel și mai înainte, fără s'o putem însă dovedi. Și de ce trebuie să credem, că Mihaiu i-ar fi zis fiului său „Pătrașcu“, fiindcă știa că nu era „din os domnesc“ și să nu credem că i-a zis astfel, înainte sau în cursul domniei, tocmai fiindcă era din sângele lui Pătrașcu cel Bun? De altfel acest argument e strâns legat de argumentele privitoare la „originea“ discutată mai sus și argumentele de aclo sunt valabile și aci. În orice caz nu era o dogmă, ca fiul să se numească numai cu numele bunicului și dacă are sau nu are acest nume să pretindem că el este sau nu este fiul sau nepotul respectivului Domn.

Chestiunea privitoare la rivalitatea dintre „frații“ Petru Cerceel și Mihaiu Viteazul pare a-l fi convins mai mult pe autor asupra originii de jos a lui Mihaiu, nu din Pătrașcu cel Bun. Anume dl Panaitescu crede imposibilă frăția dintre Petru Cerceel, „fiul legi-

¹) Szamosközy—Crăciun, p. 59, nota.

tim“ al lui Pătrașcu — alții îl cred și pe acesta nelegitim¹⁾ — și dintre Mihaiu, fiindcă acesta n'a făcut parte din dregătorii lui Petru Vodă Cerceel, că a avut funcțiune boierească sub dușmanul lui Petru, Mihnea Turcitul, și că Petru Cerceel a fost ucis la Constantinopol prin silințele lui Iane Banul, unchiul lui Mihaiu Viteazul, acesta „frate“ cu Petru. A putut fi Mihaiu, astfel, „fratele lui Petru Cerceel“? — se întreabă autorul, pentruca spre sfârșitul capitolului să dea răspunsul: „Noi nu putem crede aceasta. Descendența lui Mihaiu din Pătrașcu cel Bun este o imposibilitate morală“ (p. 13—16).

Intre Petru Cerceel și Mihaiu Viteazul, după cunoștințele istorice de până acum, n'a putut exista decât o frăție „vitregă“. Tatăl comun, Pătrașcu cel Bun, murise înainte ca fii lui să se fi putut întâlni, eventual, sub privirea dragostei părintești, iar mamele deosebite și-au crescut copii în medii deosebite și, după cum se întâmplă în cele mai multe cazuri, fără nici o iubire față de odrasla bastardă a celeilalte mame. De ce trebuie să-i cerem lui Mihaiu cu orice preț să-și fi iubit pe fratele vitreg, cu care nu l-a „înfrățit“ poate nimeni, niciodată? Sau să fi făcut parte din dregătorii lui, în timpul Domniei lui Petru, și să fi oprit uciderea lui la Constantinopol, ucidere săvârșită la insistențele lui Iane, care nu era nici o rudă cu Petru Cerceel? Se cunosc, doar, atâtea cazuri în istorie, când frați buni, nu vitregi, și-au scos ochii și și-au tăiat nasurile, când a fost vorba de câte un tron. Se poate spune că Iliș I al Moldovei n'a fost frate cu Ștefan II — amândoi fii ai lui Alexandru cel Bun, — cu toate că frații și-au scos ochii? Se poate afirma despre Coloman I, regele Ungariei, că n'a fost frate cu Álmos și unchiu al lui Bela II, cu toate că și-a orbit fratele — care a murit — și nepotul, care a domnit totuși sub numele de Bela II cel Orb (Vak Béla)²⁾. Să ne aducem aminte apoi de rivalitatea dintre Dănești și Drăculești în Țara Românească și de diferitele masacre de „frați“ dela curtea sultanilor din Constantinopol, pentruca să avem suficiente dovezi despre dragostea dintre frații buni, nu vitregi, în trecutul istoric al nostru și al altora.

Mai eurând se poate admite că uneltirile lui Iane Banul la Poartă, pentru uciderea lui Petru Cerceel, și neparticiparea intenționată a lui Mihaiu în dregătoriile țării tocmai sub fratele său Petru, sunt dovezi că ei erau frați rivali pentru moștenirea tronului tatălui lor, Pătrașcu cel Bun.

În felul acesta văzute lucrurile, în lumina moravurilor politice din vremurile respective dela noi și dela alții, descendența lui Mihaiu din Pătrașcu cel Bun nu este nici deum „o imposibilitate morală“.

1) N. Iorga, *Istoria lui Mihaiu Viteazul*, București, 1935, Vol. I, p. 18.

2) Pentru cruzimea scoaterii ambilor ochi cf. *A magyar nemzet története* (Istoria națiunii maghiare). Budapeșt, Athenaeum (Ed. Mileniului), 1896, Vol. II, p. 243—252.

Ce spun contemporanii? — se întreabă autorul mai departe (p. 16—18). În „Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la Români“ am căutat să grupăm știrile contradictorii asupra originii lui Mihaiu după *loc* și *timp*, precizând că „e bine să se observe că toți cei *aproape* de Mihaiu (Theodosie, Petru Armeanul, Cronica Buzeștilor) vorbesc *numai* despre Pătrașcu, iar toți ceilalți, *departe* ca *loc* (Zane la Constantinopol, Zagorienii în Epir, Szamosközy în Ardeal) și ca *timp* (Filipescu după aproape un veac) au *încurcat* originea Voevodului¹⁾. La cei pomeniți mai sus dl Panaitescu adaugă știrile provenite dela un Spaniol dela curtea Impăratului, în 1600, știri în cari se arată că Mihaiu s'a ridicat de foarte jos, „din pulberea pământului“ și că fuscse negustor de giuvaerice, și, apoi, știrile din cronica lui Heidenstein și din jurnalul unui Anonim, care a descris campania cancelarului Zamoyski în Țara Românească, în cari Mihaiu e numit fiul lui Iane, adică fiul unchiului său! Spaniolul se vede că cunoștea sărăcia și starea umilă a familiei lui Mihaiu — starea „din pulberea pământului“ a mamei sale, fiindcă tatăl nu mai trăia, — informație pe care putea să o aibă dela Petru Armeanul, sol trimis de Mihaiu Viteazul de mai multe ori la Praga, și singurul care ne dă știri despre starea umilă a mamei Voevodului²⁾. Dar Petru Grigorovici Armeanul crede ca părinte al lui Mihaiu pe Pătrașcu cel Bun, cu toate că știa că Mihaiu „a crescut foarte sărac“ — după cuvintele sale³⁾, — sau că s'a ridicat „din pulberea pământului“ — după cuvintele Spaniolului.

Cele două știri poloneze — Heidenstein și Anonimul — nici nu merită să fie luate în considerare⁴⁾, fiindcă nici un istoric n'a crezut până acum și sperăm că nu se va încumeta nici unul să creadă nici de acum înainte că Mihaiu e fiul lui Iane din relație cu sora sa, Teodora!

Astfel știrile contemporane din țară admit ca părinte al lui Mihaiu pe Pătrașcu cel Bun, iar ceeace spun străinii sunt împotriva oricărei logice a firii omenești, sau ca să folosim cuvintele d-lui Panaitescu: „descendența lui Mihaiu“ din unchiul său „este o imposibilitate morală“. Neroziile din cronica atribuită lui Constantin Căpitanul Filipescu, scrise cu un veac după moartea Voevodului, duc la aceeași descendență imposibilă din Iane, după cum o recunoaște, de altfel, și dl Panaitescu.

La cele de mai sus am adăuga și atitudinea nobilimii și a cronicilor contemporane ungurești din Ardeal față de Mihaiu Viteazul. Niciodată nobilimea nemulțumită nu s'a răsculat împotriva Domnului român, fiindcă acesta ar fi fost de origine „joasă“ și nici o

¹⁾ Discuția pe larg p. 52—77.

²⁾ Szamosközy—Crăciun, p. 59.

³⁾ *Ibidem* p. 55.

⁴⁾ La fel au crezut și Zane din Constantinopol și Zagorienii din Epir, pomeniți mai sus.

cronică contemporană ungurească — nici chiar Szamosközy — nu relevă vre-un plan de răsturnare a lui Mihaiu din scaunul domnesc al Ardealului, invocând originea lui „din pulberea pământului“. Și ce ușor i-ar fi fost acelei nobilimi îngâmfate și tradiționaliste — îngâmfare și înțeleștare după blazoane și genealogii ce se pot observa până în zilele noastre în Transilvania, — să vadă în Mihaiu Viteazul un țaran, nevrednic de a fi stăpân peste ei, nu fiindcă se întâmplase să fie Valah, ci fiindcă se ridicase dela cea mai umilă treaptă socială. Dar nimeni nu pomeniște despre așa ceva în țara, în care originea nobilă sau princiară a cuiva valora mai mult decât oricâte vitejii sau calități personale excepționale.

Mihaiu Viteazul ni se pare, după cele spuse mai sus, că poate rămânea neturburat în șirul Domnilor Basarabi ai Țării Românești, fără să ne dea dreptul de a-l scoate de acolo nici știrile contemporane din țară, nici poveștile imagine din străinătate și nici interpretările surprinzătoare din zilele noastre. E adevărat că Mihaiu „nu e scăzut prin nimie“ (p. 22), nici după teoria d-lui Panaitescu, dar de ce să-l smulgem fără nici o dovadă sigură, numai cu argumente silogistice, din galeria marilor Basarabi, când nu lipsese știrile în temeiul cărora poate fi lăsat acolo, să fie cel mai mare între marii Basarabi ai trecutului nostru necăjit. De altfel Mihaiu Vodă Viteazul s'a intitulat totdeauna, în hrisoavele date de el, fiu al lui Pătrașcu (p. 11)¹⁾. Dacă el s'a intitulat astfel, dacă știrile contemporane din țară îl arată ca fiu al bunului Pătrașcu — descendent în linie bărbătească din Basarabii oblăduitori ai Țării Românești, — de ce să-l îmbrăcăm, cu orice preț, în cămașa țărănească a concepțiilor din zilele noastre și să nu-l lăsăm învesmântat în purpura „crăiască“ — cum i s'a zis ca Domn al Transilvaniei — a timpurilor de atunci.

Partea privitoare la situația lui Mihaiu în mijlocul boierimii, așa cum o crede dl Panaitescu (p. 22, 40, 67, 80, 82—86), o vor discuta, poate, alții. Nouă ne-a stat mai mult la inimă problema „originii“. Totuși nu putem vedea în Mihaiu Viteazul un „prizonier“ al boierimii, care „l-a ținut strâns și nu l-a lăsat niciodată să scape din mâinile ei“ (p. 22). Un Mihaiu Viteazul, care a știut scăpa țara de umilirea turcească, care a știut cuceri atât de fulgător Ardealul, spunând: dacă „nimenea nu vrea Ardealul, îl iau eu“²⁾, care a biruit Moldova, care a voit să ocupe chiar și Polonia, care era privit de contemporanii străini ca un „Hanibal al Românilor“³⁾, sau un „Alexandru cel Mare“⁴⁾, să-l coborâm tocmai noi la rolul unei unelte în mâinile boierilor săi?

Iată câteva trăsături și aprecieri caracteristice ale autorului însuș asupra lui Mihaiu, cari fac cinste d-lui Panaitescu că le-a scos

1) Vezi și Sărbu, *o. c.*, I. p. 49.

2) Cf. N. Iorga, *o. c.*, p. Vol. I. 299.

3) Szamosközy—Crăciun, p. 2.

4) Heidenstein, apud P. P. Panaitescu, p. 201.

în evidență, din cari ne apare însă un Mihaiu Viteazul autoritar, îndrăzneț, impetuos, iar nu un Mihaiu sub tutela boierilor săi. „Niciodată, dela Mircea cel Bătrân, — spune autorul — un domn muntean nu cutezase să se atingă de pământul pașahului și să atace cetățile lui“ (p. 113) până la Mihaiu¹). În „eronica oficială (Walther) tratatul [încheiat de boieri cu Sigismund Báthory la 20 Maiu 1595] nu e pomenit“ (p. 115, n. 1), deci Voievodul îl considera inexistent și încheiat împotriva *voinții* lui, pe care-l va sfârâma el, în urma a două acțiuni, „pe cont propriu“, cari „inițiative diplomatice ale lui Mihaiu fură încununate de izbândă și ele însemnau desăvârșita liberare de sub tutela ardeleană“ (p. 125). Prin urmare actul boierilor a fost înlăturat de voința neștrămutată a Voievodului. Mihaiu a înfruntat și trufia lui Sigismund Báthory, care, considerându-l ca vasal — pe baza actului rușinos de mai sus al boierilor — l-a poftit la dieta ardeleană, dar „refuză să se prezinte“ (p. 127). Tot pe baza acestui tratat, Voievodul român „nu avea dreptul să trimită soli în țări streine“, însă trimite, totuși, pe Petru Armeanul în Polonia! (p. 140).

Numai un Mihaiu Viteazul, independent în mișcări și hotărâri, a putut serie lui Ieremia Movilă al Moldovei despre Sigismund Báthory, într-o scrisoare descoperită de dl. Panaiteanu, că e un om „care nu știa nici ce face, nici ce vrea“ (p. 152). Sunt scăpărări de idei ale unui om autoritar, care știe ce face și ce vrea. Un act de voință deadreptul de neînchipuit pentru timpurile acelea, și în Ardeal, a fost când îl vedem pe Mihaiu „că *impune* dietei ardeleni să ia măsuri în favoarea satelor românești din Ardeal în dauna Ungurilor și Sașilor“ (p. 167, 218). Sau iată un Mihaiu, care „a cucerit Moldova *împotriva* voinței Împăratului“ (p. 183).

Două aprecieri ale străinilor, după ocuparea Moldovei, ni-l arată pe Mihaiu Viteazul așa cum ni l-am închipuit totdeauna: stăpân, el, nu stăpânit. Henric IV al Franței seria: „Se zice că Românul e foarte tare și că planurile lui crește potrivit cu izbânde“, iar un diario publicat la Roma asupra cuceririi Moldovei: „Dacă a fost vreodată un principe în lume demn de glorie pentru acțiuni eroice, acesta e signor Mihaiu principele Valahiei“ (p. 186). La acestea mai adăugăm și știrea surprizătoare, pe care o aflăm la dl. Panaiteanu pentru întâia oară, că „istoriografia polonă admite azi ca un lucru dovedit că Mihaiu Viteazul a pregătit la 1600 împărțirea Poloniei cu Moscova și Austria“ (p. 201). Un domn prizonier al boierilor săi poate avea planuri atât de îndrăznețe? Un vultur prins în colivie se poate ridica la înălțimile cerului?

Vulturul rănit în luptele cu Zamoyiski din Țara Românească și silit să plece la Praga, se va tângui eroic, nu înfrânt, în memoriul înaintat împăratului Rudolf: „Nu m'ași fi temut niciodată numai de Poloni, dacă n'ar fi început de altă parte războiul și Turcii“, la cecace dl. Panaiteanu adăugă atât de înțelegător: „Poate niciodată

1) În realitate l-au mai atins și alți Domni.

firea dârză a Domnului român, care nu se apleca sub vitregia vremurilor, nu s'a arătat mai întreagă decât în aceste împrejurări. Impotriva lui stăteau Turcii, Tătarii, Germanii, Ungurii, Polonii și Moldovenii, țara era cuprinsă de dușmani, oastea lui înfrântă se risipise, el tot n'a pierdut nădejdea și a rămas în țară să lupte mai departe" (p. 234).

Acest Mihaiu Vitcazul, care a înfruntat atâtea neamuri și atâtea țări și care nu se apleca niciodată sub vitregia vremurilor, să fi fost în decursul întregii lui domnii prizonierul sau unealta boierilor săi, fie ei chiar și bogații și vitejii frați Buzești?

Nu putem crede!

I. C.

G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele Istoriei Românilor* (Fontes historiae Daco-Romanorum. Vol. I—VIII. București, Tip. „Bucovina“, 1934—1936, in - 8°, 8 vol.

Încă acum 30 de ani răposatul I. Bogdan exprimase dorința — cu ocazia ținerii discursului de recepție în Academia Română — de a strânge izvoarele narrative ale vecinilor noștri într'un Corpus. Inițiativa lui a rămas însă numai un desiderat, pe care începe acum să-l transforme în realitate științifică dl. Prof. G. Popa-Lisseanu. E adevărat că s'au mai publicat studii și traduceri în legătură cu izvoarele narrative privitoare la istoria Românilor — *Cronica* lui Nestor de Simion Mangiuca, *Dlugosz* de Ilie Minea, *Chronicon Dubnicense* de I. Lupas, *Memoriile* lui Ioan Kemény de Neagoe Popea, *Cronicarul Szamosközy* și însemnările lui privitoare la Români de subsemnatul, — însă acestea sunt numai studii răslețe. Dl. Popa-Lisseanu vrea să publice însă, în mod sistematic, cronicile medievale străine în legătură cu istoria noastră și cele 8 volume publicate până acum ne arată nu numai o dorință, ci și un început de realizare în acest sens.

Volumul I cuprinde „*Gesta Hungarorum*“ ale Notarului Anonim, cea mai veche cronică ungurească în care se pomenesc Români. În studiul introductiv autorul crede că Anonymus a fost notarul regelui Bela II, dar arată și toată discuția ce s'a desfășurat în jurul contemporaneității Notarului Anonim cu unul din cei patru regi Bela ai Ungariei din veac. XI—XIII. Dintre studiile mai recente ale istoricilor unguri în legătură cu problema Anonymus, cel mai serios ni se pare al lui Emil Jakubovich din „*Emlékkönyv Dr. Gróf Klebelsberg Kuno... emlékére*“ (Budapest, 1925, p. 169—213), care îl constată contemporan cu Bela II, 1131—1141. (Cf. și recensia subsemnatului din *Anuarul Inst. Ist. Naț. Cluj*, 1930, V, p. 633—635). Dl. Popa-Lisseanu îl citează pe Jakubovich, însă după un izvor francez (p. 14, n. 3), ceea ce ne face să credem că autorul nu cunoaște îndeajuns limba ungurească și aceasta se simte — pentru bibliografia diferitelor probleme — la vol. I, cât și la volumele următoare.

După studiul introductiv (p. 7—21) urmează textul latinesc (p. 23—70), iar după acesta traducerea românească (p. 71—124) a cronicii. Un indice de nume proprii, un facsimil și o hartă cu principalele localități menționate în Anonymus încheie volumul.

Atât textul latinesc, cât și traducerea românească redau în *întregime* cronica ungurască. Era nevoie oare să fie reprodusă și tradusă toată cronica lui Anonymus, atunci când despre Români e vorba numai în câteva capitole? (Cap. IX, cu „Blachi ac pastores Romanorum“, XXIV—XXVII, XLIV și încă unul sau două capitole). Credem că într'un Corpus al cronicilor străine privitoare la istoria noastră nu pot să aibă loc decât părțile ce interesează pe *Români*, iar nu textul în întregime. S'ar cruța astfel mult timp, bani și mai ales muncă, pentru care istoriografia românească nu poate fi decât recunoscătoare d-lui G. Popa-Lisseanu, în special pentru traducerea conștiincioasă a textului latin în limba românească.

Vol. II conține „*Descriptio Europae Orientalis*“ [1308] de Geograful Anonim, probabil un călugăr catolic de naționalitate franceză, care a trăit mult timp ca misionar în Balcani. În această „*Descriere*“ nu se vorbește decât în două pasagii (cap. IV și XVII) despre Românii din Peninsula Balcanică și despre „*Romanorum pastores*“ și „*paseua Romanorum*“ din Ungaria. Restul cronicii nu ne interesează. Și aci, de altfel ca și în cronicile ce urmează, dl Popa-Lisseanu reproduce în întregime textul latin și îl traduce apoi în românește.

Vol. III cuprinde pe „*Românii în poezia medievală*“ la Godefridus sau Gotifredus din Viterbium (1120), în „*Cântecul Nibelungilor*“ (1140—1160) — unde e vorba de „*Ramune* însoțit de 700 de voinici“, în „*Weltechronik*“ a lui Rudolf vom Ems (1250), într'o altă „*Weltechronik*“ scrisă de Iansen Enikel din Viena (jum. II. a secolului XIII), apoi în „*Oesterreichische Reimechronik*“ a lui Ottokar din Stiria (1285—1309), în „*Carmina de regno Hungariae destructo per Tartaros*“ de un autor necunoscut (după 1241) și în *Scrisoarea în versuri* a călugărului Ermericus din Elwange dela mănăstirea Fulda (860), fără să fie pomeniți, însă, Românii cu numele.

Țara sau locuitorii țării noastre sunt amintiți și în poemele italiene din Evul Mediu: în versurile franciscanului Jacopone din Todi (mijlocul veacului XIII), Fazio degli Uberti (mijlocul veacului XIV), Stagio Dati și Tolosani (1514), Francesco Berlinghieri (1501), apoi la poetul francez Philippe Musket (întâia jum. veacului XIII), în poemul diaconului Ioan din Adrianopol (1439) și în cele din urmă în versurile lui Stephanus Taurinus din Olmütz (după 1514).

La sfârșitul acestui volum, dată fiind diversitatea izvoarelor cercetate, ar fi fost necesară o tablă de materii.

Vol. IV se ocupă cu „*Gesta Hungarorum*“ ale lui Simion Kézai. În prefață autorul se întreabă dacă era mai bine să fi publicat volumele sale fără comentarii și fără introducere, sau așa cum le-a

dat? E mai bine că le-a publicat cu câte o introducere lămuritoare. Am îndrăzni să spunem că ar fi trebuit să insiste chiar mai mult asupra autorilor și a importanței cronicelor pe care le publică.

Simion Kézai — pe care dl. Popa-Lisseanu îl crede a fi descendent dintr-o familie venită din Spania, nu Ungur — și-a scris cronică între anii 1282—1290 și ni s'a păstrat în forma actuală în trei copii din veacul XVIII. Pe noi ne interesează numai trei pasagii din cap. IV (§§ 1, 6, 7), Liber I, în care e vorba despre Români și despre alfabetul lor, dela cari l-au împrumutat apoi și Secuii. La sfârșitul volumului, cu textul și traducerea întregii cronici — deși priutor la Români nu sunt decât câteva pagini, — autorul face și un scurt excurs asupra „Alfabetului secnesc“ (p. 116—123), stabilind că Secuii ar fi luat dela noi numai „răvașul“.

Vol. V. și VI, cuprinse într'un singur tom, conțin „Carmen miserabile“ a lui Rogerius și „De inventa Ungaria Magna“ a lui Ricardus.

Magister Rogerius, surprins de invazia tătărească din 1241 în Ungaria și făcut prizonier, scrie, după ce scapă din mâinile Tatarilor, un „Cântec de jale“ asupra celor trăite și văzute de el în 1241—1242. În cap. XX, XXXV și XL e vorba despre localitățile Rodna, Alba-Iulia, Frata și despre instituțiunea enezatului românesc. Cronică lui Rogerius era considerată și din partea vestitului istoric ceh Fr. Palacky ca un izvor de căpetenie pentru invaziunea Tatarilor.

Ricardus își scrie „Raportul“ său, căci e vorba mai curând de un raport-document decât de o cronică, pe la 1236, publicat — după cum o spune și autorul — în Colecția Hurmuzaki (Doc. I, p. 155—159). În acest Raport se pomeneste de existența faimoaselor „pascua Romanorum“ (cap. I) și de țara lui Ioan Assan (cap. III).

Ultimele două volume, Vol. VII și VIII cuprind, fiecare separat, Cronică lui Nestor — în care se găsește cea dintâi informație despre existența noastră ca popor la nordul Dunării (cap. I, III, VIII și XIX) — și „Excerpta de legationibus“ ale lui Priscus (Vol. VIII). Acest Priscus Rhetor a fost în ambasadă la curtea lui Atila și a auzit vorbindu-se acolo limba „Ausonilor“ și i s'a servit „mied“ — amănunte care ne privesc, fiindcă indică existența unei populațiuni autohtone romanece în veac. V în regiunile Banatului și Crișanei, populațiune care nu putea fi decât noi, Români.

I. C.

Ștefan Metes, Domni și boieri din Țările Române în orașul Cluj și Români din Cluj. Cluj, Tipografia Astra, 1935, in-8°, XXXVIII + 84 p. (Din publicațiile Arhivelor Statului din Cluj, No. 2).

Cartea dlui Ștefan Metes, Directorul Arhivelor Statului din Cluj, cuprinde două părți: Partea întâi e un studiu asupra vechimei elementului românesc în Cluj și a trecerii unor Domni și boieri din Principate prin acest oraș al Transilvaniei, iar partea a doua

cuprinde „Socotelile ungurești ale orașului Cluj“ din 1556—1665, în cari sunt menționați și Românii.

Numele orașului Cluj, după cum ni se arată în studiu, apare cu forma curat românească: Cluj, în cele mai vechi documente. Păstrând noi până azi această numire, pe când Ungurii și Sașii au schimbat-o după legile limbii lor, ar fi o dovadă că noi am fi autohtonii, iar Ungurii și Sașii ar fi venit în urma noastră în acest oraș. După năvălirea Tătarilor din 1241, clădindu-se aci o cetate de apărare, Românii au fost scoși dintre zidurile cetății, unde nu vor mai putea pătrunde decât pe la sfârșitul veacului XVII (p. IV).

Primii Români din Principate, cari pot fi constatați documentar, că au trecut prin orașul Cluj, ar fi niște negustori munteni din vremea lui Neagoe-Vodă Basarab, veniți aci să vândă pește. Negustori de pește din Principate se întâlnesc în Cluj și la 1558 și după acest an.

La 1555 se afla la Cluj pitarul Ioan, solul Domnului din Muntenia, la 1556 vor intra în acest oraș, în mijlocul unei bucurii generale, aclamați de cetățeni, cei doi Voevozi ai Principatelor Române: Pătrașcu cel Bun și Alexandru Lăpușneanu, veniți pentru reinstalarea Reginei Isabella și a fiului ei Ioan Sigismund în domnia Transilvaniei. La 3 Iunie 1599 trece prin Cluj un sol al lui Ieremia Movilă, Domnul Moldovei.

Pentru orașul Cluj sub stăpânirea lui Mihaiu Viteazul autorul are mai multe pagini. Fiul lui Mihaiu, Pătrașcu, ar fi învățat carte latinească la colegiul iezuiților, acum al piariștilor, situat azi în fața Universității (p. VII—VIII). Din Dec. 1599 până în Dec. 1600 „judele regesc“ al orașului Cluj a fost un român, *Andrei Stâncel*.

În timpul domniei lui Mihaiu în Transilvania vor fi oaspeți ai Clujului: Banul Mihalcea, Vistiernicul Bărcan, Logofătul Teodosie Rudeanu, Petru Armeanul, Aga Leca și chiar Domnița Florica.

După înfrângerea lui Mihaiu la Mirislău, Clujul se răsbună cumplit asupra oamenilor Voevodului. Baba Novac și Duhovnicul său sunt arși pe rug și apoi trași în țeapă aci în Cluj, la 5 Februarie 1601, moarte răzbunată de Mihaiu, după victoria dela Guruslău (3 August 1601), când revine la Cluj și așează pe locul tragerii în țeapă un steag mare.

După uciderea lui Mihaiu, la Turda, vor trece prin Cluj amintitul Petru Armeanul, la 1604, și un zugrav valah, „Nicolae din Creta“, care stă vre-o zece ani în Ardeal.

În decursul veacului XVII apar în Cluj Radu Șerban (1602); soția lui Petru Cereel, acelaș an; Gavril Movilă, fostul Domn al Țării Românești și fratele său Ioan; Elena, văduva lui Radu Șerban (1620), Vasile Lupu (1626), Mateiu Basarab (1631), Gheorghe Ștefan (1646), Udriște Năsturel (1649). Mateiu Basarab și-ar fi reparat chiar un ceas la un meșter din Cluj. Constantin Basarab apare ca pribeag în acest oraș la 1658, salutat de studenții unitari unguri cu cântece și cuvântări, apoi la 1660.

În 1658 trece prin Cluj Doamna Safta, soția lui Gheorghe Ște-

fan; Mihnea III Radul (în studiu i se zice: Mihail) și G. Ghica, Voevozi ai Principatelor Române, vor asedia Clujul, împreună cu Turcii, în acelaș an. Probabil să fi trecut prin Cluj și Gr. Ghica al Munteniei în 1662 în drum spre Érsekújvár și Șerban Cantacuzino în 1683 în drum spre Viena. La 1699 Stanca Buicescu, fiica Postelnicului Preda Buicescu din Țara-Românească, măritată cu Ștefan Haller, dăruiește o sumă însemnată de bani (566 florini) bisericii și școlii calvine din Cluj, cu cari și-au răscumpărat o topografie (p. XIX).

În paginile următoare Dl. Meteș se ocupă cu pătrunderea elementului românesc între zidurile orașului Cluj. La 1633 reușiră să-și cumpere case în oraș câțiva „greci“ — în cea mai mare parte Români macedoneni, — prin 1691 sunt primiți în oraș alți doi negustori „greci“, veniți din Sibiu. Înainte de 1750 c. în Cluj negustorul Gheorghe Trandafir, iar la 1770 Popa Jaga Sigismund.

Numărul familiilor românești în decursul veacului XVIII ar fi fost la Cluj: 10 familii de confesiunea greco-unită la 1733; 17 familii ortodoxe și 6 unite la 1762; 93 ortodocși și 293 uniți, cu totul 386 Români, în 1785; iar în 1786, 90 ortodocși și 310 uniți, total 400 Români (p. XXII—XXIII).

La 1795 Românii ortodocși își putură ridica, după o mulțime de piedeci, însă numai în afară de cetate, biserița mică ce există și azi în str. Bisericii Ortodoxe, iar Românii uniți, la 1803, în cetate, biserica din actuala str. Bob.

În decursul veacului XIX viața românească a orașului Cluj se întretese cu istoria celor două biserici și cu istoria Românilor din Transilvania în general. Revoluția dela 1848 și-a avut aci ecoul cunoscut, la care se vor adăuga barbariile ungarilor cari votaseră cu unirea Transilvaniei cu Ungaria. Epoca absolutismului (1850—1867) a adus o îndreptare și pentru Românii din Cluj. Dela 1867, când începe era dualistă și până la 1918, când Clujul devine capitala Ardealului românesc, viața Românilor în acest oraș este un calvar. Gr. Silași, profesorul de limba și literatura română la Universitate e insultat și scos dela catedră, societatea „Iulia“ a studenților români disolvată (1885), memorandiștii condamnați la închisoare (1894), iar în decursul războiului mondial temnițele Clujului au gemut de Românii arestați și unii condamnați la moarte.

Partea a doua a cărții cuprinde, după cum am spus, socotelile orașului Cluj, foarte importante pentru tot ce a însemnat pălpăire de viață românească în acest oraș, începând cu anul 1556 până la 1665.

Fiind vorba de atâtea nume pomenite în aceste socoteli, ca și în studiu de altfel, un indice de nume ar fi fost cât se poate de necesar.

Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*. I. Din cele mai vechi timpuri până la moartea lui Alexandru cel Bun (1432). Ed. II revăzută și adăugită. București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1935, în - 8°, XVI + 586 p.

Opere de sinteză asupra trecutului nostru s'au scris de mai mulți istorici și în diferite timpuri. Cel dintâi istoric care ne-a dat o sinteză, adevărată că numai asupra Principatului Țării Românești, e Aron Florian, la 1835. După o jumătate de secol a apărut *Istoria Românilor în Dacia Traiană* a lui A. D. Xenopol, ajunsă acum la a treia ediție, iar după altă jumătate de secol, la 1935, sinteza d-lui C. C. Giurescu. Nu se va putea trece, însă, niciodată peste cele două sinteze ale d-lui N. Iorga, „*Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen*“, Gotha, Fr. A. Perthes, 1905, în - 8°, 2 vol. (trad. în românește sub titlul „*Istoria poporului românesc*“, București, Casa Școalelor, 1922—1928, 5 vol.) și „*Histoire des Roumains et de leur civilisation*“, Paris, 1920, apărută până acum în șase limbi, cari au deslănțuit anumite polemici dureroase pentru noi, de cari se bucură însă foarte mult unii vecini ai României.

Volumul I al d-lui Giurescu cuprinde o perioadă foarte întinsă și în acelaș timp cu foarte multe goluri din trecutul nostru: Perioada din cele mai vechi timpuri, de când apar primele urme pe cari le-a lăsat traiul omenesc pe pământul locuit azi de Români, până la 1432, anul morții lui Alexandru cel Bun, Domnul Moldovei.

Cu privire la preistoria Daciei autorul constată că acest pământ a fost locuit încă din paleolitic, aducând ca dovadă descoperirile recente din nordul Moldovei, din Transilvania și Oltenia (p. 23). Creatorii civilizației din eneolitic, a frumoasei ceramice pictate, ar fi se pare strămoșii noștri, Dacii, cari au locuit ținuturile noastre de pe la anul 1800 înainte de Christos (p. 26).

Geții sau Dacii ar fi unul și același popor, cu două denumiri. Grecii le spuneau strămoșilor noștri: Geți, Romanii întrebuințeau în mod obicinuit numele de Daci (p. 29). Cel dintâi popor despre care se știe că a avut legături cu Dacii sau Geții și a exercitat o influență asupra lor sunt Scitii. După ei vin Grecii (p. 40).

Prima știre scrisă asupra pământului românesc și a locuitorilor ei o avem dela Herodot și se referă la rezistența pe care au opus-o Geții, lui Darius, regele Persilor, în Dobrogea la anul 512 înainte de Cristos. O a doua dela Tucidide din a doua jumătate a veac. V înainte de Cr., iar a treia dela Ptolemeu, din 335 tot înainte de Cr., care ne descrie expediția lui Alexandru cel Mare împotriva Geților pe malul stâng al Dunării, unde „au culeat grâul cu sulitele aplecate“ (p. 45—46). Dromihetes este cel dintâi monarh însemnat al acestor Geți, pe care-l cunoaște istoria și poate fi pus pe acelaș plan — zice autorul — cu marele Buerebista și cu eroicul Decabal. Sunt cele trei figuri reprezentative din istoria strămoșilor noștri (p. 47). Șirul regilor geți se înmulțește cu unul nou. Remaxos, găsit de dl. Lambrino într-o inscripție greacă la Histria (p. 51).

Titlul regelui Buerebista: „cel dintâi și cel mai mare dintre regii din Tracia“, împreună cu indicarea posesiunilor sale „toate ținuturile de dincolo și de dincoace de Dunăre“, sunt puse foarte nimerit de dl. Giurescu față în față cu titlul lui Mircea cel Bătrân de mai târziu: „stăpânitor pe amândouă malurile Dunării până la Marea cea mare“ (p. 53). Pe vremea când împăratul Octavian August trimite o expediție împotriva Dacilor au fost cinci regate dacice, în locul celui unitar din vremea lui Buerebista, iar în Dobrogea, cam în aceeași vreme, mai erau alte trei (p. 55). Unitatea o va reface Decebal (p. 61). Câte amănunte am ști asupra campaniilor lui Traian împotriva lui Decebal, dacă ni s'ar fi păstrat comentariile împăratului „De bello dacico“, așa cum s'au păstrat acelea ale lui Cezar privitoare la Gallia, și dacă nu s'ar fi pierdut și „Getica“ medicului grec Criton, însoțitorul lui Traian (p. 64).

Odată cu eroicul rege Decebal dispare și statul dac, nu însă și poporul. Inscripțiile ne arată o mulțime de cohorte și „ale“, alcătuite din Daci, luptând ca soldați „romani“, în timpul împăraților de după Traian, pe diferitele câmpuri de bătălie și tot inscripțiile ne arată — adaugă autorul — nume frecvente de Daci în cuprinsul Daciei Traiane (p. 75). Dacii, ca și ceilalți nordici în general, ar fi fost blonzi (p. 76), buni agricultori și crescători de vite (p. 78—79). Numărul lor a trebuit să fie mare, din moment ce erau împărțiți — după mărturia lui Ptolomeu și a inscripțiilor — în o mulțime de triburi (p. 82).

Dacii au fost un popor așezat, nu nomad, și ea dovadă autorul pomeneste una din caracteristicile vieții lor militare: ei pornese la războiu *numai* cu armata lor, nu cu întreg neamul, așa cum fac ceilalți barbari — germanici sau iranieni — din părțile Dunării, cari își iau cu dânsii, în expediții, tot ce au, familii și bogății (p. 86). Pentru limba strămoșilor noștri e păcat că s'au pierdut poemele scrise de Ovidiu în limba getică, în timpul exilului său la Tomi (p. 88). Specialiștii ar fi stabilit că limba dacică se deosebea simțitor de cea tracică (p. 89). *Baza etnică* a poporului nostru o formează Dacii și — după constatarea interesantă a autorului — sângele dac ar putea fi într-o proporție superioară și celui roman și celui slav (p. 96).

Dacia Traiană ar fi avut, la jumătatea secolului al II-lea, hotarele arătate de Ptolomeu, adică Tisa, Dunărea, Prutul și Carpații nordici și cuprindea, deci, Muntenia propriu zisă, Oltenia, Banatul, Crișana, Transilvania și Moldova până la Prut. Suprafața ei întrecea 250.000 de kilometri pătrați (p. 102). Pentru componența etnică a populației Daciei Traiane și pentru continuitatea noastră pe pământul locuit azi de Români (p. 102 și urm.). Cât se poate de potrivită e constatarea d-lui Giurescu în ce privește viața economică din Dacia Traiană, care „a continuat în linii mari viața economică a Daciei lui Decebal și Buerebista. Ocupațiile de căpetenie au rămas tot agricultura și creșterea vitelor. Reprezentanții de pe monumentul funerar al lui Gaius Julius Quadratus, primar în Capidava pe vre-

mea împăratului Hadrian (117—138) au sub acest raport o valoare simbolică. Pe o față a acestui monument se vede un păstor cu plete lungi, purtând sarica până la glezne; pe altă față un țăran arându-și ogorul cu un plug tras de doi boi. Sunt îndeletnicirile mile-nare ale oamenilor de pe pământul nostru“ (p. 136).

Romanismul a biruit în Dacia fiindcă el a câștigat pe autohtoni și, adăugă cu dreptate autorul, dacă Romanii n'ar fi isbutit să câștige pentru civilizația și cultura lor pe Daci, s'ar fi întâmplat și la noi ceea ce s'a întâmplat în Panonia și Britania: dispărea adică romanismul (p. 151). Părăsirea Daciei ar fi avut două faze: una la 271 sau 272, cealaltă la 275 (p. 162). Discuția complicată în legătură cu părăsirea Daciei (p. 163—168).

Limba română e o limbă romanică. Pentru toate categoriile *esențiale* ale vieții omenesti întrebuițăm termeni latini (p. 168 și urm.). Ei formează baza sau temelia acestei limbi și-i dau, împreună cu morfologia și sintaxa, caracterul de limbă romanică (p. 172). Adversarii continuității noastre în Dacia își bazează teoria lor și pe faptul, că nu ni s'au păstrat numiri topice dela Romani. Nu ni s'au păstrat — susține autorul — fiindcă în majoritatea cazurilor Românii n'au dat nume nouă, ci le-au păstrat pe cele vechi, dace (p. 173), nume *traduse* apoi de barbarii năvălitori în limba lor (p. 174).

Dintre popoarele năvălitoare în ținuturile Daciei, *Sarmații* nu s'au așezat în număr mare, iar numele capitalei dacice, Sarmisegetusa, nu are nimic comun cu aceștia (p. 182). Atila, regele *Hunilor*, ar fi fost numit, după o poreclă contemporană, „ciocanul lumii“, expresie necunoscută nouă, pe lângă cea cunoscută: „biciul lui Dumnezeu“ (p. 190).

Niceta din Remesiana, care predică creștinismul în ținuturile noastre pe la sfârșitul veac. IV și a convertit la creștinism pe Daco-Romanii de pe ambele maluri ale Dunării, poate fi socotit, spune dl. Giurescu, ca apostolul nostru național (p. 197). Cei mai mulți dintre strămoșii noștri s'ar fi creștinat între 350 și 450. Am fi, deci, cei mai vechi creștini în această parte a Europei. Toate popoarele vecine — continuă autorul — Bulgarii, Sârbii, Ungurii, Slovacii, Polonii, Rușii au fost creștinate mult în urma noastră (p. 198 și 201). Un episcop Ursus, care a luat parte la sinodul al VII-lea ecumenic dela Nicea în anul 787 ca „episcop al Avariților“, ca reprezentant al „locuitorilor din țara *Avarilor*“, ar fi — după părerea d-lui Giurescu — primul episcop *român* pe care-l înregistrează istoria (p. 208).

Slavii ne-au influențat sub raportul rasei, al limbii, al organizării sociale și de stat și astfel poporul român și-a căpătat alcătuirea sa deplină, caracteristicile sale etnice complete, numai după ce elementului *esențial* daco-romanic, constituind *temeiul*, i s'a adăugat elementul slav (p. 210—211). Slavii ar fi venit în Dacia în calitate de cuceritori, nu cu intenții pacifice, cum s'a crezut îndeobște până acum (p. 235) și au găsit pe Daco-Romani nu nu-

mai la munte — cum s'a susținut până acum — ei și la șes: Regiunea numită de către Slavi Vlașca, adică Țara Vlahilor, se găsește la șes, nu la munte (p. 236—237). Procesul de asimilare al Slavilor încă nu se terminase când au venit Ungurii, dovadă ar fi voevodatele cârmuite de voievozii *slavi și români*, pomeniți de Anonymus. În diploma Ioaniților din 1247 se vorbește însă numai de cnezate *românești*. La această dată procesul de asimilare al Slavilor era de mult încheiat: ei dispăruseră complet în masa românească (p. 242). A recunoaște rolul ce l-au avut Slavii în formarea poporului nostru — spune autorul — nu e nici o scădere și nici o primejdie. „Stabilirea unui fapt petrecut acum o mie și mai bine de ani nu poate modifica întru nimic situația prezentă cu interesele și simpatiile ei, tot așa cum conștiința perfectă a originii germane a Francilor nu poate schimba raporturile actuale dintre Francezi și Germani, dintre Franța și Germania“ (p. 248).

Pentru *Bulgari* (p. 250—259). Românii erau în teritoriile locuite azi de ei, la venirea *Ungurilor*, nu numai după știrile din Anonymus, ei și după cronică rusească a lui Nestor, apoi după toponimie (p. 264—265). Ocuparea Transilvaniei din partea Ungurilor se întinde până în veac. XIII, când se va isprăvi prin opera Cavalerilor Teutoni (p. 267). Cnezii și voievozii din Ardeal nu sunt numai „administratori“ ai satelor românești și „judecători“, reprezentând pe rege, nobili sau clerul — cum se spune la p. 232 și 270 — ei sunt și proprietari, ca în Principate¹⁾. Ultimul voevod se întâlnește la 1827 în satul Buzești din județul Sătmărulei (p. 272). Nobilii români, nu *făcuți*, ei a căror situație se constată deadreptul ca atare din primele timpuri, sunt menționați mai întâi la 1291 și puși în aceeași linie cu Sașii și Secuții (p. 247). Cuvintele pécsetelni = pécsetelni, fálva = falva, Koros = Körös (p. 276—277).

Pecenegii au dat un rege Ungariei, pe Aba Samuel (1041—1044). Numele Basarabă ar fi de origine pecenegă (p. 286) și se pare că înseamnă posesor, stăpânitor.

Prima mențiune despre Românii din Baleani datează din anul 976 și se datorește cronicarului bizantin Cedren. A doua de la 980 (p. 289). Despre Maurovlahi sau Morlaehi (p. 293—4). Din mulțimea de Români, cari locuiau numeroasele „Vlahii“ ale Peninsulei Balcanice, n'au mai rămas astăzi decât aceia din Macedonia și cei din Istria (p. 295). Asaneștii ar fi incontestabil Români, nu cum susțin Bulgarii: Cumani sau chiar Bulgari (p. 300—302), iar titlul lui Ioniță a fost „rege al Bulgarilor și al Vlahilor“, nu altfel (p. 303—305).

Despre formațiile politice ale lui Tatos, Sestlav și Sacea la Dunărea de jos autorul susține că n'au fost românești (p. 313), în schimb Brodnicii ar putea fi Români (p. 315). Bărladnicii ar fi

1) Cf. mai nou I. Minea, *Din istoria unui cnezat ardelean* în „Cercetări istorice“, Iași, 1934, An. X-XII, Nr. 1, p. 3—61.

o populație amestecată româno-slavo-cumană (p. 317). De altfel știrile despre Românii dela nord de Dunăre sunt foarte puține până la năvălirea Tătarilor, ceea ce nu înseamnă că noi nu existam aci. O dovadă indiscutabilă ar fi, pe lângă alte dovezi, știrea din cronicarul bizantin Nicetas Choniates Akominatos, care constată Vlăhi chiar și în Galiția la 1164 (p. 317—8).

Regatul ungar a încercat sub diferite forme să-și întindă stăpânirea și peste Carpați: Banatul Severinului, Loviștea, posesiunile Cavalerilor Teutoni, Episcopia Cumanilor, dar n'a izbutit până la urmă, fiindcă năvălirea tătărească a dat o puternică lovitură acestei întinderi, iar întemeierea Principatelor Române a oprit-o pentru totdeauna (p. 321).

Tătarii nu s'au așezat definitiv în ținuturile noastre decât, se pare, în Bugeac, „părțile tătărești“ din documentele muntene (p. 335).

E cât se poate de potrivită stabilirea situației Țării Românești la anul 1247, data diplomei Ioaniților (p. 337—343).

În privința întemeierii Țării Românești sunt concludente cele două puncte stabilite de autor (p. 348): „1. Țara Românească s'a întemeiat prin reunirea de către voievozii dela Argeș a formațiilor politice, dintre Dunăre și Carpați, iar nu printr'o descălecare din Făgăraș. 2) Desăvârșirea acestei întemeieri are loc sub Basarab I. care cu mai mult succes decât predecesorul său Litovoi, izbuteste în 1330 să înlăture suzeranitatea ungară“. Matei Csak este Csák (p. 349). Denumirea de „Ungrovlahi“, adică Vlăhi de lângă Unguri, apare pentru întâia oară la 1323 (p. 358). Originea noastră romană e menționată într'o scrisoare a Papei Clement V din 1345 adresată regelui Ludovic de Anjou, după cum ea se amintește, adaugă autorul, și în corespondența, anterioară cu aproape un secol și jumătate, dintre Ioniță și Papă (p. 360).

Dr. Giurescu crede că stricarea raporturilor bune dintre Nicolae Alexandru Voievod — urmașul lui Basarab I — și Ludovic de Anjou catolicul au fost determinate și de întemeierea mitropoliei *ortodoxe* a Munteniei (p. 370).

Întemeierea Moldovei este — după cum o consideră cu dreptate autorul — rezultatul unei *cuceriri* din afară, o *descălecare* cum i se zice de obicei, spre deosebire de întemeierea Munteniei, care este rezultatul unui proces *intern* (p. 372). Adevăratul descălecător e Bogdan, care a asigurat Moldovei, prin luptă, independența față de Unguri și i-a dat o dinastie (p. 376). Urmașul lui Bogdan I, Ilațu, trece la catolicism (p. 385), dar se pare că a revenit la ortodoxie, fiindcă e înmormântat în biserica ortodoxă din Rădăuți, nu în cea catolică din Siret (p. 387). De altfel gestul lui Ilațu se pare că n'a găsit imitatori nici între boieri, nici între țărani (p. 389).

Dela Vladislav I sau Vlaicu Vodă al Țării Românești avem cele dintâi monede muntene (p. 405). Pentru Radu I și Dan I ai Munteniei (p. 407—421).

Din seria voievozilor moldoveni, dl. Giurescu crede că trebuie eliminat Jurg Koriatovici, iar între Lațcu și Petru Mușat trebuie intercalat Costea (p. 422—23), probabil soțul Mușatei (p. 425—26). Primii bani moldoveni îi avem dela Petru Mușat (p. 431). Sub Roman I Moldova își întinde granițele până la mare (p. 433). Ștefan I a bătut pe regele Sigismund al Ungariei la Hindău, așa cum un urmaș al său, Ștefan III cel Mare, va bate pe Matia Corvinul la Baia. Izvoarele ungurești ascund adevărul și în primul caz, ea și în al doilea (p. 442). Dl. Giurescu citează cronica lui Ureche totdeauna „cronica lui Grigore Ureche și a lui Simion Dascălul“ (p. 447, 480, etc.).

Sub Mircea cel Bătrân Țara Românească a avut în cursul istoriei sale suprafața cea mai mare (p. 452) și Mircea a avut toate războaiele cu Turcii, nici unul cu Ungurii, Moldovenii sau Polonii (p. 453). E sugestivă pomenirea lui Eminescu alături de Mircea cel Bătrân. Poetul voinde să slăvească epoca de glorie și de înălțare a neamului, a ales — după cum se știe — tocmai domnia lui Mircea. „Ea înfățișează — adaugă autorul — momentul culminant al dezvoltării istorice în Țara Românească în primele trei secole. Abia pe vremea lui Mihaiu Viteazul vom mai avea încă un asemenea moment“ (p. 478).

Alexandru „cel Bun“ n'ar însemna „cel Bătrân“, adică buniceul, ci calificativul trebuie luat în înțelesul cel obicinuit (p. 480). Sub acest domn granițele Moldovei se întind dela Ceremuș la limanul Nistrului și dela Mileov până la Hotin, cuprinzând, prin urmare, și Pocuția cu Sniatynul și Colomea (p. 481—82). Soția a doua a lui Alexandru cel Bun e numită Ringalia, nu Ringala, cum se scria până acum (p. 484, 487, etc.). Prima fabrică de bere în Moldova e pomenită într'un act din 1402 dat de Alexandru Vodă (p. 496).

Vol. I al sintezei d-lui Giurescu e un volum scris cu metodă și claritate, iar ea înfățișare exterioară — tipar și hârtie — impecabil. Ed. II are unele modificări de amănunte și câteva adaose față de ed. I și bibliografia — care ne-a interesat în mod special — a fost și ea sporită la unele capitole.

I. C.

Vernon John Puryear, *England, Russia and the Straits Question. (Anglia, Rusia și chestiunea strâmtorilor)*, 1844—1856. Univ. of California Publications in History. Vol. 20. Univ. Of California Press, 1931.

Cercetarea cauzelor războiului Crimeii a primit din partea istoriografiei engleze post-belice o deosebită atenție sub impulsul, de sigur, al preocupărilor contemporane similare de a desluși cauzele istorice ale războiului mondial. Deplina dezvoltare în vremea noastră a unor factori cari nu se manifestau încă deplin la mijlocul secolului al XIX-lea, ne îngăduie să înțelegem mai bine epoca. Dar pe lângă intuiția istorică, o îmbogățire a mijloacelor de informație și

o critică mai adâncă a izvoarelor înoiese mereu un subiect a cărui complexitate e departe de-a se fi epuizat.

În prefață autorul face un istoric al cercetărilor anterioare. S. M. Gorianov a început primele cercetări serioase prin analiza mai multor documente rusești privitoare la istoria diplomatică a strâmtorilor în *Le Bosphore et les Dardanelles* (Paris, 1910). În ultimii 25 de ani s'a adăugat corespondență oficială și memorii pe cari autorul le citează în bibliografia analitică și critică dela sfârșitul volumului.

Descrierea evoluției politicii rusești față de Turcia formează punctul de plecare al oricărui studiu de acest fel. După pacea dela Adrianopol Rusia a urmărit consecvent o politică de conservare a imperiului turcesc. Numai în caz de destrămare, ea avea să hotărască împreună cu celelalte puteri europene, soarta teritoriilor și popoarelor din imperiul turcesc, luând în acelaș timp măsurile necesare să-și apere interesele. Principiile acestea, susținute în memoriul lui Nesselrode din 1829, au stat la baza politicii rusești în orientul european până în 1853.

Toate actele diplomatice ulterioare urmăreau să obțină sancționarea internațională a acestei politici. Prin convenția dela München-grätz din 1833 Austria și Rusia se angajau să se înțeleagă asupra tuturor chestiunilor privitoare la Turcia. Aceleași principii au dictat ocupația rusă a Bosforului, dar tratatul dela Unkiar Iskelessi din acelaș an, care pune a Poarta sub protecția virtuală a Țarului, a trezit protestele energice ale Franței și Angliei.

Relațiile între Anglia și Rusia au rămas multă vreme încordate. Reizbuenirea crizei orientale din anii 1839—41 a adus însă o apropiere între Anglia, doritoare să izoleze Franța, și Rusia, dispusă să facă concesii pentru a-și asigura prietenia unei mari puteri navale. S'a ajuns astfel la pactul celor patru puteri (Anglia, Rusia, Austria și Prusia) din 15 Iulie 1840 și la consacrară principiului închiderii strâmtorilor din 13 Iulie 1841, la care a aderat și Franța. Rusia renunța prin aceasta la avantajurile câștigate la Unkiar-Iskelessi. În 1844 ea ajunge la o înțelegere cu Anglia în chestiunea orientală, întregind pe aceea încheiată cu Austria la Münchengrätz. Autorul poate astfel afirma, că anii 1833 și 1844 formează cele două etape mai importante în istoria relațiilor externe ale Rusiei dinainte de războiul Crimeii și ambele înțelegeri tindeau să excludă Franța dela o eventuală împărțire a imperiului turcesc.

Ajungem astfel la partea esențială a studiului dlui Puryear. D-sa susține că între 1844 și 1883 a existat o înțelegere secretă între cabinetele dela Londra și St. Petersburg, pentru ca, în cazul că s'ar produce o disoluție accidentală sau neașteptată a Turciei, cele două guverne să se consulte cu privire la o acțiune comună. Pentru prezent ele se angajau să mențină statu quo. Există cu privire la această înțelegere o discuție, întrucât istoricii dinainte de Gorianov susțineau că încercarea lui Nicolae I de-a câștiga sprijinul Angliei pentru soluționarea chestiunii orientale s'a lovit de refuzul

acestei puteri de-a lucra în vederea unei disolvări iminente a imperiului. Dl. Puryear caută să dovedească, nu numai că această înțelegere secretă a existat, dar că timp de nouă ani politica engleză a fost bazată, — cu toate deosebirile de interpretare, — pe cooperarea cu Rusia în toate chestiunile turcești. Sub ministeriatul lui Palmerston (1846—1851) care nu era un prieten al Rușilor, înțelegerea „a rămas pasivă“. E surprinzător, pe de altă parte, cum Stratford Canning, ambasadorul dela Constantinopol, nu avea cunoștință de înțelegere și făcea o politică contrară și aproape independentă de a guvernului său dela Londra.

Războiul Crimeii a însemnat ruperea înțelegerii anglo-ruse din 1844, după o ultimă încercare a lui Nicolae I de a soluționa numai cu ajutorul Angliei chestiunea orientală și colaborarea franco-engleză împotriva Rusiei.

Semnalăm paginile (pp. 148—152) în cari autorul discută chestiunea ocupării Principatelor de către Ruși în 1848. Palmerston s'a mulțumit cu asigurările lui Brunnov că ocupația nu e decât provizorie. Canning la Constantinopol insista însă asupra agresiunii rusești și regreta lipsa unui sistem eficace, capabil să i se opună. Autorul citează pe Rușii Bukharov și Zhigarev ale căror argumente le primește prea ușor. Nu e vorba de loc de împrejurările naționale, cari au produs această intervenție.

Intr'un capitol special „Preliminăriile comerciale ale războiului Crimeii“ autorul se ocupă de concurența economică dintre Anglia și Rusia. Rusia obținea principalele sale resurse din vânzarea materiilor prime Europei apusene și mai ales Angliei. După 1829 intervine concurența Principatelor române (se citează Shebunin, *Rossia na Blizhnem Vostokie*, Leningrad, 1926). Epoca liberului schimb, care urmează în Anglia după 1842, a inaugurat o exploatare mai extensivă a regiunilor Mării Negre, unde lipsa unor tarife restrictive contrasta cu sistemul prohibitiv din Rusia. Cu abrogarea legii cerealelor în 1846 interesul englez pentru Principate crește și mai mult, accentuând concurența cu sudul Rusiei. În 1842 numai 250 vase engleze trec prin Dardanele. În 1848 erau 1397, iar în 1852 erau 1741. În acelaș an 1852, a treia parte din totalul transporturilor pe Dunăre erau englezești (p. 123). În competițiunea cu grâul din Principate, Rusia se folosea de controlul gurilor Dunării împotriva Austriei și a celorlalte state dunărene. Libertatea Dardanelelor și a Bosforului erau hotărâtoare pentru independența economică a națiunilor din Europa răsăriteană și a Austriei. Și astfel Austria și Anglia deveniseră rivalele economice ale Rusiei la Constantinopol.

Studiul d-lui Puryear e remarcabil prin încercarea ce o face de a pătrunde motivele reale ale politicii oriental-europene a Rusiei și Angliei, printr'o analiză critică a documentelor esențiale. Dar, din această cauză, studiul d-sale are un caracter de interpretare aproape juridică. Studiind tratatele, se pierde uneori din vedere realități

istorice hotărâtoare, cari nu și-au găsit expresie în instrumente de politică internațională.

Pentru Principatele Române înțelegerea dintre Rusia și Austria pe de o parte, Rusia și Anglia pe de alta, are o deosebită însemnătate. Ea a menținut statul quo în Europa sud-estică și a contribuit la consolidarea influenței rusești în Țările Române, cari priveau cu îngrijorare apropierea dintre Anglia și Rusia și izolarea Franței. Când Anglia a devenit aliata Franței lui Napoleon III-lea împotriva Rusiei, situația s'a schimbat și, după războiul Crimeii, s'au deschis noi perspective pentru dezvoltarea istorică a Principatelor. Cartea d-lui Puryear aduce fapte noi în sprijinul acestor concluzii.

O. Podea.

I. Crăciun, Activitatea științifică la Universitatea Regele Ferdinand I din Cluj în primul deceniu 1920—1930. Cluj, Tip. „Cartea Românească“, 1936, in-8°, 321 p. (9 planșe).

Această publicațiune a d-lui Conferențiar Crăciun, este un extras din volumul mai mare care va apărea în curând, intitulat: „Universitatea Regele Ferdinand I din Cluj, 1920—1930“. În studiul introductiv, — apărut în franțuzește și în „Revue de Transylvanie“ — autorul arată rolul cultural-științific al Universității Daciei Superioare în primul ei deceniu românesc, în comparație cu cei 45 de ani ai activității ungurești. Prin cele patru grafice comparative se spulberă definitiv aserțiunile calomnioase ale Ungurilor cari, în 1919, protestau împotriva preluării Universității lor, pe motivul inferiorității noastre culturale. Cu o legitimă mândrie se constată că Universitatea românească a Transilvaniei în primul deceniu a produs rezultate științifice superioare celor înregistrate de defuncta Universitate ungurească din Cluj, în cei 45 de ani de existență.

Intâia statistică cuprinde primul deceniu la Universitatea românească — 1920—1930 — în comparație cu primul deceniu la Universitatea ungurească, 1872—1883. Totalul producțiunii românești din acest timp este de 5761 titluri de lucrări științifice, față de numai 1389 publicații ungurești. Cifrele sunt eloquente, așa încât credem că orice comentariu este de prisos! Cea de-a doua statistică înfățișează primul deceniu la Universitatea românească în comparație cu cei 45 de ani dela Universitatea ungurească. Profesorii români au publicat dela 1920—1930 în total 5761 de lucrări științifice, față de profesorii maghiari cari dela 1872—1918 n'au putut totaliza mai mult de 7146 publicații.

Din a treia statistică, care înglobează lucrările științifice publicate în limbi străine de Universitatea românească și Universitatea ungurească, se poate constata că profesorii români au publicat în limbi străine, dela 1920—1930, în total 1837 titluri de lucrări științifice, față de profesorii maghiari cari dela 1872—1918 au numai 1425 de publicații. Constatăm așa dar că Universitatea românească

din Cluj a publicat, în primii săi 10 ani de existență, mai multe lucrări științifice în limbi străine, decât Universitatea ungurească în toți cei 45 de ani de existență.

Ultima statistică arată numărul periodicelor, în care s'au publicat articole științifice, după țările în care au apărut. Din ea se observă drumul romanic, orientarea latină a Universității românești, față de drumul germanic bătătorit de Universitatea ungurească. Tot din această statistică se poate vedea diversitatea țărilor cu cari a stat în relații Universitatea românească.

Răsfoind, apoi, voluminoasa bibliografie, vedem că profesorii cari au activat ma mult sunt următorii 12: † G. Bogdan-Duică cu 203 publicații; Dr. C. Urechia cu 182; I. Lupaș cu 159; O. Ghibu cu 135; Dr. D. Michail cu 111; Al. Borza cu 103; S. Pușcariu cu 98; † V. Borgea cu 91; Șt. Bezdechi cu 89; Gh. Spacu cu 68; Al. Lapadat cu 62 și I. Popescu-Voitești cu 54. Dintre aceștia 7 sunt dela Facultatea de litere și filosofie; 3 dela Facultatea de științe și 2 dela Facultatea de medicină.

Rezultă deci că cea mai laborioasă activitate, în primul deceniu la Universitatea din Cluj, au dezvoltat-o profesorii Facultății de litere și filosofie.

Septimiu Martin

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Documents Diplomatiques Français. (1871—1914). Paris, 1-re série, vol 1—6; 2-e série vol. 1—5; 3-e série vol. 1—7.

În urma războiului mondial care a zguduit din temelie toate statele continentului nostru și al cărui rezultat a fost schimbarea radicală a hărții Europei — făcută pe baza autodeterminării popoarelor, — aproape toate statele cari au jucat un rol preponderent în acest război, publică azi colecții întregi de documente și corespondențe, pentru a putea astfel stabili vinovăția celor cari l-au provocat.

După Germania, Anglia și Austria, se lucrează acum cu multă asiduitate și în Franța la publicarea unei astfel de colecții intitulată: „*Documents diplomatiques français*“ (1871—1914), editată de „*Commission de publication des documents relatifs aux origines de la guerre de 1914*“, care lucrează sub egida Ministerului Afacerilor Străine. Această comisie a fost creiată printr'un decret, la 20 Ianuarie 1928, având însărcinarea de a culege și publica informații cât mai complete asupra politicii externe a Franței în legătură cu marele război. Ea este formată dintr'o serie din cei mai competenți oameni în această materie: 28 de istorici și specialiști, purtând nume din cele mai cunoscute, 8 diplomați, 9 foști ambasadori și miniștri plenipotențieri și 8 membri ai Institutului, având în fruntea ei ca președinte pe ilustrul rector al Academiei din Paris, pe dl. S. Charlety.

Ca punct de plecare pentru începutul colecției a fost ales *tratatul dela Frankfurt*, deoarece este lucru știut că începutul conflic-

tului austro-sârb nu trebuie căutat în atentatul dela Sarajevo, ci în politica puterilor europene anterioară acestui incident.

Pentru a putea pune bine la punct această operă atât de vastă care necesită o muncă de mai mulți ani —, comisia a împărțit colecția în trei serii. Seria I-a cuprinde documentele relative la evenimentele întâmplate între anii 1871 și 1900. Seria II-a se începe cu anul 1901, când se schițează nouile acorduri cari cuprind politica mediteraneană și cari domină această perioadă. Ea se sfârșește odată cu încheierea dificultăților marocane prin tratatul franco-german dela 4 Noembrie 1911. Din acest moment chestiunile balcanice sunt acelea cari atrag atenția marilor puteri, deoarece aici se frământă o serie de fapte cari sunt în directă legătură cu criza dela 1914. Aceste evenimente sunt cuprinse în volumele cari formează seria III-a.

Din cauza vastei corespondențe care a avut loc în răstimpul dela 1871—1914, nu s'au publicat în această colecție decât numai hârtiile cele mai importante, pe baza cărora se pot însă reconstitui în mod precis evenimentele.

Au fost publicate aici mai ales documente din Arhivele Ministerului Afacerilor Străine, precum și actele cele mai valoroase din arhivele Ministerelor de Marină, de Colonii și de Război. În afară de rapoartele oficiale păstrate în arhivele sus amintite, comisia a reușit să publice și scrisori particulare de interes general, adresate de către diplomați, miniștrilor lor.

În cecace privește selecționarea materialului, comisia a căutat să publice mai ales documente referitoare la chestiunile, cari în relațiile internaționale pot să contribuie la explicarea raporturilor dintre marile puteri. Apoi documente referitoare la relațiile Franței cu celelalte puteri și cu statele mărunte, precum și la atitudinea ei față de diferitele grupuri opuse, deoarece această politică de alianțe și contra-alianțe formează însăși esența istoriei diplomatice europene.

Dar publicația aceasta nu este decât un simplu instrument de lucru; comisia se abține dela orice interpretare, ea lasă pe cercetători să-și formeze singuri părerile.

Documentele sunt publicate în serie cronologică și fiecare volum are în frunte câte un „Cuvânt înainte” în care sunt schițate evenimentele la cari se referă documentele din volumul respectiv, precum și o tablă de materii care grupează documentele într'un cadru metodic și permite cititorului să se informeze repede asupra chestiunii care-l interesează.

Până acum au apărut din toate trei seriile împreună, 18 volume. Voi analiza pe rând aceste volume și voi căuta să arăt mai ales documentele cari se referă la istoria țării noastre.

Seria I-a.

Vol. I cuprinde documente emanate în răstimpul dela semnarea tratatului dela Frankfurt, 10 Maiu 1871 până la 30 Iunie

1875, când slăbește tensiunea franco-germană, și încep tulburările din Hertegovina, prefața evenimentelor din 1876—1878. În perioada aceasta problema capitală a Franței o formau relațiile sale cu noul imperiu german. Cea mai mare parte din documentele acestui volum se referă la executarea tratatului dela Frankfurt și liberarea teritoriilor ocupate. Pe lângă acestea găsim aici publicate documente referitoare la relațiile franco-ruse, ruso-austro-germane și la atitudinea Franței față de Spania, precum și cele care fixează liniile generale ale politicii franceze față de Turcia și față de țările creștine din Balcani.

În acest volum sunt două documente care se referă la situația politică din România în anii 1873 și 1874.

Vol. II. cuprinde o perioadă de patru ani. Se întinde dela 1875 până la încheierea alianței austro-germane dela 1879. Esența istoriei europene din acești ani o constituie evenimentele din Orient. Volumul cuprinde numai documente care indică orientarea diplomației franceze față de Rusia, Germania și Austro-Ungaria. Aici sunt publicate mai multe documente relative la independența României și recunoașterea ei.

Al *III-lea volum* al colecției, cuprinde documente datate între 8 Ianuarie 1880 și 13 Maiu 1881. Documentele acestea se referă mai ales la chestiunea orientală și la executarea tratatului dela Berlin, apoi într-o măsură mai redusă la evoluția chestiunii muntenege. Câteva din ele se referă și la chestiunea regulării frontierei turco-grecești. Nu este recoglinădită în acest volum și atitudinea puterilor europene față de problemele mediteraniene care se discutau la conferința marocană dela Madrid.

În ceea ce privește țara noastră, volumul cuprinde documente referitoare la Independență, Regat și chestiunea frontierei din regiunea Silistrui.

Documentele din *volumul al IV-lea*, care cuprinde anii 1881—1882, se referă la chestiunea africană și la relațiile puterilor între ele. Câteva se ocupă de chestiunile dunărene și de conflictul austro-român.

Vol. V, care se întinde pe o perioadă de 25 luni, dela 21 Februarie 1883 până la 30 Martie 1885, cât timp a fost Jules Ferry președinte al Consiliului. Această perioadă este predominantă aproape în întregime de chestiuni extra-europene. Totuși ne dă câteva date asupra politicii puterilor europene și câteva documente în care se comentează apropierea României de Germania și Austro-Ungaria.

Vol. VI începe cu a treia revenire a lui Freycinet la Quai d'Orsay în Aprilie 1885 și se sfârșește cu anul 1887. În perioada aceasta agitația micilor state balcanice (Bulgaria, Grecia și Sârbia) sunt preocuparea principală a Europei.

Volumele care cuprind anii 1878—1900 sunt în curs de apariție.

Seria II-a.

se începe cu anul 1901; au apărut până acum cinci volume.

Vol. I, cuprinde corespondența diplomatică dela 2 Ianuarie până la 31 Decembrie 1901. Găsim aici mai ales date relative la acordul franco-italian asupra Tripolisului și Marocului precum și la chestiunea orientală. Avem și câteva date referitoare la politica României față de Tripla Alianță precum și la călătoriile lui P. Carp la Viena și Berlin.

Al II-lea volum se întinde dela 1 Ianuarie până la 31 Decembrie 1902. În acest răstimp, atenția Europei este îndreptată către chestiunea marocană și nelinistile din Balcani. În ceea ce privește România, se vorbește într'unele documente de atitudinea ei față de Rusia; de comanda de materiale de război din Germania și de apropierea româno-bulgară.

Vol. III, 3 Ianuarie—4 Octombrie 1903. În aceste prime nouă luni ale anului 1903, privirile Franței sunt îndreptate spre chestiunea marocană, care-i domină acum politica externă și spre încercarea Angliei de a-și asigura preponderența în Egipt. Pe planul al doilea sunt: alianța ruso-franceză, relațiile cu Sf. Scaun și chestiunea Macedoniei în Balcani.

Ni se oglindește în acest volum politica României, raporturile ei cu Rusia și Austro-Ungaria. Este important raportul care cuprinde declarația regelui Carol I asupra chestiunii Românilor ardeleni, în convorbirea sa cu Francisc Iosif la Ischl.

Al IV-lea volum se întinde dela 5 Octombrie 1903 până la 8 Iunie 1904, când se încheie acordul franco-englez. Se simte acum tendința de apropiere anglo-franco-italiană, și vedem născându-se ideea unei tripliei mediteraniene.

Vol. V cuprinde documente dela 8 Iunie 1904 până la 31 Decembrie 1904. În acest răstimp când se încheiau marile tratate din apus, Balcanul a început să se liniștească și a căzut pe planul al doilea.

Seria III-a.

Vol. I, cuprinde documentele dela 4 Noembrie 1911 până la 7 Februarie 1912, adică dela data tratatului franco-german pentru regularizarea chestiunii marocane până la plecarea Lordului Haldane la Berlin cu scopul de a studia baza aranjamentului dintre Germania și Anglia, în vederea limitării înarmărilor navale. În acest răstimp toată atențiunea Europei a fost îndreptată spre chestiunea acordului franco-german. Pe al doilea plan a rămas războiul italo-ture din Tripolitania și conflictul ruso-persan, care deschide chestiunea aplicării tratatului anglo-rus și amenință cohesiunea Triplei Antante.

În ceea ce ne privește pe noi direct, găsim în acest volum o declarație a lui Diamandý făcută țarului asupra dorinței regelui Carol de a menține și pe mai departe bunele relații cu Bulgaria. Apoi o scrisoare din care reiese îngrijorarea țarului, care se temea că regele Carol s'a aliat cu Turcii împotriva Bulgarilor.

Vol. II se întinde dela 8 Februarie până la 10 Maiu 1912. În acest timp atenția Franței a fost îndreptată spre chestiunea rela-

țiilor anglo-germane, spre cheștiunea balcanică, care a început ia-răși să preocupe cancelariile Apusene și spre războiul italo-ture.

Al *III-lea volum* se întinde dela 11 Maiu 1912 până la 30 Septembrie acelaș an, când se decide mobilizarea statelor creștine din Balcani împotriva Turcilor. Volumul acesta cuprinde deci documentele referitoare la istoria originii conflictului balcanic, care domină întreaga această perioadă. Cu toate acestea, acțiunea diplomatică franceză continuă să se intereseze de războiul italo-ture și de a ajunge la un acord cu Spania asupra cheștiunii Marocului. Tot în timpul acestei veri se începe schimbul de vederi între Franța și Marea Britanie relativ la cheștiunea situației navale din Mediterană.

Vol. IV, cuprinde documentele dela 1 Octomvrie, adică dela decretarea mobilizării în Bulgaria, Serbia, Grecia și Muntenegru până la 4 Decembrie 1912 când se declară armistițiul. Răstimpul acesta este plin de încercări de a împăca pe combatanți. Victoriile din Balcani au pus acum cheștiunea fixării limitelor teritoriilor reclamate de învingători. Avem aici documente referitoare la neutralitatea Românilor. Apoi sunt formulate pretențiunile Românilor în cazul unei victorii a Bulgarilor precum și declarația regelui Carol I, care spunea că în cazul unui conflict austro-sârb, România va fi de partea Austriei.

Vol. V. 5 Decemvrie 1912—14 Martie 1913. În acest răstimp cancelariile europene sunt preocupate tot de cheștiunea războiului balcanic. Volumul acesta cuprinde date relative la Conferința dela Londra și Reuniunea dela Amsterdam. În acelaș timp însă diplomația europeană își îndreaptă privirile și spre Austria care se opune înarmării Rusiei. Vedem apoi aici încercarea Franței de a desface România de alianța sa cu Puterile Centrale. Pretențiile României față de Bulgaria, încercarea puterilor europene de a împiedeca izbuenirea războiului româno-bulgar. Mobilizarea trupelor române.

Documentele din *volumul al VI-lea* au fost emanate între 15 Martie și 30 Maiu 1913, perioadă în care conflictul balcanic continuă să domine relațiile internaționale. România, deși nu a luat parte la războiu, cere Bulgarilor Silistra, drept compensație pentru cuceririle din Macedonia. Aceste neînțelegeri balcanice au repercusiuni asupra relațiilor franco-germane. Ne sunt prezentate aici o serie de încercări de a se ajunge la un aranjament.

Vol. VII cuprinde corespondența dela 31 Maiu—10 August 1913. Când se încheie pacea dintre guvernul otoman și aliații din Balcani, se anunță un conflict între Sârbia și Grecia de o parte și Bulgaria de alta. Corespondența franceză se ocupă de acest conflict și mai ales de atitudinea pe care urma s'o ia România. Ne sunt prezentate aici rapoarte asupra mobilizării armatei române și intervenția ei alături de Sârbia și Grecia. Volumul acesta se mai ocupă și de Conferința dela Londra, unde se studiază frontierele noului stat albanez. Acest volum cuprinde în general întreaga acțiune română în acest război, până la pacea dela București.

Acesta este pe scurt cuprinsul volumelor apărute până astăzi.

Colecția aceasta, alături de cele publicate în Germania, Anglia și Austria, este un izvor indispensabil pentru oricine dorește să se ocupe de vre-o chestie istorică dela 1871 încoace. Este un izvor fără de care nu poate să se rezolve nici o chestiune de istorie europeană contemporană.

Gh. V.

Gh. Cardaș, *Tratat de bibliografie*. [București], Tip. „Bucovina“, 1931, în - 12°; II+389 p.

Acest tratat de bibliografie, dacă ar aparține autorului, ar constitui prima încercare românească de a se publica un îndreptar asupra metodologiei bibliografice, atât de imperios necesară în preocupările științifice actuale. Din nenorocire pentru dl. Cardaș — pe care-l știam atât de însuflețit pentru bibliografie și atât de pasionat funcționar la Biblioteca Academiei Române, — cea mai mare parte a tratatului îl formează cursul răposatului Al. Sadi-Ionescu, fost bibliotecar al Academiei Române, ținut la Școala Superioară de Arhivistică și Paleografie din București în anul școlar 1925 — 1926¹⁾. Copiat nedebaciu și împărțit în capitole și subcapitole *altfel* decât e la Sadi-Ionescu, tratatul acesta nu oglindește clar nici părerile fostului bibliotecar dela Academie și nu e, firește, nici o contribuție personală a dlui Gh. Cardaș. Încât ne îndoim că el ar putea servi scopului pentru care a fost publicat.

Am rămas nedumeriți asupra atâtor probleme, specificate în acest „Tratat“, pe cari le-am înțeles la timpul său ascultând cursurile lui Al. Sadi-Ionescu și cari își au înțelesul lor și acum când recitese manuscrisul acelor cursuri²⁾. Sadi-Ionescu ne-a ținut un curs de biblioteconomie și regulile bibliografice din cursul lui sunt regulile bibliografice privitoare la biblioteconomie. Dl Cardaș a încercat să ne dea un tratat de bibliografie, confundând unele reguli *bibliografice* cu cele *biblioteconomice*. Astfel încurecând cele două noțiuni, a reușit să încuree, mai mult sau mai puțin, textul însuși al răposatului Sadi-Ionescu, de unde apoi acele nedumeriri pomenite mai sus. E adevărat că există multe puncte asemănătoare între notația bibliografică în Bibliografie și între notația bibliografică în Biblioteconomie, dar ele nu sunt exclusiv aceleași în toate amănuntele. De pildă într'un fel se calculează și se înseamnă formatul unei cărți în Bibliografie și altfel în Biblioteconomie, și iarăș se trece, pe

1) Pentru paternitatea acestui *Tratat de bibliografie* vezi articolele Dlui N. Georgescu-Tistu publicate în ziarle „Lupta“, „Universul“ și „Adevărul Literar și Artistic“ din București, apud Idem, *Bibliografia Literară Română*, București, Imprimeria Națională, 1932, p. 115.

2) Notele dela cursuri le-am putut completa cu notele originale ale lui Sadi-Ionescu, rămase în manuscris la Arhivele Statului din București, împrumutate pentru câteva săptămâni dela Dl Const. Moisil, Directorul General al Arhivelor, pentru care lucru îi mulțumim și în acest loc.

cât posibil, toate datele bibliografice ale unei cărți pe o fișă bibliografică și numai cele mai esențiale pe o fișă menită să facă parte din fișierul unei biblioteci.

Dar dl. Cardaș nu a putut avea noțiunea clară nici asupra celor patru puncte esențiale ale unei descrieri bibliografice: autor, titlu, referințe și particularități, fiindcă, altfel, n'ar fi uitat să discute în „Tratatul” d-sale una din problemele cele mai complicate în Bibliografie și Biblioteconomie, problema transcrierii numelui autorului, atât de larg tratată de Al. Sadi-Jonescu în cursurile sale.

În orice caz lucrarea, pe care o recenzăm aici, e o expunere confuză și incompletă a cursului răposatului bibliotecar dela Academia Română, ajuns pe mâna dlui Gh. Cardaș. Totuși am fi nedrepti cu autorul, dacă ne-am opri numai la această parte de impietate față de amintirea regretatului Sadi, atât de bun și marinimos cu elevii și colaboratorii săi dela Academie. Dl. Cardaș are și o parte originală și de mare valoare: Bibliografia bibliografiilor românești dela sfârșitul volumului, în care materialul e grupat după sfera conținutului (bibliografii de bibliografii, periodice bibliografice, bibliografii individuale, bibliografii generale românești, etc.), și după specialități (bibliografii istorice, filologice, geografice, etc.). Sunt și opere bibliografice puțin cunoscute, aflate de autor la Academia Română sau în reviste mai greu de găsit.

Cum se poate, însă, ca dl. Cardaș să vorbească în 277 de pagini despre metodologie bibliografică, iar în paginile următoare (278—389) să ne dea o bibliografie a bibliografiilor atât de nemetodică în ce privește notația bibliografică? Precizând, așa cum a precizat, rostul celor patru puncte cardinale ale unei însemnări bibliografice: autor, titlu, referințe și particularități, am fi dorit să vedem aplicată expunerea teoretică la bibliografia dela sfârșit și atunci am fi putut crede, într'adevăr, că autorul a și înțeles pe deplin importanța și rostul „Tratatului” său.

I. C.

Dacoromania, Bibliografia publicațiilor. Cluj, Cartea Românească, 1931 (An. VI, 1929—1930), p. 537—645; București, Imprimeria Națională, 1934 (An. VII, 1931—1933), p. 505—651.

Inițiată de Directorul Muzeului Limbei Române, Dl Sextil Pușcariu, bibliografia „Dacoromaniei” apare fără întrerupere dela 1921, împlinind în ultimul volum un ciclu de zecce ani. Autorii acestei bibliografii, Dnii N. Georgescu—Tistiu (1921—1922), Maria Lipăneanu—Muslea (1923—1924), N. Georgescu-Tistiu și R. Paul (1925—1926), Ion Breazu și Lia Pușcariu-Manoilescu (1927—1928) și Ion Breazu singur (1929—1930)¹⁾, au înlăptuit o operă bibliografică de mare importanță, pășind acum, cu un cadru largit, în cel de al doilea deceniu.

¹⁾ Treceți ca autori principali, ajutați aproape totdeauna și de alți colaboratori.

Bibliografia periodicelor pe anii 1927 și 1928, lucrată pentru partea literară de I. Breazu, iar pentru partea lingvistică de Lia Pușcariu-Manoilescu, înseamnă un progres față de anii precedenți, iar bibliografia publicațiilor pentru anii 1929 și 1930 înseamnă o depășire importantă chiar față de anii ultimi, înglobându-se în planul bibliografiei nu numai articolele din periodice, ci și cărțile. O particularitate merituoasă a acestor bibliografii din „Dacoromania” a fost dela început, și e și acum, prezentarea notițelor bibliografice sub formă analitică. Un scurt rezumat, eventual o mică notație critică, îți scoate în relief valoarea mai mare sau mai mică a unei cărți sau a unui articol. Grupările pe materii sunt, apoi, cât se poate de potrivit aranjate în ordinea alfabetică a diferitelor probleme. După titluri, se dau, acolo unde e cazul, și recenziile respective.

Redactarea fișelor se face într'un fel la cărți și altfel la articolele din periodice. În bibliografia publicațiilor pe 1929 și 1930, al cărei autor e Dl I. Breazu, datele bibliografice la cărți se dau în ordinea aceasta: autor, titlu, locul tipăririi, anul, tipografia, formatul, paginile (un exemplu luat la întâmplare: Dragomir, Silviu, *Istoria desrobirei religioase a Românilor din Ardeal în secolul XVIII*. Vol. II. Sibiu, 1930, Tip. Arhidiecezană, 4°, p. 440, iar la sfârșit adnotația analitică), în loc să urmeze datele bibliografice în ordinea stabilită în bibliografiile internaționale și în unele din țara noastră (în exemplul de mai sus: Dragomir, Silviu, *Istoria desrobirei religioase a Românilor din Ardeal în secolul XVIII*. Vol. II. Sibiu, Tip. Arhidiecezană, 1930, în - 4°, 440 p., apoi adnotația analitică). Se va putea obiecta, că nu e nici o nenorocire dacă după Sibiu urmează 1930, iar nu tipografia, dacă în - 4° se scrie așa, sau simplu 4°, și dacă publicația are 440 p. sau p. 440. Totuși fiind bibliografia o disciplină prin excelență de metodă, s'a căutat să se stabilească anumite norme, pe cari e bine să le urmărim așa cum o fac cei mai mulți.

La articolele din periodice adnotația analitică nu mai e la urmă, ci îndată după titlu și înaintea referințelor bibliografice. Acest fel de a se redacta o fișă bibliografică, analitică, e foarte frecvent în Apus, dar se întâlnește destul de des și forma *primă*. În nici un caz, însă, nu se întrebuintează ambele forme în aceeași lucrare.

De sigur aceste greșeli de investmântare exterioară nu întunecă frumuseța intrinsecă a operei, care rămâne, ca gând și ca intenție, una din cele mai impunătoare realizări bibliografice din țara noastră de după războiul întregirii naționale.

I. C.

Al. David, *Bibliografia lucrărilor privitoare la Basarabia apărute dela 1918 încoace*. Chișinău, Tip. Eparhială „Cartea Românească”, 1933, în - 8° mic, 47 p. (Asociațiunea Culturală „Astra Basarabiei”).

Intenția dlui David, de a pregăti a bibliografie a Basarabiei, nu poate fi decât bine venită. Ne lipsesc astfel de bibliografii regio-

nale, din cari să reiasă viața specific locală a unei provincii. Ceeace ne-a dat dl. Greavu-Dunăre în 1928, *Bibliografia Dobrogei*¹⁾, este unic la noi și exemplul d-sale ar trebui imitat de cât mai mulți.

În introducerea autorul se plânge că studiile asupra Basarabiei sunt de cele mai multe ori superficiale și incomplete. Nu putem socoti între acestea de pildă și cartea atât de documentată a d-lui I. Nistor: *Istoria Basarabiei*²⁾, care e o operă cât se poate de serioasă, deși vrea să fie numai o scriere de popularizare. E adevărat că-i lipsește suportul critic, trimiterile din subsol, însă se simte că autorul și-a clădit studiul pe un fundament solid. Dar, firește, pentru cunoașterea Basarabiei e nevoie de o bibliografie completă a scrierilor despre Basarabia, cum spune dl David, preconizând și angajându-se să pregătească o *Bibliografie a Basarabiei* și un *Indice cronologic de toate documentele privitoare la Basarabia*. Două lucrări grele, pe cari un singur om anevoie le va putea face.

În cartea, pe care o recenzăm, autorul ne dă lucrări apărute numai dela unire încoace și numai studii publicate aparte, în volum sau broșură, rămânând ca articolele din periodice să fie încadrate în corpul unei viitoare bibliografii complete asupra Basarabiei. Îi dorim autorului să-și împlinească gândul, însă nu cumva să-și redacteze și bibliografia proiectată după metodologia bibliografică din cartea publicată. Ar fi păcat atât pentru d-sa — care are gânduri așa de mari, — cât și pentru bibliografia în sine, care cu oarecare eforturi și îngrijire metodologică ar putea deveni o frumoasă publicație de bibliografie istorică românească.

Firește nu avem intenția să arătăm aci cari sunt noțiunile elementare ale redactării unei fișe bibliografice. Totuși ne permitem să-i atragem atenția, că există în bibliografie anumite norme, cari trebuiesc urmate întocmai, dacă voim să facem o operă bibliografică serioasă. În cartea d-sale notația bibliografică e atât de confuză și inconsecventă, încât nu putem să credem decât că autorul nu cunoaște semnificația și importanța diferitelor părți ale descrierii unei cărți. Altfel cum să ne explicăm amestecul atât de regretabil al referințelor bibliografice ele între ele (loc, tipografie, an, pagini, preț, fără să mai vorbim de format, care nu există deloc) și între referințe și particularități (extras, biblioteca cutare, No. cutare, etc.)? Vom exemplifica aceste defecte, comparând numai cinci titluri — primele cinci — din publicație, cari toate au una sau mai multe greșeli

Nr. 1 e bine redactat, îi lipsește numai formatul, care trebuie intercalat între an (1930) și pagini. Nr. 2 e total greșit, fiindcă sau avem de a face cu un articol din *Memoriile Academiei Române* și atunci un articol nu se scoate astfel dintr-o publicație periodică,

1) *Bibliografia Dobrogei, 425 a. Hr. — 1928 d. Hr.* București, Academia Română, 1928, în-8°, 153 p. (Extras din Academia Română, Mem. Sect. Ist., Ser. III, Tom IX, Mem. 4.).

2) Cernăuți, Tip. edit. Glasul Bucovinei, 1923, în-8°, XLVIII+455 p (fig., 2 pl.). (Biblioteca Așezământului I. C. Brătianu, No. 1).

sau avem de a face cu un extras — și intenția autorului a fost, de sigur, să ne prezinte extrasul, broșura, — dar atunci unde sunt elementele descrierii unei cărți, fiindcă locul și anul nu sunt suficiente? Nr. 3 are aceeași greșală fundamentală, ca numărul precedent, cu excepția că aici ni se dau *unele* elemente ale bibliografierii unei cărți, puse însă într-o ordine greșită. Nr. 4 e tot un compromis între carte și articol, ca la Nr. 2, cu deosebirea că aici încercătura se face cu „Biblioteca Astra“, care fiind o particularitate neesențială, dar totuși necesară, se bibliografiază la urmă. În sfârșit la Nr. 5 elementele descrierii sunt inversate și nu sunt suficiente. În felul acesta am putea lua pe rând toate cele 351 de titluri ale lucrării și vom găsi la fiecare cel puțin câte o greșală.

Azi când bibliografiile străine se redactează cu atâta minuțiozitate și îngrijire metodologică, nu ne mai putem prezenta nici noi cu bibliografii făcute oricum, după buna sau reaua dispoziție momentană sau, mai ales, după neștiința din trecut. Suntem siguri că dl. David va ținea seamă de cele spuse mai sus și ne va da o bibliografie istorică asupra Basarabiei după regulile bibliografice moderne.

I. C.

N. Georgescu-Tistu, *Bibliografia literară română*. București, Impr. Națională, 1932, în - 8°, 255 p. (20 pl.). (Academia Română, Studii și Cercetări, XVIII).

Bibliografia Dlui Georgescu-Tistu este, incontestabil, o lucrare de mare valoare. Pregătită ani de-arândul la Biblioteca Academiei Române, pare a fi completă pentru anii cercetați, în orice caz ceea ce lipsește, îi poate scăpa oricărui bibliograf, când are de cules atâta material și privitor la atâtea domenii științifice. Pentru că autorul a cules, în această „bibliografie de bibliografii“ a D-sale, tot ce a aflat mai de seamă din domeniul bibliografic românesc, cu excepția, însă, a științelor exacte.

Planul lucrării este cât se poate de metodic, în sensul în care l-a dorit autorul, făcând ca toate științele, — cu excepția numai a științelor exacte, cum o spune D-sa dela început — să graviteze în jurul studiului literaturii române.

În introducere ne sunt schițate noțiunile fundamentale și mișcarea bibliografică din străinătate. „Cours élémentaire de bibliographie“ a lui Achard e pus greșit — greșală de tipar — ca apărut la 1906, în loc de 1806 (p. 10). La bio-bibliografii (p. 23 și urm.) am adăuga și Bio-bibliografia ungurească a lui Iosif Szinnyei¹⁾, un model remarcabil în acest domeniu.

E interesant că autorul știe cine *va fi* colaboratorul român pentru viitoarea bibliografie internațională a traducerilor, proiectată de Institutul Internațional de Cooperare intelectuală (Dl.

¹⁾ Magyar írók élete és munkái (Viața și opera scriitorilor maghiari). Vol. 1—14. Budapest, Hornyánszky Viktor, 1891—1914, în-8°, 14 vol.

Bazil Munteanu, p. 25, nota 2), și nu știe *cine e* colaboratorul român la „International Bibliography of Historical Sciences“, Washington—Paris, apărută și citată de D-sa (subsemnatul, propus de d-nii N. Iorga și C. Marinescu). De ce „Magyar Könyvészet“ e „Listă maghiară de cărți“ (p. 28), iar nu Bibliografie maghiară?

Capitolul „Scrieri românești de informație generală“ începe cu Bibliografiile de bibliografii (p. 43 și urm.). Intre aceste bibliografii de bibliografii e pomenită, în primul rând, lucrarea subsemnatului „Bibliografia la Români“, apărută la 1928 ca extras din Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj, 1926—1927, Vol. IV. (Formatul extrasului e în -8°, nu în -4°). În subtitlu i-am zis lucrării de mai sus „O încercare de bibliografie a bibliografiilor românești“, subtitlu de care autorul se pare că n'a voit să țină seamă — nici nu-l pomeneste — atunci când ne-a redactat D-sa un subtitlu: „O așa numită «bibliografie a bibliografiilor» românești“ (p. 43).

E și acesta un fel de a privi și de a caracteriza lucrările altora.

Pentru ca să se vadă ce gânduri am avut, când am scris acele câteva pagini despre „Bibliografia la Români, O încercare de bibliografie a bibliografiilor românești“, ne permitem să reproducem fraza ultimă din introducerea de pe vremuri: „Studiul ce urmează vrea să fie o succintă *dare de seamă*¹⁾ asupra progreselor mereu crescânde în domeniul disciplinei bibliografice în Apus și mai vrea să fie, în același timp, și o *modestă icoană* a străduințelor noastre românești în acest domeniu...“²⁾.

Trecând odată prin Parcul Carol I din București și aflându-ne în fața casei dela Poradim a Regelui întemeietor de Dinastie și de Țară, o Doamnă cu lorgnetă, care privea și ea la casa Regelui Carol I din războiul neatârării, se tânguia: cum a putut să-și facă Regele o casă atât de modestă și cum a putut locui într'ansa? Masa nu era unde voia Doamna, nici scaunul și nici patul. Din nemulțumirile Doamnei am dedus, că se plasa Doamna în casa modestă dela Poradim și nu-l plasa pe Domnitorul Carol, *atunci* și *acolo*, de unde și-a condus țara la biruință și neatârare. Casa modestă dela Poradim a făcut posibilă, însă, construirea de palate la București și plimbarea nestingherită a Doamnelor cu lorgnetă.

Păstrând proporțiile cuvenite, cam astfel s'a uitat și autorul la căsuța subsemnatului dela Poradim. S'a minunat că n'a văzut un palat, cu dimensiuni ciclopice, și n'a găsit la locul unde a voit D-sa masa, scaunul și patul. Desigur într'o casă mare mobilierul se aranjează într'un fel, se pun și tablouri pe pereți și perdele la ferestre, iar la Poradim, altfel, după spațiu. Dar să vedem mai de aproape cam cât de multe lucruri dorea autorul să așezăm în căsuța dela Poradim.

Ni se reproșează că am expus „mult material fără a-l cerceta și controla mai îndelung, ca să reiasă însemnătatea operelor citate

1) Sublinierile ne aparțin.

2) Pag 3.

și corelația dintre ele“ (p. 43). N'am cercetat materialul și nu l-am controlat mai îndelung, fiindcă nici n'am avut acest scop în „succinta dare de seamă“, ce a voit să fie lucrarea despre care vorbim. Iar mai departe: „Așa dar, câteva date din istoria bibliografiei străine și nu liniile largi ale evoluției ei exemplificate“. În casa dela Poradim liniile largi ale evoluției exemplificate a bibliografiei străine? Dar bibliografia străină e atât de bogată și azi ajunsă la atâta înflorire, încât nu ar încăpea în liniile ei așa cum le dorește autorul nici într'un palat cu nenumărate etaje, necum în casa dela Poradim.

„Printre cataloagele de librărie, bibliografii generale ca ale lui Ebert și Graesse, nedeoscrite de bibliografia bibliografiilor lui Petzholdt“ — zice autorul mai departe. Intr'adevăr masa, scaunul și patul nu erau în casa dela Poradim așa cum le doria Doamna respectivă și totuși aceste mobile indispensabile au fost suficiente pentru marele Domn al Românilor. Dealtfel mobilele erau așezate și la Poradim în destulă ordine: masa astfel, ca lumina să vină din stânga, patul într'un colț mai retras, iar scaunul lângă masă. Cine va căuta să privească cu ochi liniștiți în căsuța dela Poradim a subsemnatului, va găsi și pe Ebert, Graesse și Petzholdt la locul ce li se cuvin, fără a-i separa după bibliografiile lor generale, sau bibliografiile de bibliografii, așa cum dorește autorul, ei grupându-i sub *numele țării*, cărcia îi aparțin: Germania, și la *timpul* în care apar ca nume proeminente ale țării respective, veac. XIX. Dacă criteriul nostru a fost țara și timpul, de ce trebuie să ni se ceară să-i grupăm după specialități?

Nu am făcut „nici o legătură între opera acestuia (Petzholdt) și „Bibliotheca bibliographica nova“ a lui Henri Stein, deși ea continuă și pune la punct pe prima“ (p. 43). Probabil că autorul n'a observat, aci, că bibliografiile de bibliografii sunt grupate pe țări, criteriu după care am împărțit materialul. Iar în ce privește numele marelui bibliograf german Petzholdt, cules în broșura subsemnatului fără *t* la sfârșit, nu puteam bănui că în tipografiile din București litera *t* poate fi uitată de tipografi — subsemnatul n'a putut face nici o corectură, de unde s'au strecurat și alte greșeli în broșură, — sau poate fi schimbat de aceeași tipografi bucureșteni cu litera *n* — cum s'a întâmplat de pildă D-lui Tistu, care credem că a fost în situația să-și facă D-sa personal mai multe corecturi și totuși a ieșit în loc de Lăpușteanu (p. 107), Lăpușneanu. Deci același *t* fatal, schimbat sau uitat, care la subsemnatul a lăsat totuși un Petzholdt de recunoscut, pe când la autorul nostru a schimbat complet numele. „Greșala se repetă și la p. 245“ — ca să parafrazăm întocmai cele scrise de Dl. Tistu — „deși în revista Societatea de Măine, care a servit ca izvor D-lui Georgescu-Tistu, numele e tipărit corect“.

Ni se obiectează mai departe „reabilitarea cu pompă a lui Vasile Popp și Timoteiu Cipariu, ca antecesori bibliografului Iareu, lucru îndeobște eunoscut, și pentru Popp, recunoscut de însuși

Iareu" (p. 43). Intr'adevăr despre Popp se ştia că e primul bibliograf român şi cu toate acestea ori de câte ori se vorbea despre trecutul bibliografiei noastre, se pomenea ca cel mai vechiu bibliograf român Dimitrie Iareu, iar nu Vasilie Popp. Incercând să facem un istoric al bibliografiei la Români, l-am pus fireşte în fruntea tuturor pe Vasilie Popp, a cărui lucrare apare la 1838, iar nu pe Iareu, a cărui lucrare s'a tipărit după aproape trei decenii, la 1865, şi cu toate acestea „nu poate sta alături nici măcar cu modesta „Disertaţie" a lui V. Popp, care este cu mult mai bună ca exactitate şi ca pricepere ştiinţifică"¹⁾. Pe Timoteiu Cipariu l-am trecut printre bibliografi, fiindcă în „Crestomaţia" sa ne dă o listă a cărţilor cunoscute lui, care „valorează, — cum am spus în broşură — orice obiecţiuni s'ar aduce, cât o lucrare bibliografică de factura primelor „Bibliothecae" incomplete şi timide ale Apusului" (p. 13).

După ce autorul spune că-i reabilităm cu pompă pe Vasilie Popp şi pe Timoteiu Cipariu — dacă D-sa crede că i-am reabilitat, expresia nu poate decât să ne măgulească — ca antecesorii ai bibliografului Iareu, „lucru îndeobşte cunoscut", pe pagina următoare lucrurile nu mai sunt îndeobşte cunoscute, fiindcă — zice D-sa — „d. Crăciun... uită de data aceasta că lucrarea lui Popp e în primul rând o istorie de tipografii, iar aceea a lui Cipariu o crestomaţie" (p. 44). Ne menţinem părerea exprimată pe vremuri în broşură, unde am înşirat pe Vasilie Popp şi pe Timoteiu Cipariu ca antecesorii lui D. Iareu, „lucru îndeobşte cunoscut", fără să fi uitat nici o clipă titlul şi conţinutul lucrărilor celor doi bibliografi ardeleni.

Meritul lui Vasilie Popp nu credem că e micşorat prin cuvintele lui Cipariu, citate de autor, fiindcă, dacă canonicul dela Blaj a trimis lui Popp informaţii bibliografice, totuşi „meritul muncii lui Popp nu-l putem scădea, aşa cum ne-ar îndemna mărturisirea lui Cipariu. Dacă n'am cunoaşte pe doctorul Popp ca un pasionat răscolitor de arhive şi de poduri de biserici, cum ni-l arată Bariţiu şi pasagiul din prefata „Disertaţiei"... — poate. Aşa însă, credem că Cipariu îşi mărea puţin contribuţia sa personală la cartea lui Popp"²⁾.

Autorul recunoaşte, totuşi, în rândurile următoare (p. 44) o calitate lucrării „Bibliografia la Români": „...strângerea laolaltă pentru prima dată a atâtor bibliografii româneşti, fapt care e un merit al d-lui Crăciun...". Aceste câteva cuvinte înţelegătoare ale autorului sunt suficiente pentru ca să se priceapă toată valoarea şi toate greutăţile unui început.

Autorul ne învinovăţeşte, mai departe, că am trecut pe nedrept,

1) Bianu-Hodoş, *Bibliografia Românească Veche, 1508—1830*. Tom. I. Bucureşti, Sococ, 1903, p. V.

2) Vezi I. Muşlea, *Viaţa şi opera Doctorului Vasilie Popp*. Anuarul Institutului de Istorie Naţională, Cluj, 1928—1930, Vol. V, p. 116. Puţină-tatea informaţiilor, de cari vorbeşte Dl Tistu la p. 176, e a se atribui, desigur, numai împrejurarilor de atunci.

ca bibliografiile ale bibliografiilor românești, două articole de scurtă informare a străinătății: unul al lui N. Cotlarciuc, iar celălalt al D-sale însuși, și pe lângă acestea o notiță scurtă din „Buletinul Cărții“. Cine va deschide „Bibliografia la Români“ la p. 31, va găsi menționate aceste scurte lucrări de mai sus nu în cadrul textului, cum ar reieși din cele spuse de autor, ci în notă. Prin urmare nu sunt trecute, pe drept sau pe nedrept, între bibliografiile de bibliografii, ci ne-am îndeplinit numai o simplă datorie de probitate științifică menționând aceste scurte articole, în notă, ca încercări făcute înainte de apariția „Bibliografiei la Români“. Sau era mai cinstit să nu le pomenim?

La cele scrise de autor despre necesitatea unei bibliografii a publicațiilor străine cu referințe asupra Românilor (p. 132, nota), putem adăuga că dl. L. Baidaff dela Paris a pregătit o astfel de bibliografie, scoțând din o mulțime de reviste străine articolele privitoare la istoria Românilor. Bibliografia se află în manuscris la Institutul de Istorie Națională. Să fie adevărat ce spune autorul (p. 136, nota 1), că Regele Matia Corvinul a fost „prea puțin iubitor de cărți“, cu toate că a avut una din cele mai mari și mai vestite biblioteci din Europa în a doua jumătate a veacului al XV-lea; cu toate că avea copiiști numeroși nu numai la curtea din Buda, ci și la Florența; cu toate că avea anume cumpărători de cărți în tot Levantul, ca și familia Medicis și cumpăra cărți manuscrise chiar dela furnizorul acesteia, dela Bisticci¹⁾; și în sfârșit cu toate că a fost sprijinitorul cel mi fervent al înființării tipografiei din Buda la 1473?

La bibliotecile populare (p. 165—166) e a se adăuga și Biblioteca populară dela Biblioteca Universității din Cluj, unicul caz în țara noastră când o bibliotecă universitară, cu depozit legal, are și o bibliotecă pentru popor.

Neadmis ca bibliograf, V. Popp e trecut de autor când potrivea pentru a fi folosit de D. Iareu (p. 55—56) — a cărui lucrare însă „nu poate sta alături... cu modesta „Disertație“ a lui V. Popp, care este mult mai bună ca *exactitate* și ca *pricepere științifică*“²⁾ — cum s'a arătat și mai sus, când bun de folosit pentru admirabila „Bibliografie românească veche“ a lui I. Bianu și N. Hodoș (p. 176—177).

Ni se pare curioasă afirmația autorului, că V. Popp „nu se folosește, în înșirarea cărților, de o descriere mai bogată și mai metodică“ (p. 176). Dar toți bibliografii, chiar moderni, își redactează bibliografiile lor după toate regulile bibliografice, metodice și cu descrieri bogate? V. Popp ne dă, de pildă, notația bibliografică astfel: „Văcăreseul I. Logof. Poczii alesc. Sibiiu, 1830“³⁾, sau

¹⁾ Cf. Svend Dahl, *Histoire du livre*. Paris, Jules Lamarre, 1933, în-8°, p. 82.

²⁾ Sublinierile ne aparțin.

³⁾ Vasilie Popp, *Disertație despre tipografiile românești...* Sibiiu, Tip. George de Closius, 1838, în-8°, p. 36.

„Observații asupra regulilor gramaticii rumânești de Ionake Văcărescul. In Tipografia S. Episcopii a Râmnicului, 1787. De George și Popa Costandin Tipograful Râmniceanul⁽¹⁾). Deci, autor, titlu, locul tipăririi, tipografia, anul; mai lipsește formatul și paginile, pentru ca notația să fie completă. De sigur datele bibliografice nu se succed la toate cărțile în ordinea cunoscută nouă azi și nu sunt nici totdeauna, toate, dar trebuie să avem în vedere că la 1838, și chiar după acest an, nici alții nu dădeau totdeauna toate datele bibliografice în ordinea în care suntem obișnuiți să le dăm azi, și nu le notau pe toate, fiindcă, probabil, — cum credem că e cazul la Vasilie Popp — nu le aveau la îndemână. Iată câteva exemple din zilele noastre, unde notația bibliografică e și mai puțin metodică și mai puțin bogată ca la V. Popp. Dl. Cardaș în „Tratatul de bibliografie“ pomenit mai sus are la p. 289 două titluri așa: „Rațiu (Dr. I.). Timoteiu Cipariu, Viața și operele sale. Blaj, 1905“; sau „Meteș (Ștefan), Ce a scris N. Iorga. București, 1913“. Ce are în plus Dl. Cardaș dela 1931, față de V. Popp dela 1838? — Parantezele! Sau iată la Dl. Gh. Adamescu, „Contribuțiuni la Bibliografia românească“, Fascicola III²⁾, p. 416: „Nicolae Cartoian, Alexandria în literatura românească. București 1910 — Idem București 1922“. Ce are în plus Dl. Adamescu dela 1928, față de V. Popp dela 1838? — Are în minus tipografia! Cam așa se prezintă 50% din bibliografiile ce se pregătesc azi în România. Nu sunt lucrările acestora întitulate bibliografii? Nu sunt autorii lor bibliografi? Da. Atunci de ce nu poate fi și V. Popp întâiul nostru bibliograf și lucrarea lui, care, e adevărat, are ca titlu „Disertație despre tipografii“, o bibliografie?

Cu toate aceste mici amănunte, asupra cărora nu suntem de acord cu autorul, repetăm aprecierea dela început: Bibliografia D-lui Georgescu-Tistu este, incontestabil, o lucrare de mare valoare. E bine că s'a dat la sfârșit și un rezumat în limba franceză. Deasemenea sunt binevenite și cele 20 de planșe dela sfârșit, dovezi și crâmpeie din viața cărților noastre de altă dată.

I. C.

P. Henry, *Histoire roumaine*. Revue Historique, Paris, 1935 Nov-Dec., An. 60, Tom. CLXXVI, p. 486—537.

În cadrul buletinului istoric din bătrâna Revue Historique dela Paris, Dl. P. Henry publică o bibliografie istorică critică privitoare la istoria Românilor. Ceeace impresionează dela început este informația bogată, culcasă cu discernământ, înșiruită cât se poate de metodic, încadrată într'un stil frumos și presărată cu observații personale, cari dovedesc o temeinică orientare în trecutul nostru istoric și

1) Idem, p. 74.

2) București, Ed. Casa Școalelor, 1928, în-80.

bibliografic. Am îndrăzni să spunem chiar ceva mai mult: Dl. P. Henry, care a stat mai mulți ani în țara noastră, ne dă în studiul D-sale nu numai o bibliografie istorică, ci un studiu succint asupra izvoarelor istoriei Românilor.

Istoriografia românească nu poate să-i fie decât recunoscătoare autorului pentru culegerea atâtor lucrări istorice într'un buchet atât de elegant, pe care-l oferă mai întâiu străinătății, dar în multe privințe ni-l poate oferi și nouă, Românilor, cari din motive financiare ne potienim mereu în publicarea bibliografiei istorice. Trebuie să-i mai fim recunoscători D-lui P. Henry și din alte motive. După cum spune D-sa, *Revue Historique* „n'a mai publicat un buletin românesc din 1908“¹⁾, deci de acum aproape trei decenii. Faptul că D-sa întrerupe tăcerea atât de îndelungată a acestei reviste de specialitate asupra noastră, nu poate decât să ne măgulească și să ne oblige, să-i mulțumim pentru atâta marimonioasă înțelegere a lucrurilor din țara, în care se vede că n'a stat degeaba.

Planul lucrării merită o deosebită atenție. Ni se înșiră la început lucrările privitoare la 1. Bibliografii, apoi 2. Documente, 3. Cronici, 4. Opere generale, 5. Istoria provinciilor, 6. Drept și viața socială, 7. Preistoria, 8. Originile și istoria veche, 9. Intemcierea Principatelor, 10. Principatele în veac. XV—XVII, 11. Istoria Transilvaniei până în veac. XVIII, 12. Principatele în veac. XVIII—XIX, 13. România sub Carol I, 14. Războiul mondial și epoca de după războiu, încheindu-se cu 15. Artă românească.

La capitoul „Bibliografii“ (p. 487—488) sunt înșirate bibliografiile istorice cele mai importante, între cari și cele publicate de Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj și Revista Istorică Română dela București. Lipsește însă bibliografiile închinete activității istorice a D-lui N. Iorga, cari, credem, că sunt indispensabile, mai ales că 60—70% din publicațiile istorice românești din ultimii 30 de ani sunt ale D-lui Iorga. Aceste bibliografii se datorese D-ilor Șt. Metes și Barbu Teodorescu²⁾, ca să nu-i pomenim decât pe cei doi mai importanți. La „Documente“ (p. 488) găsim bine alese cele câteva colecții mari: Hurmuzaki, Iorga, Sturdza, Bogdan și documentele publicate de Fundațiile I. C. Brătianu, I. I. C. Brătianu și Fundația Regele Ferdinand I.

La „Cronici“ (p. 488—489), pe lângă Kogălniceanu, Bogdan, Giurescu, etc., ar fi trebuit adăugat și I. Lupaș cu cronicarii Transilvaniei³⁾.

Capitulul 4, cu „Operele generale“ (p. 489—500), e împărțit în patru subdiviziuni: A. Limbă și literatură (unde autorul pomenește de Atlasul Lingvistic ce se pregătește sub conducerea D-lui Sextil Pușcariu, pentru partea privitoare la limbă, și unde autorul propune ca să se scruteze și oarecari influințe posibile franceze asupra

1) P. 487.

2) Cf. și mai departe.

3) *Cronici și Istoric români din Transilvania*. Vol. I. Craiova, Scrisul Românesc, 1934, in-8°, XXXIX + 472 p.

lui M. Eminescu, mai ales în Scrierile politice, nu numai cele germane din poezii, pentru partea privitoare la literatură); B. Folklore; C. Geografie; D. Istorie generală, în cadrul căreia se face o recenzie cât se poate de obiectivă asupra cărții recente a D-lui R. W. Seton Watson, *History of the Roumanians*¹⁾, înșirând, apoi, operele de istorie generală românească. La cele cunoscute de autor mai adăugăm două, apărute între timp, a D-lui C. C. Giurescu²⁾ și cea mai recentă, a D-lui N. Iorga, apărută acum câteva zile³⁾.

La „Istoria provinciilor“ (p. 500—504) Bucovina e îndejuns de bine reprezentată, dar la Basarabia am adăuga și studiul D-lui I. Nistor⁴⁾. La Transilvania se scoate în evidență rolul revistei „Revue de Transylvanie“, condusă de Dl. Silviu Dragomir, și apoi, pe lângă studiile de sinteză asupra Românilor din această provincie, se dau și unele asupra Secuilor și Sasilor. Nu sunt uitați nici Românii din sudul Dunării. Sunt bine alese lucrările cele mai reprezentative pentru „Drept și viața socială“ (p. 504—505).

„Preistoria“ are ca operă fundamentală *Getica* lui V. Pârvan și alte câteva lucrări mai mici (p. 505—506). „Originile și istoria veche“ (p. 506—508) se bazează tot pe *Getica*, apoi pe lucrări privitoare la epoca dacă, romană, introducerea creștinismului și părăsirea Daciei Traiane. Tot aici am fi pus și epoca gepidică (C. Diclescu, combătut de N. Iorga și alții), epoca slavă, (aci e pomenit numai O. Densușianu), epoca cumană (I. Ferent) și ducatul de Paristrion (N. Iorga și N. Bănescu), pe cari autorul le pune la „Intemeierea Principatelor“ (p. 508—511). La capitolul Intemeierii Principatelor n'ar fi trebuit uitat Dimitrie Onciul, iar pentru problema „descălecatului“ Țării Românești de „Negru Vodă“, Al. Lapedatu⁵⁾. Primul Domn al Munteniei („vers 1320—1352“) nu e Alexandru Basarab, ci numai Basarab (p. 511). Alexandru Basarab e fiul și urmașul primului Domn.

Pentru „Principatele în veac. XV—XVII“ (p. 511—517) lucrările sunt grupate în jurul problemelor: Descoperirile dela Curtea de Argeș (ar fi fost mai potrivit să fie înșirate la capitolul precedent), Boierii, Relațiile economice și Domnii mai însemnați. La Ștefan cel Mare sunt înșirați N. Iorga și I. Ursu pentru partea de istorie politică, I. Bogdan pentru documente și General R. Rosetti pentru armată. La Petru Rareș e I. Ursu; la Mihaii Viteazul e uitat însă, oricum, N. Bălcescu și mai ales I. Sârbu. Lucrările D-lor N.

1) *A history of the Roumanians from Roman times to the completion of unity*. Cambridge, University Press, 1934, in-8°, 596 p. (16 pl. 1 hartă).

2) *Istoria Românilor*. Vol. I. București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II“, 1935, in-8°, XIV + 886 p. (fig. pl.). Ed. II. — Idem, p. XVI + 586 p. (fig. pl.).

3) *Istoria Românilor*. Vol. I. Part. I. Strămoșii înainte de Romani. București, Tip. Datina-Văleni, 1936, in-8°, 269 p. (fig.).

4) Cf. mai sus, la Bibliografia Dlui Al. David asupra Basarabiei.

5) *Cum s'a alcătuit tradiția națională despre originale Țării Românești*. București, Cartea Românească, 1924, in-8°, p. 269—314. (Extras din Anuarul Inst. de Istorie Națională, Cluj, 1923, An. II).

Iorga¹⁾ și P. P. Panaitescu²⁾ sunt prea recente, ca să le fi putut menționa autorul. Pentru Mateiu Basarab trebuia amintit cel puțin I. Sârbu³⁾, a cărui lucrare e scrisă într-o limbă accesibilă și în Apus. La Vasile Lupu și apoi la Constantin Brâncoveanu e pomenit N. Iorga.

Pentru „Istoria Transilvaniei până în veac. XVIII“ (p. 517) autorul trimite la cap. 5: „Istoria provinciilor“, menționând aici, în mod special, numai pe N. Iorga și Seton Watson. La „Principatele în veac. XVIII—XIX“ (p. 517—523) lucrările sunt înșirate pentru epoca Fanarioților, pentru Tudor Vladimirescu, pentru Ocupațiunea rusească, pentru Renașterea românească și anul 1848, pentru Domnitorii Bibescu, Știrbei și Mihail Sturdza. O desvoltare mai largă constatăm la Alexandru I. Cuza, cunoscut mai de aproape de autor, fiindcă are chiar studii asupra acestei epoci⁴⁾. Lucrările se împart în trei părți: Politica internă, Reforma agrară și Politica externă a lui Cuza, aceasta din urmă mult mai bine studiată (M. Emerit, R. Bossy, P. Henry, Al Marcu, G. Brătianu).

Capitolul „România sub Carol I“ (p. 523—527) are grupate operele mai importante după următoarele probleme, studiate mai deaproape: Abdicarea lui Cuza (D. A. Sturdza) și venirea lui Carol I în țară (Memoriile Regelui); Chestiunea evreiască (N. Iorga, T. G. Djuvara, A. D. Xenopol, Verax=Radu Rosetti); Desvoltarea României și a Capitalei sale (Damé); Chestiunea agrară înainte de 1907 (Grünberg, C. Arion, Brăescu); Politica externă (N. Iorga, R. Bossy); Războiul din 1877 (V. Cogălniceanu, N. Iorga, Locot. Vasiliu, General Rosetti), iar pentru cele trei județe basarabene răpite de Ruși la Congresul de Pace dela Berlin (G. Brătianu); în sfârșit pentru Războiul din 1913 ni se recomandă G. Hanotaux și R. Poincaré, străini și General Economu și Capit. Gheorghiu, Români, pentru descrierea operațiunilor războiului.

Pentru „Războiul mondial și epoca de după războiu“ (p. 527—531) lucrarea fundamentală e *Istoria războiului pentru întregirea României* a Dlui C. Kirilescu, pe care autorul o analizează ceva mai pe larg, apoi urmează mai multe memorii și câteva studii (General Mărdărescu; apoi România în războiul mondial, 1916—1919, c.l. de Ministerul Apărării Naționale, etc.); — pentru epoca propriu zisă de după războiu studiile înșirate sunt în legătură cu: Unificarea administrativă, Unificarea legislativă și juridică, Reforma agrară, România agricolă și economică.

Ultimul capitol privitor la „Arta românească“ (p. 532—537) e cât se poate de sugestiv în înșirarea și aprecierea lucrărilor reprezentative. Pentru arta religioasă în Moldova și Țara Românească sunt menționați: N. Iorga, G. Balș și în general Buletinul Comisiu-

1) Istoria lui Mihai Viteazul. Vol. I-II. București. Ed. Ministerul Apărării Naționale, 1935, în-8°, 301 p. (I), 226 p. (II).

2) Mihai Viteazul. București, Fundația Regele Carol I, 1936, în-8°, 269 p.

3) Mateiu-Vodă Basarabas auswärtige Beziehungen. Leipzig, 1899.

4) Dar Cuza n'a fost ales Domn la Iași în 17 (p. 520), ci în 5 Ian. 1859.

nii Monumentelor Istorice; pentru Moldova singură: P. Henry, K. Romstorfer, G. Balș și J. Puig Y. Cadafalch — arhitectura; I. D. Ștefănescu mai nou și W. Milkoviez, W. Podlacha mai vechi — pictura; V. Grecu pentru iconografie și E. Kozak (numai el) pentru inscripții. Pentru Țara Românească singură: Ghica-Budești — arhitectura, I. D. Ștefănescu — pictura, N. Iorga — inscripții și tot D-sa pentru artele minore. Privitor la arta religioasă în Transilvania sunt pomeniți: pentru Unguri (L. Gál), pentru Sași (Sebastiani, Müller, Reitzenstein și Rosemann), iar pentru Români (C. Petranu și V. Vătășianu). Artă populară își are și ea locul și autorii ei: N. Iorga, Al. Tzigara-Samurcaș, G. Oprescu și Albumul D-lui Tache Papahagi, iar arta modernă pe Al. Vlahuță pentru N. Grigorescu, L. Bachelin pentru Stoica, etc.

Bibliografia aceasta istorică, selecționată, în care autorul ne mai face și surpriza plăcută de a ne indica și datele bibliografice așa cum se obicinuește numai de bibliografii încercate, cel puțin în țara noastră, este și va rămânea pentru bibliografia istorică românească o bibliografie de temelie, iar pentru străinătate un bun izvor de informație privitor la istoria țării și poporului românesc.

I. C.

Ștefan Metes, *Bibliografia operelor lui Nicolae Iorga*. Viața și activitatea sa. Cluj, Cartea Românească, 1931, in-4°, XXVIII+55 p. (Extras din Închinare lui N. Iorga).

Bibliografia D-lui Metes este o bio-bibliografie închinată marelui nostru istoric, N. Iorga, cu ocazia împlinirii vârstei de 60 ani. E bine că ne-a dat o bio-bibliografie, nu numai o bibliografie simplă, fiindcă e timpul să se pregătească și la noi o serie de bio-bibliografii ale camenilor noștri reprezentativi, pentruca cu ajutorul lor să putem publica odată și un Dicționar biografic, sau o Bio-bibliografie mai mare a Românilor.

Primele 25 de pagini cuprind partea biografică scrisă cu multă înțelegere și mai ales cu o largă informație. Restul publicației conține, apoi, o listă selecționată a operelor D-lui N. Iorga, selecționată, fiindcă activitatea istorică și literară a D-lui Iorga este mult mai vastă de cum ne-o arată această bibliografie.

Dealtfel bibliografia ce-o analizăm acum este a treia bibliografie a D-lui Metes închinată activității lui N. Iorga¹). După cum constată și Dl. Barbu Theodorescu, celălalt biograf al D-lui Iorga²), această bibliografie a D-lui Metes e mai puțin reușită decât celelalte: atât ca plan, cât și ca notație bibliografică.

Planul ni se pare simplist și confuz. Se amestecă lucrările de istorie cu cele de literatură — atât în ce privește istoria Românilor,

¹) Primele două: *Ce a scris N. Iorga?* București, Tipografia Românească, 1913, in-12°, LXXVII+155 p.; *Activitatea istorică a lui Nicolae Iorga*. București, Ed. Pavel Suru, 1921, in-8°, XXXII+413 p.

²) *Bibliografia operelor lui N. Iorga*. București, Tip. Cărilor Bisericești, 1931, in-8°, p. IX.

cât și în ce privește istoria universală. După două capitole întitulate: Studii relative la istoria și literatura Românilor și, idem, pentru istoria universală, la rândul său mai urmează un capitol special întitulat „Literatură”. La „Conferințe și cuvântări culturale” sunt grupate iarăși probleme de istorie, literatură, etc., cari ar fi trebuit puse la capitolele respective, amintite mai sus. O astfel de repartizare nesistematică și vagă a materialului îngreunează găsirea titlurilor dorite și te silește să răsfoești bibliografia totdeauna dela început până la sfârșit. Mai ales că bibliografia nu are nici un indice, de nici un fel.

Rostul unei bibliografii științifice concepută e ea, pe lângă strângerea în sine a lucrărilor, să prezinte și să clasifice aceste lucrări de așa natură, încât să poți afla cu ușurință operele de cari ai nevoie.

Notăția bibliografică a D-lui Șt. Meteș lasă și ea mult de dorit. La cărți nu ne dă, în afară de autor — care e acelaș — și de titlu — nu totdeauna exact și complet, — decât locul, anul și paginile, lipsind tipografia sau editura, formatul și eventual alte particularități bibliografice. De ex: „Istoria presei românești, București, 1922, p. 192” — așa cum o notează autorul¹⁾ — și Istoria presei românești dela primele începuturi până la 1916. Cu o privire asupra presei românești din zilele noastre de C. Bacalbașa. București, Tip. Adeverul, 1922, în - 8°, 192 p. (Sindicatul Ziaristilor din București). — așa cum ar fi trebuit să fie notată corect.

Articolele scoase din periodice sunt și mai vitreg tratate din punct de vedere al notației bibliografice. Aci autorul înseamnă — în afară de titlu — numele periodicului, volumul, anul și paginile, lipsind locul și inversând unele date bibliografice. Un exemplu luat la întâmplare: „Documente urlățene în Bul. Com. Ist. a României, V (1926), pp. 177—315” — așa cum se află în bibliografia D-lui Meteș²⁾ — și Documente urlățene [1537—1837]. *Buletinul Comisiei Istorice a României*, București, 1926, Vol. V, p. 179—315 — deci cu precizarea anilor din cari sunt documentele, fără în, (preseurările sunt admisibile), anul apariției periodicului mai întâi și vol. după aceea; așa cum trebuia să fie notate corect referințele bibliografice.

Greșala cu acel în, în ..., care se repetă la fiecare periodic, o fac și alții, nu numai Dl. Meteș. În bibliografiile științifice lucrate în nu are însă ce căuta și nici nu mai e trecut. În Apus nu numai că e înlăturat cu desăvârșire din bibliografii, dar are chiar o semnificație specială. Unde găsești un în (nu în) înseamnă că articolul e scos dintr'o publicație *poligrafică* (publicație scrisă în colaborare de mai mulți înși, apărută odată pentru totdeauna, cum e, de pildă, închinare lui N. Iorga, în care a apărut și bibliografia D-lui Meteș), iar nu din *periodic* (revistă sau gazetă).

1) Pag. 17.

2) Pag. 21.

Lucrarea autorului nostru e totuși utilă și reprezintă o muncă considerabilă. Dacă ne-am permis să facem observațiile de mai sus, e că am dori să vedem și în România cât mai multe bibliografii redactate după o metodologie științifică concepută și consecventă, nu oricum.

I. C.

Alexandre et Getta Hélène Rally, *Bibliographie franco-roumaine*. Première partie. Tom. I, Les oeuvres françaises des auteurs roumains. Tom. II, Les oeuvres françaises relatives à la Roumaine. Préface de Mario Roques. Paris, Ernest Leroux, 1930, in-8°, LX+402 p. (I); 474 p. (II.).

Bibliografia soților Rally este o continuare demnă și serioasă a bibliografiei cu acelaș titlu publicată acum patru decenii de academicianul Gheorghe Bengescu¹). E adevărat că între aceste două bibliografii s'a intercalat o altă bibliografie franco-română, a D-lui Mateiu Fotino²), dar aceasta e foarte minusculă pe lângă cele două opere mari de mai sus și e numai o contribuțiune modestă.

După cum reiese și din titlu, soții Rally au reușit să ne dea numai o parte din vasta lor lucrare, o bibliografie *franco-română* (operele franceze ale autorilor români și operele franceze privitoare la țara noastră), rămânând ca în viitor să ne dea o bibliografie *româno-franceză* (opere românești despre Franța și traduceri românești din limba franceză). Le dorim să urmeze mai departe drumul străbătut până la jumătate și să ajungă biruitori la capăt, desăvârșind opera începută de un mare înaintaș, lângă care își vor binemerita locul în bibliografia românească.

Opera autorilor, de cari ne ocupăm, este o operă mare, cu tendințe monumentale. Dacă vom face, totuși, unele observații acestea se datoresc împrejurării că opera ne-a impresionat și am căutat să o privim din toate părțile, găsind, pe ici pe colo, unele lacune, cari nu scad prea mult din arhitectura lucrării luată în ansamblul ei.

Pe lângă constatările D-lui N. Georgescu-Tistu³), dintre cari cele mai multe ni se par juste, iată cari credem că sunt calitățile și lacunele operei soților Rally. Preferăm clasarea materialului bibliografic pe materii, așa cum se face în Tom. II, celui alfabetic din Tom. I. Cercetătorul vrea să aibă totdeauna la un loc operele privitoare la o chestiune și cum rostul unei bibliografii este să înlesnească în sens propulsiv munca cercetătorilor, clasarea titlurilor pe materii este totdeauna preferabilă. E adevărat că munca biblio-

¹) *Bibliographie franco-roumaine depuis le commencement du XIX-e siècle jusqu'à nos jours*. Tom. I. Bruxelles, P. Lacomblet, 1895, in-8°, XLIII + 219 p. Ed. II, Paris, Ernest Leroux, 1907, in-8°, XV + VII + XLIII + 219 + 114 p.

²) *Contribuțiune la o Bibliografie franco-română*. Convorbiri Literare, București, 1926, An. 58, p. 122—131. Tot aci și *Ibidem*, 1927, An. 95, p. 148—157.

³) *Bibliografia literară română*, p. 103—106, recensată mai sus.

grafului e mult îngreunată și se întâmplă foarte adesea să se repete unele notițe bibliografice, însă toate acestea înlesnesc găsirea promptă a materialului dorit. Indicele, chiar pe materii, nu valorează atât, cât valorcăză împărțirea pe materii a titlurilor însăși. Indicele pe autori, dela sfârșitul Tom. II, este cât se poate de bine venit și se referă și la Tom. I.

Autorii și-au pregătit lucrarea la Biblioteca Națională din Paris și la Biblioteca Academiei Române din București — ca depozite fundamentale de informație. Neajunsul e că n'au fost văzute *cărțile* bibliografiate, ci numai *catalogoalele* bibliotecilor respective. E bine, totuși, că s'au dat cotele, sub cari sunt catalogate cărțile la cele două biblioteci. (La cele dela Academia Română constatăm că au fost trecute — când s'a prezentat cazul — cotele dela ambele cataloage, vechiu și nou). Notăția bibliografică este aceea din fișierul dela Paris — unde datele bibliografice sunt quasi-complete, lipsind numai indicarea planșelor, figurilor, etc., și din fișierul dela București, — unde lipsește tipografia. Unele titluri n'au, totuși, paginația.

La particularități se înseamnă, uneori, și conținutul cărții (Nr. 5315, 6322, 6387, 7547, etc.). Dealtfel trebuie să menționăm că bibliografia autorilor noștri, așa cum se prezintă acum, conține numai cărțile, broșurile și tipăriturile aparte ale articolelor și studiilor din periodice, nu și articolele și studiile însăși din periodicele respective.

Cum autorii mărturisesc că au văzut totuși unele cărți, pe cari nu le-au bibliografiat numai după cataloagele bibliotecilor pomenite, ar fi trebuit să le însemne pe acestea cu asterisc*, deși, în mod obișnuit, în bibliografie se înseamnă cu acest semn cărțile nevăzute.

Foarte interesantă e lista periodicelor franco-române dela sfârșitul volumului I.

I. C.

Revista Istorică Română. *Notițe bibliografice.* Vol. I—IV. [București, M. O. Imprimeria Națională], 1931—1934, Vol. I, p. 88—108, 190—221, 320—332, 429—443; Vol. II, p. 95—107, 306—335, 418—443; Vol. III, p. 96—129, 278—316, 404—446; Vol. IV, p. 347—428.

Aceste notițe bibliografice, risipite in diferite numere ale Revistei Istorică Române dela București, constitue singura bibliografie istorică românească curentă la noi. „Istoriografiile“ ce am început să publicăm în Anuarele Institutului de Istorie Națională nu merg decât dela 1921 până la 1926 inclusiv¹⁾, rămânând netipăriți anii 1927—1928 și 1929—1930. Notițele bibliografice din Revista Istorică Română încep cu acest an din urmă (1930) și continuă până

¹⁾ *Istoriografia Română în 1921—1922; 1923—1924; 1925—1926.* An. Inst. Ist. Naț., Cluj, 1923, An. II, p. 405—506; 1924—1925, An. III, p. 773—929; 1926—1927, An. IV, p. 515—729 și extrase.

la 1934, anul apariției ultimului volum, pe care-l avem în fața noastră. Se face astfel, involuntar, o legătură între anii din Anuarul dela Cluj¹⁾ și între anii dela Revista Istorică Română dela București, având în felul acesta o bibliografie istorică românească quasi-completă pentru anii de după războiul mondial.

Nu-a interesat în mod special planul bibliografiei din revista bucureșteană și dacă nu e chiar așa de amănunțit ca cel din „Istoriografii“, e totuși rațional conceput și te poți orienta cu destulă ușurință răsfoind paginile cu titlurile bibliografice încadrate în șase capitole mai mari. Aceste capitole, rămase consecvent aceleași, sunt următoarele: I, Bibliografie. II, Opere cu caracter general. III, Preistoria. IV, Istoria antică. V, Istoria Românilor până la întemeierea Principatelor și VI, Istoria Românilor după întemeierea Principatelor. Ultimul capitol a fost subîmpărțit, după cum era și firesc, în mai multe părți, unele inegale, cuprinzând întreg câmpul de manifestare istorică românească de după întemeierea Principatelor și până în zilele noastre. Subîmpărțirea se face astfel: 1. Izvoare (Texte, Studii). 2, Discipline auxiliare. 3, Biografii. 4, Istorie politică și diplomatică. 5, Istorie socială. 6, Istorie economică. 7, Istoria dreptului și organizarea administrativă. 8, Istorie militară. 9, Istoria bisericii. 10, Istoria artelor. 11, Istoria literaturii (Texte, Studii). 12, Culturale-Varia (Școală, Presă, Relații culturale). 13, Istoria limbii. 14, Demografie, etnografie și folclor. 15, Istorie locală. 16, Românii de peste hotare.

După cum spun editorii revistei dela început, în „Notițele bibliografice“ sunt înregistrate numai cărțile și articolele „mai însemnate“²⁾, nu tot produsul istoriografic al anului respectiv. Astfel bibliografia vrea să fie critică prin însăși limitele fixate planului. Dar mai vrea să fie și prin notațiile critice, cari se dezvoltă uneori în adevărate recenzii științifice, scrise de diferiți specialiști. La început bibliografia avea aspectul mai mult al unui repertoriu bibliografic, înșirându-se lucrările fără nici o notație asupra conținutului sau a valorii științifice, dar dela al doilea volum încoace se simte tendința de a deveni tot mai mult analitică și în foarte multe cazuri — după cum am spus — chiar critică. Aproape toate notițele analitice sau critice sunt iscălite, nu însă și cele simple.

După iscălituri se poate vedea numărul mai mare sau mai mic al colaboratorilor la redactarea acestei bibliografii. E bine să colaboreze cât mai mulți? Desigur și pe cât posibil specialiștii materiilor respective. Numai astfel poți avea garanția exactității unei fișe analitice, sau a seriozității la o fișă critică. Dar aceste fișe trebuie să fie concentrate, apoi, în mâna unui singur om, care să le armonizeze din punct de vedere al notației strict bibliografice. Altfel se întâmplă să existe atât de multe sisteme, după cât de mare e și nu-

1) Anii 1927–1930, bibliografiați cu studenții Seminarului de Bibliografie Generală, se păstrează în manuscris și pot fi consultați la Institutul de Istorie Națională oricând, până la tipărire.

2) Vol. I, p. 6, Cuvânt înainte.

mărul colaboratorilor. Este cazul cu bibliografia, de care ne ocupăm, unde fiecare își notează datele bibliografice după un sistem propriu.

Spicuim la întâmplare câteva titluri, din fiecare volum câte unul, pentruca să se vadă diversitatea notației bibliografice. În vol. I, la p. 107: „Benchea N., Românii și viața românească din America, în *Calend. Ligii Culturale*, 1931“. Corect ar fi: fără *în*¹⁾, cu locul tipăririi calendarului și paginile. Vol. II, la p. 95: „Torga N., Publicații streine privitoare la istoria contemporană a Românilor, București, 1931, 5 p., 5 lei, în *Acad. Rom. Mem. Sect. Ist. XII*“. Aci e un compromis nepotrivit între carte și articol. La carte lipsește tipografia și formatul, la articol anul calendaristic și paginile. În vol. III, la p. 431 găsim: „Lupaș I., Un proiect de organizare comercială modernă în Transilvania, la anul 1703, în *Libertatea*, An. I, (1933), p. 129—130“. Nu e nevoie de *în*, lipsește locul de tipărire al periodicului (lipsa e posibilă numai dacă există o listă alfabetică a periodicelor, în fruntea lucrării, unde ni s'ar preciza odată pentru totdeauna locul apariției) și în sfârșit sunt inversate anul de apariție cu anul calendaristic, pus acesta din urmă în paranteze. Iar în vol. IV, la p. 347 se află acest titlu: „Foris Anna, A tót kérédes bibliográfiái vázlatá 1918-ig [urmează, foarte nimerit, traducerea românească], în *Magyar Kisebbség*, XII, p. 634—644, 669—680“. Aci se repetă *în*, lipsește locul de apariție al periodicului și mai ales lipsește anul calendaristic.

Sunt și notații bibliografice corecte, dar acestea formează numai excepții onorabile. Ce-ar fi dacă s'ar da puțină atenție și acestei părți de metodologie bibliografică? Lucrarea ar putea deveni o bibliografie istorică aproape desăvârșită.

Titlul unei opere sau a unui articol nu poate fi repetat decât în limba originală! după care e necesar să urmeze traducerea. Limbile admise în bibliografie ca internaționale sunt: engleza, franceza, germana, italiana și spaniola.

Un indice e, totuși, necesar, deși editorii declară că „orientarea e foarte ușoară“ în bibliografia ce o tipăresc. O spunem din experiență și cu referire la „*Istoriografiile*“ din *Anuarele Institutului de Istorie Națională* dela Cluj, unde există — pe lângă împărțirea sistematică a materialului, — câte un indice pe autori și pe materii și cu toate acestea cercetătorii, de obicei comenzi, nu află materialul dorit destul de repede.

I. C.

Barbu Theodorescu, *Bibliografia istorică și literară a lui N. Iorga. 1890—1931*. București, Tip. edit. Cartea Românească, 1935, în-8°, XXIV+318 p. (Institutul de Istorie literară și folclor, Secția Bibliografică, I).

Bibliografia D-lui Barbu Theodorescu, prin care se inaugurea-

1) Cf. mai sus, la bibliografia Dlui Șt. Meteș.

ză publicațiile secției bibliografice a Institutului de Istorie literară și folclor dela București, de sub conducerea Prof. I. Caracostea, este cea mai bună bibliografie individuală românească ce am întâlnit până acum. Închinată celui mai de seamă istoric al nostru, D-lui N. Iorga, bibliografia aceasta este demnă de numele magistrului și e spre lauda ucenicului.

În primele pagini de introducere Dl. Theodorescu face un foarte scurt istoric asupra bibliografiei la alte popoare și apoi la noi, la Români. Informația D-sale este sigură, având în unele părți chiar lucruri noi, sau vederi noi. Reținem următoarea constatare în legătură cu valoarea bibliografiei lui D. Iareu: „Până la întocmirea viitoarelor bibliografii, aceste trei cataloage [e vorba de cataloagele de bibliotecă ale lui I. Genilie, Ion C. Gârleanu și Cesar Cătănescu] au avut o mare circulație, fiind singurele izvoare de informație pentru oamenii de știință. Ca tehnică, conștiințiozitate și pricepere ele au o mai mare valoare decât bibliografia lui Iareu, cu totul inferior în priceperea bibliografică lui Genilie, Gârleanu și Cătănescu”¹⁾.

Observațiile asupra bibliografiei întocmită de Dl. V. Ianculescu sunt într-adevăr juste (p. XXIII). Găsim și două greșeli de tipar: la sistemul zecimal, clasa 4=Filologie, lingvistică (nu Filosofie) (p. XI), iar A. Mușlea e Ion Mușlea (p. XIX).

Valoarea bibliografiei autorului nostru constă înainte de toate în planul atât de metodic și de minuțios conceput. Adevărat că planul ți-l croiești după calitatea și diversitatea materialului, și în cazul de față Dl. Theodorescu n'a avut să se plângă nici de una, nici de alta, dar s'au văzut cazuri când planul a fost sub valoarea operei înșirate în bibliografie. Cele cinci capitole, sub cari autorul a putut grupa uriașa activitate a D-lui N. Iorga, sunt: A, Istoria universală. B, Istoria Românilor. C, Materii înrudite cu istoria. D, Literatură. E, Studii de literatură și artă. Dar nu din aceste capitole generale reiese valoarea planului științific al autorului, ci din subîmpărțirile acestor capitole. Fiind prea detaliate nu le putem înșira aici, însă ele pot fi văzute dintr-o ochire în cadrul „Cuprinsului” publicat la începutul volumului. Câtă deosebire între *acest* plan și planul D-lui Meteș, pomenit mai sus.

Bibliografia are, lucru poate unic la o bibliografie individuală, 5614 titluri! Dealtfel autorul vorbește în alt loc de „un total de 18.500” de lucrări ale D-lui Iorga²⁾.

Titlurile urmează, în cadrul fiecărei împărțiri și subîmpărțiri, în ordine cronologică. La ediția primă a unei cărți se adaugă imediat, când e cazul, edițiile următoare. Cărțile văzute la Biblioteca Academiei Române au la sfârșit notată și cota sub care sunt catalogate. Pe ici pe colo se înseamnă și conținutul operelor, sau se reproduce tabla lor de materii.

După cuvintele de laudă, pe deplin meritate de autor, să ni se permită să spunem că metodologia bibliografică urmată de D-sa nu

1) În Introducere, p. XIII.

2) Introducere, p. XXIII.

e metodologia bibliografică științifică așa cum tinde să se cristalizeze în Apus și cum, se pare, că începe să prindă teren și în țara noastră. Nu vom da exemple, însă nici notația unei cărți, nici a unui articol din revistă nu e după principiile de cari am pomenit și în reensiile de mai sus.

Vor fi urmate aceste principii într-o viitoare bibliografie, tot atât de importantă ca aceasta? Suntem siguri că da; Dl. Barbu Theodorescu nici nu poate să nu le urmeze.

I. C.

Andrei Veress, *Bibliografia română-ungară*. Românii în literatura ungară și Ungurii în literatura română. Vol. I, 1473—1780, Vol. II, 1781—1838, Vol. III, 1839—1878. București, Cartea Românească, 1931—1935, 3 Vol.

Bibliografia română-ungară a istoricului maghiar A. Veress confirmă existența unor relațiuni intelectuale în trecut între Români și Unguri, relațiuni mai puțin cunoscute până acum. Cele trei volume mari vin să ne lămurească asupra acestor relațiuni. Autorul însuși vede în opera sa: „o adevărată revelație a istoriei culturale și a înrîuririi reciproce în cursul veacurilor ale poporului român și ungar, urmată între ele fără întrerupere, dar rămasă puțin observată în literatură”¹⁾. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Autorul și-a grupat materialul în ordine cronologică. Primul volum începe cu anul 1473 și merge până la 1780, volumul al doilea conține anii 1781—1838, volumul al treilea anii 1839—1878 inclusiv. Cărțile românești sunt amestecate cu cele ungurești, deși ar fi fost mai nimerit să se fi separat eceace au seris sau tipărit Românii de eceace au seris sau tipărit Ungurii. Lucrarea D-sale ar fi fost fără îndoială mult mai folositoare pentru ambele țări, dacă ar fi împărțit-o în aceste două părți deosebite, grupând apoi materialul, în acest cadru, tot în ordine cronologică. Prin planul din lucrarea D-sale, autorul ne-a impus anumite delimitări ungurești, cari n'au nici o valoare pentru Români. Anii delimitativi 1473 și 1780: ani în care se tipărește prima carte ungurească la Buda (1473) și anul morții Mariei Terezia (1780), n'au nici o importanță pentru literatura noastră. Tot astfel anul 1781 — data cu care începe domnia lui Iosif II, — apoi 1838 și 1878, luați la întâmplare, nu au nici o însemnătate în istoria noastră culturală.

În introducere, scrisă în limba română și franceză, autorul arată planul lucrării și străduințele sale pentru înjghebarea operei, în care va înșira „tot ce s'a tipărit în Ungaria — afară de Români — ori de Unguri în străinătate despre Români și tot ce s'a tipărit în România ori în străinătate de Români despre Unguri, dela început până în ziua punerii la tease a ultimei coale a publicațiunii, luând în seamă până și așa numitele „foi volante“, adeseori foarte

¹⁾ În Introducere, Vol. I, p. IX.

importante¹⁾. Acest cadru a fost lărgit cu: tot ce s'a tipărit de Români în Ungaria în limba latină și ungară; hărțile Țărilor Române făcute de Unguri și, apoi, notele de muzică cu motive românești ori chiar românești apărute sau tipărite în Ungaria²⁾.

Nu suntem de acord cu autorul când spune (p. XI—XII), că Principii ardeleni nu s'au amestecat niciodată în treburile religioase ale Românilor din Transilvania. Acești Principi au tipărit cărți în limba românească nu de dragul Românilor, ci pentru a le impune doctrina calvinistă. Se știe că pentru a-și atinge scopul nu s'au sfiit, în decursul veac. XVI și XVII, nici de a persecuta, nici de a exila și nici chiar de a închide pe conducătorii spirituali ai Românilor din această provincie. Mai târziu, în secolul următor, persecuțiunile au continuat; de astă dată sub egida bisericii catolice.

În primul volum Dl. Veress ne descrie 614 publicațiuni. Cea dintâi e „Chronica Hungarorum“, zisă și „Chronicon Budense“, apărută la Buda în 1473. Cea mai veche carte tipărită în Ungaria ne dă, încă dela primele pagini (46—47), amănunte asupra luptei dela Posada, în care Voievodul Basarab a bătut pe Carol Robert, Regele Ungariei, la 1330.

Publicațiile No. 2, 3, 4 (1484—1486) sunt cărți religioase tipărite pentru episcopul Milcoviei din Moldova. Nrele 5 și 6 sunt două ediții diferite ale „Cronicii lui Thuroczy“ din 1488, din care autorul scoate în evidență capitolele privitoare la Români. No. 18 conține un cântec ungurese din 1538, unde apare numele românesc Iancula Vodă al lui Iancu Corvin de Hunedoara, român de origine, fost guvernator al Ungariei între 1446 și 1452.

La No. 23 se află prima carte românească tipărită în Transilvania: Catehismul românesc, apărut la Sibiu în 1544. La No. 53 e a doua carte românească, Evangheliarul tipărit la Brașov în 1561 de Diaconul Coresi. A treia se află la No. 57: Evangheliarul slavonese, tipărit de același Diacon la 1562 tot la Brașov. Dela această dată înainte publicațiile românești se înmulțesc, păcat numai că autorul, dupăcum am spus, le amestecă cu cele ungurești.

Publicația dela No. 29 conține o listă cu numele Românilor judecați între 1268—1235 de Capitlul catolic din Oradea. Nrele 30 și 32 sunt cărți dedicate lui Nicolae Olahus, mitropolit-primat și cancelar al Ungariei între 1543—1568, Român de origine. No. 43 e o carte dedicată unui alt Român, care a avut un rol important în istoria Ungariei între 1550—1572, Mihail Valahul (Csáky)³⁾.

La sfârșitul volumului sunt mai multe indice foarte utile: de

1) Ibidem, p. VII.

2) Ibidem, p. VII—VIII.

3) Acești doi oameni, de origine românească, cari au avut un rol considerabil în Ungaria, au fost studiați din punct de vedere românesc de Prof. I. Lupaș într'un studiu intitulat: *Doi umaniști români în sec. XVI*. București, Academia Rămână, 1928, în-8°, 29 p. și Șt. Bezdechi, *Familia lui N. Olahus*. Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj, 1928—1930, An. V, p. 63—85.

autori, de editori, tipografi și gravori și, apoi, un indice general de toate numele proprii.

Volumul al doilea se deschide cu o operă literară românească: odă scrisă de medicul oculist Ioan Molnár-Piuariu în 1781. Numărul operelor înșirate în acest volum se ridică la 762 (dela No. 615—1376¹⁾. Menționăm în mod special No. 629 cu „Historia de rebus Transsylvanieis” a lui Wolfgang Bethlen, unde autorul scoate în evidență, ca și la alte numere, capitolele în legătură cu trecutul nostru. Același indice încheie și volumul al doilea, ca și volumul întâiu.

Volumul al treilea conține 1000 de publicații (dela No. 1377—2377), redactate după aceeași metodă ca și volumele precedente și cu aceleași indice la sfârșit. Pentru restul operelor autorul mai promite și un al patrulea volum²⁾.

Bibliografia D-lui Veress are, din punct de vedere strict bibliografic, calități și defecte. Notația bibliografică e completă: autorul, identificat adesea cu multă greutate, titlul, pe cât posibil complet, edițiile, volumele și părțile volumelor; locul, editura și tipografia, anul, stabilit de multe ori cu foarte mari greutateți, formatul și paginile. În realitate datele bibliografice nu se succed în ordine de mai sus, așa cum e regula în bibliografiile apusene științifice redactate, dar sunt toate. După aceste indicații urmează descrierea amănunțită a conținutului operei, foarte adesea însoțit de reproducerea fototipice, și apoi comentarii critice și alte adnotații.

După referințele bibliografice și partea analitică vin particularitățile bibliografice, cari ni se par de multe ori insuficiente. Autorul are apoi obiceiul de a nu indica decât o singură bibliotecă posesoare a operei menționate, deși ea se află în mai multe biblioteci. E o greșală. Cercetătorii nu vor putea merge totdeauna la biblioteca menționată, dar, eventual, le-ar putea fi mai accesibilă una nementionată. O altă observație: Autorul nu ne indică prin nimic dacă a văzut sau nu a văzut cărțile pe cari le descrie. În introducere mărturisește, în orice caz, că nu i-au trecut toate prin mâni, lăsându-ne să bănuim după „fehlul cum sunt cărțile descrise, mai pe larg ori mai pe scurt... cari din ele mi-au trecut prin mâini și cari nu le-am putut ajunge, trebuind în astfel de cazuri să mă mulțumesc cu date scoase din bibliografii ori din vreo însemnare trecătoare”³⁾. Bibliografiile scrupulos lucrate, cum e și Bibliografia românească veche a lui I. Bianu și N. Hodos, luată ca model de autor, menționează acest lucru.

Cele trei volume, pentru cari autorul a avut îndemnul și sprijinul material al D-lui Alexandru Lapedatu³⁾, au fost tipărite în cele mai bune condițiuni tehnice de tipografia Cartea Românească din București și sub auspiciile Fundațiilor Regele Carol I și Ferdinand I. Nu este însă admisibil a strecura într-o bibliografie științif-

1) Introducere, vol. III, p. X.

2) Introducere, Vol. I, p. XIV. Vezi și introducerea din Vol. III, p. 10.

3) Dupăcum o mărturisește în Introducerea dela Vol. I, p. 7.

fică observațiuni de ordin politic, cum face d. Andrei Veress în legătură cu versurile germane ale lui Guido von Bausnern, despre care afirmă că ar fi prevăzut „cu o admirabilă intuițiune primejdiile cari vor naște dintr'o desmembrare a imperiului austro-ungar”¹⁾). La ce fel de primejdii se gândește d. Veress? Nu cumva la factorii primejduiți prin sumele puse D-sale la dispoziție ca să-și publice volumele?

I. C.

International Bibliography of Historical Sciences. Vol. I—VIII. Washington—Paris, [Tip. diferite], 1926—1935, in - 8°, 8 Vol.

Necesitatea unei bibliografii internaționale a științelor istorice a devenit un imperativ al zilelor noastre. Numărul mare de scrieri istorice și de articole din reviste de specialitate face cu neputință reținerea lor, nu numai în domeniul național, dar mai ales în cel universal. De aceea Comitetul Internațional al Științelor istorice în Congresul său dela Geneva din anul 1926 a hotărât pregătirea unei publicații bibliografice, care să cuprindă titlurile acelor cărți și studii cari prezintă importanță pentru mai multe țări.

Bibliografia se tipărește sub îngrijirea unui comitet de istorici și bibliografi, comitet care își are sediul la Washington, iar secretariatul la Paris.

Până în prezent au apărut 8 volume. Vol. I conține bibliografia pe anul 1926 și are colaborarea alor 25 de state: Belgia, Columbia, Danemarca, Germania, Austria, Estonia, Finlanda, Grecia, Anglia, Italia, Iugoslavia, Luxemburg, Olanda, Norvegia, Palestina, România, Suedia, Elveția, Spania, Cehoslovacia, Ungaria și St. Unite ale Americii.

Vol. II—VIII cuprind bibliografia dela 1927—1933. Și în aceste volume se mențin cam același număr de state.

Planul Bibliografiei este următorul:

a) Științele auxiliare ale istoriei; b) Manuale, lucrări generale; c) Preistorie și protoistorie; d) Popoarele vechiului Orient; e) Istoria greacă; f) Istoria Romei și a Italiei vechi; g) Istoria veche a bisericii până la Grigore cel Mare; h) Istoria bizantină (dela Iustinian); i) Istoria evului mediu; k) Epoca modernă, Lucrări generale; l) Istoria religioasă a epocii moderne; m) Istoria culturii intelectuale a epocii moderne; p) Istoria relațiilor între statele moderne; q) Asia; r) Africa (dela origine până la colonizare); s) America (dela origine până la colonizare).

Colaboratorii acestei publicații sunt, cei mai mulți, profesori universitari și bibliografi vestiți. Colaboratorul din Franța este Dl. P. Caron, conservator la Arhivele Naționale din Paris. Din Italia colaborează Prof. Vincenzo Ussani dela Universitatea Regală din Roma. Anglia colaborează prin Institutul Regal de Studii Internaționale și prin profesori ca J. H. Baxter, R. R. Darlington, Dr. G.

¹⁾ Vol. III, p. 225-226.

P. Gooch etc. Din România colaborează Dl. Conferențiar I. Crăciun dela Universitatea din Cluj.

Privitor la țara noastră, constatăm că aproape la fiecare capitol întâlnim și lucrări de ale autorilor români. Dl. Prof. N. Iorga are cele mai multe titluri de lucrări. Urmează apoi D-nii: I. Lupaș, Al. Lapedatu, S. Pușcariu, G. I. Brătianu, P. P. Panaitescu, S. Dragomir, O. Tafrali, C. Marinescu, N. Bănescu și alții.

Septimiu Martin.

Revista Istorică Română, București. 1931—1934, v. I—IV.

Apare sub conducerea unui comitet de direcție compus din dd. G. I. Brătianu, G. M. Cantacuzino, N. Cartojan, C. C. Giurescu, S. Lambrino, P. P. Panaitescu și Al. Rosetti. Prin forma ireproșabilă, prin îngrijita selecționare a materialului publicat, prin cronicile și criticile severe și prin utilul buletin bibliografic dela sfârșitul fiecărui număr sau volum, R. I. R. s'a impus ca un organ de informațiune și de orientare în istoriografia română curentă, de neapărată trebuință atât cercetătorilor, cât și profesorilor de specialitate.

Din lucrările publicate în primele patru volume semnalăm următoarele:

Vol. I, (1931).

G. D. Triandaphylopulos în „Les sources du Code Callimaque“ arată că autorul codului nu e Chr. Flechtenmacher, Anania Cuzanul, D. Bojinea și Gh. Asaki, ci numai Annanias Kuzanos, care a prelucrat $\frac{8}{10}$ părți din cod, după cel austriac, iar restul după cel francez sau după nevoile și usul pământean.

Gh. I. Brătianu, în „Originele stemelor Moldovii și Țării Românești“ (p. 50—62) arată că în evul mediu Apusul feudal a pătruns prin filieră ungurească și în stemele Principatelor Române, vulturul din stema munteană, ea și anumite forme în care apare bourul în cea moldoveană fiind identice la început cu cimierul obișnuit de pe coiful regilor angevini ai Ungariei, care ea și seutul ungar de pe banii voievozilor români, „a ajuns în urmă o simplă imitare a modelului occidental, cel mai apropiat de granițele țărilor române“.

A. Veress, nemulțumit cu această concluzie a d-lui Brătianu, în „Originea stemelor Țărilor Române“ (p. 225—233) încearcă a dovedi că seutul ungar de pe banii românești este semnul vasalității — dreptul de a bate bani primindu-l voievozii dela suzeranul lor, regele ungar, — încât „seria monedelor românești — spune d. Veress — ne dă, putem zice, o istorie ilustrată a supușeniei țărilor române față de Ungaria puternică a Angevinilor“.

Gh. I. Brătianu, în „In jurul originii stemelor principatelor române“ (p. 234—240) restabilește adevărul, arătând în ce măsură și când au putut exercita regii ungari drepturi de suzeranitate în aceste țări.

P. P. Panaitescu în „Cronica moldo-polonă“ (p. 112—123) dovedește că cronica publicată cu acest titlu de I. Bogdan nu e auto-

graful autorului, ci o copie defectuoasă; că mai există un alt manuscris Rusiecki și acesta plin de greșeli; că autorul cronicii nu e N. Brzeski, ci unul din numeroșii poloni dela curtea moldoveană din secolul XVI; iar cronică a fost scrisă la 1566, cuprinzând o traducere latină a analelor slavone dela noi, la cari a adăogat informații din sursă polonă.

C. C. Giurescu, O Bucovină Basarabeană din 1815.

I. C. Filitti, în „Despina, princesse de Valachie, fille présnmée de Jean Brancovitch“ (p. 241—250), arată că soția lui Neagoe Basarab nu era fiica lui Lazar III Brancovici, ci alui Ioan Brancovici, care mai avea două fice, pe Elena măritată cu Petru Rareș și pe Maria Frangipani.

C. C. Giurescu, în „O nouă sinteză a trecutului nostru“ (p. 337—382; R. I. R. v. II, p. 1—45, 164—220) supune unei severe analize critice cartea d-lui N. Iorga, Istoria Românilor și a civilizației lor, București, 1930.

V. Papacostea, Teodor Atanasie Cavaliotti. Trei manuscrise inedite. (p. 383—402; R. I. R. II, 59—82).

VI. Dumitrescu, A propos de la peinture de quelques vases de Gumelnița (p. 403—415).

Vol. II. (1932).

P. P. Panaitescu, în „Diploma Bârlădeană din 1134 și hrisovul lui Jurg Koriatovici din 1374“ (p. 46—58), dovedește, că povestirea lui B. P. Hașdeu despre proveniența diplomei bârlădene dela urmașii Domnului moldovean Dim. Cantemir e o născocire menită a acredita autenticitatea documentului. Deasemenea analiza diplomatică a hrisovului lui Jurg Koriatovici dovedește falsitatea lui, autorul acestui fals fiind B. P. H., care, indus în eroare de cronologia greșită alui Strykowski, voia să descopere un domn moldovean înainte de Dragoș.

Gh. I. Brătianu, în „Politica externă alui Cuza-Vodă și dezvoltarea ideii de unitate națională“ (p. 113—163), utilizând numeroasele studii apărute după război, precum și câteva documente inedite reproduse în anexă, dă o expunere clară a politicii externe urmată de Domnitorul Cuza. Acesta, având până la „afacerea Mexicului“ sprijinul lui Napoleon III, după o prevăzătoare pregătire a actelor sale politice, punea străimătatea în fața faptului împlinit care ne-a adus unirea și reformele interne, idealul său politic mergând mai departe, spre independența și unitatea neamului. Autorul stăruie asupra negocierilor cu Klapka în 1861—63, arată atitudinea Domnitorului față de insurecția polonă în 1864, precum și proiectul de alianță balcanică din 1863.

Stanislav Lukasik, în „Relațiunile lui Mihail Czaikowski—Sadyk Pasa — cu Românii“ (p. 232—261) ne arată cum acest iscusit agent diplomatic al principelui Czarторыski de la 1853 începând a lucrat intens pentru strângerea legăturilor noastre cu emigrații poloni pentru o acțiunea comună de eliberare de sub jugul turcesc.

S. Lambrino, Observations sur la cohors milliararia (p. 262—266).

V. Cristescu, Considerațiuni asupra unei stele funerare dela Cășei (p. 267—288).

I. C. Filitti, Precadalea să nu fie (p. 337—345).

Josef Macurek, Michael der Tapferere und die Bömisch-Schlesischen Stände am Ende des 16 Jh. Victoriile lui Mihai împotriva Turcilor ca și cucerirea Ardealului avură un mare răsunet în Boemia și Silezia a cărei populație, supusă la neîntrerupte contribuții pentru lupta împotriva păgânilor, era informată asupra evenimentelor dela Dunăre prin numeroase foi volante tipărite. Mihai, urmărind acum cuprinderea Moldovei, caută să câștige sprijinul arhiduceului Maximilian, căruia îi promite ajutor pentru cucerirea coroanei polone, iar dela Rudolf II cere bani împrumut pentru expediția contra lui Ieremia Movilă, solicitând în Februarie 1600 în acest scop intervenția pe lângă împărat a staturilor Boemiei și Silesiei. Acestea răspund la 8 Martie 1600 lui Mihai exprimându-și bucuria și recunoștința pentru lupta Domnului român împotriva dușmanului creștinătății și-l asigură cu jurământ că vor face toate sacrificiile materiale pentru ca nădejdea pusă în ele de Mihai să nu sufere. Aceste promisiuni n'au rămas simple forme de politețe, ci staturile amintite votară importante sume de bani pentru războiul avizându-l pe Mihai, iar în decursul anilor 1600—1601 reușiră să aplaneze toate piedecile materiale ce existau ca creanțe asupra cetății Königsberg, pentru ca Mihai cu prilejul călătoriei sale la Praga, prin delegatul său să poată intra în posesiunea ei.

Al. Rosetti, Observațiuni asupra ortografiei Academiei Române (p. 354—366).

Al. A. Vasilescu în „Cronologia tabelară. Data și alcătuirea ei“ (p. 367—381; R. I. R. v. III p. 54—77) arată că ca a fost scrisă de popa Florea dela școala domnească dela Sf. Gheorghe-Vechiu, după izvoare interne, documente și inscripții, această cronologie fiind „primul manual românesc de istoric din sec. XVIII-lea, ce cunoaștem“.

Vol. III (1933).

G. M. Cantacuzino, Considerations générales sur la genèse de l'art moldave (p. 1—10).

Pr. V. Radu, în „Mănăstirea Sf. Spiridon și patriarhul Silvestru al Antiohiei“ (p. 11—31) face rectificări bazate pe două inscripții arabe privitor la participarea în 1747 a patriarhului S. la reclădirea mănăstirii.

Gr. Florescu, Castrul roman dela Drobeta (p. 32—53).

D. Russo, în „Cronica Moldovei de N. Chiparissă (1716—1717)“ (p. 133—149) se ocupă de cea mai veche traducere românească a acestei cronici, care povestește biruința lui Mihai Racoviță asupra Austriacilor.

Gh. I. Brătianu, Notes sur les Génois en Moldavie au XV-e siècle (p. 152—158).

N. Cartoian, Ceasornicul Domnilor de N. Costin și originalul spaniol al lui Guevara (p. 159—171; 334—346).

P. P. Panaitescu, La route commerciale de Pologne à la Mer Noire au Moyen Age (p. 172—193).

Dela 1387, data când Vladislav Jagiello recuceră Galiția pentru Poloni, drumul principal al comerțului polon „drumul tătăresc“, care trece prin Podolia și Crimeea la Caffa, fu părăsit și locul îl'a luat „drumul moldovenesc“ ce ducea la Cetatea Albă (Chilia era denumirea drumului unguresc). Lembergul avea dreptul de deposit, dar și Cracovia. Îi cerea și Camenița, dar nu i se dă. Între Lemberg și Cracovia avu loc un proces de peste 100 ani (1400—1504), pentru dreptul de a face negoț „ad partes Valachiae“. Numai aceste două cetăți au dreptul de negoț în Moldova. Numeroși negustori moldoveni din sec. XV primesc cetățenie în amintitele două orașe. Exportul moldovean era modest: ceară, pește, blănuri și vite; mari erau în schimb veniturile de pe urma transitului mărfurilor tătărești și liovenene. Comerțul moldovean avea organizație cu totul occidentală feudală: dreptul de depozit pentru unele orașe (negustorii erau obligați să vândă pe loc toată marfa, iar cei din orașul respectiv o puteau duce mai departe) și obligația de a urma o rută care favoriza anumite centre comerciale, rută prescrisă în privilegiile acordate, cari în aceea vreme înlocuiau tratatele comerciale. Succava avea dreptul de depozit pentru stofele destinate Moldovei (nu de transit). Vămile — vama mare (dreptul de a lua vamă asupra marfei desfăcută în târgul respectiv) și vama mică (drept de trecere cu mărfurile prin oraș) le găsim și în Italia și Germania în secolul XV. Tot după modelul italian Liovenii au un „fondacco“ la Suceava. Și suzeranitatea polonă asupra Moldovei trebuie explicată în acest sens. „Moldova la sfârșitul secolului XIV și XV era de bușul comerțului polon spre Marca Neagră, negoț de importanță europeană. Polonii aveau deci un foarte mare interes să ia Moldova sub protecția lor contra Ungurilor și Turcilor pentru a-și asigura un drum comercial la Mare. E singurul profit ce-l trăgea Polonia din această suzeranitate“. Polonia în secolul XV avea doi vasali: pe marele maestru al Cav. Teutoni și Moldova. Unul ținea cheia comerțului cu Baltica, altul cu Marca Neagră, singurele ieșiri spre mare ale Poloniei (p. 183). Dela Cetatea Albă drumul se continua (conf. priv. dat la 1456 de Mohamed) pe mare cu corăbii la Adrianopol, Constantinopol, Brussa și Cipru.

I. C. Filitti, în „Cronicarul Dumitrache“ (p. 194—202) arată că autorul cronicii întâmplărilor din principatele române între anii 1764—74 nu e Dumitrache Varlaam, ci un necunoscut, fost curator al spitalului Sf. Pantelimon și judecător, martor ocular al evenimentelor povestite.

B. Slătineanu, două Contribuțiuni la studiul portretelor lui Mihai Viteazul. Însotite de un nou portret (p. 203—216).

D. V. Rosetti, Săpăturile arheologice dela Snagov (p. 217—226).

D. Simionescu, Un octoih al lui Bojidar Vucovici la noi și legăturile acestuia cu tipografia românească (p. 227—233).

D. G. Ionescu, Tratatul încheiat de Gheorghe Ștefan cu Rușii

în 1656. Contribuțiuni la cunoașterea legăturilor noastre politice cu Rusia (p. 234—247).

Gh. Duzinchievici, în „Contribuțiuni la istoria Românilor în timpul războiului Crimeii“ (p. 248—258) studiază manuscrisul „Campania dela Dunăre și din Valahia cu prilejul războiului din Crimeea 1854—1855“, aflator în Biblioteca Ossolineum din Lemberg, autorul acestei povestiri pline de amănunte inedite fiind Mihail Czaikowski (Sadik-Pașa).

A. Iordănescu face Observațiuni critice asupra cronicii lui Miron Costin (p. 259—265).

Șt. Glizelli, Regulile de purtare la masă, în românește. (p. 327—337).

I. Ștefănescu, Viața Sf. Paraschiva cea Nouă de Matei al Mirilor. (p. 349—377).

Vol. IV. (1934).

D. Russo, Mitrofan Grigorăs, Cronica Țării Românești (1714—1716) (p. 1—43). Studiu asupra cronicii, textul grecesc, traducerea românească și note.

P. P. Panaitescu, Hrisovul lui Alexandru cel Bun pentru episcopia armeană din Suceava — 30 Iul. 1401 — (p. 44—56). Textul slavon, faesimile și comentarii. Originalul documentului în arhiva catedralei armenice din Lwow.

I. C. Filitti, în „Cine eran frații cărturari Radu și Șerban Greciana“ (p. 65—70) arată că nu sunt fii lui Papa Vistiernicul, ci ai unui mic proprietar din satul Greci din jud. Vlașca, azi în județul Dâmbovița.

I. D. Ștefănescu, Études d'icéonographie et d'histoire. (Portraits inconnus de Georges Mogilă, métropolitite de Moldavie et de Pierre Mogilă, métropolitite de Kiew), (p. 71—75).

Vi. Dumitrescu, Une tombe de l'époque des migrations des peuples, près de Roman — Moldavie — (p. 76—81).

N. C. Bejenaru, Alte plagiate ale d-lui Berechet (p. 82—91).

D. P. Bogdan, în „Contribuțiuni la studiul diplomatiei vechi moldovenesti“ (p. 92—140) ajunge la concluzia că „diplomatica moldo-slavă nu s'a format sub influența exclusivă a cancelariei slavo-lituane, ci un rol important în formarea diplomatiei moldo-slave l-a avut și diplomatica slavo-munteană“, dar în ceea ce privește organizarea ei, cancelaria moldo-slavă n'a fost în totul subordonată influenței lituane și muntene, ci o independență a avut, după cum se vede din formulele: intitulatio, promulgatio, dispositio, corroboratio și la martori, formule cari deși eulose din afară, sunt modelate de spiritul moldovenesc și mai cu seamă în narratio și poena poecunia, dovedese a fi în întregime de proveniență moldovenească.

I. Ștefănescu, în „Epopoea lui Mihai Viteazul în lumea greco-rusască în secolii 17 și 18“ (p. 141—174) publică codicele slavo-rusesc dela Schottenkloster din Viena, cuprinzând un rezumat al cronicii lui Slavinos despre domnia lui Mihai Viteazul.

V. Papacostea, în „Viețile Sultanilor, seriery inedită a lui Dion. Fotino“ (p. 175—214) arată că după anonimul găsit la Cașin și a lucrărilor lui Dim. Cantemir și Ienăchiță Văcărescu, „Viețile“ lui Fotino sunt a patra istorie turcească scrisă la noi. Contrar celor susținute până acum, autorul acestei lucrări e fiul medicului Atanasie Fotino. Dionisie se așează la noi în țară în anul 1800 și ca izvor al „Vieților“ utilizează pe istoricul ture Hagi Halifa, precum și pe Ducas și Paolo Giovio.

Ol. Gôrka, în „Cronica epoeii lui Ștefan cel Mare — 1457—1499“ — (p. 215—279) dă traducerea românească a studiului său publicat la 1931 de Academia Polonă din Cracovia. Se dau: Prefața, Manuscrisul Nr. 952 și istoricul lui, Criteriile intrinsece ale cronicii, Trăsăturile caracteristice ale autorului anonim al cronicii și Păreălabul Herman — presupusul autor al cronicii. Urmează.

Toate patru volume au bogate miscellane, cronici, recensii, repertoriu bibliografic și indice de nume.

I. M.

Cercetări Istorice, director I. Minea, Iași, 1929—1936. An. V—XII.

C. I., An. V VII (1929—1931).

Gh. Băileanu, Fondarea Epitropiei Sf. Spiridon și crearea persoanelor juridice în vechiul drept privat (p. 3—26). Mănăstirea și spitalul Sf. Spiridon a fost întemeiate între anii 1752—1755 de Șt. Bosie cămărașul. Primul buget al mănăstirii e alcătuit la 1760—61 de cei dintâi epitropi Șt. Bosie și Anastasie Lipeanu însumând pe timpul de 14 luni 3808 lei, 69 bani. La 1 Ian. 1757 Const. Mihai Gehan Racoviță dă hrisovul de înființare și organizare a spitalului transformându-i caracterul de fundațiune privată în acel stabiliment public, dând dispoziții pentru deschiderea spitalului central cu 36 paturi, dăruindu-i moșia domnească din Tg.-Oenei cu dealul de unde se scoate sarea și tot locul domnesc din Târgul Galați.

A. Mesrobeanu, Documente din Arhiva Vaticanului referitoare la Mihai Viteazul (LXVI—CV)¹⁾, p. 27—40.

Mih. Costăchescu, Neamul lui Oană, dvornic de Suceava, și satele lui (p. 41—79).

C. P. Secalea, Cazuri de caterisire în dreptul moldovenesc până la sfârșitul secolului XVII. (p. 80—86). Semnalând sumar procedarea volnică a Domnilor Iliș Rareș, Ștefan I, Ion cel Cumplit față de episcopii Macarie, Iosif, Meletie și Gheorghe de Roman, precum și caterisirea obținută de Const. Cantemir dela patriarh contra mitropolitului Dosoftei, autorul constată că Domnii se suprapuseră autorității canonice îndreptățită a judeca cazurile disciplinare.

Dr. F. Horovitz, Despre organizarea administrativă a Daciei Traiane până la Marcus Aurel (p. 87—160).

¹⁾ V. Cercetări Istorice IV, 2, 1928, p. 157 squ.

Autorul fixează la 108 data creării provinciei romane Dacia, care până la 113 a fost provincie consulară, iar dela 113—121 provincie pretoriană, când i se substitue o Dacie cu un guvernator de rang pretorian și o Dacie cu un procurator-guvernator de rang ducenar. Tot anul 121 e și data probabilă a împărțirii Daciei în D. Inferior și D. Superior, fiind deaceum două provincii cu totul separate, procuratorul-guvernator al D. I. nefiind întru nimic subordonat guvernatorului D. S. Fiecare provincie își avea administrație deosebită, capitala D. S. fiind Colonia Traiana Sarmizegetusa, iar a D. I. fiind nu Malva, ci Romula.

Gh. Duzînchiievici, Regeste și documente vechi moldovenesti (p. 161—169). Întăriri și hotărâncii de moșii din anii 1435, 1576—1844.

N. P. Smochină, Din trecutul românesc al Transnistrianiei.

1) Dănilă Apostol, hatmanul Ucrainei libere.

Căpitanul, apoi colonelul și în urmă locțiitorul de hatman Pavel Apostol se distinse în luptele contra Turcilor, sprijinise alegerea lui Bogdan Hmielnicki și își creie o situație atât de bună în lumea Cazacilor, încât după moartea lui, (1673...) aceștia aleg de poleovnic pe fiul său Dănilă, care învătă la școala lui Petru Movilă. După o serie de biruințe contra Turcilor și după ce la 1689 zdrobi din nou pe Tătari, Cazacii îl proclamă hatman al întregii Ucraine, dar el refuză. Autoritatea lui însă rămâne indiscutabilă. Intre 1693—97 repurtă noi și hotărâncare victorii contra Tatarilor, având în paza sa Crimeea și tot el este cel care dădu prima lovitură armatelor lui Carol XII, iar la 1701 e numit de Mazeppa locțiitor de hatman al întregii oștiri ucrainiene cu 17000 Cazaci. La 1702, alături de gen. rus Șeremetiev zdrobi la Ercephar armata lui Schlippenbach, făcând peste 2000 prizonieri suedezi, în timp ce Cazacii lui ajunseră cu prada până la Juriiev (Dorpat). La 1704 zdrobește o unitate suedeză lângă Varșovia, ia 300 prizonieri și ajută la despresurarea capitalei polone, dar nesuferind îngâmfarea generalului polon Pateu, își împrăștie soldații și se reîntoarce în Ucraina. Aici e implicat în complotul contra Rusiei, dar nu se pot lua măsuri contra lui de teama să nu se revolte toți Cazacii. Fu iertat din cauza vredniciei și a popularității lui, precum și a faptului că se înrudea cu cea mai de seamă aristocrație ucrainiană, ea și cu familia Herescul și Cantacuzino. La 1708, de teama că vor pătrunde în Ucraina armatele rusești amenințând libertățile Cazacilor, Dănilă Apostol cu Mazepa trec de partea lui Carol XII. Dănilă însă în scurtă vreme se reîntoarce în Ucraina, e primit în audiență și iertat de Petru c. M., dela care e pe cale să obțină iertare și pentru Mazepa. Participă apoi și contribuie la înfrângerea lui Carol XII la Pultava, făcând prizonieri și români — chiar pe ginerele său — ia parte la expediția lui P. c. M. în Moldova la Prut, unde întâlnește pe ruda sa prin alianță Dim. Cantemir; la 1718 stărpește holera ce bântuia Ucraina. Ia parte împreună cu Dim. Cantemir la marșul contra Persiei con-

ducând 10.000 Cazaci. La 1723 merge cu cneazul Golițin și 12.000 Cazaci în expediție în Crimeea, cere lui Petru c. M. hătmănia Ucrainei, dar drept răspuns țarul desființă instituția hătmăniei, aruncă în temniță pe polcovnici, lăsând numai pe Dănilă Apostol polcovnic la Mirgorod, fiindu-i însă interzis să se reîntoarcă în Ucraina. După moartea lui Petru c. Mare Ecaterina eliberă deținuții, desființă colegiul ucrainian, iar D. A. la 1 Oct. 1727 fu ales de Cazaci în unanimitate hatman al Ucrainei — acum cărunt de 70 ani. El obține în curând pe seama Ucrainei autonomie judecătorească și administrativă, iar fiul său Petru, reținut ostatec la Moscova încă din timpul lui Petru c. Mare, la 1730 fu liberat, după ce stătuse sub directa supraveghere alui Menșicov, primind dela el educație aleasă, încât vorbea și scria la perfecție limbile latină, polonă, franceză, italiană și germană și câștigase frumoase cunoștințe de fortificații etc. Anul următor, D. A. obține retragerea oștirilor rusești din Ucraina și are cuvânt hotărâtor în alegerea starostelui de Chiev. Moare la 1734 când noua țarevnă, Ana, reluă planul lui P. c. M. și desființă hătmănia Ucrainei.

2) Moldovenii în armata lui Petru cel Mare și Carol XII. În oastea regelui suedez Românii formau un contingent puternic, ea și în cea a țarului. Autorul dă numele și faptele de arme ale câtorva polcovnicii români cari nu s'au ridicat, însă, la importanța celui de Mirgorod: Dănilă Apostol. Prețios e documentul dela Duca Vodă, cu ajutorul căruia se precizează timpul aflării lui în Ucraina.

Gh. Duzinchievici, Vornicia moldovenească până la 1504 (p. 216—252).

Vornicul moldovean se află amintit ca *marscalcus* și *supremus iudex curiae* la Poloni și *magnus provisor* la Unguri. Pentru a fi vornic trebuia să ocupe o funcțiune în divanul domnesc, sau să figureze măcar în divan. Locul vornicului în divan de obicei era înaintea boierilor cu dregătorii, uneori chiar în fruntea divanului. Între anii 1400—1432 era un singur vornic, între 1432—1457 numărul sporește după împrejurări la doi, uneori la trei, dar se pare că tot numai unul exercita dregătoria; o regulă în această privință nu se poate preciza. Vornicul de țară era și Vornicul Sucevei, deci superiorul celorlalți vornici și din acest motiv în documentul din 23 Febr. 1448 a lui Roman II, el este numit vornic mare. O asemenea dregătorie însă n'a existat. Subalternii vornicului sunt vornicii de orașe, vornicii și vornicul de gloată. Atribuțiile vornicului erau: dreptul de judecată, care nu era nelimitat, dreptul de a conduce oastea și diferite misiuni diplomatice sau particulare mai delicate ale Domnului, atunci când acesta îl credea suficient de destoinic. Se dă o listă a vornicilor între anii 1387—1503.

V. Lungu, Despre olatul Hotinului (1715—1806), p. 253—290.

Pacea dela Carloviț impuse Turcilor părăsirea Cameniței. De ceptia suferită de otomani de pe urma trădării lui Dim. Cantemir îi determină să nu se mulțumească cu înlocuirea lui prin credincio-

sul Nic. Mavrocordat, ei să caute a-și asigura un punct de sprijin mai solid — în locul Cameniței pierdute — prin înființarea la 1715 a raialei dela Hotin, care cuprindea atunci peste 150 sate dintre cari 130 și azi se găsesc în ținutul Hotinului. Cu timpul Turcii au extins raiaua și asupra unor sate din ținuturile Soroca, Iași și Cernăuți. Speriat de impilarea turcească, clerul ortodox român și rus a devenit principalul organ de propagandă a planurilor politice rusești. Pentru a-l sustrage acestei influențe, Turcii înființară mitropolia Proilaviei (Brăilei), care avea sub conducere și Hotinul, apoi creară episcopia Hotinului.

Stăpânirea turcească în raiaua Hotinului a fost întreruptă prin războiul dela 1736—39 și mai durabil prin cel dela 1768—1774, când boierii vechi proprietari cerură Rușilor să-i repue în vechile lor proprietăți, ceea ce a determinat întoarcerea la 1771 a catagrafiei raielei Hotinului, pe care o publică autorul. Raiaua la acel an se compunea din 1) Ocolul Nistrului având 50 sate, cu 1663 case, 2) Ocolul de mijloc cuprinzând 45 sate cu 1225 case și 3) Ocolul de sus cu 54 sate și 1153 case. O nouă catagrafie s'a făcut la 1788 când Austriacii, cari stăpâniră olatul până la 1793, crezură că-l vor anexa definitiv la Bucovina. Ei împărțiră olatul în 2 părți: 1) partea de sus cu orașul Hotin, Tg. Podul-Lipeanilor, 55 sate locuite, 7 sate pustii și 2 praedia, total cu 2791 familii, și 2) partea de jos cu 2 târguri, Noua Suliță și Bricenii, 97 sate locuite, 13 sate pustii și 3 praedia, total cu 7160 familii. La 1793 Austriacii părăsiră raiaua care rămâne Turcilor până la 1806 când, fiind cucerită de Ruși, le rămâne acestora cu Basarabia întreagă la 1812. Autorul mai dă un bun tablou sinoptic al satelor din acest olat după catagrafiile din 1715, 1771, 1778 și azi.

Căp. G. A. Zikeli, Prinderea lui Horia și Cloșca (p. 291—296).

Dă o gravură în aramă, necunoscută până acum, despre prinderea celor doi capi revoluționari, apărută în traducerea germană cu adnotări a Istoriei universale a abatelui Millot, făcută de W. E. Christiani, precum și pasagiul referitor la revoluție din această lucrare.

I. Minea, Din corespondența lui Constantin Vodă Cantemir cu Mihai Apafi (I) principele Ardealului. (p. 297—303).

Publică două scrisori ale domnului moldovean către Mihail Apafi (12 Dec. 1685 și 7 Febr. 1686) și răspunsul acestuia la prima, cu amănunte despre grijile lui Cantemir după lupta dela Boian.

Emil Condurachi, Juzii și judeciile moldovenești (p. 304—316).

Discutând amintirile ce le avem în documentele dinainte de Ștefan c. Mare despre juzii și judeciile moldovenești, ajunge la concluzia că „e sigur... faptul că juzii și judeciile sunt anterioare stăpânirii descălecătorilor maramureșeni. Proprietatea de uric apare ca o inovație a acestora, fiindcă altfel judeciile ar fi trebuit să aibă o viață mai lungă în istoria celei mai vechi Moldove“.

Gh. Băileanu, Despre târgul Hârlău: întinderea lui în 1806 (p. 317—323).

I. Minea, Războiul lui Basarab cel Mare cu regele Carol Robert (Noembrie 1330). p. 324—343.

Comentând știrile din *Chronicon pietum Vindobonense* ca și pe cele din documentele contemporane, autorul constată că la 1330 s'au dat două lupte, că Basarab a impus drumul expediției lui Carol Robert, la capătul căruia oastea regulată fu complet distrusă în ultima ciocnire, care s'a dat în zilele de 9—12 Nov. 1330, dar locul luptei nu poate fi precizat. Se întreabă însă, dacă nu cumva a fost pe drumul Argeș-Câmpulung, unde și pe vremea lui Mihaiu Viteazul mai exista cetatea lui Negru Vodă și schitul lui Negru Vodă?

I. Minea, Pomelnicul mănăstirii Bistrița (p. 344—348).

Note și interpretări semnate de I. Minea, E. Condurachi, D. Găzdaru.

Recensii.

C. Ist. v. VIII IX (1932—33). No. 1.

N. Corivan, Scopul misiunii secrete a lui Bălăceanu și atitudinea lui Napoleon al III-lea (p. 1—14). Cu o scrisoare inedită a lui Cuza către Napoleon.

M. Galan, Dificultățile aplicării Regulamentului Organic în Moldova (p. 15—29).

Utilizând un prețios material documentar inedit, aflător în arhiva statului, Iași, autorul arată că pentru aplicarea măsurilor prevăzute de Reg. Org., la sfârșitul lui Martie 1832 o comisie de trei boieri, vornicul Lupu Balș, hatmanul Th. Sturza și vornicul Șt. Cărgiu fu încredințată să facă „revizuirea autorităților judecătorești și administrative, așezate prin toate ținuturile eneției după reglement“, din ale căror rapoarte se constată insuficiența numerică și în dese cazuri lipsa de pregătire a funcționarilor dela diferitele instituții întemeiate de Regulament. Se arată că cei ce împiedecau aplicarea dispozițiilor acestuia erau 1) proprietarii care se credeau lezați prin obligația ce li se impunea de a da țăranilor pământ pentru câmpuri de rezervă, 2) clerul care deși cu bună stare, dar în mare parte incult, se credea lezat prin măsura ce se lua de a numi preoți numai din absolvenții seminarului dela Socola și 3) streinii evrei și armeni, cari prin fraudă se sustrag prevederilor legii.

I. Minea, Pomelnicul mănăstirii Bistrița, (urmare și sfârșit), p. 30—88. Publică pentru întâia oară textul complet al pomelnicului, supunând unei analize și discuții domniile, boierii, arhiepiscopii și episcopii amintiți în pomelnic, dând, ca de obicei, noi precizuni. Se ocupă apoi de transmisiunea textului românesc — cel slavon era la acea dată inaccesibil autorului, fiind la Moscova — de data redactării pomelnicului și de originea copiei publicate de autor.

Vasile Lungu, Mihailaș Vodă Movilă și Moldova în anul 1607 (p. 89—103). În bine informatul studiu, autorul stăruie asupra negocierilor diplomatice între Cracovia și Constantinopol privitor la

urcarea și menținerea în scaun a lui Mihăilăș Movilă și arată ecoul trezit peste graniță de lupta dela Ștefănești.

I. Minea, Aron Vodă și vremea sa (p. 104—184). Publicată separat în volum.

Paul Mihailovici, Opt documente moldovenești dinainte de Ștefan cel Mare (p. 185).

Note și interpretări semnate de Emil Condurachi, I. Minea, Th. Holban.

Recensii.

C. I. An. VIII—IX (1932—1933), No. 2.

I. Minea, Adevăr și neadevăr relativ la istoria Românilor. E o lecție de deschidere rostită la 3 Noemvrie 1932, în care autorul arată că opinia publică, curente ideologice și țintele politice ale timpului au influențat mult atât pe cei ce au scris izvoarele istorice, pe cari le consultăm azi cât și pe cei ce le-au comentat mai târziu, datorită istoricului fiind să țină seama de aceste contingente, cari diformează adevărul istoric.

N. Corivan, Politica secretă napoleoniană și atitudinea Rusiei în preajma războiului franco-austriac din 1859 (p. 29—56). Se dau amănunte noi despre încercarea lui Napoleon III și a lui Cavour de a convinge Rusia să aibă o atitudine de binevoitoare neutralitate în timpul războiului din Italia de Nord, dar Rusia fiind ostilă atât răscoalei ungurești — exemplu pentru Poloni — cât și anexării Galiției de care n'avea nevoie, urmărea înainte de toate abolirea clauzelor privitoare la M. Neagră din tratatul dela Paris.

Gh. Duzinchevici, Din vremea lui Cuza-Vodă (p. 57—69).

Aduce argumente noi pentru existența tratatului sârbo-român dela 1862, și arată împrejurările externe, în cari a fost chemat Kogălniceanu să formeze cabinetul dela 1863.

Th. Holban, Două serisori românești dela Gavril Movilă (p. 70—72).

I. Minea, Ceva despre Constantin Cantacuzino stolnicul (p. 73—79).

Publică serisoarea din 27 Sept. 1706 a lui Francisc Lugasi, din care se vede că stolnicul Cantacuzino avea operele lui Bonfini, Istvánffi, Ioan Bethlen și cerea opera lui Wolfgang Bethlen.

Alex. Băleanu, Documente și regeste moldovenești (între anii 1448—1593), (p. 80—150).

Const Andreescu, Așezări franciseane la Dunăre și Marca Neagră în secolul XIII—XIV. (p. 151—163).

I. Minea și L. T. Boga, Cum se moșteneau moșiile în Țara-Românească până la sfârșitul secolului al XVI-lea. (p. 164—197).

Pământul țării forma „dominiul eminent” al Domnului. Proprietarii moșteneau prin dreptul de succesiune în linie bărbătească directă, confirmat periodic de Domn, potrivit prevederilor vechiului drept românesc. Abateri dela această transferare a proprietății se puteau face numai cu aprobarea Domnului și numai în cazurile

prevăzute și în vechiul drept românesc, cum sunt: înfrățirea, înfierea, donațiunea între particulari și daniile domnești pentru slujbe. Autorii studiului analizează fiecare modalitate în parte pe baza întregului material documentar aflat în Arhivele Statului și la Academia Română.

Note și Interpretări semnate de Gh. Duzinchievici și I. Minea.

C. I. An. VIII—IX. (1932—1933). No. 3.

Paul Mihailovici, Documente moldovenești găsite la Constantinopol (1462—1755), [p. 1—63].

N. Corivan, Walewski, Napoleon III și Alexandru Ion Cuza, (p. 64—83).

Tratează planurile alianței româno-ungaro-italiene, negociate cu aprobarea lui Napoleon III, de Klapka, cu Al. Cuza, Kossuth și Cavour, negocieri cari au dus la tratatul din 20 Mai 1859, dar care fu zădărnicit de D. Brătianu. Se stăruie asupra năzuințelor lui Cuza de a obține încheierea Unirii efective dela Anglia.

I. Minea și L. T. Boga, Cum se moșteniau moșiile în Țara-Românească la sfârșitul secolului al XVI-lea (p. 84—238).

Se studiază cazurile amintite la volumul anterior, la cari se adăugă, închinarea, procesele de revendicare și procedura lor (jurătorii, aldămașul) moșiile de zestre, și testamentul.

Note și interpretări, semnate de I. Minea.

Recensii și Pagini critice, de I. Minea.

C. I. Anul X—XII. (1934—1936). Nr. 1.

I. Minea, Din istoria unui cneaz ardelean (p. 3—61). Pe baza unui document inedit, reprodus în întregime, se studiază procesul cnejilor Cândea cu cetățenii din Baia de Arieș pentru satele, moșia și mina Lupești, confirmate ca „nova donatio” în anul 1366 de Ludovic I, ca unora ce avuseră drept de proprietate cnezială asupra satelor, iar acum erau ridicați la treaptă nobilitară.

T. Holban, Cneazul. Contribuție la jus Valachicum din Polonia. (p. 62—79).

Tr. Bratu, Momente solemne în viața Universității din Iași, (p. 80—89).

Gh. Duzinchievici, Chestiuni din vremea lui Cuza-Vodă, (p. 90—104). Arată felul cum priveau Polonii unirea Principatelor la 1862, se ocupă de atitudinea lui Cuza față de biserica romano-catolică și de chestiunea transportului de arme pentru Serbia la 1862.

P. Mihailovici, Documente moldovenești găsite la Constantinopol — urmare și sfârșit, (p. 105—127).

G. Popa-Lisseanu, Românii în poezia medievală, (p. 128—155).

Semnaleză pasagiile cari amintesc pe Români din operele: Gesta Heinrici de Gotifredus din Viterbo, cântecul Nibelungilor, Weltchronick alui Rudolf din Ems, alt Weltchronick alui Jansen Enickel, foarte interesanta cronică alui Ottocar din Stiria intitulată Oesterreichische Reimchronick povestind prinderea lui Ottocar de

către voevodul ardelean Ladislau Borșa (*nu Apor!*) și internarea lui în închisoarea Domnului român de atunci (a. 1308), urmează știrile din scrisoarea rimată a călugărului Ermericus din Elwange, din poezia lui Iacopone di Todi, din poema Il Dittamondo a lui Fazio degli Uberti, din La sfera lui Stagio Dati, din geografia lui Francesco Berlingheri, din Historia regum Francorum de Philippe Musket și în sfârșit din Stavromachia lui Șt. Taurinus din Olmütz.

Valerian Popovici, Mihai Vodă Viteazul și Turcii în anii 1600—1601, (p. 156—176), va urma.

I. Minea, Despre Ardealul lui Mihai-Vodă Viteazul, (p. 177—195).

Se ocupă de titlul lui Mihai după lupta dela Șelimbăr, de administrația Ardealului în vremea lui Mihai și de daniile ardelenești ale voevodului român. Publică în anexă 7 documente inedite.

Mih. Galan, Ocupația rusească în Moldova din anii 1828—1834, -- va urma — (p. 196—221).

Virgîl Pântea, Documente moldovenesti din vremea lui Ștefan cel Mare, (p. 222—224).

N. Corivan, La politica orientale di Napoleone III-o e l'unione dei principati romeni (p. 225—256).

Alex. Băleanu, Documente și regeste moldovenesti — 1438—1810 — (p. 256—302).

I. Minea și *L. T. Boga*, Cum se moșteniau moșiile în Țara-Românească până la sfârșitul secolului al XVI-lea? În continuare se ocupă de prerogativele domnești în materie de succesiune.

Note și Interpretări, semnate de I. Minea.

Recensii, Notițe polemice, Cronică.

I. M.

Țara Bârsei, condusă de *Ax. Banciu*, Brașov, 1930—1935. An. II—VII.

Ț. B., An. II, No. 4—6 (Iulie—Decembrie, 1930*).

I. Colan, O istorie a Țării-Românești, în versuri din 1792, (p. 266—273).

Ax. Banciu, Suflete uitate. Boghicii, (p. 293—309, 387—392, 481—494).

Autorul desprinde din mărturia primelor decenii ale secolului XIX figura fraților Constantin și Ioan Boghici, cu a căror cheltuielă s'au tipărit între anii 1805—1835 șaisprezece cărți bisericești sau de literatură populară, adevărați mecenazi români, a căror activitate o continuă văduva lui Const. Boghici care închirie pentru acest scop o tipografie pe timp de 12 ani. Se dă în anexă contractul încheiat cu acel prilej. Trecutul acestei familii la Brașov începe cu Teodor Boghici din 1686, ai cărui urmași din secolul XVIII devin fruntași negustori, având, la 1769, Radu și Ioan B., una din cele mai înfloritoare case de import-export, cu mari legături în streinătate. La 1813 Const. B. avea câteva sate în arendă, la 1822

* Cf. Anuar. Vol. V, p. 721—729.

era furnizor al armatei din produsele moșilor sale și întemeie o fabrică de lână. Vrea să ajungă nobil. Și totuși C. B. își sfârșește zilele sărac lipit, trăind din cărăușie.

C. Barboși, *Diplomația în trecut și prezent* (p. 310—349, 393—433, 495—532).

Prima parte a lucrării cuprinde o succintă istorie a diplomației la Egipteni, Romani, în evul mediu, diplomația organizată a papiilor, a Venetiei, a Florenței, în epoca modernă diplomația Franței, Angliei, sfârșind cu cea care se practică azi prin Soc. Națiunilor. În a doua parte a lucrării se ocupă de diplomația de azi, de aspectul ei juridic și tehnic, de acțiunea diplomatică, de însușirile ce trebuie să le aibă diplomatul modern, de activitatea lui și mijloacele ce-i stau la îndemână și de organele de conducere ale diplomației în diferitele țări europene.

Ioan Ludu, *Cronica comunei Prejmer după un manuscris al pastorului Thomas Tartler din Prejmer dela anul 1750 și continuat de alți pastori evanghelici*. (p. 444—448).

Se dă traducerea în românește a acestui important izvor istoric.

T. B. An. III, No. 1—6 (Ianuarie—Decembrie) 1931.

A. A. Mureșianu, *Rolul Ungurilor în dezastrele românismului din anii 1865—66*. (p. 14—28).

Az. Banciu, *Scrisori vechi*, (S. Bănuțiu către I. Mureșanu — 1854) — p. 135—145.

A. A. Mureșanu, *Când Bismarek a avut de gând să trimită doboranții români în Ardeal* (p. 211—222).

În 1868, după Sadowa, Bismarek pentru a ajunge la desmembrarea Austriei, reuși să antreneze pe Domnitorul Carol al României și pe Sârbi pentru o intervenție militară în Ardeal, cu scopul de a sprijini revoluția ungurească ce urma să izbucnească. Lucrurile ajunseră departe. O armată de 10000 sârbi aștepta să treacă Dunărea și se preconiza pregătirea unui corp românesc de 50000 după ce camera votase 8 milioane pentru înarmări. Avertismentul dat de Românii ardeleni asupra realelor scopuri urmărite de Unguri ca și pacea semnată la Praga, puse capăt agitațiilor.

A. A. Mureșianu, *Contribuție la istoria vechii familii brașovene a Nicolaeștilor*, (p. 314—334).

Primii Nicolau așezați la Brașov sunt din 1709. Purtau numele de Făgărășanu. Pe la mijlocul sec. XVIII Zaharia și Nicola Nicolau erau întemeietorii unei mari case de comerț, cu legături la Constantinopol, Viena, Triest. Dintre urmași, unul la 1869 înființă prin testamentul lăsat „Fundatiunea Nicolaiană“, altul — Nicola N. — e autorul „*Geografiei*“ în 2 volume tipărită la 1814—15 precum și a traducerii din franțuzește „*Plutarh cel Nou*“ tipărită la 1819 în Buda.

I. Prișcu, *Vechimea bisericii Sf. Nicolae din Schei-Brașov. Cine a zidit-o?* (p. 335—340).

Vechea biserică ortodoxă — cea de lemn — a existat încă din

1399; reedificarea ei în piatră s'a făcut cu ajutorul lui Vlad Călugărul 1494 -95, al lui Neagoe Basarab, Petru Cerecl, și Aron-Vodă al Moldovei.

Ion Mușlea, Insemnările popii Nicolae (Grid despre Șcheii de altădată și biserica lor. (p. 314—352).

Insemnările sunt scrise la 1814. Incep cu anul 1383; dela 1699 încolo dau foarte interesante date despre unirea religioasă și a legăturilor din deceniile următoare cu „vlădica Râmnicului“.

Dorin O. Popescu, O mare așezare peristorică: Ariușd. (p. 369—378).

Pr. O. Popa, Ștefan Mailat, Domnul Făgărașului (1502—1550), p. 403—426; 506—525.

Născut la 1502 din vechi boieri români, Șt. M. ajunge stolnic, apoi camelier al regelui ungar Ludovic II. După dezastrul dela Mohács, trece de partea lui Ferdinand, zdrobește armata Zapolya-eștilor și primește jumătate din cetatea și domeniul Făgărașului. La 1528 trece de partea lui Zápolya dela care primi confirmarea posesiunii Făgărașului, pentru ca apoi să recruteze partizani pentru Ferdinand. Comandă armata imperială în lupta dela Feldioara unde fu bătut, scăpând cu fuga în Făgăraș. În același an însă organizează rezistența Sibienilor contra asediului oștilor ardelenice. Fuima îi creșcu și acum urmărea tronul Ardealului. Plecă cu oștirea în Muntenia să reazeze pe Moise-Vodă — Ferdinandist și el — în tron, dar fu bătut de Vlad V, prins și dat Turcilor. Reuși să scape însă din mâna lor și se reîntoarse la Făgăraș. Acum se căsătorește cu Ana, sora lui Nádasdy, cel mai influent om alui Zápolya și cei doi cumnați prepară calea spre mărire a românului Mailat. Prin uciderea lui Gritti, Mailat devine cea mai populară figură, trece la Zápolya, care-l numește voevod al Ardealului în timp ce Nádasdy trece la Imperiali.

Const. Lacea, Amintiri despre Axente Severu (p. 427).

Interesante și mișcătoare amintiri despre Ioan Baci, devenit în revoluția din 1848 tribunul Axente Severu. Mai târziu, după ce strânse avere din moșia dela Cricău, încearcă a fi negustor la Brașov, — era căsătorit cu o brașoveancă, Blebea, — pierdu însă în negoț, rămânând cu o casă doar. Își sfârși zilele acest om înalt, mândru și respectat, în o cameră a spitalului din Brașov, unde fusese des cercetat de puținele rudeni și de Moldovănuț, care se îngriji de înmormântarea lui.

Ax. Banciu, Scrisori vechi (6 scris. dela Sim. Bărnăuțiu, 1854), 471—475.

A. A. Mureșianu, Lueruri nouă din trecutul Românilor brașoveni (p. 499—505). I. Un dascăl brașovean necunoscut din veacul al 17-lea (Ghiurea Dascălul). II. Manole Manul fiul starostelui Manul Apostol, ctitor al unei parohii a bisericei Sf. Nicolae din Brașov.

I. Colan, Scrisori vechi (G. Bariț către I. Mureșianu, 1861—3).

T. B. An. IV. No. 1—6 (Ianuarie-Decembrie) 1932.

A. A. Mureșianu, Protestul din Dieta Ardealului dela 1751 împotriva împilării țăranilor români din „teritoriul crăiesc“ (p. 4—12).

Pr. O. Popa, Ștefan Mailat, Domnul Făgărașului (1502—1550) urmare p. 13—25, 152—159, 347—359, 483—489.

Hotărât să-și întărească acum poziția mai cu seamă că-l pândeau ura și perfidele uneltiri ale lui Martinuzzi, Ștefan Mailat atacă cetățile săsești, cuceri Tâlmaciul pe care Zápolya i-l lăsă lui, constrânse la capitulare Sibiul, ocupă Ungurașul, aducând întreg Ardealul sub ascultarea regelui Ioan. Izbucnind din nou războiul între Zápolya și Ferdinand în nordul Ungariei, Mailat ia comanda armatei lui Zápolya conducând atât de bine operațiunile militare încât primi dela regele său și Ungurașul, ceea ce-l aduse în dușmănie cu Petru Rareș și cu Martinuzzi, care voia să-i fie dată lui cetatea, Pacea dela Oradea fu o mare biruință pentru Zápolya, dar supără pe Turci, cari porniră expediția contra lui P. Rareș, hainit prin uciderea fiilor lui Gritti, ceea ce determină pe Mailat să întărească trecătorile Ardealului. El dădu apoi ajutor lui Rareș, când acesta fugi în Ardeal.

Perfida intrigă a lui Martinuzzi reuși în sfârșit să strice relațiile dintre Mailat, acuzat de trădare și Zápolya, împotriva căruia acum în adevăr Domnul Făgărașului începu a unelti. Se organizează „Liga Patriotilor“ prin care Șt. M. voia să deslipească Ardealul de Ungaria; el urma să ajungă principe și în acest scop trecu la calvinism, pentru a obține sprijinul nobililor ardeleni. Planul fu descoperit regelui de Lupu Bethlen. Mailat nu primi ajutor din Muntenia, iar Turcii îl îndemnară la supunere. Acțiunea se îndreaptă atunci mai restrâns și precis contra lui Martinuzzi. Acesta însă înverșună și mai mult pe rege împotriva lui Șt. M. La 1540 Zápolya vine la dieta din Turda să pedepsească pe revoltați. Mailat se retrage în Făgăraș, unde fu asediat ca un vinovat de înaltă trădare. Intre timp Zápolya moare la 18 Iulie 1540, lăsând tutor al copilului Ioan Sigismund pe Martinuzzi. Influența călugărului creșcu, dar între nobilimea din Ungaria se formă un curent atât de puternic în favoarea lui Mailat încât Martinuzzi fu constrâns să revoace asediul Făgărașului. Șt. M. acum caută să-și realizeze planul. La intervențiile lui sultanul trimite un ceauș care numește pe Șt. M. domn al Ardealului, în același timp însă, un alt ceauș recunoaște pe minorul Ioan Sigismund rege al Ungariei. Uneltirile lui Martinuzzi izbutiră să înduplece Sultanul a da și Ardealul lui Ioan Sigismund și în 1541 porni expediția din Ungaria cu ramificația din Ardeal contra lui Mailat, la care participă și P. Rareș. Făgărașul fu din nou împresurat, iar Mailat, încrezându-se în făgăduielile lui P. Rareș și ale Turelui, și ieșind din cetate, fu prins și trimis la Constantinopol unde-și sfârși zilele în temniță.

I. Ludu, Cronica comunei Preșmer — continuare — (p. 52—59, 526—532).

A. A. *Mureșianu*, Moștenirea lăsată de un preot român brașovean la 1579. O alegere de dascăl și de gociman la Cristian în 1783. Când s'a desființat „poarta românească“ a Brașovului? Insemnări din 1817 în turnul bisericii lui Petru Maior din Reghin. Un document important din răsămirața dela 1848 (p. 142—151).

P. B., Un document relativ la istoria școalelor române din Brașov (p. 173—178).

I. *Lupaș*, Date privitoare la activitatea lui Radu Tempea, fost director al școalelor ortodoxe române din Transilvania și protopop al Brașovului (p. 197—199).

Autorul „Gramaticii Românești“ din 1797, Radu Tempea trăea în încordate raporturi cu consistorul din Sibiu, și ajunsese protopop al Brașovului mai mult prin sprijinul oficialității militare și civile a Transilvaniei. Ca protopop, mai purta și slujba de „director al școalelor naționalicești“ până în Octombrie 1808. În criza economică din 1814—1815 aduse din Țara Românească 1000 gălete porumb pentru înfometajii din Țara Bârsei. Erudiția și destoinicia lui în conducerea celor școlare și bisericești determină cercurile înalte să-l propună pentru scaunul episcopesc al Aradului.

I. *Lupaș*, Cum trăiau în Brașov boerii refugiați din Țara Românească în cursul revoluțiunii lui Tudor Vladimirescu (p. 200—202).

Din cei 12.000 de refugiați, aproape jumătate se stabiliră la Brașov, cei mai mulți din ei boeri cari pentru nevoile lor de distracție aduseră și subvenționară o trupă de operă italiană, precum și o trupă de teatru. Aceasta reprezintă în cadrul programului serei din 28 Dec. 1822 și un tablou: „Scăparea Țării Românești“ înscenată de „Karol Valšteiner“ care pe boerii refugiați îi consideră „vulturi“ ce deși căzuți, tot vulturi rămâneau.

Ax. *Banciu*, Serisori vechi (Sim. Bărnufiu și Aron Florian către I. Mureșianu) (p. 225—229).

C. *Bardoși*, Încercările de federalizare a Statelor europene (p. 238—248).

O. *Creangă*, Composesoratele de păduri din Săcuime. Considerații istorico-economico-juridice (p. 327—346).

C. *Muslea*, Din cele trecute vremi (p. 360—365, 423—427). Documente privitoare la istoria bisericească și comercială a românilor brașoveni în anii 1700—1779—1805.

A. A. *Mureșianu*, Două cărți de judecată din veacul al 18-lea ale „Conzistoriumului episcopesc neunit“ al Ardealului (p. 387—391).

Ax. *Banciu*, Suflete uitate: Dr. Vasile Glodariu — 4/III 1832—16/I 1899 (p. 392—419). Născut în 1832 în Ludoș (Sibiu), după terminarea liceului la Brașov, V. Glodariu e trimis de Șaguna la Viena unde își ia doctoratul în filosofie, pentru ca dela 1863 începând, timp de 31 ani să funcționeze ca profesor al liceului român din Brașov. Fusese colaborator la Arhivul lui Cipariu și la Gazeta Transilvaniei și autor al câtorva studii filologice și a unui dicționar

latin-român. Fapta lui cea mare e organizarea și inaugurarea primului gimnaziu românesc din Macedonia.

C. Bardoși, Revizionismul maghiar în lumina istoriei politice și diplomatice (p. 436—455, 490—512).

I. I. Ghelarie, Insemnări vechi (p. 533—537).

T. B. An. V, No. 1—6 (Ianuarie—Decembrie) 1933.

A. A. Mureșianu, Iluzia „dacică“ (p. 3—12; 100—111; 293—310; 391—399).

Analizând izvoarele vechi, autorul ajunge la concluzia: că Dacia înainte de Romani n'a fost un stat național unitar, ci o confederație daco-germano-sarmato-getică unită într'un mare regat de triburile nordice ale lui Bucurebista; că Dacia, când Romanii au ajuns cu cuceririle lor până în Carpați, era deja locuită parțial de Slavi; că Romanii sunt cei dintâi cari au reușit să creeze în regiunile Dunării o națiune unitară.

C. Lacea, Din autobiografia lui Stan Blebea — 1809—1873. (p. 26—132).

Biografia cuprinde multe amănunte de istorie politică și economică între 1820 și 1873.

C. C. Mușlea, Protopopul Eustatie Grid (p. 135—142; 218—227). „Om împodobit cu științe și cu mare înțelepciune“ protopopul E. G. a fost în prima jumătate a secolului XVIII un apărător al drepturilor Românilor și preoților brașoveni și un harnic luptător pentru ortodoxie făcând în acest scop călătorii la Râmnic, la Belgrad, Viena și Moscova.

Alex. Ceușianu, Din trecutul meșteșugarilor (p. 143—149).

I. Schiopu, Istoria Transilvaniei în secolele XII și XIII (p. 228—235). Încă odată se contestă existența Cavalerilor Teutoni în Țara Bârsei.

A. A. Mureșianu, „Compania“ de comerț levantin de odinioară a Brașovului în lumina novelor documente publicate de dl. N. Iorga (p. 267—271; 345—350).

La 1737 Sașii se plâng că Românii au acaparat aproape întreg comerțul brașovean. În a doua jumătate a secolului XIX acești Români, prin concurența lor, aproape desființează „Compania grecească“.

Ax. Banciu, Scrisori vechi (din revoluția din 1848—9 și cei următori —1852). (p. 292—295; 351—357; 510—518).

I. Mușlea, „Insemnările“ preoților dela biserica de pe Tocile (1815—1861), p. 311—324.

C. M. Göllner, Un articol scris de Augustin Treboniu Laurian în limba germană (p. 358—361).

El publicat în ziarul săsesc „Transilvania“, An. 1848, No. 59 și poartă titlul: Romanen oder Valachen, ca răspuns dat lui I. G. Müller.

A. A. Mureșianu, Documentele procesului Memorandului (p. 487—495).

C. Göllner, O deputațiune română la generalul Puchner (p. 496—502).

Publică conceptul raportului lui Puchner despre prezentarea deputațiunii române care-i înmână hotărârile luate în adunarea din 16 Sept. 1848 la Blaj.

I. Ludu, Cronica comunei Prejmer după un manuscris al pastorului Thomas Tartler din Prejmer dela anul 1750, continuat de alți pastori evanghelici (p. 523—526).

T. B. An. VI, No. 1—6 (Ian.—Dec.) 1934.

A. A. Mureșianu, Iluzia „dacică“ (p. 3—13; 195—210; 299—317).

Concluzia finală e că majoritatea popoarelor cuprinse în seriile grece și romanii sub numele de Traci au vorbit o limbă a unui grup de popoare indo-european, ale căror urmași sunt azi Litvanii, Slavii, Lettonii, iar teoriile de până acum asupra Dacilor și a împărăției lor este o mare iluzie istorică.

C. C. Muslea, Protopopul Gheorghe Haines (1769—1812) (p. 14—31; 99—112; 211—217).

Gh. Haines, după ce la 1789 funcționează la Sibiu ca diacon, apoi protopop, iar la 1790 ca președinte al Consistoriului, la cererea ortodocșilor din Brașov, episcopul îl trimise acolo capelan pe lângă preotul grec, în timpul când între Românii din cetate și între Compañia Grecească se dădea o inversunată luptă pentru stăpânirea „Bisericii grecești“ zidită de cei dintâi. După lupte îndârjite cu Grecii și cu Sașii fu lipsit de parohie, mai târziu însă reveni ca protopop al Brașovului și ca director al școalelor naționale.

C. Göllner, Memorii premergătoare proclamației dela Islaz (p. 32—33).

Ax. Banciu, Vasile Goldiș (p. 139—141).

O duioasă evocare a profesorului și oratorului V. G. și interesante amănunte în legătură cu râvna și dragostea acestuia pentru „Astra“ și mai cu seamă pentru „Astra“ din Brașov.

N. Salmen, Serisori vechi (p. 218—221; 369—372; 447—455; 560—565), an. 1659, 1696, 1707, 1709, 1713, 1714, 1719, 1727, 1750.

Ax. Banciu, Serisori vechi (p. 222—228), an. 1850.

T. B. (Ax. Banciu), Un simbol (Aurel Mureșianu) p. 291—299.

Cuvinte de dreaptă prețuire pentru A. M., care prin dârzenia convingerilor, puritanismul principiilor și curățenia sa morală, a fost un simbol al luptătorului național desinteresat.

I. Moga, Aurel Mureșianu (p. 295—298).

Ceșianu Alex., Vremuri de osândă. Revoluția 1848/49 din perspectiva unui orașel ardelenesc (p. 318—335; 395—413; 530—550).

E. C. Lăzărescu, Notă despre documentele Țării Bârsei și Ca-
valerilor Teutoni (p. 336—356).

Respingând argumentele d-lui I. Schiopu pentru falsitatea diplomelor referitoare la Ț. B. și Cav. Teutoni, autorul constată că aceste diplome nu sunt plăsmuiri, ci au existat, că ele ne-au parvenit în formă demnă de încredere și că pot servi de bază pentru noul studiu de istoria secolului XIII la Români.

I. Schiopu, Cavalerii Tentoni (p. 414—433). Răspunzând argumentelor d-lui E. C. Lăzărescu, autorul își menține teza că Terra Borza a fost în nord-estul Ungariei.

Dr. I. Dăianu, Luptătorul condeului național. Ultima scrioare a Dr-ului Aurel Mureșianu directorul „Gazetei Transilvaniei” din Brașov (p. 435—441).

Th. Tartler—*I. Ludu*, Cronica comunei Prejmer (p. 457—461) (Ț. B. an. VII, p. 476—481).

Alex. Ceușianu, Cronica evenimentelor din anii 1848/9, scrisă de protopopul gr. ort. *Ștefan Branea* din comuna Muierău (p. 551—559, Ț. B. an. VII, p. 28—39).

Ț. B. An. VII, No. 1—6 (Ian.—Dec.) 1935.

N. Iorga, Intre Brașov și Câmpulung acum o sută de ani (p. 3—8). Trei documente cuprinzând amănunte în legătură cu negoțul Brașovului cu Țara Românească.

A. Sacerdoțeanu, Andreanum și alte acte (p. 9—27; Ț. B. An. VII, p. 115—133; 231—238; 336—343). Note pe marginea lucrării d-lui I. Schiopu, Diploma andreeană din 1224 și alte documente false sau fals interpretate.

Dr. I. Dăianu, Amos Frâncu și Avram Iancu (p. 44—50).

Mih. Popescu, Contribuțiunii la istoria revoluției lui Horia, Cloșca și Crișan (p. 134—139).

Publică un raport din 24 Dec. 1789 privitor la identitatea lui Horia, precum și câteva documente referitoare la cei ce au executat prinderea conducătorului răscoalei țărănești.

Em. C. Lăzărescu, Cavalerii Teutoni în Țara Bârsei (p. 140—152).

N. Salmen, Serisori vechi (p. 157—161).

Ax. Banciu, O mărturie prețioasă. — Un adversar maghiar — Dr. Jakabffy El. — despre Dr. Valer Braniște (p. 162—165).

C. C. Muștea, Protopopul Bratu Baiul (1760—1831) și fiul său Nicolae („Coconu Baiu”) (1782—1855), p. 217—230; 323—335; 447—460; 556—562.

Bratul Baiu se sfințise la 1790 preot la Zărnești. În 9 ani deveni prim ctitor a trei biserici, dintre cari una o clădise el cu 2000 florini. Dela 1805 e al treilea protopop al Brașovului. E un statornic apărător al Românilor contra Magistratului și a arendașilor Sași. Fiul său, Nicolae, studie la Brașov, Sibiu, Cluj, Pesta și Viena, făcând teologia și dreptul. El a fost primul avocat român în Țara Bârsei, în prima jumătate a secolului XIX.

I. Schiopu, Note pe marginea unei recenziuni (p. 239—247).

I. Schiopu, Ce sunt „Indagines”? (p. 248—250).

C. Göllner, Un cântec revoluționar românesc din anul 1835 (p. 268—271).

E. Marseillesa, — tradusă rău și scrisă cu o ortografie streină limbii române, — răspândită între Bănățeni de emigranții poloni.

I. Mateiu, Revoluția lui Horia (p. 344—346).

I. D. Condurachi, Formarea vechiului drept românesc nescris (Obiceiul pământului), p. 428—446.

Arătând felul unilateral cum a fost interpretat până acum de istoricii noștri vechiul drept românesc, autorul constată că obiceiul pământului era totalitatea normelor juridice care se aplicau și la proprietate și la clasele sociale și la organizația de stat, începând cu cele mai vechi organizațiuni politice — cnezatul și voevodatul. El este amintit încă din primele documente ungaro-latine, și slavone ca o „antiqua lex“, care era cunoscută nu numai populațiilor românești, ci și vecinilor sau stăpânitorilor lor. În Transilvania, Polonia, Moravia sau Serbia a putut suferi oarecari modificări, sau chiar transformări, ceea ce nu s'a putut întâmpla în Țările Române. În actele latine vechiul drept consuetudinar e numit *ritus*, *lex* și *jus*, iar în actele interne slavone poartă numirea de *zakon*, *pravo* și *obiciai*. *Zakon* se numea o normă juridică sau un principiu juridic bine fixat; corespondentul său latinesc e *jus* sau *lex*. *Pravo* nu se întrebuința singur, ci era utilizat pentru a întări o anumită stare de drept (= dreptă ocină, drept uric). Corespondentul său latinesc e *consuetudo*, *mos*. Tot prin *mos* și *consuetudo* e redat și obiceiul care indica o stare de drept neclară și variabilă, precum și unele reguli și practice aplicate în anume raporturi de drept. Ceea ce constituie deosebirea între aceste trei noțiuni nu este data și modul introducerii lor dela Slavi — cum pare a susține I. Bogdan — ci conținutul lor, adică sfera lor de aplicațiune. S'a vorbit de originea română, slavă, bizantină, ori tracă a vechiului drept românesc. Autorul constată că nu e de origine romană, iar în ce privește pe Slavi, viața juridică a acestora și a noastră s'a dezvoltat paralel și independent una de alta, din contactul zilnic ne rezultând decât slabe înrâuriri asupra instituțiilor juridice ale neamului românesc. (Studiul continuă).

Pr. O. Popa, Ugrinus 1291 (p. 461—473; 563—574).

De comun acord cu Pauler, autorul crede că Ugrinus e banul din Macovia, domn al Bosniei și stăpân al Seghedinului, iar după indicațiunile lui Hașdeu, crede că cu toată mărturia dietei din 1291, Ugrinus niciodată n'a stăpânit Făgărașul și Sâmbăta. Eliminând astfel pe Ugrinus din șirul stăpânilor Țării Oltului, autorul susține seria de domnitori precizată de Hașdeu și Xenopol, începând cu Tihomir și continuând cu urmașii lui Basarabi ca stăpâni ai Făgărașului, de unde s'a făcut descălecarea la 1291. Distinge doi Negru-Vodă: pe Radu Negru = Tihomir și Negru Vodă = Basarab.

I. M.

Arhivele Basarabiei. Revistă de istorie și geografie a Moldovei dintre Prut și Nistru. Chișinău.

Această publicație, care apare sub conducerea d-lor profesori universitari T. G. Bulat și C. N. Tomescu, continuă să pună la dispoziția istoricilor cari se ocupă de Moldova dintre Prut și Nistru, material informativ, de care nu se pot lipsi în lucrările lor. În ceea ce privește publicarea acestui material, conducătorii au căutat să respecte programul stabilit când au pornit la drum, având ca scop „studierea pământului și faptei românești dintre Prut și Nistru” și să redea „specificul basarabean” ca astfel să-l înglobeze în „sfera de gândire și acțiune generală românească”.

În cele ce urmează se face o dare de seamă începând cu anul II — 1930 până la anul VI — 1934 inclusiv.

An. II, 1930, Nr. 1—4.

T. G. Bulat aduce „Contribuțiuni la viața judecătorească și administrativă a Moldovei sub ocupațiunea rusească din 1806—1812” fiind vorba de conflictul dintre Lupu Balș, întâiul ocârmuitor în divanul judecătoreșc și Vornicul Grigore Ghica.

„Veniturile și cheltuielile Moldovei și Valahiei pe 1808”; ale Moldovei au fost arătate de către vistiernicul Roznovan, iar ale Munteniei de Constantin Filipescu. Ele sunt reproduse în anexă.

„Contribuțiuni la istoricul vămilor din Țările Românești 1807—1812”, reproducând „Ponturile slujbilor vămilor cu care s’au vândut pe acest următoriu an 1807” dă un tablou complet al vămilor la începutul veacului trecut.

„Precizări cu privire la detronarea Mitropolitului Dositei Filitti și înscăunarea lui Ignatie de Arta de către Ruși la 1809”; dă un scurt istoric al detronării Mitropolitului Dositei.

Prezintă „Câteva știri despre mănăstirea Doamnei de lângă Botoșani” publicând scrisoarea referitoare la restaurarea ei.

În articolul „Din jalnica tragedie a Țerilor Românești sub Ruși 1809”, arată samovolniciile la cari au fost supuși Românii de către Ruși în timpul transportului de proviantă pentru armatele dela Dunăre.

Se mai ocupă apoi de „Diviziunea proprietății rurale în ținutul Hotinului dela desființarea raialei” publicând 19 intervenții de-ale exarhului Gavriil către Cușnicov pentru întăriri de proprietăți.

C. N. Tomescu, publică „Știri despre Biserica principatelor române la 1808”. Vorbește despre instalarea exarhului Gavriil în principalele române și de rapoartele pe cari le-a făcut el asupra stării economice a Mitropoliei și asupra elerului din aceste principate.

Ocupându-se apoi de „Hirotonirea la Iași a episcopului vicar Dimitrie Sulima 1810” publică întâmpinarea exarhului Gavriil din 28 Oct. 1810.

Sub titlul „Exarhul Gavriil și Mitropolitul Ignatie al Ungro-

vlahiei 1810" publică actele cari se referă la trecerea exarhului Gavriil în Valahia.

Gr. Avakian, în „Cetatea Albă în secolul al XIX-lea", publică un pasagiu din jurnalul personal al lui Amsei A. Fiedelman, tradus din evrește.

L. T. Boga comunică „Documente privitoare la mănăstirea Hîncu (Lăpușna) 1677—1812"; „Documente din secolele XVI—XVIII", și „Documente din secolul XVIII".

Protosinghelul *Glicherie Lovin* dă „Acte dela mănăstirea Dobrușa (Sorocea)", apoi lista ctitorilor și lista stareților acestei mănăstiri.

Paul Mihailovici, în articolul „Manuserise și cărți românești în Jugoslavia" publică rezultatele cercetărilor făcute în Arhivele și Bibliotecile din Belgrad și Carloviț, unde a găsit o serie de publicații românești. În Biblioteca Patriarhiei din Carloviț a găsit 70 de cărți și 2 manuscrise, iar în Biblioteca Populară din Belgrad 2 cărți.

L. C. Popovici se ocupă de o statistică a Armenilor din Țările Române la 1809, făcută în timpul arhiepiscopului armean Grigorie.

N. Popovschi comunică: „Un document privitor la vechii boieri Bălăgești" și la a urmașii lor cu pronumele Baltag, precum și o scurtă „Corespondență între Mitropolitul Iacman al Bucovinei și Arhiepiscopul Irinah al Basarabiei, făcând fiecăruia și câte o scurtă biografie.

I. Pelivan publică din „Arhiva Pelivan" o scrisoare adresată din Bolgrad la 17 Martie 1917 ziarului „Cuvânt Moldovenesc" din Chișinău, relativ la „Alecătuiră Comitetului Național" și „Proiectul de rezoluție a Grupului Moldovenesc din Chișinău din Octombrie 1905".

Victor Tufescu se ocupă de „Geografia în faptele lui Ștefan cel Mare" și remarcă, printre celelalte calități ale lui Ștefan cel Mare, și pe aceea, că era bun cunoscător al pământului țării sale. Afirmația și-o bazează pe felul cum a știut să-și orienteze economia țării, să-i fixeze hotarele, să-și aleagă capitala și să-și conducă războaiele.

Iar Visarion, Episcopul Hotinului, publică „Insemnări despre mănăstirile și schiturile eparhiei Hotinului din anul 1820".

An. III, 1931, Nr. 1—4.

Nr. 1 al celui de la 3-lea an este închinat lui N. Iorga.

În numerele următoare T. G. Bulat are un articol intitulat „Rușii caută metale în Moldova (1810)" în care remarcă tactul deosebit al Rușilor de a exploata în mod sistematic bogățiile pe care le avea o țară.

În „Pentru Oltenia" completează știrile aduse de Radu Rosetti cu privire la lupta Oltenilor pentru salvarea autonomiei lor — 1810.

În „Diviziunea proprietății rurale în ținutul Hotinului după destăințarea raialei" arată că și familia lui Miron Costin avea pro-

prietăți în această regiune, că Movileștii apar aici sub numele de Movilovici ș. a.

Vorbind despre „Veniamin Costachi Proin Mitropolit la Mănăstirea Slatina“ publică corespondența dintre Arhimandritul Filaret Beldiman și Proin Mitropolitul Veniamin.

Sub titlul „O danie domnească urmată de o insurecție țărănească în Munții Sucevei și o jurisprudență a Divanului Moldovei din 1810“, vorbește de rebeliunea țăranilor din primăvara anului 1810 și publică 14 acte din care reiese întreagă desfășurarea evenimentelor.

Aduce „Știri nouă cu privire la Bulgarii din Basarabia“, anexând aici 22 de documente privitoare la această chestiune.

Vorbește apoi de „Raiaua Brăilei supt Ruși 1809—1812“.

C. N. Tomescu aduce „Știri catagrafice din Biserica Moldovei în 1809“ privitoare la eparhia Huși și a Romanului.

În „Tipografia duhovnicească exarhală din Basarabia“ arată intervențiile și rapoartele făcute pentru înființarea tipografiei din Chișinău.

Ioan C. Băcilă, în „Răpirea Bucovinei și delimitările spre Nordul Moldovei“ arată încercările făcute de Austriaci spre a ocupa, sub diferite pretexte, un teritor cât mai întins din vechea Moldovă.

L. T. Boga comunică „Documente basarabene din sec. XVIII“.

Gh. I. Năstase, în „Slavii în sec. XVII la Orhei?“ se ocupă de cartea lui Batiuşcov „Basarabia“, în care susține că Slavii din Basarabia sunt mai vechi decât Moldovenii, iar desnaționalizarea lor a început din sec. XVII; că Rutenii din Bucovina, cât și Slavii din Hotin nu sunt Slavi străvechi, ci elemente recent venite în aceste ținuturi.

I. Pelivan publică „Serisoarea arhimandritului Filaret Scriban către Constantin T. Stamati-cavaler“ din 5/II 1842.

An. IV, 1932, Nr. 1—4.

T. G. Bulat, în „Farmaciști și medici la începutul veacului XIV în Țările Române“ susține că în Moldova ajutorul medical a venit prin oameni de origine germană, combătând astfel pe dl. Bologa care susține că aceștia ar fi fost de origine macedoneană.

În „Boeriile slujbe din Țările Române la sfârșitul sec. XVIII și începutul celui al XIX-lea“ autorul publică mărturii din Arhivele din Chișinău, fără vre-un comentariu, înșirând titlurile, slujbele precum și retribuțiile acestor boerii-slujbe.

Dă ceva „Din istoricul târgurilor moldovenești: Fălticeni și Teceu“ arătând că în urma ocupării Bucovinei de către Austriaci, s'a simțit nevoia creării unei așezări omenesti care să înlocuiască Suceava; astfel luă ființă orașul Fălticeni. Vorbește tot aici și de procesul iscat între fostul proprietar al teritoriului, pe care se ridică noul târg și între târgoveți.

Publică „Din corespondența Marchizului de Beaupoil St. Au-

laire cu Serghie Cușnicov, președintele Divanurilor românești“ în care sunt date privitoare la chestiuni interne.

În „Teritoriile raialelor Hotinului și Brăilei redade stăpânitorilor români în 1808“ afirmă că din acte se poate constata în mod sigur străvechea stăpânire a Românilor pe aceste teritorii.

Sub titlul „Un naturalist geograf francez prin țările noastre în 1810 și 1811“ vorbește de așa zisul Domn Sonini amintit de R. Rosetti în Arhiva Senatorilor III. El ținea ca pe lângă cercetările sale științifice să-și servească împăratul informându-și consulatele asupra mișcării armatei rusești în Principate.

C. N. Tomescu, în „Clipe solemne din istoria reînviatelor Eparhii a Hotinului descrie solemnitatea punerii pietrilor fundamentale ale catedralei din Bălți, la 28/IX 1924, publicând și Actul de fundațiune al acesteia.

Se ocupă apoi „Iarăși de detronarea mitropolitului Ungro-vlahiei Dositei Filitti“ completând cu documente scrise în limba grecească și rusească precizările publicate de T. G. Bulat.

P. Mihailovici dă o „Bibliografie bulgară și rusă, referitoare la Basarabia și coloniștii bulgari.

Ioan Pelivan publică o „Serisoare a mitropolitului Gavril Bănulescu-Bodoni către Mitropolitul Veniamin Costachi.

Victor Tufescu se ocupă de „Iași și orașele din Nordul Moldovei“. Vorbește întâi de situația geografică din Nordul Moldovei și de formele de teren. Arată apoi cauzele desvoltării orașelor, arătând că ele s'au format în „semilunele formate de liniile de contact“.

An. V, 1933, Nr. 1—4.

T. G. Bulat se ocupă întâi de o parte „Din viața economică-socială a Moldovei la 1810“ și anume de vamă, vădrărit, oene, căsăpii, lumânările de ceară, disătură, horeleă și de veniturile Basarabiei.

Continuă apoi cu publicarea actelor privitoare la „Teritoriile raialelor Hotinului și Brăilei redade stăpânitorilor români în 1808“. În Nr. 2 vorbește de „Țiganii domnești din Moldova la 1810“ despre cari crede că au venit poate în timpul primelor iurese tătarești și au fost împărțiți între Domn, boieri și mănăstiri.

Sub titlul „Hotinul străveche cetate românească“ ne sunt înfățișate câteva mărturii documentare de cari se serveau anumiți proprietari pentru a-și reclama drepturile.

Se ocupă apoi și de „Asistența socială și pensionarii Țării Românești la începutul sec. XIX“, arătând că asistența socială devine instituție de stat sub domnia lui Alexandru Ipsilanti.

În „Din istoricul transumanței românești în Basarabia“ se ocupă de regiunea de stepă din sud, unde veneau păstorii ardeleni să-și pască vitele.

C. N. Tomescu în „Conducătorii duhovnicești din Principate la 1811 și din Basarabia între 1816—1837 inclusiv“ publică o serie de nume pe cari le-a luat dintr'un dosar scris în limba rusă.

Gh. Bezveconû în „Boierii Sturdza și Basarabia“, face un istoric al familiei Sturdza, ramura așezată în Basarabia.

Constanța Dimitriu prezintă „Câteva obiecte perstorice găsite în Basarabia“.

I. Lepși, „O veche hartă manuscrisă a regiunilor românești“; este vorba de o hartă de la anul 1700 găsită în Staatsbibliothek din Berlin. Ea a fost lucrată de un străin. Autorul studiază numai partea privitoare la Basarabia.

P. Mihailovici prezintă câteva „Documente din Basarabia“.

An. VI, 1934, Nr. 1—4.

T. G. Bulat, „Din viața economică-socială a Moldovei la 1809—1811“, amănunte din timpul ocupațiunii rusești 1806—1812.

Vorbind de „Veniturile și cheltuelile Țărilor Românești între anii 1810—1812“, arată felul neomenos în care exploatau Rușii aceste țări.

D-sa publică și câteva documente din care reiese situația „Scutnicilor din Țările Române.“

Dă apoi „Două acte Sorocene“; unul dela 1805, relativ la satul Dumilugeni și altul dela 1832, o scrisoare de danie a răzeșilor din Contingenții mari, către schitul de maici dela Cășălauca.

Sub titlul „Măsuri gospodărești comunale la Iași în 1811“ publică acte în legătură cu introducerea felinarelor și a paznicilor de noapte la Iași.

C. N. Tomescu continuă să publice „Diferite știri din arhiva Consiliului Eparhial Chișinău“.

Gh. Bezveconû continuă și dânsul studiul său asupra „Boierilor Sturdza și Basarabia“ încheindu-l cu Grigore principe de Gora-din Sturdza, cu care se stinge la 1904 ultimul reprezentant al acestei familii în Basarabia.

L. T. Boga publică „Documente basarabene din satele Viprova și Puținței, ținutul Orhei“.

Ilie Chiriță face o scurtă monografie a satului Dângeni Soroca.

C. Georgescu-Vrancea în „Boierimea Basarabeană și pacea dela București din anul 1812“ dă câteva notițe din arhiva tribunalului rus din Chișinău, ilustrând marea frământare ivită în provincia moldovenească dintre Prut și Nistru după alipirea ei de Ruși.

Gh. I. Nastase se ocupă de „Ungurii din Moldova la 1646 după Codex Bandinus“. Acest codex este cel mai vechiu izvor utilizabil cu real folos în chestiunea aceasta, cuprinzând și cea mai veche listă completă a așezărilor ungurești din Moldova.

I. Gh. Pelivan publică sub titlul „Biserica veche din satul Răzenii, jud. Lăpușna“, câteva documente pentru a înlătura o nedreptate făcută străbunului său, care a fost ctitorul acestei biserici.

A. V. Sava publică listele „Ispravnicilor din Moldova și Valahia sub ocupația rusă 1808—1812“, găsite în arhiva senatorială din Iași.

În „Ctitorii Basarabiei“ se ocupă de Zmaranda Buhoșoia, eti-

tora mănăstirii Sf. Ilie din Telenești; de fiul lui Raicu Abageriul, ctitorul bisericii Sf. Gheorghe din Chișinău și de căpitanul de Dărbăni State Șendrea ctitor al unei mănăstiri de maici din ținutul Tecuciului.

Sub titlul „Trei case din Chișinăul vechi“ publică documente în legătură cu Mitocul din Chișinău al mănăstirii Hâncul, apoi de casa paharnicului Toma Stămate și de aceea a pravilistului Petre Manega.

Victor Tufescu aduce o importantă contribuție la cunoașterea chestiunii populării Moldovei, prin studiul său de geografie istorică asupra: „Răspândirii satelor de răzeși“. D-sa caută să tragă, din materialul istoric concluzii geografice; să stabilească pe baza concluziilor istorice localizarea așezărilor rurale din Moldova în vremea descălecatului.

Episcopul Visarion comunică „Diferite acte de hotărnicii“ ale moșilor Todireni, Verdeșeni, Golăești, Dumulugeni și Sgârbursaia din Moldova.

Gh. V.

Arhiva Someșană, revistă istorică-culturală, n-rele 4—18, Năsăud, 1926—1936.

În nr. 4 al acestei reviste dl. V. Șotropa publică *Împăratul Ioșif II în Districtul Năsăudului*, scoțând în relief cele trei călătorii ale împăratului demofil în Ardeal și vizitele ce le-a făcut în teritoriul regimentului năsăudean. Dl. I. Marțian în *Fata* arată secularul proces dintre Sașii din Dumitrea-Mare și Românii din Rebrisoara pentru stăpânirea acestui sat. Dl. Marțian serie și despre *Castrul Rodna*. În legătură cu istoricul regimentului năsăudean, dl. V. Bichigean dă în continuare traducerea în românește a lucrării *Poëmation de secunda legione Valahica* a comitelui S. Tannoli, ofițer al regimentului.

Nr. 5 al A. S. este închinat poetului G. Coșbuc.

În nr. 6 dl. V. Șotropa publică în continuare *Din zilele de zbucium ale anilor 1848—1849*, scoțând în evidență frământările grănicerilor năsăudeni în timpul revoluției. Bazat pe documente păstrate în vechea arhivă a Bistriței, dl. V. Bichigean tratează *Un capitol din lupta Românilor someșeni cu Sașii din Bistrița*. Dl. I. Marțian în *Acte și documente* publică trei documente din colecția D-sale. Primul este ediția românească a ordonanței referitoare la blocul continental (1803). Al doilea cuprinde donația din 1271 a regelui Ungariei Ștefan V către comitele Mochya și frații săi, pentru vitejia lor în războiul cu regele Bohemiei; tot aci se face unica mențiune cunoscută despre un Ban de Crasna. Al treilea document este serisoarea din 6 August 1657 a generalului Ioan Kemény. — prizonier în castrul Tătarilor din Moldova, — trimisă principelui Transilvaniei.

Nr. 7. Dl. I. Marțian se ocupă de situația ce s'a creat grănicerilor *După revoluția din 1849*. Dl. A. A. Mureșianu are *Contri-*

buții la istoria „Gazetei Transilvaniei“. Dl. I. Marțian începe publicarea unei serii de *Documente bisericești*, privitoare la istoria bisericii unite. Dl. V. Bichigean publică *Din trecutul comunelor Nășfalău (Mărișelu) și Sântioana*, iar dl. Kriz-Cabicar, *Curiozități topice „valahice“*. În *Legiuiri din trecut*, dl. I. Pavelea arată câteva cazuri de jurisprudență veche în ținutul Văii Someșului.

În nr. 8 dl. V. Șotropa publică un studiu despre *Minele rod-nene*. Dl. V. Bichigean dă în traducere românească *Statutul grăniceresc din 1766*. Dela dl. I. Marțian avem în continuare *Documente bisericești*. Se publică *O audiență la Vodă Carol în 1880*, a profesorului A. P. Alexi.

Nr. 9 al A. S. aduce un studiu postum al academicianului Fl. Porcius despre *Istoricul Districtului Năsăudean*. Dl. N. Drăganu ne dă *Date privitoare la istoria comunei Zagra*. Dl. Șt. Buzilă publică *O predică a Vicarului Marian*, dela 1837. În continuare dl. V. Bichigean dă în traducere *Statutul grăniceresc*. Tot în continuare avem și dela dl. I. Marțian, *Documente bisericești*.

Nr. 10 aduce un documentat studiu al d-lui V. Șotropa despre *Militarizarea Văiei Bârgăului*. Dl. I. Marțian vorbește despre *Țara Năsăudului*, arătând că cea mai veche mențiune despre ea se face în diploma din 1264, prin care regele Ungariei Ștefan IV-lea donează teritoriul numit „terra Nazwod“ contelui Hazos. Dl. V. Bichigean publică *Un capitol din litigiul Bistrițenilor cu Someșenii*. Tot dl. Șotropa dă la iveală *Correspondența lui Nașcu cu Moisiș și Petri (1860—1864)*, cuprinzând date privitoare la frământările grănicerilor năsăudeni pentru recăștigarea averilor confiscate, precum și informații politice, sociale și culturale din acest timp. Interesante date privitoare la revoluție cuprinde *Jurnalul locotenentului Ioan Tomuța 1848—1849*, tradus din nemțește de dl. I. Marțian.

În nr. 11 dl. V. Șotropa publică *Contribuții la istoria școalelor năsăudene*. Dl. I. Marțian în *Acte și documente*, între altele dă în traducere părți din volumul anonim: *Reise von Pressburg durch Mähren, beide Schlesien und Ungarn nach Siebenbürgen und von da zurück nach Pressburg, Frankfurt und Leipzig 1793*. În continuare dl. Șotropa publică *Correspondența lui Nașcu cu Moisiș și Petri*. În *Material documentar* dl. V. Bichigean dă în traducere românească câteva documente privitoare la mișcările din preajma înființării regimentului năsăudean.

Nr. 12. Dl. V. Șotropa sub titlul *Un act memorabil*, ne prezintă o copie după procesul verbal al comisiei economice a regimentului II năsăudean din anul 1848, cuprinzând soluții privitoare la ameliorarea situației economice. Dela dl. I. Marțian avem tradus în românește *Raportul locotenentului Storch de Arben din 1848—1849*. Tot dl. Șotropa continuă cu publicarea *Correspondenței lui Nașcu cu Moisiș și Petri*. Dl. V. Bichigean continuă să ne dea *Material documentar*, privitor la conflictele satelor grănicerești din Valea Rodnei cu magistratul bistrițan.

Nr. 13 aduce studiul d-lui V. Șotropa, *Un proces multiseclar*, înfățișându-ni-se litigiul dintre satele românești din Valea Rodnei și satele săsești din districtul Bistriței. Seria de *Material documentar* (de V. Bichigean) se continuă și în acest număr, arătându-ni-se mizeriile îndurate de Români din partea magistratului din Bistrița. Dl. I. Marțian ne pune la dispoziție *Meeting românesc în Blaj (15- 17 Maiu 1848)*, traducere din opul anonim „Zur Geschichte des ungarischen Freiheitskampfes“, Cassel 1852, și care este plin de injurii la adresa neamului românesc din Ardeal.

Nr. 14 cuprinde un documentat studiu al d-lui V. Șotropa despre *Păfaniile Batalionului I năsăudean în 1848—49*.

În nr. 15 dl. V. Bichigean își publică conferința despre *Nicolae Iorga*, ținută la liceul din Năsăud cu ocazia împlinirii a 60 ani de viață, iar dl. Șt. Buzilă ne dă *Documente bisericești*, privitoare la istoria bisericii unite.

Nr. 16 cuprinde un studiu al d-lui V. Șotropa intitulat *Bejenii în sec. XVIII*, arătându-ni-se cum mulți dintre românii din partea nord-estică a Ardealului luau drumul pribegiei în Bucovina și Moldova din cauza asupririlor și persecuțiunilor la care erau supuși. Dl. I. Moisil în *Românii din Vechiul Regat și dragostea lor pentru Ardeleni*, scoate în relief pilde de dragostea și interesul național ce l-au purtat oamenii de seamă din vechiul regat, neamului românesc din Ardeal. Dl. A. Coșbuc se ocupă de *Obârșia satului Leșu*.

În nr. 17, dl. V. Șotropa ne semnalează *Urme din timpul Cărușilor*, fiind vorba aici de o serie de date pe care autorul le-a cules din vechea arhivă a Bistriței. Dl. I. Marțian, sub titlul *Un important document din secolul XV*, publică un act din colecția Iosif Kemény a muzeului ardelean din Cluj, datat la 1450 și referitor la niște sate din jurul Rodnei. În *Material documentar*, dl. V. Bichigean dă la lumina tiparului memoriul alor 23 sate românești anexate la districtul Bistriței, privitor la impunerea, adunarea și administrarea contribuțiunilor regești și orășenești. În continuare dl. Șt. Buzilă publică *Documente bisericești din primele decenii ale sec. XIX-lea*; iar dl. A. Coșbuc aduce *Contribuții la istoricul bisericii din Leșu*.

Nr. 18. Dl. V. Șotropa bazat pe o serie de documente din arhivele Bistriței, se ocupă de *Soarta Românilor din satele săsești*. Dl. V. Bichigean continuă cu publicarea de *Material documentar*. Plăcute amintiri ne dă dl. I. Moisil în *Viața studenților români din Viena în a doua jumătate a sec. a XIX-a*. Dela d-nul Șt. Buzilă avem în continuare *Documente bisericești*. *Comunicări* semnează d-nii: I. Morariu, I. Moisil și I. Naghiu.

Septimiu Martin.

Revista Istorică. Director N. Iorga. București—Iasi—Vălenii-de-Munte, 1915—1935, An. I—XXI, 21 Vol.

La sfârșitul anului 1934 Revista Istorică a Dlui N. Iorga a împlinit 20 de ani de apariție. Două decenii pentru viața unei reviste de strictă specialitate la noi e ceva nu prea obicinuit.

Începută la 1915, anul de frământări și de mari nădejdi, sub auspiciile casei Școalelor revista a devenit tot mai mult publicația personală a D-lui Iorga. Personală atât prin suportarea cheltuielilor de tipar cât și mai ales prin munca științifică din paginile ei, care apasă în proporție de 70—80% numai asupra D-sale. E ceva puțin obicinuit să răsfoiești numere întregi, scrise dela început până la sfârșit de directorul revistei: studii, documente, dări de seamă, cronici și notițe, toate cele cinci rubrici în cari sunt împărțite de obicei fasciculele revistei. Multă muncă ascund acești 20 de ani, muncă migăloasă, muncă pentru care se cere răvna și priceperea unui N. Iorga.

Am răsfoit toți anii și am găsit alături de Dl. N. Iorga numele mai multor istorici și oameni de știință consacrați, de ai noștri și străini. Iată-i chiar dela început pe Al. Lapedatu, I. Andrișescu, I. C. Filitti, Vasile Bogrea, Pr. D. Furtună, T. G. Bulat, Pr. C. Bobulescu, A. M. Nour, G. T. Kirileanu, C. Brătescu și Gheorghe I. Brătianu. După războiul, din care România a ieșit mărită prin unirea celorlalte provincii, iată-i pe oamenii de știință mai înfrățiți: D. Onciul alături de N. Iorga, Vasile Pârvan alături de I. Lupas, Ștefan Ciobanu alături de I. Bianu, Generalul Radu Rosetti alături de Sever Zotta, etc. Simțiai România *întregită* după numele celor mai reprezentative figuri ale diferitelor provincii, înșirate în paginile Revistei Istorice. Dar înfrățirea n'a ținut mult. Au venit alte vremuri, cu alți oameni.

Colaboratorii la revista D-lui Iorga au fost mult mai mulți, decât ar fi bănuț cineva. Neavând această revistă până acum un indice pe autori sau pe materii, credem că nu e fără folos să înșirăm numele colaboratorilor, după însemnările pe cari le avem pentru pregătirea bibliografiei istoriografiei române. În afară de cei pomeniți mai sus, au scris în primii 20 de ani, dela 1915 până la 1934 inclusiv, următorii, înșirați în ordinea alfabetică: Antalffi Andrei, Arbore Al. P., Avakian Gr., Băcilă I. C., Baidaff L., Bitay A., Bologna Valeriu L., Brătulescu Victor, Cardaș Gh., Cartoian N., Ciorănescu Al., Corivan N., Cuparencu Miltiade, David A., Dvoicenco Eufrosina, Eftimiu Elena, Florescu G. D., Gălușcă Const., Georgian Pamfil, Giurescu C. C., Göllner Carol, Gore Paul, Iagi Moscu Em., Ilie Remus, Ionescu Dimitrie, Ionescu-Nișcov Traian, Karadja Const. I., Lalescu Traian, Lepși I., Literat Valeriu, Mačurek Iosif, Manciuța Ștefan, Marcu Alexandru, Marinescu Const., Mateiu I., Mihordea V., Minea I., Morariu Leca, Motogna V., Nandris Gr., Oprescu Anton, Oțetea Andrei, Păclișeanu Zenovie, Pall Fr., Panaitescu Emil, Panătescu P. P., Papacostea V., Papahagi Valeriu, Peksa Iuliu, Petranu Coriolan, Popa Octavian, Popa-Lisseanu G., Potra

Gheorghe, Sacerdoțeanu Aurelian, Sachelarie Eugenia, Sergescu Petre, Sinziana M., Sirouni H. Dj., Smoechină N., Stoica Emilian, Theodorescu Barbu, Topacevski Eugenia, Tudueescu Iuliu, Vasilescu Alex. C., Vasiliu Virginia, Veliehi Const., Veress Andrei, Vîrtosu Emil, Vulpe Radu, Winckler Arnold și Zaborovschi Virgil. Deci aproape 100 de colaboratori, unii mai bătrâni și cu nume consacrate, cei mai mulți însă tineri, foști și actuali elevi ai Dlui Iorga.

Partea cea mai importantă a rubricilor din revistă nu o constituie studiile, deși sunt destul de multe și valoroase, ci informația bibliografică și documentele. Dealtfel tendința aceasta de informare cât mai largă a cititorilor și mai ales a profesorilor plecați din centrele universitare în provincie, e precizată dela început de directorul revistei: „Rămâne informația bibliografică... dar înainte de toate rămâne *darea de seamă*, una care să urmărească tot ce se publică la noi, ce se publică în streinătate putând să aibă *legătură cu noi*, dar și *interes pentru noi*, și anume... de a avea orientarea în domeniul întreg al istoriei, care... se schimbă astăzi așa de mult de la un moment la altul”. (Câteva cuvinte introductive, 1915, An. I, p. 3). După bogatele dări de seamă, cronici și notițe bibliografice din această revistă *te poți orienta*, într’adevăr, asupra publicațiilor istorice și asupra altor publicații mai importante în legătură cu trecutul nostru și nu ne sfîim a mărturisi că la pregătirea bibliografiilor istorice, ce am publicat până acum, pe lângă cataloagele dela Biblioteca Academiei Române din București și Biblioteca Universității din Cluj, revista, pe care o recenzăm, ne-a fost de un netăgăduit folos, ca orientare și ca informație.

Revista Istorică și-a împlinit cu prisosință, în primele două decenii, sarcina grea și în anumite împrejurări numai ea singură de monitor al istoriografiei românești. Îi dorim încă multe decenii să umble pe aceleași cărări, pe cari a umblat, iar la proră să fie tot cine a fondat-o și a călăuzit-o până acum: Dl. N. Iorga.

În anul 1935, An. XXI, materialul istorie publicat e tot atât de variat și de bogat, ca și în anii de mai înainte. Dl. Iorga are, în afară de dările de seamă, cronici și notițe, scrisse ca de obicei aproape în întregime de D-sa, mai multe studii despre *Intemeietorul autorității în Franța medievală: Abatele Suger de la Saint-Denis* (p. 1—20); apoi despre *Un Aromân dascăl al Academiei din Constantino-pol*, Anastasie din Cârpeniș, în anii 1655—1660; *Legături cu Franța în epoca Unirii* (p. 89—93); *Un roman belgian despre războiul pentru independență* și *Despre Dora d’Istria*.

În partea a doua a volumului tot D-sa publică *O scrisoare a lui Ioan Vodă Caragea* din 1815; *Între Bizantini și Unguri*, un fragment din Vol. III al Istoriei Românilor pe care o scrie acum Dl. Iorga; *Nou despre Despot* în legătură cu tratatul lui Cicero: De republica ad Atticum, aflat în biblioteca Domnului moldovean; *Iosif al II-lea în Ardeal*, arătându-se binevoitor față de Români; și la urmă *Cizmari români în tovarășia săsească din Ardeal* la anul 1448.

Ceilalți colaboratori ai volumului sunt: A. Bitay, A. Sacerdo-

țeanu, Dr. Ananescu, H. Dj. Sirouni, V. Mihordea, T. Holban, Marcel Ciuntu, Const. Karadja, Gh. Duzinehevici, Al. Ciorănescu, C. Göllner, George Potra, Emil C. Lăzărescu, Coriolan Petranu, Eug. Chișcă, N. A. Gheorghiu, Alexandru Elian, Ion Baltariu, Cornelia C. Bodea și Valeriu Papahagi.

I. Crăciun

Codrul Cosminului. Buletinul „Institutului de Istorie și Limbă”. Director: Ion. I. Nistor, Secretar: Vasile Grecu. Cernăuți, Tip. edit. Glasul Bucovinei, 1930—1935 (An. VI, 1929—1930; An. VII, 1931—1932; An. VIII, 1933—1934; An. IX; 1935), 4 Vol.

Apărut continuu, fără să se resimtă de criza financiară prin care au trecut cele mai multe publicații, Codrul Cosminului și-a îndesit an de an umbra-i răcoritoare și binefăcătoare pentru istoriografia noastră și știința românească în general. Dela ultima întâlnire în paginile acestui Anuar, au răsărit patru stejari falnici, patru volume grele de articole istorice și lingvistice, cari constituie o mândrie binemeritată pentru Universitatea din Cernăuți.

An. VI, 1929—1930, se deschide cu studiul atât de valoros al Dlui *Teodor Bălan* privitor la *Bucovina în războiul mondial* (p. 1—136), studiu care este un aport cât se poate de serios la istoria Bucovinei înainte de unire și la unirea însăși cu România. E bine că s’au dat în anexe și cele 49 de documente inedite în legătură cu ocuparea Bucovinei și a Cernăuților de către Ruși și Austriei (fiecare de câte trei ori) și în legătură cu alte evenimente locale. Prin *Istoria orașului Cernăuți pe timpul Moldovei* (p. 137—238), Dl. *Al. Bocănețu* a dat o frumoasă și documentată monografie asupra capitalei Bucovinei, de pe la 1400—1775, cât a stat sub cărmuirea Domnilor moldoveni. Până în jurul anilor 1450 e vorba mereu de staroști de *Tețina* și numai după acești ani întâlnim consecvent numele de *Cernăuți* (p. 168). Interesantă e planșa cu planul orașului la 1787, adică după 12 ani dela ocuparea lui de către Austriei.

În continuarea studiilor D-sale asupra scriiturii în general, Dl. *Nicolae Grămadă* prezintă două aspecte *Din domeniul scriiturii*: Istoria culturii și scriitura și Diverse teorii relative la originea alfabetului (p. 239—260).

Dl. *I. Nistor* vorbește (p. 261—342) despre *Cehoslovacii și Românii în trecut*, despre influința Cehoslovacilor — de ordin religios și cultural — asupra Românilor, despre elementele românești din Moravia și din Rusia subcarpatică de azi și, apoi, despre colaborarea dintre Români și Cehoslovaci sub imperiul Habsburgilor. În anexe se dau mai multe documente: dela *Mihai Viteazul* ca proprietar al moșiei Königsberg din Silezia (1599, 1601) și dela alți Domni moldoveni. În studiul *De-ale Cîrcărilor* (p. 343—462) Dl. *Leca Morariu* publică mai multe texte istroromâne, eulose de D-sa în 1927, însoțindu-le cu note explicative și cu comentarii lingvistice.

Comunicări și Articole mărunte scriu D-nii *Simion Reli, Vasile Grecu, Ion I. Nistor, Nicolai Grămadă și Leca Morariu* (p. 463—511). La sfârșit *Recenzii* (p. 512—549), *Informațiuni* (p. 550), *Cronică* (un necrolog pentru R. Fr. Kaindl semnat de Dl. I. Nistor, p. 551—552). *Cărți și reviste* (scurte însemnări bibliografice, p. 553—565) și un *Indice general*, aranjat pe materii, cuvinte și nume.

În fruntea *An. VII, 1931—1932*, se află un cuvânt de închinare lui *Nicolae Iorga ca istoric*, rostit de Dl. *I. Nistor* la Cernăuți cu ocazia împlinirii vârstei de 60 de ani din partea Dlui Iorga (p. XXIII—XXXII). Sunt cuvinte calde, cuvinte înțeleghătoare.

Răposatul *E. Herczog* și Dl. *V. Gherasim* continuă *Glosarul dialectului mărginean* (p. 1—47), despre care a fost vorba și în anii anteriori ai „Codrului”. Dl. *Vasile Grecu* prezentându-ne *Manualul de pictură al lui Dionisie din Furna în românește* (p. 49—59), arată că traducătorul acestui manual e călugărul Macarie dela Mănăstirea Căldărușani de lângă București și traducerea acestuia reprezintă mai multă valoare decât aceea făcută de *A. Papadopoulos-Kerameus*.

Studiul foarte documentat al D-lui *Teodor Bălan* despre *Vornicia în Moldova* (p. 61—204), e o frumoasă contribuție la cunoașterea dregătorilor în Moldova și la dregătorii din Principatele Române în general. Cuvântul vornic e de origine slavă, dvor=curte, însă, după cum constată autorul, la popoarele slave nu înseamnă o demnitate la curtea princiară sau regală. Vornic, ca treaptă boierească, ca demnitar la curte, nu se întâlnește decât la Croați, la Unguri și la Poloni. Dela unul din ultimele două popoare ar fi trecut apoi și în Moldova.

În această provincie primul vornic e pomenit la 1393, iar ultimii vornici sunt menționați pe la mijlocul veacului al XIX-lea.

Dl. *Chr. Geagea* în *Elementul grec din dialectul aromân*, studiu plin de crudiție (p. 205—432), face o expunere asupra pătrunderii elementului grecesc în limba Aromânălor și a influinței mai nouă grecești din dialectul aromân. Ocupându-se cu *Concepția istorică a lui Nicolae Iorga* (p. 433—448), Dl. *Vasile Gherasim* constată: „Concepția istorică a lui Nicolae Iorga este vitalistă. Și astfel, dacă ar fi să-l clasăm pe marele nostru învățat printre filosofi, noi i-am găsi un loc printre filosofii vieții. Organismul viu al popoarelor îl interesează pe el mai mult; și manifestarea vieții — atât a celei fizice cât și a celei sufletești, îl preocupă fără încetare” (p. 446).

În *De-ale Cirebirilor II* Dl. *Leca Morariu* continuă publicarea textelor istroromâne (p. 449—464), despre cari a fost vorba și mai sus.

Comunicări și Articole mărunte semnează Dnii *I. Nistor, C. Brătescu, C. Loghin, V. Grecu și Leca Morariu* (p. 465—488). Volumul acesta se termină, ca și cel precedent, cu o mulțime de *Recenzii* (p. 489—532), *Informațiuni*, *Cronică* (aci și un necrolog pentru G. Weigand), *Cărți și reviste* și *Indice general*.

An. VIII, 1933—1934, începe cu un studiu mare și cât se poate de documentat al Dlui I. Nistor privitor la *Problema ucraineană în lumina istoriei* (p. 1—281), problemă atât de încrecată și încă ne-soluționată — oarecum — nici astăzi. Sunt o mulțime de capitole privitoare la relațiile Moldovei cu vecinii ei din Răsărit, încât studiul autorului constituie o carte de temelie pentru cunoașterea trecutului moldovenesc, cu specială privire asupra legăturilor cu vecinii de peste Nistru.

Dl. *Vlad Bănățeanu* se ocupă (p. 283—340) cu *Câteva numiri grecești pentru noțiunea de „șef“*, iar Dl. *Leca Morariu* dă o nouă serie de texte, scrisori istororomâne, în *De-ale Cîrcibirilor IV* (p. 341—366. De-ale Cîrcibirilor III sunt publicate în altă parte, nu în *Co-drul Cosminului*).

În *Notele căpitanului suedez C. Warberg din războiul nostru dela 1877* (p. 367—385) Dl. *Constantin I. Karadja* publică, din carnetul de note al humitului ofițer, diferite părți privitoare la participarea trupelor românești în războiul din Balcani, recesind că aportul românesc pentru armata rusească în evidentă slăbiciune a fost hotărîtor. Dl. *N. Grămadă* publică (p. 387—416) o serie de *Studii mărunte din domeniul științelor auxiliare ale istoriei*, atingând mai multe probleme în legătură cu diplomația moldovenească, cancelaria domnească în Moldova, stabilirea orelor în trecut în această provincie, abrevieri în scriitura cirilică, etc.

Volumul acesta are *Comunicări și Articole mărunte* mult mai bogate (p. 417—490), decât volumele despre cari a fost vorba mai sus, publicate de *Eugen I. Păunel*, *Vasile Grecu*, iar *E. I. Păunei* (ocupându-se, aici, cu problema depozitului legal în țara noastră, p. 440—457, asupra căreia ne vom spune părerea cu altă ocaziune), *N. Grămadă*, *Teodor Balan* și *I. Nistor*. Urmează apoi *Dări de seamă* (p. 491—526), *Informațiuni* (p. 527—552), *Cronica* (un necrolog și pentru Gh. Bogdan-Duică), *Cărți și reviste* și *Indicele*.

Ultimul an pe care-l avem în fața noastră, *An. IX, 1935* are în frunte *Correspondența inedită asupra relațiunilor între Mihailu Viteazul și Polonia* (p. 1—67), publicată de Dl. *Ilie Corfus*. Înainte de textul celor 16 documente, unele scrise în latinește, altele în limba poloneză (acestea însoțite și de traducerea românească), autorul face și un excurs asupra situației Principatelor Române față de Polonia și Turcia în timpul vijeloasei domnii și după domnia marelui Voievod Mihailu..

Dl. *I. Nistor* publică comunicarea făcută de D-sa la Congresul internațional de Științe Istorice din Varșovia (25 August 1933) intitulată *Die Polenlegion im Krimkriege* (Legiunea polonă în războiul Crimeiei), formată din emigranți poloni din Franța, Anglia, Turcia, Bulgaria, Principatele Române, etc. (p. 69—102), iar Dl. *Vasile Grecu* comunicarea ținută la Congresul internațional de Studii Bizantine din Sofia (13 Sept. 1934), *O ediție critică a Manualului de pictură bizantină* (p. 103—128).

Studiul Dlui Nicolai Grămadă privitor la *Cancelaria domnească în Moldova până la domnia lui Constantin Mavrocordat* (p. 129—231) este un admirabil început pentru o viitoare istorie a diplomatiei și cancelariilor domnești din Principatele românești, a căror organizare nu o cunoaștem încă bine și în întregime.

În *Influențe sârbești în vechea iconografie bisericească a Moldovei* (p. 233—242), Dl. Vasile Grecu crede că aceste influențe s'au produs mai ales sub domnia lui Petru Rareș, a cărei soție, Elena, a fost o prințesă sârbă. Influențele se referă mai ales la pictarea pereților pe dinafară. Dl. Eugen I. Păunel reproduce și comentează *Stampele bucovinene din cartea contelui Teodor Karaczay (1817)*, făcând și o scurtă biografie a numitului conte (p. 243—258). Dl. Victor Morariu se ocupă de „*Horia*“, *tragedie de Ghiță Popp și „Wilhelm Tell“ de Schiller* (p. 259—272), unde se reamintește tragedia cu subiect istoric a ardeleanului Ghiță Popp apărută la 1891 la Budapesta, influențată în mod considerabil de „*Wilhelm Tell*“ al lui Schiller.

Hotarul dintre Moldova și Polonia e arătat de Dl. Teodor Bălan a fi fost pe vremuri Ceremușul Negru, după cum se poate constata din documentele pe cari le publică și le comentează. Dar, pământul, ce forma *Hotarul dela Ceremuș* (p. 373—382), azi e în stăpânirea Poloniei.

Articole mărunte (p. 283—292) scriu Dnii I. Balan și Eugen I. Păunel (aci e vorba tot despre problema depozitului legal), după cari urmează *Dările de seamă* (p. 293—331), *Informațiuni* (p. 332—344), *Cronica* (un necrolog și pentru I. Bianu), *Cărți și reviste* (p. 365—373) și *Indicele general* (p. 374—380), grupat pe materii, cuvinte și nume ca și la volumele precedente.

O inovație binevenită la cele patru volume recenzate mai sus: Rezumarea în limbile franceză sau germană a celor mai importante studii.

I. C.

Revista Arhivelor. Sub îngrijirea D-lui C. Moisil. București, Tip. F. Göbl Fii, 1928—1929, Nr. 5.

În Anuarul precedent regretam întreruperea apariției acestei frumoase reviste de arhivistică, cronologie, diplomatică, heraldică, genealogie, instituțiuni, miniaturistică, paleografie și sigilografie, cum își zicea în subtitlu. Bănuiam o întrerupere temporară — a mai apărut după aceea numărul pe care-l avem în față, — însă întreruperea de acum e cam lungă. Păcat, fiindcă a fost una din serioasele și puținele reviste de specialitate din țara noastră.

Articolul prim, al regretatului profesor Ion Bianu, intitulat *Visuri, gânduri și planuri dinainte cu o jumătate de secol pentru organizarea bibliotecilor, arhivelor și muzeelor țării* (p. 265—268), este articolul unui om cu experiență, care a propus pe vremuri concentrarea tuturor bibliotecilor României într-o bibliotecă centrală la Academie — „vis“ realizat — și ridicarea unei clădiri pentru Aca-

demia Română, în care să fie cuprinsă și biblioteca — realizat în parte prin zidirea unor depozite moderne pentru cărți. Arhivele și muzeele s'au organizat, încâtva, altfel și independent de Academie.

În studiul D-lui *Const. Moisil*, directorul general al Arhivelor Statului, în care e vorba despre *Arhivele Statului și Regulamentul organic* (p. 269—289), se arată buna înrîurire ce a avut regulamentul organic asupra organizării arhivelor din Principatele Române, cărora până atunci nu li se dăduse prea mare atenție. Autorul lasă amănunțit inovațiile, pe cari le-a adus Regulamentul organic în ambele Principate, reproducând la sfârșit și câteva documente în legătură cu aceste chestiuni. *Catagrafia oficială de toți boerii Țării Românești la 1829* (p. 290—359), publicată de Dl. *Ioan C. Filitti*, este cât se poate de interesantă pentru numele boierilor de la începutul veacului al XIX-lea și mai ales pentru boierii de pe vremurile acelea. Tablourile, întocmite pe județe, în fruntea cărora era orașul București, au următoarele rubrici: numele și porecla, locul nașterii, vârsta, cinul, al cui fiu, locul hălăduirii și starca ce are. E interesant că pentru boierii mari, cari ședeau la București, lipseau rubricile „al cui fiu“ și „starea ce are“.

Cât se poate de serios și de documentat e studiul D-lui *George D. Florescu* despre *Divanele domnești din Muntenia în secolul al XV-lea, dela 1496 până la 1501*, adică în o parte din domnia lui Radu cel Mare (p. 360—388). În *Precizări documentare privitoare la mișcarea din anul 1848 din Moldova* (p. 389—393) Dl. *Mihail Popescu* dă unele amănunte asupra începuturilor mișcării dela 1848 la Iași și trei documente în legătură cu aceste începuturi. Tot Dl. *M. Popescu* publică câteva constatări în legătură cu *Veniturile raialei Hotinului în timpul stăvânirii turcești* (p. 349—401 și o hartă a raialei), specificând și numele satelor și numărul total al familiilor la anul 1788.

Interesante sunt *Documentele privitoare la istoria școlilor din Blaj* tipărite de Dl. *Z. Păclișanu* (p. 403—434) și cari se referă la primii elevi ai acestor școli dintre anii 1755—1774.

Miscelanee scriu Dnii *Constantin I. Karadja*, *Emil Virtosu* și *G. Z. Petrescu*, după cari urmează recenzii, informațiuni și, foarte nimerit, rezumatul în limba franceză a studiilor de mai sus.

I. C.

Arhivele Olteniei. Publicație bimestrială. Director: Prof. C. D. Fortunescu. Fondator: Dr. Ch. Laugier.

1930, An. IX, Nr. 47—52.

Sică Georgescu se ocupă într-o contribuție la monografia județului Dolj de „Jiul și numele lui“; St. Nicolacescu analizează sub titlul „Documente istorice relative la comuna Cacaletți sau Castra-Nova din județul Romanatți“, o inscripție romană referitoare la această localitate. Aurelian Sacerdotianu tratează o chestie de diplomatică românească: „tot satul cu tot hotarul“, propunându-și să

secoată în evidență exactitatea și inexactitatea termenilor întrebuințați în documente, analizând pentru această chestiune o serie de documente. I. C. Filitti vorbește despre „Oltenia și cărmuitorii ei 1391—1831“, completând prin această știri aduse în cele 4 studii anterioare în cari s'a ocupat de evoluția Banatului oltean și de cărmuitorii lui, dând aici și listele cronologice ale Banilor de Severin, Banilor de Jiu și Banilor Olteniei. I. B. Georgescu schițează influențele sârbo-bizantine în arhitectura bisericească din Oltenia. Ion Dongorozi prezintă „Așezările evreești din Oltenia după războiu (1920—1929)“. Alexandru A. Vasilescu comunică „Descrierea proiectelor de fortificații a Cetății dela Tântăreni, Casei Banatului din Craiova și Casei lazaret dela Calafat (Vadul Diuhui), făcute de inginerul maior L. C. Weiss în 17 August 1731“. Sub titlul „Mihail Basarab“, Traian Simu reproduce textul german și traducerea acestuia din vol. III al lui Fessler, Die Geschichte der Ungarn und ihrer Landsassen, referitor la descălecatul lui Radu-Negru-Vodă, unde e amintit și un Mihail Basarab, despre care autorul crede că nu este altul decât însuși Basarab Voevod care a luptat la Posada. Mih. Popescu arată contribuția Olteniei la războiul ruso-austro-turc dintre 1787—1792, după acte din arhiva de războiu din Viena. Preotul Teodor Bălășel comunică un manuscris din 1804 al lui Dionisie Eclesiarhul. E un fost pomelnic al bisericii satului Urșani, jud. Vâlcea. Ioan V. Căncea, „Caimacamii Craiovei“, e o adăugire la cele cunoscute, după unele condiții ale Divanului Craiovei aflate la Arhivele Statului din București. R. S. Molin, în „Școale românești în Banat acum 150 de ani“, se ocupă de o lucrare intitulată „Organizarea școalelor naționale românești în Comitatul Carașului la 1785—1792“.

1931, *An. X, Nr. 53—58.*

N. Iorga publică un articol franțuzesc asupra esenței literaturii și artei. Lucian Predescu în „Un cronicar oltean: Mihail Moxa (Moesalie) vorbește despre opera acestui cronicar și-l consideră cel mai însemnat cronicar oltean. Pr. T. Bălășel publică „Vechi texte bogomilice găsite prin Oltenia“, mai ales manuscrise din sec. XVIII și XIX. George Mil-Demetrescu descrie Biserica Madona Măntuleasa din Craiova. Mih. Popescu dă un studiu „Din trecutul învățământului la Craiova“. Aurel Sacerdotianu scrie despre editarea textelor. Ion C. Filitti prezintă pe „Mihai Viteazul Mare Ban al Craiovei“. A. M. Pârvolescu face un scurt istoric al mănăstirii Hotărani. Tot aici e reproduș un fragment din memoriile lui Mihail Teodorescu zis „Dascălu Nicu“ 1821—1914. Ion Donat prezintă câteva școli de stat în Oltenia înainte de 1800.

1932, *An. XI, Nr. 59—64.*

I. C. Filitti publică un studiu mai vast despre „Banatul Olteniei și Craioveștii“. Ilie Chiriță vorbește în volumul acesta despre: Preda Brâncoveanu; Papa Postelnicul Brâncoveanu; Fiii lui Papa Postelnicul; Ștefan Brâncoveanu și despre Urmașii lui Brâncoveanu.

nu Vodă. St. Nicolaescu descrie păstoria Mitropolitului primat al Ungro-Vlahiei Hariton (1373—1381). Damian P. Bogdan traduce din rusește, sub titlul „Ceva despre cronologia slavo-rusă“, capitolul IX al lucrării lui A. J. Sobolevskij, Slaviano ruskaia paleografia. Iuliu Moisil face o frumoasă schiță biografică a inginerului Aurel Diaconovici. Tot aici se reproduce dintr'un vechi calendar, descrierea bisericii Sf. Dumitru din Craiova făcută de August Pesiacov. Ioan C. Filitti aduce știri privitoare la satele Albești și Obedin din jud. Dolj.

1933, *An. XII, Nr. 65—70.*

N. Iorga în „Craiova și unirea“ vorbește de rolul Craiovei în unirea celor 5 județe olteneste. Al. Bărcăcilă prezintă trei veacuri de viață medievală a orașului Turnu-Severin. Pr. T. Bălășel continuă cu publicarea textelor bogomilice găsite prin Oltenia. A. Sacerdoteanu comunică Pomelnicul Bisericii Grusetu din Costeștii Văleci. Un studiu interesant e al lui Ioan Iozsa, „Ordinul Piaristilor în capitala Olteniei; Piaristii ca pedagogi ai Craiovei“. Ilie Chiriță în „Ultimii Brâncoveni“ vorbește de Manolache Brâncoveanu, Nicolae Brâncoveanu și Grigore Brâncoveanu apoi ne prezintă Boierii Brâncoveni. M. Sătureanu publică un studiu referitor la „Contribuțiunea Olteniei la răspândirea culturii clasice în Țările Române“. Ion Donat se ocupă de pescăriile vechi ale Olteniei. A. M. Pârvolescu aduce contribuțiuni la revoluția din Oltenia: rolul preotului Radu Șapeă și a altor fețe bisericești în această mișcare. C. D. Foruncescu ne prezintă un vechi dascăl craiovean, pe G. M. Fontanin. N. Ch. Dinculescu în „Craiova cetate“ caută să rezolve problema dacă Craiova a fost cetate sau că această numire i-a venit numai dela împrejurarea că a fost reședința băniei. M. Teodorescu-Carada vorbește de uniții în Oltenia, prezentându-ne printre aceștia pe C. Olteanu, Alex. Filipini, I. C. Drăgescu, ș. a. Filip Horovitz se ocupă de începuturile stăpânirii romane în Dacia, arătând că prima ei etapă a fost Oltenia. C. N. Mateescu ne prezintă un misionar român din secolul al XVII-lea în serviciul bisericii romano-catolice, iar G. Simonis ne dă un capitol din trecutul muzical al Craiovei.

1934, *An. XIII, Nr. 71—76.*

I. Minea închină un studiu începuturilor marci bănii a Craiovei. Ion Donat se ocupă de „Județul de Baltă și Banatul Severinului“. Emil Virtosu vorbește de câteva documente referitoare la panduri. Dan C. Smântănescu ne prezintă pe fostul profesor dela Colegiul Carol, pe Mihail Strajanu. Ion Donat caută apoi să rezolve problema „Cine este Banul Mărăcine?“. I. Chiriță se ocupă în continuare de Boierii Brâncoveni și caută să arate care este originea Brâncovenilor. Sub titlul „Contribuții la o bibliografie a Olteniei“, Barbu Teodorescu publică titlurile lucrărilor lui N. Iorga privitoare la Oltenia. Nicolae-Anastase Gheorghiu descrie un proces ecleziastic sub episcopul Filaret al Râmnicului. Ion C. Filitti publică

serisori inedite ale lui Petrarhe Pocnaru privitoare mai ales la Institutul Lazaro-Otetelișanu din Craiova. Aurelian Sacerdoțeanu deschide o discuție în jurul unei lupte a Românilor cu Ruterii în anul 1277. Ion Donat publică vre-o câteva constatări și observări privitoare la Dionisie Eclesiarhul și în „Plasa lui Mihai Vodă“ se ocupă de accepciunea termenului „plasă“ în documentele muntene. George Simonis are un articol „Opera la Craiova. Karl Teodor Wagner“. I. Ionașcu publică Acte și însemnări relative la boerul muntean Sandu Bueșănescu († 1760). G. Mil-Demetrescu descrie din biseriile craiovene Biserica Sf. Nicolae (Belivacă) și Biserica Toți Sfinții (Bășica).

1935, *An. XIV, Nr. 77-82.*

I. C. Filitti se ocupă de „Craiovești și de rolul lor politic“. Marin Theodorian Carada publică „Insemnări din viața politică a Craiovei în a doua jumătate a sec. XIX“. Iulian Marțian comunică „File dintr'un carnet din anul 1844“ făcând parte din însemnările medicului Fodor din Deva. Eugen I. Păunel descrie călătoria din 1769 a stegarului Johann Friedel dealungul malului bănățean al Dunării. Ilie Chiriță își continuă studiul asupra Boierilor Brâncoveni. Ion Donat se ocupă de reședințele celei de a doua mitropolii a Țării Românești și apoi publică ceva despre schitul Zdrălea sau Roaba; o eticrie necunoscută a Craioveștilor. Ion C. Filitti aduce știri despre doi candidați la domnie din prima jumătate a sec. XVII-lea: Mihai Cămărașul și Neagoe Vodă. I. Minca publică vre-o câteva date despre B. P. Hașden ca profesor la Iași și ceva despre T. Maiorescu. V. Mihordea aduce o contribuție la istoria păcii dela Belgrad. N. A. Gheorghiu publică ceva din corespondența episcopului Filaret al Râmnicului. Emil Vîrtosu se ocupă de autobiografia lui C. Aricescu. Teodor Bălășel comunică un manuscris din 1794 al lui Dionisie Eclesiarhul, iar I. Ionașcu face istoricul mănăstirii Hurez după documente inedite din Arhiva Eforiei spitalelor civile.

În afară de acest valoros material istoric menționat în cele de mai sus, și cel cuprins în rubricile „Oltenia istorică“, „Oltenia arheologică“ și „Note și comunicări“, atât de folositor pentru cei ce se ocupă cu trecutul neamului nostru, prețioasă publicație a d-lui C. D. Fortunescu mai cuprinde și un vast material literar și științific.

Gh. V.

Revue de Transylvanie. Publiée sous les auspices de l'Astra, Association littéraire et scientifique.

Această valoroasă revistă, de sub conducerea D-lor Profesori S. Dragomir și D. D. Roșca dela Universitatea din Cluj, redactată în franțuzește, are ca scop informarea obiectivă a cititorilor din Apus asupra chestiunilor cari privesc Transilvania. Ea caută să prezinte date cât mai precise în legătură cu problemele geografice, istorice, culturale și etnice ale provinciei. Uneori tratează și probleme poli-

tice, cu caracter general, care privesc țările din Europa Centrală.
Tom. I, 1934—35. Nr. 1—4.

I. Breazu are un studiu despre „Români și ziarul „Le Peuple“ al lui Jules Michelet“. (p. 273—286).

A. Caliani prezintă situația „Învățământului minoritar din Transilvania“ (p. 153—179, 300—308).

N. Drăganu, într'un articol intitulat „Quelques remarques historiques“ combate părerea exprimată de contele Bethlen, că numai 25% din populația Transilvania ar fi fost Români (p. 90—97).

S. Dragomir se ocupă întâi de „Cele două atitudini ale contelui Bethlen. Imperialismul unguresc — Transilvania stat tampon“ (p. 5—31), apoi de „Ungaria și problema Transilvaniei“ (p. 334—354) și de „Convenția școlară între România și Iugoslavia“ (p. 477—488).

O. Ghîbu analizează „O carte secretă a guvernământului unguresc: Românii din Ungaria și nevoia de a-i maghiariza“ (p. 61—72).

Victor Jinga publică o schiță despre „Transilvania economică și teza revizionistă ungurească“. (p. 309—333).

I. Lupaș are două studii istorice: 1) despre „Căderea monarhiei austro-ungare și eliberarea Transilvaniei“ (p. 32—44); 2) despre „Împăratul Iosif II și Horia“ (p. 423—444).

S. Manuilă serie despre „Desvoltarea centrelor urbane în Transilvania“ (p. 445—560) și despre „Problema demografică în Transilvania“ (p. 45—60).

V. Moldovan prezintă „Noul regim al cultelor în România și minoritățile confesionale“ (p. 287—299).

Z. Păclișeanu se ocupă de „Statistica Românilor din Transilvania în veacul al XVIII-lea“ (p. 203—213).

C. Petranu vorbește întâi de „Istoria artei ungurești în serviciul revizionismului“ (p. 73—89) și apoi arată „Partea celor trei națiuni din Transilvania în formarea caracterului său artistic“ (p. 461—464).

S. Pușcariu aduce contribuțiuni de interes istoric și filologie cu privire la „Limbajul Transilvaniei“ (p. 145—152).

N. Săulescu prezintă „Câteva aspecte de agricultură transilvană“ (p. 489—497).

G. Sofronie se ocupă de „Scrisoarea Millerand (6 Maiu 1920) și valabilitatea juridică a clauzelor teritoriale din tratatul dela Trianon“ (p. 180—202).

L. Someșan descrie „Transhumanța păstorilor transilvani în Țările Române“ (p. 465—476).

În afară de aceste articole de întindere mai mare, revista cuprinde o serie de note de interes deosebit și anume:

E. Armeanca, „Juliette Adam și Ungaria.“ *C. Bardoși*, „În legătură cu incidentele dela Turda. Răspuns la memoriul unguresc adresat Ligii Națiunilor“; „Ungurii în Parlamentul românesc. Rezultatul alegerilor generale din Decembrie 1933“ și „D-l Seton Watson și revizionismul unguresc“. *C. I. Codarcea*, „Doi autori germani despre revizionismul unguresc“. *S. Dragomir*, „Politica minoritară

a României“; „Martirii ignoranței“; „Modificarea legii învățământului secundar și minoritar“ și „Românii din Transilvania și revizionismul unguresc“. *A. Gociman*, „Funcționarii unguri ai statului românesc“. *S. Pop*, „Muzeul limbii române“. *Gr. Popa*, „Mica Antantă studențească și politica revizionistă“. *G. Sofronie*, „Pe marginea unui interview al președintelui Al. Millerand acordat ziarului „Az Est“ din Budapesta“. Nesemnate: „Atacurile ungurești împotriva Transilvaniei române“; „România și revizionismul“; „Germanii din România și revizionismul unguresc“; „Examenale de limba română ale profesorilor și învățătorilor minoritari“; „Importurile de reviste și cărți ungurești din 1926 până în 1934“; „Un Institut geografic italian și frontiera Transilvaniei“ și „O manifestație politică a guvernământului român în capitala Transilvaniei“.

La sfârșitul fiecărui număr găsim recenzii asupra cărților referitoare la problemele transilvane — recenzii semnate de N. Bănescu, O. Boitoș, I. Crăciun, Al. Doboși, N. Drăganu, S. Lupaș, I. Moga, T. Morariu, I. Mușlea, A. Oțetea, S. Opreanu, Z. Păclișeanu, C. Petranu, T. Rusu, L. Someșanu și V. Vătășeanu.

Necroloage: N. Bănescu, „I. G. Duca“; O. Boitoș, „G. Bogdan-Duică“; I. Breazu, „Ștefan C. Pop“; Al. Dragomir, „Teodor Mihali“ și I. Lupaș, „Vasile Goldiș“.

Gh. V.

NECROLOAGE

BCU Cluj / Central University Library Cluj

VASILE GOLDIȘ.

În ziua de 10 Februarie 1934 s'a stins la Arad Vasile Goldiș, unul din cei mai de seamă îndrumători politici al Românilor ardeleni din deceniul premergător și din anii Unirii.

Născut la 1862 în Seleuș ca fiu al protopopului și profesorului Isaia Goldiș și soția sa Floare, tânărul V. G., după ce termină ca cel mai distins elev liceul de stat din Arad, în anii 1881–1885 a urmat cursurile Facultății de Filosofie și litere la Universitatea din Budapesta și Viena, obținând diploma de profesor de istorie și limba latină. Încă în acelaș an ajunge profesor la liceul de aplicație „Eötvös“ din capitala Ungarici, pe care însă — la stăruința episcopului Ioan Popazu — îl părăsește curând, pentru a primi catedră la școala normală ortodoxă română din Caransebeș. După moartea lui Popazu ocupă catedra de istorie și latină la Liceul Andrei Șaguna din Brașov pe care o deține timp de 12 ani, până la 1901.

În acest vechiu centru de cultură românească, tânărul profesor V. G. se distinge curând prin sobrietatea caracterului său format în disciplina de gândire senină a clasicii și se remarcă mai cu seamă prin o temeinică cultură modernă istorico-sociologică, pe care o revărsa cu un neîntrecut simț didactic nu numai în lecțiunile lui, ci și în conferințele și discursurile ținute la diferite ocazii. Din acest timp ne-au rămas mărturie a pregătirii didactice, istorice și sociologice a lui V. G., cele trei volume de *Istorie universală pentru școlile secundare* (vol. I, 1892; vol. II, 1893 și vol. III, 1897), până azi un model al genului, la sfârșitul cărora autorul, desprinzând sensul evoluției istorice din ultimele secole, constată că „istoria modernă se caracterizează prin tendințele de a da statelor organizațiune cu adevărat liberală și prin năzuința deosebitelor naționalități de a se grupa în state naționale independente. În timpul mai recent, pe lângă acestea începe a se manifesta tot mai mult în viața popoarelor chestiunea socială, al cărei scop final este emanciparea desăvârșită a muncii din robia capitalismului. Viitorul este în mâinile lui Dumnezeu, deci Lui să ne rugăm“ (vol. III, p. 254).

Și cum Providența divină făurește viitorul neamurilor prin fiii săi aleși, astfel și lui V. G. i-a fost hărăzit să contribuie într-o covârșitoare măsură la împlinirea destinului poporului român.

Părăsind la 1901 Brașovul, el trece la Arad ca secretar al Episcopiei Ortodoxe unde, paralel cu activitatea desfășurată în serviciul bisericii, se manifestă tot mai cu succes pe teren ziaristic,

devenind unul din cei mai bine pregătiți și mai temuți luptători politici. Colaborator întâi la „Tribuna Poporului“ apoi la „Tribuna“ din Arad, la 1910 întemeiază ziarul „Românul“ al cărui director și principal colaborator rămâne timp de un deceniu. În lupta zilnică cu condeiul, pe teren social și național V. G. aducea o severă și temeinică documentare istorică, lărgită de continua aprofundare a filosofilor și sociologilor moderni. Apreciat ca un distins gânditor politic și social, el fu chemat să țină o conferință despre „Chestiunea naționalităților“, conferință în cursul căreia ideea de stat național maghiar și dreptul oligarhie feudal, ce stătea la temelie ei, analizată de V. G. cu o severă obiectivitate științifică, ieși cu desăvârșire compromisă.

Concomitent V. G. participă și la viața politică activă. Ales în 1906 deputat al circumscripției Radna, timp de trei ani legile școlare ale lui Apponyi, aduse în discuția parlamentului maghiar, întâlniră în V. G. pe cel mai documentat și mai temut critic, care în dese cazuri și-a impus camerei amendamentele sale. Pentru a desarma pe acest adversar, Apponyi, ca ministru, îi offeri secretariatul de stat în Ministerul Instrucțiunii și al Cultelor, dar V. G. refuză, preferând să-și păstreze independența în lupta pentru drepturile noastre naționale.

În alegerile din 1910, V. G. căzu. El rămase însă pe planul întâi al vieții noastre politice, refăcând prin ziarul „Românul“ solidaritatea națională zdruncinată și mutând prin coloanele acestui cotidian centrul vieții politice a Românilor ardeleni la Arad.

În cursul războiului, când se simți apropiata intrare în acțiune a Regatului Român, contele Tisza la 10 Martie 1916 opri apariția ziarului „Românul“. V. G. a rămas însă intransigent în convingerile sale politice și cu tot dezastrul ce amenința la începutul anului următor armatele române, el împreună cu alți 4—5 fruntași ai vieții intelectuale și politice a Românilor ardeleni, refuză semnarea manifestului cerut cu toate presiunile posibile de guvernul maghiar pentru desolidarizarea noastră de acțiunea fraților desrobitori.

În iarna anului 1918 începu procesul de dizolvare a monarhiei austro-ungare, proces întrevăzut de V. G. în amintita conferință ținută cu 6 ani în urmă. În evenimentele ce se precipitau istoricul, sociologul și îndrumătorul politic V. G. se desena ca cel mai indicat a împlini sarcina covârșitoare de doctrinar al celui mai mare act politic în împlinirea destinului nostru național.

La 12 Oct. 1918 se reorganizează la Oradea comitetul național al Românilor din Ardeal și Țara Ungurească și V. G. fu încredințat cu redactarea istoricei declarații dela Oradea, citită de Al. Vaida în parlamentul maghiar, prin care poporul român contesta acestui parlament și oricărui guvern ungar dreptul de a-l reprezenta la viitoarele tratative de pace și își lua libertatea de a hotărî singur de soarta lui. La 8 Noembrie V. G., acum președinte al subcomitetului dela Arad, face să reapară „Românul“ sub direcția sa, ca organ oficial al „Consiliului Național Român“, iar la 12 Noembrie

acest Consiliu, după agitate desbateri primește propunerea lui V. G. și votează ultimatul redactat de el, ultimul prin care guvernul maghiar fu somat să predea Consiliului „puterea deplină de guvernare asupra teritoriilor locuite de Români în Transilvania și Țara Ungurească“. A doua zi ministrul Jászi Oszkár era la Arad pentru a obține o înțelegere cu Românii. Tratatul au eșuat; la 20 Nov. 1918 V. G. a lansat prin „Românul“ protestul redactat de el în numele națiunii române de dincoace de Carpați către toate popoarele lumii, iar a doua zi, tot din peana lui V. G., apărură în „Românul“ chemarea poporului român pe ziua de 1 Dec. 1918 la adunarea națională dela Alba-Iulia. Punctele votate de această adunare sunt opera lui; din ele se răsfrânge gândirea politică și socială a lui V. G. Lui i-a fost rezervat rolul — pe care l-a avut Bănuțiu la 1848 — de a redacta și rosti discursul — program al Unirii și el a fost oratorul festiv cu prilejul înaintării actului unirii, ce împlinea un destin milenar, în mâinile Regelui desrobitor Ferdinand I.

În noul stat național V. G. continuă a participa la viața politică, păstrând în actele sale aceeași cumpătată măsură, sobrietate și înaltă ținută intelectuală, cari erau trăsăturile fundamentale ale caracterului său. Condamnând arivismul, nesocotind și disprețuind svârcolirile pentru exploatarea nouilor situații politice, acest intelectual de rasă și cugetător politic s'a menținut neclintit pe linia de continuitate a idealului național concretizat acum în nevoia de organizare și consolidare a României întregite. Politica în concepția lui V. G. era înainte de toate operă de pedagogie națională.

Participarea la viața activă politică l-a adus în anii 1926—7 în fotoliul de ministru al cultelor și artelor. Dar nu din acest fotoliu a căutat V. G. să-și împlinească programul „politic“ în înțelesul înalt pe care-l dădea el, ci din scaunul de președinte al „Astrei“, de unde timp de un deceniu (1924—1934) cu o inepuizabilă energie a militat pentru unirea într-o singură organizație a tuturor societăților culturale din țară, pentru ca prin acest organism să se săvârșească marea operă de luminare a poporului și de consolidare a țării pe teren cultural și economic deopotrivă. Întâmpinând mari piedeci în împlinirea acestui program național, V. G. își concentră întreagă activitatea pentru reorganizarea Astrei, care cunoscuseră în timpul său o epocă de înflorire neîntrecută până azi.

Doborât de suferințe fizice, V. G. își încheie viața-i plină de mari realizări, la etatea de 72 ani.

* * *

Ca preocupări strict științifice V. G. aparține istoriei și sociologiei. Nu a contribuit cu inedite investigațiuni originale la progresul acestor științe. A fost însă un temeinic cunoscător al lor, un gânditor înzestrat cu remarcabil discernământ critic și putere de sinteză, desprinzând din evoluția societății umane cu o egală și dreaptă măsură forțele etice-religioase, cele economice și concepțiile juridice cari stau la temelia statelor moderne. Urmărind aceste direcții dealungul tratatului său de istorie universală, el ajunge să

supună aceleiași riguroase analize științifice bizarul conglomerat istoric, juridic și social, care era monarhia austro-ungară de dinainte de războiu și față de forțata și anacronica justificare istorică-juridică, cu rădăcinile în lumea de mult perimată a feudalismului oligarhic ce stătea la temelia acestui organism politic eteroglot, V. G. opunea concepția materialismului istoric, în lumina căruia hibridul stat austro-ungar era condamnat la iremediabilă picire. În concepția materialismului istoric V. G. făcea un mare și important loc *națiunii* ca organism etnic și etic bine definit, sumând în el comunitate de sânge, de contingente economice și spirituale identice, cari dau caractere comune (Charaktergemeinschaft), — caracterul național. Aceste trei elemente fundamentale ale ființei naționale: originea comună, soarta politică și economică comună și idealurile comune sunt magistral urmărite în discursul festiv al Unirii, care cu drept cuvânt a fost apreciat de d. prof. Lupaș ca o concludentă măsură a distanței parcurse de poporul român în domeniul gândirii politice în cele șapte decenii ce despart adunarea de pe Câmpia Libertății din 1848, de cea dela Alba-Iulia în 1918, discurs în care după o succintă reprivire istorică se pune pentru întâia oră dezideratul organizării statului modern național în sensul punctelor-program votate în adunarea amintită.

Asupra problemei statului și a națiunii V. G. revine apoi în discursurile rostite în cadrul Astei arătându-ne progresul gândirii sale în curs de un deceniu. „Statul, — spune V. G. — reprezintă forța coercitivă a organismului social spre țelurile urmărite de acesta sub puterea iresistibilă a legilor naturii, dar trăinicia oricărui asemenea organism se află în funcțiune de înlocuirea treptată a forței constrângătoare prin voința liberă a indivizilor cari o compun“. Organismul social amintit este *națiunea*, care mai presus de contingentele economice și sociale *este o comunitate spirituală, este un suflet*. Legătura organică ce există între națiune și pământul locuit de ea îl face pe V. G. să lămurească noțiunea de patrie în sensul preconizat de Fustel de Coulanges că „*patria este ceea ce iubim*“. „Această iubire — spune V. G. — se produce prin istorie, prin conștiința intereselor comune, prin trecutul comun, prin bucuriile comune, mai vădit prin suferințele împreună, prin nădejdea tuturor într'un viitor mai fericit, prin conștiința solidarității naționale, prin idealul național“. Acestea sunt elementele fundamentale, cari în concepția lui V. G. alcătuiesc temelia statului național modern.

În lumina acestei gândiri politice și sociale, faptele săvârșite de V. G. în cursul slujbei sale lui vieți îl definesc ca pe sociologul militant, care s'a străduit să pună în aplicare convingerile lui științifice pentru încheierea cât mai temeinică a statului național român. A fost — după cum îl caracterizează d. O. Goga — „un ursitor de gânduri pentru țară, un chinuit al problemelor noastre de existență, un luptător zi de zi, ... un părinte al patriei“.

I. Moga

IOAN BIANU

— 1856—1935* —

Prin moartea lui Ioan Bianu țara noastră a pierdut înaintea de toate un mare bibliolog. Fost-a „Moșu Bianu“ — așa cum îi ziceam colaboratorii lui, pe vremuri, dela Biblioteca Academiei Române — un neprețuit profesor secundar¹⁾, un temut, dar venerat, profesor universitar²⁾, decan al facultății de litere și filosofie din București, secretar general și președinte al Academiei Române; trecut-a, deci, prin toate măririle culturale, încât mai multe nu-și putuse dori, totuși titlurile, cari aveau răsunete mai adânci în sufletul lui, nu erau împreunate cu demnitățile ce le avea, ci cu *munca și crezul vieții lui întregi*: bibliotecar, bibliograf, în sens mai larg bibliolog.

Ioan Bianu s'a născut la 1856 în Făgetul de pe Târnave, la jumătatea drumului dintre Mediaș și Blaj, din părinți țărani, ca aproape 90% din intelectualii de pe vremuri și de azi ai Ardealului. Școala primară a urmat-o, probabil, în satul său natal, iar liceul la Blaj. Luându-și în 1876 examenul de bacalaureat, trecu munții tot atunci, „cu singura-i avere, cu testimonium maturitatis“, oprindu-se la București³⁾. Aiei tânărul de douăzeci de ani fu primit cu multă bunăvoință de Aug. Treb. Laurian, decanul facultății de litere, facultate la care s'a și înscris ca student. „Văzând testimoniul numai cu „eminente“ și scris latinește“⁴⁾, Laurian a avut o atenție deosebită față de Ardeleanul descălecat în capitala românească, nu mergând ca alții la Budapesta sau Viena, și l-a numit în curând într'un post de custode la Biblioteca Centrală dela Universitate.

Primul drum al lui I. Bianu a fost, la București, drumul spre bibliotecă cea mai mare de pe atunci a țării, după cum ultimul drum, cel de despărțire vecinică, l-a făcut din mijlocul bibliotecii lui dragi, Biblioteca Academiei Române, ajunsă cea mai mare a țării prin munca și priceperea lui fără pereche.

La Biblioteca Centrală „am văzut întâi manuscripte vechi românești — continuă Bianu cu mărturisirile din Revista Arhivelor —; acolo am cunoscut pe luminosul Hașdeu, ale cărui cursuri de seară le urmam cu evlavie: acolo m'a cunoscut Alexandru Odobescu, care în curând (la 1879) m'a recomandat la Societatea Academică pentru singura funcțiune existentă de scriitor — arhivar — bibliotecar“. Tot aci la Societatea Academică — Academia Română

*) Câteva cuvinte de pomenire rostite la cursul de Bibliologie: 20 Februarie 1935.

1) Cum îl descrie Dl. I. Petrovici în *Omagiu lui I. Bianu*. București 1927, p. 19—20.

2) Cf. Dragoș Protopopescu, *Ibidem*, p. 29—30.

3) Amănunte asupra descălcării lui la București vezi în articolul ce a scris în *Revista Arhivelor*, București, 1928—1929, No. 5, p. 265.

4) *Ibidem*.

de mai târziu — l-au cunoscut pe unicul funcționar al bibliotecii, pe I. Bianu: Ion Ghica și D. A. Sturdza, sprijinatorii lui în marile planuri de a concentra toate bibliotecile publice din București într'una singură, Biblioteca Academiei Române.

După patru ani de studenție la facultatea de litere își trece examenele de licență și ajunge în 1881 profesor de limba și literatura română la liceul Sf. Sava. În toamna aceluiaș an obține o bursă pentru filologia romanică și, după îndrumările lui Hașdeu, pleacă la Milano, unde ascultă cursurile lui Ascoli, apoi la Paris, unde pontifica pe atunci Gaston Paris. Dar „mai mult decât cursurile marilor filologi pe cari le urmam — zice Bianu — mă atrăgeau însă marile organizări ale bibliotecilor, arhivelor, muzeelor, cari la noi lipseau aproape cu totul, sau erau numai în stare de modeste începuturi improvizate din rămășițe răslețite, scăpate din valurile prăpăditoare ale trecutului. Vizitând aceste așezăminte începând dela Milano, unde lucrasem în bibliotecile din Palatul Brera și în minunata „Ambrosiana“ fundată de Boromei, până departe la Neapoli, trecând prin Genova, Venezia, Florența, Roma“, apoi „la Paris, unde aproape zilnic lucram în bogata Bibliotecă Națională și urmam cursuri la École des Chartes, minunata instituție pregătitoare pentru personalul de arhiviști și bibliotecari pentru toată țara; . . . am trecut de două ori pentru câte două săptămâni la Londra și de acolo la Oxford, unde am admirat bogățiile Muzeului Britanic și ale bibliotecii Bodleiane . . . și vedeam cu jale, câte ne lipseau nouă aici acasă“¹⁾. Reîntors în 1883 în țară, rechemat de Academia Română, își va consacra tot timpul și își va da toată viața, renunțând la orice altă aspirație, acestei instituțiuni de înaltă cultură românească. Cuvintele președintelui Academiei din acel timp, ale lui Ion Ghica: „Vrem să te păstrăm pentru Academie“ l-au legat definitiv de această instituțiune.

În mintea lui Ioan Bianu se închegease dela început un plan mare, după care Academia trebuia să devină organul central și conducător al culturii românești superioare. Pentru acest lucru planul lui prevedea clădirea unui local nou și mare — Academia era adăpostită atunci în două săli și un coridor fără de soare din parterul vechii clădiri a Universității, — în care să fie adăpostite o bibliotecă organizată după cele mai moderne instalații văzute de el în Occident, arhivele statului și muzeul statului. Arhivele s'ar fi putut instala și la Biserica Mihai Vodă, unde s'au și instalat, dar ele urmau să fie organizate sub autoritatea și conducerea Academiei.

Planul acesta a fost primit cu entuziasm de Dimitrie A. Sturdza, ne spune Bianu în articolul pomenit din Revista Arhivelor, unde e însemnată și următoarea notă glumeață: „Ion Ghica se afla la Sturdza și eu lângă dânsii. Sturdza entusiasmat expunea planul meu, arătând că se va întocmi un proiect de lege pentru realizarea lui, pentru trecerea la Academie a bibliotecilor, arhivelor și mu-

¹⁾ *Ibidem*, p. 266.

zeilor statului din toată țara, acordându-se, firește, și mijloacele financiare necesare. Ghica — cu simțul lui practic și domol — ascultă și răspunde: „Bine și frumos, dar proiectul de lege ar fi prea complicat; ar fi de ajuns un singur articol: toată Țara Românească trece în administrația Academiei“¹⁾.

Ideea aceasta, concepută de I. Bianu, îmbrățișată cu mult entuziasm de D. A. Sturdza și luată în glumă de ponderatul Ion Ghica, nu s'a putut realiza întocmai. S'a realizat totuși ceva: Biblioteca Academiei a devenit Biblioteca Națională a țării, în care a fost înglobată, la 1901, Biblioteca Centrală de Stat din București și apoi mai multe biblioteci particulare, iar încă dela 1884 Ioan Bianu s'a îngrijit ca printr'o lege a tipografiilor să le oblige pe acestea să trimită Bibliotecii Academiei Române câte două exemplare din tot ceea ce tipărese, asigurându-se astfel colecționarea imprimatelor românești. Legea depozitului legal a fost îmbunătățită și lărgită, prin stăruințele și după indicațiile lui I. Bianu, la 1904, iar la anul 1923 ea a fost extinsă și asupra provinciilor noi ale României Intregite.

Pentru o deplină informație asupra organizării bibliotecilor Bianu a mai făcut două călătorii de studii, în 1885 și 1886, în Galiția și Polonia, vizitând bogatele și vestitele arhive și biblioteci de acolo.

În acelaș timp cu grija pentru Academic Ioan Bianu a muncit și pe teren științific, publicând o mulțime de studii și articole în legătură mai ales cu istoria literaturii și culturii românești din veacurile trecute, muncă migăloasă, care i-a deschis, la 1902, drumul spre o catedră la Universitatea din capitală²⁾. Ca profesor și, mai apoi, ca decan al facultății de litere și-a îndeplinit însărcinările cu promptitudine, cu devotament și cu pricepere pentru specialitatea sa, creind în jurul său o școală cu mulți ucenici, dintre cari unii îi continuă munca la Universitate, iar alții îi continuă munca la Biblioteca Academiei.

Am spus mai sus că prin moartea lui Ioan Bianu țara noastră a pierdut înainte de toate un mare bibliolog. Într'adevăr în activitatea lui fecundă de o jumătate de secol găsim reprezentate în mod clasic cele trei ramuri ale bibliologiei, ca trei preocupări esențiale ale vieții lui laborioase: bibliologia propriu zisă, bibliografia și biblioteconomia.

Ca *bibliolog* a predicat iubirea de carte dela înălțimea catedrei sale universitare și a umplut multe goluri în istoria literaturii românești vechi și, deci, și în istoria cărții românești în general. Publicațiile de texte vechi și preocupările sale în legătură cu literatura veche sunt în linia acestei activități bibliologice. Reamintim câ-

1) *Ibidem*, p. 268.

2) Bibliografia operelor lui Ioan Bianu a fost publicată de Dl. I. Lupu în *Omagiu lui I. Bianu*, cit., p. 3—18. Bibliografia e făcută până la 1927. Dela acest an și până la 1935 activitatea lui Bianu e a se vedea mai ales în *Memoriile Academiei Române, Boabe de Grâu* (1930) și *Revista Arhivelor* (1928—1929).

teva lucrări mai importante din acest domeniu: *Psaltirea Scheiană*, cu textul în facsimile și transcriere cu variantele din Coresi, București, 1889; *Dosofteiu, Mitropolitul Moldovei, Psaltirea în versuri*, publicată de pe manuscrisul original și de pe edițiunea de la 1673, București, 1887; *Predice făcute pe la praznice mari de Antim Ivi-reanul, Mitropolitul Ungrovlahiei*, publicate după manuscrisul dela 1781, București, 1886; și tot între aceste publicații mai vechi am înșira și discursul de intrare la Academia Română, *Despre introducerea limbii românești în biserica Românilor*, București, 1904, cu răspuns de Dimitrie A. Sturdza. Dintre publicațiile mai noi menționăm aici: *Pagini de vechi scriere românească*, tipărite în colaborare cu Dl. N. Cartoian, București, 1921, *Intrebarea creștinească*, tipărită de Diaconul Coresi în Brașov la 1560, București, 1925. *Manuscript dela Ieud*, București, 1925; *Pravila Sfinților Apostoli*, tipărită de Diaconul Coresi în Brașov între 1570—1580, București, 1925, aceste trei din urmă făcând parte din colecția de Texte de limbă din sec. XVI reproduse în facsimile, publicate sub auspiciile secțiunii literare a Academiei Române și îngrijite de I. Bianu. La urmă adaugăm și *Cursul de istoria literaturii române, Epoca veche*, ținut la facultatea de litere și filosofie din București, care se păstrează, litografiat, la Biblioteca Academiei, București, 1925.

Ca *bibliograf* I. Bianu este autorul celei mai frumoase, ca execuție, și a celei mai bogat descrise bibliografii din câte s'au publicat până acum la noi. Monumentala sa *Bibliografie românească veche*, pregătită în colaborare cu Nerva Hodoș, este o lucrare ce poate constitui un titlu de mândrie pentru neamul nostru și o carte de temelie pentru bibliografia noastră de până acum și din timpurile viitoare. Plănuită să cuprindă toate tipăriturile românești, dela 1508, când iese prima carte din teasurile unei tipografii munte-nești, și să ajungă până la 1830, ea s'a oprit la anul 1817¹⁾, rămânând să fie continuată de colaboratorii săi dela Biblioteca Academiei.

Ioan Bianu ne-a dat, împreună cu D-nii N. Caracac și G. Nicolaiaș, și o altă bibliografie valoroasă, *Catalogul manuscriselor românești*, Tom. I—III, București, 1907—1931 deschizându-ne, astfel, lada cu comorile manuscriselor din bogata colecție a Academiei. Tot din preocupările bibliografice ale lui Bianu face parte și volumul *Publicațiunile periodice românești*, București, 1913, tipărit de N. Hodoș și Al. Sadi-Ionescu, în fruntea căruia stă introducerea atât de larg cuprinzătoare a lui I. Bianu privitoare la începuturile presei la alții și la noi și în care vorbește și despre necesitatea întocmirii unor repertorii de periodice.

„Aceste trei publicații — zice Dl. Sextil Pușcariu în contribuția D-sale la volumul omagial închinat lui I. Bianu — sunt cele trei fețe ale unei opere unitare bibliografice, care dovedește îndcajuns

¹⁾ Tom. I. (1508—1716), Tom. II. (1716—1808), Tom. III. fasc. I.—II. (1809—1817). București, Academia Română, 1903—1912, in-4°, 3 Vol.

concepția fericită pe care bibliotecarul Academiei și-a făcut-o despre ceea ce dărește el neamului său⁽¹⁾.

Tot de numele lui se leagă și periodicul bibliografic al Academiei Române: *Creșterea colecțiilor*, un buletin asupra creșterii publicațiilor primite la Biblioteca, N-rul prim apărut în 1906, ultimul în 1929.

Ca bibliotecar Ioan Bianu trebuie pus în fruntea pomelnicului, ce se va scrie vreodată asupra bibliotecăriei și asupra bibliotecarilor cu o pregătire științifică de specialitate din țara noastră. Fost-au bibliotecari în Țările Române și înainte de Bianu, improvizați, după obiceiul pământului, și vor mai fi, probabil, astfel de bibliotecari improvizați și după el, ca să nu ne contrazicem cu trecutul, dar *adevărații* bibliotecari sunt foarte puțini, iar în fruntea acestora va fi totdeauna numele lui Ioan Bianu.

În legătură cu bibliotecăria Bianu a publicat două relațiuni asupra călătoriilor de studii făcute în țările vecine: *Relațiune asupra călătoriei în Galiția făcută în vara anului 1885*, București, 1886 și *Relațiune asupra călătoriei în Polonia făcută în vara anului 1886*, București, 1887, în cari se cuprind o mulțime de constatări utile pentru organizarea bibliotecilor și arhivelor. Cele mai multe publicații din acest domeniu sunt, însă, în legătură cu ființa și organizarea Bibliotecii Academiei Române, dintre cari menționăm: *Localul Bibliotecii Academiei*, București, 1910, *Visuri, gânduri și planuri dinainte cu o jumătate de secol pentru organizarea bibliotecilor, arhivelor și muzeelor țării*⁽²⁾ și *Academia Română și Biblioteca ei*⁽³⁾, acesta din urmă cel mai complet studiu ce-l avem până acum asupra înființării și organizării primei biblioteci cu depozit legal din țara noastră.

Am văzut mai sus ce pregătire a avut Bianu, ce planuri a conceput în legătură cu Biblioteca și cu Academia Română în general și ce a putut realiza într-o țară ca a noastră. Trebuie să mai adăugăm, că a avut fericirea să vadă la adânci bătrânețe construindu-se, în 1927, un depozit atât se poate de modern pentru păstrarea cărților, un început din viitoarea clădire mare a Academiei, din care acest depozit va face parte integrantă.

Un bun bibliotecar trebuie să fie înainte de toate un bun organizator. Ca atare Ioan Bianu a știut să adune în jurul său un mănunchiu de colaboratori, cari au devenit, cu timpul, personalități proeminente ale vieții noastre culturale, politice și bibliotecare. Trecut-au pe la Biblioteca Academiei Române Nerva Hodoș, Ilarie Chendi, Septimiu Albini, N. Zaharia, Alexandru Sadi-Ionescu și Vasile Pârvan, cei șase morți mai mari dintre bunii și vrednicii ajutoari de bibliotecari sau „seriitori” ai Bibliotecii Academiei, morți înainte de

¹⁾ *Omagiu lui I. Bianu*, p. 26.

²⁾ Articol în *Revista Arhivelor*, București, 1928—1929, No. 5, p. 265—268.

³⁾ Articol publicat în *Boabe de Grâu*, București, 1930 Martie, An. I, p. 1—11.

Bianu¹⁾; trecut-au apoi pe sub privirile aspre, însă totdeauna bune ale lui Ion Bianu: D-nii Alexandru Lapedatu și Gheorghe Giuglea, Gheorghe Murnu și Nicolae Cartojan, R. Caracș, Alexandru Obedeanu, Constantin Moisil, Iuliu Tuducescu, G. Nicolaiaș... și alții mulți, cari au fost sau sunt și acum în serviciul bibliotecii.

Et ego în Areadia... Fost-am și eu ucenic al lui Ioan Bianu și adaug cu mândrie și al lui Al. Sadi-Ionescu. M'am împărtășit și eu din izvorul cunoștințelor lor bibliotecare și bibliografice, luat-am și eu lumină din lumina lor și acum când le împreună numele în acelaș sentiment de recunoștință și de pioasă aducere aminte, mă cutremur ca apostolii în fața muntelui Taborului, când, văzându-l pe marele lor Învățător în toată strălucirea, și-au dat seama de distanța dintre ei, dar și de faptul că au fost ucenicii *Lui* și sunt chemați să propovăduască învățăturile *Lui*.

L-am văzut pe Ioan Bianu cu câteva săptămâni înainte de a muri. M'a primit ca totdeauna cu strigătul de bucurie al revederii: „A, iar ți-a fost dor de Academie; vezi, de ce ai plecat dintre noi!“. Într'adevăr nu mi-am explicat niciodată, cum s'a întâmplat de am părăsit Academia și tot el venea să mă descurece din perplexitate: „Da, de sigur, veți face lucruri mari și acolo la Cluj; e mai bine așa“.

Acestea au fost ultimele cuvinte ale învățătorului față de ucenicul său și aceste cuvinte testamentare vor trebui înfrumusețate în realități științifice aci în capitala Transilvaniei lui dragi.

Ioan Bianu s'a săvârșit din viață la vârsta de aproape 80 de ani, în ziua de 13 Februarie 1935, în Bucureștiul unde a descălecat la 1876 și unde a și rămas spre vecinică odihnă.

I. Crăciun

GHEORGHE VÂLSAN

La 6 August 1935 a încetat din viață, în floarea vârstei, după mai mulți ani de suferințe și în plină activitate științifică, G. Vâlsan, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai culturii românești. Mai mult decât pentru cereul restrâns de studenți, colegi și cunoscuți pe care i-a avut, moartea profesorului G. Vâlsan înseamnă o pierdere mare pentru științele geografice, istorice și etnografice, în al căror cadru a desfășurat o neîntreună activitate.

G. Vâlsan s'a născut în 1885, urmând liceul și Universitatea la București. Din îndemnul lui Titu Maiorescu și al Domnului Simion Mehedinți, și-a continuat studiile de geografie la Berlin și apoi la Paris, ca elev distins al marelui geograf Em. De Martonne.

După ce a funcționat câțiva ani ca profesor la seminarul pedagogic universitar din București, ocupă prin concurs catedra de

¹⁾ Cf. pentru ceilalți: Al. Sadi-Ionescu, *Tovarăși de muncă dispăruți*, în *Lui Ion Bianu* Amintire, București, Tip. Carol Göbl Ssor I. St. Rășdescu, 1916, in-8°, p. 265—303.

geografie, ca profesor agregat, la Universitatea din Iași, iar în 1920 primește catedra de geografie fizică la Universitatea din Cluj. În 1929, după ce în calitate de director a organizat Institutul de geografie al acestei universități, pe bazele cele mai moderne, înzestrându-l cu un mare număr de hărți, aparate, cărți, reviste românești și străine, prin scindarea catedrei de geografie din București, a fost chemat la Universitatea de acolo, la catedra de geografie fizică, unde a funcționat timp de 6 ani.

Datorită valorii lucrărilor și vastelor sale cunoștințe în domeniul geografic, G. Vâlsan a fost ales membru al Academiei Române, bibliotecar și membru activ al Soc. Regale Române de Geografie, membru într-o comisiune internațională pentru studiul teraselor și a fost autorizat să reprezinte România la un congres internațional al naturaliştilor, la Cambridge.

Ca profesor și pedagog, G. Vâlsan a fost de o valoare excepțională; pentru că în afară de propagarea cunoștințelor sale de știință rigidă, a propovăduit totdeauna, dela înălțimea catedrei universitare, principii de înaltă morală, iubire de patrie și de neam. Dar însăși viața lui curată și modestă, în continuă activitate, era o pildă vie în fața elevilor săi. Prin subtilitatea sufletului său, prin bună-tatea și prin pătrunderea sa psihologică, G. Vâlsan a reușit să creeze între sine și elevi legături de nețărmurită iubire.

Pe cât de savante au fost cursurile lui de geografie fizică și biogeografie, pe atât de înălțătoare erau sfaturile lui privitoare la reeducarea fizică și sufletească prin sine însuși a tinerilor elevi, — eu care profesorul Vâlsan își inaugura aproape în fiecare an activitatea la catedră. A știut să îndeplinească ca nimeni altul rigiditatea problemelor de știință, cu ideea morală, scopul suprem al omului. „Invidia, gelozia, ura, dorința de a face rău“, spunea profesorul G. Vâlsan la inaugurarea unui curs de geografie, — sunt sentimente ridicule și absurde; . . . toxine care vin să ne otrăvească, . . . dar care pot fi eliminate cu puțină disciplină sufletească“.

În personalitatea acestui învățat fuseseră concentrate toate calitățile poporului, din care făcea parte.

Hotarele cunoștințelor sale cuprindeau ramurile tuturor științelor înrudite cu geografia. Dar profesorul G. Vâlsan s'a distins și pe teren literar, ca unul care a creat în proză un stil original — recunoscut de însuși Titu Maiorescu, iar Dl. N. Iorga îl caracterizează ca pe un poet „cu armonioase versuri lirice, stăpânit de sentiment religios, cu versuri pe care și cel mai mare poet le-ar putea iscăli“.

Mai presus de toate, însă, opera geografică a lui G. Vâlsan s'a ridicat la înălțimea unei arhitecturi sobre și desăvârșite.

Prin seminariile sale, ținute cu studenții, prin îndrumările ce le-a dat și prin lucrările lui exprimate atât de estetic ca formă și atât de superior ca esență de gândire, a trasat tinerei generații de geografi axa unui curent nou, iar pentru lămurirea unor probleme în legătură cu trecutul istoric al poporului românesc în zona Carpa-

ție, a întreprins împreună cu studenții o mulțime de cercetări despre viața pastorală la Români. Rezultatele fructuoase ale acestei activități se văd din numeroasele lucrări apărute până în prezent în acest domeniu.

Bazat pe principiul că fenomenele antropogeografice nu sunt independente de împrejurările istorice, G. Vâlsan e primul geograf român, care în lucrările sale¹⁾ face legătură între știința istorică și geografică.

În lucrările sale istorico-geografice, în care se ocupă cu viața poporului nostru în epoci din cari lipsese documentele strict istorice, dă primă importanță zonei carpatice și Dunării, ca cele mai principale axe economice și de rezistență etnică a neamului românesc în cursul istoriei. Face mai ales legătura firească între cele două științe, când ne dă o scânteie de lumină în „problema raportului dintre teritoriul carpato-balcanic și grupările de omenire răspândite pe acest ținut, în vremea când în mijlocul acestor grupări se desprinde un suflet colectiv nou, care simte nevoia să se distingă prin numele nou de popor românesc“. G. V. caută să lămurească coeziunea ce a existat între acest popor și aria, pe care s'a desfășurat dezvoltarea lui. Dacă într'un anume timp și anume loc lipsește formația istorică, ea a putut fi suplinită fie prin indicațiile eșite din cercetări de geografie umană, fie prin răsunetul pe care l-a lăsat, sau primit poporul nostru, „de la populațiile vecine, la care evenimentele istorice sunt mai bine cunoscute“.

Rezultatele la care s'a ajuns în această problemă, sunt: *că în vremurile de restriște ale evului mediu, Carpații cu spinările lor domoale, accesibile vieții umane*, — spre deosebire de ale celorlalți munți din Europa, — „au fost un minunat adăpost pentru populația“ românească „agricolă-pastorală“. Pentru demonstrarea unei astfel de probleme, G. Vâlsan, cu simțul său fin de observație, pleacă direct dela documentul scris și dela hărți vechi, — când ele puteau fi

¹⁾ La terre et le peuple romain. R. Gén. Sciences, 1920, Tom. XXX p. 3—20.

Românii din Dobrogea. După o hartă pin circa 1769—1774. Anal. Dobrogei, 1920, An. I, p. 532—540.

„Bulgarii lui Boscovich“, Omagiu lui N. Iorga. Craiova, Ramuri, 1921, p. 313—318.

Harta Moldovei de Dimitrie Cantemir, București, Acad. Rom. 1926. Extras din Mem. Sect. Ist. Seria III, Tom. III.

Românii locuiau Delta Dunării în Viacul XV, Graiul Rom. 1927. An. I, p. 145—148.

Românii din Delta Dunării la sfârșitul secolului XVIII. In: Omagiu lui I. Bianu. București, 1927, p. 327—331.

„Lacul Ovidiu“ și Românii la Marea Neagră. Graiul Rom. 1928 An. II, p. 115—119.

Mocanii în Dobrogea la 1848. Graiul Rom., 1928 An. II, p. 1—26.

Transilvania în cadrul unitar al părintului și Statului român. (In Trans., Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918—1928. Vol. I. București 1929, p. 145—156).

Dunărea de jos în viața poporului român. „Graiul Românesc“, An. I, N. 10.

utilizate, — la pământ, cu proprietățile și numirile lui toponimice, ori chiar la popor, care prin forma lui de viață, prin conservativismul său, prin obiceiuri și îmbrăcăminte, prin limbă și tradiții, el însuși este un document viu. Dar opera profesorului G. Vâlsan nu va fi prețuită după dimensiunea volumelor aruncate în rafturile bibliotecilor și în vitrinele librăriilor, ci după înălțimea ei pe scara valorii științifice.

Departe de a fi produs tot ce talentul și spiritul său pătrunzător era în stare să dea, mcartea prea timpurie a astupat sub glie, odată cu personalitatea lui G. Vâlsan, cine știe câte creațiuni ale talentului și vastelor sale cunoștințe. În 1924, când boala începuse a i se agrava pentru un moment, într-o poezie intitulată „Triptic“, — cf. volumul „Grădina părăsită“, — imploră „țărâna“, să nu-i deschidă lăcașul înainte de a-și fi făcut datoria deplin.

Cu toate că sănătatea sa, sdruncinată în timpul războiului, l-a chinuit mereu, nu a încetat de a-și face regulat datoria de profesor.

Numele său săpat azi în piatra unui mormânt, în care se odihnesc rămășițele sale pământești, va rămânea în veci neuitat.

Lucian Someșan.

G. G. MATEESCU
— 1892—1929 —

În primăvara anului 1934 fiind ales membru corespondent în secțiunea istorică a Astei, în locul regretatului G. G. Mateescu, un îndemn lăuntric ne-a împins să reîmprospătăm, în mintea celor ce l-au cunoscut, figura luminoasă a vrednicului și în multe privințe inegalabilului predecesor, iar pentru cei ce nu l-au cunoscut, să schițăm, în câteva rânduri, personalitatea lui, personalitate de o puritate clasică în manifestări și năzuințe.

De câte ori am avut ocazia să vorbim cu el, pe când trăea, și să vorbim despre el, după ce a trecut granițele vremelnice vieți pământești, pentru cei mai tineri decât el ne-a apărut totdeauna sub aspectul triplu și desăvârșit al omului de carte: de o inteligență neobicinuită, de o hărnicie fără pereche și, ca o consecință a acestor două calități, un mucenic al științei. Așa a fost G. G. Mateescu, o minte larg cuprinzătoare, de o nobilă pasiune în cercetările lui științifice, cari i-au scurtat viața prea de timpuriu, plecând dintre noi la vârsta de abia 37 de ani.

Născut la 1892 în orașul Giurgiu, după terminarea liceului Sf. Petru și Pavel din Ploiești, fiind clasificat primul la examenul de absolvire, s'a înscris la facultatea de litere din București, unde a urmat mai ales cursurile și seminarul de istorie antică ale lui Vasile Pârvan. Ca student în anul II a luat parte, în calitate de asistent onorific, la săpăturile arheologice întreprinse de marele său dascăl la cetatea Ulpia, jud. Constanța, iar mai târziu la

Histria, și tot ca student a prezentat două lucrări, premiate de V. Pârvan, despre *Știrile lui Tacit privitoare la Traci și Iliri* și *Știrile lui Velleius Paterculus* privitoare la aceleași popoare, cari stau la baza originilor noastre.

În toamna anului 1914 își luase licența în fața comisiei compusă din V. Pârvan, N. Iorga și G. Murnu, cu mențiunea „magna cum laude” și în curând fu trimis să supravegheze unele săpături la zidul cetății Tomi, punând în ordine, în acelaș timp, și colecțiunea de monete antice a Muzeului regional din Constanța. În 1915 luă parte la săpăturile din Mangalia (Callatis) și, apoi, ca asistent-ajutor al d-lui D. M. Teodorescu întreprinse o campanie de cercetări arheologice în județul Durostor, desgropând zidurile unei cetăți bizantine de lângă satul Chiose-Aidin, recunoscând cartierele și stațiunile de pe drumul roman Silistra-Turtucaia (Durostorum-Transmarisca) și săpând la Candidiana și la Tegulicium. Rezultatele acestei campanii arheologice au fost publicate de V. Pârvan, D. M. Teodorescu și G. G. Mateescu în *Raportul Muzeului Național de Antichități* pe anul 1915. Tot în acest an a publicat un articol istorico-epigrafic, *Tomi-Oescus*, o inscripție inedită privitoare la istoria legiunii V Macedonica în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*.

În anul următor, 1916, au apărut în aceeaș revistă *Cercetări cu privire la Traci: Emendațiuni la C I L* (Corpus Inscriptionum Latinarum), cuprinzând 14 lecturi nouă la unele inscripțiuni referitoare la Traci. „În aceste două lucrări, cu care Mateescu își începe prospera lui activitate științifică — zice dl. Radu Vulpe, un bun cunoscător al epocii protoistorice — se poate vedea toată acea severitate de metodă și de erudiție, pe care i-a însulflat-o maestrul său (Vasile Pârvan) și se pot întrezări principalele calități personale cari îi caracterizează toată opera de mai târziu: o neîntrecută putere de muncă și un ager spirit de investigație. În acelaș timp aceste două studii îl fixează dela început pe Mateescu în cercul preocupărilor de istorie și arheologie tracă, specialitate de primă însemnătate pentru protoistoria neamului nostru, în care va deveni în cele din urmă autoritate demnă de comparat cu aceea a unui Tomasehek⁽¹⁾).

Din însărcinarea lui V. Pârvan începe, apoi, în vara anului 1916 săpăturile la impunătoarea cetate dela orașul traco-roman Abrittus, jud. Caliacra, lângă zidurile căreia a murit luptând vitejește contra Goților împăratul Traianus Decius în anul 251 d. Chr. Aci a lucrat mai întâi ca asistent al d-lui Teodorescu și în urmă singur, scoțând la lumină o monumentală poartă din epoca romano-bizantină.

În Octomvrie 1916 a fost numit asistent la Muzeul Național de Antichități din București, post pe care îl ocupă până în toamna

¹⁾ Cf. *În amintirea lui G. G. Mateescu*, Analele Dobrogei, Cernăuți, 1930, An. XI, p. 123-124.

anului 1919, când împreună cu alți Români entusiaști din țara veche a venit în Ardealul desrobît „la datoria sfântă a unirii sufletești”¹⁾. Stabilindu-se la Cluj, ajunge profesor la liceul Gheorghe Barițiu, unde a funcționat dela 1919—1926, trecând, apoi, în aceeaș calitate la seminarul pedagogic universitar, unde a fost unul din cei mai venerați profesori până în ziua morții.

Dar preocupările lui științifice îl aduc dela început în contact și cu Universitatea, fiind numit încă din 1920 asistent la Institutul arheologic al Universității, azi Institutul de studii clasice. Consiliul facultății de litere, apreciind munca lui în domeniul științific, l-a recomandat în 1922 ca membru al Școalei Române din Roma, făcând parte din prima serie de elevi ai acestei școli condusă de V. Pârvan. La Roma a căutat să-și desăvârșescă cercetările sale privitoare la Traci, începute cu ani de zile mai înainte, urmând cursurile și seminariile profesorilor Giuseppe Cardinali și Federigo Halbherr — profesori de epigrafie și antichități romane și grecești la Universitatea din capitala Italiei — precum și cursurile de istorie greacă și romană ale profesorilor I. Beloch și Ettore Pais.

Ca membru al Școalei Române din Roma a pregătit și publicat două lucrări de mare valoare în specialitatea lui: *I Traci nelle epigrafi di Roma*, 1923, cu care și-a trecut, apoi, și doctoratul la Universitatea din București și *Nomi traci nel territorio scito-sarmatico*, 1924, în care discută părerea lui Rostovtzeff privitoare la identitatea Cimerienilor cu Tracii și stabilește o listă a numelor trace din inscripțiile aflate în Rusia meridională. Fiind încă în capitala Italiei, profesorul său G. Cardinali îl găsi vrednic să-l angajeze ca colaborator la enciclopedia lui De Ruggiero: *Dizionario Epigrafico*, în care i s'a tipărit articolul *Jambadules*, 1924, un studiu succint privitor la o divinitate tracă.

Din timpul anilor petrecuți la Roma dl. Ștefan Bezdechi, contemporan cu Mateescu la Accademia di Romania de acolo, dă acest tablou al vieții intelectuale a lui G. G. Mateescu: „Parcă-l văd, veșnic cu cartea în mână, cel dintâi la masa de lucru, cel din urmă la culcare... Un înțelept a formulat dictonul: *carpe diem*. Defunctul ar fi formulat, într'un sens contrar lui Horațiu, dictonul *carpe horam*, pe care, mai ales în timpul șederii sale la Roma, l-a observat cu o strășnicie de stoic. Totuși, nu stoic, mai de grabă un entusiast era acest pătimaș răscolitor al vieții străbunilor noștri traci, care, cu o pasiune fără seamăn, cerceta orice urme privitoare la misterioșii noștri strămoși. Nu era inscripție cât de frustă, pe care să n'o fi examinat, nu era carte, revistă, sau notiță cât de prizărită pe care să n'o desgroape lacom pentru a găsi cele mai mărunte vestigii despre trecutul acelor inspirați adoratori ai zeului Diony-

1) Cum bine a precizat profesorul său, Dl. D. M. Teodorescu, restul primei generații de intelectuali veniți la 1919 în Transilvania, în cuvântarea ținută la mormântul lui Mateescu. *Societatea de Măine*, Cluj, 1929, An. VI, p. 187.

sos'...¹⁾). Iar mai departe „supt la față ca un asceț din Tebaida, iluminat de viziunea lăuntrică ce îl obseda neconținut, el aduna și întocmea, ca un arhitect inspirat, piatră cu piatră, ca să clădească un templu nepieritor pentru cinstirea acelor înaintași ai noștri, cărora el cu pietate își închinase toată viața și truda lui... Profitând de cele mai mici răgazuri, pe cari alții le consacrau unei meritate odihne, el chiar în acest răgaz căuta să-și apropie toate limbile în care s'a scris ceva despre iubiții lui Traci. La masă, sau în tramvai îl vedeai sau cu un dicționar bulgăresc, ori cu o carte spaniolă, sau scrutând subtilitățile limbei italiene, pe care ajunsese să o poseadă așa de bine. Seara, când ceilalți întârziu la un mic taifas după masă, sau ascultau o bucată de muzică, el se retrăgea grăbit în sala bibliotecii, să-și pună în ordine notițele, să mai scrie un capitol din lucrarea lui, să mai îndrepte un detaliu, să mai transcrie o fișă"²⁾.

Reîntors în 1924 în țară, a dat la iveală una din cele mai importante lucrări din câte a putut scrie în scurta lui viață: *Granița de Apus a Tracilor*, publicată în Anuarul Institutului de Istorie Națională, 1924-1925, An. III, p. 377-492. În vara anului 1925 a întreprins unele săpături arheologice la castrul roman dela Jupa, lângă Tibiscum-Caransebeș, constatând că aci nu a fost un centru important de civilizație romană, cum s'a crezut, ci o așezare cu caracter mai mult rural, la adăpostul unui castru cu întărituri de piatră destul de slabe.

În anul 1926 a fost numit conferențiar suplinitor de anticități clasice și epigrafie la facultatea de litere, deschizându-și cursurile, în ziua de 20 Aprilie, cu o frumoasă lecție despre *Epigrafie sau studiul inscripțiilor*. În vara acestui an și-a reînnoit săpăturile din Dobrogea, la Slava-Rusă, lângă Babadag, unde a descoperit o cetate romană de mare întindere, cu un castellum alături pe deal, cu ziduri puternice, peste 30 de turnuri de apărare, iar în interior o biserică creștină, cu capitele de marmură purtând crucea pe ele, pavaj de mozaic și de blocuri mari de piatră. Cetatea, care poate fi Ibidem pomenită la Procopiu, datează în forma descoperită de prin veacul al VI-lea, fiind probabil restaurată sub Iustinian și despre care Mateescu credea că ascunde încă multe anticități prețioase, pe cari n'a mai apucat să le desgroape.

În Iunie 1927 și-a trecut cu succes strălucit examenul de docență la facultatea de litere din Cluj, ținând cu această ocazie două lecții de epigrafie despre *Monumentum Ancyranum* și *Contribuție epigrafică la istoria regelui Byrebista*, tipărite ulterior în Vol. IV al Anuarului Institutului de Istorie Națională și cari vor rămâne pentru totdeauna dovezi indiscutabile despre pregătirea serioasă și predarea de model a profesorului G. G. Mateescu. Tot în acest an

¹⁾ *Omagiul foștilor membri ai Școlii Române din Roma* [la catalcul lui G. G. Mateescu], Societatea de Măine, Cluj, 1929, An. VI, p. 188.

²⁾ *Ibidem*, p. 189.

a ținut o serie de șase lecții la Universitatea populară „N. Iorga” dela Vălenii-de-Munte, cu diferite subiecte din istoria antică, pe care le-a grupat și publicat apoi sub titlul *Strămoșii noștri* în Revista Istorică, 1927. De altfel ca membru al Extensiunii Universitare din Cluj, Mateescu a avut ocazie să vorbească despre strămoșii lui atât de mult iubiți și în diferitele centre ale Ardealului, unde conferințele lui erau dorite și ascultate de publicul românesc și minoritar cu atât mai mult interes, cu cât Mateescu fusese chemat de multe ori anume să le vorbească.

Ca membru corespondent în secțiunea istorică a Astrei, G. G. Mateescu a luat contact cu realitățile culturale ardelenice și pe această cale. Când la sfârșitul anului 1927 secțiunea istorică a Astrei — condusă efectiv de dl. prof. Lupaș — a decis publicarea unei biblioteci de specialitate pentru răspândirea cunoștințelor istorice în straturile largi ale intelectualilor dela orașe și dela sate, Mateescu „a fost printre cei dintâi sprijinitori ai acestei întreprinderi literare-științifice, promițând să dea pentru numărul 2 al bibliotecii o sinteză istorică privitoare la soarta Daciei din cele mai vechi timpuri până la retragerea legiunilor romane din hotarele ei”¹⁾. Dar moartea nemiloasă a zădărnicit realizarea lucrării proiectate.

Cea mai înaltă distincțiune științifică i-a acordat-o lui Mateescu Academia Română, cu puțin timp înainte de moarte, găsim-l ca pe cel mai vrednic urmaș al lui Vasile Pârvan la conducerea Școlii Române din Roma și recomandându-l, la propunerea d-lui N. Iorga, ca director al ei. În această calitate ia parte în 1928 la congresul internațional de studii istorice dela Oslo, unde a ținut o comunicare în italiană despre *Perpetuirea populației trace în Macedonia imperiul romană*, — cântecul lebedei despre strămoșii lui favoriți.

Tot pe Vasile Pârvan l-a înlocuit Mateescu și la colaborarea marelui Enciclopedii Italiene, la care a fost invitat din partea lui G. de Sanctis și în care au apărut câteva articole scrise de el.

În ultimul an al vieții sale și-a pregătit pentru tipar opera capitală *Onomasticon Thracicum*, un repertoriu de nume trace personale și geografice, lucrare pentru care s'a fixat un premiu al Academiei Române și era destinată a fi publicată ca primul număr din Biblioteca Școlii Române din Roma, după cum e anunțat de V. Pârvan în prefața Vol. III din *Ephemeris Dacoromana*. Dar moartea lui Vasile Pârvan și curând după el a lui G. G. Mateescu au zădărnicit apariția acestei lucrări.

În afară de stricta specialitate Mateescu a mai publicat și alte lucrări, după cum se poate vedea din bibliografia operelor lui. În manuscris au rămas, în afară de *onomasticon thracicum*, mult material epigrafic, papirologic și însemnări din autori antici, care ar putea fi pus în ordine de specialiști și eventual publicat.

¹⁾ Cf. I. Lupaș, *Omagiul Astrei* (la moartea lui G. G. Mateescu). Societatea de Măine, Cluj, 1929, An. VI, p. 188.

Moartea l-a surprins în plină tinerețe și în plină activitate științifică și didactică. Intr-o zi de sfârșit de an școlar, la 7 Iunie 1929, pe când lumea se pregătea să plece în vacanță să se odihnească, a plecat și el să se odihnească, pe veci, fără să-și mai poată relua cursurile la începutul anului școlar viitor, fără să-și mai poată revedea Școala Română din Roma și fără să mai poată vorbi despre strămoșii lui.

Strămoșii l-au chemat prea repede între ei...

I. Crăciun

BIBLIOGRAFIA OPERELOR LUI G. G. MATEESCU.

1. Cercetări arheologice între Silistra și Turtucaia în Iulie—Octomvrie 1915. Raport special Nr. 8. (In: Raport asupra activității Muzeului Național de antichități în cursul anului 1915. București, 1916, p. 46—51). (In colaborare cu D. M. Teodorescu).

2. Tomi-Oescus. O inscripție inedită. *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, București, 1915, An. VIII, p. 36—40.

3. Cercetări cu privire la Traci. Emendațiuni la C. I. L. *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, București, 1916, An. IX, p. 29—40.

4. Geografia României. (De popularizare). Cluj, Cartea Românească, 1920, in - 8°, 94 p.

5. Istoria Românilor. (De popularizare). Cluj, Cartea Românească, 1920, in - 8°, 204 p.

6. Geografia României, pentru școalele primare. Cluj, Cartea Românească, 1921, in - 8°, 104 p.

7. Geografia Europei, pentru școalele primare. Cluj, Cartea Românească, 1922, in - 12°, 52 p.

8. Geografia jud. Cojocna, pentru școalele primare. Cluj, Cartea Românească, 1922, in - 12°, 56 p. (Cu I. Angheliu).

9. Geografia României, pentru școalele secundare maghiare. Tradusă în ungurește de Gr. Litan. Ed. II. Cluj, Cartea Românească, 1922, in - 8°, 96 p.

10. România földrajza. Az elemi iskolák számára. Fordította Gr. Litan. Cluj, Cartea Românească, 1922, in - 8°, 96 p.

11. I Romeni e le varie minoranze di Romania. *L'Europa Orientale*, Roma, 1923, An. III, p. 628—647.

12. Jambadules. (O divinitate tracă). (In: Dizionario Epigrafico di Antichità Romane. Roma, 1924, Vol. IV, p. 2—3).

13. Granița de Apus a Tracilor. Cluj, Ardealul, 1926, in - 8°, 115 p. (2 pl.). (Extras din An. Inst. Ist. Naț., 1924—1925, An. III).

14. I Traci nelle epigrafi di Roma. Roma, Libreria di Scienze e Lettere, 1925, in - 4°, 233 p. (Extras din Ephem. Dacorom., 1923, Tom. I).

15. Nomi Traci nel territorio scito-sarmaticeo. Roma, Libreria di Scienze e Lettere, 1925, in - 4°, 15 p. (Extras din Ephem. Dacorom., 1924, Tom. II).

16. Epigrafia sau studiul inscripțiilor, în legătură cu istoria și antichitățile clasice. Lecție de deschidere la Universitate, ținută în ziua de 20 Aprilie 1926. Cluj, Societatea de Măine, 1926, în - 8°, 16 p. (Extras din Soc. de Măine, 1926).

17. Monumentum Ancyranum. Contribuție epigrafică la istoria regelui Byrebista. Două lecții de epigrafic, ținute la Universitatea din Cluj în Iunie 1927. *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, Cluj, 1926—1927, An. IV, p. 311—336.

18. Strămoșii noștri. Cursuri ținute la Universitatea populară din Vălenii-de-Munte. a. Neamurile traco-dace și istoria lor. b. Viața și cultura neamurilor traco-dacice. c. Primele civilizații italiice. d. Știri nouă despre începuturile Romei. e. O enigmă a istoriei: Originea și limba Etruscilor. f. Expansiunea Etruscilor și hegemonia lor în Italia. Vălenii-de-Munte, Datina Românească, 1927, în - 8°, 47 p.

19. Adrianopoli, Apollonia di Tracia, Apulum. (In: *Enciclopedia Italiana*, Roma, 1928, Vol. I).

20. I primi rapporti fra Roma e le popolazioni tracce. Comunicare ținută la Congresso di Studi Romani în 25 April 1928. *Historia*, Milano—Roma, 1929, An. VII, p. 3—28.

In manuscris:

1. Les fouilles archéologiques de Jupa (municipium Tibiscum).

2. Onomasticon Thracicum. Mss. în păstrare la Academia Română.

3. Raport despre rezultatul primei campanii de săpături dela Slava-Rusă (Tulcea).

4. Mult material epigrafic, papirologic și însemnări din autorii antici.

MATEI VOILEANU.

În ziua de 20 Iulie 1933 a murit la Cluj, în vârstă de 81 ani, Matei Voileanu, ascorul consistorial din Sibiu și membru al secției istorice a Astrei. Îndelungata lui activitate desfășurată pe teren bisericesc, școlar, ziaristic și istoriografic, i-au făcut numele cunoscut în cereuri destul de largi, atrăgând stima tuturor celor ce au cunoscut pe acest om, model de hărnicie și devotament în slujbele ce le-a îndeplinit.

Născut în Șoimușul român la 1852, după terminarea claselor secundare și a bacalaureatului la Târgul Mureș, M. V. urmă studiile teologice la Seminarul din Sibiu unde nu s'a mulțumit să culeagă și el „ca albina, miere pentru îndulcirea sufletelor amărâte ale Românilor ardeleni“, ci după terminarea cursurilor teologice (1876—1879), s'a înscris la facultatea de drept a universității din Viena. Reîntorcându-se la 1883 la Sibiu, primi o slujbă la consistoriul arhiepiscopal și în același an fu încredințat de către mitropolitul Miron Romanul să redacteze ziarul *Telegraful Român*, sarcină ce o înde-

plini cu pricepere și devotament până la 1887. Cu un an mai înainte M. V. fu ales asesor în senatul școlar, iar la 1895 ajunsese membru în senatul bisericesc al consistoriului arhidiecezan din Sibiu, fiind îndeobște apreciat pentru hărnicia și competența cu care și-a împlinit însăreînările administrative până la sfârșitul vieții.

Concomitent cu această muncă depusă în slujba bisericii, M. V. găsi timpul necesar să dea ascultare și înclinației moștenite dela strămoșul său, „Logofătul Matei Voileanu grămaticul“, care în prima jumătate a sec. XVIII, pe la 1749, scrisese în mănăstirea din Drăguș un codice, cuprinzând texte din viețile sfinților, fragmente de istorie bisericească și de istorie universală, precum și maxime și învățături creștinești presărate cu stiluri originale. Datorită acestei înclinări firești, M. V. se simți atras de studiile istorice și la 1889, în vol. I de *Documente pentru limbă și istorie* ale lui Dr. Ilarion Pușcariu, publică protocolul redactat cu prilejul vizitației canonice făcute de episcopul Ghedeon Nichitici în anii 1787—1788, al cărui manuscris îl primise dela preotul V. Iosof din Tilișca.

Cu doi ani mai târziu, la 1891, M. V. tipări „*Codicele Matei Voileanu. Scrieri din prima jumătate a veacului trecut*“, în care — după spusele editorului — avem mărturia „materialului literar, de care se ocupau puținii cărturari de atunci“. La 1905 apoi, M. V. ne dă prima monografie originală asupra celor dintâi „*25 de ani din viața „Reuniunii române de muzică“ din Sibiu*“, al cărei membru fondator și președinte a fost, reuniune care — după cum reiese din paginile monografiei. — cât timp a fost condusă de Gh. Dima, ajunsese a fi o justificată mândrie a Românilor ardeleni, în-cât cu drept cuvânt seria autorul că „pre lângă iubirea cătră artă, einstea neamului a fost motorul principal, care a inspirat activitatea acestei reuniuni“.

Peste trei ani, la 1908, M. V. colaborează la volumul festiv „*Biserica catedrală dela Mitropolia ortodoxă română. Istoricul zidirii 1857—1906*“, redactând partea privitoare la păstoria mitropolitului Miron Romanul (1874—1898).

Ultimele lucrări istorice ale lui M. V. se ocupă de trecutul bisericesc al Românilor ardeleni în sec. XVIII și primul deceniu al celui următor. În broșura „*Să se facă lumină. Biserica Românilor din Ardeal în veacul al XVIII-lea*“, tipărită la 1926, face o minuțioasă analiză a statisticei Românilor ardeleni din anii 1760—1762, în comparație cu cele din 1733 și 1750, dând o nouă grupare a datelor statistice după confesiuni, cler, familii și biserici și stabilind progresul sau regresul înregistrat de cele două biserici române până la 1762. În acelaș an publică apoi „*Icoane din viața bisericii — Anul 1804*“ — analizând și reproducând datele cuprinse în protocolul sedințelor consistoriului din Sibiu din 1804, date de o reală valoare pentru cercetătorii istoriei bisericești și pentru monografiști. În anul 1928 M. V. își încheie publicațiile cu „*Contribuțiune la istoria bisericească din Ardeal*“, retipărind conseripția bisericii ortodoxe române ardelenene din anul 1805, publicată și adnotată pe baza

materialului arhivistice din Viena de Eugen Gagyi în „Transilvania“ din 1911. Retipărirea e însoțită de o instructivă comparare a datelor acestei conscripții cu cele cuprinse în statisticele anterioare, dând astfel o icoană completă a modificărilor survenite timp de un secol în starea bisericească al Românilor ardeleni.

Cu aceste publicații Matei Voilcanu împlini cu prisosință convingerea sa mărturisită în prefața ultimei lucrări „că fiecare e dator să contribuie la cunoașterea bisericii noastre după puterile cu cari l-a înzestrat bunul Dumnezeu“.

I. Moga.

ERRATA

Pag. 234 ultimele două note (6 și 7) se vor inversa. **Nota 6** corectată și completată va fi: **Arh. Vat. Nun.** Pol. 92 f. 334; **Hurmuzaki**, *Docum.* IX₄, p. 287 (nr. 412); **Kogălniceanu**, *Letop.* II, pp. 12 și 208. Cf. și **Romstorfer—Lapedatu**, *Cetatea Sucevii*, București, 1913, LIII, LV. **Nota 7** va fi: **N. A. de Salvandy** o. c. II, p. 179—180.

„ 258	rândul 13 de sus,	oblbiga	se corectează oblige
„ 266	nota 4	quas autea	„ quas antea
„ 279	„ 3	<i>Ibidem</i> , p. 221—222	„ <i>Ibidem</i> , I ₂ , p. 863.
„ 280	„ 1	v. XXXIX	„ v. XXXIV
„ 306	rândul 15 de sus,	Colonelul Isgra	„ Colonelul Iskra
„ 317	ordinea în care sunt așezate notele este bună,	dar cifrele notelor trebuie îndreptate dela 1, 2, 5, 4, 4 — la 1, 2, 3, 4, 5.	
„ 321	rândul 7 de jos,	1.50.000	„ 1.500.000
„ 346	„ 9 „	7500 taleri	„ 75.000
„ 376	„ 6 de sus,	Vodhinia	„ Volhinia
„ 399	„ 2 de jos,	Carlovicz	„ Carlowicz

TABLA NUMELOR

- Abrittus, 796.
 Abrud, 576, 612.
 — (munții), 504.
 Academia din Constantinopol, 770.
 — Geniului Militar, 424.
 — Maghiară din Budapesta, 496.
 — Mihăileană, 522.
 — Polonă din Cracovia, 745.
 — Română, 499, 533, 534, 536, 538, 539, 576, 591, 697, 717, 720, 750, 775, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 799.
 — (Biblioteca), 716, 770, 787, 788, 789, 790, 791.
 Accorsi (călugărul), 362.
 Achard, 720.
 Achtum, 610.
 Adakaleh, 427.
 Adam (Juliette), 779.
 Adamescu (Gh.), 725.
 Adrianopol, 179, 195, 210, 236, 267, 296, 380, 381, 387, 396, 743.
 — (pacea dela), 708.
 — (tratatul dela), 571, 646.
 Adzi Ghirai (han tătäresc), 193, 232.
 Aemilianus (Aemilius, guvernatorul Moesiei), 638, 639.
 Africa, 521, 739.
 Agapia (mănăstirea), 269, 386.
 Agathirșii, 610.
 Agerisiu (sat), 516.
 Ağoston (Martin), 97.
 Ainegi (Soliman Pașa), 306, 315.
 Aiud, 432, 497, 576.
 Aix-les-Bains, 535, 541.
 Aix-la-Chapelle (pacea dela), 181.
 Akakia (Roger du Fresne), agent francez în Transilvania), 236, 259.
 Akkerman, vezi: Cetatea Albă.
 Alba (comite de), 544.
 — (comitatul), 27, 28, 545, 666.
 Alba-Iulia, 4, 24, 39, 40, 75, 167, 310, 497, 498, 517, 544, 569, 602, 605, 615, 626, 651, 686, 687, 669, 699.
 — (adunarea națională dela), 785, 786.
 — (capitulul dela), 667.
 — (mitropolia), 601.
 — (mitropoliții), 600.
 — (tipografia dela), 602.
 Alba Regală, 279, 623.
 Albanezii, 654.
 Albania, 654.
 Albert (rege al Poloniei), 323.
 Albert I (tatăl lui Ladislau V Postumul), 692.
 Albești, 777.
 Albini (Septimiu), 791.
 Albul (din Căprcni), 493.
 Aldea (medelnicerul), 204.
 Alecsandri (colonelul Ioan), 458.
 Alecsandri (Vasile), 577.
 Alexandria, 556, 558, 633, 635.
 Alexandru cel Bun, 567, 600, 684, 693, 702, 707, 744.
 — cel Mare, 226, 702.
 — cel Rău, 686, 689.
 — (fiul lui Mircea-Vodă), 491.
 — (principele Serbici), 439.
 — (țarul), 674.
 Alföldi (A.), 696.
 Ali (Pașa), 187, 190.
 Allemandi (general), 425.
 Alloury (L., redactor la Journal des Débats), 449.
 Almaș, 432, 668.
 Álmós, 693.
 Altec, vezi: Olteț.
 Altai, 653.
 Aman (T.), 587, 588.
 Ambrosiana (Biblioteca), 788.
 America, 521, 622, 734.
 Amlaș (ducatul), 670, 671.
 Amsterdam (Reuniunea dela), 715.
 Ana (sora lui Nădasdy), 747, 754.
 Ananescu (Dr.), 771.
 Ananias (arhimandrit, conte de Zaccho), 608.
 Anastasie (din Cărpiniș), 770.
 Ancona, 426.

Ancyranum (monumentum), 798.
 Andreescu (Const.), 750.
 — (S.), 588.
 Andrei II, 583.
 Andreica (din Căpreni), 493, 494.
 Andrieșescu (I.), 769.
 Andruszow (armistițiul dela), 177, 249, 211.
 Angevini, 564, 659.
 Anglia, 226, 252, 414, 415, 417, 444, 445, 446, 447, 473, 572, 573, 593, 707, 708, 709, 710, 711, 714, 716, 739, 773.
 — (reprezentanții ei la Constanti-nopol), 406.
 Anjouești, vezi: Angevini.
 Aninii (sat), 9, 43.
 Aniniș (sat), 9, 43.
 Anonymus, 653, 698, 705.
 Antalffy (Andrei), 769.
 Antonescu (P.), 590.
 Antonovici (episcopul Isaia), 617.
 Apafi (Mihai, principele), 2, 65, 162, 187, 188, 213, 225, 230, 236, 237, 239, 243, 246, 247, 248, 256, 264, 265, 270, 185, 186, 188, 189, 192, 197, 199, 201, 211, 215, 216, 217, 220, 221, 222, 230, 235, 243, 263, 748.
 Aper (Flavius, preposit), 639.
 Apostol (Dănilă, colonel cazac), 304, 745, 746, 747.
 Apponyi (contele), 591.
 — (legile școlare ale lui) 784.
 Apulum, 638, 639.
 Arad, 432, 436, 437, 618, 619, 620, 623, 756, 783, 785.
 Arbore (Al. P.), 769.
 — (N.), 590.
 Archiva Românească (revistă), 521.
 Archivum Europae Centro-Orientalis, (revistă), 655.
 Arczest, 41.
 Ardeal, vezi: Transilvania.
 Ardeleni, 183, 193, 236, 259, 264, 269, 273, 299, 307, 312, 313, 326, 339, 511, 522, 557, 558, 559, 624, 768.
 Argeș, 673, 706.
 Arhiva Someșană (revistă), 766.
 Arhivele Olteniei (revistă), 775.
 — Statului, 750, 775, 776.
 Aricescu (C.), 778.
 Arion (C.), 728.
 Aristarchi (Logofătul), 405.
 Ariușd, 754.
 Armeanca (Ernest), 520, 779.
 Armeanul (Petre), 682, 686, 694, 696, 700.
 Armenii, 762.
 Aron (Petr), 584, 750, 754.
 — (Florian), 520, 521, 657, 702, 756.

Aromânii, 654.
 Arpad, 653.
 Arpadieni (regii), 564, 653.
 Arsenie (arhimandrit), 618.
 Arsici (Teodor), 618.
 Asachi (Gheorghe), 588, 614, 740.
 Asăneștii, 705.
 Ascoli (Prof.), 788.
 Asia, 739.
 Asia Mică, 203, 353, 637.
 Asiria, 577.
 Assan (Ioan), 699.
 Astra (Sect. istorică), 795, 799, 801.
 Atanasie (Anghel, vlădica), 12, 559, 602, 635.
 Atanasiu (I. C.), 613.
 Atticus, 770.
 Attila, 610, 704.
 Aur (Victor), 641.
 Aurclian (împăratul), 638, 640, 641.
 Ausoni, 699.
 Austria, 195, 196, 200, 236, 243, 247, 251, 259, 271, 296, 298, 303, 381, 389, 391, 407, 411, 413, 414, 415, 422, 424, 425, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 439, 442, 444, 455, 457, 468, 473, 479, 509, 510, 511, 512, 564, 570, 572, 575, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 696, 708, 710, 711, 715, 716, 739, 753.
 — (casa de), 595, 596, 598, 627.
 — (împărăția), 422.
 Austriaci, 299, 307, 318, 339, 349, 351, 354, 394, 400, 418, 421, 422, 430, 434, 437, 440, 677, 678, 742, 748, 763, 771.
 Austro-Ungaria, 654, 713.
 August (Frederic, regele Poloniei), 389, 392.
 Avacumonici (Pavel, episcop), 618, 620.
 Avakian (Gr.), 590, 762, 769.
 Avari, 704.
 Avram Iancu, vezi: Iancu (Avram).
 Avino (Père d'), 598.
 Avignon, 595, 598.
 Avrig, 119.
 Axente Sever, vezi: Sever (Axente).
 Axenti (Matei), 75.
 Aza-bei, 275.
 Azcgllo, 434, 440.
 Azov (cetatea), 397.

B

Babadag, 210, 214, 216, 226, 283, 798.
 Babenberg (Leopold de), 596.
 Babinger (Franz), 628.
 Bacalbașa (C.), 730.
 Bacău (târgul), 340, 345, 354, 683.
 Bach (regimul lui), 573.
 Bachelin (L.), 729.

- Băcilă (Ioan, C.), 763.
 Băciu (Ioan), 754.
 Bahlui (râu), 334.
 Baia (cetatea), 223, 305, 334, 368, 707.
 Baia de Arieș, 751.
 — de Criș, 576.
 — Mare, 626.
 Baidaff (L.), 724, 769.
 Băilcanu (Gh.), 745, 748.
 Băilești (sat), 8, 42.
 Bainski (Vasile), 98, 102, 103, 104, 273, 274, 278, 279, 280.
 Bajtay (Anton, episcop), 2, 63, 64, 82.
 Baiulescu (Bartolomeu, protopop), 24.
 Bălăceanu (Badca), 214.
 — (I.), 428, 429.
 Bălăcescu (pictoriță), 590.
 Balaluj, 335.
 Bălan (Teodor), 771, 772, 773, 774.
 Bălășel (Teodor), 776, 777, 778.
 Balcani, 198, 213, 265, 338, 340, 346, 347, 427, 698, 705, 714.
 Bălcescu (Ion), 407.
 — (Nicolae), 412, 428, 429, 430, 433, 435, 573, 657, 685, 727.
 Băleanu (Alex.), 750, 752.
 Bălgrad, vezi: Alba-Iulia.
 Baligot de Beyne (A.), 533, 534, 535, 536, 538, 539, 540, 541, 591.
 Balș (Ionașcu), 204.
 — (G.), 728, 729.
 — (Lupu), 749, 761.
 — (Tudoriță), 418, 577, 578.
 Baltă (Județul de), 777.
 Balta-Liman (convenție dela), 445.
 Balten, vezi: Băltenii.
 Băltenii (sat), 10, 44.
 Bălțatu (A.), 590.
 Bălți (târgul), 232, 660.
 Bălțăgești, 762.
 Baltariu (Ion), 771.
 Bálványos, 576.
 Baly Beg, 499.
 Banat, 429, 442, 503, 516, 542, 543, 544, 545, 546, 548, 593, 601, 610, 611, 619, 620, 651, 652, 653, 654, 699, 703, 776.
 — (colonizările din), 542.
 — Oltean, 776.
 — Severinului, 706.
 — Timișan, 610.
 Bănăceanu (Vlad), 773.
 Bănățeni, 522.
 Banciu (Ax.), 752, 753, 754, 756, 757, 758, 759.
 Bănescu (N.), 727, 740, 780.
 Bánffy (Gheorghe, guvernatorul), 4, 22.
 Bánffy, 574.
 Banianin (Efrem, episcop), 616.
 Bănulescu (Gavril, mitropolitul), 658, 659, 761, 762, 764.
 Bar (cetatea), 219, 232, 235, 245, 251, 293.
 Barberini (cardinalul), 297, 681.
 Barberrius (D.), 127, 149.
 Bărboiul (sat), 8, 42.
 Bărcăcilă (Al.), 777.
 Bărcan (Vistiernicul), 700.
 Barclaw (cetatea), 214, 232.
 Bărdalnicii, 705.
 Bardoși (C.), 753, 756, 757, 779.
 Bărgău (regiunea), 605.
 Bărișiu (Gh.), 532, 723, 754.
 Bărlad, 683.
 Bărnăușiu (Simion), 614, 753, 754, 756, 785.
 Barranda (sat), 549.
 Bartholomeu (W. E.), 608.
 Bărza (sat), 10, 44.
 Basarab (Alexandru), 727.
 — (cel Bătrân), 669, 706.
 — (Matei), 2, 3, 27, 28, 166, 633, 700.
 — (Mihail), 648, 776.
 — (Neagoe), 666, 691, 700, 741, 754, 778.
 Basarabi (Domnii), 695.
 Basarabia, 230, 281, 285, 287, 415, 570, 573, 575, 638, 657, 658, 659, 660, 661, 674, 718, 720, 727, 748, 763, 764, 765.
 Basel, 606, 626.
 Basta (Gheorghe, generalul), 289, 316, 601, 648, 688.
 Bastarni, 637.
 Bataillard (Paul), 447, 460.
 Báthory (Andrei), 687.
 — (dinastia), 674.
 — (Gavril), 597, 673, 675, 676, 678, 679, 680, 682.
 — (Sigismund), 494, 495, 496, 498, 499, 597, 679, 686, 687, 696.
 Batiușcov, 763.
 Batu (fiul lui Ciuci), 632.
 Batyr-Aga, 356.
 Bauzern (Samuel de), 114.
 Bavaria, 511.
 — (Electoral de), 286, 296, 384.
 Baxter (J. H.), 739.
 Beaumont (Nicolae, agent francez în Transilvania), 231, 236.
 Beaupoil St. Aulaire (Marchizul de), 763.
 Becheși (Gășpar), 624, 626.
 Becina (moșie), 605.
 Beddeus (căpitanul), 504, 508, 509, 510.
 Beiuș, 616.
 Bejenaru (N. C.), 632, 744.
 Bck Mărza, 374.

- Bela I, 604.
 — (II cel Orb), 693, 697.
 — (IV), 632, 664, 665.
 — (viceregele), 665.
- Béldi (Paul), 284.
- Beldiman (Filaret, arhimandrit), 763.
- Belgia, 596, 739.
- Belgrad, 289, 339, 351, 363, 423, 425, 426, 427, 428, 429, 757, 762.
 — (pacea dela), 778.
 — (Universitatea din), 654.
 — vezi: Alba-Iulia.
- Bellyán (Ionaș), 126.
 — (Iuon), 126.
 — (Pavel), 126.
 — (Radu), 126.
 — (Simion), 126.
 — (Tanase), 126.
- Beloch (I.), 797.
- Beltromi (Antonio, căpitan), 442.
- Belz (voevodul de), 396.
- Bem (generalul), 427, 431, 432, 433, 435, 438, 440, 515, 517.
- Benchea (N.), 734.
- Benedictini (călugarii), 604, 605.
- Bengescu (George), 731.
 — (Staicu), 7.
- Benkovics (Aug.), 616.
- Berbojoul, vezi: Bărboiul.
- Berdnarzowski (colonelul), 366.
- Berchești (satul), 212.
- Beregszászi (Ludovic), 89, 90, 97, 171.
- Bergamo (oraș), 425, 432.
- Bergson (filosof francez), 630.
- Berivoi, 3, 15, 67, 68, 74, 129, 130, 133, 135, 140, 141.
- Berivoii Mari (sat), 17, 18, 19, 83, 85, 86, 88, 91, 97, 98, 99, 123, 125, 126, 169, 170, 171, 173.
- Berivoiul-Mic, 126.
- Berlin, 349, 524, 593, 650, 714, 765.
 — (Biblioteca de Stat), 627.
 — (congresul de pace dela), 728.
 — (tratatul dela), 713.
 — (Universitatea din), 521, 523, 792.
- Berlinghieri (Francesco), 698, 752.
- Berova, vezi: Berivoii.
- Beșeneu (sat), 436.
- Bess (Gheorghe), 498.
- Bestuzev-Rjumin (Mihalja Petrovic, ambasador rusesc la Viena), 511, 512.
- Betczan, vezi: Betejani.
- Betejani (sat), 7, 42.
- Bethlen (contele), 779.
 — (Gavril), 569, 601, 633.
 — (Ioan), 750.
 — (Lupu), 755.
 — (Paul, comite de), 122, 125.
- (Wolfgang), 738, 750.
- Béthune (Marchizul, ambasador francez in Polonia), 246, 247, 248, 259, 313, 356, 357.
- Bettoni-Gazzago (F.), 423, 424.
- Bereg (comitatul), 625.
- Bezdechii (Șt.), 711, 797.
- Bezveconii (Gh.), 765.
- Bialocerkiew, 210, 245, 263.
- Bianchi (N.), 423, 426.
- Bianu (I.), 724, 738, 769, 774, 787, 788, 789, 790, 791, 792.
- Bibescu (Gh.), 408, 728.
- Biblioteca Centrală (București), 787, 789.
- Bichigean (V.), 766, 767, 768.
- Bicsad (mănăstirea), 616.
- Bidrinski (Stanislas), 215.
- Biertan (scaunul din), 668.
- Bielski (Ioachim), 663, 664.
- Bihor, 616, 617, 618.
- Bika (Mán), 126.
- Bilevici (Ionașcu), 256.
- Birăescu (Traian), 611, 651.
- Biserica Albă, 543, 549.
 — Ortodoxă Română, (neunită), 616.
 — Sf. Gheorghe cel Nou (București), 5.
 — Sf. Nicolae (Brașov), 22, 26.
 — Sf. Nicolae (Belivacă, din Craiova), 778.
 — Sf. Treimi (Brașov), 1, 23, 24, 26, 161, 162, 163, 165, 174.
 — Toți Sfinții (Bașica), 778.
- Bismarck, 574, 593, 595, 753.
 — (M.), 480.
- Bisticci, 724.
- Bistrița, 435, 498, 576, 605, 749, 766, 768.
- Bistrișeni, 365.
- Bitay (A.), 769, 770.
- Bivoda (Lt. colonel), 6, 8, 41, 43.
- Blaj, 515, 517, 520, 551, 576, 649, 723, 768, 787.
 — (Biblioteca Centrală), 533, 614.
 — (sat), 7, 42.
- Blandrata (Gheorghe), 626.
- Blaremburg (procuror al Curții de Casație), 453.
- Blebe (Pavel), 126.
- Blebea, 754, 757.
- Bob (biserica lui, din Cluj), 25.
 — (episcopul), 519.
- Bobâlna, 514, 519.
- Bobes (Mattyei), 126.
- Bobulescu (Pr. C.), 769.
- Bocănețu (Al.), 771.
- Bociatu (tribun), 516, 517.
- Bocskay (Ștefan), 498, 597.

- Bocotan (comis pe timpul lui Pătrașcu cel Bun), 489, 490.
- Bocu (Sever), 614.
- Bodea (Cornelia C.), 771.
- Bodházi (Iosif), 19, 132, 134, 172.
- Bodleană (Biblioteca), 788.
- Boemia, 632, 742, 766.
- Boga (L. T.), 750, 751, 752, 762, 763, 765.
- Bogáthy (Menyhért), 687.
- Bogdan (C.), 590.
- (Damian, P.), 744, 777.
- (descălecătorul Moldovei), 706.
- -Duică (G.), 711, 773, 780.
- (Ion), 560, 683, 697, 726, 727, 740, 760.
- (Lupu, hatmanul), 385, 386, 397.
- (Ștefan), 679.
- Bogdanovici (voevodul), 648.
- Boghici (Const.), 752.
- (Ioan), 752.
- (Teodor), 752.
- Bogra (Vasile), 711, 769.
- Boham (colonelul), 248, 249.
- Bohotin (râul), 220, 332.
- Boian, 213, 303, 306, 310, 311, 323, 366.
- (luptă dela), 748.
- Boiaresco (membru în consiliul superior al instrucțiunii publice), 453.
- Boitoș (Olimpiu), 443, 780.
- Bojinca (D.), 740.
- Boița, 666.
- Böjthy (Ioan), 618.
- Bolgrad, 762.
- Bolog (Miklos), 126.
- Bologa (Valeriu L.), 763, 769.
- Bonaparte (generalul), 470.
- Borani, 637.
- Bonfiniu, 750.
- Boris (țarul Bulgarilor), 566.
- Bornemisa (Baltazar), 624.
- (familie nobilă), 615.
- (Prefectul Colegiului Apostolic din Lemberg), 281, 285, 303, 307, 308, 337, 342, 356, 362.
- Boromei, 788.
- Borșa (Ladislau), 752.
- Borza (Al.), 711.
- Borzești (neamul lor), 668.
- Bosie (Șt., cămărașul), 745.
- Bosnia, 760.
- (Pașa din), 191, 269, 298.
- Bossy (R.), 728.
- Botoșani, 218, 278, 761.
- Bottosch (sat), 549.
- Brackmann (istoric german), 631.
- Brad, 544.
- Brăiloiu (Călugărul Dosoftei), 7, 8, 42.
- Brăila, 358, 359, 417, 764.
- (raiaua), 763.
- Bran (pasul), 358, 499.
- Brâncoveanu (Ancuța), 56.
- (Barbu), 3.
- (Bibescu), 23.
- (Constantin, Voevodul), 30, 32, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 45, 166, 167, 267, 331, 352, 357, 358, 359, 362, 363, 372, 378, 385, 391, 569, 627, 634, 728, 777.
- (Constantin, Voevodul, urmașii lui), 13, 17, 24, 85, 86, 170.
- (Constantin, fiul Voevodului), 10.
- (Constantin, vel-logofăt, nepotul Voevodului), 1, 2, 3, 4, 5, 6, 10, 12, 17, 24, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 64, 65, 66, 67, 73, 84, 89, 90, 91, 102, 105, 106, 107, 109, 111, 112, 168, 169.
- (Principele Constantin, strănepotul Voevodului), 1, 2, 7, 123, 158, 159.
- (Principele Emanuil), 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 75, 77, 78, 79, 83, 84, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 99, 101, 104, 109, 111, 115, 116, 123, 125, 126, 132, 134, 136, 137, 138, 142, 143, 144, 145, 149, 157, 161, 170, 171, 172, 173, 174.
- (familia), 7, 8, 10, 17, 18, 19, 20, 23, 41, 42, 43, 51, 55, 84, 86, 95, 102, 152, 171, 174.
- (Principele Grigore, Banul), 1, 22, 23, 24, 26, 161, 165, 174, 777.
- (Principele Grigorie, biblioteca sa), 23, 163.
- (Helena, fiica lui Emanuil), 22, 141.
- (Manolache), 777.
- (Maria, soția Voevodului Constantin), 6, 11, 44, 45, 46, 47, 53, 54, 167, 168.
- (Matei, fiul Voevodului), 10.
- (Principele Nicolae), 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 83, 84, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 99, 100, 101, 104, 109, 111, 115, 116, 123, 124, 126, 132, 136, 137, 138, 142, 143, 144, 145, 149, 151, 157, 169, 170, 171, 173, 174, 777.
- (oamenii lui), 140.
- (Papa, postelnicul), 3, 776.
- (Păuna, soția lui Preda vornicul), 3, 776.
- (Preda, vornicul), 2, 3.
- (principii), 16, 18, 19, 73, 80, 81, 82, 86, 87, 88, 90, 93, 100, 101, 108, 111, 118, 119, 120, 137, 138,

- 141, 145, 147, 149, 150, 151, 153, 154, 156, 170, 171, 172, 173, 174.
 — (Radu, fiul Voievodului), 9, 10.
 — (Principele Samuil), vezi: Brâncoveanu (Principele Emanuil).
 — (Stanca, fiica postelnicului Constantin Cantacuzino), 3.
 — (Ștefan, fiul Voievodului), 7, 776.
 — (Zoița, mama lui Grigorie), 22, 161.
 Brâncoveniști (moșii), 2, 5, 6, 10, 11, 13, 16, 18, 19, 41, 44, 45, 46, 67, 80, 82, 83, 98, 117, 121, 138, 145, 154, 160, 167, 169, 170, 172, 173, 174.
 Brâncoveni (sat), 2, 3, 6.
 Brancovici (Gheorghe), 238, 265, 656.
 — (Ioan), 741.
 — (Lazar III), 741.
 — (Sava), 569, 601, 602.
 Brandenburg (Electorul de), 198, 236, 248, 312, 321.
 Brândușa (jigancă), 493.
 Branca (Ștefan), 759.
 Brăneți (sat), 7, 42.
 Brancez, vezi: Brănești.
 Branișce (Valer), 759.
 Brant (colonclul), 376.
 — (fortul) 376.
 — (garnizoana), 382.
 Braslavia, 375.
 Brașov, 1, 4, 14, 19, 20, 23, 24, 46, 47, 51, 52, 58, 60, 61, 63, 135, 149, 152, 153, 156, 161, 162, 163, 164, 165, 167, 168, 169, 173, 174, 435, 497, 499, 530, 575, 605, 606, 673, 679, 682, 737, 752, 753, 756, 757, 758, 759.
 — (Arhiva), 531.
 — (biserica grecească), vezi: Biserica Sf. Treimi (Brașov).
 — (Grecii din), 24.
 — (Liceul Andrei Șaguna), 783.
 — (magistratul), 23, 530.
 — (Românii din), 24, 26.
 — (Sașii din), 25.
 — (Scheii), 4, 163.
 — (școala din), 161, 162, 163, 174.
 — (școala grecească din), 22, 26.
 — (școala românească), 26.
 Brașovenii, 12, 23, 498, 672.
 Brașovul-vechiu, 22.
 Brateș-Pillat, 590.
 Brătescu (C.), 769, 772.
 Brătianu (Dumitru), 412, 417, 751.
 — (Gheorghe I.), 728, 740, 741, 742, 769.
 — (I. C.), 412, 458, 460, 481, 484, 573, 574, 591, 595.
 Brătuleni (satul), 329.
 Bratu (Baiul), 759.
 Bratul (din Pometești), 492.
 Brătulescu (Victor), 769.
 Breazu (Ion), 717, 718, 779, 780.
 Brescia, 424, 432.
 Breslau, 14, 608, 609.
 Brețcu (pasul), 243.
 Brezoi-Titești (bazinul), 671, 672.
 Bricenii, 748.
 Briscovul, 42.
 Britania, 704, 715.
 British Museum, 556, 788.
 Brodnicii, 705.
 Brokhausen (secretar), 39, 40, 167.
 Bruckenthal (guvernatorul S), 545, 570.
 — (Mich. de), 76, 544.
 — (Muzeul), 1, 161.
 Brucki, 282.
 Brunner (Otto), 627.
 Brunnov, 709.
 Brussa, 411, 743.
 Rıza, vezi: Rârza (sat).
 Brzeski (N.), 741.
 Brzezany (cetatea), 240.
 Brzuze (boier), 10.
 Bucher (căpitan), 63.
 Bucium (comuna), 503, 508.
 Bucovina, 130, 136, 147, 151, 158, 166, 179, 185, 189, 194, 217, 306, 312, 323, 327, 334, 342, 355, 361, 365, 370, 393, 414, 506, 513, 570, 575, 593, 659, 727, 748, 762, 763, 768, 771.
 Bucow (generalul), 12.
 Bucșănescu (Sandu), 778.
 București, 14, 16, 24, 63, 67, 83, 90, 96, 109, 123, 127, 147, 149, 169, 237, 268, 288, 316, 358, 363, 409, 416, 419, 448, 449, 457, 458, 460, 471, 474, 475, 478, 481, 483, 485, 486, 489, 491, 495, 497, 499, 501, 502, 504, 505, 506, 520, 521, 536, 537, 539, 576, 578, 579, 582, 587, 591, 594, 613, 614, 622, 631, 633, 634, 635, 661, 673, 674, 688, 702, 716, 717, 721, 725, 730, 732, 733, 734, 735, 736, 765, 770, 772, 775, 776, 792.
 — (pacea dela), 715.
 — (Școala Superioară de Arhivistică și Paleografie), 716.
 — (tratatul dela), 570, 658.
 — (Universitatea), 653, 789, 790, 792, 793, 795, 797.
 Buczacz (orașul), 16, 17, 19.
 — (pacea dela), 20, 31, 64, 66.
 Buda (cetatea), 264, 265, 268, 287, 290, 291, 298, 311, 321, 330, 331, 335, 336, 387, 598, 620, 621, 623, 654, 665, 724, 736, 737.

— (Dicționarul dela), 515.
 — (episcopul sârbesc din), 24.
 Budepasta, 423, 425, 496, 505, 623, 655, 656, 697, 774, 780.
 — (Arhiva Centrală), 1.
 — (Arhiva de Stat), 665.
 — (Ministerul de Culte), 583.
 — (Universitatea din), 783.
 Buday (A.), 641.
 Budești, 601.
 Bugeac, 186, 233, 274, 275, 276, 278, 280, 281, 282, 284, 287, 291, 294, 305, 312, 313, 323, 326, 329, 331, 335, 338, 342, 345, 350, 352, 356, 360, 362, 363, 365, 366, 367, 368, 375, 379, 383, 384, 387, 674, 706.
 Buhalnița (Hangu), 635.
 Buhoslav, 274.
 Buhoșoia (Zmaranda), 763.
 Buhuș (Alexandru, hatmanul), 212, 219, 222, 223, 229, 257, 278.
 — (Ioan), 358.
 Buicescu (Postelnicul Preda), 701.
 — (Stanca), 701.
 Bukkow (von, generalul), 584.
 Bukur (Costea), 126.
 — (Iuon), 126.
 — (Matei), 126.
 Bulat (T. G.), 761, 762, 763, 764, 765, 769.
 Bulgaria, 199, 296, 471, 671, 713, 714, 715.
 Bulgarii, 301, 472, 566, 592, 599, 654, 704, 705, 714, 763.
 Bullier (agenție), 763.
 Bunea (Aug.), 570.
 Bunescu (Marius), 589.
 Buntești (parohia), 618.
 Bunyitai (istoric maghiar), 615.
 Buonvisi (Francisc, arhiepiscop de Tesalonice, nuntiu apostolic), 196, 197, 198, 200, 202, 203, 205, 206, 207, 209, 221, 227, 228, 229, 234, 246, 249, 251, 284, 286, 287, 296, 298, 299, 315, 317, 330, 337, 343, 352.
 Burdia (Constantin), 623.
 Burebista, 566, 702, 713, 757, 798.
 Buzău, 621.
 — (pasul), 250.
 Buzești (frații), 686, 697.
 — (satul), 705.
 — (cronica lor), 694.
 Buzilă (Șt.), 768.
 Buzinca (mare comis), 493.

C

Căcaina (în Iași), 189.
 Căcaleți (comuna), 775.

Căcărăzeni (sat), 335.
 Cacova, 666, 668, 670.
 Caelius (Curio), 626.
 Caffa, 743.
 Cagliari (capitala Sardiniei), 441, 442.
 Căineni, 672, 673.
 Calafat, 430.
 — (Casa lazaret dela), 776.
 Căldărușani (mănăstirea), 772.
 Caliani (A.), 779.
 California, 707.
 Calimachi (codul lui), 476.
 Călinești (sat), 335.
 Callatis, vezi: Mangalia.
 Caloceia, 616, 617.
 Călugăreni, 686.
 Caluza (târg din Polonia), 193.
 Cămărașul (Mihai), 778.
 Cambridge, 563, 793.
 Cămenita (cetatea), 177, 178, 189, 191, 192, 194, 195, 197, 198, 199, 203, 206, 208, 209, 215, 219, 221, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 234, 236, 240, 242, 243, 245, 257, 258, 266, 272, 274, 278, 282, 290, 292, 293, 294, 303, 305, 306, 310, 312, 313, 322, 323, 337, 339, 341, 342, 345, 348, 352, 353, 354, 355, 356, 359, 360, 361, 362, 363, 365, 366, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 379, 380, 382, 383, 384, 385, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 399, 743, 747, 748.
 Cămpeni (sat), 7, 42.
 Cămpia libertății (adunarea de pe) 786.
 — Turzii, 685, 688.
 Cămpineanu (Ion), 403, 404, 405, 406, 407, 408, 410, 412.
 Cămpulung (ul moldovenesc), 281, 340, 346, 362, 371, 374, 375, 646.
 — (muntenesc), 358, 454, 759.
 Camus, (F., secretar de redacție la Journal des Débats), 449, 486.
 Căncea (Ioan V.), 776.
 Căndea (cnejii), 751.
 Căndia (cetatea), 191.
 Candidiana, 796.
 Canning (Stratford), 709.
 Cantacuzene, vezi: Cantacuzino.
 Cantacuzini, (familia), 255.
 Cantacuzino (Adolphe), 453.
 — (Constantin postelnicul), 3.
 — Constantin, stolnicul, 345, 347, 750.
 — (Dumitrașcu, voevodul), 218, 219, 220, 222, 223, 224, 225, 229, 230, 233, 234, 235, 236, 237, 281, 283, 285, 286, 292, 294, 302, 303.

- (George), 453, 740, 742.
 — (Matei, aga), 288.
 — (Șerban, voevodul), 257, 265, 267, 268, 269, 270, 271, 275, 282, 283, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 295, 296, 299, 300, 301, 302, 303, 306, 310, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 322, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 335, 336, 339, 346, 347, 349, 350, 352, 353, 575, 602, 634, 701.
 Cantelmi (arhiepiscopul de Cesarea, nunțiu apostolic în Polonia), 344, 345, 349, 350.
 Cantemir (Antioh, voevodul), 304, 385, 387, 390, 396, 397, 398, 399.
 — (Constantin, clucerul, voevodul), 275, 283, 303, 304, 305, 306, 307, 310, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 333, 334, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 354, 355, 356, 358, 359, 364, 367, 368, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 634, 745, 748.
 — (Dimitrie, voevodul), 307, 308, 318, 321, 333, 569, 741, 745, 746, 747.
 Cantemireștii, 634.
 Capasulis (Samuil), 635.
 Capidava, 703.
 Caplan (pașa), 184, 192, 193, 203, 214, 216, 218, 228, 229.
 Caprara (Albert, general imperial), 264, 265, 267, 311.
 Căpreni, 491, 492, 494.
 Căprenii de mijloc, (jud. Dolj), 493.
 — de sus (jud. Dolj), 493.
 Cara (Mehmed pașa), 304.
 Caracaș (N.), 790, 792.
 Caracostea (I.), 735.
 Carada (Eugeniu), 445, 450, 451, 453, 454, 457, 458, 459, 460, 463.
 — (Marin Theodorian), 778.
 Caraffa (Antoni, generalul imperial), 336.
 Caragea (Ioan Vodă), 770.
 — (Codurile lui), 476.
 Caraiman (căpitanul), 204.
 — (Pașa), 385.
 Caransebeș, 387, 407, 510, 601, 619, 623, 798.
 — (Dieceza), 619.
 — (Școala normală orodoxă română din), 783.
 Caraș (comitat), 776.
 Cărbunești (în jud. Gorj), 492, 493.
 Cardaș (Gh.), 716, 717, 725, 769.
 Cardinali (Giuseppe), 797.
 Carlosburg, 557, 558, 559.
 Cârlova (Vasile, poet), 621.
 — (vel medernicer și ispravnic de Buzău), 621.
 Carloviț, 762.
 — (pacea dela), 389, 393, 394, 396, 398, 399, 627, 628.
 — (patriarhul), 161.
 Carol XII, 746.
 — (Albert, rege), 422, 425.
 — (Arhiducele), 497.
 — (Colegiul), 777.
 — VI (împăratul), 4, 36, 37, 166.
 — de Lorena (general austriac), 223, 249, 269, 290, 303, 311, 343, 346, 351.
 — de Neuburg (ducele), 223, 349.
 — Robert, 648, 667, 668, 669, 737, 749.
 — I (al României), 420, 565, 571, 573, 574, 581, 593, 594, 714, 721, 726, 728, 753, 767.
 — de St. Paul (duce de Lonqueville), 180.
 — II (regele Spaniei), 363, 389.
 Caron (P.), 739.
 Carp (P.), 714.
 Cărpeneș, 492.
 Carpii, 638, 640, 641.
 Carra (consul), 570.
 Carrier—Belleuse, 534, 535, 538, 539.
 Cârțișoara (satul), 300.
 Cartoian (Nicolae), 725, 740, 741, 742, 769, 790, 792.
 Cășci, 741.
 Cașin, 745.
 Cașovia (cetatea), 265, 311, 676, 677, 624.
 Cassel, 768.
 Castagnères (de Chasteauneuf, rezidentul francez la Poartă), 357, 359, 378, 379, 380, 381.
 Castaldo (Ioan, general imperial), 289, 624.
 Castra-Nova, 775.
 Cataneo (reprezentantul regelui Frederic la Veneția), 608.
 Cătănescu (Cesar), 735.
 Catargi (Costino), 578.
 — (Ienache, ban al Craiovei), 494.
 Catargiu (Șt.), 749.
 Cauterets, 463, 464.
 Cavalerii Teutoni, 757, 758, 759.
 Cavaliotti (Teodor Atanasie), 741.
 Cavour, 414, 415, 750, 751.
 Cazaci, 177, 179, 181, 183, 187, 188, 193, 194, 197, 200, 210, 231, 232, 233, 243, 247, 260, 261, 262, 263, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 283, 285, 286, 287, 292, 293, 294, 295, 307, 308, 309,

- 333, 348, 365, 366, 367, 374, 375,
376, 383, 395, 498, 603, 745, 747.
Cedren (cronicar bizantin), 705.
Cehoslovacia, 739.
Cehoslovaci, 771.
Cehrin (Czehrin, Cigrini), 179, 210,
228, 231, 244, 245, 252.
Celți, 641.
Cenad, 652.
— (episcopia), 610.
— (sandjacul), 612.
Cepari (sat), 7.
Cercetări Istorice (revistă), 745.
Cercez (Ștefan), 276, 277.
Ceremus (râul), 386, 707, 774.
Ceremușul negru, 774.
Cenat (boier), 684.
Cernăuți (orașul), 219, 284, 341, 392,
603, 683, 748, 771, 772.
— (Universitatea din), 771.
Cerneț (orașel pe Dunăre), 349.
Cernica (mare postelnic), 491.
Cerutti (Marcello, agent al lui Gioberti), 423, 425, 426, 439.
Cetatea Albă, 183, 211, 232, 276, 283,
327, 333, 345, 356, 360, 361 362,
402, 743, 762.
— de Baltă, 576.
Cetățianu (tribun), 516, 517.
Ceusianu (Alex), 757, 758, 759.
Chalepinski (comisar regal), 327.
Chelm (palatinul de), 366, 367, 396.
Chendi (Ilarie), 791.
Cherson, 512.
Chesarie (al Buzăului), 404.
Chiev (Kiev), 181, 215, 249, 280, 321,
332, 337, 399, 674, 747.
Chilia (cetatea), 232, 276, 345, 360, 743.
China, 631.
Chior (Hussein Pașa), 220, 223.
Chiose-Aidin, 796.
Chiparissă (N.), 742.
Chiperești, 275.
Chiraleș (sat), 604.
Chirița (Ilie), 765, 776, 777, 778.
Chișcă (Eug.), 771.
Chișinău, 186, 657, 659, 660, 718, 761,
762, 763, 765, 766.
— (Casa Emeritală din), 660.
— (eparhia), 657, 658, 662.
— (mitropolia dela), 658.
Chioariul (cetatea), 311, 626.
Chladek (pictor), 587.
Chomentowski (castelanul), 329.
Choniates (Nicetas Akominatos), 706.
Chorvat (Ioan, colonel), 511.
Chovanski (Ioan, prințul, general rus),
220.
Christiani (W. E.), 748.
Chronicon Dubnicense, 697.
Chrysantos (Constantin, preot), 609.
Ciacova (Csak, localitate), 436.
Cibinium, vezi: Sibiiu.
Cicero, 770.
Ciceu (cetatea), 576.
Cimerieni, 566, 797.
Cincul-Mare, 680.
— (Scaunul), 498.
Cioban (poselnicul), 326.
Ciobanu (Ștefan), 769.
Ciorănescu (Al.), 769, 771.
Cipariu (Timoteiu), 722, 723, 725, 756.
Cipriotul (Marcu), 634.
Cipru, 621, 743.
Cirebiri, 771, 772, 773.
Cițănenii (sat), 9, 43.
Ciuc, 583.
Ciuci (tatăl lui Batu), 632.
Ciuhandu (Gheorghe), 619, 620.
Ciula mare (sat), 517.
— mică (sat), 517.
Ciuntu (Marcel), 771.
Cladova (schela), 427.
Clain (Samuil Micu), 515.
Clarendon, 455.
Claroutzanos (Nicolae, ieromonah), 634.
Claudius II (împărat), 637.
Cleeberg (comandant maghiar), 518.
Clement V (papa), 568, 706.
Cleveland, 622.
Clintoc (Ioan din Velența, preot), 618.
Clociți, 621.
Cloșca, 503, 556, 557, 558, 559, 649,
753, 768, 792, 797.
Cluj, 25, 320, 343, 505, 553, 565, 575,
607, 651, 687, 699, 700, 701, 710,
711, 717, 721, 729, 733, 734, 740,
753, 768, 792, 797.
— (Biblioteca Universității din),
533, 724, 770.
— (comitatul), 545.
— (comitete de), 544.
— (dieta din), 676.
— (guvernul ardelean din), 21.
— (Institutul de Geografie), 793.
— (Universitatea din), 520, 524,
710, 711, 778, 793, 797.
Cobenzl (Ludvic, ambasador austriac
din St. Petersburg), 510.
Cocorăști (sat), 6, 7, 41.
Codarcea (C. I.), 779.
Codex Bandinus, 765.
Codlea, 497, 498, 499.
Codreni (satul), 276.
Codrești (stul), 334.
Codrul Cosminului (buletin), 771.
Coluțani (satul), 327.
Colan (I.), 752, 754.
Collier (ambasador olandez), 389.
Coloman I, 693.

- Colomea, 707.
 Colonia, 351.
 Coloși (Vasile), 514.
 Colquhoun (consul englez), 571.
 Colson, 407.
 Columbia, 737.
 Coman (Dealul lui), 7.
 Comarno, 193.
 Comloșul Mare, 610, 612.
 Comoșteni (sat), 8, 43.
 Comșa (Grigorie Gh., episcop al Aradului), 610.
 Conaciu (Meletie), 617.
 Concordia (ziar din Pesta), 519, 614.
 Condurachi (Emil), 748, 749, 750.
 — (I. D.), 760.
 Conea (Ion), 664, 666, 670, 672, 673.
 Connert (Hans profesor), 560.
 Conrad (Ioan), 129.
 Constanța (Muzeul regional), 796.
 Constante (C.), 654.
 Constantinescu (Șt.), 590.
 Constantinopol, 14, 24, 45, 91, 179, 188, 187, 190, 200, 203, 204, 208, 211, 224, 227, 233, 238, 244, 245, 248, 249, 251, 255, 256, 257, 260, 261, 265, 291, 296, 301, 318, 326, 327, 328, 330, 338, 343, 356, 357, 384, 389, 396, 400, 402, 405, 406, 413, 425, 427, 428, 434, 441, 446, 447, 448, 455, 463, 474, 478, 479, 480, 509, 591, 592, 593, 595, 609, 633, 634, 693, 694, 709, 743, 749, 751, 753.
 — (Conferința dela), 465.
 — (reprezentanții Angliei la), 418.
 — (reprezentanții Austriei la), 418.
 Contarini (Domenico, ambasador venețian), 284.
 Contingenții, 765.
 Convorbiri Literare (revistă), 621.
 Copăcel (sat), 126.
 Copou (lângă Iași), 304.
 Coresi (diaconul), 26, 600, 607, 737.
 Coresi (diaconul), 26, 600, 607, 737, 790.
 Corfus (Ilie), 603, 604, 773.
 Corivan (N.), 749, 750, 751, 752, 769.
 Corlad (comite de Tâlmăciu), 664.
 Corlatele (sat), 8, 42.
 Corneli (Ioan), 532.
 Cornesco (Const. C.), 453.
 Cornu (Doamna), 595.
 Corona, vezi: Brașov.
 Corvinești, 653.
 Cășălauca (schit), 765.
 Coșbuc (A.), 768.
 — (G.), 766.
 Costa (Saegiu, polcovnic), 621.
 Costăchescu (Mihail), 683, 684, 745.
 Costachi (Veniamin), 531, 658, 763, 764.
 Costaforu (membru în Consiliul superior al instrucțiunii publice), 453.
 Costești Vâlcei (Pomelnicul Bisericii Grusetu din), 777.
 Costin (Miron, logofătul), 194, 218, 224, 225, 244, 257, 287, 288, 314, 318, 319, 325, 339, 340, 345, 358, 762.
 — (Nicolae, cronicarul), 308, 742, 744.
 — (Velicico, hatmanul), 223, 256, 304, 314, 326.
 Costineștii, 394.
 Coteana (sat), 10.
 Coflarcuic (N.), 724.
 Cotnari, 304, 368.
 Cotoșman (Gheorghe, preot), 610, 612.
 Cotroceni, 634.
 Coulanges (Fustel de), 786.
 Covurlui (pe Prut), 684.
 Coyer (abatele, istoricul), 307, 319.
 Cozia (mănăstirea), 672.
 Crăciun (I.), 502, 688, 697, 699, 710, 711, 723, 780, 792, 800.
 Cracovia, 743, 749.
 — (Palatinul de), 203, 270, 274, 282.
 Craiova, 1, 41, 43, 167, 349, 358, 491, 493, 494, 587, 690, 776, 777, 778.
 — (Biserica Madona Mântuleasa din), 776.
 — (Biserica Sf. Dumitru din), 777.
 — (Casa Banatului din), 776.
 — (Institutul Lazaro-Otetelișanu din), 778.
 Craioveștii, 776, 778.
 Creangă (O.), 756.
 Cremona, 432.
 Creta (insula), 178.
 Cricău, 754.
 Crimeea, 178, 220, 234, 245, 273, 385, 337, 384, 387, 508, 510, 744, 746, 747, 793.
 — (Hanatul Tătarilor din), 192, 193, 199, 395, 603.
 — (războiul din), 469, 572, 707, 709, 773.
 Crișan, 556, 557, 558, 559, 649, 759.
 Crișana, 619, 620, 699, 703.
 Crișca (hatmanul căzăcesc), 375.
 Crisma (sat), 515.
 Cristescu (V.), 742.
 Cristian (comună), 756.
 Cristopulos (Mitrofan), 633.
 Cristur, 623.
 Criton, 703.
 Criva de jos (sat), 6, 41.
 — de sus (sat), 6, 41.

Crivești, 370.
 Croația, 298, 423, 654.
 Cromații, 430, 434, 573, 772.
 Cromer (cronicar polon), 347.
 Cronstatt, vezi: Brașov.
 Csak (Matei), 706.
 Csáki (Ladislau, contele), 248, 265, 267, 268, 271, 282, 285, 286, 287, 288, 295, 300, 301, 314, 315, 316, 317, 320, 335, 336, 338, 339, 346, 357.
 — (Mihail), 624, 626.
 — (Ștefan), 498.
 Csedő (Ladislau, secretarul guvernului ardelen), 21.
 Csicsó, vezi: Ciceu.
 Csicsói, 602.
 Csute (Avram), 97.
 Cumani, 632.
 — (episcopia lor), 706.
 Cunța, 668.
 Cuparencu (Miltiade), 769.
 Cupărești, 183, 385.
 Cuptu (Ghioca din Căpreni), 493.
 — (Nica, din Căpreni), 492, 493.
 — (Nicolae), 491, 492, 493.
 Curechiu (sat), 559, 560.
 Curtea de Argeș, 727.
 Curuții, 264, 287, 362, 768.
 Cușnicov (Serghic), 761, 764.
 Custoza, 425.
 Cutlumuș (mănăstire), 635.
 Cutzescu-Stork (C.), 590.
 Cuza-Vodă (Alexandru Ioan), 420, 443, 446, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 463, 464, 466, 467, 468, 469, 470, 472, 473, 474, 476, 477, 478, 480, 481, 483, 484, 527, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 565, 573, 576 578, 579, 580, 582, 590, 591, 592, 593, 647, 728, 741, 750, 751.
 Cuzanul (Anania), 740.
 Cybo (cardinalul), 254.
 Cyzicos, 637.
 Czaikowski (Mihail), 741, 744, 673, 741.
 Czartorijski (Ioan, prințul), 396.
 Czeccz (Iuon), 126.
 Czeperi (sat), 41.
 Czernikovia, 192.
 Czetwertinowka, 190.
 Czimboj (Alexandru), 126.
 — (Iuon), 126.
 Czitien, vezi: Cătănenii (sat).

D

Dacia, 557, 558, 566, 598, 610, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 674, 702, 704, 746, 757, 799.

— Aureliană, 640.
 — Romană, 643.
 — Traiană, 610, 636, 641, 702, 703, 727, 745.
 Dacii, 586, 702, 703, 704.
 Daco-Romani, 566.
 Dăianu (I.), 753.
 Dalhamer, 550.
 Dalmația, 297.
 Daltaban (pașa), 376, 385.
 Dâmbovița, 458, 459, 497, 499.
 Damé (Gr.), 579, 728.
 Damian (Petru, deputat), 50.
 Dan I, 706.
 Danemarca, 253, 455, 478, 739.
 Dănești, 693.
 Dăngeni (sat), 765.
 Daniil (duce al Galіției), 632.
 — (episcop), 619.
 Danzig, 200, 248.
 Darda, 336.
 Dardanele, 708, 709.
 Dărescu (N.), 589.
 Darlington, 739.
 D'Arquien (marchizul), 253, 259.
 — (Marie, regina Poloniei), 224, 226.
 Darius (tribun), 516, 517.
 Darius (regele Perșilor), 702.
 Daroczi, 678.
 Daszawa, 287.
 Dati (Stagio), 698.
 David (Al.), 718, 719, 720, 769.
 Davideni, 218, 340, 370.
 Dealul Mitropoliei, 3.
 Debrețin, 300, 430, 431, 432, 519, 615, 624, 651.
 Debuleni (sat), 7.
 Decarlini (maior), 435.
 Decebal, 702, 703.
 Decius, 638.
 Degriczen, 42.
 Dej, 604.
 Del Monte (Giovanni Batista), 305, 310, 313.
 Deleu (Gavril, din Curechiu), 559.
 Deli (pașa), 236.
 Della Porta (Nicolo), 382.
 Delord (Taxile), 448, 460, 474 481.
 De Martonne (Em.), 792.
 Dembinsky, 436, 437.
 Demetrescu (George Mil.), 776, 778.
 Demetriad (L.), 590.
 Demicki, 303.
 Demidoff (prinț rus), 587.
 Densuși (sat lângă Hațeg), 515, 517, 518.
 Densușianu (Aron), 514, 517.
 — (Beniamin Popa, protopopul), 514, 515, 518, 519, 520.

- (Elisabeta), 518.
- (Georgie), 518.
- (Iulia), 518.
- (Nicolae), 504, 514, 517, 542, 543, 545.
- (O.), 727.
- Deodat (Petru, arhiepiscop de Sofia), 199.
- De Ruggiero, 797.
- Desneval (ambasador francez la Poartă), 272, 378.
- Despot-Vodă, 625, 770.
- Dettine (Ștefan, locot.-colonel alias Bivoda), 6, 9.
- Deva, 519, 544.
- (cetatea), 669.
- Dévai (Procurator D.), 103, 128.
- Dévai de Tatrang (Ieremia), 94.
- Diaconovici (Aurel), 777.
- Diamant (clucerul), 240.
- Dibriz (Ioan), 203, 205.
- Diculescu (C.), 727.
- Dima (Gh.), 802.
- (Ioruc, comandant de oaste), 374.
- Dimidechi (colonelul), 278, 279, 309.
- Dimitriu (Constanța), 765.
- Dinulescu (N. Gh.), 777.
- Dindar (Teodor Ladislau), 4, 30, 31, 32, 35, 36, 37, 166.
- Dionisie Eclesiarhul, 776, 778.
- din Furna, 772.
- Diosig, 615.
- Dittamondo, 752.
- Djuvara (F. G.), 728.
- Długosz, 697.
- Đlusi (episcopul catolic din Bacău), 304, 345, 354.
- Đluzewski (abatele), 399.
- Dobăca (catru regal), 605.
- Doban (spătarul), 316.
- Doboși (Agneta n. Sceberg), 18, 19, 89, 94, 95, 99, 100, 101, 103, 106, 108, 109, 112, 113, 114, 115, 119, 121, 123, 127, 131, 132, 136, 142, 143, 144, 148, 150, 152, 157, 171, 173, 174.
- (Al.), 780.
- (Ana Catherina), 132.
- (Christina Sophia), 132.
- (familia), 67, 73, 90, 93, 95, 96, 100, 103, 150, 153, 170, 171, 174.
- (fiicele lui), 170.
- (Samuil), 13, 14, 15, 17, 18, 19, 21, 66, 67, 77, 79, 80, 82, 84, 86, 90, 94, 95, 99, 100, 103, 108, 110, 112, 113, 114, 115, 123, 127, 132, 136, 143, 144, 149, 169, 170, 173.
- (succesorii lui), 1, 13, 17, 18, 21, 84, 86, 90, 97, 98, 111, 117, 119, 121, 132, 137, 138, 141, 142, 145, 149, 151, 154, 156, 157, 170, 171, 172, 173, 174.
- Dobozi, vezi: Doboși.
- Dobra (Alexandru, episcop la Lugoj), 519.
- (Iuon), 126.
- (Matei), 126.
- Domricza (sat), 549.
- Dobrițin, vezi: Debrețin.
- Dobrogea, 211, 702, 703, 798.
- Dobromir (din Vernești), 621.
- Dobrowski (comandantul garnizoanei din Câmpulungul moldovenesc), 374.
- Dobrușa (mănăstire), 762.
- Dohan Ghcet, 257.
- Dohna (generalul), 608.
- Doja (revolta lui), 568, 569.
- Domaradzki (colonelul), 223.
- Domnești, 278.
- Donat (Ion), 776, 777, 778.
- Donel (O), 127.
- Dongorozi (Ion), 776.
- Dora d'Istria, 770.
- Dorohoi, 283.
- Doroșenco (Petru, hatmanul căzăcesc), 1, 2, 3, 5, 7, 8, 10, 23, 31, 34, 51, 52, 56, 57, 66, 68, 71, 177, 178, 179, 181, 183, 184, 186, 188, 190, 192, 193, 199, 204, 205, 207, 210, 227, 228, 232, 233, 242, 244, 247.
- Dosoței (al Ierusalimului), 634.
- (mitropolitul Moldovei), 220, 280, 328, 332, 392, 745, 790.
- Dottain (Ernest), 449.
- Drăculești, 693.
- Drăganu (N.), 767, 779, 780.
- Drăgescu (I. C.), 777.
- Drăgești (sat), 10, 44.
- Drágý (Bartolomeu, voevod), 655.
- Drăghiceanu (Virgil), 5.
- Drăghiceni (sat), 7.
- Drăghinici (Iani), 261, 262, 274.
- Dragomir (Al.), 780.
- (Silviu), 570, 718, 727, 740, 778, 779.
- (din Tudorești), 489, 490.
- (vistiernic), 491.
- Dragomirna (mănăstirea), 280, 334.
- Dragoș Vodă, 741.
- (Moise, episcop unit al Bihorului), 617.
- Dragoslavele, 646.
- Drăguș, 21, 802.
- Dreczen, vezi: Drăgești.
- Dridiff (Andrei), 75.
- Drincea (sat), 9, 43.
- Drinca, vezi: Drincea.
- Dromihetes, 702.

Drouyn de Louys, 593, 594.
 Drozdowski, 232.
 Du Vernay (Boucault, agent francez în Transilvania), 246.
 Dubău (logofătul), 386.
 Duca (Catrina, fica voevodului Gh. D.), 260.
 — (Constantin, voevodul), 378, 380, 381, 384, 385, 386, 747.
 — (Gheorghe, voevodul), 183, 184, 186, 187, 189, 190, 218, 234, 237, 238, 239, 240, 241, 244, 254, 255, 256, 257, 260, 261, 262, 263, 267, 268, 270, 274, 275, 278, 279, 280, 283.
 — (I. G.), 780.
 Dumilugenii, 765, 766.
 Dumitrea-Mare, 766.
 Dumitrescu (St.), 589.
 — (VI.), 741, 744.
 Dumitru (Ioan), 556, 557, 558, 559.
 Duncheru (Gheorghe), 20.
 Dunod (Antide, călugărul), 299, 300, 301, 302, 310, 311, 338, 346.
 Durac (Apostol, serdarul), 184, 186, 212.
 Durando (Ciacomo, general), 425.
 Durostorum, vezi: Silistra.
 Duzinchevici (Gh.), 744, 745, 747, 750, 751, 771.
 Dvoicenco (Eufrosina), 769.
 Dzieduski (voevodul Podoliei), 396.

E

Ebert (bibliograf), 722.
 Ecaterina (cea Mare), 747.
 Economu (general), 728.
 École des Chartes, 788.
 Eder (Baron), 391.
 Edineți, 660.
 Eftimiu (Elena), 769.
 Egipt, 63, 76, 100, 239, 252, 276, 637, 714.
 Egipteni, 753.
 Elena (fiica lui I. Brancovici), 741.
 — Doamna (soția lui A. I. Cuza), 534, 535, 536, 537.
 Eleonora (regina Poloniei), 180.
 Elian (Alexandru), 771.
 Elisabeta (regina Angliei), 569.
 Elveția, 503, 739.
 Emericus din Elwange, 698, 752.
 Emilian-Marcovici (Căline), 590.
 Eminescu (Mihail), 523, 727.
 Emmerit (Marcel), 576, 578, 579, 580, 582.
 Enache (mare ban al Craiovei), 491, 493, 494.
 Englezii, 418.

Enickel (Jansen), 751.
 Eperjes, 265, 303, 311.
 Epir, 694.
 Erestpher (localitate), 746.
 Érsek-Ujvár, 298, 303, 311, 701.
 Estonia, 739.
 Eszterházy (familie), 597.
 Eteria, 673.
 Europa, 412, 414, 420, 422, 416, 447, 448, 459, 465, 466, 467, 468, 469, 475, 478, 479, 480, 482, 483, 554, 567, 568, 569, 570, 572, 593, 595, 597, 608, 632, 641, 646, 704, 709, 710, 711, 714, 724.
 — Centrală, 779.
 Eutropius, 639, 640.
 Evrei, 573, 612, 654.
 Extensiunea Universitară (Cluj), 799.

F

Fabini (doctor), 530.
 Fabris (generalul), 542, 544, 555, 556, 557, 559.
 Făgăraș, 2, 6, 12, 27, 28, 29, 46, 47, 48, 49, 51, 64, 68, 69, 74, 75, 76, 81, 85, 91, 96, 97, 101, 102, 123, 125, 126, 127, 129, 133, 146, 149, 158, 160, 167, 168, 169, 170, 236, 247, 299, 300, 301, 303, 315, 435, 530, 531, 619, 706, 760.
 — (biserica), 6, 52.
 — (biserica domnească), 603.
 — (Românii ortodocși din), 5, 11, 12.
 — (tabla=curtea de apel din), 21.
 Făget (comună), 787.
 Fălcu, 222, 276, 326, 329, 330, 331.
 Fălticeni, 763.
 Farkas (Gheorghe), 501.
 Fărțală (Ilie Ștefu), 556.
 Fata (moșie), 605.
 Fedrigoni (Camillo, căpitan), 432.
 Pedro (Iosif, castelanul Lembergului), 298.
 Feldioara, 754.
 Fellner, 547.
 Felső-Szombatfalva, vezi: Sâmbăta-de-Sus..
 Ferdinand I regele Românilor, 785.
 — II, 597, 633.
 — (Habsburgul), 624, 625.
 Ferent (I.), 727.
 Ferry (Jules), 713.
 Fessler, 776.
 Fiedelman (Amșei), 762.
 Filaret (Câmpia Libertății lângă București), 408.
 — (episcopul din Râmnic), 512, 777, 778.

- Files (Ioan), 114.
 Filek (cetatea), 265.
 Filip Arabul, 638, 640.
 — (conte de Flandra), 591.
 Filipescu (Const.), 761.
 — (Constantin, căpitanul), 241, 690, 694.
 — (Constantin, vistiernicul), 674.
 Filipini (Alex.), 777.
 Filipopoli, 407.
 Filitti (Dositei, mitropolit), 761, 764.
 — (Ioan C.), 491, 621, 643, 645, 741, 742, 743, 744, 769, 775, 776, 777, 778.
 Filofteiu (cgumen), 635.
 Finlanda, 739.
 Firu (Nicolae), 616.
 Flandra, 591, 605.
 — (contele de), 592.
 Flechtenmacher (Chr.), 740.
 Florea (popa), 742.
 Florența, 537, 593, 724, 753.
 Florescu (George D.), 769, 775.
 — (Gr.), 742.
 — (I. Alecu, vel logofăt), 621.
 Florica (Domnița), 700.
 Floriș (Anna), 734.
 Foaia Interesantă (ziar), 622.
 Fodor (Ioan, învățător), 560.
 — (medic din Deva), 778.
 Fogarași (Ștefan), 16, 73, 76, 96, 154, 170.
 Folbert, 154.
 Fometești, 492, 493.
 Fontanin (G. M.), 777.
 Forbin Janson (Toussaint de, episcop de Marsilia), 47, 50, 51, 55, 57, 83, 223, 226, 227, 231, 233, 295.
 Forcade (E.), 445, 468, 474, 478, 481, 450, 451, 452, 463.
 Forgách (Francisc), 626.
 — (Pavel de Ghimeș), 617.
 — (Sigismund), 677.
 Forsner (Balthasar), 114.
 Fortunescu (C. D.), 775, 777, 778.
 Fotino (Atanasie), 745.
 — (Dion), 745.
 — (Mateiu), 730.
 Francezii, 246, 300, 379, 705.
 Francii, 705.
 Francisc (Ferdinand arhiducele), 575.
 — I (împăratul), 613.
 — (Iosif), 596, 714.
 Frâncu (Amos), 759.
 Frangipani (Maria), 741.
 Frank (Teodor, comandantul garnizoanei din Suceava), 223, 229.
 Frankenstein (Carol de), 134.
 Frankfurt, 767.
 — (parlamentul central), 410.
 — (tratatul dela), 711, 712.
 Franța, 181, 223, 226, 227, 236, 237, 243, 246, 253, 259, 296, 312, 313, 351, 352, 353, 360, 377, 378, 407, 411, 414, 415, 417, 444, 445, 446, 447, 456, 470, 473, 479, 480, 481, 521, 556, 558, 572, 576, 577, 578, 579, 581, 593, 594, 595, 705, 708, 710, 712, 713, 714, 715, 731, 739, 753, 770, 773.
 — (reprezentantul Turciei în), 417.
 — (reprezențanții ei la Constantinopol), 406.
 Frăsinet (sat), 7, 42.
 Frata, 699.
 Frația de Cruce (societate secretă), 503.
 Frederic II, 630.
 — (cel Mare), 608.
 — (regele), 609.
 Fredro (Ștefan), 396.
 Frek, vezi: Avrig.
 Fresinet, vezi: Frăsinet.
 Freycinet (ministru francez), 713.
 Friedel (Johann), 778.
 Frigyessi (general), 457.
 Frobenius (Ioan), 606.
 Früe, vezi: Früh.
 Früh (Hans), 606.
 Fruma (Ioan), 612.
 Fuad-Effendi, 439, 440.
 — (Pașa), 409.
 Fulda (mănăstirea), 698.
 Furtună (Pr. D.), 769.
 Fusta (Gheorghe, provizorul), 16, 72, 73, 75, 88, 170.

G

- Gagy (Eugen), 803.
 Gál (L.), 729.
 Galan (Mil.), 749, 752.
 Galați, 218, 236, 331, 397, 417, 469, 745.
 Gáldi (L.), 655, 656.
 Galeski (colonelul), 370, 375.
 Gales, 666, 668, 679.
 Galga (sultanul), 209, 327.
 Galia, 553, 566.
 Galția, 706, 743, 747, 750, 789, 791.
 — (apusană), 414, 415.
 Galitzin (contele), 510.
 Gallienus, 637, 639.
 Gallipoli, 439, 440, 441.
 Gallo Cesare, 676, 677, 678, 679.
 Gallob (Antoni, Pater superior), 55, 56, 58, 62, 169.
 Gallus (împărat), 637, 638.
 Gălușcă (Const.), 769.
 Gârbovaș (sfânta icoană din), 660.

- Garibaldi, 442, 473.
 Gârbeanu (C.), 735.
 Gaterhölzl (pădure lângă Viena), 270.
 Gavrilă (postelnicul), 326.
 Gavrilă (Iuon), 126.
 Găzdaru (D.), 749.
 Gazeta Transilvaniei, 767.
 Geagea (Chr.), 772.
 Geneva, 739.
 Genlie (I.), 735.
 Genova, 199, 201.
 Genovezi, 199.
 Georg (Hans), 154.
 Georgescu (G.), 590.
 — (Hortensia), 536, 582.
 — (I. B.), 776.
 — (Sică), 775.
 — Tistu (N.), 717, 720, 722, 725, 739.
 — Vrancea, 765.
 Georgian (Pamfil), 769.
 Germania, 13, 14, 227, 521, 626, 705, 711, 713, 714, 716, 722, 739, 743, 750.
 Germanii, 223, 297, 316, 326, 358, 388, 427, 586, 593, 611, 612, 637, 654, 697, 705.
 Geții, 566, 702.
 Geto-Daci, 610.
 Ghelarie (I. L.), 757.
 Gherasim (patriarh), 635.
 Gherghina (Petru), 653.
 Gherla, 343, 576, 614.
 Gheorghe (din Căpreni), 491, 492, 493.
 — (episcop de Roman), 745.
 — (Ștefan), 743.
 Gheorghii (postelnicul), 275.
 Gheorghiu (căpitan), 728.
 — (Nicolae-Atanasie), 771, 777, 778.
 Gherasim (N.), 772.
 Ghiață (D.), 589.
 Ghibu (O.), 779.
 Ghica-Vodă (Alexandru), 404, 405, 407, 647.
 — Budești, 729.
 — (Dimitrie, principe), 445.
 — (Grigorie, domnul Munteniei), 181, 182, 187, 192, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 314, 317, 318, 324, 701.
 — (Grigorie, Vornicul), 761.
 — (Ioan), 405, 410, 428, 429, 434, 591, 788, 789.
 — (Prințul), 14.
 Ghidici (sat), 8, 42.
 Ghimeș (pasul), 509.
 Ghioca (din Căpreni), 493.
 Ghiulești, 601.
 Ghiurca (Dascălul), 754.
 Gidiz, vezi: Ghidici.
 Gingiz-han, 631, 632.
 Gioagiul Inferior (cercul), 519.
 Ghioberti (Vincenzo), 422, 423, 425, 426, 428, 429, 432.
 Giovio (Paolo), 745.
 Giuglea (Gheorghe), 792.
 Giuleșteni (sat), 327.
 Giulhiu (orașul), 264.
 Giurescu (C.), 643, 644, 646, 647.
 — (Constantin C.), 702, 703, 704, 706, 707, 726, 740, 769.
 Giurgiu, 417, 494, 495, 496, 497, 501, 502, 795.
 Giza (Cazimir, solul polon), 237, 238, 239.
 Glad, 610, 653.
 Gladstone, 572.
 Gliniany, 303.
 Glixielli (Șt.), 744.
 Glodariu (Vasile), 756.
 Glogon (sat), 549.
 Gnesna (Arhiepiscopul de), 378.
 Gninski (palatinul), 243, 244, 245, 249, 251.
 Gociman (A.), 780.
 Godefridus (din Viterbium), 698.
 Gödel (consul austriac), 578.
 Goetz (Walter), 630.
 Goga (O.), 786.
 Gogoș (sat), 8, 9, 43.
 Golăești, 766.
 Goldiș (Isaia), 783, 784.
 — (Vasile), 758, 780, 783, 785, 786.
 Goleșcu (boerul), 6, 8, 9, 41, 42, 43, 481, 484.
 — (Nicolae), 447, 460.
 — (Ștefan), 417.
 Golești, 450, 453.
 Göllner (C. M.), 757, 758, 760.
 Golubaci, 363.
 Gomolinski (ambasador polon), 391.
 Goach (G. P.), 740.
 Gore (Paul), 769.
 Görgey (ministru de război), 432, 437, 438.
 Gorianov (G. M.), 708.
 Górka (Ol.), 745.
 Goroslău, 575, 688.
 Gotha, 702.
 Goții, 637, 639, 640, 796.
 Gött (familia), 607.
 — (Ioan), 607.
 Gradzinski (fiul palatinului de Rawa), 187.
 Graesse (bibliografia lui), 722.
 Grămadă (Nicolae), 771, 772, 773, 774.
 Gramen (Radu), 126.
 Gran (cetatea), 290, 311.
 Greavu-Dunăre, 719.

Greceanu (Radu), 744.
 — (Șerban), 744.
 Grecia, 654, 713, 715, 739.
 Grecii, 184, 189, 330, 418, 612, 654, 758.
 Grecu (Vasile), 729, 771, 772, 773, 774.
 Gregory (deputat), 446, 455, 456.
 Grid (Eustație, protopop), 757.
 — (Nicolae), 754.
 Grigoràs (Mitrofan), 744.
 Grigorașcu (boierul), 7, 42.
 Grigore cel Mare, 739.
 Grigorescu (N.), 587, 588, 729.
 Grigorie (arhiepiscop), 762.
 Gritti, 754, 755.
 Grodeck (târgul), 193, 294.
 Grodno (orașul), 252.
 Guido von Baussnern, 739.
 Gulácsi (G.), 509.
 Gumelnița, 741.
 Gusbeth (Ed.), 531.
 Guttenberg, 606.
 Guyon (general), 435.
 Gyiszlavu (Todose), 126.
 Gyizdás (Dumitraș), 126.
 Gyöngyösi (Ioan, nobil maghiar), 506, 509.
 Gyoroy (Hancz), 129.
 Gyözei-Nicoledon (Vincenzo, maior), 431.
 Gyulaffy (Ladislaw, general), 320.
 Gyulay (contele), 505, 506.
 Gyurka (Tamaș), 126.

II

Hann (Hofkammer-Rath), 45.
 Hăbășescu (Grigorie, hatman), 184, 220, 243.
 Habsburg (Albert de), 567, 596.
 Habsburg-Lorena (casa de), 596.
 Habsburgii, 296, 434, 569, 570, 597, 598, 611, 625, 651, 771.
 Hacman (mitropolitul), 762.
 Hadik (contele), 509, 542, 545.
 Hadrian, 704.
 Hagi Moscu (Em.), 769.
 Hagymássy (Cristofor), 626.
 Haines (Gheorghe), 758.
 Hăjden (Iancu), 242.
 — (Nicolae), 242.
 Hajduböszörmény, 248.
 Hălășteni (sat), 335.
 Halbherr (Federigo), 797.
 Haldane (Lord), 714.
 Haliciu (orașul), 200, 240, 295.
 Halifa Hagi, 745.
 Halil (pașa, comandantul Cameniței), 199.
 Haller (Ștefan), 701.

Hălmăgelul (sat), 9, 43.
 Halmágyi (Ștefan), 82, 119, 138.
 Halmazelul, vezi: Hălmăgelul.
 Han (O.), 590.
 Hâncu (Mihalcea), 154, 186.
 Hanenco (căpătenie a Cazacilor), 183, 185, 186, 200.
 Hangu (mănăstirea), 369, 375, 386.
 Hanotaux (G.), 728.
 Harbard (ambasador englez), 393.
 Hariton (mitropolit primat al Ungro-Vlahiei), 777.
 Hărlău (târgul), 46, 191, 192, 222, 367, 368, 748.
 Hărmănești (sat), 334.
 Hașdeu (B. P.), 741, 760, 778, 787, 788.
 Hassan (pașa), 364.
 Hațeg, 515, 517, 518, 519.
 Hauterive (consul), 570.
 Havad (Iancu Matei de), 94.
 Haynau (general), 431, 435, 436, 437.
 Hazos (conte), 767.
 Hegel, 523, 630.
 Heidelberg, 534, 536.
 Heidenstein (cronica lui), 694.
 Heissler (general), 93, 181, 182, 183, 187, 269, 357, 358, 359, 363.
 — IV (al Franței), 696.
 Henry (Paul), 590, 591, 594, 595, 725, 726, 728, 729.
 Herăscu (Năsturel, general), 534, 535.
 Herbert-Rathkeal (ambasadorul Austriei la Constantinopol), 509, 510.
 Herczog (E.), 772.
 Herescu (familia), 746.
 Hermann (comite), 605.
 — (Mihail, consilier princiar), 607.
 — (Părcălabul), 745.
 Hermannstadt, vezi: Sibiu.
 Herodot, 702.
 Herțegovina (tulburările din), 713.
 Hertzeg-Szölösi (Sigmund), 111, 117, 131, 172.
 Herulii, 637.
 Hervé (Edouard), 449, 481, 482.
 Herzog (Ignac), 504.
 Hincu (mănăstire), 762.
 Hindău, 707.
 Hirscher (Luca), 607.
 Histria, 702, 796.
 Hmielnicki (Bogdan), 745.
 — (Gheorghe, hatmanul), 244, 251, 258, 260.
 Hochberg (Ana Maria de, baronesă), 25.
 Hodoș (Enea), 555.
 — (Iosif), 551, 555.

Hodoș (N.), 724, 738, 790, 791.
 Hoffmann (D. Georg), 608, 609.
 Hohenzollern (Anton), 595.
 — (Carol de), 591, 593, 595.
 — (dinastia), 595.
 Holban (Th.), 750, 751, 771.
 Holstein, 477.
 Homolicza (sat), 549.
 Honterus (Ioan), 606, 607.
 Horațiu, 797.
 Horia, 504, 509, 514, 556, 557, 558,
 559, 649, 748, 759, 760, 779.
 — (revoluția lui), 503, 514, 542,
 556, 649.
 Horodenka (cetatea), 213.
 Horovitz (Filip), 745, 770.
 Hortensia (regina), 595.
 Hortobágy (localitate), 641.
 Hotărani (mănăstire), 776.
 Hotin (cetatea), 179, 186, 190, 194,
 196, 198, 203, 204, 205, 206, 207,
 208, 209, 210, 211, 214, 216, 217,
 218, 219, 222, 223, 228, 229, 230,
 240, 242, 254, 282, 292, 293, 294,
 355, 392, 707, 747, 748, 761, 762,
 763, 764.
 — (eparhia), 657, 658, 662.
 — (raiaua), 775.
 — (vama), 199.
 Hraștul (sat), 8.
 Hrízea (colonelul), 309.
 Hubertusburg (pacea dela), 511.
 Hübsch (Fr.), 14.
 Huceu (pârâul), 306, 308.
 Huedin, 618.
 Hugo (Victor), 452, 463.
 Humboldt, 630.
 Humiecki (St.), 396.
 Humor (mănăstirea), 683.
 Hunedoara, 517, 544.
 — (județ), 514.
 Hunfalvy (P., istoric ungar), 641.
 Huni, 582, 583.
 Huniade (Ioan), 567, 605, 648, 654,
 666.
 Hurezi (mănăstirea), 634, 778.
 Hurmuzaki (colecția), 699, 726.
 Huși (eparhia), 763.
 — (târgul), 275.
 Hussein pașa (comandantul garnizoanei
 din Hotin), 203, 204, 205,
 206, 208, 210, 211, 212, 214, 215,
 216, 217, 290, 291.
 Hust, 601.
 Hususău, 668, 669.
 Huszár (Petru), 498.
 Hutter (Rebeca), 114.

Jablonski (Stanislau, hatmanul Co
 roanei polone), 235, 241, 303,
 304, 305, 306, 307, 309, 310, 314,
 319, 345, 349, 350, 375, 376, 377,
 382, 383, 384, 385, 386, 396, 397,
 398.
 Iabuca (sat), 549.
 Iacob (fost al Țarigradului), 634.
 — (Putneanul), 658.
 Iacobesti (sat), 334.
 Iacopone (din Todi), 698.
 Jăgălia (teritoriu), 6.
 Jagello (Vladislav), 793.
 Jakabffy (El.), 759.
 Jaksi (Rad), 126.
 — (Sigismund), 165.
 — (Tamás), 126.
 Jakubovich (Emil), 697.
 Jalea (I.), 590.
 Jali-Agași (comandantul turcesc al
 țărmului pontic), 295.
 Jalpuh (râul), 276.
 Jambadules, 797.
 Iampol (târgul), 186.
 Iancu (Avram), 428, 431, 435, 442,
 517, 649, 759.
 — (Marcel), 590.
 — (Corvin de Hunedoara), 737.
 Iancula (Vodă), 737.
 Ianculescu (V.), 735.
 Iane Banul, 686, 689, 693, 694.
 Jankovics (conte), 508.
 Jansen (Enikel), 698.
 Janson (fiul Elisabetci Rosetti, mări-
 tată Janson), 12, 55, 57, 58, 61,
 62, 63, 168, 169.
 Járαι (Eva), 115.
 Iarcu (bibliograf), 722, 723, 735.
 Jarkovacz (sat), 549.
 Jasenova (sat), 549.
 Jaslowicz (orașul), 192, 240, 274, 290,
 292, 322, 339, 342.
 Iași, 184, 185, 187, 189, 217, 218, 220,
 222, 223, 225, 234, 235, 244, 257,
 261, 272, 274, 275, 277, 279, 282,
 283, 292, 304, 323, 325, 326, 327,
 332, 333, 340, 353, 356, 367, 371,
 374, 375, 376, 377, 380, 381, 385,
 386, 388, 397, 416, 419, 471, 504,
 508, 509, 525, 537, 577, 579, 580,
 581, 582, 591, 613, 633, 657, 659,
 683, 745, 748, 749, 751, 761, 765,
 769, 778.
 — (Universitatea), 524, 525, 662,
 793.
 Jászi (Oszkár), 785.
 Jaworow (orașul), 236, 283, 286, 287,
 288, 291, 370, 374.

- Jáz (sat), 126.
 Ibaşfalău, 311.
 Ibida, 798.
 Ibrahim (paşa), 189.
 — (paşa de Buda), 264, 311.
 — (paşa din Nicopole), 399.
 — (Şişman paşa, serascherul), 234, 235, 238.
 — (sultanul), 628.
 Idvor (sat), 549.
 Jekeli (J.), 607.
 Jenson (fiul Elisabetei Roscetti), vezi: Janson.
 Iepureni (sat), 275, 326, 327.
 Ieroteiu (episcop), 615.
 Ierusalim, 252, 609, 635.
 Iesupol, 240.
 Ieud (Mss.), 790.
 Igló (cetatea), 298.
 Ignatie (de Arta), 761.
 Jijia (râul), 218, 224, 275, 332.
 Jinga (Victor), 779.
 Jipa (postelnic), 621.
 Jiu, 775.
 — (Banii dela), 776.
 Jiul de jos (judeţ), 6, 7, 8, 10, 42, 43, 44.
 — de sus (judeţ), 6, 8, 9, 43.
 Jivanovici (Sinesie), 617.
 Ilarion (al Argeşului), 404.
 Iliaş Vodă, 684.
 Ilie (Remus), 769.
 Illésházy (familia), 597.
 Illicu (sat), 126.
 Iliri, 796.
 Illyricum, 637, 638, 639, 640.
 Ilova (sat), 516.
 Imperiul (Asutro-Ungar), 596.
 — (Habsburgic), 423, 425, 442, 564, 598.
 — (Otoman), 177, 195, 201, 293, 302, 303, 316, 338, 343, 380, 389, 391, 394, 395, 428, 438, 592, 674.
 — (Roman), 557.
 Imrefffi (cancelarul), 679.
 Inczédy (Matei), 12, 112, 126, 188, 196, 288, 302, 372.
 Ineu, 652.
 Innsbruck, 679.
 Inocenţiu XI (papa), 196, 246, 254, 598.
 International Bibliography of Historical Sciences, 731, 739.
 Ioachim (Patriarhul), 256, 347.
 Ioan (din Adrianopol), 698.
 — (de Ciutelec), 615.
 — (fiul lui Petru de Cislădia), 667.
 — (pitarul), 700.
 — (rege), 755.
 — (Sigismund), 623, 624, 700.
 — (de Tâlmăciu), 668, 669, 670.
 — (din Velenţe, protopop), 616.
 — (Vodă cel Cumplit), 745.
 Ioanichie (episcop), 634.
 Ioaniţii (diploma lor), 705, 706.
 Ioanovici (Nestor), 618, 620.
 — (Vincentiu, episcopul Aradului), 616, 617.
 Ion (Cămăraşul), 679.
 Ionaşcu (T.), 778.
 Ionescu (Dimitrie), 633, 743, 769.
 — (Take), 574, 575.
 — (Nişcov (Traian), 769.
 Ioniţă, 621, 705, 706.
 — II, 621.
 Jora (Antioh, hatmanul), 385, 386.
 Iordanes, 639.
 Iordănescu (A.), 744.
 Iorcest (Ilie), 569.
 Iorga (N.), 560, 662, 672, 684, 685, 687, 702, 721, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 734, 735, 740, 741, 757, 759, 762, 768, 769, 770, 772, 776, 777, 762, 768, 769, 770, 772, 776, 777, 793, 796, 799.
 — (M.), 590.
 Iosif II, 504, 506, 509, 512, 513, 514, 542, 570, 596, 598, 766, 779.
 — (episcop), 745.
 — (de Camillis), 615.
 Josika (cancelarul), 498.
 Josof (preotul V.), 802.
 Journal des Débats (ziar), 449, 450, 476, 482.
 Jozsa (Ioan), 777.
 Ipsilanti (Constantin), 673, 674.
 Irinah (Arhiepiscop), 762.
 Isabella, 623, 624, 700.
 Isaccea, 189, 214, 216, 219, 220, 244.
 Isaia (Arhimandritul), 347.
 — (din Atos), 615.
 Iskra (colonelul), 306, 309, 334.
 Islaz (proclamaţia dela) 758.
 — (sat), 8, 43, 408.
 Ismail, 56, 100, 101, 211, 213, 232, 276, 277.
 Istria, 705.
 Istvánffii, 750.
 Italia, 415, 421, 422, 424, 434, 442, 456, 473, 551, 554, 555, 572, 573, 587, 593, 594, 626, 640 739, 743, 750, 759, 594, 626, 640 739, 743, 750, 759.
 Italiani, 411, 425, 432, 433, 434, 442, 473, 496, 686.
 Iuga (Popa Sigismund), 701.
 Iugoslavia, 739, 762, 779.
 Jupa (castru), 798.
 Iuraşcu (Petru), 358.
 Iuriev (Dorpat), 746.
 Iusop (paşa), 186.
 Iustinian, 739, 793.

Iusuf (Aga), 229.
Jutungi, 640.
Ivan (curierul moldovean dela asediul
Vienei), 270.
Ivașcu (din Cărbunesti), 492.
— (mare vornic), 493.
Ivireanul (Antim, episcopul Râmnicu-
lui), 635, 790.
Izvorani (schit), 621.

Kahriman Pașa (vizirul Cameniței),
396, 397, 398, 399.
Kaliani (general), 516.
Kalinic, 245.
Kalinovski (Martin, căpitanul), 398.
Kallo (cetatea), 264.
Kamieniski (legionarii polonezului),
425.
Kaminski (colonelul), 327.
Kara (Mustafa, vizirul), 231, 247,
254, 263, 269, 271, 598.
Karaczay (Teodor), 774.
Karadja (I. Constantin), 627, 769, 771,
773, 775.
Karolus (I.), 665.
Karwowski (Ioan, sol polon), 229, 230,
237, 238, 239, 240.
Kassa, v. Cașovia.
Kászoni de Kertsed (Ștefan), 16, 73,
76, 96, 170.
Katski (Martin, general), 396.
Kaunitz, 509.
Kantorowicz (Ernst), 630, 631.
Kazi Mârza, 325, 327.
Kemény (baronul), 665.
— (Ioan), 697, 766.
— (Iosif), 768.
Kecsesztesy (Paul), 679.
Kézai (Simion), 698, 699.
Khindsperg (Ioan Christofor, reziden-
tul imperial la Poartă), 247.
Khorsebad, 577.
Kiev, vezi: Chiev.
Kimpeni, vezi: Cămpeni.
Kinsky (contele, ministru austriac),
392, 627.
Király (Albert), 686.
Kirijescu (Constantin), 585, 586, 728,
769.
Kirstyan (Aldgya), 126.
Kisdja (Juon), 126.
Kisselef (generalul), 409, 571.
Klapka (generalul), 573, 580, 741, 751.
Klebensberg (Dr. Gróf Kuno), 697.
Klein (Ioan Inocențiu Micu, episcopul),
25, 584.
Klotza (Iacob), 126.

Knausz (Ferdinand) 496.
Kogălniceanu (Mihail), 450, 460, 520,
521, 522, 524, 726, 728, 750.
Kogutovitz, 610.
Kokorest, vezi: Cocorăști.
Kömives (Christophorus), 75.
Komosteu, vezi: Comoșteni.
Komsa (Gyurka), 126.
König, (agent), 60, 61.
Königsberg, 771.
Königsegg (Iosif Lothario, Contele),
11, 44, 46, 48, 49, 51, 52, 167,
168.
Konski (general), 308, 309.
Kopasz (Iacob, palatinul), 668.
Koppenzoller (general), 507, 510.
Köprili (Ahmed, vizirul), 178, 179,
187, 188, 191, 194, 203, 204, 205,
207, 216, 218, 226, 228.
— (Mustafa, vizirul), 362, 380.
Koriatovici (Iurg), 707, 714.
Koricki (generalul), 213, 214, 217, 234.
Korlatelle, vezi: Corlatele.
Korn (I. I., editor), 609.
Kornis (Gașpar), 498, 677, 678.
— (guvernatorul), 32, 33, 166.
Kossuth (L.), 423, 425, 426, 427, 428,
429, 430, 431, 432, 433, 434, 435,
438, 439, 440, 441, 442, 573, 751.
— (guvernul dictatorial republican
al lui), 422.
Kosziel (comisul), 329.
Kosztya (Sandru), 126.
Kosztuel (Samuel), 126.
Kovachich (M. G.), 665.
Kotschanik, 362.
Kováchoczy (cancelar), 495.
Kovács (Șt.), 641.
Kövári (Ladislau, istoric), 650.
Kozak (E), 729.
Kozielski (M.), 396.
Kriva de Jos, vezi: Criva de Jos.
— de sus, vezi: Criva de Sus.
Kriz-Cabicar, 767.
Kronica Polska, 663.
Kronstadt, vezi: Brașov.
Kubin (sat), 549.
Kükellö (comitatul), 27.
Kuku (Juon), 126.
Küküllövár, v. Cetatea de Baltă.
Küner et Co. (firma din Viena), 15.
Kunicki (hatmanul căzăcesc), 274, 275,
276, 277, 278, 279, 280, 281, 284.
Kunitz (Gheorghe Christofor, rezi-
dentul imperial la Poartă), 265,
269.
Kutahia, 440, 441.
Kuzanos (Ananias), 740.

L

Labbé (I.), 451, 466, 467, 482.
 Lacea (Const.), 754, 757.
 Lactantius, 641.
 Lăcusteanu (Vasile, clucer), 621.
 Lacy, 514.
 Ladis, 458.
 Ladislau IV, 632.
 — (Borșa), 668.
 — (Postumul), 605, 654, 692.
 — (regele), 666.
 Lahovari (M. G.), 453.
 Lalescu (Traian), 769.
 Lambrino (S.), 702, 740, 741.
 Lamarmora (general), 440.
 Langiewicz, 473.
 Lapatî (Alexandru), 453.
 Lapedatu (Al.), 711, 727, 738, 740, 769, 792.
 Lăpușna, 222, 329, 371, 765.
 Lăpușneanul (Alexandru III), 624, 625, 632, 633, 688, 700.
 Lăpușnenii, 184, 276.
 Lăpușnic (Popa din), 511.
 Larga (Gura Lărgii), 277.
 Laslo (Pavel), 616.
 Laszku (Samuel), 126.
 Lațcu-Vodă, 706, 707.
 Laugier (Dr. Ch.), 775.
 Laurent, 474.
 Laurentius, 553.
 Lazăr (Gh.), 408.
 Lăzărescu (Emil C.), 758, 759, 771.
 Le François (A.), 479.
 Lebedev (Paul, arhiepiscop), 660.
 Leca (Aga), 700.
 — (văduva Agăi), 679.
 Lecea (C.), 588.
 Lefavre (Albert), 597.
 Legault (L.), 473, 478.
 Legiunea Capetelor de Mort din Viena, 433.
 — italiană, 422.
 — maghiară, 422.
 — Vânătorilor Tirolezi, 433.
 Leipzig, 14, 608, 609, 767.
 Lemberg (orașul), 192, 193, 200, 203, 208, 211, 216, 219, 225, 230, 232, 235, 239, 240, 273, 281, 286, 336, 337, 348, 379, 384, 398, 743, 744.
 Leningrad, 709.
 Lențesti (lagărul de la), 309, 323, 327, 362.
 Lentink (comite), 603.
 Leopold, v. Lemberg.
 Leopod II al Belgiei, 591.
 — (împăratul Austriei), 31, 32, 65, 182, 196, 197, 199, 200, 201, 203,

204, 223, 227, 231, 236, 246, 247, 248, 249, 250, 253, 255, 257, 258, 259, 263, 264, 266, 267, 268, 272, 282, 286, 287, 288, 289, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 302, 311, 312, 313, 315, 320, 321, 338, 343, 344, 346, 347, 348, 349, 351, 352, 353, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 362, 363, 364, 365, 371, 372, 373, 381, 389, 390, 391.
 Leopoldina (diploma), 48.
 Lepădat (paharnic), 491, 493.
 Lepși (I.), 765, 769.
 Leroux (Ernest), 731.
 Leși v. Poloni.
 Le Siècle (ziar), 445, 448.
 Leskovitz (sat), 549.
 Leșu (sat), 768.
 Leszczynski (Rafael, generalul), 399, 400.
 Letonii, 758.
 Leuchtemberg (prințul), 592, 593.
 Levantul, 724.
 Levy (Armand), 443, 445, 446, 447, 451, 453, 454, 455, 456, 458, 460, 463, 464, 465.
 Libertatea (ziar), 451, 622, 473.
 Liberté (ziar), 458, 481, 482.
 Libini (Andrei, boier moldovean), 397.
 Liechtenstein (corpul de armată), 437.
 Lichtensteiner (secretarul consiliului de război din Viena), 17, 87, 171.
 Liga Națiunilor, 779.
 Liga Sfântă (L. Creștină), 195, 196, 284, 288, 291, 293, 295, 298, 299, 302, 305, 314, 315, 337, 339, 343, 352, 353, 379, 381, 382, 389, 390, 391, 400.
 Linz, 285, 286.
 Liovenii, 193, 743.
 Lipa (cetatea), 387.
 Lipăneanu-Muşlea (Maria), 717.
 Lipeanu (Anastase), 745.
 Lipov (sat), 8, 42.
 Lipova, 624, 652.
 Lipsca, vezi: Leipzig.
 Literat (Valeriu), 769.
 Lituania, 216, 219, 248, 317, 318, 344, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.
 Lituanii, 217, 292, 307, 356, 388, 758.
 Lobkovitz (ambasador austriac din St. Petersburg), 513.
 Loghi (Kimon), 589.
 Loghin (C.) 772.
 Lombardia (revoluția din), 424.
 Lombardo (Venețio), 434.
 Londra, 14, 407, 438, 439, 446, 451, 456, 457, 474, 593, 708, 709.
 — (conferința dela), 715.
 — (Universitatea din), 563.

- Lorántfi (Susana), 1, 2, 3, 27, 28, 29, 166.
- Lotru, 665, 666, 667, 669, 670, 672.
- Louis Philippe, 470.
- Lovin (Glicherie, protosingel), 762.
- Loviștea, 667, 669, 670, 671, 672, 673, 706.
- Lubaczow (castelanul de), 274.
- Lubomirski (principele, palatinul Volhiniei), 192, 241, 342, 366.
- Luca, (mitropolit), 622.
- (Vlădica), 621.
- Lucaris (Chiril), 633.
- Luchian (Ștefan), 588, 589.
- Ludoș, 756.
- Ludovic de Anjou, 567, 706, 751.
- de Baden (principele), 336, 351, 357, 358, 365.
- II (rege ungar), 754.
- XIV (regele Franței), 180, 181, 182, 196, 226, 227, 231, 236, 246, 247, 249, 250, 251, 252, 253, 258, 259, 264, 266, 268, 312, 351, 354, 355, 356, 379, 380.
- cel Sfânt (al Franței), 564.
- Ludu (Ioan), 753, 755, 758, 759.
- Lufatyi (Comșa), 126.
- Lugdunum, 639.
- Lugoj, 387, 407, 437, 438, 519, 576, 601.
- Lugosi (Francisc), 750.
- Luka (târg), 212.
- Lukasik (Stanislav), 741.
- Lukáts (Jozsef, primar), 518.
- Lukinich (Emerik), 623, 655.
- Lunga (comună), 610, 612.
- Lungu (V.), 747, 749.
- Lupaș (Ioan), 524, 529, 542, 543, 560, 565, 569, 616, 650, 655, 656, 689, 697, 711, 726, 734, 740, 756, 769, 779, 780, 786, 799.
- (Marina), 494.
- (S.), 780.
- Lupești, 751.
- Lupșa (Ștefan), 615.
- Lupta (ziar), 623.
- Lupu (Vasile, voevodul), 527, 610, 634, 700, 728.
- Luther, 607.
- Luxemburg, 286, 739.
- Luzany (târgul), 323.
- Luzecki (palatinul), 329.
- Lwow, vezi: Lemberg.
- Lyánku (Koman), 126.
- Macedonia, 612, 654, 705, 714, 715, 757, 757, 799.
- Macedonica (Legiunea V), 796.
- Macedoromâni, 612, 654.
- Măceșelul (sat), 9, 43.
- Macovie (hanul), 760.
- Mačurec (Iosif), 742, 769.
- Madan (Preotul), 661.
- Madrid (conferința marocană dela), 713.
- Magheru (generalul), 409, 428.
- Maghiari, vezi: Unguri.
- Magnesia (Pașa din), 269.
- Magyarakanizsa, 436.
- Mahmud (sfetnic), 628.
- Mailat (Ștefan, Domnul Făgărașului), 623, 754, 755.
- Mainatti, (Nicolae), 59, 60, 61.
- Maier (Petru), 515, 522, 532, 610, 612, 756.
- Maioreșcu (T.), 778, 792, 793.
- Makarios (Stephanos, preot), 609.
- Malachowski (Stanislau, ambasadorul polon), 372, 392, 393, 394.
- Mărdărescu (general), 728.
- Malkovszki (general), 516.
- Malmö (Suedia), 587.
- Malta, 441.
- Malva, 746.
- Mamiani (Terenzio, ministru), 422.
- Mănăstur (Cluj), 605.
- Manciulea (Ștefan), 769.
- Manega (Petre), 766.
- Manesco (M), 453.
- Mangalia, 796.
- Mangiuca (Simion), 697.
- Manin (Daniel), 422, 434.
- Maniu (Ioan), 614.
- (Iuliu), 614.
- (Rodica), 590.
- Manlius (Ioan, tipografia lui), 495, 496.
- Manolache (Vornicul), v. Brâncoveanu (Emanuil).
- Manu (Alec), 429.
- Manuilă (S.), 779.
- Manuilovici (Mihail), 618.
- Manul (Apostol), 754.
- (Manole), 754.
- Mărăcine (Banul), 777.
- Maramureș, 225, 311, 601, 655.
- Marchelius (agentul Austriei), 20.
- Marcu (Alexandru), 421, 728, 769.
- (Aurel), 745.
- (Demetriu), 20, 21, 147, 148, 150, 151, 157, 173, 174, 590.
- (familia), 1.
- (Ioan), 20.
- Vodă, 675, 679.
- Marczali (Henrik), 648, 649.

- Marescellul, vezi: Măceşclul.
 Margareta (de Valois), 626.
 Mărgău, 618.
 Margiticea (sat), 549.
 Maria Antoaneta (arhiducesa austriacă), 312.
 — (Doamna din Moldova), 679.
 — (fiica lui Pătraşcu cel bun), 491, 685.
 — (Teresia), 64, 94, 98, 103, 111, 117, 122, 131, 135, 142, 171, 172, 173, 512, 617, 736.
 Marian (Victor), 767.
 Marinescu (C.), 721, 740, 769.
 Marmurile (sat), 9, 43.
 Maroc, 714, 715.
 Maros-Vásárhely, vezi: Târgu-Mureş.
 Marpicati (A.), 424.
 Marsigli (Ludovic Ferdinand, contele), 393, 610.
 Martelli (arhiepiscop de Corint, nuntiu apostolic), 246, 247, 249, 252, 254, 256, 259.
 Marţian (Iulian), 604, 766, 767, 768, 778.
 Martin (Henri), 445, 455, 456.
 — (Septimiu), 711, 740, 768.
 Martinovici (C.), 584.
 Martinuzzi Gheorghe, 623, 624, 625, 755.
 Mărza beg, 834.
 Mateescu (C. N.), 777.
 — (G. G.), 795, 796, 797, 798, 799, 800.
 Matci Basarab 527, 569, 728.
 — Corvinul, vezi: Matia Corvinul.
 — (Diacul), 325.
 — al Mirelor, 744.
 — II (regele), 679.
 Mateiu (I.), 760, 769.
 Mathya (cancelarul ungar), 671.
 Matia Corvinul, 567, 605, 648, 654, 656, 657, 672, 676, 679, 680, 707, 724.
 Matskási, 154.
 Matzynski (Maczinski Atanasie, maestrul de vânătoare), 302, 333.
 Maurovlahi, 705.
 Mavrocordat (Alexandru, dragomanul), 351.
 — (Alexandru Constantin), 504, 508, 509, 514.
 — (Constantin), 476, 565, 570, 635, 658, 646, 774.
 — (Ioan, marele dragoman), 635.
 — (Nicolae), 575, 635, 748.
 Maximilian (Habsburgul), 626, 742.
 Maxy, 590.
 Mazeppa (hatmanul căzăcesc), 347, 746.
 Mazzini, 414, 422, 434, 441.
 Mediaş, 498, 787.
 — (scaunele din), 668.
 Medicis (familia), 724.
 Medrea, (C.) 590.
 Mehadia, 429, 515, 516.
 Mèhédin (Léon), 466.
 Mehedinţi (judeţ), 6, 8, 9, 10, 42, 43, 44.
 — (Simion), 792.
 Melancton, 607.
 Melchior, 687.
 Meletie (episcop), 745.
 Mensdorf (contele de), 591.
 Menşicov, 747.
 Mercurea (scaunul), 498.
 Mesko (Gavril), 19, 132, 134, 172.
 Mesrobeanu (A.), 745.
 Metes (Stefan), 598, 600, 603, 699, 701, 725, 726, 729, 730.
 Metternich, 407, 591, 596, 635, 636.
 — (ambasador la Paris), 593, 595.
 Meyer (Eduard), 631.
 Micaş, 650.
 Micăsasa, 668, 669.
 Michail (Dr. D.), 711.
 Michelet (Jules), 779.
 Mickiewicz, 447, 463.
 Miedziboz (cetatea), 245, 252, 293.
 Mihai (protopopul din Braşov), 26.
 — (Viteazul), 24, 316, 494, 496, 497, 498, 501, 520, 528, 568, 569, 601, 603, 604, 633, 645, 648, 656, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 700, 707, 727, 742, 743, 744, 745, 749, 752, 771, 773, 776, 534, 539.
 — (statuia lui), 534, 539.
 — Vodă („Plasa lui”), 778.
 Mihailovici (Alexe, ţarul moscovit), 180, 200, 201, 220, 228.
 — (Paul), 750, 751, 762, 764, 765.
 Mihalache (stolnic), 493.
 Mihalcea (Banul), 700.
 Mihali (Teodor), 780.
 Mihnea (Radu, voevodul), 3, 676, 682, 701.
 — (Turcitul), 686.
 Mihordea (V), 769, 771, 778.
 Mihi (spătar), 493.
 Miku (Ionaş), 126.
 Milano, 424, 425, 432, 639, 640.
 Milcov (râu), 255, 268, 707.
 Milcovia (episcopia), 737.
 Milkovicz (W), 729.
 Millot (abate), 748.
 Millrand (Al.), 779, 780.
 Minea (Ilie), 662, 663, 664, 697, 745, 748, 749, 750, 751, 752, 769, 777, 778.

- Miracovici (P.), 590.
 Mircea cel Bătrân, 491, 528, 567, 667,
 670, 672, 691, 696, 703, 707.
 Mirea, 589.
 Mirgorod, 747.
 Mirislău, 575, 700.
 Mitrea (din Căpreni), 493.
 Mitrofor (Teodosic, arhimandrit), 619.
 Mochya (comite), 766.
 Modrzejowski (sol polon la Poartă),
 242.
 Moesia, 638, 639, 648.
 — Inferior, 638.
 Moga (I.), 673, 683, 685, 758, 780,
 786, 803.
 — (Vasile, episcopul), 516, 517, 531.
 Moghilă, vezi: Movilă.
 Mogiel (târgul), 209.
 Mohács, 343, 346, 597, 754.
 — (lupta dela), 566, 653.
 Mohamed IV (sultanul), 177, 182, 189,
 190, 192, 195, 628.
 Mohilău (târgul), 232, 233, 281.
 Moise (serdarul), 385.
 — Vodă, 754.
 Moisiil (C.), 767, 768, 774, 775, 777,
 792.
 Moldova, 51, 52, 168, 177, 182, 183,
 184, 185, 186, 187, 188, 194, 198,
 199, 201, 202, 203, 204, 205, 206,
 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213,
 216, 219, 220, 221, 222, 225,
 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236,
 240, 242, 243, 244, 245, 246, 255,
 256, 257, 262, 263, 267, 268, 273,
 274, 279, 280, 281, 283, 284, 285,
 286, 287, 288, 289, 291, 293, 294,
 295, 298, 300, 302, 303, 304, 305,
 306, 310, 312, 313, 314, 315, 316,
 317, 318, 319, 320, 321, 323, 324,
 326, 327, 328, 329, 331, 332, 335,
 337, 338, 339, 341, 342, 343, 344,
 346, 347, 348, 350, 351, 352, 353,
 354, 355, 356, 357, 358, 361, 362,
 363, 364, 366, 367, 368, 369, 370,
 371, 373, 374, 377, 378, 379, 380,
 381, 382, 384, 387, 390, 391, 392,
 393, 395, 396, 400, 402, 415, 416,
 417, 418, 419, 453, 485, 496, 509,
 521, 523, 566, 571, 577, 578, 580,
 582, 586, 588, 592, 599, 600, 602,
 604, 611, 625, 629, 632, 633, 634,
 638, 643, 644, 645, 648, 652, 656,
 658, 659, 664, 674, 679, 680, 683,
 684, 685, 687, 688, 693, 695, 696,
 703, 706, 707, 728, 729, 737, 740,
 742, 748, 752, 754, 761, 763, 764,
 766, 768, 772, 773, 774, 775.
 — Nouă, 619.
 Moldovan (Dumitru), 126.
 — (Ștefan), 126.
 — (V.), 779.
 Moldovănuș, 754.
 Moldoveni, 177, 183, 185, 186, 187,
 192, 194, 197, 202, 203, 216,
 217, 218, 222, 223, 228, 229,
 245, 254, 255, 258, 262, 264, 269,
 272, 273, 274, 275, 276, 277, 273,
 279, 280, 282, 283, 284, 286, 291,
 294, 305, 306, 307, 308, 309, 313,
 318, 320, 322, 326, 331, 335, 340,
 341, 344, 352, 366, 369, 373, 374,
 375, 382, 385, 397, 398, 399, 522,
 528, 577, 592, 686, 697, 707, 763,
 Moldo-Valachia, 476, 591.
 — -Valahii, 595.
 Moldovița (mănăstirca), 683.
 Molin (R. S.), 776.
 Moniteur Le (ziar), 462, 465.
 Montecuccoli (Raimund, generalul aus-
 triac), 198.
 Monti (Alessandro, fost ofițer aus-
 triac), 423, 424, 425, 426, 427,
 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434,
 435, 436, 439, 440, 441.
 — (legiunea italiană a colonelului),
 421, 438.
 Morariu (I.), 768.
 — (Leca), 769, 771, 772, 773.
 — (locotenent), 516, 517.
 — (T.), 780.
 — (Victor), 774.
 Moravia, 178, 760, 767, 771.
 Morea, 394.
 Möringer (Lambert Benjamin de, ba-
 ronul), 19, 132, 134, 172.
 Morisena, 610.
 Morlachii, 705.
 Morning, 459.
 Morny (Duc de), 454.
 Morol, vezi: Poiana Mărului.
 Morosianii, 610.
 Morsztyn (marele vistiernic), 252, 266.
 Mortun (V. G.), 613.
 Moruzi (Alexandru Constantin, Voc-
 vodul), 20.
 — (Vel-vornic), 20.
 Moscopole, 654.
 Moscova, 181, 220, 256, 267, 280, 347,
 400, 696, 747, 749, 757.
 Moscoviții, 178, 194, 203, 219, 225, 226,
 230, 231, 233, 244, 245, 247, 249,
 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257,
 258, 259, 260, 261, 263, 272, 281,
 284, 289, 302, 321, 326, 330, 335,
 336, 337, 339, 340, 342, 344, 347,
 348, 352, 353, 365, 378, 379, 383,
 384, 394, 400.
 Moșnei (valea), 332.
 Moța (Ioan), 622.

- Moțoc (Ilie), 275, 278.
 Motogna (V.), 769.
 Motok (Isac), 126.
 — (Iuon), 126.
 Motoltsi de Făgăraș (Paul), 126.
 Motru (mănăstirea), 10.
 Motylowka, 210.
 Mourta (Jean de), 595, 596, 597, 598.
 Movilă Constantin), 677, 679, 682.
 — (Gavril, domn al Țării Românești), 491, 492, 494, 700, 750.
 — (Gheorghe, mitropolit al Moldovei), 744.
 — (Ieremia al Moldovei), 528, 633, 696, 700, 742.
 — (Ioan), 700.
 — (Mihailaș Vodă), 749, 750.
 — (Petru, mitropolitul), 609, 744, 746.
 — (Polcovnicul), 277, 281, 285, 286.
 Movila Răbâii, 332.
 Movilovici, 763.
 Moxa (Mihail), 776.
 Muglo (agent), 52.
 Muierău, 759.
 Mukden, 661.
 Müller (I. G.), 729, 757.
 — (Ioan din Schaffhausen, istoricul elvețian), 522.
 Muncaci (episcopia dela), 601, 615.
 Münchengrätz (convenția dela), 708.
 Münchov (ministru), 608, 609.
 Munkács (cetatea), 312, 316.
 Münster (pacea dela), 181.
 Munteanu (Bazil), 721.
 Munteneșu, 715.
 Munteni, 177, 192, 197, 202, 203, 216, 217, 228, 234, 239, 240, 245, 254, 258, 264, 269, 271, 282, 273, 283, 310, 313, 330, 338 346, 352, 522, 528, 579, 686.
 Muntenia, vezi: Țara Românească.
 Murad III, 686.
 Mureș, 583.
 Mureșană (cetatea), 611.
 Mureșianu (A. A.), 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 766.
 — (I.), 753, 754, 756.
 Murnu (Gheorghe), 792, 796.
 Mușat (Petru), 706.
 Musca (comuna), 503, 508.
 Mușcel (județul), 9.
 — (district), 454.
 Musket (Philippe), 698, 752.
 Mușlea (C.), 529, 756, 757, 758, 759.
 — (Ion), 533, 735, 754, 757, 780.
 Mustafa II (sultanul), 387.
 Musulmanii, 652.
 Muzeul Ardelean din Cluj, 493.
 — Grévin, 556.
 Mysliszewski (comisar polon), 187, 188.
 Nacu (I.), 612, 613.
 Nádasdy (Francisc, comitele), 495, 496, 754.
 Nădejde (I.), 613, 644.
 Naghiu (I.), 768.
 Nagy Berivói, vezi: Berivóii mari.
 Nagy (Ștefan), 320.
 Naláczy (solul ardelean), 4, 320.
 Naissus (Niș), 637.
 Nandriș (Gr.), 769.
 Napoleon III, 414, 418, 572, 573, 577, 580, 581, 593, 594, 595, 710, 741, 750, 751, 752, 759.
 Naprágyi (episcopul), 688.
 Naramowski (A., castelanul de Szrem), 396.
 Nardi (Francesco, literat italian), 554, 555.
 Năsăud, 506, 604, 605 766, 767.
 Năstase (Gh. I.), 763, 765.
 Năsturel (Udriște), 700.
 Năvrăpești (sat), 334.
 Neamțul (cetatea), 219, 222, 228, 229, 230, 234, 334, 340, 342, 368, 369, 370, 371, 374, 375, 380, 381, 385, 386, 398.
 Neapole (regatul de), 371, 379.
 Nedeia (teritor), 9, 48.
 Neffitzer (A., directorul ziarului Le Temps), 448.
 Negri (Costache), 412, 578, 579.
 Negru Vodă, 727, 749, 760.
 Negulici, 588.
 Németsújvár, 495.
 Nemți, vezi: Germani.
 Neofit (al Antiochiei), 634.
 — (mitropolit), 635.
 Nerovei (valea), 329.
 Nesselrode, 708.
 Nestor, 705.
 — (Cronica lui), 653, 697, 699.
 Neuburg (Principesa de), 363, 365.
 Neusville et Schumann (firma din Londra), 14.
 Nevodciov (Neofit, arhiepiscopul), 661.
 Nica Răul (din Căpreni), 493.
 — (Vameșul), 4.
 Niceta din Remesiana, 704.
 Nichefor (patriarh al Alexandriei), 634.
 Nichifor (Dascălul), 691.
 Nichitici (episcopul Ghedeon), 802.
 Nicodim, 599.
 Nicolae I (Țarul), 405, 571, 708, 709.
 — (Alexandru Voevod), 706.
 — (comite de Tâlmăciu), 665, 666, 667, 670.
 — (din Creta), 700.

— (Petrașcu), 679, 692.
 Nicolaescu (Șt.), 775, 777.
 Nicolaiasa (G.), 790, 792.
 Nicolau (Nicolae), 753.
 — (Zaharia), 753.
 Nicoriță (biserica din Iași), 189.
 Niebuhr, 630.
 Nimirow (cetatea), 69, 245, 252, 261, 262, 264, 267.
 Nimwegen (pacea dela), 248, 250, 251, 252, 253.
 Ninive, 577.
 Nipru, 177, 231, 258, 260, 261, 262, 276, 285, 287, 361.
 Niș (orașul), 358, 362, 637.
 Nisovslu (Stanislau), 626.
 Nistor (Ion I.), 719, 727, 771, 772, 773.
 Nochrich, 685.
 Nointel (Charles-François Olier, marchizul, ambasador francez la Constantinopol), 239.
 Norvegia, 739.
 Nour (A. M.), 769.
 Novac (Baba), 700.
 Novacovici (Dionisie, episcopul), 12.
 Novaro, 423, 429.
 Nuntiatura Germaniae, 681.
 — Poloniae, 681.
 Nușfalău (comună), 767.
 Nussdorf (lângă Viena), 269.
 Nyalábvára, 248.
 Nyarad (pârâu), 437.
 Nyári (Paul), 687.

I

Oană (dvornic de Suceava), 745.
 Obcedenaru (Alexandru), 792.
 Obedin, 777.
 Ober Szombath, vezi: Sâmbăta de Sus.
 Oblucița, 210, 376, 385.
 Obrenovici (Miloș), 654.
 Octavian August, 703.
 Odobescu (Alex.), 787.
 Odorhei, 623.
 Oduff (târgul), 383, 384.
 Oedenburg, 597.
 Oetingen (contele de), 393.
 Offner (Zacharia), 134.
 Ögödäi (han), 632.
 Ohrida, 567.
 Oituz (pasul), 278.
 Olahus (Nicolae), 656, 737.
 Oláh ország, vezi: Tara-Românească.
 Olanda, 181, 252, 280, 739.
 Ollivier (Emile), 595.
 Oloneț (eparhia), 659.
 Olszawski (Andrea, procancelarul regalului), 185.

Olt, 358, 664, 665, 666, 667, 669, 670, 671, 672.
 Oltard (Andrei, cronicar sas), 606.
 Olteanu (C.), 777.
 Oltenia, 1, 6, 7, 10, 41, 44, 47, 349, 409, 430, 570, 702, 703, 762, 776, 777, 778.
 Olteț (râu), 10, 42.
 Onciul (D.), 667, 668, 727, 769.
 Onye (Savu), 126.
 Opinion Naționale (ziar), 449, 450, 451, 453, 457, 465, 466, 473, 481, 482.
 Oprea (fiul logofătului Pădure), 489, 490.
 Opreanu (S.), 780.
 Oprescu (Anton), 769.
 — (G.), 587, 588, 589, 590, 729.
 Oprița (mama lui Radul din Petrești), 492.
 Oradea, 178, 194, 435, 498, 615, 616, 618, 620, 631, 737, 784.
 — (pacea dela), 755.
 Orăștie, 498, 622, 685.
 Orbán (Balázs), 584.
 Orenghi, 63.
 Orhei (ținutul), 186, 222, 371, 375, 765.
 Orlat, 668, 679.
 Orlovat (sat), 549.
 Oros (Gabor, căpitan), 7, 42.
 Orșova, 363, 387, 439.
 Osborne, 418.
 Osica (teritoriul), 7, 42.
 Oslo, 799.
 Ostermann (contele), 510.
 Oțetea (Andrei), 769, 780.
 Otomani, vezi: Turci.
 Ötte (Anton Iosif von), 45.
 Öttingen, 627.
 Ottokar (din Stiria), 698, 752.

P

Paciurea (D.), 590.
 Păclișeanu (Zenovic), 769, 775, 779, 780.
 Pacz (rezidentul polon), 289.
 Padova, 432, 551, 552, 554, 555.
 — (Universitatea din), 551.
 Pădure (logofăt), 489.
 Paget (lordul, ambasador englez), 377, 389, 390.
 Pais (Ettore), 797.
 Palacky (Fr.), 699.
 Palada (Gherasim), 634.
 Palestina, 252, 739.
 Pálffy (cancelarul), 545.
 Pali (colonel cazac), 383.
 Pall (Fr.), 769.

- Pallady (Th.), 589.
 Pallavicini (arhiepiscop de Efes, nun-
 țiu apostolic la Varșovia), 266,
 272, 273, 280, 283, 285, 295,
 297, 298, 302, 303, 313, 314, 337,
 341, 344, 345, 347.
 Palmerston (Lord), 406, 414, 455, 709.
 Palmyra, 640.
 Palocz (Ioannes Horváth de), 29.
 Palos (Ștefan), 602.
 Pânade (posesiune), 668.
 Panaioti (Nicosios, dragomanul), 188,
 191, 194, 205.
 Panaiteșcu (Emil), 769.
 — (P. P.), 673, 684, 688, 689, 690,
 691, 692, 694, 695, 696, 740, 741,
 743, 744, 769.
 Panciova, 429, 430, 549.
 Pannonhalma (Abația dela), 496.
 Panonia, 636, 639, 640, 648, 704.
 Pântea (Virgil), 752.
 Panu (Anastasic), 443, 444, 445, 446,
 447, 448, 450, 451, 452, 453, 454,
 455, 456, 457, 460, 463, 464, 465.
 Papa (mare logofăt), 493.
 — (vistiernicul), 744.
 Papacostea (V.), 741, 745, 763.
 Papadopoulos (Hrisostom, mitropolitul
 Atenei), 634.
 — (Kerameus A.), 772.
 Papahaghi (Tache), 729.
 — (Valeriu), 769, 771.
 Papfalvi (vicar și deputat), 517, 518.
 Papilla, (generalul), 543, 550.
 Papiu-Harianu (Al.), 551, 555.
 Papp (J., jude procesual), 518.
 — (Sigismund), 614.
 — (Terentie, preot), 618.
 Parchevich (Petru, arhiepiscopul de
 Marcianopol), 198, 201, 203,
 206.
 Pârdești (teritor), 10, 44.
 Pareto (ministru de externe al Pie-
 montului), 422.
 Paris, 245, 252, 406, 407, 438, 445,
 447, 448, 449, 450, 463, 466, 471,
 474, 478, 525, 535, 537, 538, 539,
 541, 541, 577, 580, 582, 585, 590,
 593, 595, 708, 721, 724, 725, 730,
 732, 739, 792.
 — (Arhivele Ministerului de exter-
 ne), 576.
 — (conferința dela), 594.
 — (convenția dela), 419.
 — Gaston, 788.
 — (legația turcească din), 417.
 — (pacea dela), 659.
 — (puterile garante dela), 419.
 — (tratatul dela), 469, 572, 750.
 Pârvan (V.), 566, 727, 769, 791, 795,
 796, 797, 799.
 Pârvolescu (A. M.), 776, 777.
 Pașcani, 334.
 Paskiewicz, 437.
 Paskó (Christofor), 265, 267.
 Passaroviș (pacea), 611.
 Paszkowski (Martin), 664.
 Pataki (episcopul unit), 11, 12, 46, 47,
 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 167,
 168.
 Paterculus (Velleius), 736.
 Pătrașcu cel Bun, 489, 490, 491, 624,
 685, 689, 690, 691, 692, 693, 695,
 700.
 — (din Cipru), 685.
 — (Militza), 590.
 Paucinești (sat), 517.
 Paul (R.), 717.
 Pauler (Gy.), 760.
 Păunel (Eugen I.), 773, 778.
 Pavel (Sandru), 126.
 — (din Turdaș), 569.
 Pavlelea (I.), 767.
 Pavia 432, 551.
 Pawlowszk (cetatea), 245.
 Pecenegii, 705.
 Pécs, 336.
 Peking, 631.
 Peksa (Iuliu), 769.
 Pelivan (arhiva), 762.
 — (I.), 762, 763, 764, 765.
 Pellérdi (Petru), 494, 495, 497, 498,
 500, 502.
 Pencklern (general), 58.
 Perdest, vezi: Pârdești.
 Pererița, 244, 309, 323, 327, 366.
 Peri (episcopul dela), 601.
 Persia, 24, 746.
 Persigny (contele de), 454.
 Perșii, 251.
 Pessiakov, 777.
 Pesta, 290, 298, 519, 654, 759.
 Pesteana, 518.
 Petersburg, 402, 404, 407, 504, 510,
 513, 593, 708.
 Petranu (Coriolan), 729, 769, 771,
 779, 780.
 Petrescu (G.), 589.
 — (S. Z.), 775.
 Petrești (jud. Gorj), 492, 493.
 Petria (Tanasc), 126.
 Petriceicu (Ștefan, clucerul), 190.
 — (voevodul), 192, 194, 198, 199,
 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206,
 207, 208, 212, 213, 216, 218, 219,
 220, 221, 224, 231, 232, 242, 243,
 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278,
 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285,
 287, 288, 291, 292, 314, 327, 354.

Petrin, 277.
 Petrovaradin, 343, 392, 616.
 Petrovici (Moise), 619.
 — (Petru), 624.
 Petru (Cercei), 685, 692, 693, 700, 754.
 — (din Chişlaz), 615.
 — (din Cîsnădia), 668, 669, 679.
 — Diacul, vezi: Pellérđi P.
 — (cel Mare), 384, 387, 389, 390, 391, 746, 747.
 — (Rareş), 568, 691, 727.
 — (regele Portugaliei), 363.
 — (vice-vocvodul ardelen), 667.
 — (din Vintre, cneaz), 615.
 Petruvaradin, vezi: Petrovaradin.
 Petzholdt, 722.
 Peucianu (tribun), 516, 517.
 Pezzen, 687, 688.
 Pfanenschmied (P.), 607.
 Philipsburg, 351.
 Piarişti (Ordinul), 777.
 Piatra, 374.
 Piccolomini (Silvio), 496.
 Piemont, 423, 426, 429, 439, 442.
 — (guvernul democratic din), 422.
 Piemontezi, 422, 425.
 Pigas (Mcletie), 633.
 Pilaszkowce, 225.
 Piso (Sabin, preot ort. în Săcărâmb), 519.
 Pischi, v. Simeria.
 Piteşti, 454.
 Piuariu-Tunsu-Molnar (Ioan. preot), 612, 738.
 Place (Henri), 576, 580, 581.
 — (Victor), 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582.
 Placido de Mara (nunciul apostolic), 682.
 Platea, 114.
 Ploeşti (Liccul Sf. Petru şi Pavel), 795.
 Ploschisz (sat), 549.
 Poarta Otomană, 24, 177, 178, 179, 181, 182, 183, 184, 187, 188, 190, 193, 194, 197, 199, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 213, 215, 217, 224, 225, 226, 228, 230, 233, 235, 236, 237, 238, 239, 242, 244, 245, 246, 247, 248, 250, 251, 253, 254, 255, 259, 260, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 281, 283, 288, 289, 292, 296, 297, 301, 304, 314, 315, 316, 317, 318, 320, 337, 343, 344, 351, 352, 354, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 368, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 383, 385, 389, 390, 393, 394, 396, 397, 400, 412, 415, 417, 418, 419, 440, 441, 448, 474, 479, 480,

509, 510, 578, 592, 603, 625, 628, 629, 630, 633, 708.
 Pobiedonostev (regimul), 657, 660, 661.
 Pobrata (poiană), 683.
 Pocioveşti, 617.
 Pocuţia, 185, 240, 309, 349, 361, 707.
 Podea (O.), 559, 576, 710.
 Podhaice, 235.
 Podlacha (W.), 729.
 Podolia, 191, 192, 193, 194, 197, 203, 206, 221, 224, 228, 230, 232, 234, 235, 239, 242, 243, 245, 252, 266, 298, 337, 349, 359, 365, 373, 383, 394, 395, 396, 400, 743.
 Podriaczy (Nikita Alexievici), 257.
 Pocraru (Petrache), 778.
 Poiana Mărului, 1, 3, 4, 15, 18, 19, 22, 23, 26, 67, 68, 74, 86, 88, 90, 91, 98, 99, 123, 125, 133, 135, 161, 162, 164, 165, 169, 171, 173, 174.
 Poinar (Nicolae), 618.
 Polignac (abatele), 381.
 Polonia, 177, 178, 179, 180, 181, 188, 189, 193, 195, 196, 197, 200, 201, 202, 203, 206, 208, 209, 211, 214, 217, 219, 220, 221, 223, 226, 227, 228, 229, 238, 239, 242, 243, 245, 246, 248, 253, 254, 255, 257, 263, 266, 272, 273, 279, 280, 282, 287, 288, 291, 296, 300, 301, 302, 304, 312, 315, 316, 317, 319, 339, 340, 341, 344, 348, 351, 352, 353, 359, 361, 370, 371, 372, 373, 375, 376, 377, 378, 380, 381, 382, 384, 385, 388, 391, 392, 394, 395, 397, 398, 400, 457, 473, 498, 528, 567, 598, 603, 608, 623, 629, 632, 676, 678, 696, 743, 751, 760, 773, 774, 789, 791.
 Polonii, 178, 179, 181, 183, 184, 186, 187, 188, 190, 191, 192, 196, 198, 199, 202, 203, 204, 205, 207, 208, 210, 211, 213, 214, 215, 217, 218, 219, 220, 221, 225, 228, 229, 230, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 240, 241, 244, 252, 255, 256, 257, 260, 261, 263, 268, 270, 271, 272, 273, 274, 278, 279, 280, 282, 283, 284, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 295, 297, 299, 300, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 309, 310, 312, 313, 314, 316, 317, 319, 320, 322, 323, 324, 326, 327, 328, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 344, 345, 346, 348, 349, 352, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 382, 383, 384, 386, 387, 390, 392, 393,

- 394, 395, 397, 398, 399, 411, 414, 415, 450, 451, 453, 457, 462, 473, 696, 697, 704, 707, 743, 747, 750, 751, 772.
- Polydes (Theoclet), 609.
- Pomerzany, 383.
- Pongrácz (Samuil), 18, 19, 71, 100, 102, 116, 121, 129, 130, 131, 135, 140, 142, 143, 144, 145, 156, 157, 169, 171, 172, 173, 174.
- Pop (Carol de Sathmar), 587.
- (Mihail), 588.
- (Ștefan), 619, 780.
- Popa (Constandin, tipograf râmnicăean), 726.
- (Gheorghe, Dr.), 620.
- (Grecu Gheorghe), 126.
- (Grecu, Ioan), 126.
- (Grecu, Pavel), 126.
- (Gr.), 780.
- (I.), 617.
- (Lisseanu G.), 582, 583, 584, 585, 697, 698, 699, 751, 769.
- de Macieu (Vizantie, pr., gr. cat.), 515.
- (O. Pr.), 754, 755, 760, 769.
- Popasu (Ioan), 26, 783.
- Popea (Neagoe), 697.
- Poperski, v. Popescu.
- Popescu (Mihail), 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 514, 759, 775, 776.
- (O. Ioan), 754.
- (Ștefan), 589.
- (V.), 590.
- (Voitești I.), 711.
- Popescul (Ioan), 517.
- Popovici (Aurel), 575.
- (D. I.), 654.
- (G.), 610.
- (L. C.), 762.
- (Petronie), 619.
- (Valerian), 752.
- Popovschi (Nicolae), 657, 662, 762.
- Popp (Ghiță), 774.
- (Vasile), 529, 530, 531, 532, 533, 722, 723, 725.
- Porcești, 666.
- (biserica domnească din), 603.
- Porcius (Fl.), 767.
- Porfirita (Ianachi, agentul muntean), 267.
- Porțile de Fier, 327, 330, 332.
- Porumbeni (sat), 9, 43.
- Porumpreni, vezi: Porumbeni.
- Posada, 776.
- (lupta dela), 666, 669, 737.
- Posnania, 392.
- Potemkin (cneazul), 512.
- Potocki (Andrei, palatinul Chievului), 215.
- (P. Alexandru, castelanul Cracoviei), 274, 275, 279, 396.
- Potra (Gheorghe), 769, 771.
- Praga, 675, 694, 753.
- (Curtea din), 603, 677.
- Prășcovul (sat), 7.
- Preda (vornicul), 27, 28, 29, 166.
- Predescu (Lucian), 776.
- Prejmer (cronica comunei), 753, 755, 758, 759.
- Prestivacz (sat), 549.
- Pressburg, 767.
- Prigoreni, 334.
- Principatele Române, v. Țările Române.
- Principatele Unite, 451, 467, 479, 483, 486, 579, 580, 593, 594.
- Prișcu (I.), 753.
- Priscus (Rhetor), 699.
- Prislop (mănăstirea), 599.
- Prochoros (Partenie), 634.
- Procop (August Ernst, inspectorul cameral), 2, 6, 10, 41, 44, 167.
- Procopiu, 798.
- Prokesch (baronul), 591.
- Froski (ambasadorul polon), 184, 187, 188, 189, 203, 360, 363, 364, 365, 379.
- Provadia, 216.
- Prusia, 231, 236, 246, 344, 593, 594, 595, 708.
- Psaltireu (Dosoiteiu), 790.
- Șcheiană, 790.
- Ptolemeu, 702, 703.
- Puchner (generalul), 431, 758.
- Puig Y. Cadafalch (J.), 729.
- Pultava, 746.
- Puryear (Vernon John), 707, 708, 709, 710.
- Pușcariu (Dr. Ilarion), 802.
- (Sextil), 711, 717, 726, 740, 779, 790.
- -Manoilescu (Lia), 717, 718.
- Puterile Centrale, 715.
- Puținței (sat), 765.
- Putna, 326.
- Putnok, 265.
- Quai d'Orsay, 591, 713.
- Quéroult (deputat), 450, 454, 482.
- Quinet (Edgar), 463, 478, 480.
- Raab, 269, 271.
- Răcăciuni, 278.
- Răcoșești, 569.
- Racoviță (Mihai), 742, 745.
- (Nicolae), 204, 453.

- Rădăuți, 706.
 — (eparhia), 657.
 Radeckzy, 551.
 Radeștița (sat), 9, 43.
 Radnoth, 29.
 Radu I, 706.
 — (dela Afumați), 520.
 — (cel Mare), 775.
 — (Mihnea), 493, 521.
 — (Negru), 760, 776.
 — (Pr. V.), 742.
 Radul (din Petrești), 492.
 — (pisar), 491.
 — (stolnic), 491.
 — (Voevod), 490.
 Rădulescu (Eliade), 406.
 Radzieiowski (rezidentul polon la Poartă), 179.
 Radzim (pacea dela), 256, 260, 263.
 Radziwil (Mihail, ducele Lituanici), 215, 242, 252, 253, 258.
 — (principesa R.), 349.
 Ragusa, 254.
 Raicevich (consul austriac), 509, 570.
 Raicu (abageriul), 766.
 Rákóczi (Gheorghe I), 2, 3, 27, 28, 166, 553, 628, 649.
 — (Gheorghe II-lea), 1, 2, 3, 27, 29, 166, 628.
 Rali (Dionisie Paleologul, mitropolit), 679.
 Rally (Al.), 731.
 — (Getta H.), 731.
 Râmnicul-Vâlcea, 672, 673, 754, 757.
 Ramunc, 698.
 Raniti (căpitan), 7, 42.
 Ranke, 522, 630.
 Rannucci (Angelo, nunțul apostolic la Varșovia), 201.
 Rap (comandantul garnizoanei din Soroca), 376.
 Rareș (Iliș), 745.
 — (Petru), 741, 755, 774.
 Rașcov, 185, 186, 232, 233.
 Râșnov (biserica din), 532.
 Rasputin (Gr.), 661.
 Raț (Gherasim, episcop), 619, 621.
 Rathow, 190.
 Râul Vadului, 666.
 Rawa, 187, 390.
 Răzenii (sat), 765.
 Răzvan Vodă, 496.
 Rebenberg (sat), 549.
 Rebrîșoara, 766.
 Rechitova (sat), 517.
 Recița, 653.
 Regalianus, 639.
 Reghin, 685, 756.
 Regimentul de cavalerie Hohenzollern, 424.
 — grănițesc germano-bănățean, 543, 548, 549.
 — grănițesc româno-iliric, 542, 543, 547, 548, 549.
 Regulamentul Organic, 407, 408, 409, 410, 476, 646, 775.
 Reinisch (Augustin, prefect montan la Săcărâmb), 519.
 Reitzenstein, 729.
 Reke, 666.
 Reli (Simion), 772.
 Remaxos, 702.
 Remetea, 615.
 Reni, 189, 211, 276.
 Renner (Karl), 575.
 Reșcano (prefect de Galați), 541.
 Rethondes (armistițiul dela), 586.
 Retyer (Gheorghe), 126.
 Revista Arhivelor, 774.
 Revista Istorică, 560, 684, 769.
 — Istorică Română, 684, 726, 731, 740.
 Revoluția din 1848, 422.
 Revue des Deux Mondes, 445, 450, 451, 459, 463, 467, 474, 478, 479.
 Revue de Transylvanie, 710, 778.
 Ricardus, 699.
 Ricciardi (colonelul austriac), 269.
 Ringalia, vezi: Ringala.
 Rin, 198, 201, 246, 286, 351, 389.
 Ringala, 707.
 Rod (sat), 520.
 Rodna, 576, 605, 699.
 — (castrul), 766, 768.
 — (valea), 767, 768.
 Rogerius, 699.
 Rogoski (Nicolae), 375.
 Roma, 196, 197, 201, 207, 221, 245, 249, 252, 254, 255, 271, 313, 315, 317, 327, 371, 434, 569, 570, 596, 597, 601, 603, 640, 649, 682, 686, 696, 739, 797.
 — (Școala Română din), 683, 797, 799, 800.
 Roman I, 707.
 — II, 747.
 — (cetatea), 279, 345, 347, 367, 368, 374, 453, 635.
 — (eparhia), 763.
 Romanăți (județul), 6, 8, 10, 41, 43, 44, 775.
 România, 411, 442, 445, 446, 447, 450, 451, 454, 455, 456, 457, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 473, 474, 476, 477, 478, 479, 482, 523, 524, 539, 541, 574, 575, 576, 580, 581, 585, 586, 590, 593, 613, 619, 627, 650, 651, 661, 702, 713, 714, 715, 726, 728, 731, 739, 740, 769, 774, 780.

- România (independența), 718.
 — (întregită), 657.
 Romanii, 636, 702, 704, 753, 757.
 Români, 215, 269, 276, 282, 291, 401, 410, 411, 414, 420, 421, 423, 426, 433, 434, 442, 458, 468, 469, 471, 472, 473, 474, 477, 494, 496, 501, 503, 510, 512, 513, 514, 521, 522, 530, 542, 543, 545, 546, 547, 548, 551, 557, 558, 559, 563, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 573, 574, 576, 577, 582, 583, 584, 585, 591, 592, 593, 594, 597, 598, 599, 600, 604, 605, 607, 611, 612, 613, 615, 616, 617, 618, 620, 633, 636, 642, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 673, 687, 689, 694, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 705, 706, 715, 718, 721, 722, 724, 726, 727, 728, 729, 730, 733, 734, 735, 736, 737, 741, 744, 747, 750, 751, 753, 754, 757, 758, 759, 764, 766, 768, 771, 778, 779, 780, 783, 784, 785, 794, 797.
 — (ardeleni), 25, 421, 425, 430, 618, 620, 633, 636, 642, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 764, 784, 802, 803.
 — (macedoneni), 701.
 — (ortodocși), 2, 25, 46, 47, 48, 49, 51, 53, 167, 168.
 — (uniți), 65.
 Romanul (Mitrop. Miron), 801, 802.
 Românul (ziar), 450, 453, 454, 457, 458, 481, 483, 784, 785.
 Romodanowski (prințul, general rusesc), 220, 234, 245.
 Romstorfer (K.), 729.
 Romula, 746.
 Roques (Mario), 731.
 Roșca (D. D.), 778.
 Rosdol, 327.
 Rosenfeld, 114.
 Rosenthal, 588.
 Rosenzweig (comisar), 34.
 Rosetti (C. A.), 417, 445, 447, 448, 450, 451, 454, 457, 458, 459, 460, 463, 481, 484, 591, 740, 742, 743.
 — (Elisabeta), 61, 62, 169.
 — (M.), 478.
 — (Nicolae, comite), 12, 55, 56, 57, 58, 62, 63, 168, 169.
 — (Radu), 576, 643, 727, 728, 762, 764, 769.
 Rostovtzeff, 797.
 Roth (Samuel), 114.
 — (Ștefan Ludwig), 573.
 Rothkirchen (sat), 549.
 Rovigo, 432.
 Roznovan (vistiernic), 761.
 Rucărul, 646.
 Rudeanu (Logofătul Teodosie), 692, 694, 700.
 Rudolf II (împăratul), 597, 603, 675, 676, 687, 696, 742.
 — von Ems, 698, 751.
 Ruginoasa, 534, 536, 587, 539.
 Rumintev (conte), 512.
 Ruptura (sat), 9, 43.
 Rusciuc, 417.
 Rusia, 177, 178, 200, 201, 220, 251, 301, 322, 335, 387, 400, 402, 404, 405, 406, 408, 411, 413, 414, 415, 431, 466, 468, 478, 478, 479, 504, 510, 511, 512, 513, 564, 573, 578, 588, 592, 617, 631, 644, 659, 673, 707, 708, 709, 710, 713, 714, 715, 744, 746, 750, 771, 797.
 Rusicki, 741.
 Rușii, 220, 244, 249, 280, 321, 326, 387, 400, 401, 402, 403, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 414, 421, 427, 434, 435, 439, 440, 454, 513, 649, 657, 704, 709, 728, 743, 748, 761, 762, 763, 765, 771.
 Rusu (T.), 780.
 Russet (Antonie, domnul Moldovei), 235, 236, 239, 243, 244, 254, 255.
 — (Iordache, vistiernicul), 385, 386.
 — (Manolache), 386.
 Russo (D.), 742, 744.
 Rutenii, 399, 763, 778.
 Ruttkai (Ioan), 94, 95, 103, 104, 128, 129, 130, 135, 136, 171.
 — (Iosif), 19, 116, 121, 123, 131, 142, 143, 144, 145, 153, 156, 157, 172, 173, 174.
 Ruzzini (Carlo, ambasadorul venețian), 392, 393.
 Rzewowski (Rzewuski, Mihail, starosatele de Chelm), 381, 382, 396, 397.
 S
 Sabolci (comitatul), 625.
 Săcărâmb (comună), 514, 519, 520.
 Sacea, 705.
 Săcel, 668, 670.
 Socerdoțeanu (Aurelian), 631, 664, 665, 670, 759, 770, 775, 776, 777, 778.
 Sachelarie (Eugenia), 770.
 Sachsen, vezi: Sașii.
 Sachsenfels (Carol de), 15, 18, 20, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 76, 77, 78, 79, 80, 83, 85, 87, 89, 90, 94, 95, 104, 105, 107, 112, 113, 114, 115, 122, 123, 126, 132, 143, 144, 147, 148, 151, 152, 156, 157, 169, 170, 171, 173.

- Săcui, vezi: Secui.
 Sădeanu (Avram), 620.
 Sadi-Ionescu (Al.), 716, 717, 790, 791, 792.
 Sadova, 753.
 Sadyk Pasa, 741, 744.
 Safta (Doamna), 700.
 Sagarcea (moșie), 634, 635.
 Șaguna (Andrei, mitropolitul), 24, 519, 573, 574, 618, 756.
 Sajame (Radu), 126.
 Saint-Denis, 770.
 Șaitan Ibrahim (serascherul), 239, 240, 244.
 Sakula (sat), 549.
 Salgo (cetatea), 669.
 — (castelul), 668, 670.
 — (castrul), 668.
 Salis de Salfeld, 503, 504, 507, 510, 511, 513, 514.
 Săliște (comună, jud. Sibiu), 14, 642, 666, 668, 670.
 — (castelul), 668.
 Salmen (N.), 758, 759.
 Salonic, 291.
 Sămbăta de Jos, 3, 4.
 — de Sus, 1, 2, 3, 4, 15, 18, 19, 22, 26, 27, 28, 67, 68, 84, 86, 90, 97, 98, 99, 100, 101, 116, 123, 125, 129, 130, 131, 132, 137, 160, 161, 162, 165, 166, 169, 171, 173, 174.
 — (biserica domnească), 603.
 Samuil (patriarh), 635.
 Samuilovici (colonelul cazac), 383.
 Sanctis (G. de), 799.
 San-Dominigo, 577.
 Săndel (căpitanul), 374.
 Sándor (Imre), 583.
 Sângiorz (George de), 569.
 Sân-Nicoară, 611.
 Sănnicolău Mare, 610, 611, 612, 613.
 Sântana, 641.
 Santacroce (nunțiu apostolic), 376.
 Sântioana, 767.
 Șapcă Radu (preot), 777.
 Șapichia (frații), 303.
 Sarajevo (atentatul dela), 712.
 Sărata (valea), 325.
 Sărbia, vezi: Serbia.
 Sărbii, 301, 330, 430, 511, 573, 592, 601, 611, 612, 613, 654, 704, 753.
 Sârbu (Ioan), 685, 689, 690, 727, 728.
 Sardinia, 414, 434, 439, 440.
 Sarmasăghi, 677, 678.
 Sardinia, 578.
 Sarmășii, 704.
 Sarmisegetusa, 704, 746.
 Sárospatak, 311.
 Sárvár, 311.
 Sașii, 4, 13, 33, 567, 597, 599, 600, 604, 605, 606, 625, 628, 642, 648, 649, 651, 666, 668, 672, 673, 679, 684, 696, 700, 727, 729, 757, 758, 759, 766.
 Sătmar, 320.
 — (comitatul), 625, 705.
 Satu-Mare, 615, 651.
 Sătureanu (M.), 777.
 Saturnu (tribun), 516, 517.
 Săulescu (N.), 779.
 Sault-les-Rethel, 540.
 Sava (A. V.), 765.
 — (părcălabul), 344, 345.
 Savoya (Eugen de), 389, 398.
 Saxa (Frideric August de), 389.
 Saxonia, 609.
 Sbaski (Sbasky, Stanislau, episcopul), 328, 339, 340, 344.
 Scărișoara (Preajba de la), 9, 43.
 — (sat), 9, 43.
 Sceiu (sat), 517.
 Scepusia, 379, 380.
 Schässburg, vezi: Sighișoara.
 Șchei, 531, 754.
 — (Românii din), 530.
 — Brașovului, 753.
 Schellenberg, vezi: Șelimbăr.
 Scherffenberg (generalul austriac), 317, 320, 321, 322, 328, 330, 335, 339, 343.
 Schiopu (I.), 664, 665, 670, 757, 759.
 Șchiopul (Petru), 687.
 Schleswig-Holstein, 446, 447.
 Schlick (Leopold von), 393, 394, 627.
 Schlippenbach, 745.
 Schmerling, 573.
 Schmidt (Ernest Sigismund), 16, 17, 69, 80, 81, 82, 83, 84, 88, 91, 92, 96, 97, 170.
 — (generalul imperial), 248.
 Schmit (Ioan), 114.
 Schobeln (familie nobilă), 607.
 Schottenkloster, 744.
 Scriban (Filaret), 763.
 Schröder (generalul), 513, 514.
 Schultz (generalul austriac), 93, 269, 300, 301, 302.
 Schuhmann & Neusville (firmă din Londra), 14.
 Schunn (Ioan), 15, 18, 19, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 76, 77, 78, 79, 80, 83, 85, 87, 89, 90, 94, 95, 98, 102, 103, 104, 105, 107, 113, 114, 115, 121, 123, 126, 132, 140, 143, 144, 147, 148, 151, 152, 157, 169, 170, 171, 173.
 Schwanz (Fr.), 672.
 Sciarra, 232.
 Sciții, 566, 637, 702.
 Scito-Sarmatic (teritoriul), 797.

- Scutari, 426.
 Sebastiani (generalul), 674, 729.
 Sebastopol, 577.
 Sebeș, 497, 498, 624, 687.
 Sebeșul Săsesc, 623, 626.
 Scealea (C. P.), 745.
 Secuii, 442, 248, 498, 518, 567, 582, 583, 584, 585, 604, 625, 628, 644, 650, 684, 699, 727.
 Secul (mănăstirea), 369, 386.
 Seeberg (Agneta), vezi: Doboși (Agneta n. Seeberg).
 Segarcea (mănăstirea), 619.
 Seghedin, 336, 433, 435, 545, 623, 760.
 Seillern (Ioanu Frederic), 37.
 Sekkerin (sat), 549.
 Seleuș, 783.
 Selim Ghirai (hanul tătaresc), 334, 357, 357.
 Șelimbăr (lupta dela), 575, 752.
 Scenendria, 363.
 Sennyey (Nicolac), 498, 501.
 Sepsi (regiunea), 583.
 Seraiu, 303.
 Șerban (Constantin, domnul muntean), 3, 218, 219, 220, 231, 232.
 — (Radu), 521, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 682, 700.
 Serbia, 199, 216, 298, 427, 429, 654, 713, 715, 751, 760.
 Șeremetiev, 746.
 Sergescu (Petre), 770.
 Servet (din Aragonia), 650.
 Sestlav, 705.
 Seton-Watson (R. W.), 563, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 575, 576, 727, 728, 779.
 Seuler von Seulen, (Dr. Lucas), 607.
 Severin, 669.
 — (Banatul de), 777.
 — (Bani dela), 776.
 Sever (Axente), 649, 754.
 Sf. Ana (fortul), 323, 327.
 — Gheorghe (biserica), 766.
 — Gheorghe (localitate), 544.
 — Gheorghe-Vechiu (școală domnească), 742.
 — Iacob (fortul), 323.
 — Ioan cel Nou (moaște), 333.
 — Mormânt (cheile), 414.
 — Nicolae (biserica), 753, 754.
 — Nicolae (cetate), 611.
 — Nicolae (mănăstirea), 667, 670.
 — Paraschiva cea Nouă, 714.
 — Pantelimon (spital), 743.
 — Scaun, vezi: Vaticanul.
 — Spiridon (mănăstire), 742.
 — Treime (fortul), 382, 383.
 Sgârbursaia, 706.
 Shebunin, 709.
 Sibiel, 666, 668, 670.
 Sibiu, 1, 13, 14, 17, 19, 21, 31, 32, 35, 48, 51, 53, 55, 56, 57, 58, 66, 68, 69, 70, 73, 95, 99, 101, 103, 104, 114, 122, 123, 125, 129, 130, 132, 134, 135, 144, 145, 148, 158, 159, 160, 161, 166, 168, 169, 171, 172, 320, 343, 358, 359, 435, 498, 515, 519, 531, 546, 550, 560, 606, 635, 651, 668, 672, 673, 692, 718, 724, 737, 755, 756, 758, 759.
 — (Arhiva Asociațiunii din), 542.
 — (Asociația Comercială, Handelssozietät), 13.
 — (consistorul ortodox din), 23, 801, 802.
 — (Episcopia ortodoxă), 532.
 — (gimnaziul săsesc din), 15.
 — (județul), 520.
 — (Reuniunea de muzică), 802.
 — (Seminarul din), 531, 801.
 Siebenbürgen, vezi: Transilvania.
 Sięcie, Le (ziar), 452, 459, 474, 481.
 Siekerzinski (colonelul), 225.
 Sielnicki (castelanul Czernikoviei), 192.
 Siemunski (ambasadorul imperial), 361.
 Sieniawski (stegarul Coroanei), 219, 225.
 — (voevodul de Belz), 396.
 Sighișoara, 142, 498, 625, 685.
 Sigismund (Ioan), 625, 626, 651, 755.
 — (împăratul), 567.
 — II (regele Poloniei), 528.
 — III (regele Poloniei), 603, 604.
 — (regele Ungariei), 583, 707.
 Siklos, 336.
 Silași (Gr.), 701.
 Sildeșus, vezi: Joul de Sus.
 Sildeșos, vezi: Joul de Jos.
 Silezia, 179, 227, 280, 391, 608, 742, 767.
 Silistra, 204, 208, 265, 713, 715, 796.
 — (episcopia dela), 599.
 Silvestru (patriarh al Antiohiei), 742.
 Simenfalvi (Ioan), 94.
 Simcon (țarul Bulgarilor), 566.
 — (fratele lui Petru din Cislădie), 668.
 — (Ștefan), 569.
 — (voevod), 492.
 Simeria, 515.
 Simion (Dascălul), 663, 707.
 Simionescu (D.), 743.
 Șimleu, 243.
 Simonidi, 589.
 Simonis (G.), 777, 778.
 Simontornya, 336.
 Simu (Traian), 776.

- Sinan Paşa, 494, 496, 497, 499, 500, 501, 502.
 Şinca (scaunul), 668.
 Şincai (Gh.), 515.
 Sinziana (M.), 770.
 Sion (G., poetul), 533, 534, 535, 536, 540, 541.
 — (G., nepotul poetului), 533.
 Sirco (căpetenia Cazacilor), 183, 185.
 Siret, 221, 334, 335, 344, 358, 359, 368, 371, 706.
 Siria (Mossoul), 577.
 Şiria (Világos), 438.
 Sirouni (H. Dj.), 770, 771.
 Siscia (episcopia), 610.
 Skender-Ilinski, 429.
 Skei, vezi: Braşov (Şchei).
 Skerisora, vezi: Scărişoara.
 Slatina, 672.
 — (mănăstirea), 763.
 Slătincanu (B.), 743.
 Slava-Rusă, 798.
 Slavi, 423, 426, 566, 643, 704, 705, 757, 758, 760, 763.
 — de Sud, 654.
 Slăvileşti (sat), 10.
 Slavonia, 298.
 Slovaci, 573, 704.
 Sluzka (Iosef), 396.
 Smântănescu (Dan C.), 777.
 Smochină (N. P.), 745.
 Smolensk, 257, 321.
 Smucilă (Savin, medelnicerul), 275, 278.
 Sniatyn, 213, 244, 309, 319, 322, 323, 335, 347, 351, 365, 366, 367, 707.
 Sobieski (Alexandru, principele), 265.
 — (Iacob, principele), 253, 296, 318, 319, 322, 328, 333, 334, 342, 343, 349, 363, 364.
 — (Ioan, mareşalul), 179, 180, 183, 185, 187, 191, 193, 195, 196, 202, 205, 206, 207, 211, 212, 214, 215, 216, 218, 220, 223, 224, 225, 226.
 — (Ioan, regele), 227, 228, 229, 231, 232, 233, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 246, 247, 248, 249, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 263, 264, 266, 267, 270, 271, 272, 274, 276, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 293, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 302, 303, 304, 311, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 320, 321, 322, 324, 325, 327, 328, 329, 330, 333, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 343, 345, 347, 348, 349, 351, 352, 353, 357, 359, 360, 362, 363, 364, 365, 367, 368, 369, 371, 372, 373, 374, 375, 377, 378, 381, 382, 383, 387, 388, 392, 400, 553.
 Sobolevskij (A. J.), 777.
 Societatea Reg. Rom. de Geografie, 793.
 Socol (vornic), 491.
 Socola (seminarul dela), 531, 749.
 Sofia, 773.
 Sofronie (G.), 570, 779, 780.
 Şoimuşul Român, 801.
 Soliman (Paşa, serascherul), 283, 288, 289, 293.
 Soliman (sultan), 624, 625, 686.
 Solnok, 311, 433.
 Solnocul de Jos (comitat), 625.
 Solomon (Nicolae, prefect), 514, 515.
 Solonski (maior rusesc), 509.
 Sombot, vezi: Sâmbăta de Sus.
 Someşan (L.), 779, 780, 795.
 Somlyo, 300.
 Şona (posesiune), 668.
 Sonnenberg (Michael de), 104, 117, 131, 135.
 Sopotul (sat), 9, 43.
 Şopron (judeţ), 263, 495.
 Soroca, 185, 186, 230, 231, 262, 275, 342, 355, 366, 367, 371, 372, 373, 375, 379, 382, 391, 743, 765.
 Sörös (Pancraţie), 495, 496.
 Şotropa (V.), 766, 767, 768.
 Spacu (Gh.), 711.
 Spaethe, 590.
 Spania, 252, 389, 699, 713, 739.
 Spartialiotis (Gherasim), 633.
 Spendowski, 254.
 Splény (baron ungar), 422, 423.
 Springer (Rudolf), v. Renner (Karl).
 Srbik (Heinrich Ritter von), 635, 636.
 Stagio (Dati), 752.
 Stama (greul), 292.
 — (din Căpreni), 493, 494.
 Stamate (Toma), 766.
 Stamati (I. Const.), 763.
 — (Iacob), 658.
 Stan (vistiernicul), 528.
 Stanca (Doamna), 686.
 Stâncel (Andrei), 687, 700.
 Stănceşti (sat), 8, 9, 43.
 Stanciu (logofăt), 621.
 Stanciul (Băiaşul), 489, 490, 493.
 — (din Cărpeneş), 492.
 — (spătar), 491.
 Stăncuţa, 621.
 Stăneşti, 635.
 Stănilieşti (Vâlcea, mănăstire), 633.
 Starhemberg (Guido, comitele), 360.
 State (Şendrea, căpitan de Dărăbani), 766.
 Statele Unite, 739.
 Statileo (episcop), 650.
 Steaua Dunării (revistă), 577.
 Ştefan I (voievodul Moldovei), 707, 745.

- Ștefan II (voevodul Moldovei), 693.
 — IV (regele Ungariei), 767.
 — V (fiul lui Bela IV), 632, 766.
 — (Gheorghe), 700.
 — (cel Mare), 528, 567, 569, 600, 656, 671, 679, 683, 684, 691, 707, 727, 745, 748, 750, 752, 762,
 — (Răzvan), 498.
 — (Surdul), 686, 688.
 — (regele Ungariei), 507, 510.
 — (vicerege), 665.
 — Vodă (ginerele lui Duca-Vodă), 260, 261.
 Ștefănescu (I. D.), 729, 744.
 Ștefănești, 327, 366.
 — (lupta dela), 750.
 Ștefani (Antonio), 346.
 Șteff (Ioan), 618.
 Stein (Henri), 722.
 Steinvile (Stephano, Conte de), 6, 7, 9, 10, 39, 40, 41, 42, 43, 167.
 Sterca-Șulufiu (Episcopul Alexandru), 551.
 Steriade (N.), 589, 590.
 Ștețu (hatmanul căzăcesc), 376.
 Stiff (baron), 530.
 Știrbei (Barbu), 417.
 — (familia), 491.
 Stoe (din Căpreni), 493.
 Stoenescu (E.), 589.
 Stoica (Emilian), 770.
 — (Gheorghe), 623.
 — (N.), 590.
 — (Provisorul), 78.
 — (vistiernic), 493.
 Stoienești (sat), 7, 42.
 Stanecki (colonelul), 283.
 Stork (Fritz), 590.
 — (Karl, sculptor), 534, 535, 537, 540, 590.
 — (Karl, fiul), 590.
 Strajanu (Mihail), 777.
 Strâmbeanu (Constantin), 7.
 Stratford (ambasador englez), 572.
 Strehaia, 619.
 Strossmeyer (Episcop), 574.
 Stryj (Strij, orașul), 200, 237, 287, 381,
 — (Pârcălabul de), 300, 302.
 Strykowski, 741.
 Ștubele (sat), 8, 42.
 Sturdza (boerii), 765.
 — (C.), 541.
 — (D. A.), 726, 728, 788, 789, 790.
 — (Grigore), 445, 541, 574, 579, 765.
 — (Mihail), 521, 571.
 — (Teodor), 204, 244, 749.
 Stuttgart, 572.
 Suceava, 212, 213, 218, 219, 221, 222, 223, 228, 229, 234, 278, 280, 281, 282, 334, 340, 342, 349, 361, 362, 363, 371, 375, 380, 381, 392, 398, 683, 743, 744, 747, 763.
 Suciu (Coriolan), 614.
 Sudo (Atanasie H.), 165.
 Suedia, 252, 739.
 Suedezi, 246.
 Sufilkar (Efendi), 351.
 Suger (Abatele), 770.
 Sulima (Dimitrie, episcop), 761.
 Sulyok (Ștefan de Sopor), 2.
 Șumla, 440.
 Suorsca, vezi: Svorsca.
 Surelly (Zachi), 126.
 Șuşita (sat), 9, 43.
 Susmann (tribun), 516, 517.
 Svorsca (teritor), 8, 10, 43, 44.
 Szaboszlay (medic), 530.
 Szamosközy (Ștefan, cronicarul), 686, 689, 694, 695.
 Szarczova (sat), 549.
 Szarka (Alexe), 89, 90, 97.
 — (Ludovic), 171.
 Szastyor, 126.
 Szathmary, 534, 537, 540.
 Seben, vezi: Sibiu.
 Székely (Sigismund, agentul lui Thököly), 372.
 Szekfü (Iulius), 626.
 Szentkereszti (Andrei), 33, 37.
 Szentmártoni (Kálmán), 623.
 Szentpáli (Ladislau), 97.
 Szepaja (sat), 549.
 Szeresztrány, 126.
 Szerwuski (Tezaurier al regatului), 290.
 Szilágyi (Mihai), 605.
 Szinnyei (Iosif), 720.
 Szölösi (Sigismund Hertzeg), vezi: Hertzeg Szölösi (Sigismund).
 Szombatfalva, vezi: Sâmbăta de Sus.
 Szombatfalvi (Ladislau, protonotariu), 114, 118, 125.
 Szopor (Ștefan Sulyok de), 27, 28.
 Szrem, 296.
 Sztojka (Iuon, provizor), 97.
 Szuhai, 687.
 Szumlanski (episcopul ortodox de Lemberg), 399.
 Tacit, 796.
 Tafrali (O), 740.
 Tăga, 605.
 Talenti (secretar regal), 294, 324.
 Tălmăcel, 666.
 Tălmăciu, 18, 73, 94, 95, 98, 103, 113, 114, 122, 123, 143, 144, 642, 666, 670, 668, 755.

T

- (conții de), 666, 667, 669, 670, 671.
- (mănăstirea din), 667.
- Talleyrand-Périgord, 578.
- Tempea (Radu), 11, 26.
- Tângujei (jud. Vaslui), 582.
- Tannoli (S), 766.
- Tântăreni (cetatea dela), 776.
- Tara Bârsei, 605, 670, 752, 756, 757, 758.
- Hațegului, 514, 518.
- Loviștei, 664, 670, 672.
- Năsăudului, 604, 767.
- Oașului, 616.
- Românească, 2, 3, 13, 21, 24, 30, 31, 33, 36, 37, 38, 41, 45, 49, 51, 52, 64, 76, 88, 102, 137, 151, 166, 168, 187, 195, 200, 202, 207, 208, 214, 216, 218, 221, 237, 238, 245, 248, 260, 265, 267, 268, 282, 285, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 312, 313, 315, 316, 317, 319, 320, 321, 322, 325, 330, 331, 335, 336, 338, 343, 344, 345, 347, 348, 349, 350, 353, 354, 357, 358, 360, 362, 363, 373, 391, 392, 393, 401, 402, 403, 407, 408, 416, 417, 418, 427, 485, 491, 494, 496, 509, 520, 523, 556, 558, 566, 568, 569, 588, 592, 598, 599, 600, 602, 603, 604, 611, 614, 625, 627, 628, 629, 633, 635, 644, 645, 649, 657, 666, 672, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 685, 687, 688, 689, 693, 694, 696, 700, 701, 703, 705, 706, 707, 727, 728, 729, 744, 754, 755, 756, 759, 761, 762, 764, 775.
- Ungurească, 784, 785.
- Taranowski (podczasz de Halicz), 604.
- Târgoviște, 358, 491, 493, 495, 497, 499, 500, 502, 621, 633, 679.
- Târgul-Boilor, 189.
- -Mureș, 160, 641, 801.
- -Frumos, 314, 334, 368.
- Ocnei, 745.
- Tările Balcanice, 564.
- Tările Române, 178, 182, 198, 199, 206, 254, 257, 258, 268, 271, 284, 288, 291, 300, 311, 314, 317, 318, 320, 321, 326, 335, 339, 340, 343, 344, 345, 346, 348, 356, 380, 391, 401, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 419, 428, 444, 446, 457, 463, 467, 468, 469, 471, 476, 479, 480, 481, 482, 485, 510, 521, 564, 565, 569, 570, 572, 580, 581, 587, 591, 593, 594, 620, 632, 633, 643, 658, 673, 674, 676, 677, 678, 679, 680, 699, 700, 701, 706, 709, 710, 727, 737, 740, 744, 750, 751, 752, 760, 761, 762, 765, 772, 773, 774, 775, 777, 778.
- Tarlo (A.), 396.
- Tarnopol, 339.
- Tartler (Thomas, pastor), 753, 758, 759.
- Tășnad, 497.
- Tătari, 177, 178, 181, 183, 185, 186, 188, 190, 193, 194, 200, 218, 219, 228, 229, 230, 233, 234, 235, 237, 239, 240, 241, 242, 245, 256, 270, 272, 274, 275, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 285, 286, 287, 290, 292, 293, 294, 295, 300, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 312, 313, 318, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 331, 332, 333, 334, 335, 338, 339, 340, 341, 344, 345, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 360, 361, 362, 364, 365, 366, 368, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 392, 395, 400, 600, 611, 632, 680, 697, 700, 706, 746, 766.
- (năvălina lor), 653.
- Tatos, 705.
- Tattarescu (pictor), 588.
- Taurinus (Stephanus, din Olmütz), 698, 752.
- Tazlău, 683.
- Teatini (călugării), 384.
- Tebaida, 798.
- Tecco (Romualdo, ministru piemontez), 428, 434, 440.
- Tecuci, 763, 766.
- Tegulicium, 796.
- Telegraful Român (ziar), 801.
- Teleki (Mihail, groful), 248, 264, 290, 292, 300, 302.
- Telenești, 766.
- Tempea (Radu), 756.
- (cronica lui), 656.
- Temps, Le (ziar), 495, 469, 475, 478, 481, 482.
- Teodor (egumenul), 220.
- Teodorescu (Barbu), 726, 729, 734, 735, 770, 777.
- (D. M.), 796.
- (Mihail), 776.
- -Carada (M.), 777.
- -Sion, 589.
- Teofana (mama lui Mihail Viteazul), 686.
- Teofil (episcop), 602, 610.
- Teutoni (Cavalerii), 705, 706.
- Deutsch (Friedrich), 570, 607.
- Teregoava, 516.
- Tesmin (râul), 245.
- Tețina, 771.

Tharapuluz (Ali Paşa), 499.
 Theodosiu (Archimandrit), 165.
 Thiers, 406.
 Thököly (Emeric, capul rebelilor unguri, principe al Transilvaniei), 248, 249, 259, 263, 265, 287, 292, 296, 298, 311, 312, 356, 362, 363, 372, 376, 377, 378, 385, 598.
 Thomassevacz (sat), 549.
 Thornwesten (Josif Wilhelm), 55, 56, 57, 58, 61, 63, 168.
 Thouvenel, 581.
 Thurzó (familia), 597.
 — (palatinul Gh.), 675, 676, 678, 679, 682.
 Tibiscum, vezi: Caransebeş.
 Ticin, 425.
 Tigani, 612, 764.
 Ţigănauca, 262.
 Tighina, 183, 211, 232, 234, 275, 375, 383.
 Tihomir, 760.
 Tilgrotin, 275.
 Tilişca, 802.
 Timiş (râu), 516.
 Timişoara, 291, 300, 301, 330, 338, 387, 435, 436, 437, 438, 610, 619.
 — (mitropolia din), 610.
 Tincu-Velca (Nicolae), 610.
 Țințarii, 654.
 Țiparu (T., canonic), vezi: Cipariu.
 Tiraşcu (polcovnicul), 275.
 Tirnavia, 682.
 Tirnova (sat), 516.
 Tirol, 425.
 Tisa, 431, 435, 436, 703.
 Tisza (Coloman), 574.
 — (Ștefan), 574, 575, 784.
 Tissot, 582.
 Titești-Brezoi (bazinul), 664, 672.
 Tobak (Iângă Reni), 276.
 Todî (Iacopone di), 752.
 Todireni (moșie), 766.
 Tótfői (superintendent calvin), 602.
 Tohan (Iângă Braşov), 363.
 Tokaj, 265, 311.
 Tolosani, 698.
 Toma (fiul lui Fărcaș), 668.
 — (voevodul ardelean), 669, 670.
 Tomaschek, 796.
 Tomescu (C. N.), 761, 763, 764, 765.
 Tomi, 796.
 Tomşa (Ștefan), 585, 625, 682.
 Tomuța (Ioan), 767.
 Tonitza (N.), 589.
 Tontsch (Hermann), 605.
 Topacevski (Eugenia), 770.
 Toppeltinus, 553.
 Torino, 426, 440.
 Török (Ștefan), 498.

Történelmi Tár (revistă), 496.
 Tovărășia (ziar), 622.
 Tracia, 199, 637, 703.
 Tracii, 758, 796, 797, 798.
 Traian (împăratul), 703.
 — (Decius), 796.
 — (valul lui), 277, 323, 266.
 Trandafir (Gheorghe), 701.
 Transilvani, vezi: Ardeleni.
 Transilvania, 1, 11, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 22, 24, 26, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 44, 45, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 60, 64, 66, 68, 75, 87, 88, 94, 99, 104, 112, 114, 116, 117, 119, 122, 123, 124, 131, 132, 133, 134, 138, 145, 162, 165, 166, 167, 168, 171, 178, 188, 194, 195, 213, 216, 224, 230, 231, 235, 236, 238, 239, 243, 245, 247, 248, 256, 259, 264, 267, 273, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 310, 312, 313, 316, 317, 320, 321, 328, 330, 331, 335, 336, 338, 339, 343, 347, 350, 351, 353, 356, 357, 358, 359, 362, 363, 364, 365, 372, 390, 391, 414, 421, 428, 430, 432, 433, 435, 438, 439, 442, 503, 504, 506, 507, 508, 510, 512, 513, 515, 516, 517, 523, 524, 542, 544, 546, 547, 548, 556, 557, 558, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 573, 574, 576, 582, 583, 584, 586, 588, 593, 597, 598, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 610, 614, 623, 624, 626, 627, 629, 630, 632, 633, 641, 643, 644, 645, 648, 649, 650, 651, 653, 655, 656, 657, 674, 676, 677, 678, 680, 682, 684, 685, 687, 688, 694, 695, 700, 701, 702, 703, 705, 710, 718, 726, 727, 728, 734, 737, 740, 748, 753, 755, 756, 757, 760, 766, 767, 768, 778, 779, 780, 784, 785, 797, 799.
 — (dieta), 755.
 — (legiunea italiană din), 424.
 Transmarisca, vezi: Turtucaia.
 Trapezuntius (Gheorghe, medicul), 6, 46, 47, 51, 52, 167, 168.
 Trăscău (pinutul), 544.
 Treboniu-Laurian (A.), 535, 757, 787.
 Trei Scaune, 509.
 Tremblova (cetatea), 309.
 Trenk (Henri), 588.
 Treutler (comerciant), 57, 59, 62, 63.
 Treviso, 432.
 Triandaphylopulos (G. D.), 740.
 Tribuna (ziar), 623, 786.
 — (Poporului), 784.
 Trieste, 654, 753.

Tripla Alianță, 566, 713.
 Tripolis, 714.
 Trostianetz (cetatea), 184.
 Troțuș, 625.
 Tudor (mare logofăt), 491.
 Tudora (Doamna), 686, 689, 690, 691, 692.
 Tudorești (sat, jud. Ilfov), 489, 490, 491.
 Tuducescu (Iuliu), 770, 792.
 Tufescu (Victor), 762, 764, 766.
 Tuln, 270.
 Turcia, 407, 411, 413, 414, 418, 428, 439, 592, 594, 708, 713, 773.
 Turcii, 51, 52, 168, 177, 178, 180, 182, 183, 185, 186, 187, 188, 190, 191, 192, 193, 194, 196, 197, 198, 200, 201, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 220, 221, 222, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 263, 264, 265, 269, 270, 271, 272, 274, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 295, 301, 302, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 316, 317, 318, 320, 321, 324, 326, 328, 329, 332, 333, 335, 336, 337, 338, 339, 342, 343, 344, 346, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 358, 360, 362, 364, 367, 368, 371, 372, 373, 374, 377, 380, 381, 383, 384, 387, 390, 391, 392, 393, 394, 397, 399, 400, 402, 408, 409, 410, 415, 418, 500, 501, 502, 564, 567, 568, 592, 597, 598, 600, 601, 610, 627, 648, 649, 651, 652, 656, 674, 676, 678, 680, 686, 696, 697, 701, 707, 714, 715, 742, 743, 746, 747, 748, 752, 754, 755.
 Turculeț (Constantin, rotmistrul), 365, 366, 386.
 Turda, 23, 624, 700 779.
 — (dieta din), 624, 755.
 Turdaș (Mihail de), 600.
 Turin, 456.
 Turkova, 213.
 Turnișor (lângă Sibiu), 320, 516.
 Turnu-Măgurele, 672.
 — -Roșu, 18, 71, 94, 95, 98, 103, 104, 112, 113, 114, 122, 143, 144, 485, 605, 666, 670, 672.
 — -Severin, 777.
 Türr (general), 456.
 Turris Rubra, vezi: Turnu-Roșu.
 Turtucaia, 796.

Tușnad, 688.
 Tușora, 189, 190, 205, 211, 215, 216, 218, 228, 229, 230, 236, 239, 275, 305, 327, 328, 329, 332, 348, 367, 368, 385.
 Tuzima, 661.
 Tzigara-Samurcaș (Al.), 729.
 Uberti (Fazio degli), 698.
 Ubicini (M.), 448.
 Ucraina, 177, 178, 179, 181, 182, 187, 188, 190, 194, 197, 200, 201, 205, 206, 207, 208, 210, 219, 228, 230, 231, 232, 233, 235, 239, 242, 243, 244, 245, 248, 252, 253, 261, 262, 263, 266, 268, 272, 274, 279, 281, 285, 298, 337, 372, 373, 386, 393, 394, 400, 511, 746, 747.
 Ugocea (comitatul), 625.
 Ugrinus, 760.
 Ulfila, 598, 610.
 Ulmetum, 795.
 Ulpianu (tribun), 516, 517.
 Uman, 231.
 Ungaria, 178, 189, 194, 198, 227, 231, 236, 246, 247, 248, 249, 251, 254, 259, 263, 264, 265, 266, 267, 272, 282, 286, 287, 289, 290, 291, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 302, 311, 315, 321, 326, 327, 330, 331, 332, 335, 338, 347, 351, 356, 360, 364, 372, 424, 426, 427, 429, 430, 432, 434, 439, 440, 442, 457, 504, 505, 506, 510, 564, 567, 568, 573, 575, 583, 597, 598, 600, 603, 608, 624, 632, 633, 644, 648, 649, 650, 655, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 682, 693, 697, 698, 701, 703, 707, 736, 737, 739, 740, 755, 759, 767, 776, 779, 783.
 — (comitetul de apărare), 423.
 — (coroana ei), 668.
 Ungnad, 688.
 Ungrovlahi, 706.
 Ungro-Vlahia, 490, 492, 761, 764.
 — (mitropolitul), 621.
 Ungurașul, 755.
 Ungurii, 249, 289, 317, 411, 422, 423, 425, 426, 428, 432, 434, 435, 437, 440, 442, 517, 567, 569, 578, 582, 595, 597, 598, 599, 600, 604, 610, 612, 643, 648, 649, 651, 653, 696, 697, 700, 704, 705, 706, 707, 710, 729, 736, 737, 743, 747, 753, 765, 772.
 Ungvár, 311, 675.
 Unirea (religioasă cu Roma), 11.
 Unitarii, 33.

Unkiar Iskelessi (tratatul dela), 708.
 Urban, 431.
 Ureche (Grigore), 686, 707.
 — (cronica lui), 662, 663, 664.
 Urechea (Dr. C.), 711.
 Ursachi (cel bătrân), 189.
 Ursani (sat) 776.
 Ursu (I.), 615, 727.
 Ursus (episcop), 704.
 Uruguay, 441.
 Urzica (sat), 8, 42.
 Ussani (Vincenzo), 739.
 Ustie (cetatea), 303, 309, 323, 327, 335, 342, 361.

Văcărescu (Ienăchiță), 724, 745.
 — (vel-spătar), 20.
 Vác (cetatea), 291, 298.
 Vad (episcopia dela), 601.
 Vadul Diului, 776.
 Vajda (Ladislau), 299.
 Vaida-Voevod (Dr. Alexandru), 784.
 — (Dr. Ioan), 494.
 Vaillant (Frederic de), 596.
 Valahii, vezi: Români.
 Valahia, vezi: Țara Românească.
 Vălcănești (sat), 276, 277.
 Vâlcea (județ), 776.
 Valea, 666, 667, 668, 670.
 — Aninilor, 10.
 — lui Frate, 666.
 — Moraviei, 637.
 — Rodnei, 601.
 Vălenii-de-Munte, 769, 799.
 Valerianus, 637, 639.
 Vălsan (Gheorghe), 792, 793, 794, 795.
 Valšteiner (Karol), 756.
 Valludea, 590.
 Vama Tătărască, 683.
 Vandali, 640.
 Varlaam (Dumitrache), 743.
 Váro de Bágjon (Moyse), 94.
 Vârșet, 618.
 Varșovia, 179, 185, 188, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 208, 211, 216, 221, 223, 227, 228, 229, 231, 233, 236, 246, 247, 248, 249, 251, 254, 255, 257, 258, 259, 264, 265, 271, 272, 292, 296, 302, 313, 319, 330, 333, 338, 343, 347, 352, 354, 355, 356, 357, 359, 360, 362, 363, 365, 371, 372, 379, 380, 381, 384, 385, 387, 390, 396, 397, 398, 399, 603, 773.
 — (Arhivele Centrale din), 603.
 — (Biblioteca Națională), 603.
 — (curtea din), 186, 196, 197, 198, 199, 202, 207, 315, 363.

Văscăuți (târgul), 334.
 Vasiile (din Brașov, protopopul), 26, 656.
 — (Bulgaroctonul), 599.
 Vasilescu (Al. A.), 742, 776.
 — (Alex. C.), 770.
 Vasiliu (Virginia), 770.
 Vaslui, 656.
 Vass (județ), 495.
 Vasvár (pacea dela), 178, 255, 265.
 Vătășanu (V.), 729, 780.
 Vaticanul, 196, 197, 246, 247, 251, 259, 289, 296, 313, 333, 371, 596, 597, 599, 681, 682, 714.
 Verböczy (Tripartitul lui), 656.
 Velopedi (mănăstire), 635.
 Velicki (Const.), 770.
 Velicicovschi (Paisie), 658.
 Velter (Ștefan), 114.
 Veneția, 199, 201, 207, 252, 254, 284, 381, 387, 391, 432, 594, 595, 598, 608, 677, 753.
 Venețienii, 200, 284, 297, 298, 344, 394.
 Verdecșni, 766.
 Veress (Andrei), 494, 495, 496, 499, 605, 674, 675, 676, 678, 679, 680, 682, 736, 737, 738, 739, 740, 770.
 — (Ioan), 111, 117, 131, 172.
 Vermont, 589.
 Vermești, 621.
 Verona, 424, 589.
 Versailles (Curtea din), 236, 312.
 Veștemeanul (Teodosie, mitropolit), 635.
 Veterani (Frideric, generalul austriac), 311, 336, 349, 350, 352, 362, 363, 366, 367, 377.
 Vicenza, 432.
 Victor (Emanuel al II-lea), 414.
 Victoria (regina), 418.
 Vidin, 187, 192, 363, 368, 427, 438, 439, 440.
 — (episcopia dela), 599.
 Viena, 11, 14, 15, 17, 32, 36, 38, 39, 44, 46, 47, 49, 51, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 68, 166, 167, 168, 169, 192, 197, 199, 200, 205, 207, 245, 247, 249, 251, 252, 253, 255, 259, 264, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 278, 295, 296, 297, 299, 301, 302, 306, 312, 316, 317, 321, 332, 335, 336, 342, 346, 348, 349, 350, 352, 353, 354, 359, 371, 379, 380, 390, 391, 400, 424, 430, 503, 505, 506, 510, 511, 513, 541, 551, 552, 553, 554, 555, 557, 558, 569, 570, 584, 587, 593, 594, 598, 617, 621, 623, 627, 649, 675, 677, 678, 698, 701, 714, 744, 753, 757, 759, 776, 783, 801, 803.

— (Curtea din), 4, 6, 11, 25, 53, 201, 320, 337, 338, 360, 361, 362, 422, 675, 677.

Vigevano (M.), 422, 424.

Vilera (Kosta), 63.

Vilga (colonelul), 361.

Villanow (castelul regal din), 388.

Vimercati (Ignazio, tipografia lui), 556, 558.

Viminacium, 639.

Vinulescu (Gheorghe), 550, 603.

Vinț, 624.

Vintilă (boerul), 6, 7.

— (clucerul), 528.

— (Vodă), 683.

Viprova, 765.

Virmont (General Feldzeugmeister Graf von), 45.

Virtosu (Emil), 770, 775, 777, 778.

Visarion (episcop), 762, 766.

— (Sarai), 570.

Visconti (Marandi, lt.-colonelul), 4, 39, 167.

Vișegrad, 290.

Visnycki (Constantin, sol polon), 320.

Vitan (țigan), 492.

Vitry (marquis de..., ambasadorul francez la Varșovia), 259, 264, 266.

Vizigoții, 640, 641.

Vlad (călugărul), 754.

— (comis), 491.

— (paharnic), 493.

— (Matei), 126.

— (Țepeș), 567, 691.

— (V.), 754.

Vladimirescu (Tudor), 565, 571, 572, 756, 788.

Vladislav I, 706.

Vlăduțeni (sat), 7, 42.

Vlahi, 706.

Vlahuță (Al.), 729.

Vlaicu Vodă, 666, 667, 670, 671, 672, 706.

Vlașca 705, 744.

Vlasto (Grigore), 7.

Vodița, 611.

Vogoride (caimacam), 418, 469, 578.

Voica, 621.

Voicu (Cristof, negustorul), 11.

Voileanu (Matei), 801, 802, 803.

— (Logofătul Mateiu), 802.

Voislova (sat), 515, 516.

Volhinia, 191, 234, 294, 309, 342, 344, 349, 361, 371, 375.

Vrancea, 646.

Vucovici (Brjidar), 743.

Vulcan (Samuil, episcop), 619, 620.

Vulpe (Radu), 770, 796.

W

Wagner (Karl Teodor), 778.

— (Walentin), 606, 607.

Waldenstein (Ferdinand), 266.

Waldstein (contele), 287.

Walewski (ministru afacerilor străine), 414, 577, 578, 580, 751.

Wallachey, vezi: Țara Românească.

Wallenstein, 587.

Walther (B.), 692, 694, 696.

Warberg (C. căpitan suedez), 773.

Waroliafolw, 668.

Wartensleben (locotenent), 543, 548.

Washington, 470, 721, 739.

Wasiłowski, 366.

Weber (Sigismund), 546.

Weigand (G.), 772.

Weiher (Ioan), 498.

Weiss (I. C.), 776.

— (I. I.), 449, 460.

Weissenburg, vezi: Alba-Iulia.

Wendt, 608.

Wesselényi, 573.

Wielokurski (delegat polon la pacea dela Zurowna), 240.

Wielopolski (cancelar polon), 312.

Wien, vezi Viena.

Wieniawski (delegat polon pentru pacea dela Buczacș), 192.

Wierzchowski (părintele ieșuit), 328, 324, 325, 327, 330.

Wilkinson (consul), 570.

Winkler (Arnold), 770.

Wisznowiecki (Mihail Koributh, regele polon), 180, 181, 185, 187, 192, 196, 207, 209, 210, 216, 221.

— (Constantin W., delegat polon la pacea dela Zurawna), 240.

Wittenberg, 607.

Wittib (C.), 108.

Wolff (Andreas, secretarul lui Ștefan Petriceicu Vodă), 212.

— (Ioan), 115.

Wosniczin (Procopiu Bogdanowicz, ambasadorul moscovit la pacea dela Carlowicz), 390, 392.

Wysoski (secretarul rezidentului polon la Poartă Radziciowski), 179, 433.

X

Xenopol (Alexandru D.), 395, 435, 443, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 567, 688, 702, 725, 760.

Z

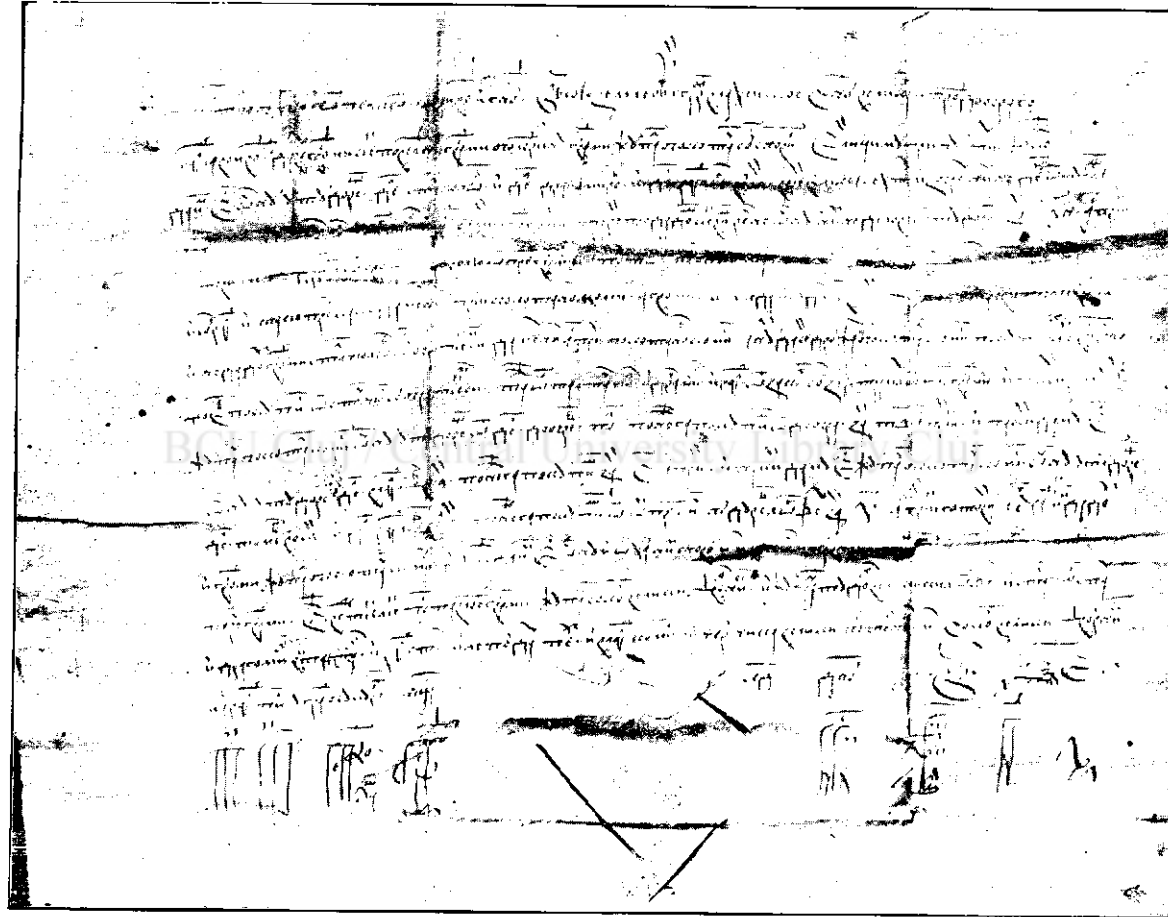
Zaborovschi (Virgil), 770.

Zadzik (cancelar), 603.

Zagarancea, 327.

Zagarienii, 694.
 Zagra (comună), 767.
 Zaharia (N.), 791.
 Zaharie (Iuonask), 126.
 Zălau, 506, 507, 615.
 Zamfira (țigancă), 493.
 Zamoyiski (cancelarul), 377, 687, 694, 696.
 Zápolya (Ioan), 623, 624, 754, 755.
 Zărnești (lângă Brașov), 363, 759.
 Zaszekes, 668.
 Zatokliki (comandantul de oaste), 361, 362.
 Zawalow, 235.
 Zay (Francisc), 624.
 Zdralea (Roaba), 778.
 Zeeberg (Agneta de), vezi: Doboși (Agneta n. Seeberg).
 Zemun, 625.
 Zenta, 336, 389.
 Zhigarev, 709.

Zierowsky (Christofor, resident imperial), 266, 271.
 Zikeli (G. A. căpitan), 748.
 Zimmermann (Urkundenbuch), 665.
 Zlatna, 530, 531, 576.
 Zlătari, 635.
 Zloczow, 235, 292, 348, 355, 361, 382.
 Zlotninski (Tezauriarul Curții), 192.
 Zolkiew, 339.
 Zolnay (Goerge Iulian), 590.
 Zonuk (comitele de), 601.
 Zotta (Sever), 760.
 Zrinyi-Wesselényi (conjurația), 181.
 Zuaniccz (Zuanietz), 190, 203, 282, 292, 293, 294.
 Zuczka, 213.
 Zurawna (cetatea), 240, 241.
 — (pacea dela), 222, 242, 243, 245, 249, 251, 252, 260, 263, 272.
 Zvorsca, vezi: Svorsca.

Hrisovul lui Gaviil Moghila dela 18 Ianuarie 1620